การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปริญญานิพนธ์

ของ

ภารดี มหาขันธ์

หอสมุดกลาง
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

สิงหาคม 2518

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

.....ประธาน
(คุณารุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)

.....กรรมการ
(ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช)

ประกาศคุณูปการ

อาจารย์คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และอาจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้กรุณารับเป็นกรรมการที่ปรึกษาในการทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ และท่านทั้งสองได้กรุณาให้ความช่วยเหลือแนะนำแก่ผู้เขียนเป็นอย่างดียิ่ง ตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งสำเร็จเรียบร้อย ผู้เขียนจึงขอขอบพระคุณท่านทั้งสองเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

อนึ่ง ผู้เขียนขอขอบพระคุณ พลตรี ดำเนิร เลขะกุล และ รองศาสตราจารย์ อนนต์ อนันตรังสี เป็นอย่างสูง ที่ท่านได้กรุณาให้คำแนะนำที่มีประโยชน์แก่ผู้เขียน และยังมีบุคคลที่ควรกล่าวนามเพื่อแสดงความขอบคุณอีกคือ พ.อ. ถวิล อยู่เย็น พ.ต.หญิง ยุพเยาว์ เลิศสุคนธ์ ร.ต.หญิง วิภาศิริ จิระโรจน์ แห่งกองประวัติศาสตร์กรมยุทธการทหารบก พ.อ. ชอบ ภักดีศรีวงศ์ พ.อ. ลาภพร ศิริปาลกะ แห่งแผนกประวัติศาสตร์การสงคราม โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า พ.อ. ไกวัล ศรานุชิต แห่งกรมยุทธศึกษาทหารบก และ ร.ต. ชลิต วิทยกุล บรรณารักษ์ห้องสมุดกระทรวงกลาโหม

นอกจากนั้นผู้เขียนขอขอบคุณสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้ให้ทุนจำนวนหนึ่งสำหรับใช้ในการค้นคว้าและจัดพิมพ์ และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ และหอสมุดดำรงราชานุภาพ ที่ให้ความสะดวกต่อการค้นคว้าเอกสารเป็นอย่างดียิ่ง.

ภารดี มหาขันธ์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทนำ	1
บทที่ 1 ระบบการทหารของไทยก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	11
การทหารไทยสมัยสุโขทัย	11
การทหารไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี	20
การทหารไทยสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี	47
การทหารไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูป	52
บทที่ 2 ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	70
1. สถานการณ์ภายในประเทศ	
1.1 สถานภาพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะพระมหากษัตริย์	71
1.2 ระบบการปกครอง	80
2. การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก	85
3. ระบบการทหารแบบเดิมขาดประสิทธิภาพ	96
3.1 วิธีเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหาร	98
3.2 การควบคุมบังคับบัญชาทหาร	100
3.3 ยุทธวิธีและการฝึกหัด	100
3.4 อาวุธยุทโธปกรณ์	101

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ 3 การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112	105
จุดมุ่งหมายในการปฏิรูปการทหาร	105
1. การปฏิรูปการทหารเพื่อความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์	105
2. การปฏิรูปการทหารเพื่อความเจริญทางด้านการทหาร ให้เหมาะสมกับกาลสมัย และสามารถรักษาความปลอดภัยให้แก่ประเทศชาติ	108
การจัดการทหารตั้งแต่ พ.ศ. 2411 ถึง พ.ศ. 2430	114
1. ทรงตั้งกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์	115
2. ทรงปรับปรุงกรมทหารหน้า	124
3. กรมทหารแบบใหม่ในปี พ.ศ. 2430	128
การจัดการทหารในปี พ.ศ. 2430 ถึง พ.ศ. 2435	130
1. การตั้งกรมยุทธนาธิการ	131
2. การปรับปรุงคุณภาพของตัวทหาร	137
3. การปรับปรุงทหารที่ประจำตามหัวเมืองต่าง ๆ	138
4. การตั้งโรงเรียนผลิตทหารชั้นอาชีพ	140
5. การปรับปรุงกำหนดอายุไพร่รับราชการทหาร	142
6. การปรับปรุงเงินเดือน เงินปี เบี้ยเลี้ยง เงินรางวัลพิเศษ และกำหนดศักดินาทหาร	144
7. การปรับปรุงกรมยุทธนาธิการในปี พ.ศ. 2433	147
8. การออกหนังสือพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความรู้แก่ทหาร	152

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
การปรับปรุงการทหารในปี พ.ศ. 2435	157
1. การตั้งกระทรวงกลาโหมและให้กรมยุทธนาธิการทำหน้าที่เป็นกรมทหารบก	157
2. การเปลี่ยนแปลงในกรมยุทธนาธิการ	158
3. งานที่กรมยุทธนาธิการจัดขึ้นในปี พ.ศ. 2435	159
การจัดทหารเรือก่อนวิกฤตกาล ร.ศ. 112	172
1. การจัดทหารเรือในปี พ.ศ. 2428	173
2. การตั้งกรมทหารเรือในปี พ.ศ. 2430	174
3. หน่วยงานและการบังคับบัญชากรมทหารเรือในปี พ.ศ. 2435	175
บทบาทของทหารกับวิกฤตกาล ร.ศ. 112	178
1. บทบาทของทหารในการป้องกันชายแดน	180
2. บทบาทของทหารในการป้องกันกรุงเทพ	183
ก. การป้องกันของฝ่ายทหารเรือ	183
ข. การป้องกันของฝ่ายทหารบก	185
3. การสู้รบที่ปากน้ำเจ้าพระยาในวันที่ 13 กรกฎาคม ร.ศ. 112	186

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง		หน้า
บทที่ 4	การจัดการทหารหลังวิกฤตกาล ร.ศ. 112	191
(ตอนที่ 1)	การจัดระเบียบหน่วยงานและการบริหารทางการทหาร	193
	1. แผนการจัดการทหารของคณะเสนาบดี ในปี พ.ศ. 2437	193
	2. พระบรมราโชบายในการจัดการทหาร ปี พ.ศ. 2437	197
	3. การปฏิบัติตามพระบรมราโชบายในการจัดการทหาร พ.ศ. 2437	199
	4. การทดลองจัดกรมยุทธนาธิการตามแนวคิด แบบตะวันตก	201
	5. การปรับปรุงกระทรวงกลาโหมในปี พ.ศ. 2444	207
	6. โครงสร้างของกรมยุทธนาธิการปี พ.ศ. 2445 ปัญหาข้อบกพร่องและวิธีแก้ไข	210
	การจัดทหารประจำมณฑลต่าง ๆ	217
	1. พระบรมราโชบายในการจัดทหารประจำมณฑล	217
	2. แผนการจัดทหารประจำมณฑลของกรมขุนนริศรา-นุวัดติวงศ์	219
	3. กรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพ	223
	4. กรมบัญชาการทหารมณฑลนครราชสีมา	234
	5. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลราชบุรี	240
	6. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครสวรรค์	245

เรื่อง		หน้า
	7. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลก	250
	8. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพายัพ	254
	9. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลปราจีน	259
	10. มณฑลที่ยังมิได้จัดตั้งเป็นกรมบัญชาการทหารโดยเอกเทศ	260
บทที่ 4	**พระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหาร**	264
(ตอนที่ 2)	1. มูลเหตุของการตราพระราชบัญญัติฯ	264
	2. ปัญหาและอุปสรรคในการใช้พระราชบัญญัติฯ	267
	3. การดำเนินการตราพระราชบัญญัติฯ	268
	4. พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122	276
	5. การทดลองใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122	278
	6. การตัดสินพระทัยใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร	281
	7. พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124	284
	8. การปรับปรุงพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124	288
	9. ประกาศแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124	291
	10. ผลการใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124	293

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
1. ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายการปฏิรูป	335
2. ปัญหาที่เกิดจากความไม่พร้อมทางด้านอื่น ๆ ของประเทศ	341
2.1 ความไม่พร้อมทางด้านการปกครอง	341
2.2 ความไม่พร้อมทางด้านการเงิน	346
3. ปัญหาในส่วนของราชการฝ่ายทหาร	352
3.1 การขาดผู้บังคับบัญชาที่มีความรู้ในวิชาทหารสมัยใหม่ประจำราชการในระดับต่าง ๆ	352
3.2 การไม่สามารถหาคนเป็นทหารได้เพียงพอกับความต้องการของกรมกองทหารได้	359
* ผลการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	361
ผลโดยตรง	
1. การก่อกำเนิดวิชาชีพทหารในประเทศไทย	361
2. การสร้างเอกภาพในการบังคับบัญชาทหาร	363
3. การจัดหากำลังพล	364
4. การจัดระบบกำลังพล	366
5. การพัฒนาการฝึกหัดและการศึกษา	371
6. การจัดระบบการส่งกำลังบำรุง	375
7. การจัดการทางด้านสวัสดิการ	378

เรื่อง	หน้า
การปรับปรุงคุณภาพของพลทหารในปี พ.ศ. 2448	294
การจัดกองทัพ	297
1. การจัดกองทัพก่อนการปฏิรูปการทหาร	297
2. การเปลี่ยนแปลงการจัดกองทัพตามแบบสากล	299
การจัดทหารเรือหลังวิกฤตกาล ร.ศ. 112	305
1. ปัญหาของกรมทหารเรือ	307
2. การจัดส่วนราชการทหารเรือปี พ.ศ. 2446	310
3. การปรับปรุงส่วนราชการทหารเรือในปี พ.ศ. 2447	313
การปฏิรูปขบวนการยุติธรรมของทหาร	318
1. กำเนิดของกฎหมายวิธีพิจารณาความและกิจการศาลทหาร	318
2. การปฏิรูปขบวนการยุติธรรมของทหารในปี พ.ศ. 2449	321
3. การตราพระธรรมนูญศาลทหารบก	322
4. การตั้งกรมพระธรรมนูญทหารเรือ	327
5. พระธรรมนูญศาลทหารเรือ	328
บทที่ 5 ปัญหา อุปสรรค และผลของการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	335
ปัญหาและอุปสรรคของการปฏิรูปการทหาร	335

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
8. การพัฒนาวินัยและน้ำใจของทหาร	379
ผลพลอยได้	
1. การผนึกกำลังเป็นประเทศชาติที่มั่นคง	382
2. การยกเลิกระบบไพร่	387
บทสรุป	394
บรรณานุกรม	401
ภาคผนวก ก.	425
ภาคผนวก ข.	434
ภาคผนวก ค.	443
ภาคผนวก ง.	450

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
1	การจัดกองทัพโดยสรุป	38
2	การจัดกระทรวงยุทธนาธิการ พ.ศ. 2433	150
3	การจัดกรมทหารเรือ พ.ศ. 2435	177
4	การจัดกรมยุทธนาธิการ พ.ศ. 2440	203
5	การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลกรุงเทพฯ พ.ศ. 2446	226
6	การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลกรุงเทพฯ พ.ศ. 2448	227
7	การจัดพลรบมณฑลกรุงเทพฯ (อัตราธิรรมดา)	230
8	การจัดกรมทหารบกมณฑลกรุงเทพฯ พ.ศ. 2449	232
9	การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครราชสีมา พ.ศ. 2445	238
10	การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลราชบุรี พ.ศ. 2445	241
11	การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลราชบุรี พ.ศ. 2448	244

สารบัญแผนภูมิ (ต่อ)

แผนภูมิที่		หน้า
12	การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครสวรรค์ พ.ศ. 2446	247
13	การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครสวรรค์ พ.ศ. 2449	249
14	การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลก พ.ศ. 2446	251
15	การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลก พ.ศ. 2449	253
16	การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลพายัพ พ.ศ. 2448	258
17	การจัดกองทัพไทยก่อนการปฏิรูปการทหาร	296
18	การจัดกรมทหารเรือปี พ.ศ. 2446	312
19	การจัดกรมทหารเรือปี พ.ศ. 2447	316
ตาราง 1	งบประมาณเปรียบเทียบรายจ่ายทั่วพระราชอาณาจักรระหว่างปี พ.ศ. 2435 2446 และยอดเงินรายได้ทั่วพระราชอาณาจักรในระยะเดียวกัน	350

บทนำ

ในสายตาของนักเศรษฐศาสตร์ การทหารถือเป็นการสูญเปล่า เพราะการทหารมิใช่การลงทุนที่จะได้รับผลตอบแทนอย่างเห็นได้เด่นชัดในยามปกติเหมือนการลงทุนในด้านอื่น ๆ เช่น การประกอบธุรกิจ หรือแม้แต่การลงทุนทางการศึกษา แต่ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าการทหารเป็นการสิ้นเปลือง ประเทศต่าง ๆ ก็ยังยอมลงทุนทางการทหารถึงประมาณร้อยละ 17 ของรายได้ของประเทศ[1] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ทหารบก ในวันพระราชทานธงชัยเฉลิมพลเมื่อปี พ.ศ. 2435 ความว่า "... ทหารย่อมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับที่จะป้องกันรักษาพระราชอาณาเขต และเป็นเหตุที่จะทำให้อำนาจบ้านเมืองกว้างขวางมั่นคงยั่งยืน ทหารไม่เป็นแต่สำหรับที่จะต่อสู้ในเวลาเกิดศึกสงครามอย่างเดียว ย่อมเป็นประกันการศึกสงครามมิให้เกิดมีได้ด้วย ..." [2] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงกล่าวไว้ในตำนานการเกณฑ์ทหารว่า "... ธรรมดามนุษย์ไม่ว่าชาติใด ภาษาใด ถ้ารวมกันมีอาณาเขตอยู่เป็นอิสระแล้ว ก็จำต้องมีกำลังสำหรับต่อสู้ศัตรู หาไม่ก็ไม่พ้นที่จะถูกมนุษย์จำพวกอื่นแย่งชิงอาณาเขต หรือกดขี่ข่มเหงบีบบังคับเอา

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 3/5</u> กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 23 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448)

[2]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสแก่ทหารในการเสด็จพระราชดำเนินศาลายุทธนาธิการและโรงเรียนนายร้อยนายสิบ เมื่อวันที่ 24 กันยายน ร.ศ. 111" <u>พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ถึง พ.ศ. 2453)</u> หน้า 77.

ไว้ในอำนาจ ทหารจึงเป็นพนักงานสำหรับต่อสู้ศัตรู ..."[1]

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาประวัติศาสตร์ของชาติไทย จะพบว่าการทหารเป็นหัวใจของการปกครองมาแต่โบราณสมัย ทั้งนี้เพราะความเป็นมาของชาติ และความจำเป็นในการที่จะดำรงอยู่ต่อไปของชาติในครั้งนั้น ทำให้ประมุขของประเทศต้องเลือกการปกครองแบบทำเนียบกองทัพ เพื่อให้สะดวกแก่การป้องกันตนเองจากศัตรู และอพยพหลบภัยเมื่อไม่สามารถต้านทานการรุกรานจากศัตรูได้ กล่าวคือ ต้องมีการรวมกันเป็นหมู่เป็นพวก แต่ละหมู่มีหัวหน้าควบคุมบังคับบัญชาลูกหมู่ รับผิดชอบต่อรัฐบาล จากหมู่รวมกันเป็นแขวง มีหัวหน้าแขวงหรือปลัดร้อยเป็นหัวหน้า หลาย ๆ แขวงรวมเข้าเป็นหัวปาก มีหัวปากหรือนายร้อยเป็นหัวหน้า[2] เมื่อเกิดศึกสงครามขึ้น เจ้าหมู่จะเรียกรวมคนในหมู่ของตนไปร่วมกับกำลังส่วนใหญ่ได้ง่ายและรวดเร็ว

ครั้นต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทยตั้งเป็นประเทศชาติที่มั่นคงพอสมควรแล้วจึงได้มีการจัดรูปการปกครอง โดยแบ่งเป็นฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ฝ่ายทหารมีสมุหกลาโหมเป็นหัวหน้า มีตำแหน่งรอง ๆ ลงไปคือ พระยาสีหราชเดโชชัย พระยาท้ายน้ำ ฯลฯ ฝ่ายพลเรือนมีสมุหนายกเป็นหัวหน้า มีเสนาบดีจตุสดมภ์เป็นตำแหน่งรองลงไป ในยามสงบทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนจะทำหน้าที่ปกครองบ้านเมือง โดยฝ่ายพลเรือนรับผิดชอบหัวเมืองทางฝ่ายเหนือ ฝ่ายทหารรับผิดชอบหัวเมืองฝ่ายใต้ ครั้นมีศึกสงครามทั้งสองฝ่ายจะต้องไปราชการทัพด้วยกัน ตำแหน่งต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในเวลาสงบนั้นจะบอกหน้าที่เวลาไปรบด้วย เช่น พระยาสีหราชเดโชชัยจะทำหน้าที่เป็นแม่ทัพจากราชธานี เป็นต้น[3] การจัดระเบียบการปกครอง

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร หน้า 1.

[2] ขจร สุขพานิช "ฐานันดรไพร่" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 81.

[3] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 พระราชกำหนดเก่า เรื่อง "พระธรรมนูญ, พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนและพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง" หน้า 160 – 196 และหน้า 219 – 327.

เช่นนี้จึงเปรียบได้กับการจัด "ทำเนียบกองทัพ" ส่วนทำเนียบหัวเมืองนั้น เมื่อพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าการทำทำเนียบหัวเมืองก็คือการวางแผนยุทธศาสตร์[1] เป็นแผนป้องกันประเทศซึ่งตั้งไว้แต่ยามปกตินั่นเอง

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ ประเทศไทยต้องใช้ระบบการปกครองแบบทำเนียบกองทัพ เนื่องจากสภาพของสังคมและเศรษฐกิจไม่อำนวยให้ประเทศไทยจัดทหารประจำการขึ้นทำหน้าที่ของทหารอย่างแท้จริง (ทหารชั้นอาชีพ) แม้จะได้มีการจัดระบบการปกครองโดยแบ่งเป็นฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนมาแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ (พ.ศ. 1991 – 2031) และใช้สืบต่อกันมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏในพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2430 ว่า "... เมื่อตรวจดูตามพระราชพงศาวดาร ก็ไม่เห็นได้ว่าอัครมหาเสนาบดีทั้งสองคนนี้ (สมุหพระกลาโหมและสมุหนายก) ได้บังคับบัญชาการทั่วไปในฝ่ายพลเรือนและทหารสิทธิ์ขาดดังที่ตั้งขึ้น ... ผู้คนที่จะใช้ฝ่ายทหารก็ดี พลเรือนก็ดี ไม่มีวิชาฝึกหัดอันใดวิเศษกว่ากันเป็นอันใช้ได้เท่ากัน ..."[2] แสดงให้เห็นว่า แม้ประเทศไทยจะใช้ระบบการปกครองแบบทำเนียบกองทัพมาช้านาน แต่ประเทศไทยก็ไม่มี "ทหารชั้นอาชีพ" (คือทหารที่มีประสิทธิภาพในการรบ มีความชำนาญในการใช้อาวุธ มีระเบียบวินัย มีน้ำใจทหาร และทำแต่หน้าที่ของทหาร) ทหารของประเทศไทยในสมัยก่อนการปฏิรูปทางการทหารก็คือ ไพร่หลวงหมู่ทหารที่มีอายุระหว่าง 20 – 60 ปี ซึ่งมีหน้าที่จะต้องมาเข้าเวรรับราชการปีละ 6 เดือน (เข้าเดือนออกเดือน) ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

---

[1] พลตรี ดำเนิร เลขะกุล ประวัติการเตรียมพลกองทัพบกไทย หน้า 19.

[2] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 126 – 128.

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลดเวลาเข้าเวรรับราชการลงเหลือปีละ 4 เดือน (เข้าเดือนออก 2 เดือน) และลดลงเหลือปีละ 3 เดือน (เข้าเดือนออก 3 เดือน) ในแผ่นดินพระพุทธิเลิศหล้านภาลัย[1]

เมื่อพิจารณาการทหารแบบเก่านี้ในแง่สภาพความเป็นอยู่ของราษฎร จะพบว่าราษฎรได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อนจากระบบการเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหาร เพราะเป็นการไม่สะดวกแก่การประกอบสัมมาอาชีพ เนื่องจากประกอบอาชีพได้เพียง 2 – 3 เดือน ก็ต้องเดินทางไปรับราชการทหารเสียเดือนหนึ่ง ยิ่งกว่านั้นไพร่ที่ไปเข้าเวรรับราชการนี้ยังต้องจัดหาเสบียงไปรับประทานเอง[2] (ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

ในด้านคุณภาพของทหาร การเข้ารับราชการทหารครั้งละ 1 เดือนนั้นยังมิทันได้ฝึกหัดระเบียบวินัยของทหารหรือฝึกการใช้อาวุธได้สักเท่าไร ก็จะถูกปล่อยตัวกลับไปประกอบอาชีพเสีย 2–3 เดือน แล้วจึงเรียกกลับเข้ามาใหม่ ส่วนที่ได้รับการฝึกหัดไปแล้วก็ลืมเสียเกือบหมด ต้องเริ่มต้นฝึกหัดกันใหม่[3]

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สถานการณ์ของประเทศเปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะเป็นระยะที่ชาติตะวันตกเจริญรุ่งเรืองขึ้นในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทั้งยังนิยมลัทธิล่าอาณานิคม อันตรายของประเทศไทยในสมัยนี้คืออันตรายจากชาติตะวันตก

---

[1] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 พระราชกำหนดใหม่ "ไพร่ฟ้องกล่าวโทษมูลนายและไพร่ได้ความทุกข์ยากเป็นทาส" หน้า 202 – 206.

[2] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร หน้า 44.

[3] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/8 สำเนาที่ 334/19 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 26 พฤษภาคม ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

(อังกฤษและฝรั่งเศส) มิใช่ประเทศเพื่อนบ้านที่มีระบบการทหารแบบเดียวกับประเทศไทยดังแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่านโยบายต่างประเทศแบบ "ขอให้อยู่รอด" (Survival Diplomacy) ซึ่งประเทศไทยใช้มาแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ประการเดียวนั้น ไม่เหมาะสมและเพียงพอแก่ความรุนแรงของเหตุการณ์แวดล้อมเสียแล้ว ประเทศไทยขณะนั้นต้องการระบบการปกครองที่มีประสิทธิภาพกว่าเดิม ... และหนทางเดียวที่เหมาะสมที่สุดที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวได้ก็โดยอาศัยวิทยาการและเทคโนโลยีแบบตะวันตกเพื่อสร้างและรวบรวมอำนาจมาไว้ที่รัฐบาลกลางให้ได้ผลมากกว่าเดิม ... ต้องสร้างกองทัพแห่งชาติให้แข็งแกร่งขึ้น และพัฒนาเศรษฐกิจของชาติให้เติบโตเร็วขึ้น[1]

ดังนั้นการทหารจึงจำเป็นจะต้องได้รับการปฏิรูปให้เป็นแบบแผน (ตามแบบสากล) ทั้งในด้านการเกณฑ์คนเป็นทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ การฝึกหัด และการจัดสายการบังคับบัญชา เพราะการทหารเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องมีไว้ให้พอที่จะรักษาความสงบภายในประเทศ เพื่อให้เสถียรภาพทางการเมืองของประเทศอยู่ในฐานะที่มั่นคง และเพื่อให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตกที่กำลังคิดจะคุกคามดินแดนของประเทศไทยไม่มั่นใจว่าจะทำการสำเร็จได้โดยง่าย

การปฏิรูปการทหารมิใช่งานที่จะกระทำได้โดยง่าย ต้องเผชิญกับอุปสรรคทั้งจากภายในและภายนอกประเทศนานับประการ แต่ก็จำเป็นจะต้องกระทำ สมดังพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ว่า "... การทหารซึ่งจะจัดขึ้นนั้น เป็นความลำบากด้วยประการทั้งปวงอันทราบกันอยู่แล้ว แต่ก็เป็นการจำเป็นจะต้องหาช่องทางใดที่จะทำได้ก็ต้องทำในกรุงก็ตาม หัวเมืองก็ตาม ให้ได้เป็นการตั้งต้นขึ้นอย่าให้ช้านัก ..."[2] และความเห็นของ

---

[1]Walter F. Vella, The Impact of the West on Government in Thailand, pp. 332 - 336.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/14 สำเนาพระราชหัตถเลขาที่ 18/676 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึงกรมขุนนริศรา ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2439).

คณะเสนาบดีที่ว่า "... การทหารเป็นการเร่งร้อน ไม่มีเวลาจะทดลองและผักรองคได้ ... การที่จะจัดย่อมเป็นการลำบากมากมาย ... การที่จะทำได้สำเร็จเรียบร้อยได้ดังมุ่งหมายนี้เป็นความจำเป็นแลสำคัญยิ่งนัก ..."[1]

แสดงให้เห็นว่าการจัดการทหารเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อเสถียรภาพของประเทศ การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญที่มีผลต่อความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของประเทศ สถานภาพของประชาชน และเป็นจุดกำเนิดของกลุ่มวิชาชีพทหาร

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาถึงความจำเป็นในการปฏิรูปการทหารของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบรมราโชบายในการปฏิรูปการทหารของพระองค์

2. เพื่อศึกษาวิธีดำเนินการปฏิรูปการทหาร ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินการปฏิรูป

3. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ผลของการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อเสถียรภาพของประเทศในรัชสมัยของพระองค์ และส่งผลกระทบต่อระบบการเมืองในสมัยต่อมา

4. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ประสิทธิภาพของทหารหลังการปฏิรูป ความเปลี่ยนแปลงในสถานภาพของประชาชนอันเนื่องมาจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหารแบบสากล

5. เพื่อศึกษาแนวโน้มของการจัดการทหารในสมัยปัจจุบันว่าได้รับอิทธิพลจากการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพียงใด

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 1/8 เรื่อง จัดราชการกระทรวงกลาโหม 23 มิถุนายน ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

ผลการศึกษาค้นคว้าจะให้ความรู้เกี่ยวกับ

1. ระบบการทหารแบบเดิม ความบกพร่อง ความเดือดร้อนของประชาชนภายใต้ระบบการทหารแบบเดิม

2. สถานภาพของประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความจำเป็นที่จะต้องปฏิรูปการทหาร วิธีดำเนินการปฏิรูป ปัญหา อุปสรรค ตลอดจนผลของการปฏิรูปการทหาร

3. ผลจากการศึกษาค้นคว้าจะแสดงให้เห็นว่า การปฏิรูปการทหารเป็นการผนึกกำลังเป็นประเทศชาติที่มั่นคง รวบรวมอำนาจมาไว้ที่รัฐบาลกลาง ทั้งยังเป็นจุดเปลี่ยนแปลงในสถานภาพของประชาชนจากระบบไพร่สู่ความเป็นเสรี

4. ทหารที่เป็นทหารจริง ๆ (ทหารชั้นอาชีพ) ได้เริ่มต้นจากการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้กลายเป็นกลุ่มวิชาชีพที่ทวีบทบาทสำคัญขึ้นในสังคมไทยในสมัยต่อมา

5. ผลการศึกษาค้นคว้าจะช่วยสร้างความเข้าใจอันดีให้แก่ผู้อ่านว่า การทหารเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นของทุกประเทศชาติ และคุณสมบัติของทหารที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งพระทัยจะทนุบำรุงให้เกิดมีขึ้นนั้นคืออย่างไร

6. ผลจากการศึกษาค้นคว้าจะแสดงให้เห็นแนวโน้มของการจัดการทหารของไทยที่เริ่มต้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่ามีผลเช่นไรต่อการทหารในปัจจุบัน

ขอบเขตการศึกษาค้นคว้า

1. ศึกษาระบบการทหารของประเทศไทยก่อนการปฏิรูป (ตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) โดยสังเขป เพื่อเป็นพื้นฐานที่จะเข้าใจการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. ศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการทหารในช่วงเวลาดังกล่าว

3. ศึกษาถึงนโยบาย วิธีดำเนินการปฏิรูป ปัญหาและอุปสรรค โดยแบ่งเป็น 2 ระยะเวลา คือ การปฏิรูปการทหารก่อนวิกฤตกาล ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2411 – พ.ศ. 2436) และการปฏิรูปการทหารหลังวิกฤตกาล ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2437 – พ.ศ. 2453)

4. ศึกษางบประมาณทางการทหารเพื่อเปรียบเทียบกับ

4.1 งบประมาณรายจ่ายทั้งหมด

4.2 รายได้ของประเทศ

4.3 งบประมาณของกระทรวงอื่น ๆ

5. ศึกษาถึงผลของการปฏิรูปในแง่ที่เกี่ยวกับเสถียรภาพของประเทศ สถานภาพของประชาชน และกลุ่มวิชาชีพทหาร

วิธีดำเนินการค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้จะใช้วิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาจะใช้ข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) และข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบกัน

แหล่งศึกษาค้นคว้า

1. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
2. หอสมุดดำรงราชานุภาพ
3. หอสมุดแห่งชาติ
4. ห้องสมุดกลางกระทรวงกลาโหม
5. กองประวัติศาสตร์ กรมยุทธการทหารบก
6. ห้องสมุดวิทยาลัยการทัพบก
7. แผนกประวัติศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ

เอกสารที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) ได้แก่

ก. เอกสารประเภทตัวเขียน (Manuscript Sources) เช่น

1) พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2) เอกสารโต้ตอบในทางราชการทหาร

3) บันทึกรายงานการประชุมเสนาบดี

4) ร่างพระราชบัญญัติ ระเบียบ คำสั่ง และประกาศต่าง ๆ

ฯลฯ

ข. เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว (Printed Primary Sources) เช่น

1) พระบรมราโชบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

2) พระราชบัญญัติ ระเบียบ คำสั่ง และประกาศต่าง ๆ

3) ราชกิจจานุเบกษาที่ออกในช่วงเวลานั้น

4) ยุทธะโกษ ที่ออกในช่วงเวลาที่ศึกษา

5) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์

6) ประชุมพงศาวดารบางภาค

7) ตำนานกรมทหารมหาดเล็ก

8) พระประวัติจอมพลพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช

ฯลฯ

2. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) เช่น

1) ตำนานทหารมหาดเล็ก

2) สาส์นสมเด็จ

3) ประวัติกระทรวงกลาโหม

4) ประวัติการเตรียมพลกองทัพบกไทย

5) ประวัติกิจการทหารสมัยรัตนโกสินทร์

6) ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

7) ประวัติและงานสำคัญของจอมพลกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช

8) ประวัติจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

9) ฐานันดรไพร่

10) วิกฤตกาล ร.ศ. 112 และการยุทธที่ปากอ่าวไทย

11) วิกฤตกาลสยาม ร.ศ. 112

12) ประวัติกองทัพเรือ

13) การปรับปรุงการจัดหน่วยกองทัพบกไทย

14) The Impact of the West on Government in Thailand

15) The Politics of Reform in Thailand Education in the Regein of King Chulalongkorn

16) The Organization of the Thai Society in the Early Bangkok Period 1782 - 1873

ฯลฯ

บทที่ 1

ระบบการทหารของไทยก่อนการปฏิรูป
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การทหารไทยสมัยสุโขทัย

จากประวัติความเป็นมาและความจำเป็นในการที่จะดำรงอยู่ต่อไปของชาติไทยในอดีต เป็นเหตุให้ประมุขของประเทศต้องทรงใช้ระบบการปกครองแบบ "ทำเนียบกองทัพ" กล่าวคือ แบ่งประชาชน (ไพร่) ภายในประเทศออกเป็นหมู่เป็นกอง อยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหมู่มูลนายซึ่งมีตำแหน่งเป็นนายทหารด้วย หมู่กองดังกล่าวนี้มีลักษณะคล้ายกับกองทหาร ในยามปกติเจ้าหมู่มูลนายมีหน้าที่ปกครองดูแลทุกข์สุขของลูกหมู่ของตน ยามศึกสงครามเจ้าหมู่มูลนายต้องรวบรวมลูกหมู่ของตนไปทำสงคราม* ระบบการปกครองหรือการควบคุมประชาชนในลักษณะคล้าย ๆ กองทหารเช่นนี้เหมาะกับสภาพของสังคมไทยในสมัยเริ่มแรกเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นเวลาที่เพิ่งอพยพลงมารวบรวมกันตั้งถิ่นฐาน มีกำลังพลเมืองน้อย ขนาดของบ้านเมืองก็ไม่ใหญ่โตนัก ไม่จำเป็นต้องแยกออกเป็นฝ่ายทหารและพลเรือน นอกจากนั้นระบบการปกครองและควบคุมกันเป็นกลุ่ม ๆ ดังกล่าวนี้ยังสะดวกแก่การป้องกันตนเองจากศัตรู และการอพยพหลบภัยเมื่อไม่สามารถต้านทานการรุกรานจากศัตรูได้ ดังปรากฏในตำนานการเกณฑ์ทหารของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพตอนหนึ่งว่า

> "... เหตุเพราะไทยขยายเขตแดนลงมาครั้งนั้น ความมุ่งหมายจะมาตั้งภูมิลำเนาเอาเป็นที่อยู่... พวกไทยที่มาครั้งนั้นย่อมมาเป็นพวก ๆ ที่รวมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในพวกหนึ่งคงจะร่วมเชื้อสายวงศ์สกุลเดียวกันเป็นพื้น มาตั้ง

---

*ศึกษารายละเอียดได้จากเรื่องการควบคุมบังคับบัญชาทหารสมัยอยุธยาในหน้า 27 – 28.

ภูมิลำเนาที่ไหน ก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยกัน พวกที่มาด้วยกันนับถือใครมากคนนั้นก็ได้เป็นเจ้าหมู่ รองลงมาใครเป็นหัวหน้าครัวเรือนไหน ก็ควบคุมลูกหลานว่านเครือของตน ทั้งในเวลาปกติ และเวลารวบรวมกันไปทำสงคราม ครั้นได้ตั้งภูมิลำเนาแห่งใดเป็นที่มั่นแล้ว ยังต้องคอยป้องกันศัตรูที่พยายามจะขับไล่ เพราะฉะนั้นกำลังมีเท่าใดต้องเตรียมไว้เติมที่อยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องบังคับบรรดาชายให้เป็นทหารทุกคน และควบคุมกันเป็นวงศ์สกุล... พวกไหนไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ตำบลใด ผู้ที่เป็นหัวหน้าของพวกนั้นก็จะเป็นทั้งนายบ้านและนายกองทหารทั้ง 2 สถาน ขึ้นอยู่ในเจ้าเมืองซึ่งเป็นเจ้าของอาณาเขตนั้น เวลาเจ้าเมืองนั้นต้องการกำลังไปรบพุ่งแห่งใด ก็สั่งนายบ้านให้เกณฑ์กำลังไปเข้ากองทัพ ..."[1]

เรื่องราวดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความจำเป็นในการที่จะดำรงอยู่ของชาติมีอิทธิพลเหนือการจัดระบบการปกครองและการจัดระบบการทหารของไทยมาแต่โบราณ แต่ความจำเป็นของชาติในแต่ละยุคแต่ละสมัยย่อมแตกต่างกันตามสภาพของสังคม และสภาพแวดล้อมในแต่ละช่วงเวลา ในสภาพที่ไทยยังไม่สามารถตั้งเป็นประเทศชาติที่มั่นคงได้ การทหารย่อมเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นยิ่ง การปกครองจึงจำเป็นต้องอนุโลมตามแบบการจัดกองทัพดังกล่าวข้างต้น งานฝ่ายพลเรือนฝากไว้ให้ทหารช่วยทำ ต่อเมื่อสภาพของสังคมและบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป การจัดระบบการทหารจึงเปลี่ยนแปลงไปทั้งจุดมุ่งหมายและวิธีการ

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร หน้า 8.

ประวัติเกี่ยวกับการจัดการทหารครั้งสุโขทัยเป็นราชธานีหาหลักฐานได้ยาก เท่าที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักต่าง ๆ มิได้ให้ความกระจ่างในเรื่องการทหารในสมัยดังกล่าวมากนัก อย่างไรก็ตาม ศิลาจารึกหลักที่ 1 ได้ช่วยให้ทราบว่า การทำสงครามในสมัยนั้นไทยรู้จักวิธีการรบบนหลังช้างที่เรียกกันว่า "ยุทธหัตถี" นอกเหนือไปจากการใช้ทหารราบและทหารม้า และพระมหากษัตริย์หรือประมุขของประเทศต้องเป็นผู้นำในการรบ (เป็นจอมทัพ) การพ่ายแพ้หรือได้รับชัยชนะขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์หรือจอมทัพเป็นสำคัญ[1] ดังนั้นถ้าสมัยใดกษัตริย์หรือประมุขมีความสามารถทางการทหารสูงแล้ว ใช่แต่ประเทศชาติจะปลอดภัยจากการรุกรานจากศัตรูเท่านั้นไม่ แต่ยังสามารถขยายพระราชอาณาจักรออกไปได้กว้างขวางอีกด้วย ดังเช่นในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง อาณาจักรสุโขทัยแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 11 ถึงบรรทัดที่ 17 ความว่า

> "... พ่อขุนรามคำแหงนั้น หาเป็นห้าวพระยาแก่ไทยทั้งหลาย หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญรู้ธรรมแท้ แต่คนอันมีในเมืองไทย ด้วยรู้ด้วยหลวก ด้วยแกล้ว ด้วยหาญ ด้วยแคะด้วยแรง หาคนจักเสมอมิได้ อาจปราบฝูงข้าศึก มีเมืองกว้างช้างหลาย ..."[2]

ในส่วนที่เกี่ยวกับการป้องกันราชธานี ศิลาจารึกหลักเดียวกันนี้ช่วยให้ทราบว่าชาวสุโขทัยได้สร้างกำแพงเมืองขึ้น 3 ชั้น เพื่อป้องกันการรุกรานจากศัตรู ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า

> "... รอบเมืองสุโขทัยนี้ ตรีบูรได้สามพันสี่ร้อยวา ..."[3]

เรื่องการสร้างกำแพงเมืองสุโขทัยนี้ ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีว่า เมืองสุโขทัยเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทางด้านเหนือและด้านใต้ยาว 2860 เมตร ด้านตะวันออกและตะวันตก

---

[1] ฉ่ำ ทองคำวรรณ คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 3 ถึงบรรทัดที่ 9.

[2] ดู. ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 11 ถึงบรรทัดที่ 17.

[3] ดู. ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 7 และที่ 8

กว้าง 1380 เมตร มีกำแพง 3 ชั้น มีคู 2 ชั้น ซึ่งอยู่ข้างในและข้างนอกของกำแพงชั้นกลาง กำแพงชั้นนอกและชั้นกลางเป็นเทินดิน ส่วนกำแพงชั้นในเดิมอาจจะก่อด้วยแลงและอิฐ เพราะยังมีแลงที่ก่อเหลืออยู่ในบางแห่ง มีประตู 4 ประตู หน้าประตูมีป้อมทั้ง 4 ประตู[1]

แสดงให้เห็นความก้าวหน้าในทางยุทธศาสตร์ของชาวสุโขทัย

เพื่อความสะดวกในการพิจารณาระบบการทหารของไทยก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะได้เริ่มพิจารณาตามลักษณะโครงสร้างที่สำคัญของการทหาร อันได้แก่ตัวบุคคลที่จะต้องเป็นทหาร การจัดและการควบคุมบังคับบัญชา ยุทธวิธีและการฝึกหัด และการบำรุงเลี้ยงดูหรือการส่งกำลังบำรุง อันได้แก่การจัดหาอาวุธ การซ่อมบำรุงยุทโธปกรณ์และเสบียงอาหาร

ตัวบุคคลที่จะต้องเป็นทหาร

คำว่า "ทหาร" นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงให้คำจำกัดความว่า "พลรบ"[2] พลรบในสมัยสุโขทัยก็คือ "ไพร่ฟ้าหน้าใส" ที่เป็นชายฉกรรจ์ทั้งหมดนั่นเอง เพราะในสมัยดังกล่าวยังมิได้มีการแยกเป็นฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนแต่อย่างใด

ตัวทหาร ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุดส่วนหนึ่งของการทหาร จะเห็นได้ว่าในอดีตได้มีผู้พยายามสร้างวัตถุขึ้นป้องกันการรุกรานจากศัตรู เช่น การสร้างกำแพงเมืองจีน การสร้างกำแพงเมือง 3 ชั้น ของกรุงสุโขทัย และการขุดคูรอบกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนการสร้างป้อมปราการต่าง ๆ แต่สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถยับยั้งศัตรูไว้ได้ยั่งยืน เพราะสิ่งที่จะสามารถยับยั้ง

---

[1]กรมศิลปากร "สถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัยจากหลักฐานทางโบราณคดี" คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. 2503 หน้า 57.

[2]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ สาส์นสมเด็จ เล่ม 5 หน้า 48.

การรุกรานของศัตรูได้ดีที่สุดก็คือกองทัพที่เข้มแข็ง และกองทัพจะเข้มแข็งหรือไม่นั้นย่อมขึ้นอยู่กับตัวทหารเป็นสำคัญ ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าจะหาตัวทหารที่เข้มแข็งมาได้อย่างไร

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ในตำนานการเกณฑ์ทหารว่า

"... การเกณฑ์ทหารนั้น ไม่ว่าชาติใด วิธีใด สมัยใด ก็คล้ายคลึงกัน ทั้งนั้น คือ เลือกสรรคเอาหนุ่มฉกรรจ์ อันเป็นเวลามีกำลังมาเป็นทหาร ..."[1]

สำหรับประเทศไทยสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี การเกณฑ์พลเมืองเข้าเป็นทหารยังคงถือธรรมเนียมโบราณ คือ ชายฉกรรจ์ทุกคนต้องเป็นทหาร บรรดาชายฉกรรจ์ในราชธานีเป็นทั้งพลเมืองและทหารในกองทัพหลวง[2] ในยามปกติมีฐานะเป็นพลเมืองประกอบสัมมาอาชีพ แต่ในยามศึกสงครามจะเปลี่ยนสภาพเป็นทหารเข้าประจำกองทัพ

ส่วนระยะเวลาในการรับราชการทหารสมัยสุโขทัย ไม่ปรากฏหลักฐานว่าจะต้องรับราชการอยู่นานเท่าไร เข้าใจว่าชายฉกรรจ์ชาวสุโขทัยคงจะมีสองสถานภาพเช่นนี้ไปจนตลอดชีวิต แต่ในยามปกติคงจะไม่ต้องมาเข้าเวรรับราชการประจำการแบบเข้าเดือนออกเดือน หรือหรือเข้าเดือนออกสองเดือน[3] และเข้าเดือนออกสามเดือน[4] เหมือนไพร่หลวงสมัยกรุงศรีอยุธยา

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร หน้า 1.

[2]ดู. หน้า 13.

[3]กฎหมายตามสามดวง เล่ม 5 พระราชกำหนดใหม่ "ไพร่ได้รับความทุกข์ยากเป็นทาส" หน้า 206 – 207.

[4]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ "พระราชกำหนดสักเลข รัชกาลที่ 2" พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 62 – 65.

และรัตนโกสินทร์ ก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้ที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเป็นทหารในสมัยสุโขทัย คือ คนต่างชาติ ไม่เกณฑ์เป็นทหาร เพราะไม่ไว้วางใจ[1]

การจัดและการควบคุมบังคับบัญชา

การจัดและการบังคับบัญชาทหารของไทยในสมัยโบราณ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับลักษณะการปกครองพระราชอาณาเขต เพราะความจำเป็นและสภาพของสังคมดังได้กล่าวแล้ว

การบังคับบัญชาทหารในสมัยสุโขทัยพอจะอนุมานได้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาทหารโดยตรง มีเสนาบดี* เป็นแม่ทัพรอง ๆ ลงมา มีหัวหน้าหมู่บ้านเป็นนายกองนายทัพในเวลาสงคราม พลเมืองที่เป็นชายฉกรรจ์ต้องเป็นทหารทุกคน เข้าสังกัดหมู่กรมตามสกุลวงศ์

ในด้านการจัดหน่วยทหาร เชื่อว่าคงจะได้มีการจัดหน่วยทหารเป็นกรมประจำการขึ้นบ้างแล้ว แต่คงจะจัดเฉพาะในราชธานีเท่านั้น และแต่ละกรมคงมีจำนวนทหารไม่มากนัก

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร หน้า 13.

*คำว่า "เสนาบดี" ประเทศไทยได้แบบอย่างมาจากอินเดีย ความหมายเดิมหมายถึง "แม่ทัพ" และเนื่องจากประเทศไทย (ก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) จัดการปกครองประเทศในลักษณะของการจัดกองทัพ ขุนนางข้าราชการให้ปันอยู่ต่างมีตำแหน่งเป็นนายทหารด้วย ดังนั้นคำว่า "เสนาบดี" ในชั้นหลังจึงถูกนำมาใช้เรียกตำแหน่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่น เจ้าเมือง เจ้ากรม หรือเจ้ากระทรวง ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน เพราะในยามศึกสงครามท่านเหล่านั้นอาจต้องทำหน้าที่ "แม่ทัพ" เช่น เสนาบดีกรมพระคลัง เสนาบดีกรมมหาดไทย เสนาบดีกรมกลาโหม เป็นต้น

เพราะการจัดให้มีทหารประจำการเป็นการสิ้นเปลือง คงไม่เหมาะกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมในระยะเริ่มแรก (primitive) กรมที่เชื่อว่าได้จัดตั้งขึ้นในสมัยนี้คือ กรมทหารรักษาพระองค์และกรมช้าง[1]

หน่วยทหารที่ใหญ่ที่สุดก็คือ "กองทัพ" ซึ่งจะจัดตั้งขึ้นโดยรีบด่วนเมื่อประเทศอยู่ในภาวะสงคราม กองทัพในสมัยสุโขทัยน่าจะมีอยู่ 3 ชนิด คือ

1. กองทัพหลวง เป็นกองทัพที่สำคัญที่สุด มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นจอมทัพ เรียกเกณฑ์ชายฉกรรจ์ในเขตหัวเมืองชั้นในเข้าประจำการเมื่อประเทศอยู่ในภาวะสงคราม ภาวะสงครามในสมัยสุโขทัยเริ่มขึ้นเมื่อฝ่ายหนึ่งเคลื่อนทัพ (โดยไม่ต้องมีประกาศ) แล้วอีกฝ่ายหนึ่งก็ไปตั้งรับหรือยกไปปะทะกัน ณ ที่ใดที่หนึ่ง[2]

2. กองทัพหัวเมือง เป็นกองทัพของหัวเมืองชั้นกลาง เรียกระดมจัดขึ้นด้วยสาเหตุเดียวกับการจัดกองทัพหลวง กองทัพหัวเมืองชั้นกลางมีหน้าที่สะกัดกั้นข้าศึกในทิศทางของตน หรืออาจจะได้รับคำสั่งให้เข้าสมทบกับทัพหลวง ตามแต่พ่อขุนซึ่งเป็นจอมทัพจะเห็นสมควร

3. กองทัพประเทศราช ถ้าเกิดสงครามใหญ่ขึ้น จอมทัพอาจจะสั่งให้ประเทศราชจัดกองทัพมาช่วย โดยปกติต้องการเพียงให้ประเทศราชป้องกันชายพระราชอาณาเขตมิให้ประเทศอื่นมารุกรานมากกว่า

ดังปรากฏหลักฐานตามพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่า

---

[1]พลตรี คำเนิร เลขะกุล ประวัติการเตรียมพลกองทัพบกไทย หน้า 10.

[2]ขุนประเสริฐศุภมาตรา "กฎหมายสุโขทัย" คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. 2503 หน้า 106 อ้างจากศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 3 ถึงบรรทัดที่ 9.

"... ตามเค้าเงื่อนอันมีอยู่ในที่ต่าง ๆ ดูเหมือนจะเป็นเช่นนี้คือ กำหนดท้องที่เป็น 3 ชั้น ราชธานีเป็นเขตชั้นใน เมืองรายรอบราชธานีเป็นชั้นกลาง เมืองชั้นนอกออกไปเป็นประเทศราช วิธีปกครองราชธานีนั้นก็ปกครองโดยรูปลักษณะการปกครองตำบลตามแบบเดิม... พระเจ้าแผ่นดินเป็นทั้งเจ้าเมืองและจอมพลกองทัพหลวง... เมืองชั้นกลางนั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งเจ้านายเชื้อพระวงศ์ หรือท้าวพระยาที่มีบำเหน็จความชอบออกไปครอง ... ถ้ามีการสงคราม รี้พลในเมืองไหนก็รวมเข้ากองทัพในเมืองนั้น ๆ ... เมืองชั้นนอกที่เป็นเมืองประเทศราช... ยอมให้เจ้านายของชนชาตินั้น ๆ ปกครองตามประเพณี... แม้มีการสงครามจะเกณฑ์กองทัพให้ยกมาช่วยราชการก็มักเกณฑ์แต่ที่เป็นศึกใหญ่ โดยปกติต้องการเพียงให้เมืองชั้นนอกรักษาพระราชอาณาเขตมิให้ประเทศอื่นมารุกรานมากกว่าอย่างอื่น เข้าใจว่าระเบียบการปกครองเช่นว่านี้ จะจัดตั้งแต่ครั้งพระเจ้ารามคำแหงเป็นต้นมา ..."[1]

การแบ่งเหล่าทหารสมัยสุโขทัย แบ่งเป็นทหารราบ ทหารม้า และทหารช้าง[2]

ยุทธวิธีและการฝึกหัด

วิธียุทธที่ใช้ในสมัยสุโขทัย เป็นวิธียุทธที่นำโดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพนำไพร่พลเข้าประจันบานกับฝ่ายศัตรู มีทั้งการรบของทหารราบ ทหารม้า และการรบบนหลังช้าง (ยุทธหัตถี) ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 5 ถึงบรรทัดที่ 10 ว่า

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร หน้า 13 – 14.

[2]พลตรี ดำเนิร เลขะกุล ประวัติการเตรียมพลกองทัพบกไท

"... เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้สิบเก้าเข้า ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด มาท่เมืองตาก พ่อกูไปรบขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขับหัวขวา ขุนสามชนเกลื่อนเข้า ไพร่ฟ้าหน้าใส่พ่อกู หนีญ่าย พ่ายจะแจ (น) กูบ่หนี กูขี่ช้าง เบกพล กูขับเข้าก่อนพ่อกู กูต่อช้างด้วยขุนสามชน ตนกูพุ่งช้างขุนสามชนตัวชื่อ มาสเบื่องแพ้ ขุนสามชนพ่ายหนี ..."[1]

แสดงให้เห็นว่าในภาวะสงครามนั้น ประมุขของประเทศต้องเป็นแม่ทัพคุมกองทัพไปต่อสู้แบบประจันบานกับข้าศึก แม่ทัพต่อแม่ทัพต้องต่อสู้กันตัวต่อตัว แต่บังเอิญที่การรบครั้งนั้นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เข้าทางซ้าย ขุนสามชนไปทางขวา ฝ่าหมู่ทหารของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ทำให้ไพร่พลระส่ำระสาย พ่อขุนรามคำแหงจึงเข้าชิงชนช้างกับขุนสามชนเสียก่อนบิดา

นอกจากวิธียุทธแบบประจันบานซึ่งนำโดยประมุขของประเทศแล้ว ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงยังทรงสร้างเส้นทางยุทธศาสตร์เชื่อมราชธานีกับหัวเมืองชั้นกลาง เพื่อความสะดวกและความรวดเร็วในการเคลื่อนกำลังทัพไปยังจุดที่เกิดเหตุ เส้นทางยุทธศาสตร์ดังกล่าวคือ "ถนนพระร่วง" ซึ่งเชื่อมเมืองสุโขทัย สวรรคโลก และกำแพงเพชร เป็นระยะทางยาวถึง 250 กิโลเมตร[2]

วิธีการทางยุทธศาสตร์อีกอย่างหนึ่งที่ชาวสุโขทัยประดิษฐ์ขึ้นเพื่อป้องกันราชธานีจากศัตรูภายนอกก็คือ การสร้างกำแพงเมือง 3 ชั้น คูน้ำ 2 ชั้น และป้อมประจำประตูเมืองทั้ง 4 ด้าน ดังได้กล่าวแล้วในตอนต้น แสดงให้เห็นว่าชาวสุโขทัยมีความรู้ในทางยุทธศาสตร์สูงพอสมควร

---

[1]นำ ทองคำวรรณ คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 3 – 10.

[2]พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "เที่ยวเมืองพระร่วง" เรื่องพระร่วง เที่ยวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย สุภาษิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง หน้า 83 – 90.

ในด้านการฝึกหัดทหาร ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการฝึกหัดกันอย่างไรหรือไม่ เข้าใจว่าคงจะมีการฝึกหัดถ่ายทอดกันเองในกลุ่มหรือในสกุลวงศ์ ให้รู้จักศิลปการต่อสู้ป้องกันตนเองแบบไทย คือ การหัดมวย กระบี่กระบอง มีด หอก ดาบ แหลนหลาว เพราะการป้องกันชุมชนนั้นนอกจากจะเป็นเรื่องของผู้ปกครองแล้ว สมาชิกของชุมชนจะต้องช่วยตัวเองด้วย

การส่งกำลังบำรุง

การจัดหาอาวุธเป็นหน้าที่ของไพร่พลที่จะต้องหาไว้ใช้เองเป็นอาวุธคู่มือ อาวุธที่ใช้ในการรบครั้งสุโขทัยได้แก่มีด หอก ดาบ แหลน หลาว โตมร[1] ส่วนปืนไฟยังไม่เป็นที่ยอมรับกันว่าชาวสุโขทัยรู้จักทำปืนขึ้นใช้แล้ว[2]

ในเรื่องเกี่ยวกับเสบียงอาหารของทหาร ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีกองเสบียงของหลวงหรือไม่ เข้าใจว่าในระยะแรกของสงครามไพร่พลคงจะต้องเตรียมเสบียงไปรับประทานเอง ต่อเมื่อการรบได้ชัยชนะแล้วจึงได้อาศัยเสบียงอาหารจากเมืองที่ยึดได้เป็นสำคัญ

การทหารไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

หลังจากรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว อาณาจักรสุโขทัยค่อย ๆ เสื่อมอำนาจลงโดยลำดับ ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากพระเจ้าแผ่นดินในสมัยต่อ ๆ มาขึ้นครองราชในระยะสั้น และบางพระองค์ต้องทำสงครามปราบจลาจลก่อนขึ้นเป็นกษัตริย์ ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 4 ว่า พระยาฦๅไทย นำไพร่พลมาปราบจลาจลแล้วเลยได้รับอภิเษกเป็นเจ้าเมืองสุโขทัย

---

[1]กระทรวงกลาโหม ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม 8 เมษายน 2430 ถึง 8 เมษายน 2496 หน้า 14.

[2]กรมศิลปากร คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. 2503 หน้า 60 – 62.

หอสมุดกลาง
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ทรงพระนามว่า ศรีสุริยพงศ์ราม มหาธรรมราชาธิราช เมื่อ พ.ศ. 1900[1] และหลังจากได้ครองสุโขทัยแล้ว จารึกหลักที่ 4 ที่ 5 ที่ 6 และที่ 8 ก็แสดงให้ทราบว่าทรงฝักใฝ่ทางศาสนามากกว่าการรบ[2] ในสมัยต่อ ๆ มาความเข้มแข็งทางทหารของอาณาจักรสุโขทัยค่อย ๆ สลายไปในขณะที่อาณาจักรทางใต้คือกรุงศรีอยุธยาได้ค่อย ๆ สร้างอาณาจักรและมีอำนาจขึ้นแทนที่อาณาจักรสุโขทัย พร้อมทั้งวิวัฒนาการทางด้านการทหารอันเป็นหลักสำคัญในการป้องกันประเทศและรักษาอิสรภาพของชาติ นับเป็นความเจริญก้าวสำคัญของชนชาติไทยทั้งในด้านการทหารและการปกครอง ดังปรากฏหลักฐานในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ว่า

> "ทหารไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นทหารที่มีแบบแผน วิธีจัดการควบคุม ตลอดจนวิธียุทธเป็นอย่างดี หาไม่คงไม่สามารถรบพุ่งเอาชัยจากพวกขอมและไทยพวกอื่น ๆ ได้ และวิธีการทั้งทหารและพลเรือนของชาวกรุงศรีอยุธยาคงเป็นแบบผสม คือเลือกสรรคเอาแต่สิ่งดีของทั้งขอมและไทยมาผสมกัน เป็นวิธีการของชาวกรุงศรีอยุธยา ..."[3]

พระนิพนธ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ระบบการทหารของไทยทางกรุงศรีอยุธยาเป็นระบบที่ได้รับการปรับปรุงให้รัดกุมขึ้น ทั้งในด้านวิธีการควบคุมและยุทธวิธี ทั้งนี้อาจเป็น

---

[1]ยอช เซเดส์ (ชำระและแปล) ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุครบ 4 รอบ มหาเสวกโท พระยาราชนกูล (อาบ เปาโรหิตย์) เมื่อปีชวด พ.ศ. 2467 หน้า 14 – 93.

[2]ดู. หน้า 93 – 96.

[3]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร หน้า 17.

56366

ผลเนื่องมาจากความซับซ้อนของสภาพสังคม เศรษฐกิจ จำนวนประชากร ขนาดและที่ตั้งของพระราชอาณาเขต ตลอดจนศัตรูของประเทศทางกรุงศรีอยุธยาแตกต่างไปจากทางสุโขทัย จึงจำเป็นต้องปรับปรุงระบบการปกครองและระบบการทหารให้สอดคล้องกับสภาพดังกล่าว ประกอบกับอาณาจักรศรีอยุธยาได้รับอิทธิพลของขอมมากกว่าอาณาจักรสุโขทัย แบบการปกครองและการทหารของกรุงศรีอยุธยาจึงเป็นแบบผสม กล่าวคือ เลือกเอาส่วนดีจากวิธีการของขอม และส่วนดีจากวิธีการของไทยมาผสมกัน เช่น การปกครองในราชธานียังเป็นแบบไทย คือ บิดากับบุตร ส่วนนอกราชธานีออกไปเป็นแบบขอม คือ กษัตริย์เป็นจักรพรรดิ มีเมืองขึ้นหรือประเทศราชอยู่ในปกครองยังคับบัญชา ทรงเรียกส่วยมาบำรุงเมืองหลวง เมืองขึ้นหรือประเทศราชนั้นปกครองกันเองแบบ "กินเมือง" คือตระกูลใครเคยเป็นเจ้าเมืองมา บุคคลในตระกูลนั้นก็ได้เป็นเจ้าเมืองต่อ ๆ กันมา เป็นต้น

การปฏิรูปการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถด้วยการขยายอำนาจของราชธานีออกไป และแบ่งหน้าที่ราชการส่วนกลางออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายทหารและพลเรือน มีส่วนทำให้ประสิทธิภาพของการทหารไทยสูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการควบคุมบังคับบัญชาและการจัดหน่วยเข้าเป็นกองทัพ เพราะการปฏิรูปการปกครองดังกล่าวพระองค์ได้ทรงตรากฎหมายพระธรรมนูญยกเลิกหัวเมืองหน้าด่านหรือเมืองลูกหลวงแล้วจัดตั้งหัวเมืองชั้นในขึ้น ซึ่งหัวเมืองชั้นในเหล่านั้นอยู่ในเขตปกครองของราชธานี ผู้รั้งเมืองต้องปฏิบัติตามคำบัญชาของเจ้ากรมในราชธานี[1] และแยกราชการส่วนกลางออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายทหารและพลเรือน พร้อมทั้งตรากฎหมายชื่อ พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง และพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน กำหนดให้

1. ฝ่ายทหาร มีหน้าที่ป้องกันประเทศชาติเป็นผู้ทำการรบโดยตรง ในเวลาปกติมีกรมกองประจำอยู่ในราชธานี มีสมุหกลาโหมเป็นหัวหน้ารับผิดชอบในกิจการทหารทั้งปวง

---

[1] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 "พระธรรมนูญ บทที่ 17 – 44, พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง" หน้า 219 – 276.

พร้อมทั้งกำหนดตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ของฝ่ายทหารไว้โดยละเอียด ตำแหน่งเจ้าเมืองส่วนภูมิภาคก็รวมอยู่ในฝ่ายทหารด้วย เพราะหน้าที่สำคัญของเจ้าเมืองคือการรักษาความสงบภายในและการป้องกันรักษาพระราชอาณาเขต การจัดดังกล่าวนี้เท่ากับเป็นการกำหนดหน่วยในกองทัพและจัดสายการบังคับบัญชาไว้อย่างเรียบร้อยแน่นอนตั้งแต่ยามปกติ เพื่อความสะดวกและรวดเร็วในการเรียกระดมเมื่อเกิดศึกสงคราม[1]

2. ฝ่ายพลเรือน มีหน้าที่ป้องกันชาติเช่นเดียวกับฝ่ายทหาร แต่เป็นเพียงผู้ช่วยทำการช่วยรบหนุนกำลังทหาร จัดสะสมเสบียงอาหาร เครื่องใช้ในการรบ จัดกำลังคนและยานพาหนะ รักษาความสงบภายใน โดยรวมงานของจตุสดมภ์ทั้ง 4 คือ เวียง วัง คลัง นา เข้าเป็นฝ่ายพลเรือน หัวหน้าฝ่ายพลเรือนคือสมุหนายก[2]

จึงอาจกล่าวได้ว่าการปฏิรูปการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ ช่วยส่งเสริมประสิทธิภาพของทหารไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีสูงขึ้นทั้งในด้านการจัดหน่วยเข้าเป็นกองทัพ การควบคุมบังคับบัญชา และการส่งกำลังบำรุงจากฝ่ายพลเรือน

ในเรื่องการปรับปรุงการปกครองดังกล่าวนี้ มีข้อควรสังเกตจากพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ว่า มีประเพณีการแบ่งราชการออกเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนมาตั้งแต่แรกตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว แต่ไม่ทรงทราบแน่ว่าเป็นประเพณีของขอมหรือของไทย โดยมีการกำหนดกองทหารไว้ประจำหน้าที่สำหรับทหาร ซึ่งได้แก่ การถวายการอารักขาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และต่อสู้กับข้าศึกศัตรู กับกองทหารอีกส่วนหนึ่งทำการฝ่ายพลเรือน เช่น เป็นเจ้าหน้าที่รักษาท้องที่ คือ เป็นตำรวจนครบาลบ้าง เป็นเจ้าหน้าที่รักษาคลังต่าง ๆ บ้าง แต่การแบ่งเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนดังกล่าวนี้แบ่งเฉพาะ

---

[1] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 "พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง" หน้า 278 – 327.

[2] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 "พระธรรมนูญและพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน" หน้า 175, 219 – 277.

เวลาที่บ้านเมืองปกติเท่านั้น ในเวลาศึกสงครามก็เรียกระดมชายฉกรรจ์ทุกคนเป็นทหาร ดังปรากฏในตำนานการเกณฑ์ทหารว่า

> "... ถ้าว่าแต่เฉพาะการทหาร ดูเหมือนประเพณีที่แบ่งราชการเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนจะมีมาแต่แรกตั้งกรุงศรีอยุธยาแล้ว แต่จะเป็นแบบอย่างได้มาจากประเพณีขอมหรือไทยคิดขึ้นเองข้อนี้หาทราบชัดไม่ ลักษณะการที่แบ่งเป็นฝ่ายทหารพลเรือนนั้น ถ้าว่าโดยใจความก็คือ กำหนดกองทหารไว้ประจำหน้าที่สำหรับทำการทหาร เช่น ปราบเสี้ยนศัตรูที่จะเกิดขึ้น และรักษาเครื่องสรรพาวุธ ตลอดจนรักษาองค์พระเจ้าแผ่นดินส่วนหนึ่ง กองทหารอีกส่วนหนึ่งให้ทำการฝ่ายพลเรือน เป็นพนักงานปกครองท้องที่ (เช่น ตำรวจนครบาล) บ้าง เป็นพนักงานทำการต่าง ๆ ในพระราชวังบ้าง เป็นพนักงานรักษาคลังต่าง ๆ บ้าง และเป็นพนักงานดูแลทำนุบำรุงการทำไร่นาบ้าง แต่การแบ่งเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนดังกล่าวนี้ เฉพาะสำหรับในเวลาบ้านเมืองเป็นปรกติ ถ้าถึงเวลามีการทัพศึกก็สมทบกันเป็นทหารหมด หาได้เลิกการเกณฑ์ชายฉกรรจ์เป็นทหารทุกคนไม่ ..."[1]

พิเคราะห์ดูพระดำรินี้คล้ายกับว่ากรุงศรีอยุธยาเป็น "รัฐทหาร" คือ ชายฉกรรจ์ทุกคนเป็นทหาร แต่ในยามปกติให้ทหารส่วนหนึ่งทำงานพลเรือน เวลามีศึกสงครามจึงทำหน้าที่ทหารทั้งหมด

หลักฐานจากกฎหมายพระธรรมนูญซึ่งตราขึ้นในปี พ.ศ. 2164 พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน และพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองซึ่งตราขึ้นในปี พ.ศ. 1998 ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ และพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ แสดงให้เห็นว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยาแม้จะได้มีความพยายามที่จะวางรูปการ

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร หน้า 18 – 19.

ปกครองให้รัดกุมและมีประสิทธิภาพขึ้น โดยแยกส่วนราชการเป็นฝ่ายทหารและพลเรือน แต่ปัญหาเรื่องกำลังคนเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถแยกความรับผิดชอบให้แก่ทั้ง 2 ฝ่ายโดยเด็ดขาด เพราะขณะนั้นกำลังไพร่พลของไทยยังมีน้อย ประกอบกับเทคนิคและศิลปในการทำสงครามในสมัยนั้นยังไม่พัฒนาเหมือนในสมัยปัจจุบัน การที่จะได้รับชัยชนะหรือพ่ายแพ้ในการรบขึ้นอยู่กับกองทัพที่สามารถรวบรวมไพร่พลได้เป็นจำนวนมากเพื่อเป็นการข่มขวัญฝ่ายตรงข้ามเป็นสำคัญ ดังนั้นในยามศึกสงครามทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนจึงต้องเข้าประจำกองทัพร่วมกัน ยังไม่สามารถมอบหน้าที่ในการป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตด้วยกำลังอาวุธไว้กับฝ่ายทหารเพียงฝ่ายเดียวได้

อย่างไรก็ตาม สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีก็ได้มีกฎหมายแสดงการจัดวางหน่วยสำหรับกองทัพในยามสงคราม (จัดทำเนียบกองทัพ) ไว้โดยเรียบร้อย[1] ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไป

ตัวบุคคลที่ต้องเป็นทหาร

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ยังถือหลักว่าชายไทยไม่ว่าจะเป็นยศใด สกุลใด ต้องเป็นทหารทุกคน[2] (ชายไทยในที่นี้หมายรวมถึงเชื้อสายคนต่างชาติที่เกิดในประเทศไทยด้วย แต่คนชาติไทยที่ตกไปเป็นทาสไม่นับว่าเป็นไทยในวิธีการเกณฑ์ทหาร)

ผู้ที่มีสิทธิได้รับการยกเว้นไม่ต้องเกณฑ์เป็นทหาร คือ

1. นักบวชทุกศาสนา การยกเว้นให้แก่นักบวชเป็นเหตุให้คนซึ่งเกลียดกลัว

---

[1] กฎหมายตามสามดวง เล่ม 1 "พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง และพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน" หน้า 219 – 277.

[2] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร หน้า 43.

การเป็นทหารหนีไปบวชกันมาก ในขณะที่จำนวนประชากรมีน้อย และกำลังคนมีความจำเป็นมากต่อการอยู่รอดของสังคม จึงปรากฏเรื่องราวในพระราชพงศาวดารสมัยสมเด็จพระนารายณ์ว่า เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ให้สึกพระภิกษุสามเณรออกมารับราชการ (ทหาร)[1]

เกี่ยวกับการออกบวชของชายไทยนี้มีสิ่งที่ควรได้รับการพิจารณาด้วยคือ ประเพณีของไทยที่นิยมให้บุตรหลานผู้ชายได้บวชเรียน เพราะถือเป็นมหากุศลแก่บิดามารดาญาติผู้ใหญ่ซึ่งจัดการบวชให้และตัวผู้บวชเอง การบวชของผู้ชายไทยส่วนใหญ่มักจะบวชในช่วงเวลาสั้น ๆ คือ ก่อนเข้าพรรษาจนถึงออกพรรษาเท่านั้น จึงไม่อาจเชื่อได้แน่นอนว่าบวชเพื่อหนีการเป็นทหาร และการที่วิชาเยนทร์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการให้สึกพระภิกษุสามเณรออกมารับราชการ (ทหาร) ในครั้งนั้นอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่สร้างความเกลียดกลัวในตัววิชาเยนทร์ให้กับคนไทยที่รู้จักเขาในช่วงเวลานั้น ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

> "... ฝ่ายหลวงสรศักดิ์ ครั้นเห็นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์สึกเอาภิกษุ สามเณรออกมากระทำราชการเป็นอันมาก ให้ร้อนในพระพุทธศาสนาดังนั้น ก็เอาเหตุขึ้นกราบทูลพระกรุณา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบเหตุดังนั้นก็มิได้เอาโทษแก่เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ และมิได้ตรัสประการใด หลวงสรศักดิ์จึงคิดว่า ... กูจะทำโทษมันเองสักครั้ง ..."[2]

2. ชาวต่างประเทศที่ไปมาค้าขายชั่วคราว ไม่เกณฑ์เป็นทหาร เป็นแต่เรียกใช้หรือเรียกเงินแทนแรงเป็นครั้งเป็นคราวไป ส่วนที่เกี่ยวกับชาวต่างประเทศนี้ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า ในสมัยโบราณแบ่งชาวต่างประเทศออกเป็น 3 จำพวก คือ (1) พวกที่ไปมาค้าขายชั่วคราว (2) พวกที่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ประจำใน

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 1 หน้า 166.

[2]สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ-อักษรนิติ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส และพงศาวดารเหนือพระวิเชียรปรีชา เล่ม 2 หน้า 99.

พระนคร (3) พวกลูกหลานเชื้อสายชาวต่างประเทศที่เกิดในเมืองไทย[1] พวกที่ 1 และพวกที่ 3 ได้พูดถึงแล้ว ส่วนพวกที่ 2 นั้นถ้าใครสมัครใจจะเป็นทหารก็ยอมรับให้เป็นทหารอาสา การรับชาวต่างประเทศเข้าเป็นทหารอาสาเริ่มมีขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ[2] ทั้งนี้น่าจะเป็นผลเนื่องมาจากการที่ไทยทำสงครามติดต่อกันมาเป็นเวลานาน จำนวนไพร่พลคงจะลดน้อยลงไปมาก

3. พวกทาสพวกเชลย ไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อชาติไทยหรือต่างชาติจะเป็นทหารไม่ได้ ต้องเสียเงินหรือถูกเกณฑ์แรงงาน ทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นคนเลว เป็นคนชั้นต่ำไม่รับเป็นทหาร

สำหรับระยะเวลาที่ต้องเข้าเวรรับราชการทหารนั้น เริ่มตั้งแต่อายุ 18 ปี ไปจนกระทั่งอายุครบ 60 ปี[3] โดยมาเข้าเวรปีละ 6 เดือน ที่เรียกว่า "เข้าเดือนออกเดือน" สำหรับยามปกติ ยามศึกติดพันคงไม่มีเดือนออก[4]

<u>การควบคุมบังคับบัญชา</u>

สังคมอยุธยาเป็นสังคมที่ขาดแคลนกำลังคน การครอบครองและควบคุมกำลังคนเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดสำหรับความอยู่รอดของสังคม ซึ่งคนไทยในสมัยนั้นตระหนักดี จึงกำหนดวิธีการควบคุมกำลังคน (วิธีปกครอง) ในลักษณะของการควบคุมกองทัพ กล่าวคือ แบ่งกำลังคนออกเป็นกลุ่ม ๆ อยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าหมู่มูลนาย มีลักษณะคล้ายกับกองทหาร โดยมีพวกเจ้าหมู่มูลนายเป็นนายทหาร เวลามีศึกสงครามเจ้าหมู่มูลนายมีหน้าที่ระดมพลภายใต้การควบคุม

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>ประชุมพงศาวดารภาค 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร</u> หน้า 44.

[2]<u>ดู</u>. หน้า 38.

[3]<u>ดู</u>.

[4]<u>กฎหมายตราสามดวง</u> เล่ม 5 พระราชกำหนดใหม่ "ไพร่ได้รับความทุกข์ยากเป็นทาส" หน้า 206 – 207.

ของเขาเข้าประจำกองทัพซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นจอมทัพ มีเจ้านายและขุนนางเป็นแม่ทัพนายกองชั้นรอง ๆ ลงไป ดังปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง

ลักษณะการควบคุมกำหนดเอาครัวเรือนเป็นเบื้องต้นของการกวบคุม[1] หลาย ๆ ครัวรวมกันเป็นหมู่ มีหัวหน้าคอยควบคุมบังคับบัญชาลูกหมู่ หลาย ๆ หมู่รวมกันเป็นแขวง มีหัวหน้าแขวงเป็นหัวหน้า (ต่อมาคงจะเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าปลัดร้อย) จากหลาย ๆ แขวงรวมกันเข้าเป็นหัวปาก มีหัวปากหรือนายร้อยเป็นหัวหน้า[2]

ต่อมาเมื่อสังคมวิวัฒนาการไปชื่อที่เรียกหน่วยการควบคุมก็เปลี่ยนแปลงไป แต่ลักษณะการกวบคุมยังยึดหลักเดิมที่ถือเอาครอบครัวเป็นเบื้องต้นของการควบคุม นั่นก็คือบุตรต้องเป็นลูกหมู่ของกรมที่บิดาสังกัดอยู่ และกรมเป็นหลักของการทำทะเบียนคน กรมจะมีแต่เฉพาะที่ลงชื่อไว้ในทำเนียบเท่านั้น ถ้ายังไม่มีพระราชบัญญัติจะรวมคนตั้งเป็นกรมขึ้นใหม่ไม่ได้ ฉะนั้นการตั้งกรมเจ้านายก็คือ ประกาศพระราชบัญญัติให้ตั้งกรมทหารขึ้นใหม่นั่นเอง[3]

กรมหนึ่ง ๆ จะประกอบไปด้วยเจ้ากรมเป็นผู้บังคับบัญชาคนหนึ่ง ปลัดกรมเป็นผู้ช่วยคนหนึ่ง และสมุหบัญชีเป็นผู้ทำบัญชีคนหนึ่ง และมีนายกองรอง ๆ ลงมา[4]

การควบคุมคนในกรม เจ้ากรมเป็นผู้รับผิดชอบทำการควบคุม การลงทะเบียนและการเกลี้ยกล่อมคนที่หลีกเลี่ยงเพื่อไม่ให้คนในกรมของตนลดจำนวนลง แต่ไม่ได้กำหนดว่ากรมหนึ่ง ๆ จะต้องมีคนเท่าไร กรมทหารแต่โบราณนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร หน้า 45.

[2]ขจร สุขพานิช "ฐานันดรไพร่" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 81.

[3]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ล.ด. หน้า 46.

[4]ด.

ดำรงราชานุภาพ ทรงคาดว่าจะมีเป็น 4 ชั้น คือ กรมพระ กรมหลวง กรมขุน และกรมหมื่น จัดกรมที่มีชื่อเดียวกันเป็นกรมขวาและกรมซ้าย

การทำทะเบียนไพร่พล การทำทะเบียนไพร่พลถือได้ว่าเป็นการเตรียมพลแบบโบราณ เพราะการกระทำดังกล่าวทำให้ทราบจำนวนกำลังพลที่มีอยู่ในแต่ละแห่ง การทำทะเบียนไพร่พลนี้เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ว่า

> "ศักราช 880 ขาลศก (พ.ศ. 2061) ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีสร้างพระศรีสรรเพชร์ เสวยราชสมบัติ แรกตำราพิไชยสงคราม แลแรก (ทำสารบาญ)ชีพระราชสำฤทธิ์ทุกเมือง ..."[1]

หน่วยงานที่มีหน้าที่ในการทำทะเบียนไพร่พลได้แก่กรมพระสุรัสวดี ตามกฎหมายพระธรรมนูญและพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน กล่าวว่า กรมพระสุรัสวดีมีหน้าที่จัดคนประจำการเป็นทหารในกองทัพบกเรือ และส่งคำสั่งจากส่วนกลางไปหัวเมือง เบิกของจากหัวเมืองมาใช้ในกองทัพ มีพระราชสุภาวดีศรีสัจเทพณรายเป็นเจ้ากรมใหญ่ควบคุมกรมสุรัสวดีกลาง มีกรมขึ้น 2 กรม คือ

1. กรมพระสุรัศวดีซ้าย พระเทพาธิบดีเป็นเจ้ากรม ทำหน้าที่เป็นพนักงานบัญชีพลในเขตหัวเมืองภาคใต้

---

[1]หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส และพงศาวดารเหนือ พระวิเชียรปรีชา เล่ม 1 หน้า 11 – 12.

2. กรมพระสุรัศวดีขวา พระศรีสุเรนทราธิบดีเป็นเจ้ากรม ทำหน้าที่เป็นพนักงานบัญชีพลในเขตหัวเมืองฝ่ายเหนือ[1]

ต่อมาเมื่อเกิดวิธีเสียเงินค่าราชการแทนการเป็นทหารได้ กรมพระสุรัศวดีจึงต้องมีหน้าที่เก็บเงินค่าราชการด้วย

<u>การขึ้นทะเบียน</u> ชายไทยจะต้องขึ้นทะเบียนเป็นทหารทุกคน ส่วนการเข้ารับราชการแบ่งได้ดังนี้

(1) ไพร่สม* หรือสมสัก ชายไทยเมื่ออายุครบ 18 ปี ต้องมาขึ้นทะเบียนที่เจ้าหน้าที่กรมพระสุรัศวดี และจะได้รับการสักท้องมือว่าเป็นคนสังกัดกรมใด (ตามปกติจะบรรจุไว้ในกรมที่บิดาสังกัดอยู่ โดยถือว่าบุตรชายต้องเป็น "ลูกหมู่" ของกรม การบรรจุคนแบบนี้ได้ประโยชน์ในการปกครอง กำลังใจ และสะดวกแก่การเรียกระดม) เมื่อขึ้นทะเบียนแล้วเรียกว่า "ไพร่สม" หรือสมสัก ให้มูลนายฝึกหัดไปก่อนยังไม่ต้องรับราชการ เมื่ออายุพ้น 20 ปีแล้วจึงจะยกขึ้นเป็นตัวทหาร เรียกว่า "ไพร่หลวง"[2] ไพร่สมหรือสมสักถ้าเทียบกับในปัจจุบันก็คือพวกทหารกองเกินนั่นเอง

---

[1]<u>กฎหมายตราสามดวง</u> เล่ม 1 "พระธรรมนูญ" หน้า 186 และ พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน หน้า 248 – 249.

*คำว่าไพร่สมในสมัยต่อ ๆ มาน่าจะมีความหมายอีกนัยหนึ่งว่าเป็นไพร่ของเจ้านายโดยตรงไม่ต้องมารับใช้แรงงานบังคับแก่ทางรัฐบาล ในกฎหมายรัชกาลที่ 5 เรื่อง "ประกาศที่จะหักไพร่สมตายชรา พิการ" ระบุว่าไพร่สมและไพร่หลวงเป็นบุคคลสองจำพวกที่มีฐานะและหน้าที่ต่างกัน โปรดศึกษารายละเอียดได้จาก <u>ประชุมกฎหมายประจำศก</u> เล่ม 9 ขจร สุขพานิช "ฐานันดรไพร่" Akin Rabibhadana, <u>The Organization of the Thai Society in the Early Bangkok Period 1782 - 1873</u> และ <u>กฎหมายตราสามดวง</u>

[2]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร</u> หน้า 44.

(2) ไพร่หลวง* เมื่อไพร่สมมีอายุครบ 20 ปีแล้ว ถ้าเป็นไพร่ในเขตหัวเมืองชั้นใน จะต้องเข้ามารายงานตัวในราชธานี แล้วเข้ารับราชการตามกรมกองที่สังกัดไว้ ซึ่งเรียกกันในสมัยนั้นว่า "เข้าเวร" มีกำหนดปีละ 6 เดือน เรียกว่า "เข้าเดือนออกเดือน" (คือเข้ารับราชการ 1 เดือน ได้พัก 1 เดือน แล้วจึงกลับเข้ารับราชการใหม่อีกสลับกันไปเช่นนี้) ถ้าเป็นไพร่หัวเมืองชั้นนอกก็จะมีฐานะเป็นไพร่ (หลวง) ส่วย ไพร่ (หลวง) กองด่าน ไพร่ (หลวง) คงเมือง ซึ่งไม่ต้องมาเข้าเวรรับราชการประจำการ โดยได้รับการผ่อนผันให้ส่งส่วยแทนได้[1]

การจัดหน่วยทหาร

การจัดหน่วยทหารแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ หน่วยทหารประจำการ และหน่วยทหารนอกประจำการ หน่วยทหารประจำการในสมัยกรุงศรีอยุธยามีน้อย เพราะต้องสิ้นเปลืองพระราชทรัพย์มาก ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจในสมัยนั้น จึงจัดหน่วยทหารประจำการไว้เฉพาะในราชธานีเพียงเล็กน้อย เพื่อเป็นทหารรักษาพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ หน่วยทหารประจำการในสมัยกรุงศรีอยุธยามีทั้งที่เป็นคนไทยและคนต่างชาติ

เรื่องเกี่ยวกับทหารประจำการในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น นายลาลูแบร์ได้บันทึกไว้ว่า

"สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม (หมายถึงสมเด็จพระนารายณ์) ไม่มีกองทหาร

---

*ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับไพร่หลวงได้จาก พระราชบัญญัติเลขไพร่หลวง ในภาคผนวก ก. ประชุมกฎหมายประจำศก, กฎหมายตราสามดวง และ ชวร สุขพานิช "ฐานันดรไพร่"

[1]กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 พระราชกำหนดเก่า เรื่อง "เปรียบเทียบฐานะไพร่หมู่กับไพร่ส่วย" หน้า 138 – 139 และ หอสมุดแห่งชาติ พระราชบัญญัติเลขไพร่หลวง ในภาคผนวก ก.

ที่ฝึกหัดยุทธวินัยไว้ประจำราชการกองอื่นใดเลย นอกจากกองทหารรักษาพระองค์ชาวต่างประเทศ ..."[1]

ส่วนทหารนอกประจำการในปัจจุบันเรียกว่าทหารกองหนุน ทหารประเภทนี้คือทหารที่ปลดจากหน่วยเมื่อรับราชการครบกำหนดแล้วอย่างหนึ่ง กับเลก*ที่มารับราชการสักขึ้นทะเบียนแล้วแต่ปล่อยกลับไปภูมิลำเนาเพื่อส่งส่วยแทนแรงอย่างหนึ่ง กับพวกเลกในเขตราชธานีและหัวเมืองชั้นในที่ต้องมาเข้าเวรรับราชการตามกำหนดเข้าเดือนออกเดือนพวกหนึ่ง และเลกในเขตหัวเมืองชั้นกลางที่ต้องมารับการระดมพลทดลองความพร้อมปีละครั้ง[2] ที่เรียกว่า "การทำพิธีทุกหัวเมือง**" อีกพวกหนึ่ง

เนื่องจากสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจไม่อำนวยให้สามารถจัดกองทหารประจำการได้มากพอแก่การป้องกันรักษาประเทศ ประมุขของประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จึงใช้ระบบการระดมกำลังพลเมื่อเกิดศึกสงคราม และเพื่อให้ระบบการระดมพลเข้าประจำกองทัพเป็น

---

[1]สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล) จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 หน้า 404.

*เลก หรือ เลข เป็นคำเรียกรวม ๆ ซึ่งหมายถึงไพร่นั่นเอง ดูรายละเอียดได้จาก สังฆราชปาเลกัวส์ "เล่าเรื่องเมืองไทย" และ ขจร สุขพานิช "ฐานันดรไพร่"

[2]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร หน้า 25.

**การทำพิธีทั่วทุกหัวเมือง เป็นการจัดระเบียบกองทัพตามหัวเมือง เพื่อให้รู้จำนวนพลและกระบวนทัพหัวเมือง ทางราชธานีจึงสั่งให้ "ทำพิธีทั่วทุกหัวเมือง" ทุก ๆ ปี ดูรายละเอียดได้จาก ตำนานการเกณฑ์ทหาร ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ปได้โดยรวดเร็วและมีประสิทธิภาพพอสมควร จึงได้วางแผนการจัดหน่วยทหารในกองทัพไว้หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าจัดทำ "ทำเนียบกองทัพ" ไว้แต่ยามปกติ เมื่อเกิดศึกสงครามจะได้เรียกระดมเข้าประจำตำแหน่งหน้าที่ได้โดยง่าย ทำเนียบกองทัพสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏหลักฐานในกฎหมายพระธรรมนูญส่วนที่เกี่ยวกับการใช้ดวงตราและพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง พอสรุปได้ดังนี้คือ

สมุหพระกลาโหมเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดฝ่ายทหาร หน้าที่ของกรมพระกลาโหมในเวลาสงครามคือทำการรบในแนว เวลาปกติฝึกซ้อมรวบรวมกำลังคน กำลังอาวุธ และสัตว์พาหนะ ตามพระธรรมนูญบทที่ 2 กำหนดให้กรมพระกลาโหมมีหัวเมืองขึ้น 12 หัวเมือง คือ นครศรีธรรมราช พัทลุง ไชยา ชุมพร เพชรบุรี กุย ปราน คลองวาน บางตะพาน ถลาง ตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า ตะนาวศรี มะริด ทวาย สามโคก เมื่อจัดเป็นกองทัพหัวเมืองฝ่ายใต้เหล่านี้จะขึ้นกับสมุหพระกลาโหม

ตามพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองกำหนดให้หลวงเทพอรชุนเป็นปลัดทูลฉลองกรมพระกลาโหม หมื่นนรินทรเสนีเป็นปลัดบัญชี ขุนศรีสารุธเป็นครูปืนใหญ่ ขุนอาวุธอัคคนีเป็นครูปืนเล็ก กรมนี้มีกองต่อช้าง กองตำดินปืน กองรักษาตีกดินปืน กองหลวงฟันขึ้นอยู่ด้วย

ในกองบัญชาการกรมพระกลาโหมนี้ แยกหน้าที่เป็น 2 ฝ่าย คือ

<u>ฝ่ายทำการรบ</u> พระธรรมไตรโลก สมุหพระกลาโหมฝ่ายรบเป็นผู้บังคับบัญชา ขุนสุรินทรามาตย์เป็นปลัดทูลฉลอง

<u>ฝ่ายจัดกำลังรบ</u> หลวงศรีเสาวราชภักดี สมุหพระกลาโหมฝ่ายพะลำพัง เป็นผู้บังคับบัญชา

<u>เหล่าทหารในกองทัพในกรุง</u>

<u>กองทัพเกโช</u> ออกญาสีหราชเดโชไชยเป็นแม่ทัพฝ่ายขวา ขุนไกรนารายณ์เป็นปลัดทูลฉลอง หน้าที่เวลาปกติคือบังคับบัญชาขุนพลออกไปประจำเมืองต่าง ๆ ที่เป็นเมืองฝ่ายขวา เพื่อจัดกองทหารตามเมืองนั้น ๆ

<u>กองทัพท้ายน้ำ</u> ออกญาสีหราชเดโชไชยท้ายน้ำ (เรียกกันสั้น ๆ ว่า พระยาท้ายน้ำ) เป็นแม่ทัพฝ่ายซ้าย ขุนไกรเทพเป็นปลัดทูลฉลอง หน้าที่เวลาปกติคือบังคับบัญชาแต่งตั้งขุนพลออกไปประจำเมืองต่าง ๆ ที่เป็นเมืองฝ่ายซ้าย เพื่อจัดกองทหารประจำเมืองนั้น ๆ

<u>กรมทหารที่ขึ้นกับกองทัพทั้งสอง</u> ได้แก่ (ถ้าเป็นกรมซ้ายขึ้นกองทัพท้ายน้ำ กรมขวาขึ้นกองทัพเดโช)

กรมอาษาซ้าย พระพิชัยสงครามเป็นเจ้ากรม ขุนรามสรเดชเป็นปลัดทูลฉลอง ทหารกรมนี้ชื่อ "พิชัยสงคราม"

กรมอาษาขวา พระรามกำแหงเป็นเจ้ากรม ขุนเพชกำแหงเป็นปลัดทูลฉลอง ทหารกรมนี้ชื่อ "รามกำแหง"

กรมเชนทองขวา พระพิชัยรณฤทธิ์เป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "พิชัยรณฤทธิ์"

กรมเชนทองซ้าย พระวิชิตณรงค์เป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "วิชิตณรงค์"

กรมทวนทองขวา พระมหาสงครามเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "ทวนทองขวา"

กรมทวนทองซ้าย พระอนุรักษ์โยธาเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "ทวนทองซ้าย"

กองทัพเดโชและกองทัพท้ายน้ำนี้ เวลารบจะทำหน้าที่เป็นกองหน้าหรือกองหลังหรือกองที่แยกไป ฉะนั้นจึงมีทัพหลวงอีกทัพหนึ่ง ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงดำรงตำแหน่งเป็นแม่ทัพ

<u>กองทัพหลวง</u> กองทัพหลวงประกอบขึ้นด้วยกรมตำรวจต่าง ๆ (มิได้หมายถึงตำรวจในสมัยปัจจุบัน) ซึ่งมีเครื่องรบเหมือนทหารทุกอย่าง ยามปกติเป็นข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิดองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกับทหารราชองครักษ์ กองทัพนี้มีตำรวจหลายเหล่ามารวมกันจึงต้องให้บีจางวางเป็นผู้กำกับ ได้แก่ พระยาอภัยรณฤทธิ์ จางวางกรมพระตำรวจซ้าย พระยาอนุชิตราชาจางวางกรมพระตำรวจขวา และมีกรมตำรวจขึ้นดังนี้

กรมพระตำรวจในขวา หลวงมหามนตรีเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "ในขวา"

กรมพระตำรวจในซ้าย หลวงมหาเทพเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "ในซ้าย"

กรมพระตำรวจใหญ่ขวา หลวงพิเรนเทพเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "ใหญ่ขวา"

กรมพระตำรวจใหญ่ซ้าย พระอินทรเทพเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "ใหญ่ซ้าย"

กรมพระตำรวจนอกขวา หลวงราชวรินทเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "นอกขวา"

กรมพระตำรวจนอกซ้าย หลวงอินทรเดชเป็นเจ้าภาพ ทหารกรมนี้ชื่อ "นอกซ้าย"

กรมสนมทหารขวา หลวงพรหมบริรักษ์เป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "สนมทหารขวา"

กรมสนมทหารซ้าย หลวงสุริยภักดีเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "สนมทหารซ้าย"

กรมพลพันท์ขวา หลวงหฤทัยเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "พลพันท์ขวา"

กรมพลพันท์ซ้าย หลวงอภัยสุรินทรเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "พลพันท์ซ้าย"

กรมทนายเลือกหอก ขุนภักดีอาษาเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "ทนายเลือกหอก"

กรมทนายเลือกหอกอีกกรมหนึ่ง ขุนโยธาภักดีเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "ทนายเลือกหอก"

กรมรักษาพระองค์ขวา , หลวงกรรภยุบาทวเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "รักษาพระองค์ขวา"

กรมรักษาพระองค์ซ้าย หลวงราชเสวกเป็นเจ้ากรม ทหารกรมนี้ชื่อ "รักษาพระองค์ซ้าย"

กรมสนมกลางขวา หลวงภูเบนทสี่หนาทเป็นเจ้ากรม หน้าที่รักษาเครื่องสรรพยุทธ ทหารกรมนี้ชื่อ "สนมกลางขวา"

กรมสนมกลางซ้าย หลวงสุเรนทรชาติสังหารเป็นเจ้ากรม หน้าที่รักษาเครื่องสรรพยุทธ ทหารกรมนี้ชื่อ "สนมกลางซ้าย"

<u>กองทหารในกลาง</u> มีหน้าที่รักษาเครื่องรบของกองทหารหลวง และเข้าหนุนเสริมกำลังรบของกองทัพหลวง มีพระราชสงครามเป็นจางวางกำกับ มีกรมขึ้นอีกหลายกรม ได้แก่

กรมหทารในขวา หลวงวิสูตรโยธามาตย์เป็นเจ้ากรม มีหน้าที่รักษาเครื่องสมโภช เครื่องสรรพยุทธ

กรมทหารในซ้าย หลวงราชโยธาเทพเป็นเจ้ากรม มีหน้าที่รักษาเครื่องสมโภช เครื่องสรรพยุทธ

กองช่างเรือซ้าย – ขวา หลวงวิจิตรนาวาเป็นจางวาง

กองอาสาญี่ปุ่น พระเสนาภิมุขเป็นเจ้ากรม

กองเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง พระพิพิธเดชเป็นเจ้ากรม

กองกลองชนะ หลวงราชมนูเป็นเจ้ากรม

กองแตรขวาซ้าย หมื่นเสน่ห์ราชา หมื่นจินดาราชเป็นเจ้ากรม

กองฝรั่งแม่นปืน ขุนกะละมาพิจิตเป็นเจ้ากรม

กอง "ทองแขวนฟ้าบ้านใหม่" หลวงอภัยเสนาเป็นเจ้ากรม

กอง "โพเรียงบ้าบิ่น" หลวงสุเรนทรวิชิตเป็นเจ้ากรม

สองกองหลังนี้คงเป็นกองอาสาอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีฝีมือเป็นพิเศษ

เหล่าอาสาราบัญ พวกราบัญกับไทยมีการติดต่อสนิทสนมกันอยู่มาก และมีคนราบัญรวมกันอาสาเป็นทหารของไทยมากกว่าชาติอื่น จึงแยกทหารพวกนี้ไว้โดยเฉพาะ มีพระมหาโยธาเป็นจางวางกำกับและแยกเป็น 4 กรม คือ

(1) กรมกลี่อ่อง (เข้าใจว่าเป็นทหารภูเขาชาติเกรี่ยงหรือมีเชื้อสายมาจากเกรี่ยง)[1] พระยาอุดมราชาเป็นเจ้ากรม

---

[1]พระวรภักดิ์พิบูลย์ <u>คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมายไทย</u> หน้า 92.

(2) กรมด้งทองขวา พระยารามเป็นเจ้ากรม

(3) กรมดาบสองมือกลาง พระนครอินทเป็นเจ้ากรม

(4) กรมด้งทองซ้าย พระยาเกียนเป็นเจ้ากรม

เหล่าอาสาแขก พวกแขกได้เข้ามาเป็นทหารอาสาในกองทัพไทยเป็นจำนวนมากเช่นกัน จึงจัดให้มีจางวางกำกับได้แก่พระยาราชวังสรรเป็นจางวางอาสา จามแยกเป็น 6 กรม คือ

(1) กรมอาสาจามขวา หลวงสรเสนีเป็นเจ้ากรม

(2) กรมอาสาจามซ้าย หลวงศรีมหาราชาเป็นเจ้ากรม

(3) กรมอาสาจามขวา (อีกกรมหนึ่ง) หลวงรักษ์มานาเป็นเจ้ากรม

(4) กรมอาสาจามซ้าย (อีกกรมหนึ่ง) หลวงสุนทรเสนีเป็นเจ้ากรม

(5) กรมทำลุขวา หลวงเทพเดชเป็นเจ้ากรม

(6) กรมทำลุซ้าย หลวงสุรินทรเดชเป็นเจ้ากรม

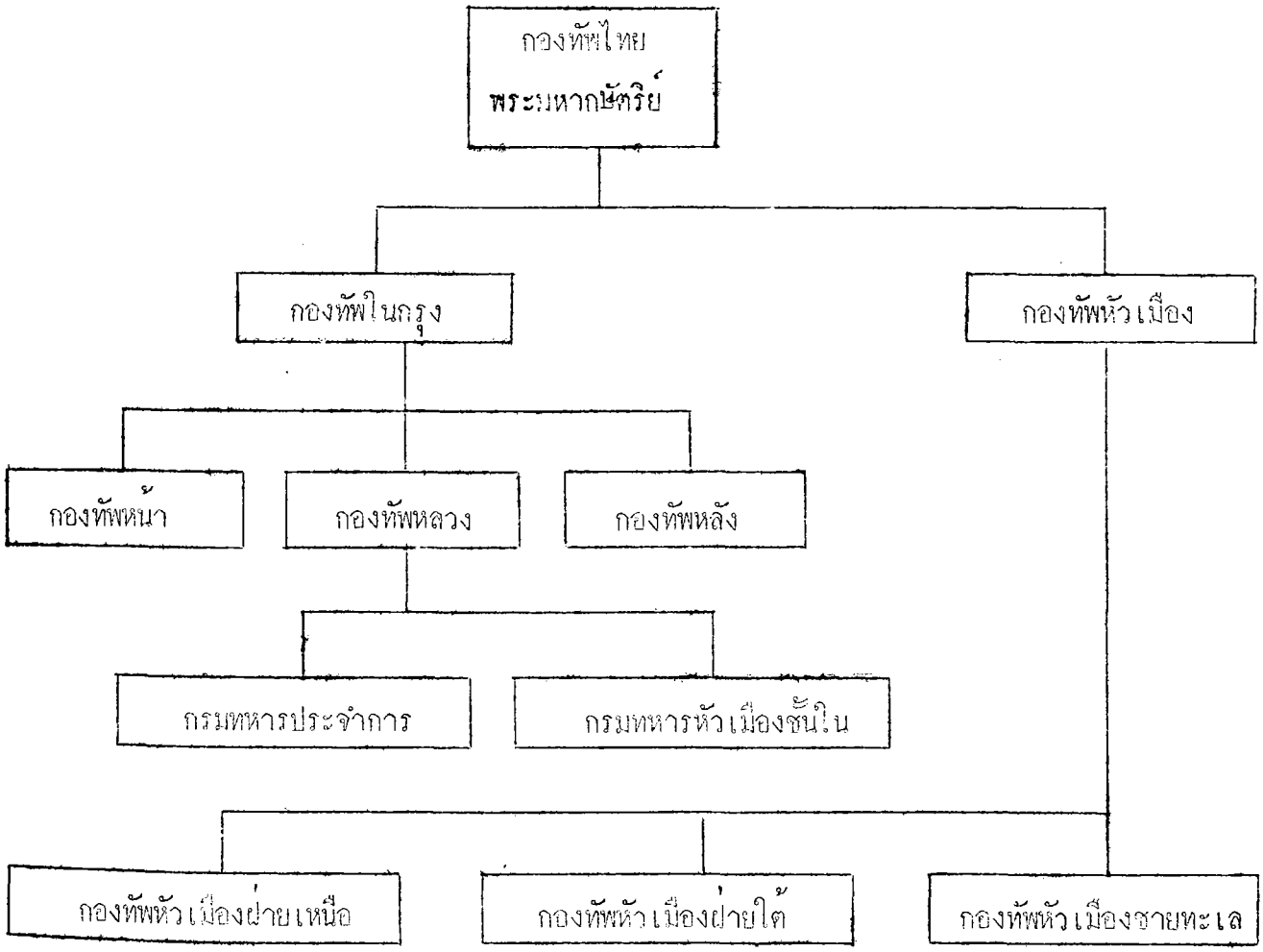
นอกจากนี้ในกองทหารในกลางยังมีกรมทหารช่าง ซึ่งมีกองช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างหุ่น ช่างสัก ช่างบุ ช่างปูน ขึ้นอยู่ด้วย

กองทัพหลวงเป็นหลักในการทำสงคราม ถ้ามีศึกใหญ่อาจเรียกเกณฑ์กองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้เข้าร่วมด้วย[1] กองทัพในกรุงมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย เมื่อเกิดมีตำแหน่งวังหน้าและวังหลัง ทำให้เกิดมีทัพหน้าและทัพหลัง ซึ่งมีกรมพระราชวังบวรสถานมงคลและกรมพระราชวังบวรสถานภิมุขเป็นผู้บังคับบัญชา

---

[1] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 "พระธรรมนูญ บทที่ 2 และ พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง" หน้า 161 – 162, 319 – 277 และ พระวรภักดิ์พิบูลย์ คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมายไทย หน้า 89 – 93.

แผนภูมิที่ 1 การจัดกองทัพโดยสรุป

การแบ่งเหล่าทหาร กองทัพไทยสมัยกรุงศรีอยุธยามีการแบ่งเหล่าทหารออกเป็น 4 เหล่า คือ พลเท้า พลม้า พลช้าง พลช้าง ซึ่งเรียกตามตำราพิชัยสงครามว่า "จตุรงคเสนา"[1]

พลเท้าเรียกในสมัยนี้ว่าทหารราบ ถือเป็นเหล่าหลักในการจัดและการรบของกองทัพ ทหารเหล่าอื่น ๆ เป็นเพียงส่วนสนับสนุน

พลม้าใช้ป้องกันปีกของกองทัพ และทำการตีโฉบฉวยโอบและรบกวนข้าศึก นอกจากนั้นก็รักษาด่าน ลาดตระเวน และส่งข่าว

พลช้าง ทหารไทยรู้จักใช้กองช้างบุกแนวพลเดินเท้า และพลม้าของข้าศึกให้ระส่ำระสายมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาเสียอีก

พลช่าง มีหน้าที่เกี่ยวกับการช่างในกองทัพ เช่น สร้างค่าย ขุดอุโมง สร้างสะพาน ต่อเรือ เวลารบต้องรบด้วย และต้องเดินเท้าเหมือนพลเท้า[2]

ยุทธวิธีและการฝึกหัด

เรื่องยุทธศาสตร์และยุทธวิธี เป็นเรื่องของแม่ทัพหรือจอมทัพที่จะคิดประดิษฐขึ้น เพื่อให้ได้เปรียบเกฝ่ายข้าศึก เช่น การเลือกทำเลที่ตั้งของราชธานี ทำเลที่ตั้งค่าย รูปแบบการตั้งค่าย การจัดรูปขบวนรบ การใช้กองโจรออกคอยรบกวนข้าศึก[3] การหาทางตัดเสบียงของ

---

[1]กระทรวงกลาโหม ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม 8 เมษายน 2430 ถึง 8 เมษายน 2496 หน้า 17 – 38 อ้างอิงจากคัมภีร์พิชัยสงครามฉบับภารต ของอาจารย์ไว คัมปายัน

[2]ดู.

[3]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 104.

ฝ่ายข้าศึก[1] การใช้กลยุทธล่อให้ฝ่ายข้าศึกติดตามเข้าไปในเขตกำลังของตน ให้กองทัพที่ซุ่มอยู่เข้ายอกลางทัพข้าศึก แล้วใช้กองหน้าที่ถอยล่อข้าศึกมานั้นตีกระหนาบกลับเข้าไปอีกด้านหนึ่ง วิธีการดังกล่าวนี้ทำให้เกิดโกลาหล ข้าศึกแตกตื่น ได้เชลยช้าง ม้า อาวุธ เป็นจำนวนมาก[2] เป็นต้น

ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่าไทยได้ทำตำราพิชัยสงครามขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พ.ศ. 2061[3] เพื่อเป็นตำราการทำสงครามแก่แม่ทัพนายกอง ตำราพิชัยสงครามเป็นตำราซึ่งมักจะปกปิดกัน จะให้รู้ได้แต่เฉพาะกลุ่มเฉพาะพวกเท่านั้น นอกจากนั้นลักษณะการเขียนตำราพิชัยสงครามยังใช้ระหัส เช่น เลขระหัส เพื่อเป็นการป้องกันไว้อีกชั้นหนึ่ง กล่าวคือ ถึงแม้ฝ่ายตรงข้ามหรือคนนอกกลุ่มจะได้ตำรานั้นไปก็ไม่สามารถจะอ่านเข้าใจได้ สาระสำคัญที่ประกอบขึ้นเป็นตำราพิชัยสงครามได้แก่

1. เหตุแห่งสงคราม
2. อุบายแห่งสงคราม และ
3. ยุทธศาสตร์และวิธียุทธ

ยุทธศาสตร์ในสมัยโบราณเน้นความสำคัญในเรื่อง

1. การนำทัพ ผู้นำทัพจะต้องเป็นผู้กล้าหาญ อดทน รอบรู้ยุทธศาสตร์และวิธียุทธ สุขุม ชำนาญในการใช้อาวุธ

2. กำลังพล จะต้องมีมาก มีขวัญดี และการส่งกำลังบำรุงดี

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 107 และ 117.

[2]ดู. หน้า 111 – 113.

[3]หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา หน้า 11 – 12.

3. การสืบข่าวดี จะต้องมีหน่วยสอดแนมที่มีประสิทธิภาพ เพื่อจะได้ทราบกำลังและการเคลื่อนไหวของฝ่ายข้าศึก เพราะลักษณะการทำสงครามในสมัยก่อน เป็นการทำสงครามที่ไม่ต้องมีการประกาศ ภาวะสงครามจะเริ่มขึ้นเมื่อฝ่ายหนึ่งเคลื่อนกำลังเข้าไปยังดินแดนของอีกฝ่ายหนึ่ง

4. ความรู้และความชำนาญในเชิงยุทธเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ได้เปรียบในการรบ ดังจะเห็นได้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไทยมีทหารรับจ้างชาวต่างประเทศ เช่น ชาวโปรตุเกส ซึ่งเป็นชาวตะวันตกที่มีความชำนาญในการใช้ปืนไฟเป็นหน่วยทหารอาสาในกองทัพด้วย ในกองทัพพม่าก็เช่นเดียวกัน ในสงครามคราวรบกันด้วยเรื่องช้างเผือก สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีได้จ้างชาวโปรตุเกสซึ่งเป็นพวกที่ชำนาญการใช้ปืนใหญ่เข้ามาด้วยกว่า 400 คน[1] เพื่อสร้างความได้เปรียบให้กับกองทัพ ในสมัยที่สมเด็จพระนเรศวรทรงดำรงตำแหน่งอุปราชพระองค์ได้ทรงฝึกหัดคนหนุ่มกลุ่มหนึ่งให้มีความชำนาญพิเศษในการใช้อาวุธ[2] ด้วยเหตุผลเดียวกัน

ยุทธวิธีที่ไทยใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนใหญ่นิยมเอาราชธานีเป็นที่มั่นต่อสู้ข้าศึก อาจเป็นเพราะกรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ในทำเลที่ได้เปรียบทางยุทธศาสตร์ประการหนึ่ง กับการที่ไทยมีกำลังพลน้อยอีกประการหนึ่ง ดังนั้นพอทราบข่าวศึก กรุงศรีอยุธยาก็จะเตรียมรับศึกด้วยวิธีการดังนี้ คือ

1. เกณฑ์คนออกทำนาเพื่อสะสมเสบียง แล้วขนเข้ากรุงไว้ให้มากที่สุดที่จะทำได้

2. ระดมคนเข้าประจำพระนคร มีการเลือกทหารที่ชำนาญป่าเป็นกองอาสาออกไปเกลี้ยกล่อมคนที่หลบหนีเข้าป่าเมื่อทราบข่าวศึกให้เข้ามาอยู่ในราชธานี

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 35.

[2]ดู. หน้า 81.

3. ระวังรักษาเส้นทางที่จะไปมาทางใต้ให้ใช้เรือใหญ่ไปมาทางทะเลได้สะดวก[1]

จากนั้นก็มีการส่งกำลังหน่วยเล็ก ๆ ออกไปหยั่งกำลังข้าศึก หรือสืบข่าวการเคลื่อนไหวของกองทัพข้าศึก ถ้าข้าศึกมีกำลังมากก็ไม่ส่งกองทัพออกไป แต่จะใช้ราชธานีเป็นที่มั่นและคอยระวังไม่ให้ข้าศึกเข้ามาใกล้พระนครมากนักด้วยการใช้เรือบรรทุกปืนใหญ่ออกคอยไล่ยิงข้าศึกษาที่เข้ามาใกล้พระนคร

สำหรับยุทธวิธีของกษัตริย์ที่มีความสามารถในการรบเป็นพิเศษเช่นสมเด็จพระนเรศวรพระองค์มีความสามารถพิเศษในการใช้คนจำนวนน้อยต่อสู้กับกำลังพลที่เหนือกว่า โดยอาศัยความกล้าหาญ และกลยุทธในการหลอกล่อให้ข้าศึกต้องพะวักพะวน ลักษณะการทำศึกของพระองค์คือไม่ทิ้งโอกาสที่มี และถ้ายังไม่มีโอกาสก็จะยังไม่ลงมือกระทำการ เช่น การตีหงสาวดีและตองอูเป็นต้น[2]

การฝึกหัดทหาร การฝึกหัดทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยา คงเป็นไปแบบเดียวกับประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชีย คือ การฝึกหัดของทางการมีน้อย ไม่ต่อเนื่อง ส่วนใหญ่จะมีการฝึกหัดเป็นการเร่งด่วนในระยะสั้นเมื่อเรียกระดมไพร่พลเข้ามาเพื่อเตรียมต่อสู้กับฝ่ายศัตรู ทั้งนี้น่าจะเป็นผลเนื่องมาจากประเพณีการเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหารแบบเข้าเดือนออกเดือน ซึ่งในยามปกติไพร่พลที่เกณฑ์มาถูกนำไปใช้งานโยธาหรือยืนยามรักษาการ หาได้มีโอกาสฝึกหัดวิชาอาวุธไม่ ประกอบกับอาวุธที่ใช้ในสมัยนั้นเป็นอาวุธแบบธรรมดาพื้น ๆ ไม่จำเป็นต้องอาศัยการฝึกหัดมากนักก็สามารถใช้ได้ การที่จะได้ชัยชนะหรือพ่ายแพ้ในการรบ ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับกองทัพที่สามารถรวบรวมไพร่พลได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งจะทำให้ฝ่ายตรงข้ามเสียกำลังใจ

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 115.

[2]ดู. หน้า 157.

ส่วนทหารที่สามารถใช้อาวุธได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ส่วนใหญ่จะมีการฝึกหัดกันเองในสกุลวงศ์หรือในกลุ่ม ดังจะเห็นได้ว่าสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น มีสำนักดาบที่มีชื่อหลายแห่ง นอกจากนั้นหน่วยทหารประจำการและเหล่าทหารอาสาคงจะมีการฝึกหัดการใช้อาวุธภายในกรมกองทหารของตน

การฝึกหัดทหารแบบยุโรป การฝึกหัดทหารแบบยุโรปของไทยเริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ โดยมีนายทหารต่างชาติ ชื่อ เลอ เชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บัง (Mr. le Chevalier de Forbin) นายทหารเรือของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ซึ่งได้รับการชักชวนให้เข้ามารับราชการในปี พ.ศ. 2228 เป็นผู้ฝึกหัดและจัดกองทหารแบบยุโรปถวายสมเด็จพระนารายณ์ ดังปรากฏในจดหมายเหตุของฟอร์บัง ว่า

> "... เขา (พระยาวิชาเยนทร์) จะตั้งให้ข้าพเจ้า (ฟอร์บัง) เป็นนายพลบัญชาการทัพบกและทัพเรือ และผู้ว่าราชการเมืองบางกอกด้วย... ต่อมาอีก 4 วัน ข้าพเจ้าก็ได้รับพระราชทานยศเป็นนายพลเรือและผู้บัญชาการทหารบก พร้อมกับกระบี่และเสื้อยศตามตำแหน่งนั้น ๆ ..."[1]

และ

> "... ข้าพเจ้าจัดทหารที่เกณฑ์มานั้นขึ้นเป็นกอง ๆ ละ 50 คน ทุกกองมีนายทหารผู้นำคือนายร้อยเอก 1 นายร้อยโท 1 นายร้อยตรี 1 นายสิบเอก 2 สิบโท 4 และสิบตรี 4 ข้าพเจ้าตั้งใจฝึกหัดทหารเหล่านี้โดยเต็มความสามารถ ด้วยความช่วยเหลือของทหารชาติโปรตุเกสที่รู้

---

[1]พิมาน แจ่มจรัส (รวบรวม) "จดหมายเหตุฟอร์บัง" ชุมนุมจดหมายเหตุฝรั่งในเมืองไทย หน้า 681.

ภาษาไทย และชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งซึ่งข้าพเจ้าตั้งให้เป็นนายสิบเอก ไม่ถึงสิบวันทหารเหล่านั้นก็เลียนถ่ายแบบได้เรียบร้อยดี เข้าแถว แยกแถว ยืนยาม และเปลี่ยนยามได้คล่องแคล่วเหมือนทหารฝรั่งเศส ..."[1]

ข้อที่ควรสังเกตคือการฝึกทหารแบบยุโรปในครั้งนั้น เป็นการฝึกระเบียบวินัยและการข้าแถวแปรแถวซึ่งเป็นการฝึกหัดเบื้องต้นของทหารเท่านั้น ไม่ได้ฝึกหัดลึกซึ้งลงไปถึงวิธียุทธอย่างใด และจำนวนทหารที่ได้รับการฝึกหัดมีไม่มากนัก ลาร์ลูแบร์บันทึกไว้ว่ามี 400 คน[2] ฟอร์บังบันทึกว่า 2 พันคน ดังนี้คือ

"... ข้าพเจ้าได้พูดแล้วว่าคนไทยเป็นคนว่านอนสอนง่าย เพราะฉะนั้นจะสั่งสอนให้ทำอะไรก็ทำตามความต้องการ ทหารสองพันคนนี้ได้รับการฝึกหัดและมีวินัยดีไม่ผิดกว่าทหารทั้งปวง ..."[3]

การฝึกหัดทหารแบบยุโรปนี้ดำเนินอยู่ในช่วงเวลาอันสั้น เมื่อฟอร์บังออกจากราชอาณาจักรไปแล้ว แม้จะมีชาวอังกฤษซึ่งเป็นสิบเอกอยู่ในกองทหารที่เมืองมัทราสปฏัม มารับอาสาเป็นครูฝึกหัดทหารเกณฑ์หัดอย่างฝรั่งของสยามแทนตามแบบที่ฟอร์บังจัดต่อมาอีก โดยมีทหารที่ได้รับการฝึกหัดราว 800 คน แบ่งให้อยู่ประจำที่บางกอก 400 คน ไปประจำที่เมืองละโว้ 400 คน[4]

---

[1]พิมาน แจ่มจรัส (รวบรวม) "จดหมายเหตุฟอร์บัง" ชุมนุมจดหมายเหตุฝรั่งในกรุงไทย หน้า 686.

[2]สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล) จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 หน้า 404.

[3]พิมาน แจ่มจรัส (รวบรวม) ล.ค. หน้า 687.

[4]สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล) ล.ค. หน้า 404.

ก็ตาม เมื่อสมเด็จพระนารายณ์เสด็จสวรรคต กองทหารนี้ก็เลิกการฝึกหัดตามแบบฝรั่ง คงเหลือแต่ชื่อกรมว่ายังเป็นกรมทหารที่มีระเบียบยุทธวิธีอย่างยุโรป แต่ระเบียบแบบแผนคงจะลดหย่อนไปกว่าเดิม[1]

ไพร่พลส่วนใหญ่ในกองทัพหาได้รับการฝึกหัดให้มีความชำนิชำนาญในการใช้อาวุธ หรือมีความรู้ในวิธียุทธแต่อย่างใดไม่ แม้กระนั้นกรุงศรีอยุธยาก็สามารถรักษาเอกราชและความเป็นชาติของไทยไว้ได้กว่า 400 ปี แสดงให้เห็นว่าระบบการทหารดังกล่าวเหมาะสมกับสถานการณ์ในช่วงเวลานั้น เพราะประเทศเพื่อนบ้านของไทยต่างก็มีระบบการทหารที่คล้ายคลึงกัน

การส่งกำลังบำรุง

การส่งกำลังบำรุงเป็นหน้าที่ของหน่วยปฏิบัติการและหน่วยคลังของฝ่ายยุทธบริการ มีหน้าที่ในการควบคุม อำนวยการ ดำเนินการจัดหา เก็บรักษา ส่งกำลัง และซ่อมบำรุงสิ่งอุปกรณ์ทุกประเภท

จากพงศาวดารและประวัติการยุทธในสมัยกรุงศรีอยุธยา แสดงให้เห็นว่า การส่งกำลังบำรุงขาดประสิทธิภาพ ทั้ง ๆ ที่ในสมัยนั้นได้ตระหนักในความสำคัญของการส่งกำลังบำรุงกันแล้ว ดังจะเห็นได้จากการจัดเตรียมเสบียงเมื่อทราบข่าวศึก[2] หรือการจัดให้มีกองเกียกกายและกองยกระบัตรเป็นส่วนหนึ่งของกองทัพในสมัยกรุงศรีอยุธยา[3] เพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับเสบียงอาหารและอาวุธยุทโธปกรณ์ ตลอดจนสู้รบ แม้กระนั้นในการศึกหลายครั้งกองทัพต้องอ่อนแอและเสียโอกาสเพราะขาดเสบียงอาหาร[4]

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 ตำนานกรมทหารราบที่ 4 หน้า 50.

[2]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 115.

[3]ดู. หน้า 133.

[4]ดู. หน้า 157.

หน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการจัดหาและเก็บรักษาอาวุธยุทโธปกรณ์ ตลอดจนเสบียงอาหารในสมัยกรุงศรีอยุธยาในยามปกติ ได้แก่

ด้านอาวุธ ได้แก่ กรมสนมกลาง กรมสนมซ้าย และกรมสนมขวา กรมทหารในกลาง กรมทหารในซ้าย กรมทหารในขวา กองสำคินปืน กองรักษาดึกดินปืน[1]

ด้านพาหนะ ได้แก่ กองต่อช้าง กองช่างเรือ กรมพระคชบาล กรมอัศวราช[2]

ฝ่ายเสบียงอาหาร ได้แก่ กรมฉาง มีหน้าที่เก็บรักษาและจ่ายข้าวเปลือก ข้าวสาร กรมนี้มีกองลำเลียงอยู่ด้วย[3]

อาวุธสมัยกรุงศรีอยุธยา อาวุธที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นอาวุธพื้นเมืองที่ไพร่พลจัดหามาเอง หน่วยงานส่วนกลางที่มีหน้าที่จัดหาและเก็บรักษามีอาวุธอยู่ไม่มากนัก อาวุธพื้นเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้แก่ มีด ดาบ หอก แหลน หลาว ธนู หน้าไม้ ของาว[4] นอกจากนั้นมีการซื้อหาอาวุธจากต่างประเทศมาใช้บ้าง เช่น ปืน ปืนใหญ่ เป็นต้น[5]

---

[1] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง หน้า 300.

[2] ดู. หน้า 250 – 260.

[3] ดู. หน้า 231 – 232.

[4] กระทรวงกลาโหม ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม 8 เมษายน 2430 ถึง 8 เมษายน 2496 หน้า 55 – 56.

[5] ดู.

การทหารไทยสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี

เป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มนักการทหารว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีกลวิธีในการยุทธที่นอกเหนือไปจากตำราเดิม ดังปรากฏในการยุทธที่บ้านพรานนก[1] การยุทธกับคณะกรมการเมืองระยอง[2] และการยุทธที่ตำบลบางแก้ว[3] เป็นต้น* ประกอบกับทรงมีแม่ทัพนายกองที่สามารถและกล้าหาญในการศึกสงคราม ดังนั้นภายหลังการเสียกรุงแล้วไม่นานก็สามารถขับไล่พม่าออกไปและสถาปนาราชธานีขึ้นใหม่ได้

ในด้านการเกณฑ์คนเป็นทหารยังคงถือตามประเพณีเดิม คือ ชายฉกรรจ์ทุกคนต้องเป็นทหาร ต้องมาเข้าเวรรับราชการตามแบบกรุงศรีอยุธยา แต่เนื่องจากสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นสมัยของการกอบกู้เอกราช และฝึกกำลังเป็นประเทศชาติขึ้นใหม่ บรรดาไพร่พลจึงต้องรับราชการหนักไม่มีเวลาหยุดพักเหมือนยามปกติ ดังปรากฏในพระราชกำหนดใหม่ ปี พ.ศ. 2326 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่า

"... เมื่อครั้งเจ้าที่ล่วงไปแล้วนั้น ไพร่หลวงสมกำลังมิได้ผลัดเปลี่ยนเข้าเดือนออกเดือน ใช้ตรากตรำได้ความขัดสนเดือดร้อน เจบแค้นพะยาบาด ..."[4]

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 384.

[2]ดู. หน้า 386 – 387.

[3]ดู. หน้า 461 – 486.

*ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก ประชุมพงศาวดารภาค 65 – 66 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีและจดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี และ ไทยรบพม่า.

[4]กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 พระราชกำหนดใหม่ "ไพร่ฟ้องกล่าวโทษนูลนาย" หน้า 203.

เมื่อว่างจากราชการทัพไพร่พลเหล่านั้นก็ต้องทำราชการงานโยธาอื่น ๆ เช่นที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

> "... ฝ่ายข้างกรุงไทยในปีเถาะตรีศก (พ.ศ. 2315) นั้น สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริพิจารณาเห็นว่ากรุงธนบุรียังไม่มีกำแพงเป็นที่มั่น จะป้องกันราชศัตรูหมู่ปัจจามิตร ยังหาเป็นภูมิราชธานีไม่ จึงทรงพระกรุณาให้เกณฑ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวง ตั้งค่ายด้วยไม้ทองหลางทั้งต้น ล้อมพระนครสองฟากน้ำ และให้เกณฑ์ไพร่พลในกรุง พลหัวเมืองมาระดมกันทำค่ายฝากตะวันตก ตั้งแต่มุมกำแพงเมืองเก่าไปจนวัดบางว้าน้อยวงลงไปริมแม่น้ำใหญ่ ตลอดลงมาจนถึงกำแพงเมืองเก่าที่ตั้งเป็นพระราชวัง ..."[1]

ข้อที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งคือ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเอาพระทัยใส่ในการเกณฑ์คนเป็นทหารและการควบคุมกำลังคนมากเป็นพิเศษ ทรงจัดให้มีการเกลี้ยกล่อมผู้คนที่หลบหนีเข้าป่าไปแต่ครั้งสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ให้กลับออกมา และให้มีการตรวจกำลังพลฉกรรจ์ ทั้งนี้อาจมีสาเหตุเนื่องมาจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 ซึ่งได้ให้บทเรียนใหม่แก่ไทยในเรื่องการควบคุมการแจกจ่ายกำลังคน ทำให้พระองค์ตระหนักในความสำคัญของการควบคุมและการแจกจ่ายกำลังคน พระองค์จึงโปรดให้ทำการสักพวกไพร่และทาสทุกคนที่ขอมือ เพื่อให้ทราบชื่อผู้เป็นนายและเมืองที่สังกัด ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 2 หน้า 45 – 46.

"... จุลศักราช 1135 ปีมะเส็งเบญจศก (พุทธศักราช 2317) ทรงพระกรุณาให้สักท้องมือหมายหมู่เลขไพร่หลวงและเลขสังกัดพรรค กับทั้งเลขหัวเมือง ส่งสารบาญชีทะเบียนหางว่าวยื่นกรมพระสุรัสวดีทั้งสิ้น ให้รู้จำนวนไพร่พลไว้ จะได้ใช้ราชการแผ่นดินแล การทัพศึกต่าง ๆ ..."[1]

การกระทำเช่นนั้นอกจากจะทำให้รู้จำนวนคนที่แน่นอนแล้ว ยังทำให้ง่ายแก่การควบคุมขึ้นมาก แต่หลักการใหญ่ในการควบคุมกำลังคนก็ยังถือแบบของกรุงศรีอยุธยา เพียงแต่พยายามทำให้การควบคุมได้ผลยิ่งขึ้นโดยใช้มาตรการที่เด็ดขาดรุนแรงแก่นายทัพนายกอง ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

"... วันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น 15 ค่ำ เสด็จอยู่ ณ พระตำหนักค่ายเมืองเชียงใหม่ ทรงฯ ตรัสสั่งว่านายทัพนายกองทั้งปวง ถ้าผู้ใดได้ไทยชาวกรุงฯ และแว่นแคว้นกรุงฯ ไว้ ให้ส่งมาถวายจงสิ้นเชิง ถ้าผู้ใดเบียดบังไว้ สืบได้จะเอาเป็นโทษตามกฎ ..."[2]

และ

"... อย่าให้ไทยไพร่มีชื่อหลบหนีไปแต่คนหนึ่งได้ ถ้ามีราชการจะให้ทำราชการแก้ตัว ถ้าผู้มีชื่อหลบหนีได้แต่คนหนึ่ง จะเอาผู้รับคุมเข้าไปนั้นเป็นโทษ ..."[3]

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 2 หน้า 57.

[2]ประชุมพงศาวดารภาค 65 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี หน้า 65.

[3]ค. หน้า 234.

การควบคุมบังคับบัญชาในระหว่างศึกสงครามก็ทรงเข้มงวดมาก ทรงกำหนดโทษรุนแรงแก่ไพร่พล นายทัพ นายกอง ที่ทำการรบไม่จริงจังหรือหลบหนี ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

"... ถ้าพม่าหนีไปได้ จะเอานายทัพนายกองเจ้าหน้าที่ไพร่พลทั้งปวงเป็นโทษถึงสิ้นชีวิต และให้ตรวจตรากำชับตามรับสั่ง ..."[1]

และ

"... ณ วัน ๔ ๗ ๖ ๑๔ ค่ำ เสด็จถึงพระตำหนักค่ายเมืองนครสวรรค์ ให้ประหารหลวงชาติสุรินทร์ซึ่งหนีตาทัพลงมาแต่กองพระยาธรรมไตรโลกนั้นเสีย แล้วจัดกองทัพไทยยกไปทางบกทางเรือแจกกฎหมายสำหรับทัพทุกกอง ถ้าไพร่ตามนายมิทันให้ฆ่าเสีย ฝ่ายข้าทูลละอองฯ ตามเสด็จมิทันจะลงพระอาญาถึงชีวิต ..."[2]

ด้านการส่งกำลังบำรุง เข้าใจว่าดำเนินตามประเพณีเดิมนั้น แม้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะทรงใช้มาตรการเด็ดขาดและรุนแรงในการควบคุมกำลังคนก็ตาม แต่ในด้านการส่งกำลังบำรุง พระองค์ได้ทรงเอาพระทัยใส่ทนุบำรุงมิให้ทหารต้องเดือดร้อนด้วยเรื่องอดอาหาร ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

"... อนึ่ง ทรงพระกรุณาให้สมกำลังข้าทูลละอองฯ ในกองหลวงตักน้ำแต่โคกกระต่ายขึ้นไปพระราชทานให้ทัพหน้าซึ่งล้อมพม่าไว้บางนางแก้วนั้น กับทั้งเสบียงอาหารสิ่งของบริโภคทั้งปวง ส่งไปพระราชทานเนือง ๆ ไม่ให้ขัดสนด้วยสิ่งอันใดหามิได้ ..."[3]

---

[1] ประชุมพงศาวดารภาค 65 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี หน้า 86.

[2] ดู.

[3] ดู. หน้า 92.

นอกจากนั้นยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ซื้อข้าวใส่ยุ้งฉางหลวงเพื่อแจกจ่ายแก่ไพร่พลประชาชนตลอดจนพระภิกษุสามเณร

ในด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ก็ทรงเอาพระทัยใส่เสาะแสวงหาอาวุธต่าง ๆ มาประจำกองทัพเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่าได้มีแขกเมืองตรังกานูและเมืองยักตรานำเอาปืนคาบศิลา* มาทูลเกล้าถวายถึง 2200 กระบอก และต่อมาแขกเมืองยักตราได้ถวายปืนใหญ่อีก 100 กระบอก[1]

ต่อมาในปีวอก อัฐศก จุลศักราช 1138 (พ.ศ. 2320) เดือนสิบ กัปตันเหล็ก** ชาวอังกฤษเจ้าเมืองเกาะหมาก ส่งปืนนกสับ*** เข้ามาถวาย 1400 กระบอก กับสิ่งของเครื่องราชบรรณาการต่าง ๆ[2] นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงขวนขวายให้หล่อปืนใหญ่สำหรับรักษาพระนครขึ้นไว้ใช้เอง ปืนนั้นชื่อว่า "พระพิรุณแสนห่า"[3] เมื่อหล่อแล้วให้ช่างทำล้อรางบรรทุกสำหรับลากเลื่อนไปยังในที่ต่าง ๆ ได้ตามต้องการ

---

*ปืนคาบศิลา คือปืนที่ใช้ศิลาวางลองไว้ให้นกสับลงไปเหมือนตีชุดหินเหล็กไฟ หินที่ถูกนกสับลงไปจะเป็นประกายวูบติดดินหูขึ้น ทำให้ปืนระเบิดลั่นออกไป

[1]ประชุมพงศาวดารภาค 65 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี หน้า 33.

**กัปตันเหล็กคือ Francis Light

***ปืนนกสับ คือปืนที่เหนี่ยวไกให้สับลงไปบนแก๊บที่ครอบอยู่บนรูชะนวน เมื่อแก๊บถูกสับจะปะทุติดดินระเบิด ปืนจะลั่นออกไป

[2]กระทรวงกลาโหม ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม 8 เมษายน 2430 ถึง 8 เมษายน 2496 อ้างจากพงศาวดารฉบับกรมวิชาการ หน้า 138.

[3]ก. หน้า 139.

ด้วยพระปรีชาสามารถทางการทหารของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กับความสามารถของแม่ทัพนายกอง ประกอบกับความเอาใจใส่และเข้มงวดในเรื่องการเกณฑ์คนเป็นทหาร การควบคุมบังคับบัญชา การส่งกำลังบำรุง ทำให้ไทยสามารถกอบกู้เอกราชและผนึกกำลังเป็นประเทศชาติที่มีอาณาเขตกว้างขวางได้อีกครั้งหนึ่งในช่วงเวลาไม่นานนัก

การทหารไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูป

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ และทรงสร้างกรุงเทพพระมหานครเป็นราชธานีนั้น พระองค์ได้ทรงนำเอาระเบียบการบริหารประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีมาใช้ในการปกครองประเทศ ทรงรวบรวมพระราชกำหนดกฎหมายที่หลงเหลือจากการทำลายของพม่ามาปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมให้เป็นระเบียบแบบแผนขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้ใช้สืบมาจนถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ส่วนที่เกี่ยวกับการทหารยังคงดำเนินตามแบบแผนของกรุงศรีอยุธยาเป็นส่วนใหญ่ มีการเปลี่ยนแปลงบ้างก็แต่เพียงส่วนปลีกย่อยเพื่อให้เหมาะกับสถานการ กล่าวคือ

ตัวบุคคลที่ต้องเป็นทหาร

ตัวบุคคลที่ต้องเป็นทหารยังคงใช้หลักเดิมที่ใช้มาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่มีการปรับปรุงเกี่ยวกับกำหนดเวลาในการเข้าเวรรับราชการ (ทหาร) บ้างเล็กน้อย เช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีกฎหมายฉบับหนึ่งตราขึ้นในปี พ.ศ. 2427 ความว่า

"... ซึ่งเจ้าหมู่ฝ่าย ทหาร / พลเรือน พิจารณาลูกหมู่ ๆ ใดก็ดี ซึ่งเป็นสัจว่าทุกข์ยากไปเป็นทาษผู้มีชื่อ ... ก็ให้ปันเป็นสามส่วน แล้วให้ลายเอาใช้ราชการเดือนหนึ่ง ให้เจ้าเงินใช้เดือนหนึ่ง ให้ทำกินเป็นสะเบียงเดือนหนึ่ง แลเจ้าหมู่ฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวงทำตามรับสั่งนี้ ..."[1]

---

[1]กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 พระราชกำหนดใหม่ "ไพร่ได้ความทุกข์ยากเป็นทาส" หน้า 206 - 207.

พระราชกำหนดฉบับนี้แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงพระกรุณาบรรเทาความทุกข์ยากของไพร่หลวงลงกว่าสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ ไพร่หลวงในรัชสมัยของพระองค์มีหน้าที่มาเข้าเวรรับราชการเพียง 4 เดือน ได้เป็นอิสระ 8 เดือน (เข้าเดือนออกสองเดือน) บทเรียนจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 คงจะทำให้พระมหากษัตริย์ในสมัยต่อ ๆ มาทรงตระหนักในความจริงที่เกิดขึ้นว่า การใช้แรงงานบังคับเกินพอดีของทางรัฐบาล ทำให้ประชาชนพยายามที่จะหลบหนีให้พ้นจากการเป็นไพร่หลวง ดังนั้นในสมัยรัตนโกสินทร์จึงได้มีการลดการใช้แรงงานบังคับของไพร่หลวงลง และกำหนดให้ไพร่สมต้องมารับใช้แรงงานบังคับแก่ทางรัฐบาลด้วย[1]

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ไพร่เข้าเวรรับราชการเดือนหนึ่งออกเวร 3 เดือน ปีหนึ่งไพร่หลวงจึงมาเข้าเวรรับราชการเพียง 3 เดือน เป็นอิสระ 9 เดือน ดังปรากฏในตอนท้ายของพระราชกำหนดสักเลขรัชกาลที่ 2 ว่า

> "... อนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ว่า เลขไพร่หลวงทั้งปวงนั้น ใคร (ได้รับ) ราชการเหนื่อยยากตรากตรำมาหลายปี ครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จปราบดาภิเษกใหม่ ทรงพระมหากรุณาจัดลดหย่อนให้เข้ามารับราชการแต่เดือนหนึ่ง ออกไปทำมาหากินอยู่สามเดือน แลให้กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้จงทุกประการ ถ้าผู้ใดมิฟังจะเอาตัวเป็นโทษ
> กฎให้ไว้ ณ วัน ๑ ๖ ๑ ค่ำ จุลศักราช 1172 ปีมะเมีย นักษัตรโทศก"[2]

ตรงกับวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2353 กฎหมายฉบับนี้ใช้มาตลอดรัชกาลที่ 2

---

[1] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 พระราชกำหนดใหม่ "ห้ามซ่ายไก่ไพร่หลวง" หน้า 260.

[2] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2 เล่ม 1 "ประกาศสักเลขรัชกาลที่ 2" หน้า 68.

รัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ. 2420 "ประกาศที่จะหักไพร่สมตายชรา พิการ" ก็ยังยืนยันว่าไพร่หลวงต้องรับราชการปีละ 3 เดือน ไพร่สมรับราชการปีละ 1 เดือน ดังนี้คือ

> "... โบราณราชประเพณีมาแต่ก่อน เลขไพร่หลวงไพร่สมต่อ ๆ มา เป็นสองจำพวก ไพร่หลวงรับราชการปีหนึ่งสามเดือน เดือนหนึ่งตำลึงกึ่ง ปีหนึ่งสี่ตำลึงกึ่ง ไพร่สมรับราชการปีละเดือน ๆ ตำลึงกึ่ง ทาษรับราชการปีละ 8 วัน เป็นเงินปีละหกสลึง ..."[1]

แสดงให้เห็นว่ากำหนดเวลารับราชการของไพร่หลวงฝ่ายทหารคงเป็นเช่นนี้จนกระทั่งประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารในปี พ.ศ. 2448

<u>การควบคุมบังคับบัญชา</u>

การควบคุมบังคับบัญชายังคงถือหลักที่ว่า กษัตริย์เป็นเจ้าของไม่แต่เพียงพื้นแผ่นดินทั้งหมดภายในพระราชอาณาจักรเท่านั้น แต่รวมไปถึงคนทั้งหมดที่อยู่ภายในพระราชอาณาจักรด้วย แล้วพระองค์ทรงแจกจ่ายกำลังคนไปยังเจ้าขุนมูลนาย ซึ่งมีตำแหน่งเป็นนายทหารด้วย ให้ควบคุมดูแลรับผิดชอบและขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ การควบคุมนั้นกำหนดเอาครัวเรือนเป็นเบื้องต้น และกรมเป็นหลักในการทำทะเบียนคน การควบคุมคนในกรมเจ้ากรมเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบทั้งการควบคุม การลงทะเบียน และการเกลี้ยกล่อมคนที่หลบเลี่ยง[2]

ส่วนการเสียเงินค่าราชการและการเสียส่วยซึ่งมีมาแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา[3] ก็ยังคงใช้อยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ด้วย โดยคิดอัตราเดือนละ 6 บาท (อัตราปกติ) หรือจะเสีย

---

[1] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) <u>ประชุมกฎหมายประจำศก</u> เล่ม 9 หน้า 195 – 197.

[2] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23</u> ตำนานการเกณฑ์ทหาร หน้า 46.

[3] <u>ดู</u>. หน้า 41 – 42.

ที่เดียว 18 บาท แล้วไม่ต้องมาเข้าเวรทั้งปีก็มี กรมพระสุรัสวดีมีหน้าที่เก็บเงินค่าราชการส่งคลังด้วย[1]

เวลามีราชการศึกสงคราม การเรียกเกณฑ์คนเข้าประจำกองทัพ จะเรียกเกณฑ์เป็นกรม ๆ อาจจะเกณฑ์ไปทั้งกรมหรือเกณฑ์เพียงบางส่วนแล้วแต่เหตุการณ์ แล้วจัดเข้าประจำกองทัพตามทำเนียบที่วางไว้ (ในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง)

การบังคับบัญชาระหว่างการศึกสงครามในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการทหารมีข้อน่าสังเกต คือ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์มักจะทรงเสด็จยกบังคับบัญชากองทัพในสงครามครั้งสำคัญ ๆ ด้วยพระองค์เอง และพระอนุชาซึ่งดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) เพราะทั้งสองพระองค์ทรงเป็นแม่ทัพที่สามารถมาแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และหลายครั้งที่ทรงเสด็จไปราชการทัพแทนสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ฉะนั้นการบังคับบัญชากองทัพในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงรัดกุมและมีประสิทธิภาพมาก ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารที่กล่าวถึงการสงครามครั้งสำคัญ ๆ เช่น สงครามเก้าทัพ เป็นต้น แม้พม่าจะพยายามรุกรานด้วยกำลังพลที่เหนือกว่ามากมาย พระองค์ก็สามารถป้องกันรักษาเอกราชของชาติไว้ได้*

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์มิได้เสด็จพระราชดำเนินในการศึกสงครามด้วยพระองค์เอง แต่ทรงมอบพระแสงอาญาสิทธิ์ให้แก่พระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ เป็นจอมทัพหลวงเสด็จแทนพระองค์ ประกอบกับเป็นรัชสมัยที่ค่อนข้างว่างจากศึกสงคราม ไพร่พลจึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้มีอิสระในแรงงานของตนมากขึ้น

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช หน้า 47.

* เก็บความจาก พระราชพงศาวดารและหนังสือไทยรบพม่า.

ส่วนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมอบหมายให้ขุนนางผู้ใหญ่เป็นแม่ทัพหลวงยกไปแทนพระองค์ เช่น สงครามทางภาคตะวันออกแถบลาว เขมร ญวน ทรงมอบให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ส่วนหัวเมืองทางใต้ทรงมอบให้เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ไปจัดการ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์ที่รู้จักข้าราชการและขุนนางของพระองค์ดี และทรงเลือกใช้ได้อย่างเหมาะสม ในราชการทัพศึกทรงเลือกใช้ขุนนางผู้ใหญ่มากกว่าเชื้อพระวงศ์* ซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เสนาบดีมีอำนาจมากขึ้นโดยลำดับ

ในแง่การควบคุมบังคับบัญชาทหาร การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงเสด็จเป็นจอมทัพด้วยพระองค์เอง น่าจะมีส่วนทำให้การควบคุมบังคับบัญชาเด็ดขาด แน่นอน มีประสิทธิภาพ และทำให้ทหารมีขวัญและกำลังใจดีกว่าที่จะทรงมอบหมายให้เชื้อพระวงศ์หรือเสนาบดีกระทำแทน

การแบ่งเหล่าทหาร ยังคงเป็นไปตามแบบเดิม คือ แบ่งเป็นพลเดินเท้า (ทหารราบ) พลช้าง พลม้า และพลช้าง ยังไม่มีการแบ่งเป็นทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศเหมือนสมัยปัจจุบัน แม้จะได้มีการต่อเรือขึ้นใช้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีการยกทัพเรือไปรบ แต่ก็เป็นเพียงการเอาทหารบกลงเรือเพื่อขึ้นรบบนบกมากกว่า

การจัดหน่วยทหาร ยังคงดำเนินตามแบบแผนที่มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา คือ จัดตามพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองและพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน โดยจัดให้มีหน่วยประจำในราชธานีจำนวนไม่มากนัก และหน่วยที่ทำหน้าที่ทหารนี้กระจัดกระจายอยู่ในความรับผิดชอบของทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ดังปรากฏในพระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

หน่วยทหารที่สังกัดฝ่ายพลเรือน ได้แก่ กรมล้อมพระราชวัง แม้กรมนี้จะไม่ต้องไปราชการทัพ แต่งานของกรมนี้ก็เป็นงานของทหารทั้งนั้น เช่น รักษาป้อมกำแพงพระราชวัง เป็นพนักงานยิงปืนรุ่ง ยิงปืนไฟ และยิงปืนอาฬาหก

---

* เก็บความจาก พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ แผ่นดินพระนั่งเกล้าไทบรบพม่า และความเห็นของอาจารย์คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์

กรมแสงปืนโรงใหญ่ มีหน้าที่เกบรักษาอาวุธ กระสุนปืน และศิลาปากนก

กรมช้าง กรมม้า เป็นกรมซึ่งทำหน้าที่ในราชการทัพศึกโดยตรง แต่จัดให้ขึ้นกับฝ่ายมหาดไทย เป็นต้น

กรมทหารใหญ่ ๆ ที่ขึ้นฝ่ายทหารโดยตรง ได้แก่ กรมอาสาแปดเหล่า ซึ่งประกอบไปด้วยอาสาใหญ่ขวา – ซ้าย อาสารองขวา – ซ้าย เชนทองขวา – ซ้าย ทวนทองขวา – ซ้าย ทั้งแปดกรมนี้ทำหน้าที่เป็นทหารหน้าสำหรับรักษาพระนครและพระราชอาณาเขต ยามศึกสงครามจัดเป็นกองทัพสำหรับออกไปปราบข้าศึกศัตรู เรียกว่า กองทัพเกโช และกองทัพท้ายน้ำ โดยเรียกระดมขุนหมื่นและไพร่พลจากหัวเมืองฝ่ายซ้ายและขวาเข้าสมทบ

ยังมีกรมทหารอีกพวกหนึ่งซึ่งเกณฑ์ไปราชการทัพเสมอ ไม่ใช่ทหารรักษาพระองค์ เป็นทหารสำหรับเข้ากระบวนตามเสด็จพระราชดำเนินการพระราชสงคราม ได้แก่ กรมอาสาญี่ปุ่น กรมอาสาจาม กรมฝรั่งแม่นปืน กรมเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง กรมแตรสังข์ กรมกลองชนะ เป็นต้น นอกจากกรมเกณฑ์หัดอย่างฝรั่งและกรมฝรั่งแม่นปืนแล้ว กรมอื่น ๆ ทำการฝ่ายพลเรือนทั้งสิ้น

กองมอญแบ่งเป็นกรมใหญ่ห้ากรม คือ กรมด้งทองซ้าย – ขวา กรมคาบสองมือ และกรมอาทมาตซ้าย–ขวา ทำหน้าที่เช่นเดียวกับกรมอาสาแปดเหล่า

ทหารรักษาพระองค์ ได้แก่ กรมตำรวจแปดกรม คือ กรมพลพัน กรมทนายเลือก กรมอู่ชัก กรมทหารใน กรมรักษาพระองค์ ทำหน้าที่เป็นทหารรักษาพระองค์ทั้งแปดกรม มิได้ขึ้นกับฝ่ายกลาโหม แต่ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์[1]

การที่จัดให้หน่วยทหารอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาหลายฝ่ายเช่นนั้น เพราะในราชการทัพศึกไม่ได้เรียกเกณฑ์แต่ข้าราชการและไพร่พลฝ่ายทหารเท่านั้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการจัดหน่วยทหารบ้างเล็กน้อย กล่าวคือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้จัดหน่วยทหารราบและ

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 156 – 161.

ทหารเป็นใหญ่ขึ้นเป็นหน่วยทหารประจำการ ดังปรากฏในตำนานกรมทหารราบที่ 4 ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เก็บบุตรหมู่รามัญ เมืองนครเชื่อนขันธ์ เมืองปทุมธานี มาฝึกหัดเป็นทหารซีปาย* เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ เช่นเดียวกับที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนอิศเรศรังสรรค์ได้ทรงจัดหมู่ญวนมาฝึกหัดเป็นทหารเป็นใหญ่ แต่งกายแบบทหารซีปาย[1]

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้จัดเลขหมู่ลาวและเขมรในกระทรวงกลาโหม เลขหมู่ลาวกรุง ในกระทรวงมหาดไทยมาเพิ่มเติมเป็นทหารอย่างยุโรปขึ้น 2 พวก ภายหลังโปรดเกล้าฯ ให้จัดขุนหมื่นสิบยกในกรมต่าง ๆ สิบชักหนึ่งคนมาเป็นทหารอีกพวกหนึ่ง เรียกว่ากองเกณฑ์หัด รวมเป็นทหารอย่างยุโรปขึ้นครั้งนั้น 4 กอง เรียกว่า กองทหารอย่างยุโรป (เดิม) หนึ่ง กองทหารมหาดไทยหนึ่ง กองทหารกลาโหมหนึ่ง กองเกณฑ์หัดหนึ่ง รวม 4 กอง เป็นกรมเรียกว่า กรมทหารหน้า[2] เป็นกรมทหารประจำการเพิ่มขึ้น

---

*ซีปาย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า คำซีปายนี้มาแต่ชื่อทหารอินเดียเรียกว่า "สิปาหิ" อังกฤษเป็นเจ้าของเรียกว่า "เซปอย" เมื่อรัชกาลที่ 2 รัฐบาลอินเดียแต่งให้ข้าราชการอังกฤษ ชื่อ ครอฟอร์ด ซึ่งเรียกกันว่าการะฝัดเข้ามาขอทำสัญญา ในหมู่เครื่องราชบรรณาการที่ส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายนั้น มีเครื่องแต่งตัวทหารอย่างซีปายด้วย 12 สำรับ เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศทรงจัดญวนเป็นทหาร ได้เอาอย่างเครื่องแต่งตัวซีปายบรรณาการนั้นมาใช้ จึงเรียกร้องกันว่าทหารซีปาย

[1]สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 ตำนานกรมทหารราบที่ 4 หน้า 51 – 52.

[2]ดู.

ยุทธวิธีและการฝึกหัด

ยุทธวิธีและการฝึกหัดส่วนใหญ่ยังคงเป็นแบบเดิมที่ใช้สืบต่อกันมา ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงโปรดฯ ให้สร้างสมเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์และป้อมปราการรักษาปากน้ำสำคัญขึ้น และโปรดให้สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ทรงฝึกหัดพวกญวน (เข้ารีต) ที่อพยพมาสวามิภักดิ์ขึ้นเป็นพลประจำการ และในการฝึกหัดนี้เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ได้ทรงแปลตำราทหารปืนใหญ่ จากภาษาอังกฤษมาใช้เป็นหลักฐานอยู่เล่มหนึ่งเรียกว่า "ตำราชีปนะวิธีการยิงปืนใหญ่"[1] นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงโปรดให้เกณฑ์พวกอาสามอญหัดเป็นพวกทหารปืนเล็กขึ้น โดยโปรดให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เมื่อยังเป็นพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้บังคับบัญชาขึ้นอยู่ในกระทรวงกลาโหม[2]

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจ้างนายร้อยเอกทหารอังกฤษคนหนึ่ง ชื่อ อิมเป (Impey) ซึ่งเข้ามารับอาสาเป็นครูฝึกหัดจัดระเบียบทหารบกไว้แล้วเกณฑ์คนกรมอาสาลาวและเขมรฝึกหัดเป็นทหาร เรียกว่า "ทหารเกณฑ์หัดอย่างยุโรป" จัดเป็นกองร้อยและหมวดหมู่ มีนายร้อย นายสิบ ควบคุมตามแบบฝรั่ง และในปี พ.ศ. 2394 ทรงโปรดให้นายร้อยเอกทหารอังกฤษชื่อน็อกซ์ (Knox) ซึ่งเข้ามารับอาสาอีกท่านหนึ่งไปเป็นกรูทหารวังหน้า แล้วโอนญวน (เข้ารีต) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าทรงบังคับบัญชาอยู่ก่อนไปเป็นทหารวังหน้า ส่วนพวกมอญในบังคับบัญชาของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้จัดการทหารเรือ) ให้เปลี่ยนไปเป็นทหารมารีนสำหรับเรือรบ ต่อมายังโปรดให้หัดกรมรักษาพระองค์เป็นทหารอย่างยุโรปขึ้นอีกกรมหนึ่ง และหัดพวกอาสาญวน (ที่นับถือพุทธศาสนาซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลองผดุงกรุงเกษม) เป็นทหารปืนใหญ่แทนพวกญวนเข้ารีตที่วังหน้า[3]

---

[1] กระทรวงกลาโหม ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม 8 เมษายน 2435 ถึง 8 เมษายน 2496 อ้างจาก ตำราปืนใหญ่ หน้า 160.

[2] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความทรงจำ หน้า 157.

[3] ค. หน้า 158 - 159.

จำนวนทหารที่ได้รับการฝึกหัดระเบียบและยุทธวิธีตามแบบตะวันตกนี้มีจำนวนเพียงเล็กน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนทหารที่ต้องใช้จริง ๆ ในกองทัพ และการฝึกหัดก็เป็นการฝึกหัดเบื้องต้น คือ ระเบียบแถว แปรแถว และท่าถืออาวุธ ยังไม่ได้รับการฝึกหัดถึงยุทธวิธีแต่อย่างใด ยังใช้ประโยชน์ในราชการทัพไม่ได้ จึงดูเสมือนว่ากรมทหารที่ได้รับการฝึกหัดตามแบบตะวันตก ซึ่งได้ฟื้นฟูขึ้นใหม่ตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ (หลังจากเริ่มขึ้นและเลิกล้มไปในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์) เป็นเครื่องเล่นหรือของแปลกที่พระมหากษัตริย์ทรงสนพระทัยจึงจัดให้มีขึ้นเป็นการประดับพระบารมีเช่นเดียวกับการสะสมของแปลก ๆ จึงไม่อาจนับได้ว่าเริ่มมีการปฏิรูปในด้านการฝึกหัดทหารในกองทัพไทย เพื่อให้กองทัพมีประสิทธิภาพใกล้เคียงกับชาติตะวันตก สมดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า

> "... ส่วนทหารที่ฝึกหัดอย่างฝรั่ง เกิดขึ้นใหม่ในปลายแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังเป็นการเล่น ๆ ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ... ทหารพวกนี้ฝึกหัดพอที่จะแห่เสด็จได้ จึงได้แบ่งไว้ประจำการสำหรับแห่เสด็จพระราชดำเนิน มีจำนวนเข้าเวรประจำการสองร้อย ..."[1]

แสดงให้เห็นว่าในด้านยุทธวิธีและการฝึกหัดทหารไทยยังไม่ได้รับการปรับปรุงอย่างจริงจัง แม้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งภัยจากจักรวรรดินิยมตะวันตกได้คุกคามเข้ามาถึงประเทศไทยแล้ว แต่รัชสมัยของพระองค์สั้นและภัยก็เข้ามาถึงตัวเร็วเกินกว่าที่จะปรับปรุงสิ่งใดได้ทันการ พระองค์จึงต้องทรงใช้การทูตแก้ปัญหา แต่การทูตที่ปราศจากกำลังจากกองทัพที่เข้มแข็งหนุนหลังย่อมทำให้ขาดอำนาจการต่อรอง พระองค์จึงต้องยอมเสียสละผลประโยชน์ส่วนน้อย เพื่อรักษาเอกราชของชาติไว้

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 161 – 162.

การส่งกำลังบำรุง

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความเอาใจใส่ในเรื่องการส่งกำลังบำรุงเน้นหนักไปทางด้านการแสวงหาอาวุธยุทโธปกรณ์แบบตะวันตกมาไว้ใช้ในกองทัพ ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากบทเรียนจากสงครามในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายที่แสดงให้เห็นว่าการมีอาวุธที่มีประสิทธิภาพจากตะวันตกมีส่วนทำให้ได้เปรียบฝ่ายตรงข้าม ดังนั้นนับแต่สมัยกรุงธนบุรีเป็นต้นมา ไทยเอาใจใส่ในเรื่องการแสวงหาอาวุธที่มีประสิทธิภาพจากตะวันตกมาใช้ในกองทัพมากขึ้นโดยลำดับ อาทิเช่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ทรงมีพระประสงค์จะหาปืนใหญ่และปืนเล็กมาไว้ใช้ในกองทัพไทยโดยเร่งด่วน เพราะขณะนั้นเหตุการณ์ในประเทศเพื่อนบ้านของไทยกำลังวุ่นวาย วิธีการที่จะทรงได้อาวุธมากโดยการสั่งให้พ่อค้าต่างประเทศซื้อส่งเข้ามา หรือถ้ามีพ่อค้าต่างประเทศนำอาวุธเข้ามาถวาย พระองค์จะพระราชทานสินค้าตอบแทนจนคุ้มราคาอาวุธนั้น แล้วยังพระราชทานสิทธิในการจำหน่ายสินค้าอื่น ๆ ได้โดยสะดวกอีกด้วย บางครั้งยังทรงพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เสียอีก เช่น กัปตันแฮนนำปืนคาบศิลามาถวาย 500 กระบอก ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "หลวงภักดีราช" เป็นต้น[1]

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงตระหนักดีว่าศัตรูของไทยในสมัยต่อไปจะไม่ใช่พม่าซึ่งมีระบบการทหารเช่นเดียวกับไทย ภัยอันตรายของประเทศไทยในระยะต่อไปจะเป็นชาติตะวันตก ซึ่งมีระบบการทหารที่มีประสิทธิภาพกว่าชาติทางตะวันออกมาก ดังนั้นพระองค์จึงทรงพยายามที่จะสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติโดยการเพิ่มประสิทธิภาพของกองทัพไทย เช่น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างปืนใหญ่ขึ้นใช้เอง ได้แก่ ปืนชื่อ "เจ้าพระยาสัมมาหิษฐี" และเจ้าพระยาปราบอังวะ" เป็นต้น[2] นอกจากนั้นยังทรง

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 129.

[2]กระทรวงกลาโหม ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม 8 เมษายน 2430 ถึง 8 เมษายน 2496 หน้า 158.

มีพระราชดำริว่าจะไว้ใจทางทะเลมิได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยานครคิดต่อเรือรบขึ้นเป็นตัวอย่างลำหนึ่ง ให้ใช้ได้ทั้งในคลองและทะเล ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

> "... ทรงพระราชดำริว่ากองทัพฝ่ายเราไปฆ่าอ้ายญวนเสีย เจ้าเวียดนามมีความโกรธแค้นอยู่ จะไว้ใจทางทะเลไม่ได้ จึงโปรดให้เจ้าพระยานครคิดต่อเรือรบขึ้นเป็นตัวอย่างลำ 1 ให้ใช้ทั้งในคลองและทะเลได้ เจ้าพระยานครจึงคิดต่อเป็นเรือปากปลาท้ายกำปั่นแปลง มีพลแจวได้ 2 ข้างตลอดลำ ปากกว้าง 9 ศอก 1 คืบ ยาว 11 วา ครั้นถวายตัวอย่างโปรดแล้ว เจ้าพระยานครต่อขึ้นที่หน้าบ้านลำ 1 พระราชทานชื่อ มหาพิชัยฤกษ์ แล้วเกณฑ์เสนาบดี เจ้าสัว เจ้าภาษี นายอากร ต่อคนละลำบ้าง 2 คนต่อลำบ้าง ได้เรือ 30 ลำ พระราชทานเงินช่วยแรงลำละ 30 ชั่ง ... แล้วปลูกโรงไว้ที่คลองบางกอกใหญ่ ..."[1]

นอกจากเรือดังกล่าวแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า เรือป้อมแบบญวนมีประสิทธิภาพในการรบดี จึงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นหัวหน้า ขอแรงข้าราชการ เจ้าสัว เจ้าภาษี นายอากร ต่อเรือป้อมอย่างญวนขึ้น 80 ลำ ไว้ใช้รักษาพระนคร 40 ลำ จ่ายไปรักษาหัวเมืองชายทะเล 40 ลำ พระราชทานเงินค่าเรือลำละ 20 ชั่ง[2]

---

[1] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 หน้า 93 - 94.

[2] ดู. หน้า 149 - 150.

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นกษัตริย์ที่ทรงเอาพระทัยใส่ในเรื่องการส่งกำลังบำรุงแก่ทหารอย่างยิ่ง ดังปรากฏในหนังสือจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ ฉบับที่ 1 เมื่อกองทัพพระยาวิชิตณรงค์ กองทัพพระยาราชรินทร์กำหนดจะกรายกวายบังคมลาไปช่วยปราบกบฏแขกที่เมืองสงขลา หลังจากรับสั่งอวยชัยให้พรแก่แม่ทัพทั้ง 2 แล้วได้รับสั่งถามถึงอาวุธยุทโธปกรณ์ที่จะนำไปใช้ว่า

> "... แล้วตรัสถามว่า ปืนหน้าเรือ ท้ายเรือเอาปืนอะไรไป พระนรินทร์กราบทูลว่าปืนทองยางไช รับสั่งว่า คิดเอาปืนใหญ่จารงค์รักษาพระศาสนา* ออกไปดี การอย่างนี้ถึงจะมีรี้พลน้อย แต่ปืนมาก ๆ อยู่แล้วมันจะเข้าบาทำไมได้ เอาราย ๆ มันเข้ายิงประเดเมนออกไป มันจะอยู่สู้ทนที่ไหน มันจะมีปืนใหญ่มากี่มากน้อยนักหนา ..."[1]

แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักในความสำคัญของอาวุธยุทโธปกรณ์ว่าเป็นเครื่องช่วยเพิ่มประสิทธิภาพให้แก่กองทัพได้

ในด้านเสบียงอาหารก็ทรงเอาพระทัยใส่ห่วงใย เกรงจะไปอดอยากในระหว่างไปราชการทัพ ดังปรากฏในจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติตอนหนึ่งว่า

> "... แล้วตรัสถามว่า ที่ข้าวปลานั้นเป็นกระไร ได้บรรทุกเรือลงบ้างแล้วหรือ ท้าวพระกรุณา** กราบทูลว่า ได้จัดให้เรือหลวงภิบุขขนตรีสำหนึ่ง

---

* ปืนจารงค์รักษาพระศาสนา เป็นปืนใหญ่ชนิดหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นปืนชนิดดีมีประสิทธิภาพสูง (ของสมัยนั้น)

[1] หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ ฉบับที่ 1 หน้า 61.

** ท้าวพระกรุณาในที่นี้คือ "พระยาเกรียงไกรพิพัฒน์" (ทัด) ซึ่งได้เป็นเจ้าพระยาบรมมหาโยธาในรัชกาลที่ 4

เรือชุนสาสีพิทักษ์ลำหนึ่ง ... รวม 4 ลำ แล้วว่าข้าวกรุงเทพฯ นั้นมีอยู่น้อย ยังให้คนขึ้นไปเอาข้าวที่กรุงเก่าอยู่ จึงตรัสถามว่าคิดจะเอาข้าวไปคราวนี้เท่าไร ท้าวพระกรุณาทูลว่ารับพระราชทานไป 500 (เกวียน) ... ทรงตรัสถามว่ากินไปจนสิบเดือนคิดแต่ข้าว 500 หรือ ๆ คิดทั้งเสบียงกองทัพด้วย ... ทรงตรัสถามว่าเสบียงบวกกันคนละเท่าไร นั่นจะไปกินได้กี่เดือนจึงจะหมดเสบียง ท้าวพระกรุณากราบทูลว่าบวกเสบียงคนละ 5 ถัง คิดวันละทนาน รับพระราชทานได้ 3 เดือน จึงจะหมดเสบียง ..."[1]

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงเสาะแสวงหาอาวุธปืนสำหรับรักษาพระนครเพิ่มขึ้น ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

"... ทรงพระราชดำริว่า บ้านเมืองเจริญขึ้นแล้ว ปืนใหญ่ที่จะรักษาพระนครยังมีอยู่น้อย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าสั่งปืนกระสุน 10 นิ้วเข้ามาเพียง 100 บอกยังไม่พอใช้ จึงโปรดให้ พณ หัวเจ้าท่าน เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สั่งปืนกระสุน 8 นิ้ว 12 นิ้ว เข้ามาอีก ... ก็ได้ปืนเข้ามาเป็นอันมาก ..."[2]

แม้จะมิได้บอกจำนวนไว้แต่ก็พอจะอนุมานได้ว่า จำนวนปืนที่สั่งเข้ามานั้นไม่เพียงพอกับความต้องการของกองทัพ ไพร่พลที่ถูกเรียกระดมไปราชการทัพส่วนใหญ่จะต้องรับผิดชอบที่จะหาอาวุธประจำตัวไปเอง ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่าอาวุธพื้นบ้านของไทยคงไม่เหมาะกับสภาพของการทำสงครามในสมัยนั้นและสมัยต่อ ๆ ไปเสียแล้ว

---

[1]หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 76 – 77.

[2]เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร รัชกาลที่ 4 หน้า 727.

ส่วนที่เกี่ยวกับพาหนะ ทรงมีพระราชดำริว่าถึงเวลาที่ควรจะสร้างเรือรบกลไฟขึ้นใช้แล้ว ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

"... บ้านเมืองเดี๋ยวนี้ก็สมบูรณ์เจริญขึ้น พอจะสร้างเรือรบกลไฟขึ้นไว้สำหรับพระนคร แล ลาดตระเวนให้เป็นพระเกียรติยศบ้าง จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ต่อกำปั่นใบขึ้นอีก ... ต่อเป็นเรือกันโบตปาก 4 วาขึ้น 4 ลำ ... ต่อเป็นเรือกำปั่นรบกลไฟจักรท้ายอีก 2 ลำ ..."[1]

หน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการส่งกำลังบำรุง คงได้แก่หน่วยงานทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ดังได้กล่าวแล้วในเรื่องการส่งกำลังบำรุงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี อันได้แก่ กรมสนมกลาง กรมสนมซ้าย กรมสนมขวา กองทหารในกลาง กรมทหารในซ้าย กรมทหารในขวา กองตำดินปืน กองรักษาตึกดินปืน[2] และกรมแสงปืนโรงใหญ่[3] ทำหน้าที่ในการจัดหาและเก็บรักษาอาวุธยุทโธปกรณ์

กองต่อช้าง กองช่างเรือ กรมคชบาล กรมอัศวราช ทำหน้าที่จัดหาและเลี้ยงรักษาพาหนะ ตลอดจนร่วมรบในสงคราม[4]

กรมนา มีหน้าที่เก็บรักษาและจ่ายข้าวเปลือกข้าวสาร[5]

---

[1]เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 หน้า 729 – 730.

[2]กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 "พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง หน้า 300.

[3]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 156.

[4]กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 "พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน" หน้า 250 – 260.

[5]ดู. "พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน" หน้า 231 – 232.

ในเวลามีราชการทัพ จะมีกรมเกียกกายและกรมยกรบัตรจัดหาและส่งลำเลียงเสบียงเพิ่มเติม[1]

ระบบการทำงานในหน่วยงานเหล่านี้จะรัดกุมขึ้นหรือไม่ ไม่สามารถหาหลักฐานมาแสดงได้ เข้าใจว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคงมีการกวดขันการปฏิบัติงานของหน่วยส่งกำลังบำรุงให้รัดกุมและมีประสิทธิภาพดีกว่าสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

กล่าวโดยสรุป ระบบการจัดการทหารไทยก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นระบบที่ใช้กันทั่วไปในกลุ่มประเทศทางเอเชียอากเนย์ ซึ่งเป็นกลุ่มประเทศที่เทคนิคในการทำสงครามยังไม่พัฒนาเมื่อเทียบกับประเทศทางตะวันตก ทั้งนี้เพราะสภาพสังคมและเศรษฐกิจของประเทศในแถบนี้ยังอยู่ในระยะเริ่มแรก (primitive) ยังไม่พร้อมพอที่จะจัดให้มีกลุ่มผู้ชำนาญพิเศษ ทำหน้าที่รับผิดชอบในการป้องกันรักษาประเทศและชุมชน หรือขยายอำนาจของประเทศขึ้น โดยเฉพาะการป้องกันรักษาและการขยายอำนาจของประเทศ เป็นหน้าที่และความรับผิดชอบร่วมกันของสมาชิกทุกคนในสังคม โดยมีประมุขเป็นผู้นำ

สภาพดังกล่าวทำให้ไทยไม่มีกองทัพประจำการที่อยู่ในสภาพพร้อมรบ คงมีแต่กองทหารประจำการเพียงเล็กน้อยในราชธานี กองทัพจะถูกจัดขึ้นเมื่อประเทศอยู่ในภาวะสงคราม ซึ่งจะเริ่มขึ้นเมื่อศัตรูเคลื่อนกำลังเข้ามาในพระราชอาณาจักร หรือฝ่ายเราเคลื่อนกำลังเข้าไปในอาณาเขตของผู้อื่น กองทัพจะจัดขึ้นโดยวิธีเรียกระดมไพร่พล (ชายฉกรรจ์ทุกคน) เข้าประจำการและทำการฝึกหัดโดยเร่งด่วน

การเรียกระดมคนใช้วิธีเรียกเป็นกรม ๆ ไปตามความจำเป็นที่จะต้องใช้กำลังพลฉกรรจ์มากน้อยเพียงใด

ไพร่พลที่เรียกระดมเข้ามาจะต้องจัดเตรียมอาวุธและเสบียงอาหารติดตัวมาเองด้วย ส่วนกลางแม้จะมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่จัดหาและรักษาอาวุธยุทโธปกรณ์และเสบียงอาหาร แต่ก็

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 115.

ไม่เพียงพอสำหรับไพร่พลทั้งกองทัพ ดังนั้นในกองทัพจึงมีกรมกองทหารที่ทำหน้าที่จัดหาและขนส่งเสบียงเพิ่มเติมให้แก่กองทัพในระหว่างสงครามด้วย

การไปราชการทัพถือเป็นหน้าที่ของชายฉกรรจ์ทุกคน ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงไม่จำเป็นจะต้องพระราชทานเงินเดือนหรือเบี้ยเลี้ยงแต่อย่างไร เป็นเหตุให้ไพร่นายที่ไปราชการทัพ ฉวยโอกาสจากการไปราชการทัพแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง ราชการทัพคราวใดที่ไม่ให้โอกาสในการแสวงหาผลประโยชน์ก็มักจะไม่ยินดีที่จะไป ดังปรากฏในพระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2430 ว่า

> "... ถ้ามีราชการทัพศึกเล็กน้อยก็ต้องเกณฑ์ไปเสมอเพียงขัดทัพ การที่ไปขัดทัพเป็นที่เดือดร้อนของผู้ที่ต้องไปมากยิ่งกว่าไปรบตีเมือง เพราะถ้าไปเช่นนั้นจะได้ผลประโยชน์มีได้เชลย เป็นต้น การไปขัดทัพเป็นไปเปล่าๆ มาเปล่าๆ ผลประโยชน์อันใดก็ไม่ได้ทวีขึ้น เป็นแต่ต้องจากไปช้านาน ..."[1]

การได้เชลยก็คือการได้กำลังคนซึ่งมีความสำคัญต่อเจ้าของกำลังคนมาก เพราะกำลังคนในบังคับบัญชาเป็นเครื่องแสดงยศฐาบรรดาศักดิ์ และมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความร่ำรวยของเจ้าของกำลังนั้น เพราะชนชั้นเจ้าขุนมูลนายในสมัยนั้นมีชีวิตอยู่โดยอาศัยผลประโยชน์จากแรงงานของคนภายใต้การควบคุม นอกจากนั้นยังอาจใช้กำลังคนเหล่านั้นไปเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองได้อีกด้วย

การไปราชการทัพนอกจากจะมีโอกาสได้เชลยแล้ว ยังมีโอกาสได้ทรัพย์สิ่งของ ถาวุธ และพาหนะ เป็นต้น

ในด้านเกี่ยวกับยุทธวิธีและการฝึกหัด ยุทธวิธีเป็นเรื่องของแม่ทัพนายกองที่จะต้องศึกษาและคิดประดิษฐ์ขึ้นเพื่อให้ได้เปรียบฝ่ายตรงกันข้าม เช่น การใช้กลอุบายหลอกล่อข้าศึกให้หลงทาง

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 158.

หรือถลำเข้าไปในเขตกำลังของฝ่ายตน หรือใช้วิธีข่มขวัญข้าศึก ใช้กำลังจากทัพหัวเมืองตีกระหนาบข้าศึก หาวิธีทำให้ข้าศึกต้องพะวักพะวนด้วยการแต่งกองโจรออกรบกวนการขนส่งเสบียงของข้าศึก เป็นต้น ยุทธศาสตร์และวิธียุทธของไทยที่ใช้อยู่ในขณะนั้นเน้นความสำคัญในเรื่อง

1. การนำทัพ ผู้นำทัพจะต้องกล้าหาญ อดทน รอบรู้ในยุทธศาสตร์และยุทธวิธี สุขุม และชำนาญในการใช้อาวุธ สมัยใดที่ประมุขของประเทศมีคุณลักษณะเช่นนี้ อาณาจักรก็จะปลอดภัยจากการรุกรานจากข้าศึก และยังสามารถแผ่ขยายอาณาเขตของไทยออกไปกว้างขวางขึ้นอีกด้วย

2. กำลังพล ต้องมีมาก มีขวัญดี และการส่งกำลังบำรุงดี จำนวนของกำลังพลและขวัญของไพร่พลขึ้นอยู่กับความสามารถและความเข้มงวดของผู้นำทัพด้วย

3. การสืบข่าวดี คือต้องมีกองสอดแนมที่ดี ทราบการเคลื่อนไหวของฝ่ายศัตรูจะเป็นเครื่องส่งเสริมความได้เปรียบให้แก่กองทัพด้วย

ส่วนในด้านการฝึกหัด เป็นหน้าที่ของไพร่พลที่จะต้องรับผิดชอบฝึกฝนตนเองให้สามารถป้องกันตนเองและใช้อาวุธคู่มือของตนได้ ผู้ใดมีใจรักทางการทหารก็อาจเข้าศึกษาตามสำนักตำราที่มีชื่อเสียงซึ่งเป็นเรื่องส่วนตัว การฝึกหัดของทางการ มักจะมีการกระทำเป็นการเร่งด่วนในระยะที่เรียกระดมไพร่พลเข้าประจำการ ก่อนเข้าทำการรบจริงเพียงเล็กน้อย

สภาพเช่นนี้ทำให้ไพร่พลส่วนใหญ่ในกองทัพอยู่ในสภาพไม่พร้อมรบ ไพร่พลเหล่านั้นมิอาจนับได้ว่าเป็นทหารชั้นอาชีพ แต่เป็นไพร่บ้านพลเมืองที่สังกัดหมู่กรมทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนซึ่งมิได้มีเอกลักษณ์หรือความสามารถพิเศษที่แตกต่างไปจากพลเมืองธรรมดาแต่อย่างใด ไม่มีเครื่องแบบ ไม่มีการฝึกหัดระเบียบวินัยของทหาร กฎของสงคราม ไม่มีความเชี่ยวชาญในการใช้อาวุธเป็นพิเศษไปกว่าพลเรือน

แม้กระนั้นก็ตามประเทศไทยก็ได้อาศัยทหารดังกล่าวแล้วนี้ทั้งในด้านการป้องกันและการรุกรานเพื่อขยายอาณาเขตของประเทศ (defensive & offensive) มาได้ตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ไทย ทั้งนี้เนื่องมาจากประเทศคู่สงครามของไทยล้วนมีระบบการทหารที่คล้ายคลึงกับประเทศไทยทั้งสิ้น วนกระทั่งปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า

เจ้าอยู่หัวเป็นต้นไป ภัยของประเทศไทยมิใช่ประเทศเพื่อนบ้านที่มีระบบการทหารแบบเดียวกับประเทศไทยอีกต่อไปแล้ว แต่เป็นชาติตะวันตกที่ระบบการทหารของเขามีประสิทธิภาพกว่าประเทศทางเอเชีย กองทัพของมหาอำนาจตะวันตกอยู่ในสภาพพร้อมรบทั้งในด้านตัวทหาร อาวุธ และยุทธวิธีในการรบ ระบบการทหารแต่เดิมของไทยจึงไม่สามารถป้องกันผลประโยชน์และเกียรติของชาติไว้ได้ จึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องปฏิรูประบบการทหารของไทยเสียใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพการซึ่งเปลี่ยนแปลงไปนี้

บทที่ 2

ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการทหาร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศอยู่ในระยะคับขันเกือบตลอดรัชสมัย พระองค์ต้องทรงใช้พระปรีชาญาณอันสุขุมในการพิจารณาตัดสินพระทัยดำเนินพระราชภาระกิจ เพื่อรักษาความสงบและสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในประเทศ ตลอดจนรักษาความปลอดภัยของประเทศให้พ้นจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก (คือ อังกฤษและฝรั่งเศส) พระองค์ทรงตระหนักดีว่าการปรับปรุงระเบียบ บริหารและกำลังจากกองทัพที่ทันสมัย มีระเบียบวินัย จะเป็นหลักประกันพระราชอำนาจที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง

1. สถานการณ์ภายในประเทศ

ปัญหาภายในที่สำคัญยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับเอกภาพของชาติ (National Unity) และปัญหาเกี่ยวกับความล้าหลังและความกับแค้นของราษฎร[1]

ปัญหาเกี่ยวกับเอกภาพของชาติเป็นปัญหาสำคัญที่สุดของประเทศในเวลานั้น เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความมั่นคงและเอกราชของชาติโดยตรง การจะพิจารณาว่าขณะนั้นประเทศไทยมีเอกภาพเพียงใด อาจประเมินได้จากสถานภาพของพระมหากษัตริย์ และระบบการปกครองที่ใช้อยู่ในช่วงเวลาดังกล่าว

---

[1]จักกฤษณ์ นรนิติผดุงการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย หน้า 59.

1.1 สถานภาพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะพระมหากษัตริย์

ในระบบการปกครองที่ยึดถือแรงงานไพร่เป็นหลักในการอยู่รอดของสังคม กล่าวคือ อาศัยแรงงานของไพร่เพื่อการป้องกันรักษาพระราชอาณาจักร ขยายอาณาจักร และให้บริการแก่ชนชั้นสูงขึ้นไป อันนำไปสู่การกระจายแรงงานของไพร่ไปสังกัดเจ้าหมู่มูลนาย ทำให้ประชาชนในประเทศถูกแบ่งออกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มใหญ่ตามยศฐาบรรดาศักดิ์ของเจ้าหมู่มูลนายผู้ควบคุม วิธีการดังกล่าวนี้ทำให้เวลาที่กษัตริย์เสด็จขึ้นเสวยราชย์เป็นเวลาที่วิกฤตมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกษัตริย์ที่ยังไม่สามารถรวบรวมกำลังผู้สนับสนุนให้เป็นปึกแผ่นและขจัดหัวหน้ากลุ่มอำนาจอื่น ๆ ได้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ อาจนับได้ว่าเป็นเวลาวิกฤตสำหรับพระองค์ เพราะเมื่อแรกเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัตินั้น พระองค์ทรงมีพระชนมายุเพียง 15 พรรษา และแทบไม่มีพระราชอำนาจอันใดเลย อำนาจส่วนใหญ่ตกอยู่กับผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและเสนาบดีแทบทั้งสิ้น ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาทรงประทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า

> "... เมื่อพ่อได้ราชสมบัติในเวลาเพียง 15 ปีเท่านั้น เหมือนตะเกียงริบหรี่จวนจะดับ... ไม่มีมารดา มีญาติฝ่ายมารดาก็ล้วนแต่โลเลเหลวไหล หรือไม่โลเลเหลวไหลก็มิได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งราชการอันใดเป็นหลักฐาน ญาติฝ่ายข้างพ่อคือเจ้านายทั้งปวง ก็ตกอยู่ในอำนาจสมเด็จเจ้าพระยา และต้องรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกพระองค์ ที่ไม่เอื้อเฟื้อต่อการอันใดเสียก็มีโดยมาก ฝ่ายข้าราชการถึงว่ามีผู้ที่รักใคร่สนิทสนมอยู่บ้าง ก็เป็นแต่น้อยโดยมาก ที่เป็นผู้ใหญ่ก็ไม่มีกำลังสามารถอาจอุดหนุนอันใด ฝ่ายพี่น้องซึ่งร่วมบิดาหรือที่ร่วมทั้งมารดาก็เป็นเด็ก มีแต่อายุต่ำกว่าพ่อลงไป ไม่สามารถจะทำอะไรได้ทั้งสิ้น ส่วนตัวพ่อเองก็ยังเป็นเด็กอายุเพียงเท่านั้น ไม่มีความสามารถ

รอบรู้ในราชการอันใดที่จะทำการตามหน้าที่แม้แต่เพียงเสมอเท่าที่ทูลกระหม่อมทรงประพฤติมาแล้วได้ ..."[1]

พระบรมราโชวาทนี้แสดงให้เห็นว่า สถานภาพของพระองค์ในช่วงเวลาดังกล่าวไม่มั่นคงแต่ด้วยพระปรีชาสามารถและพระราชวิจารณญาณอันสุขุม พระองค์ได้ทรงดึงพระราชอำนาจคืนมาทีละเล็กละน้อย สมดังพระราชดำรัสตอบเจ้านายและข้าราชการที่กราบบังคมทูลความเห็นในการจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 ที่ว่า

"... อำนาจเสนาบดีได้เจริญขึ้น เพราะมีอำนาจได้ตั้งเจ้าแผ่นดินมาแต่ก่อนมากมายนัก แล้วจนตลอดเวลาเราได้เป็นเจ้าแผ่นดินขึ้น ก็เป็นเวลาเคราะห์ร้าย ที่ตัวเราเป็นเด็ก เป็นโอกาสยิ่งใหญ่ที่จะถอนอำนาจเจ้าแผ่นดินได้หมด เหมือนว่าวที่ปล่อยจนหมดสายป่านไม่มีเหลือเลย ยังเหลือแต่ธุระที่เราจะทำอยู่เพียงจะชักกำลังตัวว่า เมื่อเราเป็นเด็กอยู่มีกำลังเพียงเท่านั้น จะรั้งว่าวนั้นไว้ไม่หกล้มฤาจะปล่อยให้ว่าวหลุดลอยเสีย แต่เป็นเดชะบุญที่เราเป็นเด็กกำลังเดียวเท่านั้น ได้อาศัยเอาป่านพันหลักคอย ๆ สาวเข้ามาจนไม่มีอันตรายหลุดลอยไปได้ แต่ก็ยังเป็นพนักงานอย่างเดียวที่จะสาวสายป่านให้สั้นเข้าทุกที สั้นเข้ามาทุกที เมื่อเหลือกำลังก็ผ่อนไป เมื่อพอจะสาวก็สาวเข้ามาพันหลักไว้ ..."[2]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 รล. 3/9 "สำเนาพระราชหัตถเลขาที่ 2/6179 ถึงลูกชายใหญ่เจ้าฟ้าวชิรุณหิศ ลงวันที่ 8 กรกฎาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)"

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 บ. 4/16 สำเนาที่ 15/47 ลงวันพุธแรม 1 ค่ำ เดือน 6 ปีระกาสัปตศก 1247 "พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่จะให้เปลี่ยนการปกครอง"

เมื่อเปรียบเทียบพระราชดำรัสนี้กับการทนุบำรุงการทหารในระยะที่ยังทรงมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอยู่ จะเห็นได้ว่าการจัดการทหารในระยะเวลาดังกล่าว เป็นความพยายามที่จะดึงพระราชอำนาจ (สาวว่าว) ที่เกือบจะไม่มีเลยนั้นกลับมาสู่พระองค์ พระองค์ทรงตระหนักดีว่ากำลังจากกองทหารที่ทันสมัย มีระเบียบวินัย และจงรักภักดี เป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยส่งเสริมพระราชอำนาจให้มั่นคงแข็งแรงขึ้น

นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะยังทรงพระเยาว์ และขาดพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีอำนาจทางการเมืองที่จะช่วยทนุบำรุงพระองค์แล้ว สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ยังเลือกกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ โอรสพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระชนมายุถึง 31 พรรษา ขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรและบัญชาสั่งให้บรรดาข้าราชการที่สังกัดวังหน้า (ซึ่งโอนมาสมทบวังหลวงเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าสวรรคต) กลับคืนไปอยู่ในกรมพระราชวังบวรฯ ตามแบบโบราณ รวมทั้งกรมทหารบกทหารเรือที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดขึ้นใหม่ด้วยทั้งสิ้น ไม่ได้ดำริให้ลดลง คงแต่ตามอย่างกรมพระราชวังบวรฯ แต่ก่อนมา[1] ทำให้ข้าราชการและกำลังฝ่ายวังหน้าในสมัยของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญมีมากกว่าสมัยใด ๆ เพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกรมพระราชวังบวรที่มีฐานะเท่าพระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระองค์มีตำแหน่งข้าราชการกองทหารแบบใหม่และกำลังไพร่พลเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์*

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาค 13 ตำนานวังหน้า หน้า 69 – 70.

* โปรดดูทำเนียบข้าราชการวังหน้าครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในภาคผนวก ข.

ดังนั้นเมื่อสมเด็จเจ้าพระยาฯ ผู้สำเร็จราชการบัญชาสั่งให้บรรดาข้าราชการสังกัดวังหน้ากรมพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กลับไปรวมกับกำลังของกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ เป็นกำลังของฝ่ายวังหน้า กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญจึงมีกำลังข้าราชการและไพร่พลเป็นจำนวนมาก ในสภาพของสังคมที่ขาดแคลนกำลังคนเช่นนั้น กำลังคนที่ขึ้นต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งย่อมทำให้เกิดผลสำคัญ 3 ประการ คือ

1. เป็นเครื่องแสดงถึงตำแหน่งชั้นในสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นจำนวนศักดินาที่บุคคลนั้นดำรงอยู่ด้วย

2. การควบคุมกำลังคน มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความมั่งคั่งของผู้ควบคุมนั้น เพราะพวกเจ้าขุนมูลนายมีชีวิตอยู่โดยการอาศัยแรงงานและสิ่งของที่เกิดจากแรงงานของคนภายใต้การควบคุมของเขา ยิ่งมีคนในควบคุมมาก ยิ่งทำให้เกิดความมั่งคั่งมากเป็นเงาตามตัว

3. จำนวนคนในควบคุมเป็นเครื่องแสดงถึงอำนาจทางการเมืองของผู้ควบคุม เพราะคนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของใคร มีหน้าที่ต้องเชื่อฟังคำสั่งของผู้นั้น ซึ่งผู้ควบคุมอาจใช้ไปเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายในทางการเมืองได้[1] ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระเชษฐาธิราช เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์มีกำลังคนในควบคุมเป็นจำนวนมากจนกระทั่งสมเด็จพระเชษฐาธิราชทรงแสดงความหวาดระแวงในตัวท่าน ซึ่งทำให้ท่านเกิดความคับข้องใจและในที่สุดกลายเป็นความโกรธเคือง ท่านจึงใช้กำลังคนในควบคุมของท่านเพื่อได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง โดยชิงชัดสมเด็จพระเชษฐาธิราชจากราชบัลลังก์ และหลังจากนั้นไม่นานท่านก็ปราบดาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง[2]

---

[1] Akin Rabibhadana, The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period 1782 - 1873, p. 175.

[2] พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) หน้า 103 – 108.

ฉะนั้นการที่กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ มีกำลังข้าราชการและไพร่พลเป็นจำนวนมาก ดังกล่าว จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สถานภาพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะพระมหากษัตริย์ไม่มั่นคง ทำให้เกิดความหวาดระแวงกันระหว่างวังหน้าและวังหลวง อันนำไปสู่เหตุการณ์ที่เรียกกันว่า "วิกฤตกาลวังหน้า"

ความขัดแย้งและหวาดระแวงระหว่างวังหน้าและวังหลวงเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2417 ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุ 22 พรรษา ทรงว่าราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เองได้เพียงปีเศษ [ราชาภิเษกครั้งที่ 2 เมื่อเดือน 12 ปีระกา จ.ศ. 1235 (พ.ศ. 2416)]

เหตุเกิดเพราะกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญระดมกำลังไพร่พลจำนวนมาก (600 คน) ไว้ที่พระที่นั่งศิวาโมข เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิตกมาก ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาที่ 105 ซึ่งทรงไปถึงพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนรัศมี เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์ และพระยาราชวรานุกูล ด้วยข้อความที่คล้ายคลึงกันว่า

> "... ด้วยฉันได้ทราบข่าวว่าวังหน้าให้เรียกทหารมาประชุมในวัง ประมาณ 600 หรือ 700 คน ฉันยังไม่เชื่อได้ให้ขึ้นไปสืบหลายราย ได้ความเป็นแน่เห็นแก่ตาว่า ที่ทหารประชุมอยู่หน้าพระที่นั่งศิวาโมขดังคำที่ว่า แล ทหารที่ยืนยามตามถนนนั้นแต่งตัวพร้อม กรวดยามแข็งแรงกว่าแต่ก่อนมาก การเรื่องนี้เป็นการใหญ่น่ากลัวอยู่ แต่ได้ยินว่าเกรียมนี้เพราะได้หนังสือทิ้ง แต่ฉันเห็นว่าจะไว้ใจไม่ได้ ... ฉันเห็นอยู่ว่าเธอมีความสัตย์ซื่อ สุจริตรักใคร่ในตัวฉันมาก จึงบอกให้ทราบ ... บัดนี้กำหนดเธอจะแห่ศพช้าจะต้องเรียกคนมาก ขอให้มีไว้ให้พร้อม ถ้ามีเหตุการณ์ประการใดขึ้น ขอให้เธอช่วยฉันเต็มกำลัง แต่การที่จะทำนี้ขอให้เงียบจริง ๆ อย่าให้เป็นการตื่นเต้นไป เมื่อการอย่างไรจะได้คิดผ่อนผันต่อไป อย่าให้มีเหตุการณ์เกิดขึ้นในบ้านเมืองได้ ..."[1]

---

[1] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เล่ม 1 หน้า 535 - 536 (ตีพิมพ์ พระราชหัตถเลขาที่ 112 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยาราชวรานุกูล ลงวันที่ 2 แรม 5 ค่ำ เดือนอ้าย จ.ศ. 1236.)

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้แสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อสถานภาพของพระองค์ ในฐานะพระมหากษัตริย์ซึ่งยังมีพระชนมายุน้อย เพิ่งว่าราชการด้วยพระองค์เองได้ไม่นาน และยังไม่ทรงสามารถรวบรวมกำลังผู้สนับสนุนให้เป็นปึกแผ่น ตลอดจนการควบคุมหัวหน้ากลุ่มอำนาจอื่น ๆ

ในตอนท้ายของพระราชหัตถเลขา แสดงให้เห็นพระราชประสงค์ของพระองค์ที่ทรงพยายามจะไม่ให้มีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้น พยายามรักษาความสามัคคีภายในไว้ เพราะอันตรายจากภายนอกปรากฏชัดขึ้นทุกขณะ ดังปรากฏว่าในระหว่างที่เกิดความสับสนตึงเครียดระหว่างวังหน้าและวังหลวงในครั้งนั้น กงศุลอังกฤษและฝรั่งเศสได้พยายามแทรกแซงด้วยการเรียกเรือรบเข้ามายังประเทศไทย โดยอ้างว่าเพื่อรักษาความปลอดภัยและผลประโยชน์ของเขา[1] นอกจากนั้นยังแสดงท่าทีว่าจะสนับสนุนฝ่ายวังหน้า ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาที่ 127 ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ตอนหนึ่งว่า

> "... ด้วยเธอบอกฉันวันนี้ว่า กงศุลอังกฤษแลกงศุลฝรั่งเศสมาหาเธอว่าด้วยการที่จัดการรักษา แลว่ากงศุลฝรั่งเศสสั่งมาถึงฉันว่า คนเป็นคนใหญ่ขอให้รักษาชื่อเสียง อย่าให้ขมเหงผู้น้อยนั้น ชอบใจกงศุลฝรั่งเศสมาก ..."[2]

นอกจากนั้นมิสเตอร์นิวแมน ซึ่งขณะนั้นได้ว่าราชการแทนกงศุลอังกฤษ ได้ทำหนังสือทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทำนองขมขู่ว่า ผู้ที่ทำให้ราชฎรตื่นตระหนกเป็น

---

[1] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม สมเด็จพระบางเรือล่ม หน้า 31. (ตีพิมพ์ พระราชหัตถเลขาที่ 189 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระนรินทรราชเสนี ลงวันที่ 2 ฯ 2 ค่ำ 4 1236)

[2] ก. สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เล่ม 1 หน้า 549. (พระราชหัตถเลขาที่ 127 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ลงวันที่ 4 ฯ 1 ค่ำ 7 1236)

ผู้ผิด ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาที่ 151 ถึงพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ว่า

"... กับอ้ายนิวแมนกระหนาบขึ้นมาอีกว่า คนที่ทำให้ราษฎรคื่นเต้น เห็นว่าควรจะมีความผิด ..."[1]

ท่าทีของต่างประเทศในครั้งนั้นน่าจะมีส่วนทำให้วังหน้าเสด็จหนีไปอาศัยอยู่บ้านกงศุลอังกฤษ และหวังความช่วยเหลือจาก เซอร์ แอนดรู คลาค (Sir Andrew Clarke) ซึ่งได้ข่าวว่าจะเดินทางเข้ามากรุงเทพฯ จึงยังไม่ยอมฟังการไกล่เกลี่ยของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ในระยะแรก นอกจากนั้นกงศุลฝรั่งเศสยังรับจะเป็นผู้จัดการให้[2] เรื่องราวดังกล่าวแสดงให้เห็นการแทรกแซงจากภายนอกทั้งจากอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงวิตกมาก

เหตุการณ์ที่แสดงท่าทีว่าจะเป็นเรื่องร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเปลี่ยนแปรไป เพราะพระปรีชาสามารถของพระองค์ เมื่อได้พบกับกงศุลฝรั่งเศสแล้ว ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสจึงเปลี่ยนท่าทีจากการสนับสนุนฝ่ายวังหน้ามาวางตัวเป็นกลาง แต่กระนั้นก็ตาม วังหน้าก็ยังยืนกรานที่จะคอย "กอเวอนแมนอังกฤษ" คำตอบของวังหน้าทำให้เสียคะแนนนิยมไปมาก เพราะเท่ากับเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและเป็นการทำลายเกียรติภูมิของชาติและรัฐบาลไทย ทั้งยังเป็นการชักศึกเข้าบ้านอีกด้วย ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาที่ 180 และพระราชหัตถเลขาที่ 189 ดังนี้

---

[1]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เล่ม 1 หน้า 566. (พระราชหัตถเลขาที่ 151 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ลงวันที่ 6 ฯ 1 ค่ำ 1236)

[2]ก. หน้า 576 (พระราชหัตถเลขาที่ 178 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ลงวันที่ 6 ฯ 2 ค่ำ 1236)

พระราชหัตถเลขาที่ 180 ถึงพระยาสมุทรบุรานุรักษ์ ปรีวีเคาน์ซิลเลอร์ ลงวันอังคาร ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 2 จ.ศ. 1236 (พ.ศ. 2418) มีความตอนหนึ่งว่า

> "... การในกรุงราษฎรเรียบร้อย เป็นแต่เล่าลือกันหวาดหวั่นว่าฝรั่งจะมาช่วยวังหน้า คนฝ่ายวังหน้ากำเริบยึกเหิมกันมากนัก สมเด็จเจ้าพระยาฯ (บรมมหาศรีสุริยวงศ์) ส่งคำประมาณประนอมไปแล้วถึงสี่วัน วังหน้าไม่ตอบ ต้องเตือนไป เขาก็ตอบตัดมาว่าจะดอยกอเวอนแมนอังกฤษได้คัดกอปีมาให้แล้ว การที่วังหน้าตอบมาดังนี้ เป็นการดูถูกเจ้าแผ่นดินแลกอเวอนแมนบ้านเมืองมากนัก คนไทยไม่ชอบมาก ..."[1]

พระราชหัตถเลขาที่ 189 ลงวันที่ 2 แรม 4 ค่ำ เดือน 2 จ.ศ. 1236 ถึงพระยานรินทรราชเสนี ข้าหลวงเมืองลาวเฉียง มีความตอนหนึ่งว่า

> "... การซึ่งยังขัดขวางอยู่นั้น เพราะวังหน้าจะเอาคนต่างประเทศเป็นประกัน ฝ่ายเราไม่ยอมด้วยกลัวจะแทรกการบ้านเมืองต่อไป เจ้าคุณทานจัดการไปไม่ตลอดได้ ด้วยต้องตริตรองมากนัก ..."[2]

ครั้นวันพุธ แรม 6 ค่ำ เดือน 2 จ.ศ. 1236 (พ.ศ. 2418) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ว่า

---

[1] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เล่ม 1 หน้า 584. (ตีพิมพ์ พระราชหัตถเลขาที่ 180 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงพระยาสมุทรบุรานุรักษ์ ลงวันอังคาร ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 2 จ.ศ. 1236)

[2] ดู. หน้า 614. (ตีพิมพ์ พระราชหัตถเลขาที่ 189 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงพระยานรินทรราชเสนี ข้าหลวงสำหรับเมืองลาวเฉียง ลงวันจันทร์ แรม 2 ค่ำ เดือนยี่ พ.ศ. 2418)

"... ด้วยเธอมีความวิตกอยู่ด้วยกลัวกอเวอนเมนอังกฤษจะช่วยนั้น วันนี้ได้รับเตลิกราบจากกงสุลสยามที่ลอนดอนว่า ได้ไปพูดที่ฟอเรนออฟิศ ลอดดายี บอกว่า กอเวอนเมนอังกฤษแลสมเด็จพระนางเจ้าวินวิคตอเรีย จะไม่เกี่ยวข้องในการบ้านเมืองของไทยเลย ..."[1]

นับเป็นโชคดีของไทยที่รัฐบาลอังกฤษมีนโยบายที่จะไม่แทรกแซงในกิจการภายในของไทย ประกอบกับในระหว่างที่เกิดวิกฤตการณ์วังหน้านั้น กงสุลเยเนราล (Mr. Knox) ซึ่งมีความรักใคร่คุ้นเคยกับวังหน้าไม่ได้อยู่ในประเทศไทย หาไม่วิกฤตการณ์ดังกล่าวอาจนำความเสียหายและการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่มาสู่ประเทศไทยก็อาจเป็นได้ เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะพระมหากษัตริย์ในขณะนั้นไม่ใช่เจ้าของกำลังคนทั้งหมดในประเทศตามหลักสมบูรณาญาสิทธิราช พระองค์ไม่สามารถควบคุมกำลังไพร่พลจำนวนมากที่ขึ้นกับกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญได้ ดังปรากฏในคำประกาศเรื่อง "กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญไปอาศัยอยู่บ้านกงสุลเยเนราลอังกฤษ จุลศักราช 1236" มีความตอนหนึ่งว่า

"... ด้วยกรมพระราชวังบวรทุกวันนี้ พระนามท่านเป็นกรมพระราชวังบวร แต่ยศของท่านนั้นเกินยศกรมพระราชวังบวร ท่านมียศเหมือนกับเจ้าแผ่นดินเหมือนกัน และยศอย่างอื่น ๆ นั้นข้าพเจ้า (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ก็มิได้มีความรังเกียจสิ่งใด แต่ยศที่กรมพระราชวังมีทหารมากไม่มีกำหนด ถึงจะเรียกคนมาเป็นทหารอีกมากน้อยเท่าใดก็ได้ อีกประการหนึ่งเครื่องศาสตราวุธและกระสุนดินดำนั้นก็หาเพิ่มเติมขึ้นอยู่เสมอมิได้ขาด การหาเครื่องศาสตราวุธและกระสุนดินดำเพิ่มเติมขึ้นอยู่เสมอนั้น กรมพระราชวัง

---

[1] ปัฐวุฒิ สุทธิสงคราม ชมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เล่ม 1 หน้า 619. (พระราชหัตถเลขาที่ 194 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ลงวันพุธ แรม 6 ค่ำ เดือนยี่ พ.ศ. 2417)

ก็มิได้บอกกล่าวให้ข้าพเจ้าทราบบ้างเลย ..."[1]

พระราชดำรัสนี้นอกจากจะแสดงให้เห็นว่าเสถียรภาพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะพระมหากษัตริย์ไม่มั่นคงแล้ว ยังขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ (National Unity) อีกด้วย

1.2 ระบบการปกครอง ระบบการปกครองที่ใช้อยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนการปฏิรูป เป็นระบบการปกครองที่ใช้มานานกว่า ~~300~~ 400 ปี (นับแต่การปฏิรูปในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถในปี พ.ศ. 1997)[2] แม้จะมีการปรับปรุงแก้ไขบ้างก็เป็นเพียงส่วนปลีกย่อยเท่านั้น หน่วยงานใหญ่ ๆ ที่มีอยู่ขาดประสิทธิภาพและทำงานสับสนมาก ทั้งในด้านการบำรุงความสุขของประชาชน การภาษีอากร การศึกษา การศาล ตลอดจนการสะสมกำลังพลและเสบียงอาหาร รวมไปถึงการรบทัพจับศึกในยามสงครามด้วย[3] กล่าวคือ

ในส่วนที่เกี่ยวกับหน่วยงานที่ทำหน้าที่อำนวยการปกครองประเทศซึ่งมีหน่วยงานใหญ่เพียง 6 หน่วย อันได้แก่ กลาโหม มหาดไทย นครบาล กรมวัง กรมท่า กรมนา หน่วยงานเพียง 6 หน่วยนี้ไม่เพียงพอที่จะบริหารงานของประเทศที่ได้ขยายตัวขึ้นทั้งจำนวนพลเมือง ความต้องการของประเทศ ระบบเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ฯลฯ ให้เป็นไปได้โดย

---

[1]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม "ประกาศเรื่อง กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญไปอาศัยอยู่บ้านกงสุลเยเนราลอังกฤษ จุลศักราช 1236" สมเด็จพระนางเรือล่ม หน้า 29 – 65.

[2]ประชุมพงศาวดารภาค 64 หน้า 9.

[3]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 126 – 170.

มีประสิทธิภาพ หน่วยงานทั้ง 6 นี้ทำงานสับสนก้าวก่ายกันมาก ดังจะเห็นได้จากระบบการปกครองหัวเมืองซึ่งเป็นหน้าที่ของทั้งกลาโหม มหาดไทยและกรมท่า กล่าวคือ หัวเมืองฝ่ายใต้ขึ้นกับกลาโหม หัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นกับมหาดไทย หัวเมืองชายทะเลขึ้นกับกรมท่า ทั้งสามหน่วยงานนี้ต่างต้องทำหน้าที่ในการป้องกันอาณาเขต อำนวยการปกครอง การภาษีอากร และการตัดสินคดี

การปกครองพระราชอาณาเขต แบ่งพระราชอาณาเขตออกเป็น 3 ส่วน คือ ราชธานีและหัวเมืองชั้นในส่วนหนึ่ง เมืองพระยามหานครส่วนหนึ่ง และเมืองประเทศราชส่วนหนึ่ง ราชการส่วนกลาง (จากราชธานี) ไม่ได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการปกครองภายในหัวเมืองต่าง ๆ มากนัก ในการตั้งทำเนียบข้าราชการหัวเมืองยังคงอนุโลมให้ใช้ธรรมเนียมที่มีมาแต่ก่อน ส่วนเจ้าเมืองที่ปกครองเมืองต่าง ๆ นั้น มีอำนาจปกครองดูแลราษฎรในเมืองที่ตนปกครองอยู่อย่างเต็มที่ ทั้งในด้านการควบคุมคน การศาล และการภาษีอากร[1]

วิธีการปกครองดังกล่าวนี้ทำให้เอกภาพของชาติ (National Unity) ตั้งอยู่บนรากฐานที่ไม่มั่นคง เพราะแม้จะมีบทบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบวิธีปกครองเมืองส่วนภูมิภาค เพื่อให้เจ้าเมืองทั้งหลายปกครองด้วยความยุติธรรมและเป็นไปตามความประสงค์ของส่วนกลาง แต่ข้อบกพร่องที่สำคัญที่สุดของหลักการนี้ก็คือ ปัญหาการปฏิบัติตามหลักการ แต่ในสภาพสังคมที่การสื่อสารคมนาคมอยู่ในภาวะเริ่มต้น (primitive) เช่นนั้น ไม่ช่วยให้การปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (centralization) เป็นไปได้โดยสะดวก เพราะยากแก่การตรวจตราและควบคุมการปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่ส่วนภูมิภาค สมดังพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ว่า

---

[1]จักกฤษณ์ นรนิติผดุงการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย หน้า 62 – 67.

"... หัวเมืองก็อยู่หลายทิศทาง จะจัดการอันใดพ้นวิสัยที่เสนาบดีจะออกไปจัดหรือตรวจการงานได้เอง ได้แต่มีท้องตราสั่งข้อบังคับแล แบบแผนส่งออกไปในแผ่นกระดาษให้เจ้าเมืองจัดการ ก็เจ้าเมืองก็หลายสิบคนด้วยกัน จะเข้าใจคำสั่งต่างกันอย่างไร แล ใครจะทำการซึ่งสั่งไปนั้นอย่างไร เสนาบดีอยู่ในกรุงเทพฯ ก็ยากที่จะรู้ ..."[1]

ปัญหาในการปฏิบัติตามบทบัญญัติและคำสั่งของรัฐบาลกลาง เป็นปัญหาทางการบริหารที่นำอันตรายมาสู่เอกภาพของชาติ และเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ในสมัยก่อน ๆ ไม่สามารถที่จะรวมอำนาจเข้าไว้ในส่วนกลางได้อย่างแท้จริง[2]

ในส่วนที่เกี่ยวกับการภาษีอากรก็เช่นเดียวกับการปกครองพระราชอาณาเขต กล่าวคือ ระบบการเก็บภาษีอากรก่อนการปฏิรูปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีปัญหามาก ทั้งในด้านหน้าที่รับผิดชอบทางด้านภาษีอากร การตั้งเจ้าภาษีนายอากร การปฏิบัติของเจ้าภาษีนายอากรโดยไม่มีการควบคุม[3] ปัญหาดังกล่าวเกิดเพราะยังไม่มีระเบียบหรือกำหนดหลักการปฏิบัติให้เป็นที่แน่นอนแต่อย่างใด ทำให้ปริมาณรายได้ของประเทศไม่เพียงพอกับรายจ่าย ยิ่งนานวันเข้าเงินที่จะนำมาใช้จ่ายให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองก็ขาดแคลน ราษฎรเองต้องได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อนจากระบบการเก็บภาษีดังกล่าว ความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของไทยมีมาแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับตั้งแต่ทำสนธิสัญญาเบาริงแล้ว ประเทศไทยจะใช้ระบบเศรษฐกิจแบบอยู่นิ่งเฉย (static คือ ไม่ต้องพึ่งต่างประเทศก็พอเพียงในตัวเอง) อย่างแต่ก่อนไม่ได้ เพราะการทำสนธิสัญญา

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับ พระยาราชเสนา เทศาภิบาล หน้า 76.

[2]Walter F. Vella, The Impact of the West on Government in Thailand, p. 330.

[3]สมสวาท ชวนไชยสิทธิ์ การปฏิรูปภาษีอากรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 26.

ค้าขายดังกล่าว เท่ากับการเข้าไปร่วมวงเศรษฐกิจกับนานาประเทศ ฉะนั้นระบบต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์

ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษา ก่อนการปฏิรูปยังไม่มีหน่วยงานที่จะรับผิดชอบในการจัดการศึกษาโดยตรง และยังไม่มีระบบการศึกษา เป็นเหตุให้ประเทศขาดคนที่มีความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่ ที่จะช่วยในการบริหารงานปกครองประเทศให้มีประสิทธิภาพ

ในด้านที่เกี่ยวกับขบวนการยุติธรรมของประเทศก็เช่นเดียวกับด้านอื่น ๆ คือ ยังขาดระบบที่แน่นอนและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งประเทศ จากกฎหมายตราสามดวงเราจะพบว่ามีศาลกระจัดกระจายอยู่ตามกรมกองต่าง ๆ ทุกกรมกอง หาได้มีหน่วยงานใหญ่ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในด้านการให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนไม่ นอกจากนั้นวิธีการพิจารณาความในศาลแต่ละแห่งยังล้าสมัยและไม่เป็นที่ยอมรับของอารยประเทศ เป็นเหตุให้เกิดมีระบบสิทธิสภาพนอกอาณาเขตขึ้นในประเทศไทย

การควบคุมกำลังคน การกำหนดให้ไพร่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหมู่มูลนาย ทำให้ประชาชนภายในประเทศถูกแบ่งออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกองทหาร โดยมีเจ้าหมู่มูลนายเป็นนายทหารควบคุมบังคับบัญชา และขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ถ้าระบบการควบคุมนี้ถูกต้องสมบูรณ์ พระมหากษัตริย์จะสามารถควบคุมกำลังคนที่แจกจ่ายไปได้โดยสมบูรณ์ แต่ถ้าบุคคลที่ได้ควบคุมกำลังคนจำนวนมากไม่จงรักภักดีต่อกษัตริย์ จะเกิดอันตรายแก่ราชบัลลังก์ได้โดยง่าย แม้กษัตริย์จะมีพระราชอำนาจที่จะแต่งตั้งถอดถอนบุคคลที่เป็นที่สงสัยว่าจะไม่จงรักภักดีต่อพระองค์ได้ก็ตาม แต่ก็มีกษัตริย์น้อยพระองค์มากที่จะสามารถควบคุมกำลังคนที่แจกจ่ายไปได้อย่างสมบูรณ์ ระบบการควบคุมเช่นนี้ใช่จะทำความยุ่งยากให้แก่กษัตริย์เท่านั้น แม้ราษฎรสามัญเองก็ได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อนในฐานะไพร่ที่ขาดเสรีภาพในแรงงานของตน ถูกเรียกเกณฑ์แรงงานจนบางครั้งต้องเปลี่ยนสภาพจากไพร่ไปเป็นทาส[1]

---

[1] Akin Rabibhadana, The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period 1782 - 1873, p. 177.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีถึงความไม่เหมาะสมของระบบต่าง ๆ ดังนั้นเมื่อเสด็จขึ้นว่าราชการด้วยพระองค์เองจึงทรงดำริที่จะปรับปรุงด้วยการเริ่มออกประกาศพระราชบัญญัติที่สำคัญ 4 ฉบับ คือ วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2417 ออกพระราชบัญญัติตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2417 ประกาศพระราชบัญญัติการคลัง วันที่ 14 กรกฎาคม 2417 ประกาศพระราชบัญญัติตุลาการศาลรับสั่ง และวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2417 ประกาศพระราชบัญญัติพิกัดเกษียรณลูกหาสลูกไทย

พระราชบัญญัติทั้ง 4 ฉบับนี้เป็นเหตุให้เกิดกระแสตึงเครียดทางการเมืองภายในขึ้น เพราะกลุ่มอำนาจอื่นรู้สึกตนว่าถูกตัดทอนผลประโยชน์ หลังจากประกาศพระราชบัญญัติทั้ง 4 ฉบับแล้วไม่นาน ก็มีข่าวการสะสมอาวุธและการเรียกระดมคนไปไว้ที่พระที่นั่งศิวาโมขของฝ่ายวังหน้า อันนำไปสู่เหตุการณ์ที่เรียกว่า "วิกฤตกาลวังหน้า" ดังกล่าวแล้ว

ผลจากวิกฤตกาลวังหน้าเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงยอมที่จะไม่เร่งรัดการปฏิรูป แม้จะทรงตระหนักดีว่าระบบการปกครองที่ใช้อยู่ขณะนั้นทำให้เอกภาพของชาติตั้งอยู่บนรากฐานที่ไม่มั่นคง

ในช่วงเวลา 10 ปีหลังวิกฤตกาลวังหน้า (นับแต่วิกฤตกาลวังหน้ายุติลงในปี พ.ศ. 2418 จนถึงปี พ.ศ. 2428 ซึ่งเป็นปีที่กรมพระราชวังวิไชยชาญเสด็จทิวงคต) การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกือบจะหยุดนิ่ง ตามพระบรมราโชบายในการรักษาความสามัคคีภายในประเทศ ในช่วงเวลาดังกล่าวทรงหันมาสนพระทัยในการสร้างพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิดขึ้นเป็นคนกลุ่มใหม่ที่มีความนิยมในทางการทหาร และมีความรู้ความเข้าใจในวิทยาการแบบตะวันตกขึ้นไว้เป็นกำลังสร้างความมั่นคงให้แก่ราชบัลลังก์ โดยการขยายกรมทหารที่มีระเบียบวินัยแบบตะวันตกให้กว้างขวางออกไปทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ (ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดในบทต่อไป) ทั้งนี้เพราะสถานการณ์ที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่ากำลังจากกองทหารที่ทันสมัย มีระเบียบวินัย และจงรักภักดี จะเป็นหลักประกันพระราชอำนาจที่สำคัญยิ่ง

ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าสถานการณ์ภายในประเทศเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งเสริมให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการปฏิรูปทางการทหาร

2. การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก

การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ (Southeast Asia) เริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอังกฤษเริ่มทำสงครามครั้งแรกกับพม่า สงครามครั้งนั้นยุติลงด้วยสนธิสัญญายันดาโบ (The Treaty of Yandabo) 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2368 พม่าต้องเสียแคว้นยะไข่ (Arakan) ตะนาวศรี (Tenasserim) อัสสัม (Assam) และมณีปุระ (Manipur) พร้อมทั้งค่าปฏิกรรมสงครามเป็นเงินรูปี มีมูลค่าเท่ากับ 1,000,000 ปอนด์ สเตอร์ลิง[1]

ชัยชนะของอังกฤษครั้งนั้นแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของทหารอังกฤษว่าเหนือกว่าพม่าประเทศคู่สงครามซึ่งมีวิธีทำสงครามคล้ายคลึงกับไทย และมีกำลังไพร่พลค่อนข้างจะเหนือกว่าไทยในบางโอกาส เพราะฉะนั้นถ้าอังกฤษจะหาเหตุรบกับประเทศไทย ไทยคงไม่สามารถจะต้านทานอังกฤษได้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักในภัยที่จะมาถึงประเทศไทยได้เป็นอย่างดี จึงโปรดเกล้าฯ ให้แต่งกองทัพไปทำท่าว่าจะไปช่วยอังกฤษถึง 3 กองทัพ แต่แท้ที่จริงก็เพื่อไปสืบและติดตามข่าวความเคลื่อนไหวของการสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่า เพื่อจะได้รายงานมากรุงเทพได้ทันเวลาและถูกต้อง[2]

หลังจากชนะพม่าแล้ว อีก 14 ปีต่อมาอังกฤษรบชนะจีนในสงครามฝิ่น (พ.ศ. 2382 – พ.ศ. 2385) และต่อมาอีก 10 ปี คือในปี พ.ศ. 2395 อังกฤษรบกับพม่าอีกเป็นครั้งที่ 2

---

[1] D. G. E. Hall, A History of South East Asia, p. 599.

[2] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 3 เล่ม 1 หน้า 10.

สงครามครั้งนี้พม่าต้องเสียร่างกุ้งและหงสาวดี สงครามครั้งสุดท้ายระหว่างอังกฤษและพม่าเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2428 ผลของสงครามพม่าต้องสูญเสียเอกราชและดินแดนทั้งหมด พม่าถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งในการปกครองอินเดียของอังกฤษ (British India) ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2428[1]

ประเทศไทยก็ถูกจักรวรรดินิยมตะวันตกรุกรานอย่างรุนแรงไม่น้อย แต่ไม่รุนแรงถึงหายนะเท่าพม่า จักรวรรดินิยมอังกฤษบีบคั้นประเทศไทยพร้อม ๆ กันกับการที่อังกฤษชิงแคว้นอารกันและตระนาวศรีจากพม่า และบีบคั้นด้วยเหตุผลที่คล้ายคลึงกัน[2] ประเทศไทยถูกอังกฤษเข้าแทรกแซงในเหตุการณ์ยุ่งยากที่เกิดขึ้นในรัฐชายแดนภาคใต้ ในที่สุดประเทศไทยต้องยอมรับฐานะของอังกฤษในเกาะปีนังโดยทางอ้อมในปี พ.ศ. 2369[3] และยอมทำสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 ระหว่างการขยายตัวครั้งที่ 2 ของอังกฤษ (พ.ศ. 2393 – พ.ศ. 2412)[4]

การเจรจาทำสัญญากับมหาอำนาจต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2398 มิได้เป็นหลักประกันความสงบสุขของไทยตลอดไป จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลา 10 ปีหลังของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ต้องทรงเผชิญกับการบีบคั้นทั้งจากอังกฤษและฝรั่งเศสมากขึ้นทุกขณะ กล่าวคือในปี พ.ศ. 2404 ฝรั่งเศสยึดโคจินจีนเป็นอาณานิคมถาวร และได้มีสาส์นมากราบทูลพระเจ้าแผ่นดินเขมรว่าฝรั่งเศสยินดีช่วยเหลือเขมรให้เป็นอิสระจากไทย แม้พระเจ้านโรดมจะภักดีต่อไทย แต่กำลังทางทหารที่มีประสิทธิภาพสูงของฝรั่งเศส ทำให้พระองค์

---

[1] D. G. E. Hall, A History of South East Asia, chapter 34 - 35.

[2] เอกวิทย์ ณ ถลาง และ อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า กอดความจาก Fred W. Riggs, The Modernization of Siam and Burma หน้า 12.

[3] ก.

[4] ค. หน้า 16 – 17.

ต้องทรงลงพระนามในสนธิสัญญารับความคุ้มครองจากฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2407[1] และไทยยอมรับการคุ้มครองเขมรของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2408 ทางปารีสไม่ยอมให้สัตยาบันขอแก้สัญญาใหม่ ไทยไม่ยอมรับข้อเสนอใหม่ โอบาเรต์จึงเริ่มหมิ่นพระบรมเดชานุภาพโดยอาการหยาบคาย และเกิดพิพาทกันอย่างรุนแรง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงตัดสินพระทัยส่งคณะทูตไปปารีสเพื่อเจรจาทำสนธิสัญญา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่า ราชอาณาจักรไทยอยู่ในภาวะคับขัน ความผิดพลาดแม้เพียงเล็กน้อยอาจจะก่อให้เกิดความหายนะอย่างใหญ่หลวง มหาอำนาจไม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งคงจะอ้างเป็นสาเหตุเคลื่อนกำลังเข้ายึดเอาประเทศไทยเช่นเดียวกับที่กระทำกับประเทศเพื่อนบ้านของไทย ดังนั้นพระองค์จึงทรงพยายามหาทางหลีกเลี่ยงสภาวะการณ์ที่ฝ่ายมหาอำนาจตะวันตกจะใช้เป็นข้ออ้างได้[2]

ในที่สุดวิกฤตกาลของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ผ่านพ้นไป รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การคุกคามจากตะวันตกยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ เป็นที่วิตกกันทั่วไปในหมู่ข้าราชการและเจ้านาย ดังจะเห็นได้จากการทูลเกล้าถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 ในส่วนที่เกี่ยวกับภัยจากฝรั่งเศส ความว่า

---

[1] D. G. E. Hall, A History of South East Asia, pp. 562 - 563.

[2] เอกวิทย์ ณ ถลาง และ อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า ถอดความจาก Fred W. Riggs, The Modernization of Siam and Burma หน้า 28.

"ฝรั่งเศสกำลังหาช่องโอกาสที่จะทำกับกรุงสยามเหมือนอย่างที่ทำกับประเทศอื่น ๆ ในเอเชียมาแล้ว จึงทำคำกราบบังคมทูล เพราะเห็นว่าอันตรายใกล้กรุงสยามเข้ามาทุกทีแล้ว จนมีหนังสือพิมพ์ออกความเห็นกะเวลาว่าไม่เกิน 5 ปี ต้องเกิดเหตุการณ์ ฉะนั้นกรุงสยามจะนิ่งอยู่ไม่ได้ ..."[1]

ในปี พ.ศ. 2429 อังกฤษผนวกพม่าเหนือเข้ากับพม่าใต้ของอังกฤษโดยไม่สนใจกับการคัดค้านของฝรั่งเศส ดังนั้นฝรั่งเศสจึงรีบเร่งขยายดินแดนจากเวียตนามไปทางตะวันตก ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2429 ฝรั่งเศสขอตั้งรองกงสุลฝรั่งเศสในหลวงพระบาง[2] ซึ่งเท่ากับรับรองโดยปริยายว่าไทยมีอธิปไตยเหนือลาว แต่ต่อมาอีก 3 ปี คือในปี พ.ศ. 2432 เอกอัคราชทูตฝรั่งเศสประจำลอนดอนได้เสนอแนะนายกรัฐมนตรีอังกฤษว่า ควรให้ประเทศไทยเป็นประเทศกันชนระหว่างเมืองขึ้นของอังกฤษกับเมืองขึ้นของฝรั่งเศส แต่ควรถืออาณาบริเวณอินโดจีนของฝรั่งเศสกับประเทศไทยตามแนวแม่น้ำโขง[3] ซึ่งหมายถึงการผนวกดินแดนลาวส่วนใหญ่เข้ากับเมืองขึ้นของฝรั่งเศส

ในอีกสองปีต่อมา ฝรั่งเศสยื่นข้อเสนอใหม่ว่า รัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลฝรั่งเศสตกลงจะไม่ขยายอิทธิพลของตนให้เลยแม่น้ำโขงไป เนื่องจากแคว้นไทยใหญ่ซึ่งเป็นประเทศราช

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 บ. 2/16 "เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน ร.ศ. 103" (พ.ศ. 2427)

[2] เอกวิทย์ ณ ถลาง และ อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า กอดความจาก Fred W. Riggs, The Modernization of Siam and Burma หน้า 28.

[3] ก.

ของพม่าที่ถูกอังกฤษผนวกแล้วนั้น มีอาณาเขตคลุมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง และที่จริงดินแดนที่ฝรั่งเศสยึดครองอยู่ก็ยังไม่ถึงฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง อังกฤษจึงคัดค้านข้อเสนอนี้ ในระยะเวลาดังกล่าวนั้นไทยได้ยอมรับแนวเขตแดนระหว่างพม่าของอังกฤษกับประเทศไทยแล้ว ไทยจึงแสวงหาความช่วยเหลือจากอังกฤษ แต่อังกฤษก็มิได้ช่วยจริง ดังจะเห็นได้จากคำแนะนำของ ลอร์ด ซอลส์เบอรี รัฐมนตรีต่างประเทศอังกฤษต่อพระดิษฐการภักดี อุปทูตไทยประจำลอนดอน ความว่า

> "... ทางเลือกของไทยมีสองประการ ประการแรกไทยต้องระวังรักษาเขตแดนของตนเองให้เข้มแข็ง เพื่อเตรียมตัวเผชิญกับการบีบบังคับของฝรั่งเศส ลอร์ด ซอลส์ เบอรี เชื่อว่าฝรั่งเศสคงจะไม่ดำเนินการรุนแรงกับไทย นอกจากจะชู่ให้กลัว ถ้าหากไทยระมัดระวังมิให้เกิดภัย ประการที่สอง รัฐบาลอาจทำความตกลงกับอังกฤษและเยอรมัน โดยทำสัญญากับชาติทั้งสองว่าไทยจะไม่ยอมยกดินแดนใด ๆ ให้แก่ใคร โดยมิได้แจ้งให้อังกฤษและเยอรมันนี้ทราบ สัญญานี้จะช่วยให้ไทยรอดพ้นจากการสูญเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศส ..."[1]

สำหรับคำแนะนำของ ลอร์ด ซอลส์ เบอรีนี้ จะเห็นได้ว่าไม่ได้ช่วยอะไรไทยเลย คำแนะนำประการแรกเป็นสิ่งที่ไทยได้พยายามกระทำอยู่แล้ว ส่วนคำแนะนำประการหลังนั้น กรมหลวงเทวงษ์วโรปการทรงมีความเห็นว่า

> "... ลอร์ด ซอลส์ เบอรี พูดจาเอาเปรียบไทยนัก ..."[2]

---

[1]เอกสารกระทรวงต่างประเทศ แฟ้มที่ 2 30/40 สำเนาที่ 51 พระดิษฐการภักดี กราบทูลกรมหลวงเทวงษ์วโรปการ ลงวันที่ 24 กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก 110. (พ.ศ. 2434).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ต. 4/2 สำเนาที่ 108 พระดิษฐการภักดี กราบทูลกรมหลวงเทวงษ์วโรปการ ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2435)

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2436 เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสประกาศว่า ฝรั่งเศสถือว่าดินแดนทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงทั้งหมด เคยเป็นเมืองที่ส่งบรรณาการให้เวียตนามมาก่อน จึงไม่เป็นส่วนหนึ่งของไทย รัฐบาลไทยหวังพึ่งอังกฤษ แต่ลอร์ด ซอลส์เบอรี ใช้นโยบาย "สงวนท่าทีทางการทูต"[1]

ครั้นเดือนเมษายน พ.ศ. 2436 กองทัพฝรั่งเศสเข้ายึดครองแดนลาวที่ฝรั่งเศสอ้างสิทธิครอบครอง ไทยเห็นว่าการจะใช้กำลังต่อต้านฝรั่งเศสย่อมไม่บังเกิดผล จึงเสนอให้อนุญาโตตุลาการตัดสิน และขอความช่วยเหลือจากอังกฤษ แต่ทางลอนดอนตอบมาว่าไทยควรหลีกเลี่ยงการกระทำใด ๆ ที่จะยั่วยุให้ฝรั่งเศสใช้วิธีทำสงคราม ซึ่งเป็นการยากมาก เพราะฝรั่งเศสกอยฉวยโอกาสที่มีการปะทะกันทางกำลังเป็นข้ออ้าง ส่งเรือรบเข้ามากรุงเทพฯ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2436[2]

เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นการรุกคามของฝรั่งเศสต่อประเทศไทยที่ทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ และความหวังที่จะพึ่งอิทธิพลอังกฤษคุ้มครองประเทศไทยจากการรุกคามของฝรั่งเศสนั้น เป็นความหวังที่เลื่อนลางมาก การรุกคามของฝรั่งเศสต่อประเทศไทยในครั้งนั้นเป็นการกระทำที่ปราศจากเหตุผลและธรรมะใดๆ ทั้งสิ้น ตลอดระยะเวลาตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2436 จนถึงวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 ฝ่ายไทยได้ใช้ความอดทนและอดกลั้นอย่างสูงสุด เพื่อแสวงหาความตกลงทางการทูต แต่ฝ่ายฝรั่งเศสกลับกระทำการบีบบังคับ เหยียบย่ำเกียรติยศของประเทศไทยอย่างหนัก เพื่อยั่วยุให้เกิดการปะทะกันทางกำลังขึ้น เพื่อจะได้ใช้เป็นข้ออ้างในการส่งเรือรบเข้ามายังกรุงเทพฯ เช่น

---

[1] D. G. E. Hall, A History of South East Asia, p. 604.

[2] จิรภรณ์ สถาปนะวรรธนะ วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 หน้า 72 – 74.

1. การยกเอาการถึงแก่กรรมของนายมาสซี (Massie กงสุลที่ 2 ประจำหลวงพระบางต่อจากนายปาวี นายมาสซีถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2435 ระหว่างเดินทางจากหลวงพระบางไปไซ่ง่อน หลักฐานไทยระบุว่านายมาสซีวิกลจริต จึงได้กระทำอัตนิวิบาตกรรมที่เมืองสีทันดร แต่ฝรั่งเศสกล่าวหาว่านายมาสซีได้รับความกดดันแค้นใจเนื่องจากถูกกดขี่จากทางการไทย เป็นเหตุให้ล้มป่วยจนถึงแก่กรรม) ดำเนินการเรียกร้องสิทธิของฝรั่งเศสจากไทย ในวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2436 ดังนี้คือ

(1) รัฐบาลฝรั่งเศสขออ้างสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นดินแดนในอารักขาของญวน

(2) ให้รัฐบาลไทยถอนทหารที่ประจำอยู่ในดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงออกไปให้หมด

(3) ให้รัฐบาลไทยชดใช้ค่าทำขวัญให้แก่ฝรั่งเศสที่ถูกข่มเหงจากพนักงานไทย ณ เมืองอุเทนและหนองคาย อีกทั้งให้ปล่อยตัวคนในบังคับญวนที่ถูกจับกุมตัวไปจากทุ่งเชียงคำ[1]

ระหว่างที่ไทยยังไม่ได้ตอบข้อเรียกร้องดังกล่าว นายปาวีได้มีหนังสือเป็นเชิงเตือนฝ่ายไทยว่า

> "... กรุงฝรั่งเศสแม้ไม่มีความคิดอันร้ายต่อกรุงสยาม แต่ได้ตกลงมั่นแล้ว ที่จะไม่ทอดทิ้งอำนาจซึ่งเป็นของเมืองญวนและเมืองเขมร และข้าพเจ้าได้ทูลฝ่าพระบาทแล้วว่า คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสได้แสดงความในเรื่องนี้ต่อที่ประชุมเคบุเต ในเวลาโต้เถียงกันถึงงบประมาณเมื่อขึ้นแล้ว ..."[2]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ฝ. 18.1/1 ลงวันที่ 12 มีนาคม ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2436)

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ฝ. 18.1/1 นายปาวี กราบทูลกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ลงวันที่ 21 มีนาคม ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2436)

พร้อม ๆ กับหนังสือนี้ฝรั่งเศสได้ส่งเรือลูแตง (Lutin) เข้ามาในกรุงเทพฯ โดยมีผู้บัญชาการทหารเรือประจำไซ่งอนเดินทางร่วมมาด้วย

ต่อมาหลังจากได้รับคำตอบจากฝ่ายไทยแล้ว นายฝาวีได้แจ้งให้ฝ่ายไทยทราบว่า ฝรั่งเศสจะนำเรือรบอีกลำหนึ่งชื่อ คอเมต (Comete) เข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อรับผู้บัญชาการทหารเรือกลับไปไซ่งอน กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการทรงนำเรื่องนี้ไปปรึกษานายโรลังยักมินส์ ที่ปรึกษาราชการทั่วไปของไทย นาวาเอกเฮนรีโจนส์ ราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ และนายเฟรนช์ กงสุลอังกฤษประจำไซ่งอน ทั้งหมดลงความเห็นว่า

> "... จะปล่อยให้เข้ามาทีละลำสองลำอย่างเมืองฝูเจานั้นไม่ได้ เมื่อจะเป็นขู่ก็ขู่กันให้ปรากฏ จะรบก็รบให้รู้ตัว จะมาเล่นลอบตีหัวกันนี้ไม่ได้ คิดจะห้ามให้อยู่แต่ปากน้ำเท่านั้น ไม่ให้ขึ้นมากรุงเทพฯ เห็นด้วยเกล้าว่า การที่ฝรั่งเศสทำนี้ เล่นทำขู่ ไม่ให้ยุโรปเห็นเป็นขู่ ถ้าขู่ไม่กลัว เล่นยั่วโทโสให้ไทยโกรธก่อน แล้วจะหาว่าไทยลงมือก่อนเท่านั้น ..."[1]

2. ทางด้านชายแดน ฝรั่งเศสกุมกำลังทหารญวนลงเรือล่องมาตามลำน้ำโขง บุกรุกเข้ามาในเขตแดนไทย บริเวณหัวเมืองลาวกาวหลายครั้ง[2] ใช่แต่เท่านั้นทางหัวเมือง

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ฝ. 18.1/1 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการกราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 5 เมษายน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ฝ. 18.1/1 สำเนาโทรเลขลับ ขุนวิชิตชลหาร เมืองนครจำปาศักดิ์ กราบทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 9 เมษายน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)

ลาวพวนก็ต้องเผชิญกับการบุกรุกของฝรั่งเศสเช่นกัน[1] ทางฝ่ายไทยพยายามระมัดระวังให้การรบอยู่ในขอบเขตของการต่อสู้ป้องกันตัว เพื่อให้สถานการณ์อำนวยแก่การเจรจากับฝรั่งเศส แม้ฝ่ายไทยจะได้ใช้ความพยายามและความอดทนอย่างที่สุด เพื่อแสวงหาความตกลงทางการทูตกับฝรั่งเศส แต่ความพยายามดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ การสู้รบในบริเวณปากอ่าวไทยเกิดขึ้นในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 เมื่อเรือนำร่องและเรือรบฝรั่งเศสแล่นฝ่าแนวป้องกันเข้ามายังกรุงเทพฯ

ศาสตราจารย์สุกิจ นิมมานเหมินทร์ ได้กล่าวถึงวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ไว้ว่า

> "... ในเวลานั้นถ้าพิเคราะห์ดูโดยถ่องแท้แล้วก็จะเห็นได้ว่าฝ่ายไทยมีข้อบกพร่องอยู่เหมือนกัน เพราะเหตุว่าไทยยังมิได้จัดการป้องกันประเทศเพียงพอ ทั้งนี้เพราะเราเพิ่งตื่นขึ้นใหม่ ๆ และเป็นประเทศเล็ก ๆ ซึ่งในขณะนั้นยังขาดผู้รักชาติผู้ทรงวิทยาคุณ และผู้ที่ไม่เห็นแก่ตัวอีกมาก อีกประการหนึ่ง ฝ่ายไทยมักหลงเชื่อว่าในกรณีที่ไทยถูกรุกรานแล้ว ต่างประเทศคงจะยื่นมือเข้ามาก่อขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สุดไทยหวังว่าอังกฤษจะถ่วงกันท่าฝรั่งเศสไว้จนถึงที่สุด ข้อนี้จะเห็นได้จากเรื่องของเซอร์รอเบอรต มอแรนต์ ผู้ซึ่งแต่เดิมฝ่ายไทยหวังนักหวังหนาว่าท่านผู้นี้พร้อมด้วยราชทูตอังกฤษ คือ กปิตันโจนส์ จะช่วยกันเรียกร้องขอให้รัฐบาลอังกฤษช่วยไทย เพราะความนิยมในไทย แต่การหาได้เป็นไปดังที่คนไทยคาดไม่ ..."[2]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ม. 30.9/1 สำเนาที่ 1/112 หลวงวิชิตสรศาสตร์ กราบทูลกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ลงวันที่ 31 พฤษภาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)

[2]สุกิจ นิมมานเหมินทร์ "เมื่อน้ำมาปลาก็มาก กร้านน้ำลดมดกินปลา" บุพการีบูชา หน้า 23.

วิกฤตกาล ร.ศ. 112 ได้ให้บทเรียนแก่ไทยว่า การป้องกันรักษาประเทศนั้นจะอาศัยแต่การเจรจาทางการทูตอย่างเดียวไม่เพียงพอ ไทยจำเป็นจะต้องมีกำลังพอที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองได้ สมดังพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ว่า

"... เขตแดนเราแต่ก่อนย่อมติดต่อกันอยู่กับประเทศซึ่งมีธรรมเนียมบ้านเมือง และมีกำลังคล้ายคลึงกันโดยรอบ แต่บัดนี้ฝ่ายตะวันตกโอบขึ้นไปเหนือ เมืองเหล่านั้นตกเป็นของอังกฤษ ข้างฝ่ายตะวันออกโอบขึ้นไปเหนือตกเป็นของฝรั่งเศส เมืองเราตั้งอยู่ท่ามกลางประเทศซึ่งมีการปกครองอย่างกวดขัน และมีกำลังมากกว่าเจ้าของเดิมโดยรอบ ย่อมมีการที่เกี่ยวข้องในปลายเขตแดนอยู่เสมอ ไม่เป็นต่างคนต่างอยู่เหมือนอย่างแต่ก่อน <u>การที่จะรักษามิให้มีอันตรายทั้งภายในภายนอกได้ มีอยู่ 3 ประการ คือ พูดจากันในทางไมตรีอย่างหนึ่ง มีกำลังพอที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองอย่างหนึ่ง การปกครองให้เสมอกันอย่างหนึ่ง ถ้าจะรักษาโดยทางไมตรีไม่มีกำลังพอที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองได้ การเจรจาโดยทางไมตรีก็จะไม่สำเร็จไปได้เสมอ</u> ถ้าไม่จัดการปกครองให้เรียบร้อยทุนซึ่งจะเป็นที่ตั้งให้มีกำลังพอรักษาความสงบเรียบร้อยได้นั้นก็จะไม่พอ การที่จะมีกำลังบริบูรณ์ได้ต้องอาศัยความปกครองให้ราษฎรได้ทำมาหากินโดยสะดวก ได้รับผลประโยชน์อันเกิดขึ้นจากแผ่นดิน ซึ่งจะได้บำเสียภาษีอากรจึงจะเป็นกำลังบ้านเมืองได้ ..."[1]

---

[1] กระทรวงมหาดไทย อนุสรณ์เนื่องในงานฉลองวันที่ระลึกกระทรวงมหาดไทย ครบรอบ 60 ปี หน้า 146 – 148. (ตีพิมพ์สำเนาพระราชหัตถเลขา ที่ 143/454 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 18 มกราคม ร.ศ. 114)

การที่ฝรั่งเศสกระทำต่อประเทศไทยอย่างอุกอาจปราศจากศีลธรรมในครั้งนั้น ส่วนหนึ่งน่าจะมีเหตุผลเนื่องมาจากความอ่อนแอทางการทหารของไทย ฝรั่งเศสตระหนักดีว่ากองทัพไทยไม่มีแสนยานุภาพเพียงพอที่จะประกันเอกราชของชาติได้ จึงกล้ากระทำการข่มเหงน้ำใจชาวไทยอย่างรุนแรงถึงปานนั้น

หลังจากเหตุการณ์วันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า "เราจะต้องคิดตั้งตัวใหม่" ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณว่า

> "... คือแน่ใจเสียแล้วว่า ถ้าเราไม่สามารถป้องกันความเป็นอิสรภาพไว้ได้ในคราวนี้ ก็คงมีทางอยู่ 2 ทางที่จะดำเนินไป คือ ละโลกย์นี้ไปสู่โลกอื่น ฤาหลีกออกเสียให้พ้นจากเครื่องมือให้คนต่างประเทศใช้ เช่น นโรดม ฉันทน ไม่ได้ ถ้าหากว่าความเป็นอิสรภาพยังอยู่ ก็มีอยู่ 2 อย่างที่จะพึงทำคือ เข่นฆ่ะมักจัดการป้องกันอีกครั้งหนึ่ง ให้เต็มกำลัง ..."[1]

แสดงให้เห็นว่าการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งพระทัยมั่นที่จะปฏิรูปการทหารของไทยให้ได้มาตรฐานใกล้เคียงกับผู้คุกคาม ฉะนั้นหลังจากการเสด็จประพาสยุโรปในปี พ.ศ. 2440 และทรงรับพระองค์เจ้าจิระประวัติวรเดช ซึ่งสำเร็จการศึกษาวิชาทหารจากยุโรปกลับมารับราชการในประเทศไทยแล้ว การทหารของไทยก็ได้รับการปฏิรูปอย่างกว้างขวางจริงจังขึ้นเป็นอันมาก

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ม. 38/2 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ลงวันที่ 3 กันยายน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)

3. ระบบการทหารแบบเดิมขาดประสิทธิภาพ

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาระบบการทหารของไทยก่อนการปฏิรูปที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 จะพบว่าการทหารของไทยก่อนการปฏิรูปนั้น ยังไม่ได้รับการจัดให้เป็นกลุ่มวิชาชีพที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตด้วยกำลังอาวุธ ทหารในช่วงเวลาดังกล่าวคือไพร่ที่ถูกเรียกระดมเข้ามาเมื่อมีราชการศึกสงคราม ในยามปกติไพร่เหล่านี้มีหน้าที่เข้าเวรรับราชการตามกำหนดเวลา ซึ่งอาจจะเป็นการยืนยาม ทำงานฝีมือ หรืองานโยธาใด ๆ ย่อมแล้วแต่กรมกองที่สังกัดอยู่ หาได้รับการฝึกหัดการใช้อาวุธ ระเบียบวินัย หรือกฎของสงครามแต่อย่างไรไม่ เมื่อประเทศอยู่ในภาวะสงครามจึงจะเรียกระดมไพร่พลตามบัญชีเข้าประจำกองทัพ และทำการฝึกหัดโดยเร่งด่วนก่อนทำการรบเพียงเล็กน้อย ฉะนั้นกองทัพจึงมักจะอยู่ในสภาพไม่พร้อมรบ การที่จะได้ชัยชนะหรือพ่ายแพ้ในการรบขึ้นอยู่กับจำนวนไพร่พลที่รวบรวมมาได้ กับความสามารถและความกล้าหาญของผู้นำเป็นสำคัญ

ประเทศไทยใช้ระบบการทหารดังกล่าวมาเป็นเวลานับร้อย ๆ ปี ทั้งนี้เนื่องจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจไม่อำนวยให้ประเทศไทยสามารถจัดให้มีกลุ่มวิชาชีพทหารขึ้นทำหน้าที่โดยเฉพาะได้ ประกอบกับประเทศเพื่อนบ้านซึ่งเป็นประเทศคู่สงครามของประเทศไทย ต่างมีระบบการทหารที่คล้ายคลึงกันกับประเทศไทย เป็นกลุ่มประเทศที่เทคนิคและศิลปของการทำสงครามยังไม่พัฒนา ระบบการทหารดังกล่าวของไทยจึงสามารถป้องกันรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ จนกระทั่งประเทศเพื่อนบ้านคู่สงครามของไทยตกไปเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกซึ่งมีระบบการทหารที่มีประสิทธิภาพกว่า ความจำเป็นในการอยู่รอดบีบบังคับให้ไทยต้องดำเนินการปฏิรูปทั้งระบบการปกครอง เศรษฐกิจ และการทหาร นโยบายต่างประเทศแบบขอให้อยู่รอด (Survival Diplomacy) ซึ่งใช้มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเพียงอย่างเดียวนั้น ไม่เหมาะสมเพียงพอแก่ความรุนแรงของเหตุการณ์แวดล้อมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยขณะนั้นต้องการระบบการปกครองประเทศที่มีประสิทธิภาพกว่าเดิม ต้องการการจัดหารายได้มาใช้จ่ายในกิจการต่าง ๆ ของ

ประเทศเพิ่มขึ้น ต้องการกองทัพแห่งชาติที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ[1] สมดังคำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 ที่ว่า

> "... การที่จะใช้นโยบายอ่อนหวานอลุ่มอล่วย ยอมเสียค่าปรับ และพระราชอาณาเขตบ้าง ไม่ใช่ทางที่จะแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง เพราะมีตัวอย่างในต่างประเทศให้เห็นหลายครั้งแล้ว เช่น ญี่ปุ่น ในที่สุดญี่ปุ่นก็เห็นว่าวิธีอ่อนหวานอลุ่มอล่วยอย่างเดียวนั้นใช้ไม่ได้ จะต้องจัดการบ้านเมืองให้เขาสงสารและเกรงใจ ..."[2]

วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 นอกจากจะเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่า การเจรจาทางการทูตเพียงอย่างเดียวไม่สามารถป้องกันรักษาเอกราชและเกียรติของชาติไว้ได้ ประเทศไทยจำเป็นจะต้องมีกองทัพแห่งชาติที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ แล้วยังเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าระบบการทหารที่ประเทศไทยใช้อยู่ในขณะนั้นล้าสมัย ขาดประสิทธิภาพ ไม่สามารถเป็นเครื่องประกันเอกราชของชาติได้ดังแต่ก่อน ดังปรากฏในการรบทางชายแดนภาคตะวันออกของประเทศ การรบบางครั้งฝรั่งเศสใช้คนเพียง 20 คน ก็สามารถเข้ามายึดเอาเสมียงจากเมืองตราดและเมืองแสนปางได้[3] และการที่เรือรบฝรั่งเศสสามารถฝ่าแนวป้องกันนี้

---

[1] Walter F. Vella, The Impact of the west on Government in Thailand, pp. 332 - 336.

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 บ. 2/16 "เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน" ร.ศ. 103. (พ.ศ. 2427)

[3] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ฝ. 18.1/2 โปรเวตที่ 122/2198 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 8 พฤษภาคม ร.ศ. 112. (พ.ศ. 2436)

ปากอ่าวไทยเข้ามายังกรุงเทพฯ ได้ ในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 เป็นต้น

ความล้าหลังและขาดประสิทธิภาพของระบบการทหารแบบเก่าขึ้นอยู่กับ

3.1 วิธีเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหาร ตามที่ได้เคยกล่าวมาแล้วว่า ลักษณะของสังคมไทยในอดีตเป็นสังคมที่ขาดแคลนกำลังคน ฉะนั้นชายฉกรรจ์ไทยทุกคนจึงมีหน้าที่ต้องมาเข้าเวรรับราชการทหารตั้งแต่อายุเริ่มฉกรรจ์ คือ 18 ปี ไปจนถึงอายุ 60 ปี ในลักษณะเข้าเดือนออกเดือน เข้าเดือนออกสองเดือน หรือเข้าเดือนออกสามเดือน สำหรับยามปกติ ดังได้เคยกล่าวแล้วในบทที่ 1

วิธีการเกณฑ์คนดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดปัญหาทั้งในด้านจำนวนคนที่จะต้องเป็นทหารและคุณภาพของทหาร เพราะคนที่ถูกเกณฑ์มาเข้าเวรประจำการดังกล่าวจะต้องทิ้งกรอบครัวมาไกล และต้องจัดเตรียมเสบียงอาหาร อาวุธ หรือเครื่องมือของตนมาเอง ทำให้ตัวผู้ถูกเกณฑ์และครอบครัวได้รับความลำบากในการครองชีพ คนเหล่านั้นจึงไม่ต้องการเป็นทหาร พยายามหาทางทุกวิถีทางที่จะหลีกเลี่ยง ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็จำใจเข้ารับราชการไปตามแกน สำหรับกรมกองทหารแบบใหม่ที่จัดให้มีการฝึกหัดทหารแบบยุโรป ระบบการเกณฑ์คนดังกล่าวเป็นอุปสรรคต่อการฝึกหัด กล่าวคือ ขาดการฝึกหัดที่ต่อเนื่อง เพราะยังฝึกหัดไปได้ไม่เท่าไรก็ถึงกำหนดออกเวร กลับไปประกอบสัมมาอาชีพ เมื่อกลับมาเข้าเวรใหม่ การฝึกหัดที่ฝึกไว้เดิมก็ลืมเลือนไปต้องเริ่มต้นกันใหม่ ดังปรากฏในรายงานการตรวจกรมทหารบกของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีว่า

> "... ทหารบกซึ่งมีตัวรับราชการอยู่ทุกวันนี้ จะนับเป็นทหารแท้ ๆ นั้นไม่ได้ เป็นแต่เลขเข้าเดือนจ่ายมาถืออาวุธประจำการเท่านั้น เพราะคนพวกนี้เป็นคนเข้า 3 เดือน ออก 9 เดือนบ้าง เข้า 2 เดือน ออก 10 เดือนบ้าง การที่จะฝึกหัดและบังคับบัญชาให้เป็นไปตามอำนาจและความประพฤติของทหารก็หาได้ไม่ เพราะทหารแบบนั้นต้องได้รับการฝึกหัดตั้งแต่ทำอาวุธและแยกแถวแปรแถว ตามสำเนียงแตรบังคับ ในทางหนีที่ไล่ตามกระบวนพิชัยสงครามได้

ว่องไวเรียบร้อย แต่ทหารที่มีประจำอยู่ในพระนครทุกวันนี้ ได้รับการฝึกหัดแต่เพียงท่าอาวุธก็ยังไม่เรียบร้อย ได้มาฝึกหัดแต่พอจับปืนได้มั่น ก็ออกเดือนไปทำไร่ไถนา หานำพาหน้าที่ ๆ ได้รับการฝึกหัดไว้ไม่ ครั้นกลับเข้ามาผลัดหน้าก็ต้องเริ่มต้นกันใหม่ และถ้ามีราชการสำคัญ ๆ จะต้องส่งทหารออกไปเพิ่มเติมก็หามีตัวพอแก่ราชการไม่ เพราะคนที่จะได้มาเป็นทหารในปัจจุบันมีอยู่ 3 พวก คือ (1) บุตรหมู่ (2) เลขนายตาย (3) คนแขนขาว คน 2 พวก หลังบางทีก็ไม่มีประโยชน์ เพราะเป็นคนเดนเลือก ... แลถ้าการทหารยังต้องเก็บคนอย่างนี้อยู่ตราบใดแล้ว ข้าพระพุทธเจ้า (เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี) เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า จะถือว่าเป็นพระนครที่มีทหารพิทักษ์รักษานั้นไม่ได้ เป็นแต่มีอยู่พอให้เปลืองพระราชทรัพย์ ..."[1]

เมื่อพิจารณารายงานของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแล้ว จะพบว่าวิธีเกณฑ์คนเป็นทหารเป็นปัญหาใหญ่ที่นำไปสู่ความบกพร่องทางด้านอื่น ๆ ของการทหาร เช่น ยุทธวิธีและการฝึกหัด ระเบียบวินัยและน้ำใจของทหาร ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลไปยังประสิทธิภาพของการทหารด้วย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือพระประวัติจอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ว่า

"... พอกรมหลวงนครไชยศรีฯ ได้บัญชาการทหารบก ก็ตั้งต้นคิดอ่านเรื่องแก้ไขวิธีเกณฑ์ทหาร อันเป็นปัญหาใหญ่และยากที่สุดของการทหารอยู่ในเวลานั้น เพราะเห็นอยู่ว่า ถ้าไม่คิดเรื่องวิธีเกณฑ์ทหารให้ลุล่วงตลอดไปได้แล้ว จึงจะจัดการอย่างอื่นก็เหมือนสักแต่ว่า แต่งเครื่องประดับประดาหาเป็นแก่นสาร

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 สำเนาที่ 8/9 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ทูลเกล้าถวายรายงานการตรวจดูกรมทหารบก ลงวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ. 109 (พ.ศ. 2435)

แก่ราชการได้จริงไม่ ..."[1]

แสดงให้เห็นว่าวิธีการเกณฑ์คนเป็นทหารที่ใช้อยู่แต่เดิมนั้น นอกจากจะทำให้ประสิทธิภาพของทหารไทยด้อยกว่าที่ควรจะเป็นแล้ว ยังเป็นอุปสรรคต่อการปรับปรุงการทหารในด้านอื่น ๆ อีกด้วย จึงเป็นปัญหาที่จะต้องดำเนินการแก้ไขโดยรีบด่วน

3.2 การควบคุมบังคับบัญชาทหาร เนื่องจากระบบการปกครองของไทยในสมัยก่อน ยึดถือแรงงานของไพร่เป็นหลักในการป้องกันพระราชอาณาจักร และให้บริการแก่ชนชั้นเจ้าขุนมูลนาย พระมหากษัตริย์ทรงแจกจ่ายกำลังคนไปยังเจ้าขุนมูลนายตามยศฐาบรรดาศักดิ์ให้ควบคุมบังคับบัญชา มีลักษณะคล้ายกองทหาร[2] ระบบการควบคุมดังกล่าวทำให้ประชาชนในประเทศถูกแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ เป็นเหตุให้สถานภาพของพระมหากษัตริย์และเอกภาพของชาติตั้งอยู่บนรากฐานที่ไม่มั่นคง

ในส่วนที่เกี่ยวกับการทหาร ระบบการควบคุมดังกล่าวทำให้กองทัพขาดเอกภาพขาดระเบียบวินัย และอยู่ในสภาพไม่พร้อมรบ เพราะระบบการควบคุมเช่นนี้ไม่อำนวยให้เกิดการฝึกหัดที่ดีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกองทัพ การเรียกระดมเข้าประจำกองทัพทำได้ล่าช้า และมักไม่ทราบจำนวนไพร่พลที่แน่นอน เพราะกรมพระสุรัสวดีควบคุมแต่บัญชีรายชื่อ การควบคุมบังคับบัญชาทหารดังกล่าวจึงควรได้รับการปรับปรุงให้รัดกุมมีประสิทธิภาพเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมยิ่งขึ้น

3.3 ยุทธวิธีและการฝึกหัด ความบกพร่องในเรื่องการฝึกหัดทหารของไทยเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากระบบการเกณฑ์คนเป็นทหาร และการควบคุมบังคับบัญชาทหารตามแบบเดิม

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช หน้า 33.

[2]Akin Rabibhadana, The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period 1782 - 1873, chapter IX.

ไพร่พลส่วนใหญ่ที่ถูกเรียกระดมเข้าประจำกองทัพเมื่อประเทศอยู่ในภาวะสงครามนั้น เป็นไพร่พลที่ไม่ได้รับการฝึกหัดให้รู้จักการใช้อาวุธหรือยุทธวิธีมาก่อน การเข้าเวรประจำการของไพร่หลวงในยามปกติ ส่วนใหญ่มีหน้าที่อยู่เวรยามและทำงานโยธาต่าง ๆ หาได้รับการฝึกหัดในวิชาการทหารแต่อย่างใดไม่ (ยกเว้นกรมทหารที่จัดตั้งขึ้นใหม่ตามแบบยุโรป)

การฝึกหัดทหารของทางการมักจะกระทำเป็นการเร่งด่วนระหว่างการเรียกระดมเพื่อจัดเข้าประจำกองทัพ เป็นการฝึกหัดระยะสั้น ๆ ตามความจำเป็น เช่น การส่งนายทหารจากกรมยุทธนาธิการไปทำการฝึกหัดทหารที่เรียกระดมเข้าประจำกองทัพทางภาคตะวันออก ในปี พ.ศ. 2435 ระหว่างที่มีการปะทะกับกองกำลังฝรั่งเศสในบริเวณดังกล่าว[1] เป็นต้น ดังนั้นกองทัพจึงอยู่ในสภาพไม่พร้อมรบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านตัวบุคคลที่เป็นทหาร เพราะขาดความรู้และทักษะในการใช้อาวุธ ทหารไทยจึงควรได้รับการปฏิรูปในด้านยุทธวิธีและการฝึกหัดเสียใหม่ ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในช่วงเวลานั้น

3.4 อาวุธยุทโธปกรณ์ อาวุธเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพให้แก่กองทัพ ประมุขของประเทศไทย นับแต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นต้นมา ได้ทรงพยายามแสวงหาอาวุธที่มีประสิทธิภาพมาไว้ประจำกองทัพ (ดังได้เคยกล่าวแล้วในบทที่ 1) แต่กระนั้นกองทัพไทยก็ยังประสบกับปัญหาการขาดแคลนอาวุธอย่างหนัก ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขา ที่ 77/6320 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ลงวันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ว่าทหารสมัครที่วังประทุมวันไม่มีอาวุธเพียงพอที่จะใช้ฝึกหัด[2] และโทรเลขลับของกรมหลวงพิชิตปรีชากรถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ม. 62.1/32 สำเนาที่ 6/111 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงกรมหลวงพิชิตปรีชากร ลงวันที่ 25 เมษายน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435)

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.1/17 สำเนาพระราชหัตถเลขาที่ 77/6320 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ลงวันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 112.

ระหว่างวิกฤตกาล ร.ศ. 112 ว่า

"ข้าศึกมาสองทาง คือ ทางดอนดอนและสองกอน คนก็เสียใจด้วยไม่มีอะไรจะสู้ หม่อมฉันขอถวายชีวิตสิ้นความคิดอยู่แล้ว ..."[1]

นอกจากนั้นหลวงสาครคชเขตต์ ยังได้เขียนไว้ใน "จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดเมืองตราด" ว่า

"... อำนาจกำลังทหารและอาวุธยุทธภัณฑ์นา ๆ ประการของไทยเราในสมัยโน้นไม่เพียงพอ แม้จะมีบ้างก็เกินสมัยนิยมเสียแล้ว อีกทั้งชาติไทยเรายังสร้างสมอาวุธใช้เองไม่ได้ นอกจากจะต้องหาซื้อต่างประเทศเขามาไว้เป็นส่วนมาก แม้ฝ่ายเราจะจัดซื้อสร้างสมไว้สักเท่าใดก็ตกอยู่ในเกณฑ์ที่ไม่เพียงพอนั่นเอง ..."[2]

แสดงให้เห็นว่า การแก้ปัญหาการขาดแคลนอาวุธของกองทัพด้วยการสั่งซื้ออาวุธจากต่างประเทศเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถแก้ปัญหาในเรื่องนี้ได้ เพราะนอกจากประเทศไทยจะขาดกำลังเงินที่จะใช้ซื้ออาวุธจากต่างประเทศมาประจำกองทัพได้เพียงพอแล้ว การสั่งซื้ออาวุธไม่ใช่สิ่งที่จะกระทำได้โดยง่ายจะต้องใช้เวลานาน และยังขึ้นอยู่กับนโยบายทางการเมืองของประเทศผู้ผลิตอีกด้วย ดังปรากฏในคำกราบบังคมทูลของเจ้านายและข้าราชการให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ร.ศ. 103 ตอนหนึ่งว่า

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ฝ. 18.1/7 สำเนาโทรเลขลับกรมหลวงพิชิตปรีชากร ทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 30 พฤษภาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)

[2]หลวงสาครคชเขตต์ จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดเมืองตราด หน้า 20 – 21.

"... การหาซื้อเครื่องศัสตราวุธมิใช่เป็นการเร็ว ต้องเสียเวลามาก เหมือนกัน แลถ้าเมืองหนึ่งเมืองใดในยุโรปหรืออเมริกา ทราบข่าวว่าเมืองไมตรีของเขาจะทำสงครามกับไทย แลทั้งเขาจะคิดอิจฉาริษยากันก็ดี เกาเวอนเมนต์ไทยคงจะได้ความลำบากมาก ที่จะซื้ออาวุธแลเครื่องต่าง ๆ สำหรับทหาร มีแบบอย่างมาเหมือนหนึ่งจีนได้ว่าให้ทำเรือรบไว้ที่เยอรมัน แล้วทำปืนที่เมืองอังกฤษ ครั้นจีนกับฝรั่งเศสจะรบกันขึ้นครั้งนี้ เรือรบนั้นแล้วเสร็จเยอรมันก็ไม่ยอมให้เรือนั้นออกไปเมืองจีน อังกฤษก็ไม่ยอมให้เอาปืนไปจากเมืองอังกฤษ แต่เยอรมันแลอังกฤษก็เข้าใจกันอยู่ว่าเป็นศัตรูกับฝรั่งเศส แต่ถึงเวลารบเข้าแล้วเขาก็ตัดตีนตัดมือจีนเข้าดังนี้ ..."[1]

ดังนั้นกองทัพไทยจึงจำเป็นจะต้องปรับปรุงหน่วยส่งกำลังบำรุงให้มีประสิทธิภาพสูง และสามารถผลิตอาวุธบางอย่างขึ้นใช้ในกองทัพได้เอง

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นได้ว่าระบบการทหารแบบเดิม ซึ่งประเทศไทยใช้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นเวลาประมาณ 5 ศตวรรษ เป็นระบบที่ล้าสมัย ไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะป้องกันรักษาเอกราชและเกียรติของชาติไว้ได้เหมือนสมัยก่อนแล้ว ทั้งนี้เพราะสถานการณ์แวดล้อมของประเทศเปลี่ยนแปลงไป ประเทศคู่สงครามของไทยมิใช่ประเทศเพื่อนบ้านที่มีระบบการทหารคล้ายคลึงกับประเทศไทยอีกต่อไปแล้ว แต่เป็นประเทศยุโรปที่มีระบบการทหารที่มีประสิทธิภาพสูง ผิดกับระบบการทหารแบบเดิมของไทย ซึ่งไม่ช่วยให้กองทัพอยู่ในสภาพ "พร้อมรบ"* ทั้งในด้านบุคคล (ตัวทหารส่วนใหญ่ขาดความรู้และ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ม. 2/16 "เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103" (พ.ศ. 2427)

*คำว่า "พร้อมรบ" มีความหมายครอบคลุมถึงความพร้อมทั้งสามด้าน คือ Personal (พร้อมทางด้านบุคคล) Materiel (ด้านวัตถุ) และ Morale (กำลังใจ) ความพร้อมทั้งสามด้านนี้ ด้านกำลังใจมีความสำคัญที่สุด รองลงมาคือบุคคล และวัตถุ

ทักษะในการใช้อาวุธ ตลอดจนเทคนิคในการทำสงคราม) ด้านวัตถุ (อาวุธยุทโธปกรณ์ ขาดแคลนทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ) และด้านกำลังใจ (ทหารแบบเดิมไม่ได้รับการฝึกหัด และทนุบำรุงให้เกิดกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่) ดังนั้นระบบการทหารแบบเดิมจึงควรได้รับการปฏิรูป เพื่อให้เกิดกองทัพแห่งชาติที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ สามารถป้องกันรักษาเอกราชและเกียรติของชาติได้

ปัจจัยทั้งสามประการที่กล่าวมานี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการจัดการทหารแบบใหม่ขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในประเทศ และเพื่อดำรงรักษาเอกราชและเกียรติของชาติไว้ ทั้งยังเป็นต้นกำเนิดแห่งวิชาชีพทหาร และการปลดปล่อยไพร่ให้มีอิสระในแรงงานของตน

บทที่ 3

การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนวิกฤตการ ร.ศ. 112

จุดมุ่งหมายในการปฏิรูปการทหาร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงแถลงพระบรมราโชบายในการจัดการทหารไว้ให้เป็นที่เข้าใจโดยเด่นชัดดังเช่น การแถลงพระบรมราโชบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน แต่เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพของพระองค์ตั้งแต่เสวยราชสมบัติและวิธีจัดการทหาร ตลอดจนพระปรีชาญาณในการบริหารประเทศแล้ว พอจะอนุมานได้ถึงพระราชประสงค์ของพระองค์ในการจัดการทหารได้เป็น 2 ประการคือ

1. การปฏิรูปการทหารเพื่อความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์
2. การปฏิรูปการทหารเพื่อความเจริญทางด้านการทหารให้เหมาะสมกับกาลสมัย และสามารถรักษาความปลอดภัยให้แก่ประเทศชาติ

1. <u>การปฏิรูปการทหารเพื่อความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์</u>

จากพระราชหัตถเลขาตอบเจ้านายและข้าราชการ กราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103[1] (พ.ศ. 2427) และพระบรมราโชวาทพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร.5 บ. 4/16</u> สำเนาพระราชหัตถเลขาที่ 15/47 ลงวันพุธ แรม 1 ค่ำ เดือน 6 ปีระกา สัปตศก 1247 "พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่จะให้เปลี่ยนการปกครอง จ.ศ. 1247" (พ.ศ. 2427).

พ.ศ. 2436[1] และ วันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2436[2] ซึ่งได้เคยอ้างถึงแล้วในบทที่ 2 แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักดีถึงสถานภาพของพระองค์ในระยะเริ่มเสวยราชสมบัติว่า เป็นเวลาที่วิกฤตยิ่ง พระองค์ต้องทรงใช้พระปรีชาญาณอันสุขุมในการสร้างความมั่นคงให้แก่พระองค์และราชบัลลังก์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่ากำลังจากกองทัพที่ทันสมัย มีระเบียบวินัย และจงรักภักดี จะเป็นหลักประกันพระราชอำนาจที่สำคัญยิ่ง ดังนั้นงานชิ้นแรกที่พระองค์ทรงกระทำเมื่อเสด็จเสวยราชย์ คือ โปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ที่ยังทรงพระเยาว์ และอยู่ในพระบรมมหาราชวังชั้นใน ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่บรรดาพระเจ้าน้องยาเธอ รวมกันฝึกหัดขึ้นเป็นทหารตามยุทธวิธีอย่างใหม่ในสมัยนั้น ทหารเด็ก ๆ เหล่านั้นมีหน้าที่สำหรับไล่กาที่บินมารบกวนในเวลาทรงบาตร และตั้งแถวยืนรับเสด็จในที่นั้นทุกเวลาเช้า จึงได้ชื่อว่า "ทหารมหาดเล็กไล่กา"[3] แม้จะดูเป็น "การเล่น ๆ" ดังที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ทรงนิพนธ์ไว้ในตำนานทหารมหาดเล็ก แต่ทหารมหาดเล็กไล่กาเหล่านั้น ได้รับการทนุบำรุงให้ได้รับการศึกษาอย่างดี ทั้งในด้านวิชาทหาร และวิชาสามัญ ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทยขึ้น ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) เมื่อครั้งยังเป็นหลวงสารประเสริฐ เป็นครู และเมื่อเสด็จกลับจากอินเดีย ในปี พ.ศ. 2415 ได้ทรง

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 รล.3/9 สำเนาพระราชหัตถเลขาที่ 1/3254 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช-เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 รล.3/9 สำเนาพระราชหัตถเลขาที่ 2/617 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช-เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน ร.ศ.112. (พ.ศ. 2436)

[3]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตำนานทหาร-มหาดเล็ก หน้า 1.

จัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้นอีกด้วย มีครูอังกฤษชื่อ ฟรานซีส จอร์ช แปทเตอร์สัน จำนวนทหารมหาดเล็กทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว ในปี พ.ศ. 2414 สามารถจัดเป็นกองร้อยได้ถึง 6 กองร้อย[1] (ระยะนี้สมเด็จเจ้าพระยาฯ ยังดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน) พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางข้าราชการ นิยมส่งบุตรหลานเข้าถวายตัวเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเป็นโรงเรียนสำหรับฝึกสอนผู้ที่จะเป็นนายร้อย นายสิบ ในกรมทหารมหาดเล็กขึ้นอย่างแท้จริงในปี พ.ศ. 2423 และย้ายไปอยู่ที่พระตำหนักสวนกุหลาบในปี พ.ศ. 2425 เพราะจำนวนนักเรียนมากขึ้น จนกระทั่งห้องเรียนที่โรงทหารมหาดเล็กมีไม่พอ[2]

เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปจะพบว่า พระราชดำริเรื่อง "ทหารมหาดเล็กไล่กา" ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเห็นกันว่าเป็น "การเล่น ๆ" นั้น กลายเป็นแหล่งกำลังที่สำคัญของพระองค์ในระยะต่อมา พระองค์อาศัยการจัดการทหารสร้างคนรุ่นใหม่ ที่มีความนิยมทางการทหาร มีระเบียบวินัย มีความจงรักภักดีต่อพระองค์ และมีความรู้ในวิทยาการแบบตะวันตกอย่างดีที่สุดในสมัยนั้น ขึ้นมาเป็นกลุ่มชนชั้นนำในสังคมไทย การคัดเอาคนชั้นสูงเข้าเรียนในชั้นแรก และการสร้างอุดมการณ์ (idiology) ให้ทหารรักชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นการปลูกฝัง (socialize) ให้คนยึดมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ และการปลูกฝังนี้ทรงกระทำตั้งแต่เด็ก คือให้เข้าศึกษาตั้งแต่อายุยังน้อย

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตำนานทหารมหาดเล็ก หน้า 1 – 9.

[2] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และยอนสัน ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศสยาม หน้า 5.

พระราชประสงค์ในการปฏิรูปการทหารเพื่อความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์ ประสบความสำเร็จอย่างงดงามและนุ่มนวล หลายพระองค์จาก "ทหารมหาดเล็กไล่กา" และหลายท่านจากโรงเรียนทหารมหาดเล็ก ได้กลายเป็นบุคคลชั้นนำของประเทศในระยะต่อมา อาทิ เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงษ์วโรปการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนพิทยลาภพฤฒิชาดา จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เจ้าหมื่นสรรพเพชภักดี (บุศย์ เพ็ญกุล) เป็นต้น ท่านเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการป้องกันและทนุบำรุงประเทศชาติให้ปลอดภัยและเจริญก้าวหน้าขึ้นโดยลำดับ

2. <u>การปฏิรูปการทหารเพื่อความเจริญทางด้านการทหารให้เหมาะสมกับกาลสมัยและสามารถรักษาความปลอดภัยให้แก่ประเทศชาติ</u>

พระบรมราโชบายนี้ได้ปรากฏชัดเจนในปี พ.ศ. 2427 เป็นที่น่าสังเกตว่า ปี พ.ศ. 2427 นี้ บรรยากาศทางการเมืองภายในเปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะนอกจากจะสังเกตได้ว่า พระบรมราโชบายในการจัดการทหารมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดแล้ว ในด้านการศึกษา ปี พ.ศ. 2427 เป็นปีที่ทรงเริ่มขยายการศึกษาไปสู่ประชาชน[1] นอกจากนั้น ในปีเดียวกันนี้ได้มีกลุ่มเจ้านายและข้าราชการ กราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103

เมื่อหันไปพิจารณาการเมืองภายใน จะพบว่า ในเดือนเมษายน พ.ศ.2425 สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ อดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ได้ถึงแก่พิราลัยลง[2]

---

[1] วุฒิชัย มูลศิลป์ <u>การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5</u> หน้า 99.

[2] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม <u>สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์</u> เล่ม 2 หน้า 775.

อำนาจของตระกูลบุนนาค และขุนนางหัวโบราณเริ่มหมดไป[1] บรรยากาศทางการเมืองภายในประเทศเริ่มคลี่คลายไปในทางที่จะสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่พระมหากษัตริย์และราชบัลลังก์ขึ้นโดยลำดับ ประกอบกับภัยจากต่างประเทศปรากฏชัดเจนขึ้น เช่น กรณีที่อังกฤษขออนุญาตตั้งศาลกงสุลประจำเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2425 และ กงสุลฝรั่งเศสประจำประเทศไทย นาย ฮาร์มองด์ (Harmand) ได้แจ้งแก่รัฐบาลไทยว่า รัฐบาลฝรั่งเศสมีความประสงค์จะส่ง ดอกเตอร์ เนอิส (Neis) เข้ามาสำรวจทางวิทยาศาสตร์แถบหลวงพระบาง ขอให้ฝ่ายไทยอนุญาต และอำนวยความสะดวกให้ด้วย[2] ฝ่ายไทยต้องยินยอมแม้ไม่สู้ไว้วางใจในท่าทีของฝรั่งเศสนัก และในปีต่อมาคือ ปี พ.ศ. 2426 ไทยต้องทำสงครามปราบฮ่อครั้งที่ 2[3] เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2427 ได้ปรากฏประกาศ "แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร แต่เมื่อปีวอกศก 1246"[4] ประกาศฉบับนี้แสดงให้เห็นแนวโน้มของพระบรมราโชบายในการปฏิรูปการทหารว่าเริ่มดำเนินไปเพื่อความเจริญทางด้านการทหาร เพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัย และสามารถรักษาความปลอดภัยให้แก่ประเทศชาติ กล่าวคือ ประกาศฉบับนี้แสดงให้เห็นความพยายามที่จะจัดการทหารให้เป็นระเบียบแบบแผนอย่างมี

---

[1] David K. Wyatt, Family Politics in Nineteenth Century Thailand ถอดความลงในจุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ หน้า 23 – 27.

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ สมุดพิเศษเล่ม 12 สำเนาหนังสือ นายฮาร์มองด์ ถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี ลงวัน พุธ แรม 8 ค่ำ เดือน 10 ปีมะเมีย จัตวาศกศักราช 1244 หน้า 257.

[3] ประชุมพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ภาค 1 หน้า 68, 80.

[4] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.1/2 แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร เมื่อปีวอก ศก 1246.

ประสิทธิภาพ โดยแบ่งความสำคัญออกเป็น 6 หมวด ดังนี้

หมวดที่ 1 การจัดทหารในเมืองด่านชั้นนอก ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับต่างประเทศ ว่าจะต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง มิให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน เช่น ห้ามเกณฑ์แรงงานราษฎรในเขตดังกล่าวเกินกว่าปีละ 7 วัน และต้องให้มีไพร่หัวด่าน* ไม่ต่ำกว่าเมืองละ 600 คน อาวุธ ป้อมค่าย ประตูเมือง ยุ้งฉาง ต้องพร้อมมูล และแข็งแรง

ข้อกำหนดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สถานการณ์ชายแดนของไทยในเวลานั้นไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ

หมวดที่ 2 เป็นเรื่องของการจัดทหารอย่างยุโรป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำว่า เมื่อจะทำต้องทำให้ได้ผลจริง ๆ ให้คุ้มกับที่ได้ลงทุนไป นายทหารจะต้องเอาใจใส่พลทหาร ทั้งในด้านการฝึกหัด ระเบียบวินัย อาวุธยุทธภัณฑ์ ตลอดจนจัดสวัสดิการให้แก่ทหาร นอกจากนั้นยังมิให้ใช้ทหารทำการที่ไม่ใช่หน้าที่ของทหาร หน้าที่ของทหารคือ การแห่แหนและไปทำการสู้รบปราบปรามอันตรายด้วยอำนาจของอาวุธเท่านั้น ดังปรากฏในคำอธิบายข้อราชการสำหรับทหารว่า

> "...การทหารอย่างยุโรปนี้ ถ้าจะมีฤาจะทำต้องทำให้เปนทหารจริง ๆ ให้ได้ตามแบบอย่าง ถ้าจะเห็นประโยชน์อย่างอื่น นอกจากการทหารแล้วอย่าทำดีกว่า ... จะต้องมอบอำนาจถอดฟันเชอร์บังคับการฝึกหัดให้สิทธิขาด อย่าให้ใครแซกแซงแย่งเกี่ยว... ให้จัดและบังคับเปนชั้น ๆ ลงไป... ต้องระวังอย่าใช้ทหารทำการที่มิใช่การของทหาร ควรใช้แต่รักษาหน้าที่แห่แหนฤาไปสู้รบ... ให้รักษาความประพฤติของทหารให้ฝึกหัดให้เปนการเรียบร้อย... นายทหารต้องหมั่นฝึกหัดทหารทุกคนตามเวลาอันสมควรให้ทหารมีวิชา 3 อย่างคือ การรู้ฟังบังคับนายด้วย

---

*ไพร่หัวด่าน คือไพร่หลวงจ่ายเกือนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเมืองด่านชั้นนอก ซึ่งมีหน้าที่ต้องเข้าเวรประจำการ ณ เมืองนั้น ๆ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก ก.)

คำบังคับ แลด้วยเสียงแตร... รู้การใช้อาวุธที่ตัวถือให้ชำนิชำนาญ
ทั้ง ปืน ดาบ ให้ดีกว่าธรรมดาให้มาก... การหัดกำลังทหารให้มี
แรงมาก ทั้งแรง แขน กาย ตา แลอดทนไม่เหน็จเหนื่อยเมื่อยล้าเร็วดัง
คนธรรมดา... ผู้เป็นพระยาทหารจำเป็นต้องเอาใจใส่เลี้ยงทหาร
4 ประการคือ จัดอาหารให้กินอิ่มหนำบริบูรณ์... จัดเครื่องนุ่งห่ม
แลที่พักให้สบายและสอาจ... เยี่ยงยารักษาโรคไภย... ใช้การ
แต่พอกำลังคน อย่าให้เกินธรรมดาฤาทรมานกรากกรำ..."[1]

คำชี้แจงดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีทัศนคติทางทหารแบบเดียวกับชาติตะวันตก ซึ่งผิดกับทัศนเดิมของไทยที่ถือว่า การป้องกันรักษาประเทศเป็นหน้าที่ของชายฉกรรจ์ทุกคน ฉะนั้นชายฉกรรจ์ทุกคนจึงมีหน้าที่ต้องมาเข้าเวรรับราชการทหารตามกำหนดเวลา ถ้าอยู่ไกลไปมาไม่สะดวก จะต้องส่งเป็นส่วยหรือเงินมาแทน ในระหว่างมาเข้าเวรรับราชการต้องเตรียมเสบียงอาหาร สิ่งของเครื่องใช้รวมทั้งอาวุธของตนมาเอง แม้ในเวลามีราชการสงครามก็เช่นกัน ทางราชการมิได้สนใจในเรื่องการฝึกหัด ระเบียบวินัย และสวัสดิการของทหารมากนัก เมื่อไม่มีราชการสงครามก็ใช้แรงงานของไพร่ไปในการโยธา และกิจการอื่น ๆ ของรัฐ จึงมิอาจกล่าวได้ว่า ประเทศไทยมีทหารที่แท้จริงมาก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีก็แต่เพียงไพร่หรือเลขเข้าเดือนรับราชการ

หมวดที่ 3 การรักษาบัญชีทหาร เป็นความพยายามที่จะวางระเบียบการควบคุมกำลังคนให้ได้ผลดียิ่งขึ้น เพื่อให้ทราบจำนวนคนที่แน่นอน และสามารถเรียกเข้าประจำการได้โดยรวดเร็ว และพร้อมเพรียง โดยโปรดเกล้าฯ ให้มีการสอบบัญชีกำลังคนทุก 3 ปี

วิธีการดังกล่าว แม้จะยังไม่สามารถแก้ปัญหาเกี่ยวกับการเกณฑ์คนซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดของการทหารไทยในขณะนั้น แต่ก็ได้พยายามแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ในขณะที่ประเทศ

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.1/2 แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร หมวดที่ 2

ยังขาดความพร้อมทางด้านอื่น ๆ

หมวดที่ 4 เป็นเรื่องเกี่ยวกับอาวุธ การเก็บรักษา และการซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้ และพร้อมที่จะเรียกใช้ได้เมื่อมีเหตุการณ์ที่จำเป็นจะต้องใช้อาวุธ ต้องสำรวจเพื่อให้ทราบจำนวนที่แน่นอน

การจัดระเบียบเรื่องอาวุธ น่าจะถือได้ว่าเป็นความพยายามเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพของทหารด้วยประการหนึ่ง เพราะการมีอาวุธที่ทันสมัยอยู่ในสภาพที่ใช้การได้ และมีความคล่องตัวในการเรียกใช้ ย่อมเป็นเครื่องเพิ่มประสิทธิภาพให้แก่กองทัพ

หมวดที่ 5 เป็นเรื่องการเตรียมพร้อมสำหรับการศึกสงคราม เช่น การสืบความลับของฝ่ายศัตรู พยายามหาข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ของศัตรูจากพวกค้าขายระหว่างแดน เป็นต้น พร้อมทั้งตัวอย่างคำถามที่ควรใช้ในการสอบถาม

แสดงให้เห็นว่าการป้องกันพระราชอาณาจักร ได้มีการวางแผน การเตรียมพร้อมดีขึ้นกว่าสมัยก่อนมาก กล่าวคือมีวิธีการที่ซับซ้อน แสดงให้เห็นความเจริญทางด้านยุทธศาสตร์ที่ผสมวิธีการแบบโบราณของไทย เข้ากับแนวคิดใหม่จากตะวันตก

หมวดที่ 6 เป็นเรื่องของการรักษาเอกสาร และแผนที่เกี่ยวกับการทัพ มีข้อกำหนดให้นายทหารต้องศึกษาภูมิประเทศของฝ่ายตน และฝ่ายศัตรูจนรู้จุดที่มีประโยชน์ต่อการยุทธ แล้วทำแผนที่ขึ้น 3 ชุด เพื่อประโยชน์ในการทำศึกสงคราม นอกจากนั้นยังกำหนดให้มีการบันทึกข้อความ หรือเหตุการณ์ที่มีประโยชน์ต่อราชการทัพ ตลอดจนวิธีเก็บรักษาเอกสารและแผนที่ดังกล่าว

วิธีการดังกล่าว จะช่วยให้เป็นฝ่ายได้เปรียบคู่สงคราม เมื่อมีศึกสงครามเกิดขึ้น และเป็นความสะดวกแก่นายทัพนายกองที่จะยกกำลังไปช่วย และสะดวกแก่การวางแผนในการทำศึกสงคราม เท่ากับเป็นการเตรียมพร้อมไว้ตั้งแต่ยามสงบ

"ประกาศแบบอย่างข้อราชการสำหรับกรมทหาร" ฉบับนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มพระบรมราโชบายในการปฏิรูปประสิทธิภาพของการทหาร เพื่อการป้องกันรักษาประเทศจากการคุกคามของต่างประเทศเป็นสำคัญ

หลังจากกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเสด็จทิวงคตลง ในวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2428 สถานภาพของพระมหากษัตริย์และราชบัลลังก์ ยิ่งมีความมั่นคงขึ้น ดังจะเห็นได้จาก

"ประกาศเรื่องกรมพระราชวังบวรเสด็จทิวงคต และเรื่องไม่ตั้งเจ้านายพระองค์ใดเป็นกรมพระราชวังบวรอีกสืบไป"[1] (ประกาศ ณ วันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2428) และหลังจากนั้นไม่นาน คือในวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2429 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศขึ้นเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ตำแหน่งรัชทายาทแทนตำแหน่งวังหน้า[2] เป็นต้น

ต่อมาในปี พ.ศ. 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินในส่วนที่เกี่ยวกับการทหาร ทรงโปรดให้ตั้ง "กรมยุทธนาธิการ" ขึ้น เพื่อเป็นกรมกลางสำหรับจัดการทหารบก ทหารเรืออย่างใหม่ ให้มีระเบียบแบบแผนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อให้การปฏิบัติงานของกรมทหารเป็นไปโดยเรียบร้อย และเป็นผลดีต่อราชการ[3]

ประกาศฉบับนี้มุ่งเสริมสร้างประสิทธิภาพของการทหารให้เหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อให้สามารถป้องกันรักษาประเทศชาติได้ ซึ่งจะได้กล่าวถึงประกาศฉบับนี้โดยละเอียดต่อไป

กล่าวโดยสรุป พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการจัดการทหารอาจพิจารณาได้เป็น 2 ประการ คือ

การปฏิรูปในระยะแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกระทำ

---

[1] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช หน้า 74 – 80.

[2] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช หน้า 107 – 108.

[3] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะรวบรวม ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11 หน้า 100.

เพื่อมุ่งถึงพระราชอำนาจมาสู่พระองค์ในฐานพระมหากษัตริย์ ครั้นหลังจากที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัยลง อำนาจของตระกูลบุนนาค และขุนนางหัวโบราณเริ่มหมดไป สถานการณ์ภายในประเทศเริ่มคลี่คลายไปในทางที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่พระมหากษัตริย์และราชบัลลังก์ขึ้นโดยลำดับ ประกอบกับภัยจากต่างประเทศปรากฏชัดเจนขึ้น พระบรมราโชบายในการปฏิรูปการทหารจึงเปลี่ยนแปลงไปเป็นการปฏิรูปเพื่อสร้างประสิทธิภาพให้แก่การทหาร เพื่อให้สามารถป้องกันรักษาประเทศจากศัตรูภายนอก ดังปรากฏใน "ประกาศแบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร ร.ศ.103" และ "ประกาศจัดการทหาร ร.ศ.106" (ประกาศตั้งกรมยุทธนาธิการ พ.ศ. 2430) เป็นต้น

<u>การจัดการทหารตั้งแต่ พ.ศ. 2411 ถึง พ.ศ. 2430</u>

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระราชนิยมทางการทหาร ดังนั้นในปีแรกที่เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ (พ.ศ. 2411) จึงทรงโปรดเกล้าฯให้พระบรมวงศ์ที่ยังมีพระชนมายุน้อย และอยู่ในพระบรมมหาราชวังชั้นใน ฝึกหัดเป็นทหารตามยุทธวิธีอย่างใหม่ในสมัยนั้นขึ้นเรียกว่า "ทหารมหาดเล็กไล่กา" ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ กับ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงษ์วโรปการ เมื่อยังดำรงพระยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเทวันอุไทยวงษ์ ทั้งสองพระองค์ซึ่งในเวลานั้นยังทรงพระเยาว์ เป็นนายทหารมหาดเล็กไล่กา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธวงษ์วรเดช ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

> "... ผู้เป็นทหารมหาดเล็กพวกนี้ ส่วนเป็นเด็กไว้ผมจุกโดยมาก อันควรนับว่าเป็นแต่ชั้นการเล่น ๆ หรือจะนับว่าเป็นชั้นนักเรียนทหารก็ดี ถึงกระนั้นพวกนี้ก็ได้นามว่า "ทหารมหาดเล็ก" เป็นครั้งแรก และเป็นเหตุให้เกิดมี

กรมทหารมหาดเล็กที่จริงจังสืบเชื้อมานั้นเป็นหลักฐานต่อมา..."[1]

หลังจากที่ทรงจัด "ทหารมหาดเล็กไล่กาขึ้นแล้ว ได้ทรงพระราชดำริจัดมหาดเล็กข้าหลวงเดิมที่เฝ้าพระฉาก จำนวน 24 คน เป็นทหารมหาดเล็กขึ้นอีกพวกหนึ่ง ซึ่งนิยมเรียกกันในสมัยนั้นว่า "ทหาร 2 โหล"[2] ในชั้นต้นทหารพวกนี้ยังไม่มีหน้าที่รักษาการสิ่งใด เพียงแต่ให้มีการฝึกหัดตามแบบทหารทุกวันในเวลาเช้าและเย็น โดยมีนายทหารจากกรมทหารหน้า ซึ่งเรียกกันในเวลานั้นว่า "นายดาบ" เป็นครูฝึกหัด เมื่อพ้นเวลาฝึกหัดแล้ว มีหน้าที่ตามหน้าที่มหาดเล็ก

ต่อมาทรงมีพระราชดำริที่จะขยายการจัดทหารนี้ให้เป็นกรมทหารแบบใหม่ สำหรับพระองค์ขึ้น

1. <u>ทรงตั้งกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์</u>

ในปี พ.ศ. 2413 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภว่า

> "... พวกมหาดเล็กข้าหลวงเดิมนั้น ยังมีตัวน้อยนัก และยังไม่เป็นหลักฐานที่จะกระทำการให้เกิดผลกว้างขวางสืบไป... ตามราชประเพณีแต่โบราณมา เมื่อเวลาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน เสด็จพระราชดำเนินงานพระราชสงคราม มหาดเล็กก็มีหน้าที่ถือถาวุธโดยเสด็จในกระบวนทัพ แม้แต่ไม่ใช่เวลาศึก มหาดเล็กยังมีหน้าที่ขัดดาบเดินเข้าคู่กับแถวตำรวจในกระบวนเสด็จพยุหยาตรา นับว่ามีฐานะเช่นทหารอยู่พวก 1 สมควรคัดเลือกมหาดเล็กหลวงทั่วไป จัดเป็นกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ขึ้นพวก 1..."[3]

---

1 จอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตำนานทหารมหาดเล็ก หน้า 2.

2 ค. หน้า 3.

3 ค. หน้า 4.

พระราชปรารภนี้แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะจัดการทหารให้เจริญก้าวขวางต่อไป เพื่อเป็นกำลังของพระองค์ และวิธีสร้างความเจริญให้แก่การทหารนั้น พระองค์ทรงเริ่มจากพระบรมมหาราชวังออกไปด้วยการสร้างความนิยมในการทหารแบบใหม่ แก่บรรดาพระบรมวงศ์ และข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิดก่อน แล้วจึงขยายออกไปด้วยการอ้างราชประเพณีโบราณ ทำให้พระองค์สามารถจัดกรมทหารแบบใหม่ขึ้นเป็นกำลังส่วนพระองค์ได้โดยไม่ได้รับการขัดขวางจากกลุ่มอำนาจอื่น ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง ชูโต) จางวางมหาดเล็ก คัดเลือกพระบรมวงศ์ และบุตรข้าราชการหนุ่ม ๆ ซึ่งเป็นมหาดเล็กหลวงทั้ง 4 เวร (คือ เวรศักดิ์ เวรสิทธิ์ เวรฤทธิ์ เวรเดช) ตั้งเป็นทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ขึ้นนั้น ในระยะเริ่มแรกมีคนสมัคร 72 คน[1] และทวีจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว จนสามารถตั้งเป็นกองร้อยได้ถึง 6 กองร้อยในปี พ.ศ. 2414[2]

หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประสบความสำเร็จอย่างดียิ่ง ในการปลูกฝังความนิยมในอาชีพทหารให้แก่บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชบริพารหนุ่ม ๆ ผู้ใกล้ชิด ตลอดไปจนถึงบุตรเสนาบดีและบุตรข้าราชการ พระองค์ได้ทรงทนุบำรุงบุคคลเหล่านี้ให้กลายเป็นกลุ่มชนชั้นนำในสังคมไทยในสมัยต่อมา และเป็นกำลังที่สำคัญของพระองค์ในการสร้างความเจริญให้กับประเทศชาติ ไม่เฉพาะแต่ด้านการทหารเท่านั้น

1.1 <u>การกวดขันบังคับบัญชา</u> เมื่อเริ่มตั้งกองทหารมหาดเล็กขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นนายพันเอก ผู้บังคับการ ซึ่งในขณะนั้นเรียกว่า "คอลอเนล"[3] พระองค์ทรงพระอุตสาหะจัดการบังคับบัญชากองทหารนี้ด้วยพระองค์เอง พระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง ชูโต) เป็นรองผู้บังคับการ มีตำแหน่งนายพันโท

---

[1] จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช <u>ตำนานทหารมหาดเล็ก</u> หน้า 4.

[2] <u>ค</u>. หน้า 6 – 7.

[3] <u>ค</u>. หน้า 4.

เรียกว่า "ลุท เตแนล คอลอเนล" นายพันโทเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ซึ่งในครั้งนั้นเป็นนายราชานัตยานุการ เป็นปลัดกองเรียกว่า "แอดยุแตนต์" นอกจากนั้นยังมีจานายสิบเรียกว่า "ซายันเมเยอร์" 6 นาย กับนายสิบเอก ซึ่งเรียกว่า "ซายันต์" อีก 6 นาย แบ่งทหารเข้าเวรประจำการเป็น 3 ผลัด ผลัดละ 7 วัน[1]

ในปี พ.ศ. 2414 เมื่อจำนวนทหารมหาดเล็กเพิ่มมากขึ้น จึงโปรดให้จัดเป็นกองร้อย เรียกว่า "กอมปานี" ขึ้น 6 กองร้อย แบ่งเวรเป็น 3 ผลัด ผลัดละ 2 กองร้อย กองร้อยหนึ่งประกอบด้วย

นายทหารบังคับกอง	1	นาย	เรียกว่า "นายดาบ"
จานายสิบผู้ฝึก	1	นาย	เรียกว่า "คอลอร์ดริลซายันต์"
นายสิบเอก	1	นาย	เรียกว่า "คอปอรัล"
พลทหาร	88	นาย	

[2]

1.2 <u>ยุทธวิธีและการฝึกหัด</u> กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นเป็นกรมทหารแบบใหม่ ให้มีการฝึกหัดตามยุทธวิธีแบบใหม่ของสมัยนั้น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้นายดาบเล็กเป็นครูทหาร และนายดาบจากกรมทหารหน้าอีก 3 นาย เป็นผู้ฝึกหัด

ทหารมหาดเล็กเหล่านี้แบ่งออกเป็น 2 พวก พวกที่ยังเด็กไม่ต้องมีหน้าที่ประจำกองทหาร แต่มีการฝึกหัดแบบนักเรียนทหาร พวกทหารมหาดเล็กไล่กาเดิมบางคน เมื่อโตขึ้นก็มาสมทบอยู่ในพวกนี้[3]

ทหารพวกนี้นอกจากจะได้รับการฝึกหัดยุทธวิธีตามแบบทหารสมัยใหม่แล้ว ยังทรง

---

[1] จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช <u>ตำนานทหารมหาดเล็ก</u> หน้า 4 – 5.

[2] <u>ดู</u>. หน้า 6 และ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ <u>ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ</u> หน้า 3.

[3] <u>ดู</u>. หน้า 5 – 6.

พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทยขึ้นในกรมทหารนี้ด้วย เพื่อให้ความรู้ในวิชาสามัญ ควบคู่ไปกับวิชาทหารด้วย หลวงสารประเสริฐ (น้อย) เป็นครูสอนภาษาไทย ต่อมาในปี พ.ศ. 2415 เมื่อเสด็จกลับจากประพาสอินเดียแล้ว ได้โปรดเกล้าฯ ให้จ้าง นาย ฟรานซิส จอร์ช แปตเตอร์สัน เป็นครูตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้นในกรมทหารมหาดเล็ก อีกโรงหนึ่ง คู่กับโรงเรียนภาษาไทย มีรับสั่งให้พระเจ้าน้องยาเธอ กับพระเจ้าลูกยาเธอเข้าเป็นนักเรียนด้วย เว้นแต่บางองค์ที่มีตำแหน่งรับราชการแล้ว เจ้านายเรียนตอนเช้า ทหารมหาดเล็กเรียนตอนบ่าย[1] เปรียบเสมือนพระองค์ได้ทรงวางรากฐานการศึกษาสำหรับวิชาชีพทหาร แต่ยังมิได้ทรงตั้งเป็นโรงเรียนสำหรับผลิตนายร้อย นายสิบ โดยเฉพาะ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2424

1.3 <u>การศึกษา</u> ทรงจัดตั้งโรงเรียนสำหรับผลิตนายร้อยนายสิบให้แก่กรมทหารมหาดเล็ก

ในปี พ.ศ. 2424 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัศวรกุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ราชองครักษ์ผู้รับพระบรมราชโองการ ตำแหน่งผู้บังคับบัญชาการทหารมหาดเล็กจัดตั้งโรงเรียนสำหรับให้การศึกษาแก่ผู้ที่จะเป็นนายร้อย นายสิบขึ้นในกรมทหารมหาดเล็ก[2] เมื่อแรกตั้งโรงเรียนนี้มีนักเรียน 10 คน และเกือบทั้งหมดเป็นเชื้อพระวงศ์ในระดับหม่อมราชวงศ์ทุกคนเป็นนักเรียนประจำ มีวินัยแบบทหาร แบบเรียนใช้หนังสือชุดมูลบทบรรพกิจของพระยาศรีสุนทรโวหาร[3] โรงเรียนทหารมหาดเล็กนี้ เมื่อตั้ง

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>ความทรงจำ</u> หน้า 179 – 180. และ<u>พระประวัติกรมพระยาเทวะวงษ์วโรปการ</u> หน้า 107 – 111.

[2] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ ยอนสัน <u>ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศสยาม</u> หน้า 5.

[3] วุฒิชัย มูลศิลป์ <u>การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5</u> หน้า 72 อ้างจาก David K. Wyatt, <u>The Begining of Modern Education in Thailand 1868 – 1910</u> (Microfilm) p. 131.

ได้ประมาณหนึ่งปี มีผู้นิยมเรียนมากขึ้น ห้องเรียนที่โรงทหารมหาดเล็กไม่พอเรียน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระตำหนักเดิมที่สวนกุหลาบ ให้เป็นโรงเรียนทหารมหาดเล็กในปี พ.ศ. 2425[1] แต่เนื่องจากเป็นโรงเรียนที่ตั้งขึ้นเพื่อผลิตนายร้อยนายสิบให้แก่กรมทหารมหาดเล็ก นักเรียนได้รับเงินเดือน เครื่องนุ่งห่ม และการฝึกหัดอย่างทหาร จึงต้องจำกัดจำนวน ไม่รับนักเรียนให้มากกว่าอัตราที่กำหนดไว้ ในขณะเดียวกันก็มีผู้นิยมพาบุตรหลานมาฝากเข้าเรียนเป็นจำนวนมาก จึงเกิดปัญหาว่าจะทำอย่างไรต่อไป เมื่อสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพนำความขึ้นกราบบังคมทูลขอเรียนพระราชปฏิบัติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่า

> "... การเล่าเรียนเป็นการสำคัญของบ้านเมือง เมื่อเกิดความนิยมขึ้นอย่างนี้แล้ว จะสกัดกั้นเสีย ด้วยหวังแต่ประโยชน์ของกรมทหารมหาดเล็กกรมเดียวนั้นหาควรไม่ กระทรวงราชการต่าง ๆ ก็ต้องการคนที่ได้เล่าเรียน มีความรู้สำหรับตำแหน่งราชการเป็นอันมากเหมือนกัน ให้คิดจัดเป็นโรงเรียนชั้นสูงสำหรับพระราชวงศ์ และผู้ที่จะเป็นข้าราชการ ให้เป็นประโยชน์กว้างขวางสำหรับราชการบ้านเมืองทั่วไปเถิด ส่วนนักเรียนทหารมหาดเล็กนั้น เมื่อเรียนวิชาความรู้เบื้องต้นในโรงเรียนสวนกุหลาบแล้ว จึงค่อยแยกไปฝึกหัดวิชาทหารเฉพาะแต่พวกที่จะไปเป็นนายทหารมหาดเล็ก ..."[2]

นับแต่นั้นมาโรงเรียนทหารมหาดเล็กได้กลายจุดมุ่งหมายไป แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงเลิกนโยบายในการที่จะตั้งโรงเรียนสำหรับผลิตนายทหารชั้นอาชีพ

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ ยอนสัน ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศสยาม หน้า 8.

[2] ก. หน้า 8 – 9.

แต่อย่างใด เพราะนอกจากโรงเรียนทหารมหาดเล็กที่พระตำหนักสวนกุหลาบแล้ว ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียนสำหรับทหารหน้าขึ้นที่ข้างวังสราญรมย์ ในปี พ.ศ. 2424 โดยทรงจ้างร้อยเอก เยรินี (Gerini) ชาวอิตาเลียน (ต้นสกุล ทรรทรานนท์) และนายโยเซฟฟารันโก เข้ามาเป็นครู[1] ต่อเมื่อทรงประกาศจัดการทหารใหม่ในปี พ.ศ. 2430 แล้ว จึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียนทหารสราญรมย์ขึ้น รวมนักเรียนคะเด็ต (นักเรียนนายร้อย) ทหารหน้า กับคะเด็ตทหารมหาดเล็กเข้าด้วยกัน อาชีพทหารจึงวางรากฐานมั่นคงขึ้นโดยลำดับ

1.4 อาวุธยุทธาภรณ์ อาวุธและเครื่องแบบทหารของกรมทหารมหาดเล็กได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยเหมาะกับกาลเวลาอยู่เสมอ ตามที่ได้กล่าวแล้วแต่ต้นว่า กรมทหารมหาดเล็ก เป็นกรมทหารแบบใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเอาพระทัยใส่ทนุบำรุงเป็นพิเศษกว่ากรมทหารอื่นใด ทั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นนายพันเอก ตำแหน่งผู้บังคับการ ทรงจัดหาศาสตราวุธที่มีประสิทธิภาพสูงกว่าศาสตราวุธที่ใช้ในกรมทหารอื่นในเวลานั้น ดังเช่นเมื่อแรกตั้งกรมทหารนี้ใช้ปืนสนัยเดอร์ปลายดาบ (ซึ่งถือกันว่าเป็นปืนที่มีประสิทธิภาพสูงที่สุดในเวลานั้น) เป็นอาวุธประจำตัวทหาร[2] ต่อมาได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนใช้ปืนที่มีคุณภาพสูงขึ้นไปอีก ยุทธาภรณ์ก็ได้รับการเปลี่ยนแปลงให้งดงาม มีความคล่องตัวในการเคลื่อนไหวดีขึ้น ตามกาลเวลา* น่าจะทำให้ผู้สวมใส่เกิดความภาคภูมิใจในเกียรติ และเกิดสำนึก ตลอดจนอุดมการณ์ในอาชีพของตน นายทหาร

---

[1] กรมยุทธนาธิการ ยุทธโกษ เล่ม 2 (ร.ศ.112) หน้า 120 และ ประวัติการของจอมพลและมหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี หน้า 77.

[2] จอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตำนานทหารมหาดเล็ก หน้า 61.

*ศึกษารายละเอียดได้จากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยา-ภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตำนานทหารมหาดเล็ก หน้า 60 – 83.

จากกรมทหารนี้หลายท่าน มีอุดมการณ์ทางการทหารที่น่านิยม เช่น จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ผู้วางรากฐานความเจริญให้แก่กิจการทหารไทย และจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ผู้เอาใจใส่จัดกรมทหารหน้าให้เป็นกรมทหารแบบตะวันตกที่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น

1.5 การบำรุงเลี้ยงดู พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานเดือนเบี้ยเลี้ยงให้แก่ทหารในกรมทหารมหาดเล็ก ในอัตราที่สูงกว่ากรมทหารอื่น ทั้งยังทรงโปรดเกล้า ฯ ให้คุณหญิงสุ่น โชฎึกราชเศรษฐี เมื่อครั้งยังเป็นพระนรนารถภักดี เป็นผู้ควบคุมจัดอาหารเลี้ยงดู[1]

1.6 ความเจริญก้าวหน้าของกรมทหารมหาดเล็ก กรมทหารมหาดเล็กซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นกำลังส่วนพระองค์ ได้รับการทนุบำรุงให้เจริญขึ้น ทั้งในด้านจำนวนคน การบำรุงเลี้ยงดู อาวุธยุทธภัณฑ์ ระเบียบวินัย ยุทธวิธีและการฝึกหัดตลอดจนการศึกษา ดังกล่าว จนกรมทหารนี้ขยายตัวขึ้นเป็นกรมผสม ประกอบไปด้วยกองทหารต่าง ๆ คือ

(1) กองทหารราบ เป็นกองดั้งเดิมของกรมทหารนี้ เมื่อแรกตั้งกรมทหารนี้มีแต่ทหารราบอย่างเดียว ต่อเมื่อกิจการของกรมทหารนี้ขยายออกไปเป็นกรมผสม ทหารราบจึงเป็นกองทหารกองหนึ่งในกรมทหารนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระองค์เจ้า ศุขสวัสดิ์ เป็นผู้บังคับกอง[2]

(2) กองปืนกล (แกตลิง) ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2416 ซึ่งเป็นปีที่ทรงสั่งปืนกล "แกตลิง" เข้ามาหลายกระบอก จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ฝึกหัดจัดเป็นกองปืนกลขึ้น มีนายพลโท พระยาเทพอรชุน (เจิก จารุจินดา) เมื่อครั้งเป็นร้อยเอก จนวิชิตไชยศักดาวุธ เป็นผู้บังคับการ ต่อมาเลิกไปเพราะย้ายปืนกลไปอยู่กองทหารกรมแสง

---

[1] จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตำนานทหารมหาดเล็ก หน้า 7 – 8.

[2] ค. หน้า 14.

ภายใต้การบังคับบัญชาของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์[1]

(3) กองทหารม้า ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2417 เรียกว่า "ตรุบ" พระบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์ เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ เป็นผู้บังคับกอง เรียกว่า "กัปตัน" กองทหารม้านี้ได้รับการปรับขยายเป็น 2 หมวดในปี พ.ศ. 2419[2]

(4) กองทหารช่าง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้คัดเลือกบรรดาพลทหารมหาดเล็กที่เป็นช่าง จัดตั้งเป็นกองทหารขึ้นในปี พ.ศ. 2418 มีพระมหาโยธา (นกแก้ว คชเสนี) เมื่อครั้งยังดำรงยศเป็นหลวงสโมสรพลการ เป็นผู้บังคับกอง ทหารพวกนี้มีหน้าที่ทั้งหน้าที่เฉพาะวิชาทหารและช่างเบ็ดเตล็ด[3] กล่าวคือ ซ่อมแซมแก้ไขอาวุธ ทำหมวก ทำเข็มขัดคันชีพ* เป็นต้น

(5) กองแตรวง ในปี พ.ศ. 2418 โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกองแตรวงขึ้น ครั้งแรกรวมอยู่ในกองทหารราบที่พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ทรงกำกับ แต่ต่อมาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศิวรกุมาร ซึ่งเป็นนักเรียนทหาร

---

[1] จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตำนานทหารมหาดเล็ก หน้า 13.

[2] ก. หน้า 13, 15.

[3] ก. หน้า 14.

* คันชีพ มาจากคำภาษาอังกฤษว่า Gun chief เป็นคนสำคัญในชุดพลประจำปืนโบราณ เป็นผู้เก็บดินชนวนปืนใหญ่ ซึ่งจะเปียกชื้นไม่ได้จึงต้องเก็บไว้ในเขาควายสพายไว้ข้างหลัง เวลาจะยิงปืน Gun chief เป็นผู้ใส่ชนวน แล้วจึงยิงได้ ส่วนภาษาไทยกลายมาเป็น "คันชีพ" แปลว่า กระเป๋ากระสุน.

กรมทหารมหาดเล็ก เป็นนายร้อยตรี กำกับกองแตรวง[1]

ในปี พ.ศ. 2420 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภว่า กรมทหารมหาดเล็กที่ได้ทรงพระอุตสาหะจัดตั้งและทนุบำรุงขึ้นนี้ ได้เจริญรุ่งเรืองกว้างขวางขึ้นมาก ประกอบกับพระราชภาระกิจอย่างอื่นของพระองค์มีมาก (เพราะเป็นระยะที่ทรงบริหารประเทศด้วยพระองค์เองแล้ว) เกรงว่าจะดูแลสอดส่องในกิจการของกรมทหารนี้ได้ไม่ทั่วถึง จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติ เป็นข้อบังคับสำหรับกรมทหารมหาดเล็กขึ้น ณ วันศุกร์ เดือน 9 ขึ้น ค่ำ 1 ปีฉลู นพศกจุลศักราช 1239[2] เพื่อปรับปรุงวิธีการปกครอง และการจัดหน่วยงานในกรมทหารนี้เสียใหม่ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ตามพระราชบัญญัติกรมทหารมหาดเล็กฉบับนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบังคับบัญชา โดยมีตำแหน่งผู้รับสนองพระบรมราชโองการ ซึ่งในขณะนั้นได้แก่ พระองค์เจ้ากาพยกนกรัฒน์ พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ทรงเป็นผู้บังคับการพิเศษ ส่วนราชการในกรมนี้ประกอบด้วย กองทหารราบ กองทหารม้า กองทหารช่าง กองแตรวง กองกลาง และแผนกใช้จ่าย แผนกยุทธภัณฑ์ แพทย์และพยาบาล และตำแหน่งเบ็ดเตล็ด[3]

นอกจากกรมทหารมหาดเล็ก ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งขึ้นในรัชสมัยของพระองค์แล้ว พระองค์ยังได้ทรงทนุบำรุงกรมทหารหน้า และกรมทหารปืนใหญ่ ซึ่งเป็นกรมทหารที่มีระเบียบยุทธวิธีอย่างใหม่มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

---

[1] จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตำนานทหารมหาดเล็ก หน้า 15.

[2] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) "พ.ร.บ. สำหรับกรมทหารมหาดเล็ก" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9 หน้า 249.

[3] ก.

ให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น และทรงโปรดเกล้า ฯ ให้แก้ไขกรมทหารอย่างเก่าจัดขึ้นเป็นกรมทหารแบบใหม่อีกด้วย

2. ทรงปรับปรุงกรมทหารหน้า

กรมทหารหน้า เป็นกรมทหารที่มีระเบียบยุทธวิธีเป็นแบบใหม่ มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นกรมทหารซึ่งมีวิวัฒนาการมาจากกรมเกณฑ์หัดอย่างยุโรปเดิม ที่ได้ชื่อว่า "กรมทหารน่า" นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า เนื่องมาจากหน้าที่ของกรมทหารนี้ กล่าวคือ มีหน้าที่แห่เสด็จบ้าง หรือเมื่อมีเหตุการณ์ไม่สงบเกิดขึ้น ต้องออกปฏิบัติราชการก่อนบ้าง[1] เป็นต้น

ตามที่ได้กล่าวแล้วแต่ต้นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระราชนิยมทางการทหาร ได้เคยเสด็จทอดพระเนตร การฝึกหัดยุทธวิธีของกองทหารหน้า ณ ท้องสนามชัย มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว[2] ฉะนั้นเมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติแล้ว จึงทรงเอาพระทัยใส่ทนุบำรุงกรมทหารหน้าทั้งในด้านกำลังคน กำลังอาวุธ และวิชาการ อาทิเช่น โปรดเกล้า ฯ ให้จัดหาครูมาฝึกหัดยุทธวิธีเพิ่มเติม จนสามารถจัดให้มีการประชุมพลสวนสนาม และประลองยุทธถวายทอดพระเนตร ณ ท้องสนามชัย ได้[3]

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดารภาค 23 ตำนานทหารราบที่ 4 หน้า 53 – 54.

[2] จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ตำนานทหารมหาดเล็ก หน้า 1.

[3] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาค 23 ตำนานทหารราบที่ 4 หน้า 55.

2.1 จัดกรมทหารหน้าให้เป็นกรมใหญ่แบบกรมผสม ในปี พ.ศ. 2414 หลังจากที่ทรงเอาพระทัยใส่ทนุบำรุงกรมทหารหน้า เป็นหลักฐานมั่นคงพอสมควรแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดตำแหน่งนายทหารประจำกรมผสม ตามแบบกรมทหารสมัยใหม่ โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาพิชัยสงคราม (อำ) เมื่อยังดำรงยศเป็นพระอินทรเทพ เป็นผู้บังคับการ จากนั้นได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กรมทหารรักษาพระองค์ (ร. พัน 4 หรือ ผส. 31 ร. พัน 1 ในปัจจุบัน) และกรมทหารล้อมวัง (กรมทหารบกราบที่ 11 ขณะนี้) ซึ่งเป็นกรมทหารแบบเก่า เข้ามาสมทบในกรมทหารหน้า[1]

2.2 การปกครอง ในปี พ.ศ. 2417 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้า ฯ ให้แต่งตั้งนายทหารสัญญาบัตรบังคับกอง และกระทำการกอง เรียกยศและตำแหน่งทหารตามแบบอังกฤษ เช่น ตำแหน่งผู้บังคับการเรียก "คอลอเนล อินชีพ" ได้แก่พระยาพิชัย (อำ)[2]

ในปี พ.ศ. 2423 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าหมื่นไวยวรนารถ (เจิม แสงชูโต) จากกรมทหารมหาดเล็ก (ซึ่งกลับจากการไปดูการทหารในยุโรป พร้อมกับคณะทูตที่ไปลอนดอนในปี พ.ศ. 2421)[3] เข้ารับราชการในกรมทหารหน้า ตำแหน่งผู้บังคับการที่ 2 มียศเป็น "คอลอเนล" (นายพันเอก) เจ้าหมื่นไวยวรนารถได้จัดระเบียบการปกครองในกรมทหารหน้าให้ดีขึ้นโดยลำดับ มีการตรา "ข้อบังคับกรมทหารหน้า" ขึ้นใช้ในปี พ.ศ. 2423 กำหนดยศทหารเป็น 11 ชั้น (ตั้งแต่พลเอก

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาค 23 ตำนานทหารราบที่ 4 หน้า 55. และ ประวัติการของจอมพลและมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี หน้า 53.

[2] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาค 23 ตำนานกรมทหารราบที่ 4 หน้า 56.

[3] จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ประวัติการของจอมพลและมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี หน้า 41.

ลงไปถึงสิบโท) พร้อมทั้งกำหนดอัตราเงินเดือนตามยศด้วย[1]

นอกจากนั้น ยังจัดให้มีการปฏิญาณสาบานตัวตามธรรมเนียม ว่า

"ทหารจะมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์"[2]

แสดงให้เห็นว่ากรมทหารหน้าได้รับการปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพสูง และมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

2.3 การจัดการศึกษาในกรมทหารหน้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียนคะเด็ต (นายร้อย) สำหรับกรมทหารหน้าขึ้น ในปี พ.ศ. 2424 ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนทหารมหาดเล็กขึ้น โรงเรียนคะเด็ตทหารหน้าตั้งขึ้นที่ข้างวังสราญรมย์ และโปรดเกล้า ฯ ให้จ้าง ร้อยเอก เยรินี และ นายโยเซฟ ฟารันโด ชาวอิตาเลียน เป็นครูสอนในโรงเรียนคะเด็ตทหารหน้า ในชั้นต้นโรงเรียนนี้มีนักเรียน 40 คน[3]

การจัดตั้งโรงเรียนสำหรับผลิตนายทหารนี้ นอกจากจะเป็นการวางรากฐานให้แก่วิชาชีพทหารแล้ว ยังเป็นการเตรียมคน (นายร้อยนายสิบ) ไว้เพื่อการปฏิรูปการทหารในระยะต่อไป เมื่อตำรวจมีกองทหารประจำมณฑล และการประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งในเวลาดังกล่าวจำเป็นต้องใช้นายร้อยนายสิบเป็นจำนวนมาก

2.4 ขยายกรมทหารหน้าให้มีจำนวนพลทหารมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กรมทหารหน้า รับเลกไพร่หลวง และบุตรหมู่ ไม่ว่าหมู่ใด กระทรวงใด ที่สมัครเข้ามาเป็นทหารในกรมทหารหน้า เป็นเวลา

---

[1] จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ประวัติการของจอมพล และมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี หน้า 51, 55, 57, 59.

[2] ค. หน้า 48.

[3] ค. หน้า 77. และ ยุทธะโกษ เล่ม 2 (ร.ศ.112) หน้า 120.

5 ปี แล้วปลดพ้นหน้าที่ประจำการ ทำให้มีผู้สมัครเข้ารับราชการในกรมทหารนี้มากจนต้องปิดรับสมัคร เพราะเกินความต้องการ

ทหารสมัครเหล่านี้ นอกจากจะได้ปลดประจำการภายหลังการรับราชการครบ 5 ปี แล้ว ในระหว่างที่รับราชการอยู่ ยังได้รับพระราชทาน เครื่องแบบสักหลาดสีดำ และเงินเดือนอีกเดือนละ 10 บาท พร้อมทั้งอาหารวันละ 2 เวลาด้วย[1]

การประกาศรับทหารสมัครในปี พ.ศ. 2425 นั้น ศาสตราจารย์พิเศษ ขจร สุขพานิช ได้แสดงความคิดเห็นไว้ในบทความเรื่อง "ฐานันดรไพร่" ว่า เป็นการแปลงไพร่สม และไพร่หัวเมืองมาเป็นไพร่หลวง เป็นพระบรมราโชบายผนึกกำลังของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นจุดเริ่มต้นของการปลดปล่อยไพร่ทั้งหลายให้ก้าวไปสู่ความเป็นไท ในที่สุด[2]

ในแง่ของกรมทหารหน้า การได้ "กองทหารสมัคร" จำนวนมากเช่นนั้น ทำให้สามารถจัดเป็นกองทหารได้หลายกองพัน จึงสามารถจัดกองทหารเพิ่มเติมขึ้นได้อีกหลายประเภท อาทิเช่น กองทหารม้า กองทหารคับเพลิง กองทหารช่าง เป็นต้น[3] กรมทหารหน้าจึงกลายเป็นกรมผสมขนาดใหญ่ และมีบทบาทสำคัญในการป้องกันรักษาประเทศ

2.5 ยุทธวิธีและการฝึกหัด ได้กล่าวแล้วแต่ต้นว่า กรมทหารหน้านี้เป็นกรมทหารที่มียุทธวิธี และการฝึกหัดทหารแบบตะวันตก มีครูทหารเป็นชาวตะวันตก เป็นกรมทหารที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดกรมหนึ่งในเวลานั้น และวิวัฒนาการมาเป็นกองทัพบกไทยในสมัยปัจจุบัน อาวุธยุทธภัณฑ์ที่ใช้ก็เป็นแบบตะวันตกด้วย แต่มักประสบกับปัญหาอาวุธไม่

---

[1] จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ประวัติการของจอมพล และมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี หน้า 55 – 63.

[2] ขจร สุขพานิช "ฐานันดรไพร่" ประวัติศาสตร์ และการเมือง หน้า 105 – 107.

[3] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาค 23 ตำนานกรมทหารราบที่ 4 หน้า 57.

เพียงพอกับจำนวนพลทหารที่จะใช้ในการฝึกหัด ถึงปรากฏในพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีไปถึง เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ให้จ่ายปืนให้แก่ทหารสมัคร ที่วังสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารให้ครบจำนวนพลทหาร เพราะนายปาวีได้เวียนไปดูทหารสมัครดังกล่าวทุกวัน[1]

3. กรมทหารแบบใหม่ในปี พ.ศ. 2430

การจัดการทหารในช่วง พ.ศ. 2411 ถึง พ.ศ. 2430 ซึ่งผู้เขียนตั้งสมมุติฐานว่า เป็นการจัดเพื่อถึงพระราชอำนาจมาสู่พระมหากษัตริย์ และสร้างความมั่นคงให้แก่ราชบัลลังก์สัมฤทธิ์ผลอย่างงดงาม ดังปรากฏในปี พ.ศ. 2430 กิจการทหารบกทหารเรือ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระอุตสาหะ ทนุบำรุงและจัดตั้งขึ้น นับแต่ปีที่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นต้นมา อันได้แก่การทนุบำรุงกรมทหารหน้าทหารปืนใหญ่ ซึ่งเป็นกรมทหารที่มีระเบียบยุทธวิธีแบบตะวันตกมาแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นดังกล่าว และยังทรงพระราชดำริให้ตั้งกรมทหารมหาดเล็กให้มีระเบียบยุทธวิธีแบบใหม่ดีขึ้น ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้แก้ไขกรมทหารอย่างเก่า จัดเป็นกรมทหารอย่างใหม่ ทรงเลือกสรรพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่ไว้วางพระราชหฤทัย เป็นผู้บังคับการกรมทหารนั้น ๆ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2430 พระองค์ทรงมีกรมทหารอย่างใหม่ทั้งสิ้น 9 กรม เป็นกรมทหารบก 7 กรม

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13. 1/17 สำเนาที่ 77/6320 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง เจ้าฟ้ากรมพระ ภาณุพันธุวงษ์วรเดช ลงวันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436).

กรมทหารเรือ 2 กรม[1]

กรมทหารบกได้แก่

(1) กรมทหารมหาดเล็ก มีนายพันโทพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นผู้รับพระบรมราชโองการบัญชาการกรม

(2) กรมทหารรักษาพระองค์ นายพันเอกพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้บังคับการ

(3) กรมทหารล้อมวัง นายพันเอกพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นผู้บังคับการ แต่เวลานั้นเสด็จไปราชการปราบฮ่อ นายพันตรีพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นอดิศรอุดมเดช เป็นผู้แทนผู้บัญชาการ

(4) กรมทหารหน้า นายพันเอกพระยาสุรศักดิ์มนตรี เป็นผู้บังคับการ และอยู่ระหว่างไปราชการปราบฮ่อ นายพันตรีเจ้าหมื่นสรรพเพ็ชภักดี (บุศย์ เพ็ญกุล) เป็นผู้แทนผู้บังคับการ

(5) กรมทหารฝีพาย นายพันตรีพระยามหามนตรี (เวก ยมาภัย) เป็นผู้บังคับการ อยู่ในความกำกับของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ

(6) กรมทหารปืนใหญ่ นายพันตรีพระอมรวิไสยสรเดช (โต บุนนาค) เป็นผู้บังคับการ เวลานั้นไปราชการปราบฮ่อ นายร้อยเอกหลวงสรวิเศษเดชาวุธ (บุศย์ บุนนาค) เป็นผู้บังคับการแทน

(7) กรมทหารช้าง นายพันตรีพระยาเทพราชา (เอี่ยว คชาชีวะ) เป็นผู้รั้งผู้บังคับการ (นายพันเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ ซึ่งทรงบัญชาการอยู่เดิม เพิ่งสิ้นพระชนม์)

---

[1] จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตำนานทหารมหาดเล็ก หน้า 33 – 35 และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช หน้า 29 - 30.

กรมทหารเรือมี 2 กรมคือ

(1) กรมทหารเรือพระที่นั่งเวสาตรี (คือ กรมทหารปืนกลแกตลิงในกรมแสง ซึ่งเลิกแล้วยกไปเป็นทหารเรือ) นายพันเอกพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจายสนิทวงศ์ เป็นผู้บังคับการ

(2) กรมอรสุมพล เป็นกองเรือรบ และเรือพระที่นั่งกลไฟพวกหนึ่ง และกองทหารบกสำหรับเรือรบที่เรียกว่า "ทหารมรีน" อีกพวกหนึ่ง พระยาประภากรวงษ์วรวุฒิภักดี (ชาย บุนนาค) เป็นผู้บังคับการ[1]

กรมทหารทั้ง 9 กรมนี้ เป็นอิสระแก่กัน ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ กระทรวงกลาโหม ซึ่งเป็นตำแหน่งหัวหน้า ในราชการทหาร ตามธรรมเนียมโบราณ ไม่มีหน้าที่บังคับบัญชากรมทหารอย่างใหม่นี้แต่อย่างไร ถ้าพิจารณาในแง่ของการปกครอง แสดงให้เห็นว่าระบบการปกครองยังสับสนอยู่มาก แต่ถ้าพิจารณาในด้านสถานภาพของพระมหากษัตริย์ แสดงว่าสถานภาพของพระองค์เป็นปึกแผ่นมั่นคงขึ้นกว่าระยะเริ่มครองราชย์มาก กรมทหารแบบใหม่ทั้ง 9 กรมนี้ บังคับบัญชาโดยพระเจ้าน้องยาเธอ และข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิดพระองค์ทั้งสิ้น นับว่าพระองค์ประสบความสำเร็จอย่างดีเยี่ยมในวัตถุประสงค์ประการแรกของการปฏิรูปการทหาร และยังบังเกิดผลพลอยได้อีกหลายประการ อาทิเช่นการวางรากฐานแก่วิชาชีพทหาร ซึ่งในระยะต่อมา ได้กลายเป็นวิชาชีพที่แสดงบทบาทอย่างสำคัญในสังคมไทย นับแต่ปีพุทธศักราช 2475 จนถึงวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2517 เป็นช่วงเวลาที่กลุ่มวิชาชีพทหารประสบความรุ่งเรืองสูงสุดในสังคมไทย

การจัดการทหารในปี พ.ศ. 2430 ถึง พ.ศ. 2435

นับแต่ปี พ.ศ. 2430 เป็นต้นมา ปัญหาสำคัญภายในประเทศ ซึ่งได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับเอกภาพของชาติ (National Unity) ได้คลี่คลายไปในทางที่เสริมสร้างความมั่นคง

---

[1] จอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยากฤษฎาภินิหารบวรเดช ตำนานทหารมหาดเล็ก หน้า 33 – 35.

ให้แก่ประเทศชาติ แต่ในขณะเดียวกัน ภัยจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกได้เริ่มสร้างความหวั่นวิตกให้แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และกลุ่มปัญญาชนในสมัยนั้น[1] เป้าหมายในการจัดการทหารจึงเปลี่ยนแปลงไปจากการมุ่งสร้างความมั่นคงให้แก่ราชบัลลังก์ ไปสู่การเสริมสร้างประสิทธิภาพให้แก่การทหาร เพื่อให้สามารถป้องกันรักษาประเทศจากการคุกคามของต่างประเทศ

การจัดการทหารในช่วง พ.ศ. 2430 – พ.ศ. 2435 เป็นเรื่องของการจัดระเบียบบริหาร และหน่วยงานของทหารให้มีประสิทธิภาพขึ้น ระเบียบบริหารและหน่วยงานที่จัดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวได้แก่

1. <u>การตั้งกรมยุทธนาธิการ</u>

กรมยุทธนาธิการ เป็นกรมที่ตั้งขึ้นตาม "ประกาศจัดทหาร" ณ วันศุกร์ เดือน 5 แรม 1 ค่ำ ปีกุน ยังเป็นอัฐศกจุลศักราช 1248[1] (ตรงกับวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2430)

1.1 จุดมุ่งหมายของการตั้งกรมยุทธนาธิการ เพื่อให้เป็นกรมกลางที่รับผิดชอบในการดำเนินงาน และบังคับบัญชากรมทหารบก ทหารเรืออย่างใหม่ทั้งหมด ให้เป็นระเบียบแบบแผนเพื่อขจัดปัญหาที่มีอยู่ในกรมทหารขณะนั้นให้หมดไป สร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่การทหาร เพื่อเป็นกำลังในการป้องกันประเทศ ดังปรากฏในพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่า

"... ราชการทหารบก ทหารเรือ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นแต่กาล เป็นครั้งเป็นคราวตามเวลาจำเป็นที่มีเหตุต้อง

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร.5 บ.2/16</u> เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ.103 (พ.ศ. 2427).

[2] ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) "ประกาศจัดทหาร" <u>ประชุมกฎหมายประจำศก</u> เล่ม 11 หน้า 100 – 107.

เปลี่ยนแปลงตามกระบวนยุทธนาธิการที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ แล้วนั้น ยังแยกย้ายกันอยู่หลายหมู่หลายกรม ผู้บัญชาการในกรมทหารต่าง ๆ นั้น ก็ต่างคนต่างจัดไปโดยน้ำใจของตน ที่เห็นว่าเป็นคุณต่อราชการจริง ทั่วทุกหมู่ทุกกรม ก็แปลกแตกต่างกันไป ไม่ลงเป็นแบบแผนได้ เงินแผ่นดินที่ใช้ในการทหารต่าง ๆ นี้ จึงไม่มีกำหนดลงเป็นอัตราแน่ได้ ใช้เปลืองมากมายนัก อีกประการหนึ่งการที่ผิดแปลกแตกต่างกันนี้ ใช่ว่าจะเป็นแต่ใช้เงินทองอย่างเดียวเมื่อไร สรรพการฝึกหัดบังคับบัญชา และเครื่องศาสตราวุธที่ใช้อยู่ ก็ไม่ลงเป็นแบบแผน การที่เป็นอยู่ดังนี้ เป็นที่น่ากลัวว่า ถ้ามีเหตุการณ์ที่จะต้องใช้กำลังทหารทั่วไปแล้ว ก็จะเกิดเหตุยุ่งใหญ่..." [1]

1.2 ประกาศจัดการทหาร 8 เมษายน พ.ศ. 2430 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหารือกับพระบรมวงศานุวงศ์ และ เสนาบดี ต่างมีความเห็นพร้อมกันในการตราพระราชบัญญัติจัดการทหารอย่างใหม่ ให้เป็นระเบียบแบบแผนที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนั้นในวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2430 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ประกาศจัดการทหารขึ้น

ตามประกาศฉบับนี้ กำหนดให้ "กรมยุทธนาธิการ" เป็นกรมกลางของการทหารบกทหารเรืออย่างใหม่ทั้งปวง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงพระอิสริยยศตำแหน่งจอมทัพ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร ดำรงตำแหน่งผู้บังคับบัญชาการทั่วไป

---

[1] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11 หน้า 100 – 101.

มีชื่อเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า "คอมมานเดออินชีฟ" (Commander in Chief)*
มีตำแหน่งเจ้าพนักงานใหญ่ ผู้ช่วยทั้งฝ่ายทหารบก ทหารเรือ การยุทธภัณฑ์ และการใช้จ่ายในการทหารบก ทหารเรือทั่วไป รวม 4 ตำแหน่ง แต่ขณะนั้นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมารยังทรงพระเยาว์อยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ ซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็นพลเอก พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช อธิบดีกรมไปรษณีย์โทรเลข มาทรงดำรงตำแหน่งผู้แทนผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ตามประกาศจะต้องได้รับพระราชทานสัญญาบัตรทุกปี ปรากฏในสัญญาบัตรว่า "ผู้แทนผู้บัญชาการทั่วไปในกรมทหาร" และต่อมาเรียกว่า "ผู้แทนผู้บัญชาการทั่วไป" ภายหลังจึงเป็น "ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ"

ตำแหน่งเจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยผู้บัญชาการทั่วไปอีก 4 ตำแหน่งได้แก่

(1) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นผู้ช่วยผู้บังคับบัญชาการทหารบก (แอดชุแตนต์ เยเนอราล) มียศเป็นนายพลตรี

(2) พลเรือโท พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารเรือ

(3) นายพลตรี พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นเจ้าพนักงานใหญ่ใช้จ่าย

(4) นายพันเอก พระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เป็น

---

* Commander in Chief โดยปกติเป็นชื่อตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก แต่ในที่นี้หมายถึงผู้บัญชาการทหารทั่วไป คล้ายเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เพราะเป็นตำแหน่งที่ต้องปกครองถึง 2 เหล่าทัพ คือทั้งทหารบก และทหารเรือ (แต่ปกครองเฉพาะกรมทหารแบบใหม่ 9 กรม ส่วนการปกครองหัวเมืองทางใต้ และงานพลเรือนอื่น ๆ ยังอยู่ในอำนาจเสนาบดีกลาโหม)

เจ้าพนักงานใหญ่ฝ่ายยุทธภัณฑ์[1]

พระราชบัญญัติจัดการทหารที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราขึ้นในปี พ.ศ. 2430 นี้ มีสาระสำคัญจำแนกได้เป็น 3 ส่วนคือ

1.2.1 การแบ่งหน่วยงาน และกำหนดหน้าที่รับผิดชอบ

ก. ให้กรมยุทธนาธิการเป็นกรมกลางประกอบด้วยหน่วยงานใหญ่ 4 หน่วยคือ กรมทหารบก กรมทหารเรือ กรมการเงิน (กรมใช้จ่าย) และกรมยุทธภัณฑ์

ข. กำหนดหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาการทั่วไป และเจ้าพนักงานใหญ่แต่ละฝ่าย

(1) กำหนดให้ผู้บังคับบัญชาการทั่วไปมีอำนาจในการสั่งการตราข้อบังคับสำหรับกรมทหาร มีอำนาจชี้ขาดคำปรึกษาที่ไม่อาจตกลงกันได้ เป็นผู้นำความขึ้นกราบบังคมทูล และรับพระบรมราชโองการทั้งปวงที่เกี่ยวกับทหาร และรับผิดชอบในกิจการทั้งปวงในกรมทหารนี้

(2) เจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยบัญชาการทหารบก มีหน้าที่จัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับกฎข้อบังคับทหารบก จำนวนกำลังทหารบก การฝึกหัดทหารบก และถ้อยความในกรมทหารบก ทหารเรือ โดยเป็นผู้รับคำสั่งของผู้บัญชาการทั่วไป มีคำสั่งในกรม หรือจะมีไปยังกรมที่เกี่ยวข้องด้วย

(3) เจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยบัญชาการใช้จ่าย มีหน้าที่จัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับการเบิกเงินใช้สอย จ่ายในกรมทหารทั้งปวง การประมาณราคาของ และตรวจตราลดหย่อน เพิ่มเงินที่จะใช้ในกรมทหาร เป็นผู้รับคำสั่งของผู้บังคับบัญชาการทั่วไป มีคำสั่งในกรม หรือจะมีไปยังกรมที่เกี่ยวข้องด้วย

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพล-พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช หน้า 30. และ จอมพล-สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตำนานทหารมหาดเล็ก หน้า 37 – 38.

(4) เจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยปลัดทหารยุทธภัณฑ์ มีหน้าที่จัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องในโรงทหาร เครื่องภาชนะใช้สอย เครื่องแต่งตัวทหาร เครื่องศาสตราวุธ พาหนะของทหารที่จะไปทางบก เสบียงอาหาร และให้เป็นผู้รับคำสั่งของผู้บังคับบัญชาการทั่วไป มีคำสั่งในกรม และติดต่อกับกรมอื่น

นอกจากหน้าที่ดังกล่าว ยังมีการกำหนดหน้าที่ร่วมกันของผู้บังคับบัญชาการทั่วไป กับเจ้าพนักงานใหญ่ทั้ง 4 ให้ปรึกษากันจัดการในกรมทหารทั้งปวงให้เรียบร้อย เป็นแบบแผนเดียวกัน ประหยัดเงินแผ่นดิน แก้ไขข้อบกพร่อง รับผิดชอบร่วมกัน หาทางจัดให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

1.2.2 กำหนดอัตราเงินเดือนผู้บังคับบัญชาการทั่วไป และเจ้าพนักงานใหญ่ทั้ง 4 และให้อำนาจในการกำหนดอัตราเงินเดือนเจ้าพนักงานผู้น้อยตามความเหมาะสม ดังปรากฏในพระราชบัญญัติข้อ 7 ว่า

> "... ให้ตั้งเงินเดือนสำหรับผู้บังคับบัญชาการทั่วไป ปีละ 100 ชั่ง เจ้าพนักงานใหญ่ 4 ตำแหน่ง ตำแหน่งหนึ่ง ปีละ 60 ชั่ง เจ้าพนักงานรอง 4 ตำแหน่ง ตำแหน่งหนึ่ง ปีละ 30 ชั่ง เจ้าพนักงานผู้น้อย ๆ ลงไปนั้น ให้ตั้งตามสมควรแก่ตำแหน่ง..." [1]

1.2.3 หลักปฏิบัติงานในระยะเริ่มแรก

(1) ให้ตรวจบัญชีรายชื่อนายทหารสัญญาบัตร และนายทหารที่ต่ำกว่า ตลอดจนพลทหาร และเจ้าพนักงานต่าง ๆ ในกรมทหารทั้งปวง ว่าควรจะเปลี่ยนแปลงตำแหน่งเหล่านั้นให้เป็นแบบแผนเรียบร้อยขึ้นอย่างไร

(2) ให้เรียกตรวจบัญชีรายจ่ายประจำ และรายจ่ายจร แล้วจึงคิดงบประมาณที่จะใช้ในปีต่อไป ให้ประหยัดที่สุด

---

[1] ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11 หน้า 105.

(3) ให้เรียกรายงานข้อราชการ และปัญหาขัดข้องตลอดจนกฎข้อบังคับจากผู้บังคับการกรมทหารทุกกรม แล้วหาทางแก้ไขให้เป็นแบบแผนอันดี แล้วกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระราชทานพระบรมราชานุญาต แล้วจึงใช้เป็นกฎข้อบังคับสำหรับกรมทหารบก ทหารเรือทั่วไป

(4) ให้ตรวจบัญชีเสื้อผ้า อาวุธ สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ พร้อมทั้งพาหนะทั้งปวงที่มีอยู่ แล้วคิดรวบรวมของต่าง ๆ เหล่านั้นไว้ที่เดียวกัน จัดระเบียบการเบิกจ่าย และซ่อมแซมให้ดีขึ้น

ประกาศจัดการทหารฉบับนี้ ถือได้ว่าเป็นความพยายามในการที่จะปฏิรูปการทหารในด้านการควบคุมบังคับบัญชา การจัดสายงาน วางระเบียบปฏิบัติ และข้อแนะนำในการปฏิบัติงานในระยะเริ่มแรก ตลอดจนการกำหนดตำแหน่ง และอัตราเงินเดือนซึ่งแตกต่างกันอยู่แต่เดิม ให้เป็นระเบียบอันเดียวกัน เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างเรียบร้อย ประหยัด และได้ผลดีแก่ราชการ

ลักษณะเด่นประการหนึ่งของประกาศฉบับนี้คือ การย้ำเรื่องความสามัคคี การทำงานร่วมกัน ความรับผิดชอบในหน้าที่ และการปฏิบัติหน้าที่ให้เจริญรุดหน้าขึ้นโดยลำดับ ดังปรากฏในข้อ 14 ของประกาศฉบับนี้ว่า

"ข้อ 14 ผู้บังคับบัญชาการทั่วไป กับเจ้าพนักงานใหญ่ทั้ง 4 นี้ มีหน้าที่ร่วมกันคือ

1. ต้องปรึกษาหารือกันจัดการในกรมทหารทั้งปวง ให้เรียบร้อยดี และไม่ให้เปลืองเงินแผ่นดินที่ใช้ในกรมทหาร ให้เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกันสืบไป

2. ต้องคิดอ่านตรวจตราการเสื่อมทรามที่จะมีในกรมทหาร ตามหน้าที่ของตน

3. ต้องพร้อมกันรับผิดชอบการทั้งปวงในกรมทหาร ตามหน้าที่ของตน

4. ตริตรองการทั้งปวง ที่ยังไม่ได้มีในกฎหมาย ฤายังไม่ได้จัดการขึ้น การนั้นควรจะต้องจัดการขึ้นจึงจะเป็นการดีในราชการประการใดนั้น พร้อมกัน

ทำความเห็นขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา จะได้ทรงพระราชดำริการต่อไป"[1]

ประกาศข้อ 14 นี้ กำหนดให้ผู้บังคับบัญชาการทั่วไป และเจ้าพนักงานใหญ่ทั้ง 4 ทำหน้าที่เป็นคณะเสนาธิการร่วมกันวางแผน และจัดดำเนินการ เพื่อความเจริญก้าวหน้าของกิจการทหารในกรมยุทธนาธิการ

2. <u>การปรับปรุงคุณภาพของตัวทหาร</u>

หลังการปรับปรุงหน่วยงาน และการบังคับบัญชาให้เป็นระเบียบแบบแผนที่ดีตามประกาศจัดการทหาร เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2430 แล้วไม่นาน กรมยุทธนาธิการได้เริ่มสร้างความเจริญให้แก่กิจการทหาร โดยเริ่มจากด้านคุณภาพของตัวทหารก่อน ด้วยการออก "ข้อบังคับกรมทหารบก คำสั่งที่ 1"[2] ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2431

จุดมุ่งหมายของการออก "ข้อบังคับกรมทหารบกคำสั่งที่ 1" เพื่อแก้ไขระเบียบการฝึกหัดทหารเสียใหม่ ให้เรียบร้อยเป็นแบบแผนที่ดี ในการนี้ พลเอกพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ ตั้งข้อบังคับสำหรับการฝึกหัด และการปฏิบัติหน้าที่รักษาการสำหรับทหารขึ้น เพื่อให้นายทหารและพลทหารเข้าใจชัดเจน เพื่อจะได้ตั้งใจปฏิบัติ และรักษาราชการได้เรียบร้อย

ข้อบังคับกรมทหารบกคำสั่งที่ 1 นี้ มีสาระสำคัญ 3 ประการคือ

2.1 อธิบายการฝึกหัดทหาร เกี่ยวกับลักษณะการฝึกหัด และกำหนดเวลาในการฝึกหัด

(1) ลักษณะการฝึกหัดมี 3 สถาน คือ การฝึกหัดโดยนายทหารชั้นผู้ใหญ่ การฝึกหัดโดยนายทหารชั้นผู้บังคับกองร้อย และการฝึกหัดโดยนายทหารประจำ-

---

[1] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) <u>ประชุมกฎหมายประจำศก</u> เล่ม 11 หน้า 107.

[2] กรมยุทธนาธิการ <u>ยุทธะโกษ</u> เล่ม 1 (ร.ศ.111) หน้า 5.

กองร้อย หรือทหารที่ไม่มีสัญญาบัตร

(2) กำหนดเวลาในการฝึกหัด ปกติหัดวันละ 3 เวลา คือ ย่ำรุ่งถึง 8 นาฬิกา ครั้งหนึ่ง 10 นาฬิกา ถึง 12 นาฬิกา ครั้งหนึ่ง และ 16 นาฬิกา ถึงย่ำค่ำ ครั้งหนึ่ง (สำหรับฤดูร้อน) ถ้าเป็นฤดูหนาว การฝึกหัดเวลาเช้าจะช้าลง 30 นาที และการฝึกหัดเวลาเย็นจะเร็วขึ้น 30 นาที

2.2 อธิบายเพลงแตรเดี่ยว มีกำหนดใช้เพลงแตรเดี่ยวประจำกรมทหารต่าง ๆ ประกอบไปด้วยเพลงแตรบอกชื่อกรม เพลงแตรบอกการปฏิบัติของทหาร เช่น เข้าแถว แต่งตัว รับประทานอาหาร เป็นต้น

2.3 ข้อบังคับกรมทหาร ส่วนนี้เป็นรายละเอียดบอกการปฏิบัติการของนายทหาร และพลทหารตั้งแต่ย่ำรุ่งไปถึงเวลาพลบค่ำ

เมื่อพิจารณาข้อบังคับกรมทหารบกคำสั่งที่ 1 แล้ว จะพบว่า กรมยุทธนาธิการได้พยายามปรับปรุงคุณภาพของตัวทหาร ทั้งในด้านการฝึกหัด ระเบียบวินัย ความรู้ในวิชาชีพทหาร ความรับผิดชอบ สุขภาพอนามัย ตลอดจนสุขนิสัยของทหาร

3. <u>การปรับปรุงทหารที่ประจำตามหัวเมืองต่าง ๆ</u>

เมื่อการทหารในราชธานี ได้รับการปฏิรูปให้มีระเบียบแบบแผนที่ดี ทั้งในด้านการบริหารงาน ระเบียบปฏิบัติและคุณภาพของตัวทหารแล้ว กรมยุทธนาธิการได้ขยายการปฏิรูปออกไปยังหน่วยทหารที่รักษาการอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมี นายพลเอก พระเจ้าน้องยาเธอ [illegible] เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ ตราพระราชบัญญัติสำหรับทหารที่ไปปราบโจรผู้ร้ายตามหัวเมือง ชื่อ "ข้อบังคับกรมทหารบกคำสั่งที่ 2" ว่าด้วยหน้าที่ของ ออฟฟิเซอ บังคับทหารรักษาราชการตามหัวเมือง[1] ณ วันเสาร์ขึ้นค่ำหนึ่ง

---

[1] กรมยุทธนาธิการ <u>ข้อบังคับกรมทหารบก คำสั่งที่ 2</u> ว่าด้วยหน้าที่ ออฟฟิเซอ บังคับทหารรักษาการตามหัวเมือง ณ วันเสาร์ ขึ้นค่ำหนึ่ง เดือนสาม ปีกุญ ศกจุลศักราช 1249, 31 หน้า.

เดือนสาม ปีกุญ นพศกจุลศักราช 1249 (ตรงกับวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2431)

จุดมุ่งหมายของข้อบังคับนี้ เพื่อปรับปรุงกองทหารซึ่งประจำอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ให้เป็นกองทหารที่มีระเบียบแบบแผนอันดีงาม ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเรียบร้อย เป็นประโยชน์ต่อราชการ และเป็นที่พึ่งของราษฎร

ข้อบังคับนี้มี 6 มาตรา สรุปความสำคัญได้ดังนี้ คือ

(1) การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ ไม่ก้าวก่ายกับการเมือง ไม่ใช้ตำแหน่งหน้าที่แสวงหาทรัพย์สินเงินทอง ไม่ใช้อำนาจลงอาญาแก่ราษฎร หรือโจรผู้ร้ายตามอำเภอใจ

(2) การทำจดหมายเหตุ บัญชี ใบบอก และทำรายงาน

(3) การปกครอง นายทหารต้องดูแลพลทหาร การฝึกหัด ความประพฤติ การเลี้ยงอาหาร การรักษาพยาบาล การซ่อมแซมสรรพาวุธ การรักษาที่อยู่

ข้อบังคับดังกล่าวนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นว่า กองทหารที่ไปประจำตามหัวเมืองได้รับการปฏิรูปให้มีระเบียบปฏิบัติ ตลอดจนทัศนคติตามแบบกองทหารสมัยใหม่ เช่น ไม่ให้ใช้อำนาจหน้าที่แสวงหาเงินทอง และไม่ใช้อำนาจลงอาญาแก่ราษฎร ดังปรากฏในมาตรา 2 ข้อ 3 และข้อ 6 ที่ว่า

> "... ห้ามมิให้ออฟฟิเซอร์* แลทหาร กระทำการแสวงหาทรัพย์สินเงินทองแก่ผู้หนึ่งผู้ใดเป็นอันขาด แม้แต่จะจับโจรผู้ร้าย ทำการตามหน้าที่ของทหาร ก็มิให้เรียกเอาเงินซึ่งจะเรียกว่าเป็นค่าธรรมเนียมนั้นเลย..."[1]
>
> และ
>
> "... ห้ามมิให้ผู้บัญชาการทหาร ถืออำนาจลงอาญาแก่ราษฎรด้วยเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นอันขาด..."[2]

---

*นายทหารสัญญาบัตร

[1] กรมยุทธนาธิการ "ข้อบังคับกรมทหารบกคำสั่งที่ 2" มาตรา 2 ข้อ 2.

[2] ก. ข้อ 6.

4. การตั้งโรงเรียนผลิตทหารชั้นอาชีพ

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งของการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ขาดคนที่มีความรู้ในวิชาทหารสมัยใหม่ ที่จะทำหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาในระดับต่าง ๆ บุคคลดังกล่าวนี้ มีความจำเป็นต่อการปฏิรูปการทหารอย่างยิ่ง "เพราะถึงแม้จะมีไพร่พลมาก และกล้าหาญสักเพียงใดก็ตาม ถ้าปราศจากแม่ทัพนายกองที่มีความรู้ สติปัญญาสามารถในการศึกสงครามแล้ว ลำพังแต่กำลังไพร่พล ก็ไม่อาจทำศึกสงครามให้มีชัยชนะได้ และอีกประการหนึ่ง นายทหารนั้นมีภาระที่จะต้องดูแลทุกข์สุขของไพร่พล ถ้านายทหารเป็นคนไม่มีความรู้ ความสามารถ ไม่มีอัธยาศัยที่มั่นคงอยู่ในความยุติธรรมแล้ว ไพร่พลก็จะได้รับความเดือดร้อนระส่ำระสาย เสื่อมเสียในราชการทหารไปด้วย" [1]

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักในความสำคัญของนายทหารดังกล่าว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียนทหารสราญรมย์ขึ้น โดยมีพระประสงค์จะผลิตนายทหารที่มีความรู้ความสามารถทั้งในด้านวิชาการ ระเบียบวินัย และมีน้ำใจของทหาร

พระราชดำริในการตั้งโรงเรียนสำหรับผลิตนายทหารนี้มีมาแต่ปี พ.ศ. 2424 เพื่อผลิตนายร้อย นายสิบ ให้แก่กรมทหารมหาดเล็ก และโรงเรียนคะเด็ตสำหรับทหารหน้า ดังกล่าว โรงเรียนทั้ง 2 แห่งต่างจัดดำเนินการไปตามที่เห็นสมควร จนกระทั่งปี พ.ศ. 2430 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า การแยกกันดำเนินการดังกล่าว นอกจากจะทำให้สิ้นเปลืองพระราชทรัพย์แล้ว ยังทำให้ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พลเอกพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ผู้แทนผู้บัญชาการทั่วไป จัดตั้งโรงเรียนสอนวิชาทหาร

---

[1] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชปรารภในการตราข้อบังคับกรมทหารบก คำสั่งที่ 3 ว่าด้วย "บัญญัติโรงเรียนทหารสราญรมย์" ณ วันเสาร์ ขึ้นค่ำหนึ่ง เดือนสาม ปีฉลู นพศกจุลศักราช 1249 (14 มกราคม 2431).

สำหรับกรมทหารบกทั่วไป เรียกว่า "โรงเรียนทหารสราญรมย์" โปรดเกล้า ฯ ให้พลตรีพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ผู้ช่วยปฏิบัติราชการทหารบกคัดเลือกคะเด็ตทหารมหาดเล็ก (นักเรียนนายร้อยทหารมหาดเล็ก) คะเด็ตทหารหน้า นักเรียนแผนที่ และพวกเด็ก ๆ ที่มีใจสมัคร และมีคุณสมบัติเหมาะแก่การเป็นทหาร เข้าเรียนในโรงเรียนทหารสราญรมย์ ได้จำนวนประมาณ 50 คน[1]

การดำเนินงานของโรงเรียนเป็นไปด้วยความเจริญก้าวหน้า เป็นประโยชน์แก่ราชการ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พลตรีพระเจ้าน้องยาเธอ [illegible] เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ ตราพระราชบัญญัติโรงเรียนทหารสราญรมย์ ณ วันเสาร์ขึ้นค่ำหนึ่ง เดือนสาม ปีกุญ นพศกจุลศักราช 1249 เรียกว่า "ข้อบังคับกรมทหารบก คำสั่งที่ 3 บัญญัติโรงเรียนทหารสราญรมย์"[2]

พระราชบัญญัตินี้มี 8 มาตรา แบ่งความสำคัญเป็น 4 ประการคือ

(1) การกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะเข้าเป็นนักเรียน ว่าจะต้องเป็นคนที่มีชาติตระกูล มีอายุอยู่ระหว่าง 14 – 24 ปี รางกายสมบูรณ์

(2) การปกครอง เน้นเรื่องการเชื่อฟังตามลำดับชั้น

(3) การเรียน วิธีเรียนที่ได้ผลดี การสอบมีการสอบปีละครั้ง ถ้าสอบตก 3 ครั้งจะต้องออก เพราะถือว่าโง่เขลา และไม่มีความเพียร

(4) การจัดนักเรียน จัดตามลักษณะการจัดกองร้อย ฝึกให้นักเรียนปกครองกันเอง เน้นเรื่องระเบียบวินัย ความประพฤติ และการรักษาเกียรติ

เมื่อได้พิจารณาถึงเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ทำให้เห็นได้ชัดว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้พระราชทานกำเนิดวิชาชีพทหารขึ้นในสังคมไทย

---

[1] โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า หน้า 6.

[2] กรมยุทธนาธิการ ข้อบังคับกรมทหารบกคำสั่งที่ 3 พระราชบัญญัติโรงเรียนทหาร-สราญรมย์ 20 หน้า.

ได้ทรงวางรากฐานของวิชาชีพนี้ไว้อย่างมั่นคง ตามทัศนของการทหารแบบตะวันตก ซึ่งเน้นทั้งวิชาการ ระเบียบวินัย และอุดมการณ์ในวิชาชีพทหาร เป็นสำคัญ พระราชบัญญัติฉบับนี้ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความมั่นคงในวิชาชีพทหาร ซึ่งวิชาชีพนี้เป็นวิชาชีพที่ประสบความสำเร็จสูงสุดในสังคมไทยในสมัยต่อมา

ในฐานะที่วิชาชีพทหาร เป็นวิชาชีพที่ประสบความสำเร็จสูงสุด และแสดงบทบาทหลายด้านในสังคมไทย นับแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน จึงควรให้ความสนใจในการจัดการศึกษาของวิชาชีพนี้

การจัดการศึกษา ในระยะแรกเริ่ม จัดชั้นเรียนเป็น 4 ชั้น ชั้น เอ เป็นชั้นสูงสุด ชั้น บี เป็นชั้นรอง ชั้น ซี เป็นชั้นต่ำ ชั้น ดี เป็นชั้นต่ำสุด

วิชาที่กำหนดให้ศึกษา ส่วนใหญ่เป็นการฝึกหัด ได้แก่ ฝึกเดิน ฝึกยิง ฝึกปืน ฝึกวิชาฟอติฟิเคชั่น (ป้อมค่าย) ฝึกพิชัยสงคราม ฝึกกายกรรม ส่วนวิชาสามัญ ได้แก่ วิชาโทโปเกรฟี (แผนที่ทหาร) วิชาภาษาไทย วิชาคณิตศาสตร์ (ได้แก่วิชาเลขคณิต พีชคณิต เรขาคณิต ตรีโกณมิติ) วิชา ยีเอกราฟี (ภูมิศาสตร์) วิชาวาดเขียน และวิชาภาษาอังกฤษ[1]

จากการจัดหลักสูตรไว้กว้าง และกำหนดวิธีเรียน ตลอดจนการวัดผลไว้อย่างเข้มงวด ทำให้นักเรียนที่สำเร็จจากโรงเรียนทหาร เป็นผู้ที่มีความสามารถสูง หน่วยราชการหลายหน่วยในเวลานั้น ยินดีรับเข้าทำงาน นักเรียนจากโรงเรียนทหารจึงเข้าไปปฏิบัติงานในหน่วยงานที่มิใช่หน่วยงานทางทหารโดยตรงด้วย

5. <u>การปรับปรุงกำหนดอายุไพร่รับราชการทหาร</u>

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริถึงความทุกข์ยากของพลเมือง ที่ต้องมาเข้าเวรรับราชการตามประเพณีโบราณ คือต้องเริ่มสมัครสังกัดตั้งแต่อายุ 16 ปี และเข้าเวรรับราชการไปจนกว่าจะอายุครบ 70 ปี จึงหักชรา

---

[1] โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า <u>ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า</u> หน้า 9 – 12.

ปลดจากราชการ[1] เป็นเหตุให้บรรดาไพร่ได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อนมาก เนื่องจาก

(1) อายุ 16 ปี เป็นวัยที่ควรจะได้ศึกษาเล่าเรียน เมื่อต้องมาเข้าเวรรับราชการ จึงไม่ได้เล่าเรียน อีกประการหนึ่งคนบางคนรูปร่างเล็ก อายุ 16 ปี ยังไม่แข็งแรงพอที่จะสามารถเข้าเวรรับราชการได้ดี

(2) การมาเข้าเวรรับราชการตามประเพณีเดิมคือ ปีหนึ่งเข้าเวร 3 เดือน หยุดไปประกอบอาชีพเสีย 9 เดือน วิชาที่ฝึกหัดไปก็ลืมเลือน ปีใหม่ก็ต้องเริ่มฝึกใหม่ โอกาสที่จะเป็นทหารที่มีความสามารถในการใช้อาวุธมีน้อย

(3) การให้ไพร่เข้ารับราชการอยู่จนกระทั่งอายุ 70 ปี เช่นนั้น ทำความลำบากให้แก่บรรดาไพร่เป็นอันมาก และไม่สู้เป็นประโยชน์แก่ราชการนัก เพราะอายุขนาดนั้นร่างกายก็ชรา ทุพพลภาพ ไม่สามารถจะทำหน้าที่ได้ดีเหมือนวัยหนุ่ม

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริถึงความทุกข์ยากของบรรดาไพร่หลวง ที่ต้องรับราชการอยู่เช่นนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติแก้ไขธรรมเนียมกำหนดอายุไพร่หลวงรับราชการทหารเสียใหม่ ในวันที่ 7 เดือน 7 ขึ้น 9 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศกศักราช 1250[2] (ตรงกับวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2431) ดังนี้คือ

(1) บุตรหมู่ทหารอายุภายใน 18 ปี ไม่ต้องรับราชการแต่อย่างหนึ่งอย่างใด เพียงแต่ให้มีบัญชีชื่อไว้ในกรมทหาร เมื่ออายุครบ 18 ปี จึงให้สังกัดเข้ารับราชการ

(2) บุตรหมู่ทหารเมื่ออายุครบ 18 ปี ต้องประจำราชการ ฝึกหัดวิชาทหารจนครบ 21 ปี ปลอยให้อุปสมบทตามประเพณีตามความสมัครใจ หรือจะไม่อุปสมบทก็ตาม ไม่ต้องรับราชการอย่างหนึ่งอย่างใด จนกระทั่งอายุ 22 ปี จึงให้มาเข้าเวรรับราชการอีกปีละ 3 เดือนต่อไปถึงอายุ 50 ปีให้หักชราไม่ต้องเข้ารับราชการอีกต่อไป

---

[1] กรมยุทธนาธิการ "พระราชกำหนดอายุคนที่รับราชการทหาร" ยุทธะโกษ เล่ม 2 หน้า 35.

[2] ก.

(3) ทหารที่มีบุตร เข้าสมัครรับราชการทหารตั้งแต่คนหนึ่งขึ้นไป ให้หักชราแก่ตัวทหารที่เป็นบิดาในเวลานั้น ไม่ต้องรอตามกำหนดอายุถึง 50 ปี คือไม่ต้องเข้าเวรรับราชการอีกต่อไป เว้นแต่มีศึกสงคราม แต่บุตรหมู่ทหารมีมากน้อยเท่าไร ต้องคงเป็นทหารตามหมู่บิดาทุกคน[1]

พระราชบัญญัติกำหนดอายุคนเข้ารับราชการทหารนี้ แสดงให้เห็นพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอบรรดาไพร่หลวง ที่ต้องรับราชการทหารเป็นอย่างยิ่ง และพระองค์ทรงกระทำได้โดยไม่ต้องเสียทั้งประเพณีเดิม และผลประโยชน์ของราชการ การกำหนดอายุเฉพาะช่วงฉกรรจ์จริง ๆ นั้น นอกจากจะช่วยผ่อนคลายความทุกข์ยากของไพร่แล้ว ตัวไพร่ก็อยู่ในระยะที่พร้อมสำหรับการทำหน้าที่ซึ่งจะเป็นผลดีแก่ราชการ

อนึ่งการกำหนดให้ทำการฝึกหัดติดต่อกันเป็นเวลา 3 ปี (อายุ 18 – 21 ปี) นั้น เป็นความเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะเป็นระยะที่ไพร่พร้อมสำหรับการเรียนรู้ การฝึกหัดและระยะเวลา 3 ปี ก็นานพอที่จะจดจำและกระทำได้คล่องแคล่วจนยากแก่การลืม วิธีการดังกล่าวนี้จึงเป็นผลดีทั้งต่อราชการ และไพร่หลวงที่ต้องรับราชการด้วย

ข้อน่าสังเกตอย่างหนึ่งคือ ลักษณะการควบคุมไพร่พลยังเป็นแบบเดิม คือ บุตรหมู่ทหารต้องเป็นทหารตามหมู่ของบิดา

6. <u>การปรับปรุงเงินเดือน เงินปี เบี้ยเลี้ยง เงินรางวัลพิเศษ และกำหนดศักดินาทหาร</u>

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า อัตราเงินเดือน เงินปี เบี้ยหวัด เงินรางวัลพิเศษ และศักดินาของทหาร ยังไม่มีระเบียบที่แน่นอน ทำให้มีการได้รับพระราชทานมากน้อยต่างกันตามพระมหากรุณาของพระบาทสมเด็จ–พระเจ้าอยู่หัว ซึ่งไม่เป็นการสมควร เพราะนอกจากจะทำให้ไม่สามารถทราบจำนวนเงิน

---

[1] กรมยุทธนาธิการ "พระราชบัญญัติกำหนดอายุคนที่รับราชการทหาร" <u>ยุทธะโกษ</u> เล่ม 2 (ร.ศ.112) หน้า 43.

ที่แนนอนที่จะต้องจ่ายในการนี้แล้ว ยังอาจเป็นเหตุให้ทหารท้อถอยหมดกำลังใจได้[1] จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พลเอกพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตราขึ้นเป็นพระราชบัญญัติสำหรับกรมทหาร ประกาศ ณ วันอังคาร แรม 4 ค่ำ เดือน 7 ปีชวดสัมฤทธิศก 1250 (วันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2431)

6.1 พระราชบัญญัติสำหรับกรมทหาร ลงวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ.2431 พระราชบัญญัติฉบับนี้มี 12 มาตรา เป็นการวางระเบียบในเรื่องการรับเงินเดือน เงินปี เบี้ยหวัด และเงินรางวัลพิเศษของกรมทหารทั้งปวง และอาจถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของการให้เบี้ยเลี้ยงแก่ทหารที่ไปราชการทัพ ดังปรากฏในมาตรา 1 ของพระราชบัญญัตินี้ว่า

> "... ถ้าต้องเกณฑ์เข้ากระบวนทัพศึก ฤาไปราชการทางไกล ให้เพิ่มเงินเดือนนายทหารใหญ่ลดกึ่งอัตราเดิม เพิ่มนายทหารน้อยอีก 3 ของ 4 ส่วนเดิม เพิ่มพลทหารอีกเท่า 1 กว่าจะเสร็จราชการที่ไปทำนั้น..."[2]

ในเรื่องการให้เบี้ยเลี้ยงแก่ทหารที่ไปราชการทางไกลนี้ เสนาบดีหลายท่านคงจะไม่เห็นชอบด้วย เพราะปรากฏว่า ที่ประชุมเสนาบดีในปี พ.ศ. 2435 ขอตัดเงินเพิ่มทหารไปราชการหัวเมืองไกล โดยให้ความเห็นว่า ข้าราชการผู้เป็นทหารได้รับพระราชทานเงินเดือนประจำยศ และตำแหน่งประจำการอยู่เสมอ สำหรับหน้าที่ในการรบและการรักษาความสงบเรียบร้อย การที่ทหารต้องไปราชการหัวเมืองไกล ถือเป็นการกระทำราชการตามหน้าที่ ซึ่งได้รับพระราชทานเงินเดือนอยู่แล้ว ไม่ควรจะต้องมีเงินเพิ่มเติมให้

---

[1] กองประวัติศาสตร์ กรมยุทธการทหารบก "พระราชบัญญัติสำหรับกรมทหาร" เอกสารประวัติศาสตร์ หน้า 78 – 88.

[2] ดู หน้า 79.

เหมือนการจ้างให้ไปทำหน้าที่อีกชั้นหนึ่ง [1] สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ [illegible] เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ทรงให้เหตุผลว่า การให้เงินเพิ่มดังกล่าวเป็นการให้กำลังใจแก่ทหารในการปฏิบัติหน้าที่ที่ทุกข์ยากเสี่ยงอันตราย [2] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงไกล่เกลี่ย โดยยอมให้เบี้ยเลี้ยงแต่เฉพาะทหารที่ไปราชการรักษาด่านปลายเขตแดนในหัวเมืองลาว เมืองเขมร ซึ่งเป็นถิ่นกันดาร [3]

6.2 พระราชบัญญัติศักดินาทหาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราขึ้นเพื่อเป็นการวางระเบียบสำหรับกรมทหารทั้งปวงให้เรียบร้อยแน่นอน พระราชบัญญัติฉบับนี้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2431

ข้อน่าสังเกตสำหรับพระราชบัญญัติฉบับนี้คือ กองทหารมหาดเล็ก เป็นกองทหารที่มีศักดินาสูงกว่ากองทหารอื่น ๆ กล่าวคือ พลทหารในกองทหารมหาดเล็กมีศักดินาถึง 200 ไร่ ในขณะที่พลทหารในกองทหารอื่น ๆ รวมทั้งกลาสีเรือ และลูกเรือ มีศักดินาเพียง 50 ไร่ [4]

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/9 เรื่องอัตราเงินเดือนและเบี้ยเลี้ยงทหารในกรมทหารบก ลงวันที่ 3 เมษายน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/9 สำเนาที่ 16/2 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 3 เมษายน ร.ศ.111 (พ.ศ. 2435)

[3] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/9 สำเนาพระราชหัตถเลขาที่ 11/111 ทบ.3 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง กรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ลงวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2435.

[4] กรมยุทธนาธิการ "พระราชบัญญัติศักดินาทหาร" ลงวันที่ 1 เดือน 9 ขึ้น 5 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศกศักราช 1250" (ตรงกับวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2431) ยุทธะโกษ เล่ม 1 หน้า 307 – 331.

กล่าวโดยสรุป นับแต่ตั้งกรมยุทธนาธิการขึ้น เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2430 เป็นต้นมา กิจการทหารบก ทหารเรือ ได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ทั้งในด้านการแบ่งหน่วยงาน การบังคับบัญชา ระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ยุทธวิธี และการฝึกหัด ตลอดจนอัตราเงินเดือนซึ่งแตกต่างกันอยู่แต่เดิม ให้เป็นระเบียบแบบแผนอันเดียวกัน กับทั้งได้ซ่อมแซมโรงทหาร เครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ และเรือรบซึ่งชำรุดทรุดโทรมอยู่ให้ดีขึ้น และให้มีการตรวจตราประชุมปรึกษาราชการโดยทั่วถึงกันทุกกรม สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่กรมยุทธนาธิการได้จัดขึ้นก็คือการสถาปนาโรงเรียนนายร้อยขึ้นเป็นครั้งแรก ส่วนที่เกี่ยวกับทหารเรือ ได้สร้างอู่ใหญ่ และโรงเครื่องจักรขึ้น

ในส่วนที่เกี่ยวกับราชการทัพ ได้จัดการสนับสนุนกองทัพกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม และกองทัพเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ในการปราบฮ่อ

ในด้านการเกณฑ์ไพร่พล นอกจากจะผ่อนผันในเรื่องเวลารับราชการให้สั้นลงแล้ว ยังผ่อนผันวิธีเกณฑ์ตามลำพังกรมอย่างแตกฉาน

กำลังทหาร เป็นปึกแผ่นและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น ดังปรากฏในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2432 พวกอั้งยี่จีนเกิดรบกันขึ้นที่บางรัก การรบรุนแรงถึงขั้นทำสนามเพลาะขึ้นสู้กันรบกันอยู่ 3 วัน พลตระเวนไม่สามารถจัดการได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ระงับด้วยกำลังทหาร ซึ่งสามารถระงับได้ในวันเดียว พวกจีนอั้งยี่ได้เห็นกำลังของทหารครั้งนี้แล้ว ไม่กล้ารบกันอีก[1]

7. <u>การปรับปรุงกรมยุทธนาธิการในปี พ.ศ. 2433</u>

ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2433 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตรา "พระราชบัญญัติเพิ่มเติมจัดการกรมยุทธนาธิการ

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช</u> หน้า 27. และ<u>ตำนานทหารมหาดเล็ก</u> หน้า 39.

ร.ศ. 109"[1] ยกฐานะกรมยุทธนาธิการขึ้นเป็นกระทรวง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พลเอกพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช เป็นเสนาบดีกระทรวงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็น ผู้บัญชาการทหารบก (เนื่องจากพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพไปบัญชาการกระทรวงธรรมการ) พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นปราบปรปักษ์ เป็นผู้บัญชาการทหารเรือ (เนื่องจากพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ มีอาการประชวรจึงกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งในกรมทหารเรือ)[2]

จุดมุ่งหมายในการปรับปรุงกรมยุทธนาธิการ พ.ศ. 2433 นี้ ปรากฏในคำปรารภของพระราชบัญญัติว่า

> "... บัดนี้ทรงพระราชดำริพร้อมด้วยพระบรมวงศ์สานุวงศ์ และเสนาบดีว่า กรมยุทธนาธิการ เดิมซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าตั้งแต่งขึ้นไว้ให้เป็นกรมหัวหน้า แลกรมกลาง สำหรับดำริจัดหา รักษา บังคับบัญชาราชการ แล กองทหารบก ทหารเรือ รวมกันเป็นกรมเดียวนั้น ยังหาเป็นการสมควรเพียงพอแก่ราชการที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ไม่ ตำแหน่ง แลหน้าที่ผู้จะรับราชการตามพระราชบัญญัติเดิมนั้น ก็ยังเป็นการบกพร่อง ขาดเกินก้าวก่าย ไม่เรียบร้อย ยังเป็นความลำบากแก่ผู้ที่จะบังคับบัญชา แล รับผิดชอบในราชการทหารบกเรือ เป็นหลายประการ สมควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติเดิม แบ่งกรมแลตำแหน่งหน้าที่ผู้จัดหา รักษาบังคับราชการ แลกองทหารบกทหารเรือออกเป็น 2 ส่วน คือตำแหน่ง

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 ยน. 38/2 "พระราชบัญญัติเพิ่มเติมจัดกรมยุทธนาธิการ" ณ วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2433.

[2] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช หน้า 27.

ฝ่ายพลเรือน สำหรับรักษา แลบังคับบัญชาราชการส่วนหนึ่ง ตำแหน่ง
ฝ่ายทหารสำหรับรักษาแลบังคับบัญชาการส่วนหนึ่ง จึงเป็นการถูกต้อง
สมควรแก่การสมัย แห่งความเจริญของราชการ ที่เป็นอยู่ในบัดนี้..."[1]

กล่าวโดยสรุป พระราชบัญญัติฉบับนี้มีวัตถุประสงค์จะปรับปรุงกรมยุทธนาธิการ ให้มีความคล่องตัวในการปฏิบัติงานเพื่อความเจริญในกิจการทหาร

ตามพระราชบัญญัตินี้ กรมยุทธนาธิการได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นกระทรวงยุทธนาธิการ แบ่งส่วนราชการออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายพลเรือน และฝ่ายทหาร

ก. ฝ่ายพลเรือน เสนาบดีกระทรวงยุทธนาธิการ เป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรง มีกรมและตำแหน่งที่ขึ้นตรงต่อฝ่ายพลเรือนคือ ราชปลัดทูลฉลอง ราชปลัดบัญชี เจ้ากรมคลังเงิน กรมแสงสรรพยุทธ กรมยุทธภัณฑ์ กรมกองเสบียง กองชำระคน กองแปลแต่งกฎหมาย กองพาหนะ[2]

ข. ฝ่ายทหาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งจอมพลมีพระบรมราชโองการ สิทธิขาดในราชการทหารบก ทหารเรือทั้งปวง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร สนองพระองค์แทน[3] แบ่งส่วนราชการออกเป็น 2 ส่วนคือ กรมทหารบก และกรมทหารเรือ

(1) กรมทหารบก แบ่งเป็นกรมและตำแหน่งรองดังนี้คือ กรมนายเวรใหญ่ทหารบก ปลัดทัพบกใหญ่ โรงเรียนสอนวิชาทหาร โรงพยาบาลทหารบก

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 ยน. 38/2 "พระราชบัญญัติเพิ่มเติมจัดกรมยุทธนาธิการ" 1 เมษายน พ.ศ. 2433.

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 ยน.38/2 "พระราชบัญญัติเพิ่มเติมจัดการกรมยุทธนาธิการ" ส่วนที่ 1 ว่าด้วยการพลเรือน ข้อ 1–12.

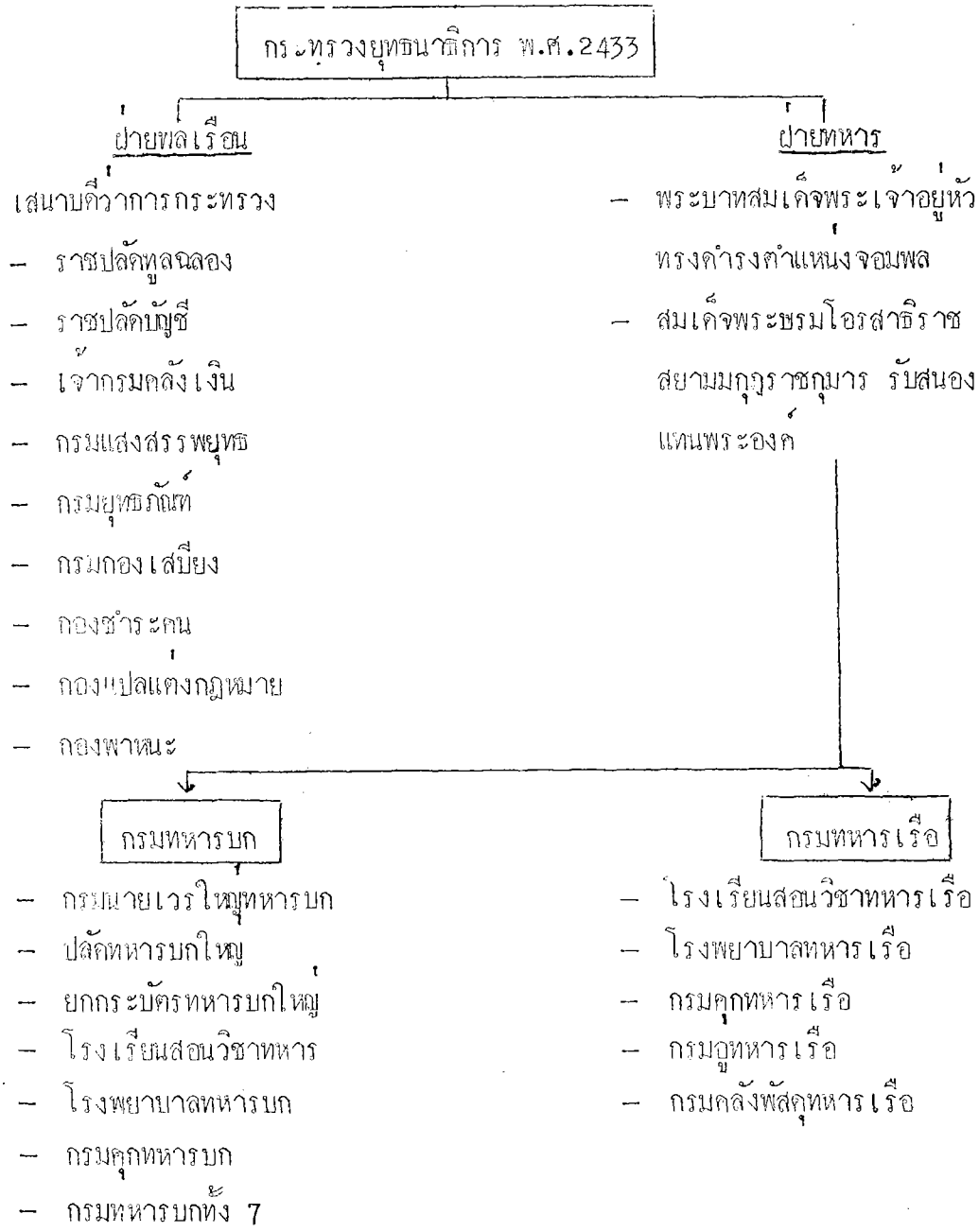
[3] ก. ส่วนที่ 2 ข้อ 15 – 16.

กรมคุกทหารบก และกรมทหารบกทั้ง 7

(2) กรมทหารเรือ ประกอบไปด้วย โรงเรียนสอนวิชาทหารเรือ โรงพยาบาลทหารเรือ กรมคุกทหารเรือ กรมอู่ทหารเรือ กรมคลังพัสดุทหารเรือ

โปรดดูแผนผัง

แผนภูมิที่ 2 การจัดกระทรวงยุทธนาธิการ พ.ศ. 2433

พระราชบัญญัติเพิ่มเติมจัดการกรมยุทธนาธิการ 1 เมษายน พ.ศ. 2433 กำหนดหน้าที่และสายการบังคับบัญชากำลังทหารบก และทหารเรือ คล้ายกับกองบัญชาการทหารสูงสุดในปัจจุบันนี้มาก[1] ระบบการบังคับบัญชาใหม่ที่จัดขึ้นในกระทรวงยุทธนาธิการครั้งนี้เกือบจะเป็นแบบเดียวกับที่ทบวงทหารบก และทบวงทหารเรือ สหรัฐอเมริกาใช้อยู่[2]

เป็นที่น่าเสียดายที่กรมและตำแหน่งตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ต้องเปลี่ยนแปลงไปในปี พ.ศ. 2434 เพราะขาดเงินดังปรากฏในคำกราบบังคมทูลของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ที่ว่า

> "... ในความเห็นที่ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานให้จัดการในศก 110 เป็นอย่างใหม่นั้นคือ จะต้องยุบ ตัด ตำแหน่งเจ้าพนักงานในกรมยุทธนาธิการเองนั้นให้น้อยลงที่สุด รวมเวรต่าง ๆ ยุบลงให้น้อยเวรบ้าง เปลี่ยนกองเป็นเวรบ้าง สุดแต่พอให้ทำราชการเป็นไปได้โดยเรียบร้อยตามเคย..."[3]

พร้อมกับหนังสือกราบบังคมทูลดังกล่าว กระทรวงยุทธนาธิการได้ประกาศ "กฎแก้ไขใหม่สำหรับใช้ตั้งแต่ ศก 110 แลต่อไปในกระทรวงยุทธนาธิการ"[4]

---

[1] พลตรี คำเนิร เลขะกุล ประวัติการเตรียมพลในกองทัพบกไทย หน้า 55.

[2] ก.

[3] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 120/9 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 14 มีนาคม ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2434).

[4] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนา "กฎแก้ไขใหม่สำหรับใช้ตั้งแต่ศก 110 แลต่อไปในกระทรวงยุทธนาธิการ"

ตามกฎฉบับนี้ ราชการฝ่ายพลเรือนของกระทรวงยุทธนาธิการ ยุบจากกรมและกองเป็นเวร เพื่อลดจำนวนเจ้าหน้าที่ลง

กรมทหารบก ต้องเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เพื่อลดเงินลงให้พอดีกับงบประมาณ เช่น

(1) ตั้งอัตราทหารอย่างใหม่

(2) รวมกองทหารช้างเข้ากับกองทหารปืนใหญ่

(3) เลิกกองประจำการในกองทหารมหาดเล็กให้เป็นเวรผลัดเปลี่ยน

(4) เงินเดือนเจ้าพนักงานแลนายทหาร ซึ่งเคยได้รับเป็น 2 อัตรา คือ เงินยศ และเงินตำแหน่งนั้น ให้รวมรับเป็นจำนวนเดียว

(5) เบี้ยเลี้ยงผู้ที่เป็นเจ้าพนักงานกลาง ในกรมทหารบก ตัดออกทั้งหมด[1]

ความก้าวหน้าในการปฏิรูปการทหารหยุดชงักลงชั่วคราว เนื่องจากปัญหาทางการเงินของประเทศ

8. <u>ออกหนังสือพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความรู้แก่ทหาร</u>

ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2434 พลเอกพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต จัดทำหนังสือพิมพ์ขึ้นในกรมทหารบก เพื่อลงพิมพ์ข่าว และข้อราชการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ทหาร ตามแบบหนังสือ อามี แอนด์ เนวี แมกกาซีน (Army and Navy Magazine) ในประเทศอังกฤษ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่นายทหาร และเป็นประโยชน์แก่ราชการทหารด้วย หนังสือพิมพ์ที่ขอรับพระราชทานจัดทำขึ้นครั้งนั้น ขอพระราชทานนามว่า "ยุทธะโกษ" ออกเป็นรายเดือน เดือนละ 1 ฉบับ การจำหน่ายจะจำหน่ายให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการฝ่ายทหาร ส่วนพลเรือน ถ้าต้องการ

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร.5 ก.13.2/8</u> สำเนาที่ 6/110 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 20 เมษายน ร.ศ. 110. (พ.ศ.2434).

รับหนังสือนี้จะต้องได้รับอนุญาตจากกรมยุทธนาธิการก่อน[1]

ความคำริดังกล่าวแสดงให้เห็นความพยายามของเสนาบดีกระทรวงยุทธนาธิการและผู้บัญชาการทหารบก (เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี) ในการที่จะสร้างความก้าวหน้าให้แก่การทหารไทยให้เหมาะแก่กาลสมัย แต่ความคำริดังกล่าว พระบาทสมเด็จ – พระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า

> "... การทำหนังสือพิมพ์ในเมืองไทยนี้ จะเอาให้คุ้มค่าโสหุ้ยยาก เพราะคนอ่านไม่พอ การที่จะแปลจะแต่งให้หนังสือได้ออกทุกคราวก็เป็นความลำบากมิใช่เล่น เพราะคนเรายังไม่มีวิชาหนังสือพอที่จะทำการให้รวดเร็ว แลเอาดีด้วยได้ ทำไปก็อ่านไม่เป็นเรื่อง จนไม่มีคนอ่าน..."[2]

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งเช่นที่กล่าวมาแล้วมิใช่ว่าพระองค์จะไม่ทรงเห็นด้วยกับความคิดในการจัดทำหนังสือพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความรู้ให้แก่ทหาร แต่พระองค์ทรงวิตกว่าจะทำไปได้ไม่ตลอด เพราะได้เคยมีตัวอย่างมาแล้ว ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาฉบับเดียวกันนั้นว่า

> "... อนึ่งการคิดนี้นับว่าเป็นการดีอยู่ แต่เป็นการไม่แน่ว่าจะได้สมหมายฤาไม่ ควรคิดประมาณเงินที่ต้องใช้เสียก่อน ถ้าเป็นแต่ลงทุนเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ควรลองดูได้ ถ้าต้องลงทุนมากแล้ว ก็ควร

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 47/9 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 2 พฤศจิกายน ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433)

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 232/109 ยธ. 8 กรมพระสมตอมรพันธุ์ ทูลสมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตามรับสั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 17 เมษายน ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433)

พักไว้คิดต่อไปปีหลัง..."[1]

ความคิดในการจัดทำหนังสือพิมพ์สำหรับทหารของกระทรวงยุทธนาธิการสัมฤทธิ์ผลในวันที่ 21 กันยายน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435) โดยสามารถออกหนังสือยุทธะโกษ ฉบับแรกได้ในวันดังกล่าว พร้อมกับถ้อยแถลงว่า

> "ยุทธะโกษ เปนจดหมายเหตุสำหรับเก็บข้อความ ในการทหารบกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แสดงเรื่องต่าง ๆ ที่ติดต่อเกี่ยวร้องแก่การทหาร และการยุทธทั้งปวง ลงพิมพ์ที่โรงพิมพ์วัชรินทร์ บริษัทซึ่งทำการของราชาธิปไตย... หนังสือพิมพ์นี้ นายทหารบกทั้งปวงได้ออกหุนเรี่ยรายกันจัดสร้างขึ้น เพื่อประโยชน์ในราชการ และเพื่อให้ผู้เปนทหารบกได้ทราบวิชาการกระทำราชการถูกต้องตามหน้าที่ของตน...
> เนื้อหาของหนังสือนี้คือ วิชาการที่เกี่ยวของแก่การทหาร หรือการยุทธต่างๆ พระราชกฤษฎีกา พระราชกำหนดกฎหมาย พระราชบัญญัติประกาศกระแสพระบรมราชโองการ..."[2]

หนังสือ "ยุทธะโกษ" เป็นหนังสือที่เพิ่มพูนความรู้ ในวิชาชีพทหารให้แก่ผู้อ่านอย่างกว้างขวาง เนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือนี้ ส่วนใหญ่เป็นวิชาการทหารสมัยใหม่ในสมัยนั้น ข่าว (เช่นข่าวการรบ การโยกย้าย การเลื่อนตำแหน่ง) ประกาศ พระราชบัญญัติ และเกียรติประวัติของทหาร เป็นต้น

วิชาการทหารสมัยใหม่ที่ลงพิมพ์ในหนังสือ "ยุทธะโกษ" ได้แก่ คำนำว่าด้วยวิธียุทธศึกษา คำนำว่าด้วยลักษณะการจัดทหารบกในทวีปยุโรป คำนำว่าด้วยความงามของทหาร เป็นต้น

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 232/109 ยธ.8 กรมพระสมตอมรพันธุ์ ทูลสมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตามรับสั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 17 เมษายน ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433)

[2] กรมยุทธะนาธิการ ยุทธะโกษ เล่ม 1 (ร.ศ.111) หน้า 1.

คำนำว่าด้วยวิธียุทธศึกษา โดยร้อยเอกเยรินี บทความนี้อธิบายว่า วิธียุทธศึกษา คือแบบฝึกหัดทหารในกิริยายุทธสงคราม เป็นคำสอนนักเรียนโรงเรียนนายร้อย การฝึกหัดพลทหารในกิริยายุทธสงคราม มีจุดมุ่งหมายที่จะให้ทหารชำนิชำนาญในการรบ โดยสามารถใช้วิธียุทธแบบใหม่ได้คล่องแคล่ว กล่าวคือ

(1) ฝึกหัดให้รู้จักระวังรักษาในเวลากลางคืน

(2) ฝึกหัดให้ใช้อาวุธประจำตัวได้ชำนาญและถูกต้อง

(3) หัดให้ทำการรบ การแปรแถว เดินแถว

(4) หัดให้ตั้งค่าย

(5) หัดให้ทำสนามเพลาะ

(6) หัดให้รบโดยชำนาญ [1]

เป็นต้น

คำนำว่าด้วยลักษณะจัดการทหารบกในทวีปยุโรป บทความนี้ กล่าวถึงการจัดทหารของประเทศต่าง ๆ ในภาคพื้นยุโรป เช่น เยอรมัน ฝรั่งเศส ออสเตรีย รุสเซีย และอิตาลี ว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานที่สำคัญ 3 ประการคือ

(1) การจัดหากำลังคนมาจัดขึ้นเป็นกองทัพ

(2) การจัดรูปกองทัพ

(3) การปกครอง และการหนุนบำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพพร้อมที่จะใช้การได้อยู่เสมอ

ในบรรดาพื้นฐานทั้ง 3 ประการนี้ การจัดหากำลังคนเพื่อจัดขึ้นเป็นกองทัพเป็นเรื่องสำคัญและยากที่สุด ประเทศในภาคพื้นยุโรปแก้ปัญหานี้ด้วยการใช้กฎหมายเกณฑ์คนเป็นทหารที่เรียกว่า Compulsory Service บังคับให้ชายฉกรรจ์ทุกคนเป็นทหาร

---

[1] กรมยุทธนาธิการ ยุทธะโกษ เล่ม 1 หน้า 314, 322,348, 354, 370, 387, เล่ม 2 หน้า 26, 35, 38, 85.

อยู่ในช่วงเวลากำหนดคือ 2 ปี สำหรับระยะประจำการ จากนั้นจึงปลดเป็นกองหนุน เป็นต้น [1]

คำนำว่าด้วยความงามของทหาร ความงามของทหารจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ความงามในเวลาปกติ และความงามในระหว่างสงคราม สิ่งซึ่งประกอบเข้าเป็นความงามของทหาร ได้แก่กิริยาที่ประพฤติต่อกันระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย อาทิเช่น ความเคารพนบนอบอยู่ในโอวาทของผู้บังคับบัญชา ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเข้มแข็ง ประพฤติตามกฎหมาย และข้อบัญญัติสำหรับทหารทุกสิ่งทุกประการ ผู้ใหญ่ต้องโอบอ้อมอารี เอาใจใส่ยุติธรรม เสมอต้นเสมอปลาย มีเมตตา แนะนำสั่งสอน บำรุงปัญญา เอาใจใส่การฝึกหัดการบังคับบัญชา

ความงามในระหว่างศึกสงคราม เวลาศึกสงครามเป็นเวลาที่ทหารจะได้แสดงความดีความชอบมากกว่าเวลาอื่น ต้องรักษาชื่อเสียงด้วยการรับราชการเต็มกำลังความสามารถ ไม่ย่อท้อเกรงกลัวในความทุกข์ลำบาก ต้องรบด้วยความเข้มแข็ง กระทำการโดยพร้อมเพรียง เรียบร้อย ช่วยอุดหนุนซึ่งกันและกัน ขณะทำการรบต้องระลึกถึงสิ่งต่อไปนี้คือ

(1) ต้องไว้ใจเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา และต้องทำตามคำสั่งทุกประการ

(2) ให้ระวังคำสั่ง กับคำประกาศแนะนำของผู้บังคับบัญชาเสมอ และปฏิบัติตามคำสั่งนั้นในทันที

(3) ต้องป้องกันรักษาธง และนาย

(4) ให้ระลึกว่าตัวเป็นทหารจะไม่นำตนไปสู่ความชั่ว ไม่ย่อท้อหวาดกลัว ไม่ประพฤติตัวเป็นโจรผู้ร้ายฉกฉวยปล้นบ้านเรือน ลักสรรพสิ่งของผู้หนึ่งผู้ใด

(5) ถ้าต้องถอย ให้คอยฟังสัญญาณ และถ้าตกเป็นเชลย อย่าเอา

---

[1] กรมยุทธนาธิการ "คำนำว่าด้วยลักษณะจัดการทหารบกในทวีปยุโรป" ยุทธะโกษ เล่ม 1 (ร.ศ.111) หน้า 131 – 132.

ความลับในกองทัพไปบอกข้าศึกให้คิดถึงความสัตย์สาบานที่ได้ถวายแด่สมเด็จพระมหากษัตริย์เป็นต้น[1]

นอกจากวิชาการทหารสมัยใหม่ดังกล่าวแล้ว หนังสือ "ยุทธะโกษ" ยังตีพิมพ์ข่าวการเคลื่อนไหวในกรมยุทธนาธิการ ประกาศคำสั่ง และพระราชบัญญัติต่าง ๆ ตลอดจนเกี่ยรติประวัติของทหาร ฉะนั้นจึงน่าจะกล่าวได้ว่า การออกหนังสือพิมพ์ "ยุทธะโกษ" เป็นกิจกรรมที่สำคัญชิ้นหนึ่งของงานปฏิรูปทางการทหาร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จ-พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะหนังสือนี้ช่วยเสริมสร้างความรู้ในวิทยาการตามหน้าที่ของทหาร เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพให้แก่ตัวทหาร

การปรับปรุงการทหารในปี พ.ศ. 2435

1. การตั้งกระทรวงกลาโหม และให้กรมยุทธนาธิการ ทำหน้าที่เป็นกรมทหารบก

ในปี พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองเสียใหม่ ประกอบด้วยกระทรวง 12 กระทรวง ในส่วนที่เกี่ยวกับการทหาร ทรงกำหนดหน้าที่กระทรวงกลาโหม ให้เป็นกระทรวงทำหน้าที่ฝ่ายทหารตามแบบโบราณ แต่เนื่องจากในขณะนั้น กระทรวงกลาโหม ยังต้องกระทำหน้าที่ฝ่ายพลเรือนอยู่ด้วย คือการปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ จึงทำให้ไม่พร้อมที่จะรับผิดชอบในราชการทหารโดยสมบูรณ์ ดังนั้นในประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดี เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 จึงเพียงแต่โปรดเกล้า ฯ ให้แยกการบังคับบัญชาทหารเรือ กรมช่างกรมแสง จากกระทรวงยุทธนาธิการไปขึ้นกับกระทรวงกลาโหม ส่วนกระทรวงยุทธนาธิการนั้นให้ทำหน้าที่เป็นกรมบัญชาการทหารบก และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการมีฐานะเทียบเท่าเสนาบดีกระทรวง และมีสิทธิเข้าร่วมในที่ประชุมเสนาบดีด้วย ผู้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการคือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ-

---

[1] กรมยุทธนาธิการ "คำนำว่าด้วยความงามของทหาร" ยุทธะโกษ เล่ม 1 หน้า 147 – 149.

เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช[1]

2. การเปลี่ยนแปลงในกรมยุทธนาธิการ

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรให้เป็นผู้บัญชาการกรมทหารบก และโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ดำริจัดราชการทหารบกให้เหมาะสมกับกาลสมัย คุ้มกับพระราชทรัพย์ที่จ่ายไป สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดชจึงทรงดำริที่จะเปลี่ยนแปลงตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการเสียใหม่ และได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมเสนาบดี กรมยุทธนาธิการที่เปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ ประกอบด้วยกรม 5 กรม โรงเรียน 2 โรง กอง 7 กอง[2]

กรมทั้ง 5 ได้แก่ กรมทหารบกใหญ่ กรมปลัดทัพบกใหญ่ กรมยกรบัตรทหารบกใหญ่ กรมยุทธภัณฑ์ และกรมคลังเงิน

โรงเรียน 2 โรง คือ โรงเรียนนายร้อย และโรงเรียนนายสิบ

กองทหาร 7 กอง ได้แก่ กองทหารหน้า กองทหารม้า กองทหารปืนใหญ่ กองทหารมหาดเล็ก กองทหารรักษาพระองค์ กองทหารล้อมวัง และกองทหารฝีพาย

กำลังพลทั้งหมดในกรมยุทธนาธิการ เมื่อปี พ.ศ. 2434 มีดังนี้คือ

กรมกลาง	108 คน
นายทหารและพนักงานประจำกองทหารต่าง ๆ	845 คน
โรงเรียนนายร้อย	141 คน

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช หน้า 28

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 12/1 เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 1 เมษายน ร.ศ.111. (พ.ศ. 2435).

โรงเรียนนายสิบ	125	คน
พลทหาร	4386	คน
รวม	5605	คน[1]

การจัดหน่วยงานและการเลือกสรร คนเข้าดำรงตำแหน่งในกรมยุทธนาธิการครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าเป็นการจัดที่เหมาะสมกับกาลสมัย และสภาพเศรษฐกิจของประเทศในขณะนั้น ดังปรากฏในสำเนาพระราชหัตถเลขาที่ 12/111 ทบ.4 มีความตอนหนึ่งว่า

> "... แลคิดจักราชการเปลี่ยนแปลงมานั้น ได้ตรวจดูแล้ว ... ซึ่งกะวางการมาก็เห็นเป็นการสมควรแก่สมัยที่จะจัดอยู่แล้ว ผู้ที่เลือกไว้จะได้รับราชการในตำแหน่งนั้น ล้วนเป็นคนที่คุ้นเคย ฤๅรู้จักทั้งสิ้น แลว่างหน้าที่เหมาะสมแก่คุณานุรูปแล้ว อนุญาตให้จัดการตามที่ว่า แลให้ผู้นั้น ๆ ทำการในหน้าที่นั้น ๆ เถิด..."[2]

นักการทหารสมัยปัจจุบันให้ความเห็นว่า การจัดกรมยุทธนาธิการในปี พ.ศ. 2435 นั้นเป็นต้นกำเนิดของกองทัพบกในปัจจุบัน[3]

3. งานที่กรมยุทธนาธิการจัดขึ้นในปี พ.ศ. 2435

3.1 ปรับปรุงระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับตำแหน่งราชองครักษ์ ในปี พ.ศ. 2434 มีปัญหาเกี่ยวกับตำแหน่งราชองครักษ์เกิดขึ้น กล่าวคือ ตำแหน่งราชองครักษ์

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 12/1 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 111 (พ.ศ.2435).

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 12/111 ทบ.4 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ลงวันที่ 4 เมษายน ร.ศ.111.(พ.ศ.2435).

[3] พลตรี คำเนิร เลขะกุล ประวัติการเตรียมพลในกองทัพบกไทย หน้า 58.

ตามธรรมเนียมเดิมซึ่งมีอยู่ 4 ตำแหน่งนั้นขาดจำนวนลง เนื่องจากต้องถอนพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ และเจ้าหมื่นเสมอใจราชไปราชการสำคัญอย่างอื่น การที่จะหาคนแทนเป็นเรื่องยาก เพราะจะต้องคัดเอานายทหารดี ๆ ที่รับราชการประจำในตำแหน่งขึ้นมาแทน เป็นเหตุให้ราชการประจำต้องขาดไป สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช จึงทรงดำริหาทางแก้ไขปัญหานี้ โดยศึกษาวิธีการและแบบแผนเกี่ยวกับตำแหน่งองครักษ์จากต่างประเทศ ทรงดำริว่าแบบของอังกฤษเหมาะสมที่สุด เพราะนอกจากจะทำให้มีตัวราชองครักษ์มาก ได้เฉลี่ยเวลากันรับราชการ ไม่เสียทั้งตำแหน่งราชองครักษ์และราชการประจำกองทหารนั้น ๆ กับทั้งไม่ต้องเปลืองพระราชทรัพย์มากขึ้นอีกด้วย[1] จึงทูลเกล้าถวายแบบแผนราชองครักษ์ซึ่งดำริจะจัดตามแบบอังกฤษเพื่อได้ทรงพิจารณาดังนี้คือ

ตำแหน่งราชองครักษ์อังกฤษมี 4 ประเภท ได้แก่

(1) "เอซอนเนล เอดเดอแกมป์" ซึ่งควรเรียกว่า "ราชองครักษ์ในพระองค์" ผู้ที่สมควรจะได้รับตำแหน่งราชองครักษ์ในพระองค์นี้ ได้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใกล้ชิด ซึ่งได้รับราชการอยู่ในตำแหน่งทหาร ในประเทศอังกฤษ ผู้ที่ได้รับตำแหน่งดังกล่าวนี้ได้แก่ ปรินซ์ออฟเวจ ดุคออฟคอนนอต ดุคออฟเคมบริดจ์ เป็นต้น เพราะเป็นตำแหน่งที่ทรงเกียรติ และแสดงความไว้วางพระทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

(2) "เอด เดอ แกมป์ (ออนดิวตี)" ซึ่งควรเรียกว่าราชองครักษ์ประจำการ มีหน้าที่ผลัดเปลี่ยนกันรับราชการตามหน้าที่ราชองครักษ์ตามแบบโบราณ ราชองครักษ์เช่นนี้สมควรจะใช้นายทหารที่ทรงคุ้นเคย และสมควรรับราชการได้ ให้รับตำแหน่งรวมกัน 20 คน จะได้รับพระราชทานผลัดเวรกัน เวรละ 4 นาย เปลี่ยนกันประจำรักษาการอยู่ในพระบรมมหาราชวังเสมอไป เวรละ 1 วัน มีหน้าที่คอยรับพระบรมราชโองการพิเศษ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้น และเป็นผู้ตรวจตราทหารยามที่ประจำหน้าที่อยู่ในพระบรมมหาราชวัง และแห่ตามเสด็จด้วย

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 94/7 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 10 เมษายน ร.ศ.111. (พ.ศ. 2435).

(3) "ฮอนเนรี เอด เดอ แกมป์" ควรเรียกว่าราชองครักษ์พิเศษ ตำแหน่งราชองครักษ์พิเศษนี้ พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานให้เป็นเกียรติยศแก่นายทหารที่ไม่ได้รับราชการเข้าเวรประจำ สำหรับประเทศไทย ควรพระราชทานแก่นายทหารผู้ใหญ่ที่ทรงคุ้นเคย แต่ต้องไปรับราชการหัวเมือง หรือรับตำแหน่งอื่น และผู้ที่ต้องรับราชการอยู่ในกรมยุทธนาธิการกลาง ซึ่งได้จัดราชการไว้ให้ผลัดเปลี่ยนกันไปประจำอยู่ที่ศาลายุทธนาธิการ เพื่อจะได้บังคับบัญชาได้ทันท่วงที ถ้าจะให้เจ้าพนักงานกลางมารับเวรราชองครักษ์ในพระบรมมหาราชวัง เหมือนราชองครักษ์ประจำการด้วย ผู้ที่จะเข้าเวรผลัดเปลี่ยนประจำศาลายุทธนาธิการมีไม่พอ เพราะจำเป็นจะต้องให้แต่ผู้ใหญ่ที่สามารถจะบังคับการได้ผลัดเปลี่ยนกัน ราชองครักษ์อย่างนี้ไม่ต้องมีกำหนดว่าควรมีเท่าใดแล้วแต่จะพระราชทานแก่ผู้ใด

(4) "เอเควอรี" คือราชองครักษ์ประจำพระองค์ ราชองครักษ์ประจำนี้ในประเทศอังกฤษมีหน้าที่ขี่ม้าตามเสด็จ มีทั้งราชองครักษ์สำหรับพระมหากษัตริย์และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช และพระบรมวงศานุวงศ์ทั่วไปทุกพระองค์ มีอัตรามากน้อยตามแต่พระเกียรติยศของเจ้านายนั้น ๆ ตำแหน่งราชองครักษ์ประจำนี้ควรให้แก่ราชองครักษ์เดิม เช่น กรมหมื่นสรรพสาตรสุภกิจ เป็นต้น หน้าที่ที่จะต้องรักษาการได้แก่ตามเสด็จเมื่อเสด็จออกแขกเมือง เสด็จพระราชทานพระกฐิน และเสด็จหัวเมือง เป็นต้น ต้องติดตามพระองค์ได้เสมอ ราชองครักษ์แบบนี้ก็คิดว่าจะมีไว้ 4 นาย และควรมีไว้สำหรับพระบรมโอรสาธิราชอีก 2 นาย[1]

นอกจากถวายความเห็นในการวางระเบียบแบบแผนให้แก่ตำแหน่งราชองครักษ์แล้ว สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ยังทรงถวายรายชื่อผู้ที่สมควรจะรับราชการในตำแหน่งราชองครักษ์ทั้ง 4 แบบนั้นด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วย

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 97/7 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 10 เมษายน ร.ศ. 111 (พ.ศ.2435).

ในเรื่องวิธีการจัด แต่สำหรับผู้ที่จะดำรงตำแหน่งต่าง ๆ นั้น พระองค์ขอให้นำตัวเข้าเฝ้าเพื่อจะได้ทรงคุ้นเคยเสียก่อน[1]

การจัดระเบียบตำแหน่งราชองครักษ์ในปี พ.ศ. 2435 นี้ นอกจากจะช่วยแก้ปัญหาการขาดคนเข้ารับราชการในตำแหน่งราชองครักษ์ และปัญหาเรื่องเงินที่จะต้องจ่ายในปีงบประมาณดังกล่าวแล้ว การจัดครั้งนี้ยังใช้เป็นพื้นฐานการจัดตำแหน่งราชองครักษ์มาถึงสมัยปัจจุบัน

3.2 การวางแผนการจัดทหาร ในขณะที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ทรงเข้ารับตำแหน่งผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 นั้น จำนวนทหารบกทั้งหมดมี 4440 คน แต่เมื่อตรวจยอดจำหน่ายแล้วเหลือคนที่ใช้รบได้ประจำการอยู่ในกรุงเทพเพียง 973 คน เป็นพลทหาร 630 คน แต่ถ้านับคนที่เพิ่งแต่เข้าแถวเป็นรวมเข้าด้วย จะได้จำนวนเพิ่มขึ้นอีก 522 คน รวมเป็น 1495 คน[2]

แสดงให้เห็นว่าจำนวนทหารของไทยมีน้อยไม่เพียงพอแก่การป้องกันรักษาประเทศจากการคุกคามจากภายนอก ดังนั้นในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2435 หลังจากทรงเข้ารับตำแหน่งแล้วไม่นาน พระองค์ได้ทูลเกล้าถวาย แผนการจัดการทหารใหม่เพื่อความเจริญในด้านการทหาร และความปลอดภัยของประเทศ

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 32/111 พบ.6 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ลงวันที่ 15 เมษายน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435)

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 333/8 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 26 พฤษภาคม ร.ศ. 111 (พ.ศ.2435).

แผนการจัดทหารฉบับนั้น กำหนดขั้นตอนในการจัดไว้เป็น 2 ขั้นคือ

ขั้นที่ 1 จัดคน และกองทหารให้มีจำนวนครบตามงบประมาณในปี พ.ศ. 2435 คือจัดให้มีจำนวนคนทั้งสิ้น 6086 คน ในจำนวนนี้เป็นพลทหารจริง ๆ 4164 คน นอกจากนั้น เป็นเจ้าพนักงานผู้ใหญ่ นายทหารผู้ใหญ่ผู้น้อย และพนักงานคิดเป็นคนที่รับได้ไม่ต่ำกว่า 5,000 คน จำนวนเงินที่จะใช้ คิดทั้งเงินเดือนและเบี้ยเลี้ยงใช้สอยเบ็ดเสร็จเป็นเงิน 14,517 ชั่ง มีเครื่องแต่งตัวและเครื่องใช้พร้อม ได้รับการฝึกหัดให้มีความรู้ความชำนาญในวิชาการของทหาร สามารถจะแสดงการซ้อมรบถวายทอดพระเนตร และให้คนได้เห็นแสนยานุภาพของทหารไทย ได้ทันในฤดูแล้งที่จะถึง (ฤดูแล้งปี พ.ศ. 2435)

การจัดดังกล่าวในชั้นแรกนี้ เป็นเพียงการจัดชั่วคราว เป็นเพียงการแก้ของเก่าที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้นอย่างเดียว ซึ่งการจัดเช่นนี้ยังไม่เป็นการเพียงพอสำหรับการป้องกันประเทศ แต่จำเป็นต้องรีบจัดไปก่อน จะคอยจัดอย่างดีที่เดียวไม่ได้ เพราะกำลังทหารของไทยกำลังทรุดโทรมมาก[1]

ขั้นที่ 2 เป็นขั้นที่จะจัดอย่างถาวร จะต้องใช้เวลาดำริการต่อไป อันได้แก่การดำริเรื่องพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารทั่วประเทศ ซึ่งจะต้องใช้เวลาไตร่ตรองให้รอบคอบ นับตั้งแต่เรื่องคน เรื่องเงิน ต้องกะงบประมาณ และต้องปรึกษากับบรรดาเสนาบดีท่านอื่น ๆ ด้วย ถ้าไม่มีเหตุขัดขวางอย่างอื่น จะต้องเตรียมการและพระราชบัญญัติให้พร้อมทันประกาศใช้ในวันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)[2]

[ปี พ.ศ. 2436 เป็นปีที่จะมีพระราชพิธีรัชฎาภิเษก สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตั้งพระทัยจะจัดให้มีการประชุมพลสวนสนามตามแบบทหารสมัยใหม่ รวมทั้งจัดให้มีพิธี

---

1 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 333/18 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 26 พฤษภาคม ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

2 ก.

คเชนทรัศวสนาน (แห่เริงเมือง)* ตามแบบโบราณด้วย เพื่อเป็นพระเกียรติยศแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นศิริมงคลแก่ทหาร เป็นที่เกรงขามของศัตรู เพื่อความเชื่อมั่น และจงรักภักดีจากประชาชน]

3.3 เสนอแผนการชำระคนเป็นทหาร หลังจากทูลเกล้าถวายแผนการจัดทหารแล้วไม่นาน สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ได้กราบบังคมทูลความเห็นชอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดการชำระคนเป็นทหาร

ปัญหาเรื่องการหาคนเป็นทหารให้เพียงพอกับความต้องการในการป้องกันรักษาประเทศ เป็นปัญหาใหญ่และสำคัญที่แก้ไม่ตกมาช้านาน ทั้งนี้เนื่องจากประเพณีการควบคุมคน และประเพณีการเกณฑ์คนเป็นทหารตามแบบโบราณที่ยังใช้อยู่ในขณะนั้น ทำให้ได้คนเป็นทหารอยู่ 3 ประเภทเท่านั้นคือ (1) พวกบุตรหมู่ (2) พวกเลขเจ้านายตาย (3) พวกคนแขนขาว ซึ่งไม่สู้เป็นประโยชน์ต่อราชการนัก เนื่องจากพวกเลขเจ้านายตายส่วนมากเป็นคนชรา ส่วนคนแขนขาวมักเป็นคนเดนเลือก สำหรับพวกบุตรหมู่มีจำนวนน้อยมาก เพราะบิดามารดาไม่ต้องการให้บุตรต้องได้รับความทุกข์ยากใน

---

*พิธีคเชนทรัศวสนาน หรือแห่เริงเมือง บางครั้งเรียกว่าพิธีแห่สนานใหญ่ เป็นพิธีที่มีมาแต่สมัยสุโขทัย มีปีละ 2 ครั้ง เป็นการเตรียมพลกองช้างกองม้า โดยการนำกองทหารช้าง กองทหารม้ามาทำพิธีสวนสนามประพรมน้ำมนต์ เป็นการแสดงความเข้มแข็งของกองทหารทั้ง 2 ให้ปรากฏแก่ประชาชน ตลอดจนเจ้าประเทศราช ซึ่งถึงกำหนดมาเข้าเฝ้าถวายดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง ตามประเพณี ประโยชน์ของพิธีนี้คือ

(1) เพื่อแสดงแสนยานุภาพให้ปรากฏเป็นที่เกรงขามแก่เจ้าประเทศราชและศัตรูภายนอก

(2) เพื่อความเป็นศิริมงคลแห่งกองทัพและพาหนะ

(3) สร้างความจงรักภักดีให้เกิดในหมู่ประชาชน (สรุปจากพระราชพิธีสิบสองเดือน)

การเป็นทหาร จึงพยายามปิดบังไว้[1] เป็นต้น

วิธีที่จะแก้ปัญหาเรื่องการจัดหาคนเป็นทหารให้ได้โดยเด็ดขาด จะต้องออกพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารทั่วไป แต่การที่จะจัดดังกล่าวได้เป็นเรื่องลำบาก และต้องอาศัยความพร้อมในด้านต่าง ๆ ของประเทศด้วย ดังปรากฏในหนังสือกราบบังคมทูลของสมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ที่ว่า

> "การที่จะหาคนเป็นทหารให้เพียงพอนั้น ว่าตามสมควรแล้วต้องรุกรันรีบร้อนดำริการอย่างใหญ่ให้ถึงที่เสียทีเดียว ก็อเรียบเรียงพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารทั่วไป แลจัดการในเรื่องนั้นให้สำเร็จไปโดยเร็ว ก็จะได้คนมากพอเพียงกับความต้องการ ... แต่การที่จะจัดอย่างนี้ก็ย่อมต้องรีรออยู่เอง เพราะเป็นการใหญ่ การสำคัญที่จะต้องดำริโดยละเอียดรอบคอบ เรื่องเงินที่จะต้องจับจ่ายมากน้อยอย่างใดเป็นต้น ประกอบทั้งราชการในกระทรวงมหาดไทย กลาโหม กรมท่า ซึ่งเป็นเจ้าช่างหัวเมืองนั้น ๆ กับทั้งกระทรวงเมือง แลเรื่องทำบาญชีสามโนครัว แลจดทะเบียน เพื่อได้ควบคุมรับส่งผู้คนให้เรียบร้อยก่อน..."[2]

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/6 สำเนาที่ 8/9 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ. 109 (พ.ศ. 2433).

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 358/22 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 28 พฤษภาคม ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

หนังสือกราบทูลฉบับนี้แสดงให้เห็นว่า สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ทรงตระหนักดีว่าปัญหาเรื่องการเกณฑ์คนเป็นทหาร เป็นปัญหาใหญ่ที่เป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญของการจัดการทหาร และเป็นปัญหาที่จะต้องได้รับการแก้ไขโดยเร็ว แต่ที่ยังมิอาจกระทำได้ในขณะนั้น เพราะประเทศยังขาดความพร้อมทางด้านอื่น ๆ เช่น ความพร้อมทางด้านการปกครอง แม้จะได้ดำเนินการปรับปรุงโดยแบ่งเป็นกระทรวง 12 กระทรวง ตามแบบอารยประเทศแล้ว แต่กระทรวงมหาดไทยก็ยังไม่สามารถรับผิดชอบในการปกครองหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วประเทศได้ในเวลานั้น เช่นเดียวกับกระทรวงกลาโหม ซึ่งยังไม่พร้อมที่จะรับผิดชอบในการป้องกันรักษาประเทศด้วยกำลังทางทหาร การควบคุมกำลังคน ยังเป็นไปตามประเพณีโบราณ กล่าวคือประชาชนยังมีฐานะเป็นไพร่ที่ต้องสังกัดกรมกองเจ้านาย มีหน้าที่ต้องให้บริการแรงงานแก่เจ้าหมู่มูลนาย เข้าเวรประจำการหรือเสียส่วนแทนแรง แตกต่างกันไปตามกรมกองซึ่งไพร่ต้องสังกัด ยังไม่มีการทำสำมะโนครัวพลเมือง สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคสำคัญของการใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารตามแบบอารยประเทศ นอกจากนั้นยังขาดความพร้อมทางด้านการเงิน เนื่องจากระบบการเก็บภาษีอากรยังไม่รัดกุมพอที่จะทำให้ประเทศมีรายได้เพียงพอสำหรับการจัดให้มีทหารประจำการขึ้นมาในรูปของกองทัพแห่งชาติ (Standing Army) ได้

ด้วยเหตุผลดังกล่าว สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช จึงเพียงแต่ทรงเสนอแผนการเรียกเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหารเป็นการชั่วคราวไว้ดังนี้คือ

3.3.1 หลักการจัด ในชั้นต้นให้กระทรวงทั้ง 3 คือ กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย และกรมท่า ซึ่งเป็นเจ้าของหัวเมืองทั้งหลาย และกระทรวงเมืองซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ในเขตแขวงกรุงเทพ รีบดำริจัดการแบ่งเขตและตั้งผู้รักษาบังคับบัญชารับผิดชอบเขตต่าง ๆ ให้เรียบร้อย กระทรวงเมืองจะต้องให้กรมสุรัสวดีจัดการเรื่องสำมะโนครัว และการจดทะเบียนให้เรียบร้อย ฝ่ายกรมทหารบกทหารเรือจะต้องปรึกษากันร่างพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ทำแบบแผนและข้อบังคับในการที่จะชำระคนให้พร้อม เพื่อนำขึ้นทูลเกล้าถวาย

3.3.2 ลักษณะการจัด เมื่อประกาศพระราชบัญญัติแล้ว กรมทหารบก ทหารเรือ จะต้องแต่งตั้งนายทหารผู้ใหญ่ ผู้น้อยไปประจำตามหัวเมือง ซึ่งได้จัดปันเขตไว้ตามลักษณะการจัดเทศาภิบาล คือเจ้าเมือง กรมการอำเภอ กำนัน มีหน้าที่เกณฑ์คนส่งกองทหาร เพื่อคัดเลือกและเป็นพยานในการจับฉลาก ตลอดจนควบคุมผู้คนที่เหลือจากราชการทหาร ป้องกันมิให้ราษฎรแตกตื่น ซ่อนเร้นหนีหาย ย้ายบ้านเมือง และย้ายเขตย้ายแขวง โดยอาศัยทะเบียนบัญชีที่กรมสุรัสวดีจัดขึ้น [1]

ขั้นตอนในการดำเนินการดังกล่าวนี้ สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ตั้งพระทัยว่าจะจัดได้ทันในวันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) แต่แผนการดังกล่าวไม่สำเร็จ เนื่องจากความไม่พร้อมทางด้านต่าง ๆ ของประเทศ ประกอบกับในปี พ.ศ. 2436 ได้มีเหตุการณ์วิกฤตเกิดขึ้นกับประเทศ ประเทศไทยต้องสูญเสียทั้งดินแดนและเงินเป็นจำนวนมาก การปฏิรูปต่าง ๆ หยุดชะงักลงชั่วขณะหนึ่ง

3.3.3 การจัดแบบชั่วคราว (สถิมการจัดแบบเฒ่าเปอรี) ระหว่างรอการปฏิบัติตามขั้นตอนดังกล่าวข้างต้น สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ได้ขออนุมัติเรียกเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหารไปพลาง ๆ ก่อน ดังนี้คือ

(1)ขอไพร่หลวงจ่ายประจำการในตัว ในกรมต่าง ๆ และเลขไพร่สวยต่าง ๆ มาชำระเป็นทหาร โดยทรงให้เหตุผลว่า พวกไพร่หลวงจ่ายในตัวทั้งหลายนั้น ราชการแทบไม่ได้ประโยชน์แต่อย่างใด ทั้ง ๆ ที่ไพร่เหล่านั้นต้องเสียเงินเท่า ๆ กับไพร่หลวงจ่ายเดือน ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ไปตกอยู่กับเจ้ากรม และเจ้าหมู่มูลนาย การเกณฑ์ไพร่พวกนี้มารับราชการทหารก็มิได้ทำให้รายได้ของแผ่นดินขาดไปเท่าไรนัก ส่วนเลขสวยซึ่งมีสิทธิพิเศษให้เสียเงินน้อยกว่าไพร่หลวงอื่น ๆ คือเสียเพียงปีละ 6 บาทบ้าง 3 บาทบ้าง 10 สลึงบ้าง ควรนำไพร่พวกนี้มาเป็นทหาร แม้ว่าการเอาไพร่สวยมาเป็นทหารจะทำให้ต้องขาดพระราชทรัพย์ไปบ้าง แต่จะขอพระราชทานเฉพาะ

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 358/22 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 28 เมษายน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

คนหนุ่ม ๆ เพียง 6000 คน คนที่เหลือไม่ว่าจะเป็นไพร่หลวงจ่ายในตัวหรือไพร่หลวงส่วย จะต้องเสียเงินปีละ 18 บาทเช่นเดียวกับไพร่หลวงจ่ายเดือน การกำหนดเช่นนี้จะช่วยให้รัฐบาลไม่ต้องขาดรายได้ เนื่องจากการเกณฑ์ไพร่หลวงจ่ายประจำการในตัว และไพร่ส่วยมาเป็นทหาร

(2) เมื่อได้รับไพร่ตามข้อ (1) แล้ว กรมยุทธนาธิการจะได้ขอทะเบียนบัญชีคนจากเจ้ากระทรวงและเจ้ากรมมาตรวจคัด แล้วจึงขอตราเจ้ากระทรวงส่งไปเกณฑ์ตามหัวเมือง

(3) คัดเอาแต่คนหนุ่มอายุ 20 ปี มาฝึกหัดประจำการตามกรมกองต่าง ๆ เป็นเวลา 3 ปี เมื่อได้รับคนหนุ่มเพิ่มมากขึ้น จะปลดคนแก่ที่ต้องเข้าเวรปีละ 3 เดือน ทั้ง 4 ผลัดออกเรื่อย ๆ จนหมด วิธีการนี้จะช่วยให้กรมยุทธนาธิการได้พลทหารหนุ่มที่ได้รับการฝึกหัดอย่างดีอยู่ประจำการ 3 ปี ครบจำนวน 6,000 คนโดยไม่ยาก เป็นการเพิ่มความสามารถให้แกกองทัพไทย

(4) เมื่อคนหนุ่มเหล่านั้นรับราชการครบ 3 ปีแล้ว จะปลดออกเป็นกองหนุน ไม่ต้องเข้าเวรหรือเกณฑ์ราชการอย่างอื่นอีก นอกจากมีเหตุการณ์ที่จะต้องใช้กำลังทหารมาก ๆ และทหารประจำการมีไม่พอ จึงจะเรียกระดมฝึกหัดตามหัวเมืองใกล้บ้านของไพร่เหล่านั้น

ส่วนเรื่องกองหนุน สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดชทรงวางโครงการว่าจะจัดเป็น 2 พวก แต่ยังไม่สามารถให้รายละเอียดในขณะนี้ได้

(5) เรื่องการเก็บส่วนทหาร จะเก็บจากผู้ที่ไม่ได้ประจำการเพียงชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น อัตราการเก็บเดือนละ 6 บาททุกประเภท ยกเว้นพวกคนหนุ่มที่ประจำการ 3 ปี

(6) วิธีควบคุมคน ให้ถือว่าชายฉกรรจ์ทุกคนอยู่ในความปกครองของกรมทหารบกทั้งสิ้น[1]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 358/22 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 28 พฤษภาคม ร.ศ. 115.(พ.ศ. 2435).

แผนการเกณฑ์คนเป็นทหารเป็นการชั่วคราวนี้ นอกจากจะช่วยแก้ปัญหาการขาดกำลังคนของกรมยุทธนาธิการแล้ว ถ้าพิจารณาในด้านสถานภาพของประชาชน แผนการนี้ให้ความเสมอภาคแก่ประชาชนมากกว่าเดิม และการกำหนดให้ชายฉกรรจ์ทุกคนขึ้นอยู่ในความปกครองของกรมทหารบก ก็เป็นการปลดปล่อยไพร่จากเจ้าหมู่มูลนายไปสู่ความเป็นอิสระในแรงงานของตน เป็นจุดเริ่มต้นของการปลดปล่อยที่แท้จริงในอีกสิบกว่าปีข้างหน้า (การปลดปล่อยที่แท้จริงเริ่มในปี พ.ศ. 2448 เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124) แผนการจัดคนเข้ารับราชการทหารของสมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดชฉบับนี้จึงนับได้ว่าเป็นแผนการที่น่าสรรเสริญยิ่ง

3.4 การจัดทหารหัวเมือง สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ได้กราบทูลความเห็นที่จะจัดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขการทหารประจำรักษาการหัวเมืองให้เหมาะสม เพื่อเป็นการสนับสนุนความคิดในเรื่องการจัดให้ทหารประจำการ 3 ปี และการเกณฑ์คนเป็นทหารทั่วไป โดยจัดกองทหารประจำหัวเมืองไว้ตามเมืองที่เป็นบ้านของพลทหาร หรือใกล้บ้านพลทหารที่สุด เพื่อเป็นการบรรเทาความเดือดร้อนในเรื่องที่ต้องไปประจำราชการห่างไกลบ้านเป็นเวลานาน ๆ เมื่อตรวจดูบ้านเดิมของทหารแล้ว สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดชทรงตัดสินพระทัย กำหนดการจัดกองทหารหัวเมืองเป็น 3 แบบคือ

(1) หัวเมืองชั้นใน จะเพิ่มทั้งเขตที่ตั้งและจำนวนคนในเขตที่ตั้งเดิม เพื่อเป็นกำลังแก่ราชธานี และสะดวกในการเรียกระดม โดยไม่ต้องมาประจำอยู่ในกรุงเทพเป็นจำนวนมาก

(2) หัวเมืองชั้นนอก จะเพิ่มจำนวนเขตทหารขึ้นโดยให้แต่ละเขตมีกำลังไม่มากนัก เพราะพลทหารส่วนใหญ่ มิได้มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตหัวเมืองชั้นนอก ประกอบกับในเขตดังกล่าวไม่สู้มีราชการมากนัก ยกเว้นนครสวรรค์ ซึ่งเป็นเมืองชุมทาง

(3) หัวเมืองประเทศราช ควรจัดให้คงอยู่ตามเดิม แต่จะมีการเพิ่มเติมและตัดรอนลงบ้าง เพื่อความเหมาะสม เหตุผลที่ยังไม่เลิกเสียทีเดียว เพราะทหารลาวชาดระเบียบและความสามารถในการรบ เมื่อปรับปรุงคุณภาพของทหารลาวให้ดีขึ้นบ้างแล้วจึงค่อยลดจำนวนทหารจากกรุงเทพลงโดยลำดับ

จำนวนทหารและเมืองที่ตั้งกองทหารหัวเมือง

1.	กรุงเก่า	จะมีทหาร	200	คน
2.	ราชบุรี	จะมีทหาร	200	คน
3.	เพชรบุรี	จะมีทหาร	200	คน
4.	ฉเชิงเทรา	จะมีทหาร	200	คน
5.	ปราจีน	จะมีทหาร	200	คน
6.	นครไชยศรี	จะมีทหาร	100	คน
7.	นครสวรรค์	จะมีทหาร	100	คน
8.	พิชัย	จะมีทหาร	24	คน
9.	ตาก	จะมีทหาร	24	คน
10.	นครราชสีมา	จะมีทหาร	24	คน
11.	พระตะบอง	จะมีทหาร	24	คน
12.	นครจำปาศักดิ์	จะมีทหาร	200	คน
13.	หนองคาย	จะมีทหาร	200	คน
14.	หลวงพระบาง	จะมีทหาร	200	คน
15.	เชียงใหม่ลาวเฉียง	จะมีทหาร	24	คน [1]

ความคิดในการที่จะจัดทหารหัวเมืองเสียใหม่ดังกล่าวแล้วนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วยทุกประการ เว้นแต่เรื่องจำนวนทหารประจำเมืองนครราชสีมา ซึ่งจะจัดเพียง 24 คน ในขณะที่ทหารในเมืองนี้ต้องช่วยจับโจรผู้ร้าย และรักษาเงินด้วย ฉะนั้นพระองค์จึงขอให้สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/11 สำเนาที่ 2030/75 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 22 พฤศจิกายน ร.ศ. 111 (2435).

ปรึกษากับกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย[1]

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าจำนวนทหารประจำเมืองนครราชสีมาน้อยไป เพราะเมืองนครราชสีมาเป็นเมืองใหญ่ แม้จะมิใช่เมืองด่าน แต่ราชการเกี่ยวกับการรักษาความสงบภายในมีมาก ประกอบกับในระยะเวลาดังกล่าวประเทศไทยยังไม่มีตำรวจภูธร ฉะนั้นจึงต้องอาศัยกำลังทหารในการรักษาความสงบภายในปราบปรามโจรผู้ร้าย และดูแลรักษาเงินภาษีอากรในเมืองด้วย

เมื่อสมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ทรงหารือกับกรมหมื่นดำรงราชานุภาพแล้ว กรมหมื่นดำรงราชานุภาพทรงเห็นชอบด้วย ว่าควรจะเพิ่มเขต และจำนวนทหารหัวเมืองขึ้นอีกเล็กน้อย และประมาณการว่าจะจัดให้ทันในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2436 การที่ยังจัดไม่ได้ในทันทีมีสาเหตุเนื่องมาจากธรรมเนียมการเกณฑ์ทหารเข้าเวรเป็น 4 ผลัด เป็นเหตุให้ได้คนมาครั้งละไม่มาก ไม่พอที่จะจัดได้ จึงกราบทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมการจัดทหารเข้าเวรเป็นอย่างใหม่[2] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอนุญาตให้จัดได้ จะทรงของบประมาณเพิ่มให้ด้วย การจัดให้เร่งจัดทางเขตแดนด้านตะวันออกเฉียงใต้ และเขตลาวกาวก่อน โดยการจัดทหารไปเพิ่มเติมโดยเร็ว[3]

---

1 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/11 สำเนาที่ 876/111 ทบ.46 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ลงวันที่ 24 มกราคม ร.ศ.111. (พ.ศ. 2436).

2 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/12 สำเนาที่ 2896/105 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ.111.(พ.ศ. 2436).

3 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/12 สำเนาที่ 5/1624 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ลงวันที่ 2 พฤษภาคม ร.ศ. 112.(พ.ศ. 2436).

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ ลงวันที่ 2 พฤษภาคม ร.ศ.112.(พ.ศ. 2436) ซึ่งเป็นระยะที่การรุกคามของฝรั่งเศสในบริเวณชายแดนด้านตะวันออกเฉียงใต้และเขตลาวกาวทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณหัวเมืองลาวกาว กล่าวคือในเดือนเมษายน พ.ศ. 2436 ฝรั่งเศสคุมกำลังทหารญวนและเขมร 400 คน ลงเรือล่องมาตามลำน้ำโขง บุกรุกเข้ามาในเขตแดนประเทศไทย กำลังทหารของไทยมีน้อย ประมาณ 20 คน ต้องถอยร่นหนี ฝรั่งเศสจึงบุกรุกต่อไปทางแก่งลีผี และยึดไกอีก หลวงเทเพนทรเทพข้าหลวงเมืองสีทันดรทราบข่าวศึกจึงจัดกำลังไปขัดตาทัพฝรั่งเศสที่คอนสาคร (ดอนคอน) เป็นต้น[1]

เมื่อพิจารณาจำนวนทหารประจำหัวเมืองของไทยแล้วจะพบว่า มีเพียงเพื่อรักษาความสงบภายในมากกว่าที่จะสามารถป้องกันการรุกคามจากภายนอก ฉะนั้นเมื่อต้องเผชิญกับการรุกรานของฝรั่งเศส จึงต้องเรียกระดมไพร่หัวเมืองซึ่งขาดความชำนิชำนาญในวิชาทหารออกต่อสู้ป้องกันพระราชอาณาเขต เป็นเหตุให้ประเทศไทยตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบในการรบ

<u>การจัดทหารเรือก่อนวิกฤตกาล ร.ศ.112</u>

ก่อนการจัดตั้งกรมทหารเรือในปี พ.ศ. 2430 ขึ้นนั้นกิจการทหารเรือ กระจัดกระจายอยู่หลายแห่งได้แก่

1. <u>ทหารเรือวังหน้า</u> อยู่ภายใต้การบังคับบัญชา ของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ หน่วยทหารเรือที่ขึ้นกับทหารเรือวังหน้าได้แก่ กรมเรือกลไฟ กรมอาสาจาม และกองทะเล

2. <u>กรมอรสุมพล</u> อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ได้เลื่อนขึ้นเป็นสมุหกลาโหม พระยาประภากรวงศ์วรวุฒิภักดี (ชาย บุนนาค) ได้ขึ้นบัญชาการแทน กรมอรสุมพล

---

[1] จดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร.5ฝ.18.1/1</u> สำเนาโทรเลขลับชุนวิชิตชลหาร เมืองนครจำปาศักดิ์ กราบทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 9 เมษายน ร.ศ.112.(พ.ศ. 2436).

มีหน่วยในสังกัดดังนี้คือ กรมเรือกลไฟ กรมอาสามญ และกรมอาสาจาม มีหน้าที่บังคับบัญชาเรือรบหลวงทั้งหมด แต่มิได้บังคับบัญชาเรือพระที่นั่ง

3. กรมแสง เป็นกรมทหารแบบยุโรปซึ่งเพิ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2415 พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาการกรม กรมนี้มีหน้าที่บังคับบัญชาเรือพระที่นั่ง ต่อมากรมนี้ได้รวมเรือพระที่นั่งทั้งหมด และเรือกลไฟเล็กเข้าด้วยกัน แล้วยกฐานะกรมแสงขึ้นเป็น "กรมเรือพระที่นั่งเวสาตรี" [1]

นอกจากกรมทั้ง 3 ดังกล่าวแล้ว ยังมีกองทหารเรือฝ่ายบกที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ จัดตั้งขึ้น คือ "กองทหารตามชายฝั่งตะวันออก" [2]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2428 เมื่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเสด็จทิวงคตลง และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกาศยกเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) แล้วพระองค์ได้โปรดให้โอนเรือในความปกครองของวังหน้า ไปขึ้นอยู่ในสังกัดของกรมเรือพระที่นั่งเวสาตรี และกรมอรสุมพล ส่วนทหารวังหน้าที่ชำนาญทางทะเลได้โปรดให้โอนไปสังกัดกรมแสง และถอนทหารปืนเล็กวังหน้าไปเป็นกองตระเวนทางน้ำ (โปลิศน้ำ) [3]

1. การจัดทหารเรือในปี พ.ศ. 2428

ในปี พ.ศ. 2428 กรมทหารเรือแบ่งส่วนราชการออกเป็น 2 กรม คือ

1.1 กรมเรือพระที่นั่งเวสาตรี (Royal Yacht Troops) มีพลเรือโท พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เป็นผู้บังคับการ และพระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ เป็นรองผู้บังคับการทหารประจำกรมเรือพระที่นั่งเวสาตรีนี้ ได้โอนมาจากทหารแกลิงกันในกรมแสงเดิม รวมทั้งกองทหารมะรีนในกรมแสงเดิม ซึ่งได้โอนมาขึ้นใน

---

[1] พลเรือตรี แชน ปัจจุสานนท์ ประวัติการทหารเรือไทย หน้า 379 – 380.

[2] ค. หน้า 381.

[3] ค.

บังคับบัญชาของกรมนี้ด้วย กรมทหารมะรีนมีพระยาชลยุทธโยธินทร์ (Andre du Plessis de Richelieu) เป็นผู้บังคับการ เรือในสังกัดกรมนี้มี 9 ลำ คือ เรือเวสาตรี เรืออรรคราชวรเดช เรืออรรคเรศรัตนาสน์ เรือมณีเมฆขลา เรือประพาสอุดรสยาม เรือไรซิงซัน เรือสุริยมณฑล เรือเขจรชลธี และเรือฤเบนทรบุตรี[1]

1.2 กรมอรสุมพล (Gun Vessels) คือกรมเรือรบ ประกอบด้วยเรือที่มีอาวุธปืนใหญ่เป็นหลักในการรบ พระยาประภากรวงศ์วรวุฒิภักดี (ชาย บุนนาค) เป็นผู้บังคับการ มีเรือในสังกัด 8 ลำ คือ เรือมูรธาวสิตสวัสดิ์ เรือยงยศอโชฌิยา เรือพิทยัมรณยุทธ เรือสยามมกุฎไชยสิทธิ์ เรือสยามปรัสดัมภ์ เรือหาญหักศัตรู เรือท่อสู้ไพรินทร์ และเรืออโปโล นอกจากนั้นยังมีกรมอาสามญ และกรมอาสาจาม[2]

กรมทหารเรือทั้ง 2 กรมนี้ดำเนินงานเป็นอิสระแก่กันต่างขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

2. การตั้งกรมทหารเรือในปี พ.ศ. 2430

ในปี พ.ศ. 2430 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงประกาศจัดทหารใหม่ โดยทรงตั้งกรมยุทธนาธิการขึ้นเป็นกรมกลางสำหรับจัดการทหารบก ทหารเรืออย่างใหม่ทั้งหมดดังได้กล่าวแล้ว ตามพระราชบัญญัติจัดทหาร พ.ศ. 2430 นี้ กิจการทหารเรือได้แยกออกจากทหารบกเป็นครั้งแรก พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยบัญชาการทหารเรือ (Secretary to The Navy) ทรงมีอำนาจเต็มในการจัดการทหารเรือ ได้ทรงรวมกรมอรสุมพล และกรมเรือพระที่นั่งเวสาตรีเข้าด้วยกันในกรมทหารเรือ และทรงเริ่มแก้ไขระเบียบการในเรื่อง

---

[1] กองประวัติศาสตร์ทหารเรือ "หมวดที่ 1 กองทัพเรือและหน่วยต่าง ๆ" ประวัติกองทัพเรืออย่างย่อ (ไม่ได้จัดพิมพ์)

[2] ก.

ตำแหน่งหน้าที่ วิธีการฝึกหัดทหาร ตลอดจนอัตราเงินเดือนซึ่งเคยแตกต่างกันอยู่ให้เป็นระเบียบเดียวกัน จัดการซ่อมแซมโรงทหาร เครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ ตลอดจนเรือรบที่ชำรุดอยู่ ให้ดีขึ้น มีการตรวจและประชุมปรึกษาราชการในระหว่างหน่วยต่าง ๆ ของกรมทหารเรือ[1] แบบแผนการดำเนินการของฝ่ายทหารเรือจึงค่อย ๆ ดีขึ้นโดยลำดับ กล่าวคือ

(1) จัดตั้งที่บัญชาการกรมทหารเรือขึ้นข้างโรงหล่อใต้วัดระฆัง แล้วขยายอาณาเขตของกรมทหารเรือออกไปจนถึงสวนนันทอุทยาน ปากคลองมอญ เมื่อปี พ.ศ.2432

(2) ปรับปรุงซ่อมแซมโรงหล่อเก่าและอู่เรือใต้วัดระฆัง

(3) ในปี พ.ศ. 2431 ได้สั่งซื้อปืนใหญ่ชนิดอาร์มสตรองบรรจุท้าย ขนาด 6 นิ้ว สำหรับติดที่ป้อมปากน้ำ นอกจากนี้ยังได้สั่งซื้อตอร์ปิโด (ทุนระเบิด) มาใช้เพื่อป้องกันการรุกรานทางปากน้ำอีกด้วย[2]

(4) ในปี พ.ศ. 2434 ได้จัดตั้งโรงเรียนนายสิบขึ้นในกรมทหารเรือ เพื่อผลิตทหารที่มีความรู้ทางทหารเรือในระดับนายสิบขึ้นใช้

3. หน่วยงาน และการบังคับบัญชากรมทหารเรือในปี พ.ศ. 2435

ในปี พ.ศ. 2435 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า ฯ ให้มีการปรับปรุงหน่วยราชการใหม่ กรมทหารเรือได้โอนจากกรมยุทธนาธิการไปขึ้นกับกระทรวงกลาโหม และได้มีการจัดหน่วยงานในกรมทหารเรือใหม่ ดังต่อไปนี้คือ

---

[1] กระทรวงกลาโหม ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม 8 เมษายน 2430–8 เมษายน 2496 หน้า 265 – 269.

[2] พลเรือตรี แชน ปัจจุสานนท์ และนาวาเอก สวัสดิ์ จันทนี กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาสมัย ร.ศ.112 หน้า 206.

1. กรมกลาง ประกอบไปด้วย กองนายเวรใหญ่ กองเรงชำระ กองบัญชีเงิน กรมคลังพัสดุ กรมฤก และโรงพยาบาลทหารเรือ

2. กรมอู่เรือ และกรมช่างกล

3. กองทหารมะรีนเหล่าราบ (Marine Infantry) แบ่งไปประจำตามสถานีชายทะเลบ้าง

4. กองทหารมะรีนเหล่าปืนใหญ่ (Marine Artillery) ประจำตามป้อม

5. กองทหารชายทะเล (Coast Guard) ประจำตามหัวเมืองชายทะเล

6. กองเรือประจำการ ประกอบด้วย

(1) เรือพระที่นั่งมหาจักรี

(2) เรือมกุฎราชกุมาร

(3) เรือมูรธาวสิตสวัสดิ์

(4) เรือนฤเบนทรบุตรี

(5) เรือหาญหักศัตรู

(6) เรือยงยศอโยชฌิยา

(7) เรืออุบลบุรทิศ

(8) เรือไมตา

(9) เรือฟิลลา

(10) เรือทูลกระหม่อม

(11) เรือสยามมงกุฎไชยสิทธิ์

(12) เรือพิทยัมรณยุทธ

(13) เรืออรรคเรศรัตนาสน์

(14) เรือแกลดิส

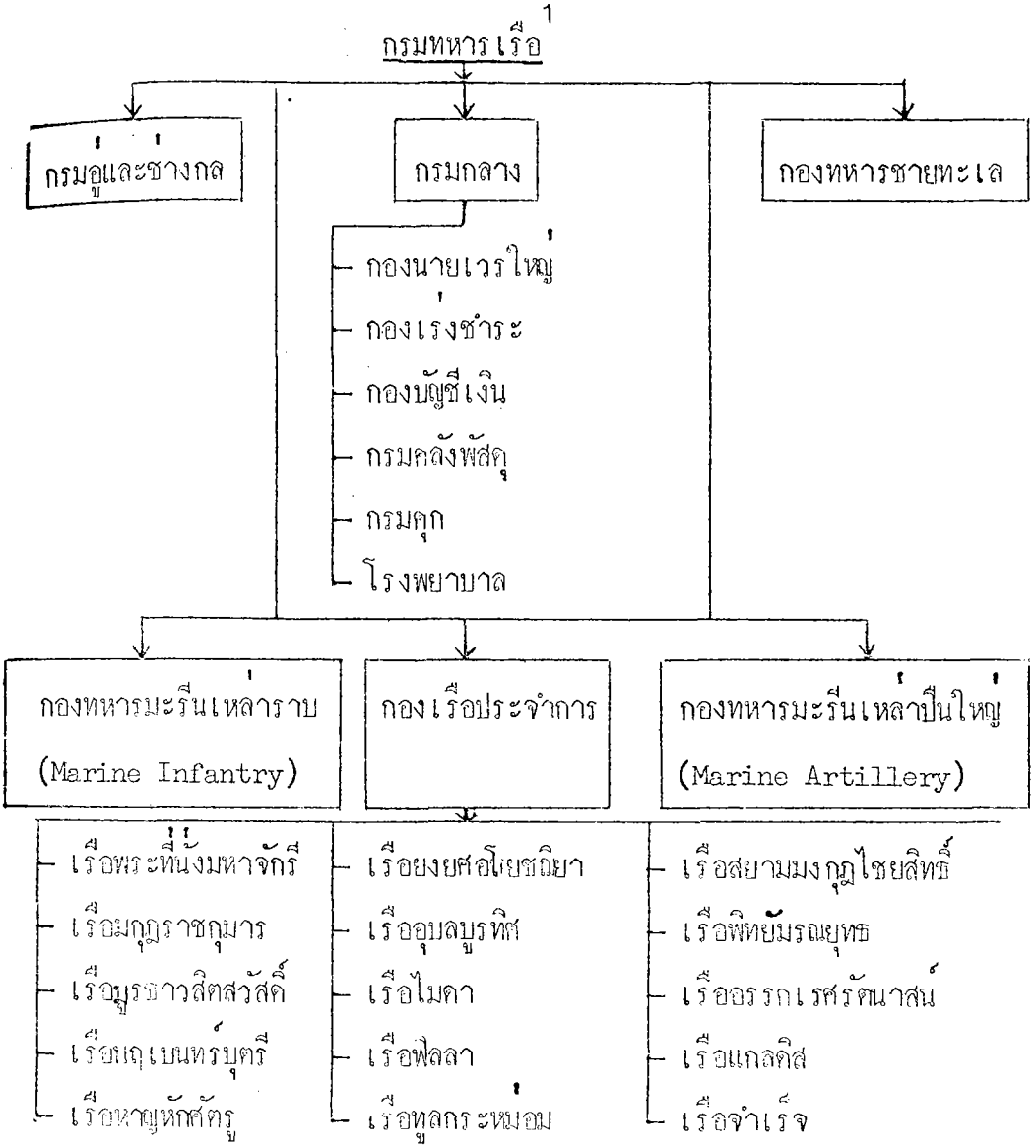
(15) เรือจำเริญ [1]

(โปรดดูแผนภูมิแสดงการจัดกรมทหารเรือปี พ.ศ. 2435)

---

[1] พลเรือตรี แชน ปัจจุสานนท์ และ นาวาเอกสวัสดิ์ จันทนี กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา สมัย ร.ศ.112 หน้า 208 – 209.

แผนภูมิที่ 3 แสดงการจัดกรมทหารเรือ ปี พ.ศ. 2435

---

[1] สรุปจาก พลเรือตรีแชน ปัจจุสานนท์ และนาวาเอก สวัสดิ์ จันทนี กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา ร.ศ. 112 หน้า 208 – 209.

การจัดส่วนราชการในลักษณะเช่นนี้ ทำให้ไม่สะดวกในการปฏิบัติงาน เพราะการกำหนดให้หน่วยงานย่อยจำนวนมาก ขึ้นตรงต่อกรมกลาง โดยไม่มีการบังคับบัญชาเป็นลำดับชั้น หน่วยงานย่อยต่าง ๆ เช่นกองบัญชีเงิน กองเรงชำระ โรงพยาบาล–ทหารเรือ ฯลฯ ต่างต้องส่งรายงานและขออนุมัติโดยตรงต่อกรมกลาง ทำให้เกิดความล่าช้า สิ้นเปลือง และสับสน เป็นเหตุการปฏิบัติงานขาดประสิทธิภาพ

บทบาทของทหารกับวิกฤตกาล ร.ศ.112

ในปี ร.ศ.112 (พ.ศ. 2436) มีเหตุการณ์ที่น่าวิตกเกิดขึ้นกับประเทศไทย รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต้องเผชิญกับปัญหาการรุกรานจากต่างประเทศ ฝรั่งเศสส่งกำลังทางบกรุกเข้ามาทางชายแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และส่งเรือรบเข้ามาในกรุงเทพฯ เพื่อบังคับรัฐบาลไทยให้สละสิทธิของไทยในดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส จนเกิดเป็นกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสขึ้น วิกฤตกาล ร.ศ.112 มีเบื้องหลังซับซ้อน กล่าวคือก่อนที่จะเกิดวิกฤตกาลครั้งนี้ขึ้น ได้มีเหตุการณ์อันเป็นต้นเค้าของวิกฤตกาล เกิดขึ้นล่วงหน้าเป็นเวลาหลายปี* นับแต่ญวนตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ปัญหาเกี่ยวกับพรมแดนของดินแดนลาวตอนเหนือ ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสจึงเกิดขึ้น ฝรั่งเศสในฐานะผู้ปกครองญวนได้อ้างสิทธิเหนือสิบสองจุไทย หัวพันทั้งห้าทั้งหก และเมืองพวน โดยถือว่าเมืองเหล่านี้เป็นของญวน ตามข้อเท็จจริงหัวเมืองเหล่านี้อยู่ใต้อิทธิพลของไทย และญวนก็ยึดกัน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไทยเรียกว่าเมือง "สองฝ่ายฟ้า"[1] ก่อนที่ญวนจะตกไปเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ไทยกับญวนก็เคยมีการแก่งแย่งกรรมสิทธิในหัวเมืองเหล่านี้ เมื่อฝรั่งเศสครอบครองญวนจึงได้รับปัญหาของญวนที่เกี่ยวข้องกับไทยเป็นของตน

---

*ศึกษารายละเอียดได้จาก จิราภรณ์ สถาปนวรรธนะ วิกฤตกาลสยาม ร.ศ.112.

[1] จิราภรณ์ สถาปนวรรธนะ วิกฤตกาลสยาม ร.ศ.112 บทนำ.

ในปี พ.ศ. 2430 – พ.ศ. 2431 ฝรั่งเศสส่งกำลังทหารเข้าแทรกแซงในสิบสองจุไทย โดยอ้างว่าเพื่อทำการปราบพวกฮ่อ แต่เหตุผลที่แท้จริงต้องการแผ่อิทธิพลเข้ามาทางหลวงพระบาง ซึ่งขณะนั้นฝรั่งเศสยังยอมรับว่าเป็นประเทศราชของไทย รัฐบาลไทยตระหนักดีว่าสิทธิของไทยเหนือดินแดนลาวอาจถูกฝรั่งเศสโต้แย้งได้ จึงทำข้อตกลงกับฝรั่งเศสในอันที่จะปักปันเขตแดนของทั้งสองฝ่าย ในบริเวณลาวตอนเหนือให้แน่นอน การทำข้อตกลงที่เมืองแถงระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2431 เป็นการพยายามขจัดความขัดแย้งเฉพาะหน้าของทั้งสองฝ่ายไว้ชั่วคราว จนกว่าจะได้มีการปักปันเขตแดนกันต่อไป[1]

ความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสทวีความรุนแรงขึ้น เมื่อฝรั่งเศสอ้างสิทธิเหนือดินแดนลาวตอนกลาง และตอนใต้ ซึ่งได้แก่เมืองพวน คำเกิด คำม่วน จำปาศักดิ์ เชียงแตง รัฐบาลไทยปฏิเสธคำกล่าวอ้างของฝรั่งเศส แต่ยินยอมให้ฝรั่งเศสทำการสำรวจเขตแดนไทยที่ติดต่อกับญวนตลอดเหนือจรดใต้ ในปลายปี พ.ศ. 2432 ทั้งนี้เพราะฝรั่งเศสแสดงความจำนงที่จะปักปันเขตแดนกับไทยให้เสร็จสิ้นไป ในขณะที่เจ้าพนักงานทั้งสองฝ่ายทำการสำรวจเขตแดนอยู่นั้น ไทยกับฝรั่งเศสต่างก็กล่าวหาอีกฝ่ายหนึ่งว่าส่งกำลังทหารบุกรุกเข้าไปในเขตแดนของตน อีกทั้งฝรั่งเศสกล่าวหาว่าทางการไทยจับกุมคนในบังคับฝรั่งเศส ตลอดจนทำการข่มเหงชาวฝรั่งเศส ขณะที่ความขัดแย้งรุนแรงขึ้นโดยลำดับ รัฐบาลไทยได้ส่งข้าหลวงใหญ่จากกรุงเทพฯ ไปประจำหัวเมืองชายแดน เพื่อทำหน้าที่ป้องกันดินแดนในพระราชอาณาเขต และแก้ปัญหาอันเกิดจากการกระทบกระทั่งระหว่างไทยกับฝรั่งเศส[2]

---

[1] จิราภรณ์ สถาปนวรรธนะ วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ.112 หน้า 225 – 227.

[2] ไพฑูรย์ มีกุศล การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานสมัยที่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงเป็นข้าหลวงใหญ่ (พ.ศ. 2436 – 2453) หน้า 26.

1. บทบาทของทหารในการป้องกันชายแดน

การเตรียมการป้องกันชายแดนส่วนใหญ่อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย เพราะหัวเมืองชายแดนที่ถูกรุกรานเป็นหัวเมืองที่อยู่ในอำนาจปกครองของกระทรวงมหาดไทยประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งคณะรัฐบาลในขณะนั้นมีความเห็นเกี่ยวกับการรุกรานของฝรั่งเศสแตกแยกกันเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งสนับสนุนให้ทำการรบในขั้นแตกหักกับฝรั่งเศส อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าไทยกับฝรั่งเศสมีทางที่จะเจรจาตกลงกันได้ จึงถดถ้าน ไม่ให้ทำสงครามกับฝรั่งเศสอย่างเปิดเผย โดยขอให้รักษาขอบเขตของการสู้รบให้เป็นไปในแบบการต่อสู้เพื่อป้องกันตัว เพื่ออำนวยประโยชน์แก่ฝ่ายไทยในการเจรจาต่อรองกับฝรั่งเศส และด้วยนโยบายของฝ่ายหลังนี้เองทำให้ทหารจากกรมยุทธนาธิการไม่ได้แสดงบทบาทในการป้องกันประเทศโดยตรงในขั้นต้น แต่ทหารก็ได้รับคัดเลือกเป็นข้าหลวงใหญ่ไปประจำหัวเมืองชายแดน เพื่อทำหน้าที่ป้องกันพระราชอาณาเขต และแก้ไขปัญหาอันเกิดจากการกระทบกระทั่งกับฝ่ายฝรั่งเศส อาทิเช่น พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวง-สรรพสิทธิประสงค์ และพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม[1] กระทำการในนามของกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น

การป้องกันชายแดนของกรมหลวงพิชิตปรีชากร ทางด้านหัวเมืองลาวกาวต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนกำลังทหารที่ได้รับการฝึกหัดในวิชาทหาร จึงขอกำลังกองทัพจากกรุงเทพฯ มาทำหน้าที่รักษาชายแดน แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นว่าควรจะส่งทหารจากกรุงเทพฯ ไป เพราะเกรงจะทำให้ฝรั่งเศสไหวตัว อีกประการหนึ่งทหารจากกรุงเทพฯ ไปต่างถิ่นก็จะเกิดเจ็บป่วยล้มตาย จึงทรงมีพระราชหัตถเลขาให้จัดคน

---

[1] จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ตำนานทหารมหาดเล็ก หน้า 9 และกองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/8 สำเนาที่ 94/7 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 10 เมษายน ร.ศ. 111. (พ.ศ. 2435).

ในเขตนั้นเป็นทหารประจำการขึ้น ส่วนอาวุธจะต้องการอย่างไร เท่าไรจะส่งไปให้[1] เป็นอันว่าทหารจากกรมยุทธนาธิการ ยังไม่ได้แสดงบทบาทโดยตรงในระยะนี้ ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2435 ได้มีการจัดส่งข้าหลวงคุมอาวุธปืนขึ้นไปเพิ่มเติม และส่งนายทหารจากกรมยุทธนาธิการขึ้นไปช่วยทำการฝึกหัดทหารพื้นเมือง ตามคำขอของกรมหลวงพิชิตปรีชากร[2]

ด้วยลักษณะเช่นนี้ เมื่อบริเวณนั้นเผชิญกับการบุกรุกของฝรั่งเศส ในต้นปี พ.ศ. 2436 การป้องกันชายแดนจึงไม่ได้ผลเท่าที่ควร ไพร่พื้นเมืองที่เกณฑ์มาเป็นทหารที่ขาดประสิทธิภาพในการรบ นอกจากนั้นกองทหารยังขาดอาวุธที่มีประสิทธิภาพอีกด้วย ดังปรากฏในโทรเลขของ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ว่า "ข้าศึกมาสองทาง คือทางดอนกอน และสองคอน คนก็เสียใจด้วยไม่มีอะไรจะสู้ หมอมฉันขอถวายชีวิต สิ้นความคิดอยู่แล้ว"[3] กับอีกฉบับหนึ่งส่งมาในระยะเวลาใกล้ ๆ กัน มีความว่า "ขอให้ส่งกองทัพและอาวุธจากกรุงเทพไปช่วย[4] กรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้บรรยายความด้วยสมรรถภาพของทหารพื้นเมือง

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ม.62.1/32 สำเนาที่ 6/111 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงพิชิตปรีชากร ลงวันที่ 25 เมษายน ร.ศ.111.

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ม.62.1/33 สำเนาที่ 22/111 กรมหลวงพิชิตปรีชากร กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 22 พฤศจิกายน ร.ศ.111 (พ.ศ.2435).

[3] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5ฝ.18.1/7 สำเนาโทรเลขลับ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทูล กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 30 พฤษภาคม ร.ศ.112 (พ.ศ. 2436).

[4] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5ฝ.18.1/8 สำเนาโทรเลขลับ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 1 มิถุนายน ร.ศ.112.

ไว้ว่า "... ให้ไปรบ แพ้ไม่กลับมาเพราะกลัวถูกฆ่า เกรงจะไปเป็นไส้ศึก"[1] อันตรายของราชการครั้งนี้อยู่ที่นายและไพร่ไม่ตั้งใจต่อสู้ข้าศึก ตัวอย่างเช่นหลวงเทเพนทรเทพกับนายร้อยโทเล็ก เห็นข้าศึกมาใกล้ก็ทิ้งไพร่หนีเอาตัวรอด ราชบุตรสารคาม และท้าวบุดตะวงษ์ ก็เช่นกัน เห็นข้าศึกมาไม่ต่อสู้และไม่หนียอมให้จับทั้งนายทั้งไพร่ ข้าศึกได้ปืนไปหลายร้อยกระบอก[2]

ครั้นเหตุการณ์ทางชายแดนทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น คณะรัฐบาลจึงลงมติให้จัดส่งกองทัพจากกรุงเทพไปทำการสนับสนุน กองทัพที่กรุงเทพจัดส่งไปป้องกันพระราชอาณาเขตในครั้งนั้นมีดังนี้

1. พระศรีณรงควิไชย (นิล) เป็นแม่ทัพคุมทหารออกไปอุบลราชธานี กำหนดออกเดินทางในวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2436

2. พระยาฤทธิ์เดชะ (แชก) และจหมื่นศรีบริรักษ์ คุมทหารไปอุบล กำหนดเดินทาง วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2436

3. พระพิเรนทรเทพ (สาย) เป็นแม่ทัพยกไปอุบล กำหนดออกเดินทางวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2436

4. พระยาฤทธิรงค์รนเฉท (พระพลัษฎานุรักษ์ สุข ชูโต) คุมกองทหารไปตั้งที่เมืองศรีโสภณ

5. พระศักดาพิเดชวรฤทธิ์ คุมทหารกองช้างออกไปรักษาเมืองพระตะบองเสียมราฐ

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5ฝ.18.1/8 สำเนาโทรเลขลับกรมหลวงพิชิตปรีชากร ทูล กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 29 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5ฝ.18.1/9 สำเนาโทรเลขลับกรมหลวงพิชิตปรีชากร ทูล กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 11 มิถุนายน ร.ศ.112. (พ.ศ. 2436).

6. พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ เสด็จออกไปเมืองนครราชสีมา เพื่อเกณฑ์กำลังคน และเสบียงอาหารไว้ช่วยเหลือหัวเมืองลาวกาวและลาวพวน

7. พระประสิทธิศัลการ (สอาด สิงหเสนี) เป็นแม่ทัพออกไปตั้งที่นครพนม เพื่อสนับสนุนหัวเมืองลาวพวน

8. พระยามหาเทพ เป็นแม่ทัพเกณฑ์คนหลมสัก เพชรบูรณ์ วิเชียร บัวชุม ยกไปรวมกับกองทัพเมืองหนองคาย[1]

สำหรับหัวเมืองลาวพุงขาว ทางรัฐบาลเชื่อว่าฝรั่งเศสยังไม่ส่งกำลังบุกรุกในขณะนั้น จึงมีคำสั่งให้พระยาพิชัย (ชม กัลยาณมิตร) ผู้ว่าราชการเมืองพิชัย ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเมืองหลวงพระบาง แทนพระพลัษฎานุรักษ์ ซึ่งถูกเรียกตัวกลับกรุงเทพ เมื่อต้นปี พ.ศ.2436) ข้าหลวงเมืองหลวงพระบาง และพระดัษกรปลาศ (อยู่) จัดทหารไปประจำด่านต่าง ๆ ในบริเวณหลวงพระบาง และหัวพันทั้งห้าทั้งหก[2]

2. <u>บทบาทของทหารในการเตรียมการป้องกันกรุงเทพฯ</u>

ก. <u>การป้องกันของฝ่ายทหารเรือ</u> นับแต่ฝรั่งเศสส่งกำลังบุกรุกเขตแดนไทยทางตะวันออกของแม่น้ำโขง ทางกรุงเทพเริ่มวิตกว่า ฝรั่งเศสอาจส่งกำลังทางเรือบุกรุกเข้ามาทางกรุงเทพ เพื่อดำเนินการบีบบังคับประเทศไทยพร้อม ๆ กันทั้งทางบกและทางน้ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งพระยาชลยุทธโยธินทร์ รองผู้บัญชาการทหารเรือเป็นผู้อำนวยการป้องกันรักษาพระราชอาณาเขต หัวเมืองชายทะเลด้านตะวันออก พระยาชลยุทธโยธินทร์ได้กราบทูลกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ เกี่ยวกับ

---

[1] จิรายุ สถาปนะวรรธนะ <u>วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ.112</u> หน้า 116.

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร.5ฝ.18.1/11</u> สำเนาที่ 1/4663 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง พระยาพิชัย ลงวันที่ 17 มิถุนายน ร.ศ.112 (พ.ศ.2436)..

แผนการป้องกันหัวเมืองชายทะเลด้านตะวันออกดังนี้

(1) เกาะกง จัดทหารไว้ 50 คน มีทหารเรือจากกรุงเทพ 14 คน ทหารจากเมืองตราด 24 คน ทหารจากเมืองแกลง 12 คน รวม 50 คน มีอาวุธพร้อม

(2) แหลมงอบ จัดทหารไว้ 200 คน เพื่อเตรียมไปสนับสนุนทางเกาะกง

(3) แหลมสิงห์ จัดทหารไว้ 600 คน รักษาการณ์บริเวณปากน้ำจันทบุรี [1]

การเคลื่อนไหวของฝรั่งเศสในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2436 ทำให้รัฐบาลไทยรีบเร่งจัดการป้องกันปากน้ำให้รัดกุมขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการถึงพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ ผู้บัญชาการทหารเรือให้ทำการปิดปากน้ำโดยเอาเรือไปจมให้เหลือช่องสำหรับเรือเดินได้เพียงลำเดียว เนื่องจากทรงมีพระราชดำริว่า เป็นการดีกว่าจะยิงปืนห้ามไม่ให้เขาเข้ามาโดยที่เรือรบของฝ่ายตรงข้ามยังไม่ได้ทำการยิงก่อน เท่ากับเป็นการหลีกเลี่ยงการรบพุ่ง ช่องทางเดินเรือนี้ให้ปิดทันที ถ้าเรือรบของฝรั่งเศสจะฝ่าฝืนเข้ามา [2] แต่เดิมฝ่ายไทยดำริจะปิดปากน้ำโดยออกประกาศห้ามมิให้เรือรบของทุกชาติเข้ามา ข้อดำรินี้ถูกยกเลิก เนื่องจากนาวาเอก เฮนรี่โจนส์ (กงสุลอังกฤษ ประจำกรุงเทพฯ) เห็นว่าจะเป็นการกีดกันมิให้เรือรบอังกฤษเดินทางเข้ามากรุงเทพฯ ส่วนการจมเรือปิดปากน้ำนั้น ฝ่ายไทยพยายามให้ราชทูตอังกฤษเห็นชอบด้วย

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5ฝ.17/2 พระยาชลยุทธโยธินทร์ กราบทูลกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ ลงวันที่ 25 เมษายน ร.ศ.112. (พ.ศ.2436).

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5ฝ.18.1/15 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึงพระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ ลงวันที่ 22 มิถุนายน ร.ศ.112.(พ.ศ. 2436).

เนื่องจากเกรงว่าจะถูกขัดขวางมิให้ดำเนินการดังกล่าว[1]

ข. การป้องกันของฝ่ายทหารบก การป้องกันรักษาพระนครรอบนอกเป็นหน้าที่ของกรมยุทธนาธิการ ซึ่งได้ส่งทหารไปประจำ ณ บริเวณจังหวัดสมุทรปราการ คลองสำโรง คลองพระโขนง และริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ดังนี้คือ

(1) กำลังทหาร 600 คน อยู่ที่สมุทรปราการ ที่ป้อมเสือซ่อนเล็บมีปืนใหญ่ 6 กระบอก

(2) กำลังทหาร 200 คน อยู่ที่คลองสำโรง มีปืนใหญ่ 12 กระบอก

(3) เตรียมปืนใหญ่ 16 กระบอกตั้งที่บางนา บางจาก และคลองพระโขนง

(4) รายปืนไว้ตามริมแม่น้ำ 9 กระบอก สำหรับยิงเรือ และเป็นกำลังหนุนทหารทางบริเวณบางนา และบางจาก[2]

ส่วนการป้องกันภายในกำแพงพระนคร กรมยุทธนาธิการได้กระจายกำลังทหารไปตั้งไว้ บริเวณภายในกำแพงพระนคร สระปทุม บางรัก และฝั่งธนบุรี นอกจากนี้ยังมีทหารอาสาสมัคร ของพระยาสุรศักดิ์มนตรี ประมาณ 1800 คน กระจายกำลังรักษาพระนครโดยทั่วไป[3]

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5ฝ.18.1/5 สำเนาที่ 30 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 18 มิถุนายน ร.ศ.112 (พ.ศ.2436)

[2] พลเรือตรี แชน ปัจจุสานนท์ และนาวาเอก สวัสดิ์ จันทนี กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา สมัย ร.ศ.112 หน้า 218 อ้างจากหนังสือกราบบังคมทูลของกรมยุทธนาธิการ เรื่อง แผนจัดกำลังทางบก เพื่อป้องกันรักษาพระนคร โดย พันตรีหลวงวิชานนิเทศ (Major Schou)

[3] ค. หน้า 221.

3. การสู้รบที่ปากน้ำเจ้าพระยาในวันที่ 13 กรกฎาคม ร.ศ.112

สถานการณ์ในกรุงเทพตึงเครียดขึ้น เมื่อ นายปาวี แจ้งแก่รัฐบาลไทย ในวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 ว่า รัฐบาลฝรั่งเศสได้ทราบมาว่า รัฐบาลอังกฤษ คำริจะส่งเรือรบหลายลำเข้ามาในกรุงเทพฯ เพื่อป้องกันคนในบังคับอังกฤษ ดังนั้นรัฐบาลฝรั่งเศสจึงคำริจะกระทำบ้าง โดยส่งเรือรบ 2 ลำ คือเรือคอมเมต และเรือแองคองสตังต์ เข้ามากรุงเทพฯ กำหนดจะมาถึงสันดอนปากน้ำในวันที่ 15 กรกฎาคม ขอให้ทางการไทยจัดเรือนำร่องไปรับด้วย[1] ต่อมาแจ้งว่าเลื่อนกำหนดเป็นวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 และในจดหมายแจ้งฉบับหลังนี้ นายปาวีกล่าวเสริมว่า "แอดมิรัล แม่ทัพเรือยืนยันว่าเรือรบ 2 ลำนี้ควรเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ได้ตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ทั้งทางรัฐบาลฝรั่งเศสได้แจ้งความต่อแอดมิรัล แม่ทัพเรือแล้วว่า รัฐบาลฝรั่งเศสพิเคราะห์ดูเห็นว่าการนี้เป็นการชอบธรรมซึ่งจะเถียงมิได้"[2]

กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการทรงมีกำตอบแก่นายปาวี ว่า รัฐบาลอังกฤษไม่เคยแจ้งให้ไทยทราบว่าจะส่งเรือรบมากรุงเทพฯ หรือแห่งใด ดังนั้นข้ออ้างของฝรั่งเศสที่จะกระทำตามอังกฤษจึงตกไป รัฐบาลฝรั่งเศสคงจะไม่ฝ่าฝืนให้เรือรบเข้ามากรุงเทพฯ อีก นอกจากเรือดูแตง ซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ ตั้งแต่วันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2436 และ "ข้าพเจ้าต้องขอคัดค้านการอธิบายความในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี อันเป็นที่ทำให้เข้าใจว่า ประเทศใดประเทศหนึ่งย่อมมีอำนาจอันชอบธรรมที่จะให้เรือรบเข้ามาในลำน้ำของกรุงสยาม และถึงพระมหานครแห่งพระราชอาณาจักรนี้ได้หลายลำ ตามความชอบใจของประเทศนั้น ๆ หลักการแห่งหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีนั้นหาได้ตัดอำนาจอันชอบธรรมที่กรุงสยามควรมีเหมือนประเทศอื่น ๆ สำหรับป้องกันตัว และรัฐบาลฝรั่งเศสคงจะเข้าใจ

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5ฝ.18.1/8 นายปาวี กราบทูล กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ลงวันที่ 10 กรกฎาคม ร.ศ. 112 (ฉบับที่ 1).

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. ฝ.18.1/8 นายปาวี กราบทูล กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ลงวันที่ 10 กรกฎาคม ร.ศ.112 (ฉบับที่ 2).

ได้โดยง่ายว่า ตามสรรพเหตุการณ์อันมีอยู่บัดนี้ กรุงสยามจะยอมตามคำอธิบายเช่นกล่าวมานั้นมิได้เลย แม้ยอมก็เหมือนดังจะสละอำนาจที่เป็นประเทศเอกราชเสียเหมือนกัน"[1]

ในวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 นายปาวี ได้เข้าเฝ้ากรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ พร้อมกับทูลยืนยันว่า จะส่งเรือรบเข้ามาถึงปากน้ำ โดยอ้างสิทธิตามสัญญาทางพระราชไมตรี แต่กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการทรงยืนกรานมิให้เรือรบฝรั่งเศสล่วงล้ำเข้ามา ดังปรากฏในหนังสือถึงนายปาวี ว่า

> "รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไม่สามารถจะยอมให้ประเทศใด ๆ ส่งเรือรบเข้ามาจอดอยู่ในลำแม่น้ำนี้ มากกว่าประเทศละลำ เพราะฉะนั้นจึงได้มีคำสั่งให้กรมทหารบก กรมทหารเรือ จัดการตามนี้โดยกวดขัน..."[2]

ในขณะเดียวกันรัฐบาลไทยได้มีโทรเลขไปถึงอัคราชทูตไทยประจำปารีส เพื่อดำเนินการทางการทูตไปด้วย และได้รับโทรเลขจากปารีสว่า รัฐบาลฝรั่งเศสยินยอมถอนคำสั่งในเช้าวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436[3]

เหตุการณ์มีท่าที่ว่าจะคลี่คลายไปในทางที่ดี แต่ในเวลาต่อมา การณ์กลับดำเนินไปในทางตรงข้าม เมื่อเรือรบฝรั่งเศสที่เดินทางมาถึงบริเวณสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5ฝ.18.1/8 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการถึงนายปาวี ลงวันที่ 10 กรกฎาคม ร.ศ. 112.

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5ฝ. 18.1/8 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการถึงนายปาวี ลงวันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ.112.

[3] พลเรือตรี แชน ปัจจุสานนท์ และนาวาเอกสวัสดิ์ จันทนี กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาสมัย ร.ศ.112 หน้า 63 อ้างจากโทรเลขของนายเคอแวลส์ ถึงนายปาวี ลงวันที่ 13 กรกฎาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ.2436).

มีได้ทอดสมอพัก ณ ที่นั้น กลับเดินทางล่วงลำเข้ามา

เมื่อฝรั่งเศสตัดสินใจนำเรือเข้ามาในปากน้ำ การยิงต่อสู้ย่อมเกิดขึ้นอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง เนื่องจากได้มีพระบรมราชโองการสั่งตั้งแต่วันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 ว่า ถ้าเรือรบฝรั่งเศสไม่ได้รับอนุญาตให้ขามสันดอนเข้ามาในลำน้ำ แล้วขืนแล่นเข้ามาโดยประการใด ๆ ก็ดี ให้กรมทหารเรือห้ามปรามตามธรรมเนียมที่นัดหมายกัน ด้วยการยิงปืนไม่มีกระสุนนัดหนึ่ง ถ้ายังขัดขืนไม่ฟังห้าม ให้ยิงด้วยกระสุนตัดหน้าเรืออีกนัดหนึ่ง ถ้ายังขืนเข้ามาอีกให้ยิงหมายให้ถูกได้ จะใช้ยิงปืนก่อน หรือใช้ตอร์ปิโดยิงระเบิดอย่างไรก็ได้ เพื่อห้ามให้หยุดได้จริง ๆ ให้ทำตามคำสั่งตามเหตุการณ์ที่จะปรากฏทุกประการ[1]

การสู้รบเกิดขึ้นเวลาประมาณ 18.30 นาฬิกา เรือฝรั่งเศสแล่นเข้ามาถึงร่องน้ำใกล้ป้อมพระจุลจอมเกล้า โดยมีเรือเมล์ไชงอน ชื่อเรือเซย์ เป็นเรือนำร่อง ฝ่ายไทยได้ทำการยิงเตือนมิให้เรือฝรั่งเศสแล่นเข้ามา แต่ไม่ได้ผล เรือฝรั่งเศสคงแล่นเรื่อยมา ทั้งสองฝ่ายจึงทำการยิงต่อสู้กัน การต่อสู้ทั้งหมดใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมงครึ่ง เวลาประมาณ 21 นาฬิกา เรือฝรั่งเศสทั้ง 2 ลำ ก็สามารถตีฝ่าเข้ามาในกรุงเทพฯ ได้ ส่วนเรือนำร่องถูกยิงเกยตื้นตรงข้ามป้อมพระจุลจอมเกล้า*

พลเรือตรี แชน ปัจจุสานนท์ ได้วิจารณ์การรบครั้งนี้ว่า ทหารฝ่ายฝรั่งเศสประจำเรือรบของเขามาอย่างดี มีการฝึกประจำสถานีรบอยู่เสมอ กับทั้งได้เคยฝึกซ้อมการยิงเป้าปืนใหญ่มาแล้ว ส่วนฝ่ายไทย ทหารขาดการฝึกซ้อม เพราะทหารส่วนใหญ่เพิ่งระดมเข้ากองประจำการ ทหารไม่ได้อยู่ประจำหน้าที่เป็นเวลานานพอสำหรับการฝึกซ้อม นอกจากนั้น การฝึกซ้อมยิงปืนก็มิได้จัดทำตามสมควร เวลาปฏิบัติการจริง ๆ นายทหารฝรั่ง

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ฝ.18/7 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึงพระองค์เจ้าขจรจรัสวงษ์ ลงวันที่ 11 ก.ค. ร.ศ.112.

*ศึกษารายละเอียดได้จาก พลเรือตรี แชน ปัจจุสานนท์ และนาวาเอกสวัสดิ์ จันทนี กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา สมัย ร.ศ.112.

จึงต้องวุ่นวายช่วยเหลือทหารในการยิงปืนด้วย[1*]

สรุปว่าในการรบครั้งนั้นทหารไทยยังไม่อยู่ในสภาพ "พร้อมรบ" เหมือนทหารฝรั่งเศส แต่น่าแปลกใจที่ฝ่ายไทยสามารถทำการยิงได้ผลเหมือนกัน

วิกฤตกาล ร.ศ.112 นี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลมีนโยบายไม่แน่นอนในการป้องกันประเทศแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่า ระบบการทหารแบบเดิมของไทยพ้นสมัยและใช้ไม่ได้ผลเสียแล้วในเวลานั้น เพราะประเทศคู่สงครามของไทยมิใช่ประเทศเพื่อนบ้านที่มีระบบการทหารกล้ายคลึงกับประเทศไทย แต่เป็นประเทศมหาอำนาจตะวันตกซึ่งระบบการทหารของเขามีประสิทธิภาพสูง และอยู่ในสภาพ "พร้อมรบ" เสมอ ผิดกับของไทย แม้ว่าการปฏิรูปการทหารจะได้ดำเนินมาในระยะเวลานานพอสมควร แต่การทหารของไทยก็ยังไม่อยู่ในสภาพ "พร้อมรบ" ทั้งนี้มีสาเหตุเนื่องมาจากนโยบายในการปฏิรูป ประกอบกับความไม่พร้อมทางด้านต่าง ๆ ของประเทศ

การปฏิรูปในชั้นต้นจึงเริ่มจากพระบรมมหาราชวังออกไป ด้วยการปลูกฝังบรรดาพระเจ้าน้องยาเธอและข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิด ให้มีความนิยมทางการทหาร และมีความรู้ในวิทยาการแบบตะวันตกอย่างดีที่สุดในสมัยนั้น โดยอาศัยกรมทหารมหาดเล็กเป็นเครื่องมือ ในที่สุดพระองค์ก็ได้ผู้นำกลุ่มใหม่ของสังคมไทยที่มีความนิยมทางการทหาร มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และมีความรู้ในวิทยาการแบบตะวันตกอย่างดี เป็นกำลังของพระองค์ในการปกครองประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์ประการแรกของการปฏิรูปการทหารนั้น นับว่าเป็นการเพียงพอสำหรับสภาพของประเทศในขณะนั้น เพราะเป็นระยะที่เสถียรภาพของการเมืองภายในไม่สู้จะมั่นคงนัก

---

[1] พลเรือตรี แชน ปัจจุสานนท์ และ นาวาเอก สวัสดิ์ จันทนี กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา สมัย ร.ศ.112 หน้า 253-254.

*ศึกษาแผนการตั้งรับของฝ่ายไทยได้จากพลเรือตรี แชน ปัจจุสานนท์ และ นาวาเอก สวัสดิ์ จันทนี กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา สมัย ร.ศ. 112.

และการคุกคามจากต่างประเทศยังไม่ปรากฏชัดเจน ต่อเมื่อการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกปรากฏชัดเจนขึ้น วัตถุประสงค์ในการปฏิรูปการทหารจึงเปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้สามารถป้องกันรักษาประเทศจากการคุกคามจากภายนอกได้ แต่เนื่องจากการปฏิรูปการทหารเป็นงานใหญ่ จะดำเนินไปโดยลำพังมิได้ จะต้องอาศัยทั้งเวลา และความพร้อมทางด้านอื่น ๆ ของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความพร้อมทางด้านการปกครอง และเศรษฐกิจของประเทศ เพราะการจัดให้มีทหารประจำการในรูปของกองทัพแห่งชาติ (Standing Army) ตามแบบอารยประเทศนั้น เป็นเรื่องของความสิ้นเปลือง นอกจากนั้นการที่จะบรับปรุงการทหารให้สามารถป้องกันตนเองได้อย่างแท้จริงนั้น สิ่งสำคัญประการหนึ่งก็คือจะต้องสามารถผลิตอาวุธขึ้นใช้ในกองทัพได้เองดังเช่นการปฏิรูปการทหารในสมัยเมจิของญี่ปุ่น

การปฏิรูปการทหารของไทยแม้จะยังไม่ปรากฏผลดีในขณะที่ประเทศต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 แต่รากฐานของระบบการทหาร และทัศนคติทางการทหารตามแบบตะวันตกก็ได้ก่อรูปขึ้นในช่วงของการปฏิรูปการทหารก่อนวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 อาทิเช่น การจัดระบบหน่วยงาน การบังคับบัญชา การฝึกหัด และการตั้งโรงเรียนสอนวิชาชีพทหาร เป็นต้น.

บทที่ 4

การจัดการทหารหลังวิกฤตกาล ร.ศ. 112

การปะทะกันระหว่างประเทศไทยกับกำลังของฝ่ายฝรั่งเศส ในปลายปี พ.ศ. 2435 ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2436 เป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่าระบบการทหารแบบเดิมของไทยที่ใช้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น แม้จะได้รับการแก้ไขให้ทันสมัยขึ้นบ้าง ก็ยังใช้ไม่ได้ผล เพราะสถานการณ์รอบประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไป การที่จะป้องกันรักษาประเทศจำเป็นจะต้องได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสม กล่าวคือ ประเทศไทยจำเป็นต้องมีกำลังพอที่จะรักษาความสงบสุขของบ้านเมืองได้ เพราะจะอาศัยการเจรจาทางไมตรีเพียงอย่างเดียวยอมไม่สามารถจะป้องกันรักษาประเทศได้ การปฏิรูปทางการทหารจึงจำเป็นจะต้องดำเนินต่อไปอย่างจริงจังและกว้างขวางขึ้น การที่จะสามารถสร้างกำลัง (กองทัพ) สำหรับป้องกันรักษาประเทศนั้น จะต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก ประเทศชาติจะได้เงินเหล่านั้นมาด้วยการปรับปรุงการปกครองให้เรียบร้อย ราษฎรมีความสะดวกในการประกอบอาชีพ มีเงินมาเสียภาษีอากรให้กับรัฐบาล ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสเปิดประชุมสภาหลวงเทศาภิบาล ว่า

> "...เขตแดนเราแต่ก่อน ย่อมติดต่อกันอยู่กับประเทศซึ่งมีธรรมเนียมบ้านเมือง และมีกำลังคล้ายคลึงกันโดยรอบ แต่บัดนี้ฝ่ายตะวันตกโอบขึ้นไปเหนือเมืองเหล่านั้นตกเป็นของอังกฤษ ข้างฝ่ายตะวันออกโอบขึ้นไปเหนือตกเป็นของฝรั่งเศส เมืองเราตั้งอยู่ทามกลางประเทศซึ่งมีการปกครองอย่างกวดขัน และมีกำลังมากกว่าเจ้าของเดิมโดยรอบ ย่อมมีการที่เกี่ยวข้องในปลายเขตแดนอยู่เสมอ ไม่เป็นทางคนทางอยู่เหมือนอย่างแต่ก่อน การที่จะรักษามิให้มีอันตรายทั้งภายในภายนอกได้ มีอยู่ 3 ประการ คือ พูดจากันในทางไมตรีอย่างหนึ่ง มีกำลังพอที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง การปกครองให้เสมอกันอย่างหนึ่ง ถ้าจะรักษาโดยทางไมตรี

ไม่มีกำลังพอที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองได้ การเจรจาโดยทางไมตรีก็จะไม่สำเร็จไปได้เสมอ ถ้าไม่จัดการปกครองให้เรียบร้อย ทุนซึ่งจะเป็นที่ตั้งให้มีกำลังพอจะรักษาความสงบเรียบร้อยได้นั้นก็จะไม่พบ การที่จะให้มีกำลังบริบูรณ์ได้ต้องอาศัยความปกครองให้ราษฎรได้ทำมาหากินโดยสะดวก ได้รับผลประโยชน์อันเกิดขึ้นจากแผ่นดิน ซึ่งจะได้มาเสียภาษีอากรจึงจะเป็นกำลังบ้านเมืองได้..."[1]

ดังนั้นหลังจากเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ และพระองค์เจ้าวัฒนานุวงศ์ มีใจความโดยสรุปว่า ถ้าประเทศไทยยังคงมีอิสรภาพอยู่ต่อไปแล้ว มีอยู่สองสิ่งที่พระองค์ตั้งพระทัยจะกระทำจนสุดความสามารถ นั่นก็คือ การทนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นในด้านการปกครอง และจัดการป้องกันประเทศให้เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพอย่างที่สุดเท่าที่กำลังคนและกำลังทางเศรษฐกิจจะอำนวยให้[2]

พระราชหัตถเลขาดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นเจตนารมณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในอันที่จะดำเนินการปฏิรูปการทหารให้กว้างขวางขึ้น จนสามารถสร้างกองทัพแห่งชาติที่สามารถป้องกันรักษาประเทศชาติได้อย่างแท้จริง การปฏิรูปการทหารหลังวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 จึงเป็นไปอย่างรัดกุมและมีเป้าหมายที่แน่นอน ทั้งยังได้รับความ

---

[1] กระทรวงมหาดไทย อนุสรณ์เนื่องในงานฉลองวันที่ระลึกกระทรวงมหาดไทย ครบรอบ 60 ปีบริบูรณ์ 2435 – 2495 (ตีพิมพ์ สำเนาพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 143/454 ถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 18 มกราคม ร.ศ.114 (พ.ศ. 2438) เนื่องในโอกาสเปิดประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล) หน้า 146 – 148.

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ม. 38/2 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ลงวันที่ 3 กันยายน ร.ศ. 112 และ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ม.18.1/4 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึงพระองค์เจ้าวัฒนานุวงศ์ ลงวันที่ 12 กันยายน ร.ศ.112.

เมื่อจากหลายฝ่าย

การปฏิรูปการทหารหลังวิกฤตกาล ร.ศ. 112 นี้ จะแบ่งกล่าวเป็น 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1

การจัดระเบียบหน่วยงานและการบริหารทางการทหาร

ในปี พ.ศ. 2437 หน่วยงานและการบริหารทางการทหาร เริ่มได้รับการจัดให้เป็นระเบียบอย่างจริงจัง เพื่อบรรลุเป้าหมายในการปฏิรูป คือ การสร้างกองทัพแห่งชาติที่สามารถรักษาความสงบสุขให้แก่ประเทศชาติอย่างแท้จริง โดยคณะเสนาบดีซึ่งประกอบด้วย สมเด็จกรมพระ ภาณุพันธุวงษ์วรเดช กรมหมื่นเรศวรฤทธิ์ กรมหลวงเทวะวงษ์โรปการ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ กรมหมื่นพรหมวรารักษ์ และพระยาภาษกรวงษ์ ได้พร้อมใจกันทูลเกล้าถวายความเห็นเรื่องการจัดราชการในกระทรวงกลาโหม เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2437

1. แผนการจัดการทหารของคณะเสนาบดีในปี พ.ศ. 2437

คณะเสนาบดีมีความเห็นพร้อมกันว่า กระทรวงกลาโหมควรมีหน้าที่รับผิดชอบในการ จัด ตรวจตรา ทนุบำรุง การป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตด้วยกำลังทหารบกทหารเรือ ไม่ใช่เป็นเพียงผู้บังคับบัญชาการทหารบก เช่น กรมยุทธนาธิการ หรือเป็นพนักงานพลเรือนสำหรับกำกับการต่าง ๆ ของทหาร และปกครองหัวเมืองภาคใต้ ดังที่กระทรวงกลาโหมได้กระทำอยู่ เพราะการจัดการทหารเป็นเรื่องยากและสำคัญ ซึ่งจะต้องกระทำโดยเร่งด่วน ดังปรากฏในตอนหนึ่งของคำกราบบังคมทูลว่า

> "การทหารเป็นการเร่งร้อน ไม่มีเวลาที่จะทดลอง แลผิดรองคดได้ จำต้องตั้งหน้าจัดการป้องกันพระราชอาณาเขตร...การที่จะจัดย่อมเป็นการลำบากมากมาย... การที่จะทำให้สำเร็จเรียบร้อยได้ดังมุ่งหมายนี้เป็นความจำเป็นและสำคัญยิ่งนัก..."[1]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.1/8 เรื่อง "จัดราชการกระทรวงกลาโหม" 23 มิถุนายน ร.ศ.113 (พ.ศ.2437).

ด้วยความดำริดังกล่าว จึงได้ทูลเกล้าถวายความเห็นในการจัดระเบียบราชการในกระทรวงกลาโหมเสียใหม่ มีสาระสำคัญ 2 ประการ คือ

1) เป้าหมายของกระทรวงกลาโหม คือ การจัดกำลังให้สามารถป้องกันพระราชอาณาเขตได้อย่างแท้จริง

2) วิธีการที่จะจัดให้ได้ตามเป้าหมายนั้น

<u>การจัดกำลังเพื่อป้องกันพระราชอาณาเขต</u> การจัดกำลังเพื่อป้องกันพระราชอาณาเขต ควรจัดเป็นกำลังทหารบก 5 ส่วน ทหารเรือ 2 ส่วน ทั้งนี้เพราะท้องที่จะต้องป้องกันด้วยกำลังทหารบกมีมาก ส่วนท้องที่ที่จะต้องใช้กำลังทหารเรือมีเพียงด้านเดียว

การจัดกำลังทางบก จะต้องเพิ่มจำนวนทหารและที่ตั้งของกองทหารไว้ทุกทิศทาง เพื่อจะได้เรียกใช้ได้ทันท่วงที โดยการจัดทหารบกเป็นหลายกองทัพ ต่างกองต่างมีแม่ทัพนายกองรับผิดชอบประจำราชการอยู่ตามท้องที่ทุกทิศ แบ่งเป็นมณฑล ๆ ตามลักษณะการแบ่งมณฑลปกครองที่ได้เคยมีพระราชดำริไว้ กองทัพบกประจำการในกรุงเทพฯ ให้นับเป็นกองทัพประจำมณฑลเหมือนกับมณฑลอื่น ๆ กองทหารมณฑลหนึ่งมีผู้บัญชาการรับผิดชอบคนหนึ่ง เสนาบดีกระทรวงกลาโหมเป็นผู้ตรวจและดำริการทนุบำรุงให้เรียบร้อยเท่าเทียมกันทุกกองทัพ

การจัดกำลังทางเรือ ทหารเรือมีหน้าที่รับผิดชอบในบริเวณที่แคบกว่าทหารบก ควรจัดเป็นกองทัพเดียว มีผู้บัญชาการอยู่ในกรุงเทพฯ และอยู่ภายใต้การตรวจตราแนะนำของกระทรวงกลาโหมเช่นเดียวกับกองทัพบก

นอกจากการจัดให้มีกำลังกองทัพบกและกองทัพเรือตามอัตราส่วน 5 : 2 ดังกล่าวแล้ว จะต้องจัดให้มีหน่วยงานที่สนับสนุนกำลังทหารบก และทหารเรือด้วย คือ พนักงานทำดินปืน และเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ พนักงานก่อสร้างเรือรบ เครื่องต่อสู้ พนักงานบำรุงพาหนะ และพนักงานฝึกหัดวิชาทหาร เป็นต้น

ในด้านการอำนวยการ ตรวจตรา และวางแผน ให้เป็นหน้าที่ของกระทรวงกลาโหม กล่าวคือ

(1) ตรวจ และประมาณกำลังของบ้านเมือง ทั้งในด้านกำลังคน

และพาหนะ ที่ใดมีเท่าใด เจริญหรือเสื่อมอย่างไร (ให้รู้กำลังซึ่งมีอยู่ในแต่ละท้องที่)

(2) วางแผนจัดการกับกำลังเหล่านั้นให้เหมาะสมกับกำลังเงิน โดยไม่ให้เสียประโยชน์ของบ้านเมือง กล่าวคือ การเกณฑ์คนเป็นทหาร ควรกระทำอย่างไรจึงจะได้คนมากพอกับความต้องการของราชการ และควรทนุบำรุงคนที่เกณฑ์มาอย่างไร จึงจะไม่เป็นที่เดือดร้อนแก่คนเหล่านั้น ตลอดจนวิธีแบ่งคนเป็นทหารบก ทหารเรือ ควรแบ่งอย่างไร

(3) วางแผนการจัดและการเคลื่อนกำลังสนับสนุนของทหารบก ทหารเรือ เมื่อมีเหตุจำเป็นต้องใช้กำลังเกิดขึ้นในที่ใดของพระราชอาณาจักร ให้เป็นไปโดยรวดเร็วและได้ผล

(4) วางแผนเตรียมการสำรองการสงครามให้เพียงพอ อาทิเช่น เครื่องกัสตราวุธ ยุทธภัณฑ์ และเสบียงพาหนะในเวลาปกติควรสะสมสร้างขึ้นอย่างไร และผลัดเปลี่ยนรักษาไว้ที่ใดให้เรียกใช้ได้โดยสะดวก

การฝึกหัดนายทหารควรจัดอย่างไร เพื่อให้มีตัวนายทหารที่มีความรู้ ความสามารถในการทหารเพียงพอกับความต้องการ[1]

การที่กระทรวงกลาโหมจะสามารถดำเนินการดังกล่าวได้ จะต้องมีตัวบุคคลซึ่งประกอบด้วยความรู้ ความสามารถในจำนวนที่มากพอกับความต้องการ และควรจัดส่วนราชการในกระทรวงกลาโหมออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ การทหารบก การทหารเรือ การพลเรือน และบัญชีเงิน โดยมีเจ้าพนักงานให้ผู้รับผิดชอบดังนี้ คือ

(1) เสนาบดี เป็นผู้รับผิดชอบทั่วไป

(2) ปลัดฝ่ายทหารเรือ คือผู้บัญชาการทหารเรือ เพราะทหารเรือจัดเป็นกองเดียว และผู้บัญชาการอยู่ในกรุงเทพฯ อยู่แล้ว

(3) ปลัดฝ่ายทหารบก มีหน้าที่เฉพาะราชการในกระทรวงกลาโหม เพราะกองทัพบกมีหลายกองทัพ ต่างกองทัพต่างมีแม่ทัพรับผิดชอบบัญชาการอยู่แล้ว

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก.1/8 เรื่องจัดราชการกระทรวงกลาโหม 23 มิถุนายน ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

(4) ปลัดทูลฉลอง เป็นตำแหน่งพลเรือนสำหรับการเงินและการกรมพลเรือนต่าง ๆ

ทั้งสี่ท่านนี้ มีหน้าที่ปรึกษาหารือกันในราชการทหารทั้งปวง

วิธีที่จะจัดให้บรรลุเป้าหมาย การที่จะจัดให้ได้ตามเป้าหมายดังกล่าว คณะเสนาบดีมีความเห็นว่า การจัดในระยะแรก ควรจัดรวมการทหารต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วให้เข้ามาอยู่ในกระทรวงเดียวกันเสียก่อน แล้วจึงดำเนินการแก้ไขปรับปรุงกิจการเหล่านั้นให้เป็นไปตามเป้าหมายของการปฏิรูปการทหาร คือ เพื่อความพร้อมในการป้องกันพระราชอาณาจักร โดยให้เหตุผลว่า

กิจการต่าง ๆ ซึ่งเห็นว่าควรจะเป็นหน้าที่ของกระทรวงกลาโหมในอนาคตนั้นมีอยู่แล้วแทบทุกชนิด แต่ยังกระจัดกระจายกันอยู่ เช่น ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมก็มี แต่มิได้รับผิดชอบในการจัด ตรวจ และทนุบำรุงการทหารทั่วไป พนักงานใหญ่ฝ่ายทหารบกก็มีแล้วเช่นกัน แต่มิได้อยู่ในกระทรวงกลาโหม และต้องรับผิดชอบบังคับบัญชาทหารบกในกรุงเทพฯ กองทหารตามหัวเมืองมีอยู่เกือบทั่วไปแล้ว แต่ต้องอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของกระทรวงมหาดไทยบ้าง กรมยุทธนาธิการบ้าง กรมที่ทำหน้าที่จัดการเกี่ยวกับพาหนะและเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ต่าง ๆ มีอยู่แล้วเป็นส่วนใหญ่ เช่น กรมพระคชบาล กรมแสง พนักงานตีกลิน เป็นต้น แต่หน่วยงานเหล่านี้ยังแยกย้ายกันอยู่ แม้แต่ตำแหน่งนายทัพนายกองก็มีกรมหกเหล่าและอื่น ๆ บริบูรณ์ ควรที่จะดำเนินการทนุบำรุงให้เป็นระเบียบแบบแผนที่ถูกต้อง ในส่วนที่เกี่ยวกับการทหารเรือนั้นว่าจัดเข้าแบบแผนได้เกือบสมบูรณ์ เพียงแต่จะต้องทนุบำรุงและจัดให้สัมพันธ์กับการทหารอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความพร้อมเพรียง และสนับสนุนซึ่งกันและกันได้[1]

จะเห็นได้ว่า การที่จะปรับปรุงการจัดระเบียบหน่วยงานและการบริหารทางการทหารในระยะแรกนี้ ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนรูปการอะไรมากนัก เพราะกรมทหารเรือและกรมพลเรือนฝ่ายทหารต่าง ๆ ก็ขึ้นอยู่กับกระทรวงกลาโหมแล้ว เพียงแต่ยกกรมยุทธนาธิการ

---

1 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 1/8 เรื่องจัดราชการกระทรวงกลาโหม 23 มิถุนายน ร.ศ. 113. (พ.ศ. 2437).

รักษาบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขเกษม ปราศจากสรรพภยันตราย"[1]

ด้วยประกาศฉบับนี้ ราชการฝ่ายปกครองอันเป็นงานพลเรือนกับงานฝ่ายทหาร ได้แยกออกจากกันอีกวาระหนึ่ง จึงนับได้ว่า กระทรวงกลาโหมได้เริ่มทำหน้าที่จัดการทางการทหารอย่างแท้จริง ตามชื่อของกระทรวง หลังจากคลาดเคลื่อนมาช้านาน

กล่าวโดยสรุปก็คือ นับแต่ปี พ.ศ. 2437 เป็นต้นไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยใช้พระบรมราโชบายในการจัดการทหารใหม่ ดังนี้ คือ

(1) รวมการบังคับบัญชาทางการทหารมาไว้ที่กระทรวงกลาโหม เพื่อให้กระทรวงกลาโหมรับผิดชอบในการป้องกันพระราชอาณาเขตด้วยกำลังทหาร ทั้งทหารบกและทหารเรือ

(2) จัดตั้งกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลต่าง ๆ

(3) การปฏิบัติตามนโยบายนี้ให้ค่อยทำค่อยไปตามสมควรแก่ความต้องการและความพร้อมทางด้านอื่น ๆ ของประเทศ

พระบรมราโชบายในการรวมการบังคับบัญชาทางการทหารมาไว้ที่กระทรวงกลาโหมเพียงกระทรวงเดียวนี้ เป็นการสร้างเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) ทำให้กิจการทั้งปวงในด้านการทหาร มีระเบียบแบบแผน และเป็นมาตรฐานเดียวกัน ขจัดความสิ้นเปลืองพระราชทรัพย์ ความล่าช้าในการปฏิบัติงาน ตลอดจนข้อขัดแย้ง อุปสรรคในการจัดการทหารที่มีมาแต่เดิมให้ค่อย ๆ หมดไป

ส่วนการจัดตั้งกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลต่าง ๆ นั้น นอกจากจะเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ป้องกันและรักษาพระราชอาณาเขตให้เป็นไปโดยรวดเร็วทันท่วงที และช่วยบรรเทาความทุกข์ยากเดือดร้อนของไพร่พลที่ต้องไปประจำรับราชการไกลถิ่นเป็นเวลานาน ๆ แล้ว ยังเป็นการปฏิบัติให้สอดคล้องกับระบบการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ซึ่งจำเป็นต้องมีหน่วยงานส่วนภูมิภาคเป็นสาขาของกระทรวงใหญ่ในนครหลวง

---

[1] ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11 (ธันวาคม ร.ศ. 113) หน้า 306 – 307.

3. การปฏิบัติตามพระบรมราโชบายในการจัดการทหาร พ.ศ. 2437

3.1 จัดหาผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดี เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยจัดระเบียบบริหารและหน่วยงานในกระทรวงกลาโหมเป็นอย่างใหม่ เพื่อความเจริญในกิจการทหารให้เหมาะสมกับกาลสมัยเช่นนี้ หน้าที่และความรับผิดชอบของเสนาบดีกระทรวงกลาโหมจะหนักกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนั้นมาก ดังปรากฏในกำกราบบังคมทูลของคณะเสนาบดีว่า

"... ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าพร้อมกันว่า หน้าที่แลความรับผิดชอบของกระทรวงกลาโหม ซึ่งจะเป็นในภายหน้านั้น ถึงว่าจะได้ยกการพลเรือนไปไว้ในกระทรวงมหาดไทยแล้วก็ดี หน้าที่แลความรับผิดชอบของเสนาบดีกระทรวงกลาโหม จะหนักแน่นทวียิ่งขึ้นกว่าอย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้สักหลายเท่า แท้จริงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมจะเป็นตำแหน่งซึ่งนับว่ามีภาระหนักยิ่งในตำแหน่งราชการใดตำแหน่งหนึ่ง เพราะการทหารเป็นการเรืองรอน... การที่จะจัดยอมเป็นความลำบากมากมาย...จะสำเร็จได้ก็ด้วยอาศัยอำนาจพระบารมี แลความเพียรอุตสาหะของผู้ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้อำนาจแลช่วยในราชการนั้น..."[1]

เมื่อเป็นเช่นนี้ เจ้าพระยาพลเทพเสนาบดีกระทรวงกลาโหมในขณะนั้น ซึ่งทั้งชราและสุขภาพไม่สมบูรณ์แข็งแรง คงไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ยิ่งใหญ่เปลี่ยนแปลงใหม่ในครั้งนั้นได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ จากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการคลังไปทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม[2] และทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาพลเทพว่า

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 1/8 เรื่องจัดราชการกระทรวงกลาโหม 23 มิถุนายน ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 1/9 "ประกาศเปลี่ยนตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม" 23 ธันวาคม ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

"ด้วยเหตุว่าทุกวันนี้ท่านก็ชรา ร่างกายทุ... ...มาก แลโรคภัยก็เบียดเบียน เนือง ๆ จะเข้ามารับราชการประจำออฟฟิศตามธรรมเนียมราชการซึ่งเป็นอยู่ในเวลานี้ คือ เสนาบดีต้องมาว่าราชการที่ออฟฟิศเสมอนั้น ก็เป็นการไม่ไหวจริง ๆ ยอมเห็นใจอยู่ แต่สวนราชการทุกวันนี้ บ้านเมืองไม่เหมือนแต่ก่อน ราชการมากขึ้น แต่ต้องเป็นการเร็ว การจริง จะทอดเฉื่อยชาไปเหมือนอย่างแต่ก่อนไม่ได้ แลในบัดนี้จะต้องจัดราชการแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปอีก ให้สมควรแก่ความต้องการ คือจะรวมหัวเมืองเข้าในกระทรวงมหาดไทยทั้งหมด และกระทรวงกลาโหมจะให้เป็นหน้าที่ในการทหาร การนี้เป็นการที่จะต้องคิดต้องทำใหม่ทั้งสิ้น ครั้นจะเกี่ยวเข็ญให้ท่านทำการในหน้าที่ที่จะจัดใหม่ให้เป็นแขงแรงก็คงจะได้ความทุกข์เวทนาลำบากกาย เพราะท่านชราทุพลภาพ แลโรคภัยเบียดเบียนดังว่ามาแล้ว ถ้าจะทอดทิ้งไว้ไม่จัดการเปลี่ยนแปลงตามที่สมควรจะจัดราชการ ก็ไม่เจริญขึ้นทันแก่เวลาที่ต้องการ เพราะฉะนั้นจึงเห็นสมควรที่จะยกท่านขึ้นเป็นขุนนางผู้เฒ่า...เมื่อมีราชการอันใดก็มาประชุมในราชการเป็นครั้งคราวพอพักผ่อนได้ คงมีบรรดาศักดิ์ตำแหน่งสมุหพระกลาโหมตามเดิม แต่ท่านได้รับราชการมีความชอบมาแต่ก่อน...จึงได้สั่งให้ตั้งเงินประจำปีสำหรับรักษาเกียรติยศปีละ 120 ชั่ง ราชการในกระทรวงกลาโหมที่จะว่าราชการนั้น จะให้เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้จัดการในตำแหน่งเสนาบดี..."[1]

เพื่อให้การปฏิรูปการทหารดำเนินไปอย่างรวดเร็วและได้ผล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมอบภาระกิจอันหนักยิ่งในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ซึ่งจะปรับปรุงใหม่ให้กับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ นักวิชาการทหารพระชน-

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.1/9 สำเนาที่ 24/2062 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง เจ้าพระยาพลเทพ ลงวันที่ 23 ธันวาคม ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

มายุเพียง 31 พรรษา เป็นผู้ทรงปฏิบัติการในตำแหน่ง แทนเจ้าพระยาพลเทพ ซึ่งชราและทุพลภาพ ไม่สามารถปฏิบัติภาระกิจของเสนาบดีกระทรวงกลาโหมตามแบบใหม่ได้ จึงพระราชทานเกียรติให้เป็นขุนนางผู้ใหญ่ ที่สมุหพระกลาโหม

3.2 การดำเนินงานของกระทรวงกลาโหมในระยะแรก (ปี พ.ศ. 2437 – พ.ศ. 2440) กระทรวงกลาโหมที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิรูปขึ้นในปี พ.ศ. 2433 แต่ได้รวมงานธุระการของกรมพระกลาโหมเข้ามา และมีอำนาจบังคับบัญชากองทหารทั่วพระราชอาณาจักร จึงทำให้มีลักษณะเป็นกระทรวงการทหารที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์ ดังนั้นจึงน่าจะถือได้ว่า ปี พ.ศ. 2437 นี้ ได้มีการปฏิรูปใหญ่ทางการทหารของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการจัดระเบียบหน่วยงาน และการบังคับบัญชาให้เป็นแบบแผนที่แน่นอน และมีประสิทธิภาพเหมาะสมกับกาลสมัย และความจำเป็นของประเทศชาติ โดยมีเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และเจ้าพนักงานใหญ่ทั้งสาม คือ ปลัดฝ่ายทหารบก ปลัดฝ่ายทหารเรือ และปลัดทูลฉลอง ร่วมกันรับผิดชอบจัดการกระทรวงกลาโหมตามพระบรมราโชบาย

ในช่วงเวลาตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2437 ถึงปี พ.ศ. 2440 เป็นช่วงเวลาที่สมเด็จกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงศึกษาและตรวจงานในความรับผิดชอบของพระองค์เพื่อเริ่มดำเนินการตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2439 ได้โอนกรมสุรัสวดีจากกระทรวงเมืองมาขึ้นกับกระทรวงกลาโหม[1] เพื่อความสะดวกในการเรียกคนเข้ารับราชการทหาร ตามพระบรมราโชบายที่จะรวมการรักษาสรรพาวุธและผู้คนมาไว้ในกระทรวงกลาโหมเพียงกระทรวงเดียว

4. การทดลองจัดกรมยุทธนาธิการตามแนวคิดแบบตะวันตก

กิจการทหารทหารไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งทหารบก ได้รับการปฏิรูปเข้าสู่ระบบสากล และมีประสิทธิภาพขึ้นอย่างรวดเร็ว นับแต่ปี พ.ศ. 2441 เป็นต้นไป ทั้งนี้เพราะในปลายปี พ.ศ. 2440 พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าจิระประวัติวรเดช ซึ่ง

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.12.1/1 "ประกาศยกกรมสุรัสวดีขึ้นกระทรวงกลาโหม" ประกาศ ณ วันที่ 3 ตุลาคม ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439)

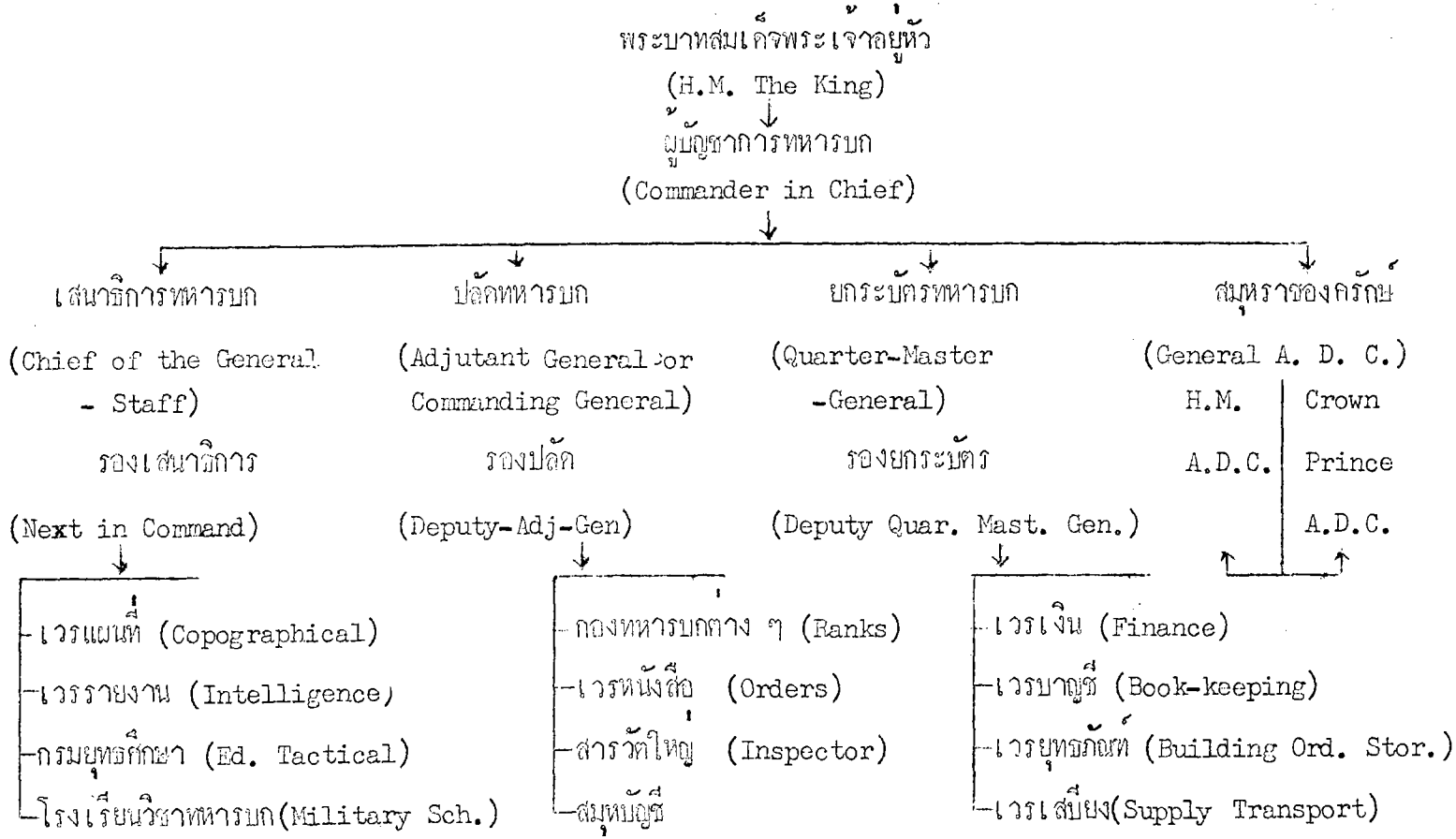
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวส่งไปศึกษาวิชาทหารในยุโรป ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2428 ได้สำเร็จการศึกษา และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้มารับราชการในกรมทหารบก ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2440[1] กรมทหารบกจึงได้ผู้ที่มีความรู้ในวิชาทหารสมัยใหม่อย่างแท้จริง มาเป็นกำลังในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการทหารของไทยให้ดำเนินไปอย่างมีแบบแผนที่ถูกต้องและได้ผล

4.1 <u>การจัดกรมยุทธนาธิการ ปี พ.ศ. 2441</u> พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช ทรงเสนอแนะให้จัดตั้งกรมเสนาธิการ ขึ้นเป็นหน่วยงานฝ่ายอำนวยการในกรมยุทธนาธิการ เพื่อให้การปฏิรูปการทหารของไทย มีเป้าหมายและแนวทางที่แน่นอน นอกจากนั้นยังได้ทรงเสนอให้มีการรวมตำแหน่งในกรมยุทธนาธิการบางตำแหน่งเข้าด้วยกัน เพื่อให้การทหารบกมีระบบที่รัดกุม และมีประสิทธิภาพ ดังปรากฏในแผนภูมิซึ่งเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์นำขึ้นทูลเกล้าถวาย ดังนี้คือ

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร.5 ก.13.1/13</u> สมเด็จกรมขุนนริศรานุวัดติวงก์ กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 18 ธันวาคม ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440).

แผนภูมิที่ 4 การจัดกรมยุทธนาธิการ ร.ศ. 116

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.1/15 สำเนาที่ 8 สมเด็จกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2441).

4.2 สภาพของกรมยุทธนาธิการในปี พ.ศ. 2442 หลังจากที่ได้ทดลองจัดกรมยุทธนาธิการตามข้อเสนอแนะของพระองค์เจ้าจิระประวัติวรเดช มาได้หนึ่งปี กรมยุทธนาธิการประกอบไปด้วยหน่วยงาน กำลังคน และกำลังอาวุธยุทโธปกรณ์ ตลอดจนพาหนะ ตามรายงานการมอบราชการของสมเด็จกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ถึง สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์-วรเดช เมื่อวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2442 ดังนี้ คือ

(1) กรมยุทธนาธิการ ปัจจุบันนี้แบ่งหน้าที่ราชการไว้เป็น 4 ภาค

ภาคที่ 1 เสนาธิการ พันเอกพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิระประวัติวรเดช มีหน้าที่ทราและรักษาแบบธรรมเนียมทหาร ตลอดจนบังคับการกรมยุทธศึกษาและโรงเรียนทหารบก

ภาคที่ 2 สมุหราชองครักษ์ นายพันตรี พระยาสีหราชเดโชชัย ได้ดำรงตำแหน่ง มีหน้าที่บังคับบัญชาบรรดาราชองครักษ์

ภาคที่ 3 ปลัดทหารบก พันเอก พระศรีณรงค์วิไชย มีหน้าที่บังคับการควบคุมคนในกรมทหารทั้งปวง

ภาคที่ 4 ยกรบัตรทหารบก นายพลตรี พระยาฤทธิรงค์รณเฉท ดำรงตำแหน่ง มีหน้าที่บังคับการอาวุธยุทธภัณฑ์ทั้งหมด แต่ขณะนี้ไปศึกษาการทูต เหลือแต่ผู้ช่วย

(2) จำนวนทหารซึ่งมีประจำราชการอยู่ในพระนครกรุงเทพฯ มีจำนวน 2865 คน

(3) ทหารที่ประจำราชการอยู่นี้ มีกำหนดรับราชการดังนี้ คือ บุตรหมู่เข้ารับราชการใหม่ ต้องประจำรับราชการ 36 เดือน คนที่รับราชการครบกำหนด 36 เดือนแล้ว มีกำหนดเข้ารับราชการเป็นเวร 4 ผลัด ผลัดละ 3 เดือน จนอายุ 51 ปี เว้นแต่ทหารมหาดเล็กกรมเดียวที่ศึกษาซึ่งรับราชการครบ 36 เดือนแล้ว มีกำหนดต้องเข้ารับราชการเป็นเวร 2 ผลัด ผลัดละ 1 เดือน จนอายุครบ 41 ปี

(4) จำนวนทหารที่ประจำราชการอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ยังส่งรายงานมาไม่ครบ เท่าที่ส่งมาแล้วมี 2326 คน

(5) เครื่องอาวุธที่มีอยู่ในกรมทหารบก สำหรับใช้ในราชการมีดังนี้คือ

ดาบต่าง ๆ		5,421	เล่ม
หอก		844	เล่ม
ปืนใหญ่	115	7,765	กระบอก
เล็ก	7,650		
กระสุนปืนใหญ่	2,137	53,977	นัด
เล็ก	51,840		
ปัศตันปืนเล็ก		935,664	นัด
ดินดำหนัก		1,168	ชั่ง
ชนวน		7,333	ชนวน

(6) พาหนะซึ่งมีอยู่สำหรับราชการทหารบกขณะนี้

ม้า	132	ม้า
โก	5	โก
เรือ	27	ลำ
เกวียน	3	เล่ม

(7) จำนวนเงินแผ่นดินที่พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้จ่าย

ตามงบประมาณ เป็นเงิน	1,131,082	บาท
เบิกไปแล้ว	1,014,314	บาท
คงเหลือ	11,768	บาท

งานที่ยังค้างอยู่คือ การทำทะเบียนสำมะโนกรัวทหาร ซึ่งได้เริ่มทำใหม่ เพราะบัญชีเดิมผิดพลาดมาก เชื่อถือไม่ใคร่ได้ การที่จัดทำขึ้นใหม่ก็เพื่อให้เป็นบัญชีที่ถูกต้องแน่นอน จะได้รู้จำนวนคนกง กนจำหน่ายอย่างถูกต้อง และจะได้บุตรหมู่ที่ควรจะเข้ารับราชการ แต่หลีกเลี่ยงไม่เข้ารับราชการ

จำนวนบุตรหมู่และญาติหมู่ที่มีบัญชีปรากฏอยู่ในขณะนี้มี 4,184 คน แต่ติดตามตัวมาเข้ารับราชการได้เพียง 2,057 คน ยังค้างอยู่ 2,127 คน[1]

เมื่อพิจารณารายงานนี้แล้วจะพบว่า การทหารบกไทยยังต้องประสบกับปัญหาเรื่องจำนวนคนที่จะเข้ารับราชการทหารจำนวนอาวุธยุทโธปกรณ์ และพาหนะ ซึ่งยังมีไม่เพียงพอ ประเทศทั้งประเทศมีทหารเพียง 5191 คน ปืน 7765 กระบอก ม้า 132 ตัว นับว่าน้อยมาก ถ้าเกิดศึกสงครามขึ้น กองทัพไทยก็คงอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถป้องกันรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ นอกจากนั้นกองทัพยังอาจอยู่ในสภาพไม่พร้อมรบ เช่นเดียวกับปี พ.ศ. 2436

วิธีเรียกเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหาร ยังคงเป็นแบบโบราณ คือ เรียกบุตรหมู่ ซึ่งวิธีการเรียกและติดตามบุตรหมู่ในขณะนั้น ยังขาดประสิทธิภาพอยู่มาก ดังจะเห็นได้จากรายงานว่า จำนวนบุตรหมู่และญาติหมู่ตามบัญชี 4184 คน ติดตามตัวได้เพียง 2057 คน

จำนวนเงินตามงบประมาณ พ.ศ. 2441 นั้น กระทรวงกลาโหมได้รับ 2,968,615.19 บาท จากจำนวนเงินรายจ่ายทั้งประเทศ 23,787,582.15 บาท[2] คิดเป็นร้อยละ 12.48 ของรายจ่ายทั้งหมดของประเทศ ซึ่งนับว่าน้อยมาก เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่กำลังดำเนินการปฏิรูปและวางพื้นฐานทางการทหาร จำเป็นจะต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก งบประมาณทางด้านการป้องกันประเทศนั้น ถ้าได้รับร้อยละ 18 ถึง 24 ของงบประมาณทั้งสิ้นของชาติ กองทัพจะเพียงแต่ทรงตัวอยู่ได้เท่านั้น ถ้าหากต้องการขยายกำลังในการป้องกันประเทศให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ประเทศจำเป็นต้องเพิ่มงบประมาณทางการทหาร

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/17 สำเนาที่ 2/5684 สมเด็จกรมขุนเรศรานุวัดติวงก์ ทูลสมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ลงวันที่ 31 มีนาคม ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2442).

[2] จักรกฤษณ นรนิติผดุงการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับกระทรวงมหาดไทย หน้า 369 อ้างจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม 21 บานแผนก ก. และบานแผนก ง. (คิดเป็นร้อยละ โดยผู้เขียน)

ณะเป็นร้อยละ 25 ถึง 35 สำหรับกรณีที่ประเทศกำลังอยู่ในภาวะสงคราม หรือเตรียมตัวเข้าสงครามแล้ว งบประมาณสำหรับการทหารจะต้องเพิ่มเป็นร้อยละ 35 ขึ้นไป จึงจะเป็นการพอ[1]

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณางบประมาณของกระทรวงกลาโหม ในปี พ.ศ. 2435 และ พ.ศ. 2436 ซึ่งเป็นระยะที่ประเทศไทยอยู่ในสภาวะสงครามนั้น กระทรวงกลาโหมได้รับงบประมาณเพียงร้อยละ 22.52 ในปี พ.ศ. 2435 และได้รับร้อยละ 23.52 ในปี พ.ศ. 2436[2] จึงอาจกล่าวได้ว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น นอกจากนโยบายในการป้องกันประเทศจะไม่แน่นอน วิธีการเกณฑ์คน และการควบคุมทหารจะไร้ประสิทธิภาพ ซึ่งมีส่วนทำให้กองทัพไทยอยู่ในสภาพ "ไม่พร้อมรบ" แล้ว การไดงบประมาณทางการทหารน้อย ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้กองทัพอยู่ในสภาพ "ไม่พร้อมรบ" ด้วย เพราะทำให้กองทัพขาดอาวุธยุทโธปกรณ์ และขาดทหารประจำการที่มีประสิทธิภาพในการรบ

5. <u>การปรับปรุงกระทรวงกลาโหมในปี พ.ศ. 2444</u>

ในปี พ.ศ. 2444 ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมว่างลง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี พระองค์เจ้าจิระประวัติวรเดช ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ และได้มีการปรับปรุงตำแหน่งหน้าที่ราชการในกระทรวงกลาโหมอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เป็นระเบียบยิ่งขึ้น โดยการตราเป็นกฎ เรียกว่า "กฎข้อบังคับสำหรับใช้ไปพลาง รัตนโกสินทรศก 120"[3]

---

[1]พันเอก เลิศชัย สุขศรี <u>การปรับปรุงการจัดหน่วยของกองทัพบกไทย</u> หน้า 65 อ้างจาก คำบรรยายของ พลโท ทวิช เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา ณ วิทยาลัยการทัพบก วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2514.

[2]จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ <u>สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับกระทรวงมหาดไทย</u> หน้า 369 อ้างจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม 21 บานแผนก ค. และบานแผนก ง. คิดเป็นร้อยละ โดยผู้เขียน

[3]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร.5 ก. 1/21</u> "ระเบียบหน้าที่และกฎข้อบังคับกระทรวงกลาโหม ร.ศ. 120" (พ.ศ. 2444).

วัตถุประสงค์ของการตรา "กฎ ข้อบังคับสำหรับใช้ไปพลาง รัตนโกสินทร ก 120" เพื่อเป็นหลักฐานและแนวทางแก่เจ้าพนักงานผู้กระทำราชการในหน้าที่ต่าง ๆ ในการปฏิบัติตามหน้าที่

กฎข้อบังคับกระทรวงกลาโหมฉบับนี้ แบ่งออกเป็น 8 หมวด

หมวดที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับกรมกลาโหม ซึ่งประกอบไปด้วยส่วนราชการใหญ่ 3 ส่วน และกรมที่เป็นสาขาอีก 4 กรม

หน่วยราชการใหญ่ 3 หน่วย ได้แก่

(1) กองบัญชาการ มีหน้าที่บังคับบัญชาการทั่วไปทั้งกระทรวง

(2) กองออกพันนายเวร ทำการฝ่ายธุระการทั่วไปทั้งกระทรวง

(3) กองเสมียนตรา ทำการฝ่ายบัญชีทั่วไปทั้งกระทรวง

กรมสาขา 4 กรม ได้แก่

(1) กรมพาหนะ

(2) กรมแสงสรรพวุธ

(3) กรมยุทธโยธา

(4) กรมพระสุรัสวดี

หมวดที่ 2 เป็นเรื่องของกรมบัญชาการ ซึ่งประกอบไปด้วย เสนาบดี รองเสนาบดี ปลัดทูลฉลอง ปลัดบัญชี

หมวดที่ 3 กรมกลาโหมกลาง จำแนกหน้าที่เป็น 2 กอง คือ กองออกพันนายเวร และกองเสมียนตรา

กองออกพันนายเวร ทำหน้าที่ฝ่ายธุระการทั่วไป ทั้งกระทรวง จำแนกเป็นเวรเรือ และเวรพระราชพิธี เวรสรรพยุทธ เวรตำหนัก เวรคน

กองเสมียนตรา บังคับการในกองเงิน กองหนังสือ รับบัญชา ออกคำสั่งในศาลา ตรวจการงาน รักษากฎข้อบังคับ ฯลฯ

หมวดที่ 4 ว่าด้วยกรมต่าง ๆ อันเป็นกรมสาขาของกรมกลาโหม ซึ่งได้แก่ กรมพาหนะ กรมแสงสรรพวุธ กรมยุทธโยธา และกรมพระสุรัสวดี

หมวดที่ 5 กองพาหนะ มีหน้าที่จัดการควบคุม บำรุงผสมพันธุ์สัตว์พาหนะ ยานพาหนะทั้งปวง แบ่งเป็นกองช้าง กองม้า กองโคกระบือ กองยานบก กองยานเรือ

หมวดที่ 6 กรมแสงสรรพาวุธ มีหน้าที่รับจ่าย การทั้งปวงที่เกี่ยวกับเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ และยุทธอาภรณ์แบ่งเป็นกองต่าง ๆ คือ กองปืนใหญ่ กองปืนเล็ก กองสรรพาวุธ กองยุทธอาภรณ์ กองดินปืน

หมวดที่ 7 กรมยุทธโยธา มีหน้าที่จัดการทำการโยธาสำหรับทหาร แบ่งเป็นกองต่าง ๆ คือ กองก่อสร้างสถานที่ กองทำอาวุธ กองทำปัศตัน กองทำดินปืน กองทำเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ กองทำเครื่องยุทธยาน

หมวดที่ 8 กรมพระสุรัสวดี มีหน้าที่ทำและรักษาทะเบียนกำลังเมือง และนอกเกณฑ์รับราชการที่มีกองกลางสำหรับบัญชาทหาร และแบ่งกองออกทำการในตัวเมืองตามมณฑลทั่วไป แต่กรมนี้ยังต้องทำการตามหน้าที่อย่างเก่าอยู่ด้วย จึงจำแนกกรมพระสุรัสวดีในชั้นนี้ออกเป็น 4 หน้าที่ ดังนี้

(1) กองบัญชาการ รับผิดชอบในราชการกรมพระสุรัสวดี

(2) กองทะเบียน สำหรับทำและรักษาทะเบียนกำลังเมือง

(3) กองเรียกเร่ง สำหรับเรียกเร่งคนและเงินการาชการ ออกใบเสร็จ ฯ

(4) กองชำระ สำหรับพิจารณาไต่สวนพิพากษาคดีทั้งปวง อันเกี่ยวกับเรื่องคนและเงิน และการคุมขังผู้ที่อยู่ในระหว่างคดี[1]

"กฎข้อบังคับสำหรับใช้ไปพลาง รัตนโกสินทรศก 120" ฉบับนี้ แสดงให้เห็นความมีระบบของหน่วยงานฝ่ายอำนวยการ ในกระทรวงกลาโหม ซึ่งได้รับการปฏิรูปให้สะดวกแก่การปฏิบัติงานได้รวดเร็ว ไม่ก้าวก่าย และช่วยสร้างลักษณะความ "พร้อมรบ" ให้แก่กองทัพไทย ระบบของหน่วยงานที่ได้รับการปรับปรุงนี้ ได้ใช้เป็นพื้นฐานมาจนสมัยปัจจุบัน

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 1/21 "ระเบียบหน้าที่และกฎข้อบังคับกระทรวงกลาโหม ร.ศ. 120" (พ.ศ. 2444)

6. โครงสร้างของกรมยุทธนาธิการในปี พ.ศ. 2445 ปัญหา ข้อบกพร่อง ตลอดจนวิธีแก้ไข

โครงสร้างของกรมยุทธนาธิการ ซึ่งพระองค์เจ้าจิระประวัติวรเดช (ได้รับสถาปนาเป็น กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2443)[1] ได้ทรงชวยร่างขึ้นในปี พ.ศ. 2441 ให้เป็นโครงสร้างแบบสากลที่มีประสิทธิภาพซึ่งใช้มาจนถึงวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2446 ประสบกับปัญหาทางการปฏิบัติงานขึ้นในหลายหน่วยงาน ดังนั้นเมื่อกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ทรงรับตำแหน่งผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ในปี พ.ศ.2444 จึงได้ทูลเกล้าถวายรายงานและความเห็นในการที่จะแก้ไขข้อบกพร่องของกรมยุทธนาธิการ ซึ่งขณะนั้นมีหน้าที่กว้างขวางออกไปจากเดิมมาก นับแต่ปี พ.ศ. 2442 ซึ่งได้มีการจัดตั้งกรมบัญชาการทหารบกประจำมณฑลกรุงเทพ ฯ และนครราชสีมาขึ้น[2] ต่อมาได้จัดตั้งกองทหารประจำมณฑลพายัพขึ้นอีก ในปี พ.ศ. 2445 เนื่องจากพวกเงี้ยวได้ก่อกบฏขึ้นที่เมืองแพร ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2445 เป็นเหตุให้การปฏิบัติงานบางหน่วยสับสน อาทิเช่น

(1) กรมยกรบัตรทัพบก เป็นกรมซึ่งมีหน้าที่เบิกจ่ายสิ่งของ เงิน เครื่องสรรพาวุธยุทธภัณฑ์ เสื้อผ้า และอำนวยการโยธา การโรง การพาหนะ ตลอดจนการเลี้ยงกูทหาร ได้เกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ ขึ้น เช่น การเบิกจ่ายเงินล่าช้า เพราะไม่เข้าใจระเบียบ การเบิกจ่ายอาวุธมีปัญหามาก เพราะอาวุธและอุปกรณ์ที่จะต้องใช้ร่วมกัน แยกกันเก็บรักษาไว้ กล่าวคือ ปืนและกระสุนต้องเบิกจากกลาโหม ส่วนกล้องส่องและสายคาดปืนต้องเบิกจากยกระบัตรทัพบก เมื่อต้องการจะใช้จึงเบิกได้ล่าช้า ส่วนแผนกเสื้อผ้า แต่เดิมมาได้คิดจัดหาไว้แต่เฉพาะที่ทหารประจำการต้องใช้ ไม่ได้คิดเผื่อไปถึงเวลาที่มีราชการพิเศษที่จะต้องระดมคนเข้ามามาก ๆ เช่นคราวเกิดกบฏผีบุญ และกบฏเงี้ยว ในมณฑลอีสานและพายัพ ซึ่งต้องเรียกระดมทหารส่งไป เสื้อผ้ามีไม่พอ เป็นต้น ฉะนั้นถ้าไม่ขัดของเรื่องเงิน

---

[1] ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 17 (พฤศจิกายน ร.ศ. 119) หน้า 485.

[2] ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 17 (กรกฎาคม ร.ศ. 119) หน้า 141.

กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ทรงเห็นว่าควรจะเตรียมเสื้อผ้าสำหรับทหารไว้ไม่ต่ำกว่า 50,000 คน[1]

ด้านพาหนะ ยังมีไม่พอต้องสร้างไว้สำหรับการทหารบก มิฉะนั้นจะเกิดขลุกขลักดังเช่นในปี พ.ศ. 2445 มีราชการฉุกเฉินต้องส่งทหารขึ้นไปทางเรือโดยเร็ว เรือมีไม่พอต้องเช่าเรือราษฎรเพิ่มเติมเป็นอันมาก ส่วนพาหนะทางบกซึ่งได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดขึ้นเป็นกองพาหนะในมณฑลนครราชสีมานั้น ควรขยายไปมณฑลอื่น ๆ ด้วย[2]

(2) กรมเสนาธิการทหารบก เป็นกรมซึ่งมีหน้าที่เรียบเรียงแบบฝึกหัด และข้อบังคับต่าง ๆ ทั้งรวบรวมจัดหาและวัดแผนที่ซึ่งต้องใช้ในกรมทหารบก กับตรวจระยะทางและการเดินทางของทหารที่จะต้องยกไปในท้องถิ่นต่าง ๆ มีหน้าที่อำนวยการศึกษาวิชาในกรมทหารบกด้วย

ปัญหาของกรมเสนาธิการทหารบก คือ การขาดคนที่มีความรู้ที่จะเขียนแบบฝึกหัด และข้อบังคับสำหรับทหาร[3] (แต่เดิม กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมเสนาธิการ ได้ทรงเรียบเรียงตำราแบบฝึกหัด ตลอดจนข้อบังคับสำหรับทหารซึ่งใช้กันอยู่ในขณะนั้น เมื่อทรงย้ายมาดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ กรมเสนาธิการจึงขาดคนที่จะทำงานทางด้านวิชาการของทหาร) งานในแผนกแผนที่ก็ประสบกับปัญหาเดียวกัน กล่าวคือ แผนกแผนที่ในเวลานั้นมีเจ้าหน้าที่เพียง 4 คน ไม่เพียงพอกับงาน แผนกตรวจระยะและการเดินทาง ไม่มีผู้อำนวยการ และผู้ที่จะออกตรวจให้ดีได้จริง ๆ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชทรงตั้งพระทัยว่าจะใช้นายทหารที่อยู่ประจำกรมกองต่าง ๆ ออกผลัดเปลี่ยนกัน

---

[1]จดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/27 สำเนาที่ 182 กรมหมื่นนครไชยศรี กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ.121 (พ.ศ. 2446)

[2]จดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/27 สำเนาที่ 182 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446)

[3]ก.

ตรวจทำรายงาน แก่ใน ปี พ.ศ. 2445 มีราชการพิเศษต้องถอนทหารประจำกรมประจำกอง ออกไปรักษาราชการเป็นอันมาก จึงไม่สามารถจะกระทำตามความคิดนั้นได้

งานที่เจริญก้าวหน้าที่สุดในกรมเสนาธิการทหารบก คืองานอำนวยการศึกษา ซึ่งจะสังเกตได้จากจำนวนนักเรียนในโรงเรียนนายร้อยทหารบกที่เพิ่มมากขึ้น จนเกินอัตรา เป็นจำนวนมาก ในปี พ.ศ. 2445 มีนักเรียนสอบไล่ได้ มีความรู้สมควรออกไปรับราชการ ประจำกรมและกองทหาร 29 นาย แต่ก็ยังไม่พอกับความต้องการของกรมยุทธนาธิการ ถ้าจะรับนักเรียนเพิ่มขึ้นที่พักไม่พอ ต่อเมื่อได้ย้ายไปอยู่ที่ใหม่ตามที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้นแล้ว จึงควรจะเพิ่มอัตรานักเรียนขึ้น เพื่อจะได้ นายทหารออกรับราชการมากขึ้นพอกับความต้องการของบ้านเมือง อีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการรับนักเรียน ถ้าเปิดรับนักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้นประโยคแล้ว จะประหยัดเวลาในการเรียนขึ้นอีก เพราะที่เป็นอยู่ขณะนั้น นักเรียนที่รับเข้าเรียนเป็นผู้ที่มีอายุและความรู้วิชาสามัญน้อย จึงต้องเสียเวลาเรียนอยู่นาน

ส่วนโรงเรียนนายสิบ ซึ่งเดิมรวมอยู่ในความปกครองของผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยนั้น เมื่อโรงเรียนนายร้อยขยายตัวขึ้น เกรงว่าจะได้รับการดูแลเอาใจใส่น้อยลง โรงเรียนนายสิบจะทรุดโทรม จึงได้ยกกองนักเรียนนายสิบมาขึ้นอยู่ในกรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพฯ และตั้งโรงเรียนนายสิบขึ้นอีกที่มณฑลราชบุรี และมณฑลนครราชสีมา แห่งละ 1 โรง มีผู้นิยมสมัครเป็นนักเรียนนายสิบในมณฑลราชบุรี และมณฑลนครราชสีมาเป็นจำนวนมาก ผิดกับมณฑลกรุงเทพฯ ซึ่งเกรงว่าเมื่อเป็นนายสิบแล้วจะไม่ได้ออกเวร ส่วนที่มีผู้เรียนอยู่บ้างในมณฑลกรุงเทพฯ ก็ด้วยหวังว่าจะได้เรียนต่อเป็นนักเรียนนายร้อย ถ้าเพิ่มเงินเดือนนายสิบขึ้น คงจะมีผู้นิยมเรียนมากขึ้น[1]

(3) <u>กองสารวัตปืนใหญ่</u> มีหน้าที่ตรวจการ รักษาและซ่อมแซมสรรพาวุธ ซึ่งมีอยู่ตามกรมและกองทหาร กับเรียบเรียงตำรา และแนะนำการฝึกหัดยิงปืน ในปี พ.ศ.2446

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร.5 ก. 13.2/27</u> สำเนาที่ 182 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ.121 (พ.ศ. 2446)

หน้าที่เพิ่มขึ้นอีกคือ ต้องทำกระสุนสำหรับพลทหารฝึกหัด ได้เพิ่มคนงานช่าง และจักหาเครื่องมือแผนการทำกระสุนเพิ่มขึ้น จนสามารถผลิตกระสุนได้วันละประมาณ 1,000 นัด[1]

ในด้านการเรียบเรียงและแนะนำวิธียิงปืนใหญ่ ปืนเล็กนั้น นอกจากพันตรีหม่อมเจาบวรเดชแล้ว ไม่มีผู้ใดสามารถกระทำได้ แต่ในปี พ.ศ. 2446 พระองค์ไปปฏิบัติราชการมณฑลนครราชสีมา (เป็นผู้บัญชาการกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครราชสีมา)[2] งานด้านนี้จึงทรุดโทรมลง เมื่อปืนใหญ่ที่ส่งมาทดลองใหม่มาถึงงานในแผนกนี้คงจะทวีมากขึ้น ตำรับตำราที่ทำไว้ก็จะใช้ไม่ได้

(4) กรมการแพทย์ทหารบก แต่เดิมเคยมีนายแพทย์ใหญ่ เป็นผู้อำนวยการรักษาพยาบาลทหารบกทั่วไป แต่มาภายหลังตำแหน่งนี้เลิกไป คงมีแต่แพทย์ตามกรมกองแห่งละ 1 นาย ซึ่งเป็นการบกพร่องอยู่มาก จึงได้ขอพระราชทานเพิ่มหมอตามกรมกอง และจัดให้มีแพทย์กรมกลาง มีโรงพยาบาลสำหรับทหารกรุงเทพฯ และได้จ้างหมอฝรั่งมาเป็นนายแพทย์ใหญ่ แต่พวกไพร่ (พลทหาร) ไม่ค่อยนิยมให้หมอฝรั่งรักษา นอกจากจะป่วยหนักจริง ๆ ถึงกระนั้นก็ตาม โรงพยาบาลทหารก็มีคนไข้อยู่ไม่ต่ำกว่าวันละ 50 ราย บางวันถึง 200 รายก็มี จึงทำให้หมอไม่พอ และเมื่อมีราชการ เช่น ส่งทหารไปช่วยปราบพวกพายัพครั้งกบฏเงี้ยว หมอมีไม่พอ

(5) กรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพฯ มีกรมอยู่ภายใต้การบังคับบัญชา 6 กรม กับกองอีก 2 กอง คือ กรมทหารม้าเล็ก กรมทหารม้า กรมทหารปืนใหญ่ กรมทหารราบที่ 1 กรมทหารราบที่ 2 กรมทหารราบที่ 3 กองทหารช่าง กองโรงเรียนนายสิบ[3]

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/27 สำเนาที่ 182 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446)

[2] กรมยุทธการทหารบก การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 – 2459 หน้า 23 อ้างจากทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 122.

[3] ก. หน้า 11.

การฝึกหัด กรมบัญชาการทหารบกมณฑลกรุงเทพฯ ยังบกพร่องในด้านการฝึกหัด ทั้งนี้เนื่องจากผู้บัญชาการกรมบัญชาการทหารบกมณฑลกรุงเทพฯ สนใจแต่เรื่องชำระความผิดเล็กเสียส่วนใหญ่ ไม่ได้ตรวจตราการฝึกหัดทหาร ฉะนั้นต่างกองจึงต่างแยกกันฝึกหัดไปไม่ได้วางเป็นระเบียบอันเดียวกัน จำเป็นจะต้องหาผู้ที่สามารถกระทำการได้จริง ๆ เป็นผู้บัญชาการทหารมณฑลนี้

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้ทหารมณฑลกรุงเทพฯ บกพร่องในด้านการฝึกหัด ก็คือ การที่ทหารมณฑลนี้ต้องไปราชการต่างมณฑลเสียมาก ประกอบกับหน้าที่รักษาการในมณฑลมีมาก โอกาสที่จะทำการฝึกหัดจึงมีน้อย ผิดกับทหารหัวเมือง ฉะนั้นจึงควรเพิ่มอัตราคน ตลอดจนกองหรือกรมทหารในมณฑลนี้ขึ้น เพื่อให้ทหารมีเวลาผลัดเปลี่ยนฝึกหัดได้มาก เช่นในปี พ.ศ. 2446 นี้ ได้รับพระราชทานเพิ่มกองทหารช่างขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์มาก[1]

นอกจากปัญหาเรื่องการฝึกหัดแล้ว กรมทหารมณฑลนี้ยังมีปัญหาเรื่องคนหลบหนี เพราะพลทหารส่วนใหญ่มาจากมณฑลอื่น เช่น มณฑลนครไชยศรี มณฑลกรุงเก่า และมณฑลปราจีน เป็นส่วนใหญ่ คนมณฑลกรุงเทพเองมีน้อย เมื่อต้องมารับราชการไกลบ้านรู้สึกเดือดร้อนจึงชักชวนกันหลบหนี และการติดตามกระทำได้ช้าและไม่สู้จะได้ผล[2]

ปัญหาของกรมทหารมณฑลกรุงเทพฯ อีกปัญหาหนึ่ง ก็อปัญหาเรื่องที่อยู่ของทหาร ยังมีไม่พอ เพราะติดขัดเรื่องเงิน

(6) กรมบัญชาการทหารมณฑลนครราชสีมา ประกอบไปด้วยกรมและกองทหารดังนี้ คือ

กรมทหารปืนใหญ่ที่ 3 กรมทหารม้าที่ 3
กรมทหารราบที่ 5 และกองโรงเรียนนายสิบ[3]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/27 สำเนาที่ 182 กรมหมื่นนครไชยศรี กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ.2446)

[2]ก.

[3]กรมยุทธการทหารบก การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 – 2450 หน้า 23 อ้างจากทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 122.

การฝึกหัด การฝึกหัดทหารมณฑลนครราชสีมาเรียบร้อยดีมาก คนมณฑลนี้นิยมเป็นทหาร และนิยมเข้าเรียนโรงเรียนนายสิบ น้ำใจของคนที่เข้ารับราชการทหารก็กล้าหาญผิดจากมณฑลกรุงเทพฯ เช่น ในปี พ.ศ. 2445 เมื่อเกิดกบฏผีบุญขึ้น ทหารมณฑลนี้ยกขึ้นไปปราบปรามในมณฑลอุดรและอิสาน การเดินทางรวดเร็ว พลทหารรื่นเริงไม่สะทกสะท้าน[1]

ข้อบกพร่องของกรมบัญชาการทหารมณฑลนี้ก็คือ มีนายทหารน้อย และที่อยู่กับแถบไม่เพียงพอ

(7) กรมบัญชาการทหารบกมณฑลราชบุรี ประกอบด้วย กรมทหารปืนใหญ่ที่ 2 กรมทหารม้าที่ 2 กรมทหารราบที่ 4 และกองโรงเรียนนายสิบ

ปัญหาของกรมทหารมณฑลราชบุรี ก็อ การบังคับบัญชายาก เพราะยังมีทหารประจำการอยู่ในกรุงเทพฯ ด้วย (ได้แก่กรมทหารราบที่ 4 ยังอยู่ที่สวนดุสิต) ทำให้การบังคับบัญชาก้าวก่ายกันอยู่ ปัญหาอีกประการหนึ่งก็อ ไม่ใกล้ชิดของกับฝ่ายพลเรือน

การฝึกหัดทหาร การฝึกหัดทหารของมณฑลราชบุรีต้องนับว่าดีมาก แม้กองที่มาประจำอยู่ในมณฑลกรุงเทพฯ ก็ได้รับการฝึกหัดดีกว่ากองทหารที่ขึ้นอยู่ในมณฑลกรุงเทพฯ เอง

การระดมกน ทำได้รวดเร็วพอสมควร เช่น การระดมไปช่วยราชการมณฑลพายัพ ในปี พ.ศ. 2445

นอกจากกรมบัญชาการทหารบกมณฑลกรุงเทพฯ ราชบุรี และนครราชสีมาแล้ว ยังมีทหารประจำอยู่ในมณฑลอุดร อิสาน และพายัพ ซึ่งยังมิได้ตั้งเป็นกรมบัญชาการอีกมณฑลละ เล็กน้อย กล่าวก็อ

มณฑลอิสาน มีกองทหารตั้งอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่กรมทหารราบที่ 6 มีปืนใหญ่ 6 กระบอก

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/27 สำเนาที่ 182 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446)

ข้อบกพร่องของกรมทหารมณฑลนี้คือ พลทหารเป็นคนกรุงเทพฯ ซึ่งขึ้นไปช่วยราชการเมื่อครั้ง พ.ศ. 2436 และคนโคราชซึ่งขึ้นไปในคราวเดียวกัน กับคนซึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสิทธิ์ประสงค์ จัดประทานมาให้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเหลือเลือก การฝึกหัด การบังคับบัญชา ตลอดจนแบบธรรมเนียมของทหารกรมนี้ ยังไม่มีระเบียบประการใด สมควรเปลี่ยนผู้บังคับการใหม่[1]

มณฑลอุดร มีกองทหารตั้งอยู่ที่บ้านเดื่อหมากแข้ง คือ กรมทหารราบที่ 7 มีปืนใหญ่ 6 กระบอก ทหารกรมนี้แยกไปรักษาการที่ด่านยาฮี ด่านเทาสี และเมืองเลย

ข้อบกพร่องของทหารกรมนี้ก็เช่นเดียวกับมณฑลอีสาน กล่าวคือ พลทหารเป็นคนกรุงเทพฯ ที่ขึ้นไปราชการคราวเดียวกัน และยังติดค้างอยู่ การฝึกหัดบกพร่องเพราะมีคนน้อย ขาดอัตรากว่ากึ่ง และขาดการตรวจตรา ทหารในมณฑลนี้จึงไม่เจริญขึ้น ส่วนปัญหาเรื่องคนนั้น พระองค์เจ้าวัฒนาทรงรับจะจัดหาคนในมณฑลนั้นให้เข้ารับราชการตามกำหนด

มณฑลพายัพ มีกองทหารตั้งอยู่ที่เชียงใหม่ คือกรมทหารราบที่ 8 เมื่อแรกตั้งขึ้นมีทหารมณฑลกรุงเทพฯ ขึ้นไปประจำอยู่ 1 กองร้อย หน้าที่ของทหารกองนี้คือแยกย้ายไปรักษาการตามบริเวณต่าง ๆ แห่งละ 12 คนบ้าง 6 คนบ้าง ที่ประจำอยู่ที่นครเชียงใหม่มีไม่ถึงกึ่ง ทำหน้าที่คล้ายตำรวจภูธร ไม่ได้จัดเป็นระเบียบของกองทหาร ซึ่งจะต้องรวมกันอยู่เพื่อจะได้ฝึกหัดในเวลาสงบ

ต่อมาได้จัดตั้งตำรวจภูธรขึ้นในมณฑลนี้ เพื่อให้รับหน้าที่ในการจับโจรผู้ร้ายและระงับเหตุการณ์ แต่ก็ยังไม่สามารถถอนทหารมาที่กรมทหารเชียงใหม่ทั้งหมดได้ เพราะตำรวจภูธรยังจัดไปไม่ครบท้องที่

การฝึกหัด ด้วยสาเหตุดังกล่าว การฝึกหัดของทหารกองนี้จึงบกพร่อง ไม่เข้มแข็งแม้จะรับคนสมัครอีก 2 กองร้อย ก็ยังไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ให้เข้มแข็งได้ ดังปรากฏ

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/27 สำเนาที่ 182 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

ในการปราบกบฏเงี้ยว พ.ศ. 2445 บรรดาทหารลาวสมัครเหล่านั้นไม่มีความกล้าหาญและเบียบวินัยเลย จึงสมควรปรับปรุงให้มีลักษณะเป็นกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลขึ้น[1]

ในปี พ.ศ. 2446 การปฏิรูปการทหารตามแผนการปฏิรูป ปี พ.ศ. 2437 ได้เจริญรุดหน้าไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบหน่วยงานและการบริหารทางการทหาร กล่าวคือ กระทรวงกลาโหมได้รับเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) การป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตด้วยกำลังทหารบกทหารเรือ และได้เริ่มจัดหน่วยราชการในกระทรวงและกรมทหารบก ทหารเรือ และได้เริ่มจัดหน่วยราชการในกระทรวงและกรมทหารบก ทหารเรือ ตามแบบตะวันตก เริ่มมีการตั้งกรมเสนาธิการทหารบกขึ้น เพื่อทำหน้าที่วางนโยบายการจัดทหารบก อำนวยการศึกษาแก่ทหารในระดับต่าง ๆ ผลิตตำราและแผนที่ทหาร ตลอดจนตรากฎข้อบังคับสำหรับกรมทหารทั้งปวง นอกจากนั้นยังเริ่มวางกำลังทหารไว้ตามพื้นที่ที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไป.

<u>การจัดทหารประจำมณฑลต่าง ๆ</u>

1. <u>พระบรมราโชบายในการจัดทหารประจำมณฑล</u>

จากคำกราบบังคมทูลความเห็นในการจัดการทหาร ปี พ.ศ. 2437 ของคณะเสนาบดีแสดงให้เห็นว่า คณะรัฐบาลในขณะนั้นตระหนักในความจำเป็นที่จะต้องจัดให้มีกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลต่าง ๆ เพื่อให้การป้องกันและรักษาความปลอดภัยให้กับประเทศชาติได้ผลยิ่งขึ้น ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วยดังกล่าวแล้ว

สำหรับพระบรมราโชบายในการจัดทหารประจำมณฑลนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ให้จัดไปทีละมณฑล แต่ละมณฑลค่อยทำค่อยไป ไม่ให้เป็นการเอิกเกริก

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร.5 ก. 13.2/27</u> สำเนาที่ 182 กรมหมื่นเทวกรไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

จนเป็นที่แตกตื่นของคนในประเทศ และเป็นที่หัวเราะกระแวงของต่างประเทศ ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาลับหลายฉบับ อาทิเช่น พระราชหัตถเลขาลับถึง กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ และ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2439 มีความตอนหนึ่งว่า

> "...เห็นว่ากองทหารมณฑลนครราชสีมา ควรที่จะตั้งขึ้นก่อน ถ้าจัดในมณฑลปราจีน และพิษณุโลกได้ด้วยยิ่งดี แต่ไม่ควรที่จะให้กองใหญ่... การอันนี้เห็นว่าถึงเวลาที่ควรจะจัดได้แล้ว แต่อย่าทำเป็นการตึงตังเฉพาะเรื่องให้เป็นการจัดบ้านเมืองตามปกติ เพื่อป้องกันการที่จะก่อเหตุได้ง่าย เช่นเมืองเชียงแตง อันไม่มีผู้ใดรักษา..."[1]

พระบรมราโชบายนี้ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ และกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทรงเห็นด้วย เพราะถ้าออกเป็นประกาศจัดทหารโดยตรง นอกจากราษฎรซึ่งกลัวการถูกเกณฑ์เป็นทหารจะตื่นตกใจแล้ว ศัตรูภายนอกก็จะคิดกีดขวาง เพื่อรักษาผลประโยชน์ของเขา[2] นอกจากนั้นการจัดในระยะแรกคงมองไม่เห็นประโยชน์มากนัก เพราะการเงินยังไม่พร้อม ถ้าจะคิดเกณฑ์คนเป็นทหารทั่วประเทศในเวลานั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังไม่ทรงเห็นด้วย[3]

---

1 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/14 สำเนาพระราชหัตถเลขาลับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ และ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 28 มกราคม ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2439)

2 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/14 สำเนาจดหมายลับที่ 243/41374 กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2439)

3 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/14 พระราชหัตถเลขาลับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ.

2. แผนการจัดทหารประจำมณฑล ของกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ในปี พ.ศ.2439

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาลับ ชี้แจงพระบรมราโชบายในการจัดทหารประจำมณฑล ไปยังเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแล้ว ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาเร่งรัดให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหม รีบจัดการตามพระบรมราโชบาย ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่ง ว่า

> "...การซึ่งจะจัดทหารขึ้นนั้น เป็นความลำบากด้วยประการทั้งปวง อันทราบกันอยู่แล้ว แต่เป็นการจำเป็นที่จะต้องหาช่องทางใดที่จะทำได้ก็ต้องทำ ในกรุงก็ตาม หัวเมืองก็ตาม ให้ได้เป็นการตั้งต้นขึ้นอย่าให้ช้านัก..."[1]

ดังนั้นในวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2439 สมเด็จกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงกราบทูลแผนการจัดทหาร มีใจความโดยสรุปดังนี้ คือ

2.1 ความคิดในการจัด คิดจัดคนเข้าเป็นทหารให้ได้จำนวนมาก แต่ให้อยู่ประจำราชการแต่น้อย พอป้องกันความวุ่นวายในเมือง และป้องกันกำลังเมืองใกล้เคียงที่จะลอบเข้ามาชิงโดยไม่ทันรู้ตัวเท่านั้น กำลังส่วนใหญ่จะปล่อยให้ไปประกอบอาชีพตามภูมิลำเนา โดยหาวิธีควบคุมให้รัดกุม เพื่อจะเรียกระดมได้โดยเร็ว เมื่อมีความจำเป็นที่จะต้องใช้กำลังจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะเงินแผ่นดินมีน้อย ไม่พอที่จะจักให้มีทหารประจำการจำนวนมากได้ นอกจากนั้นยังจะทำให้ขาดประโยชน์ของแผ่นดิน (ส่วนหนึ่งของรายได้แผ่นดิน ได้มาจากไพร่ เช่น ไพร่ส่วย ไพร่หลวงจ่ายในตัว ไพร่หลวงจ่ายเดือน เป็นต้น)

2.2 วิธีการจัด เกณฑ์คนเข้าเป็นทหารให้รับราชการเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ แล้วปล่อยไปประกอบอาชีพ เกณฑ์คนใหม่เข้ามาแทน ในช่วงเวลาไม่นานนัก ก็จะได้ทหารจำนวนมาก

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/14 สำเนาพระราชหัตถเลขาลับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2439)

2.3 จำนวนทหาร จะจัดให้มีทหารประจำการมณฑลละ 800 คน

2.4 การจัดทหารใน 3 มณฑล มณฑลนครราชสีมา พระยาปริสุทธิศัลการรับรองว่าจะจัดได้ทันทีที่ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัด เพราะการจัดทหารในมณฑลนครราชสีมา มีแบบอย่างปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้ง พ.ศ. 2436 (ในปีดังกล่าว ได้มีการเกณฑ์พลเมืองทั่วไปไม่ว่าจะสังกัดหมู่ใดกรมใด เข้าเป็นทหารทั้งหมด) แต่การที่จะจ่ายไปประจำราชการต่างมณฑลควรเลิกเสีย เพราะทำให้พลทหารเดือดร้อนระส่ำระสาย เช่นการส่งไปประจำรักษาการมณฑลลาวกาว

ส่วนในมณฑลปราจีน ถ้าจะจัด พระยาอุทธิรงค์รณเฉท ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้คนในมณฑลปราจีนท้องเป็นทหารทุกคน แต่จะเลือกเอาคนที่เดือดร้อนเรื่องเงิน เช่น กำลังการราชการ เข้าเป็นทหารก่อน จึงทูลขอพระราชทานยกเงินการราชการแลกให้คนเข้ารับราชการทหาร และจะพยายามจัดให้เต็มจำนวน 800 คน ภายในเวลา 1 ปี หลังจากที่ได้รับพระบรมราชโองการให้จัด

ทางด้านมณฑลพิษณุโลก พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตรยังไม่สามารถกำหนดการที่จะกระทำได้ เพราะไม่มีความรู้ทางการทหารเลย

2.5 อาวุธ การเก็บของเก่าที่ล้าสมัยเสีย แล้วจ่ายอาวุธใหม่ที่ไว้ใจได้ (ว่ามีประสิทธิภาพ) ออกไปให้เพียงพอในระยะเริ่มต้น ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องซื้ออาวุธเพิ่มขึ้นเพื่อให้พอกับจำนวนคนที่จะเกณฑ์มาเป็นทหาร[1]

เมื่อพิจารณาแผนการจัดทหารประจำมณฑลของกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์แล้ว จะเห็นว่าเป็นแผนการที่ยังนำไปปฏิบัติไม่ได้ เพราะเป็นเพียงแผนการกว้าง ๆ ยังขาดรายละเอียดที่จะนำไปปฏิบัติ ดังนั้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2439 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระราชหัตถเลขา เร่งรัดให้รีบจัดการเรื่อง การจัดทหารประจำมณฑล และอีกฉบับหนึ่ง

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/14 สำเนาที่ 86/5011 กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 11 มีนาคม ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2439).

ลงวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2440 เร่งให้ทำเรื่องการจัดทหารออกมาใหม่เป็น 4 ฉบับ แล้วแหพระศรีณรงค์วิชัย แปลเป็นภาษาอังกฤษไว้หนึ่งฉบับ[1] ซึ่งสมเด็จกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์เดกราบทูลว่า พระศรีณรงค์วิชัยไม่กล้าแปลการจัดการทหารเป็นภาษาอังกฤษ เพราะเกรงจะผิดความทำให้เสียราชการ[2]

การเตรียมการจัดทหารประจำมณฑลครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระประสงค์จะให้เป็นความลับดังกล่าวข้างต้น ดังนั้นพระองค์จึงไม่ทรงอนุญาตให้เจ้าพระยาอภัยราชา นำไปลงพิมพ์[3] และไม่ปรากฏสำเนาการจัดทหารครั้งนี้ในกลุ่มเอกสารนี้ด้วย คงมีแต่พระราชหัตถเลขาตอบรับสำเนา 4 ฉบับดังกล่าว แล้วทรงเรียกประชุมกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กรมหมื่นมหิศร ฯ เจ้าพระยาอภัยราชา และกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ในวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2440[4] และหนังสือที่กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการกราบทูลตอบพระราชหัตถเลขาลับที่ 74/1568 และสำเนาความเห็นในการที่จะจัดการทหาร

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/14 สำเนาพระราชหัตถเลขา ที่ 6/96 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ลงวันที่ 8 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2440).

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/14 สำเนาที่ 104/4627 กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2440)

[3] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/14 สำเนาพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง เจ้าพระยาอภัยราชา ลงวันที่ 8 พฤษภาคม ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440).

[4] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/14 สำเนาพระราชหัตถเลขา ที่ 60 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2440).

ในมณฑลทั้งสาม กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ มีความเห็นเกี่ยวกับสำเนาดังกล่าวว่า การจะจัดดังกล่าวนั้นไม่ใช่การจัดทั่วไป และการจัดทหารถ้าจะใช้แต่เฉพาะแห่งก็ไม่น่าจะนับว่าเป็นการจัดทหารอย่างแท้จริง แต่เป็นเหมือน "โปลิศหรือกองตระเวน"[1] และมูลเหตุที่ทำให้ประชาชนไม่สมัครใจเป็นทหารนั้น ก็เนื่องมาจากเขาเหล่านั้นไม่รู้แน่ว่าจะต้องรับราชการทหารอยู่นานเท่าไร และรับราชการอย่างไร ประกอบกับการที่กินบางหมู่ต้องเป็นทหาร บางหมู่ไม่ต้องเป็นทหาร ทำให้เกิดความรู้สึกว่าไม่เป็นการยุติธรรม ฉะนั้นถ้าไม่คิดแก้ไขสาเหตุเสียก่อน การหาคนเป็นทหารก็จะยิ่งลำบากขึ้นทุกวัน ถึงจะวางแผนจัดอย่างไรก็คงจะไม่ได้ผล[2]

จากความเห็นของกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ นี้ ทำให้พอจะอนุมานได้ว่า วิธีการจัดทหารในมณฑลทั้งสามของกรมขุนเรศรานุวัดติวงศ์ คงตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดเดิมที่กล่าวแล้ว คือยังไม่ได้คิดวางแบบแผนเพื่อเป็นพื้นฐานในการตราพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารทั่วไป และจัดให้มีทหารประจำการจริง ๆ เพียงแต่จะเรียกเกณฑ์คนเป็นทหารให้มากหมู่ขึ้น และจะใช้เพียงสามมณฑลก่อน โดยจัดเป็นเวรผลัดเปลี่ยนตามแบบเดิม เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปพลางก่อน เนื่องจากประเทศยังขาดความพร้อมอีกหลายด้าน ที่สำคัญคือความพร้อมทางด้านการเงิน ถ้าจะจัดให้มีทหารประจำการ 2 หรือ 3 ปี จะต้องใช้เงินเป็นค่าเบี้ยเลี้ยง เสื้อผ้า อาวุธสำหรับฝึกหัด ตลอดจนที่พัก อีกเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นคนที่จะทำงานเช่นนายทหาร จะต้องส่งไปประจำการ มีจำนวนไม่พอ และเรื่องสำมะโนครัวก็ยังไม่พร้อม

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/14 สำเนาที่ 118/15199 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 22 มีนาคม ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2440).

[2] ก.

3. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลกรุงเทพฯ

กรมบัญชาการนี้จัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2442 ประกอบไปด้วยกรมและกองทหารดังนี้ คือ

(1) กรมทหารมหาดเล็ก (2) กรมทหารม้าที่ 1
(3) กรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 (4) กรมทหารราบที่ 1
(5) กรมทหารราบที่ 2 (6) กรมทหารราบที่ 3
(7) กองโรงเรียนนายสิบมณฑลกรุงเทพฯ[1]

แม้จะได้จัดตั้งเป็นกรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพฯ ขึ้นแล้ว แต่กรมบัญชาการทหารมณฑลนี้ ยังมิได้เป็นอิสระจากกรมยุทธนาธิการโดยเด็ดขาด ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการยังต้องช่วยบัญชาการในกรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพฯ อยู่เป็นส่วนใหญ่ ผู้บัญชาการมณฑลเป็นกลาย ๆ ผู้ช่วยมากกว่า จึงยังไม่เป็นมณฑลอิสระเหมือนกรมบัญชาการทหารมณฑลนครราชสีมา ซึ่งตั้งขึ้นพร้อมกัน[2]

ในปี พ.ศ. 2446 ซึ่งเป็นปีที่กรมบัญชาการทหารมณฑลนครราชสีมาเริ่มใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" นั้น กรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพฯ ยังไม่อาจจัดใช้ได้ กรมนี้เพียงแต่ตั้งหน่วยทหารเพิ่มขึ้นอีก 1 หน่วย คือ กรมทหารช่างที่ 1 มีกำลัง 2 กองร้อย มีพันตรีหลวงรุดรณชัยเป็นผู้บังคับการ และสถานภาพของกรมบัญชาการนี้ไม่สู้จะดีนัก ดังปรากฏในรายงานของกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชว่า

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/20 "จัดการทหารมณฑลกรุงเทพฯ".

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/20 สำเนาที่ 17/5899. กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชฯ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 4 สิงหาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

[3]กรมยุทธการทหารบก การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 – 2450 หน้า 11 อ้างจากหำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 122.

การฝึกหัดและแบบธรรมเนียมของกรมกองทหารภายใต้กรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพฯ ไม่มีระเบียบแบบแผนที่ดี ผิดจากกรมบัญชาการทหารมณฑลอื่น ๆ ทั้งนี้มีสาเหตุเนื่องมาจาก

ก. ผู้บัญชาการกรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพไม่เอาใจใส่เรื่องการฝึกหัดและแบบธรรมเนียม มัวสนใจแต่เรื่องเบ็ดเตล็ด ทำให้แต่ละกรมกองต่างกระทำไปตามที่เห็นสมควร ไม่เป็นระเบียบเดียวกัน

ข. ทหารมณฑลนี้ต้องไปราชการต่างมณฑลอยู่เสมอ ประกอบกับหน้าที่รักษาการในมณฑลนี้มีมากกว่ามณฑลอื่น ๆ จึงทำให้โอกาสที่จะฝึกหัดมีน้อย การฝึกหัดจึงเสื่อมโทรมลง

วิธีที่จะแก้ไขการทหารในมณฑลนี้คือ จะต้องเลือกผู้บัญชาการกรมบัญชาการทหารมณฑลนี้ให้เป็นคนที่มีความสามารถ และกระทำการได้จริงประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งจะต้องเพิ่มอัตราคนและกรมกองทหารในมณฑลนี้ขึ้นอีก เพื่อจะได้มีเวลาผลัดเปลี่ยน และฝึกหัดได้มากขึ้น เช่น การเพิ่มกรมทหารช่างขึ้นในปีนี้ แต่กระนั้นอัตราคนที่เหลือให้ฝึกหัดในวันหนึ่ง ๆ ก็ไม่สู้มากนัก[1]

ปัญหาเรื่องทหารหลบหนีมีอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะการเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหารในมณฑลนี้ยังใช้แบบเดิม (คือ เรียกบุตรหมู่ตามกรมที่กำหนดว่าต้องรับราชการทหาร) และคนที่มารับราชการทหารในมณฑลกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่เป็นคนจากมณฑลอื่น เมื่อต้องมารับราชการไกลถิ่น ก็รู้สึกเคือดร้อน จึงชักชวนกันหลบหนีอยู่เสมอ ประกอบกับเมื่อหนีไปแล้วก็มักจะติดตามไม่พบ หรือกว่าจะพบก็กินเวลานาน ทหารจึงเสียงหนีกันอยู่เสมอ

ปัญหาเรื่องที่อยู่ของทหารมณฑลกรุงเทพฯ ยังมีไม่พอ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจาก

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/27 สำเนาที่ 182 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

ปัญหาเรื่องเงิน[1]

ในปี พ.ศ. 2447 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้นายพันเอก พระยารามกำแหง เป็นผู้บัญชาการกรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพ[2] สำหรับผู้บัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพฯ ผู้นี้ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า

> "...ตั้งแต่นายพลตรี พระยารามกำแหงเข้ามารับราชการในตำแหน่งนี้ (ผู้บัญชาการกรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพฯ) การทหารในมณฑลนี้ฟื้นขึ้นทันตา ข้าพระพุทธเจ้า (กรมหมื่นนครไชยศรีฯ) จึงได้พยายามจัดระเบียบการที่ก้าวก่ายระหว่างกรมยุทธนาธิการกับมณฑลกรุงเทพฯ แยกจากกันออกไปให้เด็ดขาดยิ่งกว่าที่เป็นมาแล้ว การจึงดำเนินไปสะดวกดีขึ้นเป็นอันมาก..."[3]

ในปีที่พันเอกพระยารามกำแหงเข้ารับตำแหน่งนี้ กรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพฯ ได้ตั้งกองพยาบาลทหารบกเพิ่มขึ้นอีกหน่วยหนึ่ง มีหมอไกเซอร์เป็นผู้บังคับการ[4] จากนั้นกรมบัญชาการทหารมณฑลนี้ได้เริ่มฟื้นตัวขึ้นโดยลำดับ (โปรดดูแผนภูมิเพื่อเปรียบเทียบกรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพฯก่อนและหลังนายพันเอกพระยารามกำแหง เข้ารับตำแหน่ง 1 ปี)

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก.13.2/27 สำเนาที่ 182 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

[2]กรมยุทธการทหารบก การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 – 2450 หน้า 12 อ้างจากทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 123.

[3]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/20 สำเนาที่ 17/5899 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 4 สิงหาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448)

[4]กรมยุทธการทหารบก การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 – 2450 หน้า 13 อ้างจากทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 122.

แสดงให้เห็นว่าผู้บังคับบัญชาทหาร เป็นตัวจักรสำคัญในอันที่จะบันดาลความเจริญหรือความเสื่อมให้กับกรมกองทหารที่รับผิดชอบอยู่

3.1 <u>แผนการจัดแบ่งทหารมณฑลกรุงเทพฯ เป็น 3 กองพล</u> ในปี พ.ศ.2448 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ได้ทูลเกล้าถวายความเห็นเกี่ยวกับการที่จะจัดทหารในมณฑลกรุงเทพฯ ในช่วงเวลาต่อไปว่า

ถ้าจะแก้ไขปัญหาเรื่องจำนวนคนรับราชการทหารมณฑลกรุงเทพฯ โดยการขยายการใช้ข้อบังคับลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 ซึ่งใช้อยู่ในมณฑลนครราชสีมา มณฑลพิษณุโลก มณฑลนครสวรรค์ และมณฑลราชบุรี มายังมณฑลกรุงเทพฯ จำนวนทหารก็อาจจะยังไม่พออยู่ดี ฉะนั้นทหารในมณฑลกรุงเทพฯ นี้ควรจะจัดรวมเป็นกรมบัญชาการเดียวกันกับมณฑลนครชัยศรี และมณฑลกรุงเก่า เพื่อให้ได้คนในสองมณฑลนี้มาสมทบทางมณฑลกรุงเทพฯ แล้วจัดเป็น 3 กองพล กองพลหนึ่งให้มีกรมทหารราบ 2 กรม กรมทหารม้า 1 กรม กรมทหารปืนใหญ่ 1 กรม กองทหารช่าง 1 กอง ทหารปืนกล 1 กอง

กองพลที่ 1 เป็นกองพลรักษาพระองค์ คัดเลือกคนจาก 3 มณฑล ให้บัญชาการทหารในพระบรมมหาราชวัง และมีที่อยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง ในปี พ.ศ. 2449 นี้ กองพลที่ 1 จะประกอบไปด้วย

(1) กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์

(2) กรมทหารราบที่ 2

(3) กรมทหารม้าที่ 1

กองพลที่ 2 รับคนจากมณฑลนครชัยศรี มีหน้าที่บัญชาการทหาร บริเวณสวนดุสิตใต้ และมณฑลนครไชยศรี กองพลนี้ประกอบด้วย

(1) กรมทหารราบที่11

(2) กรมทหารปืนใหญ่ที่ 1

(3) กรมทหารมณฑลนครชัยศรี (จะจัดขึ้นใหม่)

กองพลที่ 3 รับคนจากมณฑลกรุงเก่า มีหน้าที่บัญชาการทหารบริเวณสวนดุสิตเหนือ ถึงบางชื่อ และกรมทหารมณฑลกรุงเก่า กองพลนี้ประกอบด้วย

(1) กรมทหารราบที่ 3

(2) กรมทหารช่างที่ 1

(3) กรมทหารมณฑลกรุงเก่า (จะจัดขึ้นใหม่)

กองพลทั้ง 3 นี้ รวมอยู่ในกรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพฯ ให้แต่ละกองพลมีคลังอาวุธ และเสื้อผ้ารักษาไว้เอง เพื่อจะได้เรียกใช้ได้ทันทีเมื่อมีเหตุจะต้องใช้[1]

แผนการจัดแบ่งทหารมณฑลกรุงเทพฯ เป็น 3 กองพลนี้ มีโครงการจะเริ่มใช้ในปี พ.ศ. 2449

(โปรดดูแผนภูมิแสดงแผนการจัดพลรบ มณฑลกรุงเทพฯ ประกอบ)

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/20 สำเนาที่ 17/5899 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 4 สิงหาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

ความเห็นดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วย[1] ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2449 กรมทหารบกมณฑลกรุงเทพฯ จึงขยายหน่วยงานเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ได้แก่ กรมพาหนะ กรมทหารราบที่ 20 กรมทหารราบที่ 21

(โปรดดูแผนภูมิแสดงการจัดทหารมณฑลกรุงเทพฯ ร.ศ. 125)

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/20 สำเนาที่ 23/1086 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ลงวันที่ 21 ตุลาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

3.2 การประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ในมณฑลกรุงเทพฯ

ในปี พ.ศ. 2450 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่า ตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารโดยได้ประกาศใช้ในมณฑลต่าง ๆ เป็นลำดับมาแล้วนั้น สำหรับมณฑลกรุงเทพฯ นี้ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชได้ทรงหารือกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ เสนาบดีกระทรวงนครบาล และเห็นชอบพร้อมกันว่า เวลานี้ (พ.ศ. 2450) เป็นเวลาสมควรที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารในมณฑลกรุงเทพฯ โดยเร็ว เพื่อให้ทันกับมณฑลอื่น ๆ ที่ได้ประกาศใช้ติดต่อกันมาโดยรอบแล้ว จะได้เป็นการสะดวกในการจัดทหาร เห็นว่าสมควรจะประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารในมณฑลกรุงเทพฯ ตั้งแต่ปี พุทธศักราช 2451 เป็นต้นไป[1]

ความเห็นดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วย[2] ดังนั้น จึงทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารรัตนโกสินทรศก 124 ในมณฑลกรุงเทพฯ ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2451 ประกาศเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2450[3]

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/20 สำเนาที่ 46/15329 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 22 มกราคม ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2450).

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/20 สำเนาที่ 47/1889 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ลงวันที่ 23 มีนาคม ร.ศ.125 (พ.ศ. 2450)

[3] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/20 ร่างประกาศใช้ พ.ร.บ. ลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ในมณฑลกรุงเทพฯ.

4. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครราชสีมา

4.1 การจัดตั้ง มณฑลนครราชสีมาเป็นมณฑลที่มีกองทหารตั้งประจำอยู่ตั้งแต่ครั้ง พ.ศ. 2436 แต่ยังไม่ได้จัดระเบียบเกี่ยวกับกำหนดเวลาที่ทหารจะต้องประจำรับราชการจนกระทั่งปี พ.ศ. 2442 เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งเป็นกรมบัญชาการทหารมณฑลนครราชสีมา จึงได้จัดให้อยู่ประจำราชการ 3 ปี แล้วจึงผ่อนเป็นคนเวร (กองหนุน) 4 ผลัด คือเข้าเวรประจำการปีละ 3 เดือน ออกเวร 9 เดือน ไปจนอายุครบ 50 ปี[1]

การจัดดังกล่าวนี้ ต่อมาในปี พ.ศ. 2441 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ทรงสังเกตเห็นว่า ได้ช่วยผ่อนคลายความไม่พอใจของคนลงได้บางเท่านั้น เพราะคนส่วนใหญ่ที่ต้องมาเข้าเวรมักเป็นคนที่มีครอบครัว และไร่นาที่จะต้องทำ (มิดกับคนประจำการซึ่งมีอายุเยอ) ฉะนั้นถ้าใครต้องมาเข้าเวรในฤดูทำนา ก็มักกระวนกระวาย ไม่ตั้งใจฝึกหัดปฏิบัติราชการ[2] กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ได้ทูลเกล้าถวายความเห็นในการที่จะช่วยผ่อนคลายความเดือดร้อนของพลทหารมณฑลนครราชสีมาว่า

ในปี พ.ศ. 2444 นี้ มณฑลนครราชสีมา มีทหารประจำการ 400 คน ปลดเป็นเวรแล้ว 2,000 คน เฉพาะแต่คนประจำการ 3 ปี จำนวน 400 คนนี้ ก็พอที่จะรักษาราชการในชั้นต้นได้อยู่แล้ว ฉะนั้นจึงสมควรอนุญาตให้คนที่เป็นเวรแล้วทั้ง 4 ผลัด ได้ออกเวรไปทั้งหมด แล้วให้กลับมาเข้าเวรพร้อมกันในวันที่ 1 ธันวาคม จนถึงสิ้นเดือนกุมภาพันธ์ ทุกปี ซึ่งในเวลาดังกล่าวเป็นเวลาที่พ้นฤดูทำนามาแล้ว จะได้ไม่เป็นที่เดือดร้อนแก่ไพร่พล

ส่วนที่เกี่ยวกับเงินที่จะต้องใช้ในระหว่าง 3 เดือน ซึ่งมีคนมาเข้าเวรประจำการพร้อมกันเป็นจำนวนมากนั้น กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ทรงเสนอให้โอนเงินตามอัตรางบประมาณที่เหลือใน 9 เดือน มาใช้ไม่ต้องเพิ่มเงินขึ้นแต่อย่างไร

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.3/5 สำเนาที่ 20/3040 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 27 สิงหาคม ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

[2] ก.

สำหรับที่อยู่ของทหาร ในระหว่างที่มีคนมากดังกล่าว กรมหมื่นนครไชยศรี กราบทูลว่า พอจะจัดเป็นการชั่วคราวขึ้นได้ ไม่ยาก จึงได้ทรงเลือกที่ที่จะปลูกที่พักไว้ที่ ตำบลหนองบัว

เสื้อผ้าและเครื่องใช้ มีพอที่จะจ่ายได้ อาวุธจะให้ใช้ปืนเมาเซอร์ ซึ่งมีอยู่ แล้วที่กระทรวงกลาโหม

การจัดดังกล่าวนี้ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลว่าไม่มีผลเสียทางการ ทหารแต่อย่างใด กลับจะได้ประโยชน์ในวิชาทหารเสียอีก กล่าวคือ

(1) ทหารได้รับการฝึกหัดอยู่ปีละ 3 เดือน เช่นเดียวกับวิธีเข้าเวร 4 ผลัด ซึ่งพวกที่ต้องเข้าเวรในฤดูฝน ได้รับการฝึกหัดไม่เต็มที่ การจัดให้รวมเข้าเวรใน ฤดูแล้งนี้ จะทำให้ฝึกหัดได้มากกว่า

(2) ระหว่าง 3 เดือนที่มีคนมาก เป็นโอกาสที่จะได้ฝึกหัดนายทหาร ในการบังคับบัญชาคนมาก ๆ และได้ฝึกซ้อมทหารจำนวนมาก ๆ ซึ่งยังไม่เคยกระทำ

(3) ระหว่าง 9 เดือนที่มีพลทหารน้อย นายทหารมากนั้น จะได้ แบ่งนายทหารให้ออกตรวจภูมิประเทศทำแผนที่ และแบ่งผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาศึกษาวิชาชั้นสูง ที่กรุงเทพ ถึงกำหนดเวรทหารจึงจะให้ไปประจำการอยู่พร้อมกัน

(4) ถ้าต้องการให้มีทหารประจำการใน 9 เดือน ให้มากขึ้น เมื่อมี เงินพอที่จะเพิ่มทหารประจำการให้มากขึ้นได้[1]

ความเห็นดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกระแสรับสั่งว่า ดีแล้ว แต่ถ้ามีราชการที่จำเป็นจะต้องใช้คนมากในระหว่าง 9 เดือนนั้น จะต้องให้เรียกระดมได้[2]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.3/5 สำเนาที่ 20/3040 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 27 สิงหาคม ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.3/5 สำเนาพระราชหัตถเลขา ที่ 24/462 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ลงวันที่ 28 สิงหาคม ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

4.2 การทดลองใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหารในมณฑลนครราชสีมา

เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2444 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการประชุมเรื่อง "จัดการทหาร" ขึ้นที่พระที่นั่งกรัฐสภา ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์โรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ และ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิยากร ราชเลขา เป็นผู้จดรายงาน

ที่ประชุมได้มีมติเกี่ยวกับการจัดทหารว่า

(1) การจัดทหารในชั้นแรกจะต้องเลิกวิธีเลข ที่เก็บเงินค่าราชการตามเจ้าหมู่เสีย ใช้เป็นส่วยตามมณฑล

(2) การจัดโดยวิธีดังกล่าว จะทำไปทีละมณฑล โดยเริ่มที่มณฑลนครราชสีมาก่อน (เพราะมณฑลนี้เลิกวิธีเลขที่เก็บค่าราชการตามเจ้าหมู่แล้ว) ต่อไปจะได้จัดในมณฑลราชบุรี ซึ่งกำลังดำเนินการอยู่[1]

หลังจากการประชุมครั้งนี้แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มร่างพระราชบัญญัติจัดทหารหัวเมือง เพื่อทดลองใช้ในมณฑลนครราชสีมา ดังความตกลงในที่ประชุม และเมื่อฝ่ายพลเรือนทำสำมะโนครัวรายตัวพลเมืองในมณฑลนครราชสีมาเสร็จแล้ว จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" จัดเป็นการทดลองที่มณฑลนครราชสีมา ในปีเถาะ รัตนโกสินทรศก 122 (พ.ศ. 2446)[2] ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดในเรื่อง พระราชบัญญัติเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหารในตอนต่อไป

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/21 รายงานการประชุมเรื่องทหาร ณ วันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.3/6 พระราชบัญญัติจัดคนเข้ารับราชการทหารมณฑลนครราชสีมาชั่วคราว ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

ในปี พ.ศ. 2445 ก่อนการประกาศใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร" มณฑลนครราชสีมา มณฑลนี้ประกอบไปด้วยกรมกองทหารดังนี้ คือ กรมทหารปืนใหญ่ราบที่ 3 กรมทหารม้าที่ 3 กรมทหารราบที่ 5 กองโรงเรียนนายสิบ

(โปรดดูแผนภูมิการจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครราชสีมา ในปี พ.ศ. 2445)

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2446 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ได้ทูลเกล้าถวายรายงานเกี่ยวกับการจัดทหารมณฑลนครราชสีมาว่า การฝึกหัดทหารของมณฑลนี้เรียบร้อยดีมาก น่าใจคนที่เข้ามารับราชการทหารก็ดีกว่าของมณฑลกรุงเทพฯ คนมณฑลนี้นิยมเป็นทหาร และนิยมเข้าเรียนที่โรงเรียนนายสิบ การระดมพลทำได้รวดเร็วอย่างน่าพิศวง พลทหารไม่สคุ้งสหานรื่นเริงดี ที่บกพร่องก็คือมีตัวนายทหารน้อย ต้องส่งนายทหารจากกรุงเทพฯ ไปช่วย[1] และในปีเดียวกันนี้เอง (พ.ศ. 2446) ได้ประกาศใช้ข้อบังคับลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ.๑ ที่กรมบัญชาการทหารมณฑลนครราชสีมา พร้อมกันนั้นก็ได้ตั้งหน่วยงานเพิ่มขึ้นใหม่ คือ กองพาหนะ และกองทหารช่าง โอนกรมบัญชาการทหารราบที่ 8 ไปจัดเป็นกรมบัญชาการทหารบกมณฑลพายัพ[2]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2447 ได้ตั้งหน่วยเพิ่มขึ้นอีก 2 หน่วย คือ กองพันพิเศษ มี ร.อ. หม่อมเจ้าอลงกฎ เป็นผู้บังคับการ และกรมทหารราบที่ 13 พ.ต.หลวงบรรพโยธามาตย์ เป็นผู้บังคับการ มีกำลัง 4 กองร้อย และยกกองโรงเรียนนายสิบ กองทหารช่าง และกองพาหนะ ไปขึ้นกับกองพันพิเศษที่ตั้งขึ้นใหม่[3]

ส่วนกรมทหารราบที่ 7 (อุดร) ยกไปขึ้นกับกรมบัญชาการทหารบกมณฑลพายัพฝ่ายตะวันออก (น่าน)[4] แต่ยกกลับมาอีกในปี พ.ศ. 2448

---

1 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/27 สำเนาที่ 182 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446)

2 กรมยุทธการทหารบก การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 – 2450 หน้า 23 อ้างจากทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 122.

3 ก. หน้า 24 อ้างจากทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 123.

4 กรมยุทธนาธิการ ทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 125 หน้า 58 – 64.

จะเห็นได้ว่า หลังจากการทดลองใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ.122" ในมณฑลนครราชสีมาแล้ว กิจการทหารในมณฑลนี้เจริญรุดหน้าไปด้วยดี และมีระเบียบขึ้นโดยลำดับ ดังนั้นจึงโปรดให้ขยายการใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" ไปยังมณฑลนครสวรรค์ พิษณุโลก และราชบุรี

ส่วนมณฑลนครราชสีมาเองสามารถประกาศใช้ "พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124" ได้ในปี พ.ศ. 2448 และขยายหน่วยงานในกรมบัญชาการนี้ขึ้นอีก เช่น ตั้งกองทหารพรานขึ้นในกองพันพิเศษ[1] และตั้งกองพยาบาลขึ้นในกรมบัญชาการทหารมณฑลนครราชสีมา[2] เป็นต้น

5. <u>กรมบัญชาการทหารมณฑลราชบุรี</u>

5.1 <u>การจัด</u> กรมบัญชาการทหารบกมณฑลราชบุรี ประกอบไปด้วยกรมทหารดังนี้ คือ กรมทหารปืนใหญ่ที่ 2 กรมทหารม้าที่ 2 กรมทหารราบที่ 4 (กรมทหารหน้า) และกองโรงเรียนนายสิบ[3]

(โปรดดูแผนภูมิ แสดงการจัดกรมบัญชาการทหารมณฑลราชบุรี ร.ศ. 121)

---

[1] กรมยุทธนาธิการ <u>ทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 125</u> หน้า 30.

[2] กรมยุทธนาธิการ <u>ทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 126</u> หน้า 33.

[3] กรมยุทธนาธิการ <u>ทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 121</u> หน้า 25 – 30.

ในปี พ.ศ. 2446 กองทหารปืนใหญ่ที่ 2 ได้ขยายจากกองร้อยเป็นกรม และตั้งกองร้อยที่ 4 ขึ้นในกรมทหารราบที่ 4 ในปีนี้ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ได้ทูลเกล้าถวายรายงานการจัดกรมบัญชาการทหารมณฑลราชบุรีว่า

การบังคับบัญชาทหารในมณฑลนี้ ได้รับความลำบาก เนื่องจากมีทหารประจำการอยู่ในมณฑลกรุงเทพฯ ด้วย จึงทำให้การบังคับบัญชาก้าวก่ายกันอยู่ ส่วนในการฝึกหัดนับว่าดีมาก การเรียกระดมคนทำได้รวดเร็วพอสมควร ดังปรากฏในการระดมคนส่งไปช่วยราชการมณฑลพายัพคราวกบฏเงี้ยว ร.ศ. 2445

ปัญหาของกรมบัญชาการทหารมณฑลราชบุรี นอกจากความลำบากในเรื่องการบังคับบัญชาแล้ว ยังมีปัญหาในเรื่องการหาคนเข้ารับราชการทหาร เพราะยังใช้วิธีเก่า (คือเกณฑ์เป็นกรม ๆ ไป) ทำให้เกิดการหลบหนีราชการกันมาก[1]

หน่วยทหารที่ตั้งเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2447 คือกรมทหารราบที่ 12 (เพชรบุรี) พ.ท.หลวงรักรณยุทธ เป็นผู้บังคับการ และขยายกรมทหารปืนใหญ่เพิ่มขึ้นอีก 1 กองร้อย ส่วนกรมทหารราบที่ 4 ซึ่งในปี พ.ศ. 2446 มีอยู่ 4 กองร้อยนั้น ยุบลงเหลือ 2 กองร้อย[2]

5.2 <u>การใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 ในมณฑลราชบุรี</u>

กรมบัญชาการทหารบกมณฑลราชบุรี ประกาศใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหารในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2448[3] และประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารในระยะเวลาใกล้เคียงกัน คือ

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร.5 ก. 13.2/27</u> สำเนาที่ 182 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446)

[2] กรมยุทธการทหารบก <u>การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 – 2450</u> หน้า 18 อ้างจากทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 123.

[3] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร.5 ก. 13.2/23</u> บันทึกการประชุมในการเริ่มใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ที่มณฑลราชบุรี วันที่ 6 มิถุนายน ร.ศ. 124 (พ.ศ.2448)

วันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2448[1] พร้อมกับมณฑลนครราชสีมา นครสวรรค์ และพิษณุโลก

หลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ในมณฑลราชบุรีแล้ว ปัญหาเรื่องการหาคนเข้ารับราชการในมณฑลนี้ค่อยๆ ลดลงมาก มีกำลังคนพอที่จะขยายหน่วยงานออกไปได้ หน่วยทหารที่ตั้งขึ้นใหม่ในปีนี้คือ กองพยาบาล กองพันพิเศษ กองพาหนะ กองทหารช่าง กองทหารพราน ขยายกรมทหารราบที่ 4 และกรมทหารราบที่ 12 เป็นกรมละ 4 กองร้อย

(โปรดดูแผนภูมิแสดงการจัดกรมยุทธการทหารบกมณฑลราชบุรี พ.ศ.2448)

---

[1] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช หน้า 39.

6. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครสวรรค์

6.1 สาเหตุของการจัดตั้งกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครสวรรค์

กรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครสวรรค์จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2446 มูลเหตุสำคัญที่ต้องจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครสวรรค์ขึ้นโดยเร่งด่วน สืบเนื่องมาจากในปี พ.ศ. 2445 ผู้ร้ายเจ้ยวได้กำเริบขึ้นในหัวเมืองมณฑลพายัพ และกบฏครั้งนี้ลุกลามใหญ่โตต่อไป เพราะในบริเวณดังกล่าว และบริเวณใกล้เคียง เช่น พิษณุโลก และนครสวรรค์ ต่างก็ไม่มีกองทหารประจำรักษาการ ผู้ร้ายจึงไม่ยำเกรงกอกำเริบขึ้นได้โดยง่าย กว่าจะปราบให้สงบลงได้ก็ต้องส่งกำลังจากกรุงเทพฯ และราชบุรีขึ้นไป ซึ่งทำให้ลำบากและเกิดความลำบากแก่ทหารที่ต้องขึ้นไปราชการครั้งนั้นเป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริว่าจำเป็นจะต้องให้มีกองทหารประจำราชการอยู่ในมณฑลนครสวรรค์และพิษณุโลก[1] จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช เตรียมการจัดการทหารในมณฑลดังกล่าวให้เรียบร้อยโดยเร็ว

6.2 การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครสวรรค์ ในวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2446 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ได้ทูลกล่าถวายรายงาน และงบประมาณการจัดทหารมณฑลนครสวรรค์ และพิษณุโลก ซึ่งมีความโดยสรุปว่า

(1) การที่จะจัดพลเมืองในมณฑลนี้เป็นทหารโดยเร็ว เพื่อส่งไปผลัดเปลี่ยนทหารกรุงเทพฯ ในมณฑลพายัพนั้น เป็นเรื่องลำบาก จึงควรจัดเป็นการชั่วคราวโดยให้นายพลโท เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ข้าหลวงพิเศษฝ่ายทหาร เป็นประธาน รวมกับฝ่ายมหาดไทย คำนินการจัดพลเมืองเข้ามาฝึกหัดเป็นทหารโดยเร็วที่สุดให้ทันกำหนด 8 เดือน ซึ่งจะต้องส่งขึ้นไปเปลี่ยนเสียก่อน ส่วนการจัดกองมณฑลนี้รับราชการตามวิธีที่จัดในมณฑลนครราชสีมานั้น จะกระทำหลังจากจัดกองขึ้นไปเปลี่ยนที่มณฑลพายัพเรียบร้อยแล้ว

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/26 สำเนาสารตรา ที่ 14/5338 สารตราเจ้าพระยาจักรี ถึง พระยาไกรเพชรรัตน์สงคราม (ข้าหลวงเทศาภิบาลตำแหน่งราชการมณฑลนครสวรรค์) ลงวันที่ 7 สิงหาคม ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446).

(2) เมื่อได้คนแล้วส่งนายทหารผู้ใหญ่ผู้เดียวไปทำการฝึกหัดทหารทั้ง 2 มณฑล จนสามารถใช้อาวุธได้ดีพอสมควร แล้วจึงค่อยให้ขึ้นไปเปลี่ยนทหารที่มณฑลพายัพ จำนวนทหารที่ประมาณการว่าจะจัดในมณฑลนครสวรรค์ และพิษณุโลก นั้น จะให้มีทหารประจำการมณฑลละ 600 คน แบ่งออกเป็นทหารม้ามณฑลละ 200 คน ทหารราบมณฑลละ 400 คน แบ่งประจำอยู่ตามหัวเมือง เมืองละ 200 คน (มณฑลนครสวรรค์ให้ประจำที่เมืองตาก และชัยนาท พิษณุโลก แบ่งไปประจำที่เมืองพิษณุโลกและเมืองพิชัย)

(3) เพื่อเป็นการประหยัดงบประมาณที่เพิ่งเข้ามาฝึกหัดทหาร จะได้รับพระราชทานเงินเดือนเพียงกึ่งอัตราไปจนกว่าจะนำมาใช้อาวุธ ส่วนการก่อสร้างจะได้อาศัยแรงงานทหารช่วยด้วย เพื่อลดเงินที่จะต้องใช้ลงอีกทางหนึ่ง

(4) ทหารที่จะต้องมีอยู่ในมณฑลพายัพ ประมาณการว่าจะมี 1,600 คน (รับจากพิษณุโลกและนครสวรรค์ 1,200 คน มณฑลพายัพเอง 400 คน[1]

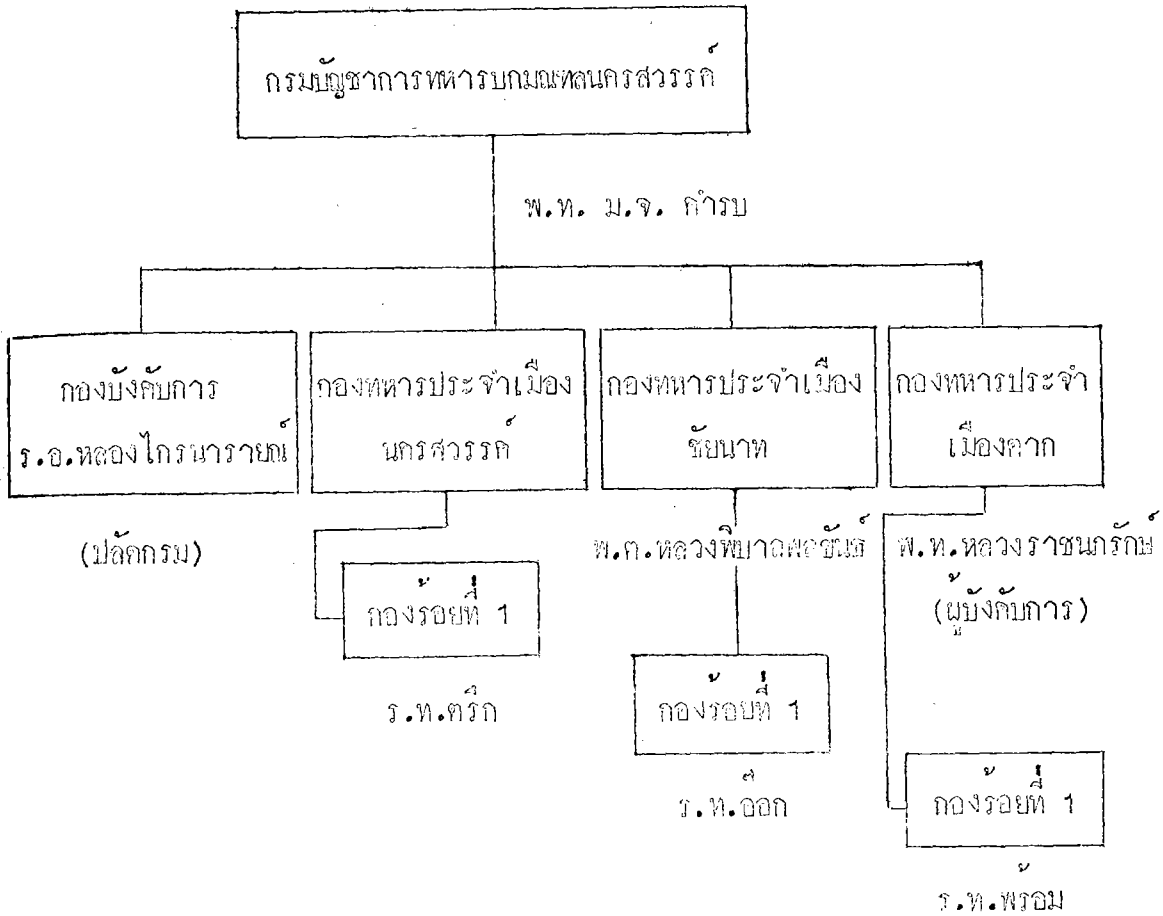
แผนการจัดครั้งนี้เป็นแผนการจัดเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นการชั่วคราว แต่ก็เท่ากับได้เป็นการเริ่มต้นจัดขึ้น กรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครสวรรค์ในปี พ.ศ.2446 นี้ ประกอบไปด้วย กองบังคับการ กองทหารประจำเมืองนครสวรรค์ กองทหารประจำเมืองชัยนาท กองทหารประจำเมืองตาก ดังปรากฏในตำเนียบทหารบก ร.ศ. 122 ดังนี้ คือ

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/26 สำเนาที่ 6 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 13 เมษายน ร.ศ.122 (พ.ศ. 2446)

แผนภูมิที่ 12 การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครสวรรค์[1]

พ.ศ. 2446

---

[1] กรมยุทธการทหารบก การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 – 2450 หน้า 28 อ้างจากทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 122.

ในปี พ.ศ. 2447 ได้เปลี่ยนชื่อกองทหารประจำเมืองนครสวรรค์ เป็นกรมทหารราบที่ 10 และขยายจำนวนเป็น 2 กองร้อย เช่นเดียวกับกองทหารประจำเมืองชัยนาทและเมืองตาก[1]

6.3 การใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" และ "พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124" ในวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2446 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลว่า ได้มีท้องตราให้มณฑลนครสวรรค์ และมณฑลพิษณุโลกจัดใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร

หลังจากประกาศใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหารที่มณฑลนครสวรรค์แล้ว จำนวนคนรับราชการทหารเพิ่มมากขึ้น กรมยุทธการทหารบกมณฑลนครสวรรค์จึงได้จัดตั้งหน่วยทหารเพิ่มขึ้นอีกหลายหน่วย เช่น กองทหารพาหนะ กองทหารปืนใหญ่ และกองโรงเรียนนายสิบ

ในวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2448 กรมยุทธการทหารบกมณฑลนครสวรรค์ ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร หลังจากนั้นได้มีการปรับปรุงสายการบังคับบัญชาใหม่ โดยตั้งกองพันพิเศษขึ้น แล้วยกกองโรงเรียนนายสิบ กองพาหนะ และกองทหารปืนใหญ่ที่ 6 มาขึ้นกับกองพันพิเศษ ส่วนกองทหารเมืองชัยนาทและเมืองตาก ได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมทหารราบที่ 15 และ 16 ตามลำดับ

(โปรดดูแผนภูมิการจัดทหารมณฑลนครสวรรค์ พ.ศ. 2449)

---

[1] กรมยุทธการทหารบก การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 – 2450 หน้า 29 อ้างจากทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 123.

7. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลก

7.1 การจัดตั้ง กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลก ตั้งขึ้นในเวลาและสาเหตุเดียวกันกับการจัดตั้งกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครสวรรค์ ความสำคัญของการจัดตั้งกรมบัญชาการทหารมณฑลพิษณุโลก และนครสวรรค์ ปรากฏในพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่า

> "...ทหาร 2 มณฑลนี้ ไม่ใช่แต่เป็นการจำเป็นอย่างเดียว แต่เป็นการด่วนด้วย เพราะเป็นการมีกำหนดก่วยวันซึ่งจะเอาทหาร 2 มณฑลนี้ ถ้าเทียบกับการรถไฟฤาอิริเกชั่นอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้เลย เพราะเป็นส่วนทั้งการรักษา ถ้าการรักษาบกพร่อง การหาประโยชน์ฤาการปกครองก็ไม่อาจเป็นไปได้ เพราะฉะนั้นการอันใดซึ่งควรจะหยุดรอได้ จำเป็นต้องหยุดรอจัดการรักษานี้ให้มั่นคงก่อน..." [1]

ในปี พ.ศ. 2446 ซึ่งเป็นปีแรกตั้งนั้น กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลก ประกอบไปด้วย กองบังคับการ กองทหารประจำเมืองพิษณุโลก กองทหารประจำเมืองพิจิตร กองทหารประจำเมืองอุตรดิษฐ์ [2]

(โปรดดูแผนภูมิการจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลก พ.ศ. 2446)

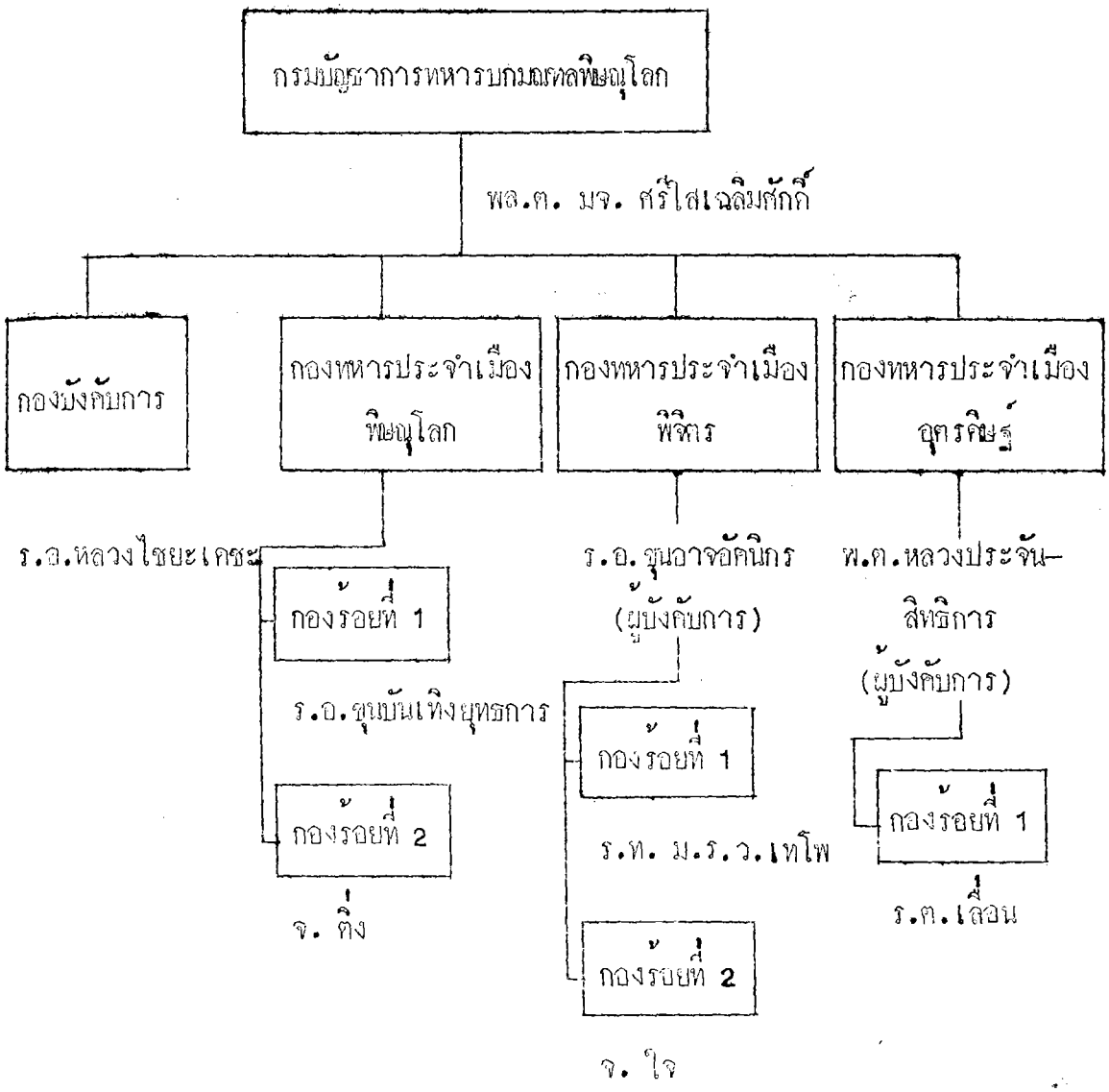
---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/26 ร่างพระราชหัตถเลขา ไปรเวท ที่ 87/1007 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง กรมหมื่นนเรศรราชหฤทัย ลงวันที่ 18 สิงหาคม ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446).

[2] กรมยุทธการทหารบก การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 - 2450 หน้า 33 อ้างจากทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 122.

แผนภูมิที่ 14 การจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลก[1]

พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122)

---

[1] กรมยุทธการทหารบก การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 - 2450 หน้า 33 อ้างจากหนังสือราชการทหารบก ร.ศ. 122.

7.2 <u>การใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" และ การประกาศใช้ "พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124"</u> กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลก ประกาศใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" ตามท้องตราเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ฉบับเดียวกันกับที่ประกาศใช้ในมณฑลนครสวรรค์ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2446[1] หลังจากการใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 แล้ว กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลกเริ่มขยายตัวออกไป กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2447 กองทหารประจำเมืองพิษณุโลก เปลี่ยนชื่อเป็นกรมทหารราบที่ 11 และขยายกำลังเป็น 2 กองรอย เช่นเดียวกับกองทหารประจำเมืองอุตรดิษฐ์[2] และในปี พ.ศ. 2448 ได้ตั้งกองทหารพาหนะ กองนักเรียนนายสิบ กองทหารปืนใหญ่ที่ 7 เป็นต้น

กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพิษณุโลก ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารในวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2448 เช่นเดียวกับมณฑลนครสวรรค์ นครราชสีมา และราชบุรี[3] หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 แล้ว กรมบัญชาการทหารมณฑลพิษณุโลกได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมทหารบกมณฑลพิษณุโลก กองทหารประจำเมืองอุตรดิษฐ์เปลี่ยนชื่อเป็นกรมทหารราบที่ 17 และกรมทหารราบที่ 18 ตามลำดับ นอกจากนั้นยังได้ปรับปรุงสายการบังคับบัญชาใหม่ โดยยกกองนักเรียนนายสิบ กองพาหนะ กองทหารปืนใหญ่ที่ 7 ไปขึ้นกับกองพันพิเศษที่ตั้งขึ้นใหม่[4] (โปรดดูแผนภูมิการจัดกรมทหารบกมณฑลพิษณุโลก ร.ศ.125)

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร.5 ก.13.2/26</u> สำเนาที่ 901/5501 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 11 สิงหาคม ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446)

[2]กรมยุทธการทหารบก <u>การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 – 2450</u> หน้า 34 อ้างจากทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 123.

[3]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นเทพนครไชยศรีสุรเดช</u> หน้า 39.

[4]กรมยุทธนาธิการ <u>ทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 125</u> หน้า 54 – 58.

8. กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพายัพ

8.1 การจัดตั้ง กรมบัญชาการทหารบกมณฑลพายัพ ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2446 สาเหตุเนื่องจากความไม่สงบของหัวเมืองในมณฑล ในปี พ.ศ. 2445 (พวกผู้ร้ายเงี้ยวก่อกบฏขึ้น) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช จัดตั้งกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลขึ้น กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชได้ทูลเกล้าถวายรายงานแผนการที่จะจัดกองบัญชาการทหารมณฑลพายัพว่า

ในชั้นแรกจะจัดให้มีทหารประจำอยู่ 1,600 คน ซึ่งจะได้จากมณฑลพิษณุโลกและนครสวรรค์ 1,200 คน มณฑลพายัพเอง 400 คน แบ่งออกเป็นกองใหญ่ 2 กอง คือ ด้านตะวันตก และตะวันออก[1]

(1) ด้านตะวันตก นายพันเอก พระยาสุรฤทธิ์พฤฒิไกร เป็นหัวหน้า และแบ่งออกเป็นสาขามณฑล คือ ให้ประจำอยู่ที่เมืองนครเชียงใหม่ 1 กอง นครลำปาง 1 กอง เชียงราย 1 กอง มีจำนวนทหารแห่งละ 200 คน ปืนใหญ่แห่งละ 2 กระบอก

(2) ด้านตะวันออก มีนายพันเอกพระยาณรงค์วิไชย เป็นหัวหน้า แบ่งออกเป็นสาขามณฑล คือ ประจำการอยู่ที่เมืองแพร่ 1 กอง เมืองน่าน 1 กอง เมืองเชียงคำ 1 กอง จำนวนคนและปืนใหญ่เท่ากันกับสาขามณฑลฝ่ายตะวันตก[2]

8.2 ปัญหาของกรมบัญชาการทหารบกมณฑลพายัพ ปัญหาสำคัญคือ การขาดคน ทหารมณฑลพิษณุโลกที่ส่งมาช่วยราชการในมณฑลนี้ใกล้จะถึงกำหนดที่จะต้องส่งกลับ ในขณะที่สถานะการณ์ทางชายแดนไม่น่าไว้วางใจ ดังปรากฏในโทรเลขของพระยาณรงค์วิชัย ว่าได้รับหนังสือจากพระยารามกำแหง เพื่อขอกำลังทหารไปช่วยรักษาการในเวลาเชียงคำ 2 กองพัน โดยอ้างว่าเจ้าพนักงานฝรั่งเศสยังรักษาการอยู่แถบเหนือ ได้นัดประชุมกันที่

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/26 สำเนาที่ 6 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 13 เมษายน ร.ศ.122 (พ.ศ. 2446)

[2] ก.

ค่ายฝรั่งเศส ซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามเมืองเชียงของ เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2446 และมีการส่งทหารญวนจากเมืองหลวงพระบางมาเพิ่มที่ค่ายฝรั่งเศสดังกล่าว[1]

คำขอของพระยารามกำแหงนี้ พระยาณรงค์วิชัยไม่เห็นด้วย ที่จะให้ส่งทหารกรุงเทพฯ จากเมืองแพร่ เมืองน่าน ไปเพิ่มที่เชียงคำ เพราะทหารที่แพร่และน่านเองก็มีน้อย และส่วนใหญ่เคยไปประจำที่เชียงคำแล้วเจ็บป่วยจึงกลับมา[2]

ปัญหานี้ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ได้ทรงมีโทรเลขชี้แจงวิธีการที่จะจัดทหารอยู่รักษาการณ์ตลอดพ้นฤดู มีความโดยสรุปว่า

(1) จัดทหารทางกรุงเทพฯ รวมกันไว้เป็นกองใหญ่ (กองพัน)

(2) ทหารที่รวมกันเป็นลักษณะกองพันนี้ ให้แยกกันไปรักษาการที่อื่นได้อีกแห่งหนึ่ง เช่น ทหารเมืองต้องแยกไปรักษาการที่เมืองบัว กองทหารเชียงคำต้องแยกไปรักษาการที่เมืองเทิง ส่วนตำบลอื่น ๆ ที่ทองถอนทหารมานั้น ตำบลใดซึ่งจะต้องรักษาการต่อไปจะจัดให้มีตำรวจภูธรไปรักษาการแทน

(3) เมื่อได้ถอนทหารและจัดตำรวจภูธรไปรักษาการเรียบร้อยแล้ว ให้ส่งทหารพิษณุโลกกลับ

(4) ที่เขตเชียงคำ ได้ปรึกษากับกระทรวงมหาดไทยแล้ว ในการที่จะจัดตำรวจภูธรไปรักษาการในตำบลต่าง ๆ เพื่อให้ทหารมารวมอยู่ที่เมืองเทิง กับเชียงคำจะได้ส่งทหารพิษณุโลกกลับได้ ต่อไปจะได้จัดทหารขึ้นไปเปลี่ยนทหารกรุงเทพที่ยังค้างอยู่ให้ทั่วทุกแห่ง

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/28 สำเนาโทรเลขที่ 2514 พระยาณรงค์วิชัย ถึง พระยาสุรเดช (ปลัดทัพบก) ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446)

[2] ค.

(5) ทหารลาวเมืองนานที่เห็นสมควรให้เป็นนายร้อย นายสิบ ได้บ้างนั้นก็ให้เป็นได้ ถ้าเห็นใครสมควรจะได้เป็นให้ชี้แจงเข้าไป (ที่กรมยุทธนาธิการ)[1]

พร้อมกับโทรเลขฉบับนี้ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ได้มีหนังสือไปขอประทานหารือกับกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เพื่อให้ทรงจัดตำรวจภูธรในเขตเชียงคำ เพื่อทางทหารจะได้ถอนทหารพิษณุโลกกลับตามกำหนด

ผลปรากฏว่าทางกระทรวงมหาดไทยยังไม่ทันจัดตำรวจภูธรได้เสร็จ ทหารพิษณุโลกที่ทุ่งเชียงคำได้คอความวุ่นวายขึ้น เนื่องจากรับราชการครบกำหนดสัญญาแล้ว จึงไม่ยอมอยู่ประจำราชการต่อไป ในที่สุดต้องแบ่งทหารกรุงเทพฯ ที่ประจำเมืองแพร่ 1 กองร้อย ไปสมทบรักษาการที่ทุ่งเชียงคำเป็น 3 กองร้อย เพื่อจะได้ถอนทหารพิษณุโลกกลับ[2]

ในปี พ.ศ. 2448 ได้รวมกรมบัญชาการทหารมณฑลพายัพทั้งสองฝ่ายเข้าเป็นหน่วยเดียวกัน เรียกว่ากรมบัญชาการทหารมณฑลพายัพ ทั้งนี้เพราะฝ่ายพลเรือนรวมบริเวณเหล่านั้นเป็นมณฑลเดียว อยู่ภายใต้ข้าหลวงใหญ่ที่เชียงใหม่ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช จึงเห็นว่าฝ่ายทหารควรจะจัดให้สอดคล้องกับฝ่ายพลเรือน เพราะนอกจากจะทำให้เป็นระเบียบแบบแผนที่ดีแล้ว ยังเป็นการประหยัดเงินแผ่นดินอีกด้วย[3] กรมบัญชาการนี้มีพระยาฤทธิไกร-เกรียงหาญ เป็นผู้บัญชาการกรม ประกอบไปด้วยหน่วยทหารดังนี้ คือ กรมทหารราบที่ 8

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/28 สำเนาที่ 34 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ถึง พระยาณรงค์วิชัย ลงวันที่ 21 พฤศจิกายน ร.ศ. 122 (พ.ศ.2446)

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/28 สำเนาที่ 60/10854 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 12 ธันวาคม ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446).

[3]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/28 สำเนาที่ 10/1992 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 22 พฤษภาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

กรมทหารราบที่ 9 กรมทหารราบที่ 14 กองทหารเมืองเชียงคำ กองทหารเมืองลำปาง กองทหารเมืองแพร

(โปรดดูแผนภูมิการจัดกรมบัญชาการทหารบกมณฑลพายัพ ร.ศ. 124)

9. กรมทหารบกมณฑลปราจีนบุรี

กรมทหารบกมณฑลปราจีนนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริจะจัดตั้งขึ้นเป็นกรมทหารประจำมณฑล แต่ครั้ง พ.ศ. 2438 เมื่อโปรดเกล้าให้มีการดำเนินการจัดตั้งกรมทหารประจำมณฑลต่าง ๆ เป็นครั้งแรก[1] แต่ไม่ทราบว่าด้วยเหตุผลใด กรมทหารบกมณฑลปราจีนจึงไม่ได้จัดตั้งขึ้น จนกระทั่งปี พ.ศ. 2450[2] อาจจะเนื่องจากมณฑลอื่น ๆ เช่น นครสวรรค์ พิษณุโลก และพายัพ มีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องจัดขึ้นก่อน หรือเพราะมณฑลปราจีนขาดความพร้อม หรือทั้งสองสาเหตุประกอบกัน

กรมทหารบกมณฑลปราจีนจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2450 มีพลตรี หม่อมเจ้าศรีใส เฉลิมศักดิ์ เป็นผู้บัญชาการกรม ประกอบด้วยหน่วยงานดังนี้ คือ

(1) กองบังคับการ

(2) กองพันพิเศษ ประกอบด้วย กองนักเรียนนายสิบ และกองพาหนะ

(3) กรมทหารปืนใหญ่ที่ 9 มี 2 กองร้อย

(4) กรมทหารราบที่ 19 (ฉะเชิงเทรา) มี 4 กองร้อย

(5) กรมทหารราบที่ 22 ปราจีนบุรี มี 4 กองร้อย[3]

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/14 พระราชหัตถเลขาลับถึงกรมหมื่นเดำรงราชานุภาพ และกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ลงวันที่ 28 มกราคม ร.ศ.114 (พ.ศ. 2438).

[2] กรมยุทธนาธิการ ทำเนียบทหารบก ร.ศ. 126 หน้า 74 – 77.

[3] ก.

10. มณฑลที่ยังมิได้จัดตั้งเป็นกรมบัญชาการทหารโดยเอกเทศ

มณฑลที่ยังมิได้รับการจัดตั้งเป็นกรมบัญชาการทหารโดยเอกเทศ ได้แก่ มณฑลอิสาน และมณฑลอุดร

10.1 ปัญหาการจัดตั้งกรมทหารบกมณฑลอิสาน และมณฑลอุดร กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มีความเห็นว่า ยังไม่เป็นการสมควรที่จะจัดการทหารในมณฑลทั้งสองนี้ ควรจะจัดเป็นแบบตำรวจภูธรไปพลางก่อน เพราะเกรงว่าฝ่ายฝรั่งเศสจะหาวระแวง[1] ทางฝ่ายนักการทหาร คือกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กลับมีความเห็นว่า การทหารในมณฑลอุดรและอิสานนี้ ไม่ควรทิ้งไว้ให้เนิ่นนานไป เพราะจะเป็นผลร้ายแก่ราชการทหาร สมควรจะกิดจัดการให้เรียบร้อยไปโดยเร็ว โดยจะจัดให้รวมการบังคับบัญชาไว้กับกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครราชสีมาก่อน[2]

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคงจะทรงเห็นชอบกับความคิดของฝ่ายทหาร ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขา ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เมื่อวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2446 ว่า

> "...เรื่องทหารมณฑลอิสานนี้จะไม่มีไม่ได้นั้นเป็นแน่แล้ว เพราะเหตุว่าจำเป็นจะต้องใช้ มีกะร่องกะแร่งก็ไม่ได้ เพราะว่าลอแหลม จัดถึงตั้งนักก็ไม่ได้ จะเป็นที่สะดุงสะเทือนคนทั้งในเมืองและนอกเมือง ชวนให้เธอพิจารณาดู กับที่จะจัดตั้งในมณฑลพายัพ..."[3]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/21 รายงานการประชุมเรื่องทหาร ณ วันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/25 สำเนาที่ 8/579 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 22 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

[3]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/25 ร่างพระราชหัตถเลขาที่ 39/143 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 23 เมษายน ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446).

10.2 การจัด ในที่สุดกรมหลวงดำรงราชานุภาพยอมรับว่าจำเป็นจะต้องมีกองทหารประจำอยู่ในมณฑลอีสาน และอุดร ด้วยเหตุผลหลายประการ คือ

(1) เป็นมณฑลชายพระราชอาณาเขต อาจมีความจำเป็นต้องป้องกันพระราชอาณาจักรด้วยกำลังทหาร และเป็นกำลังสำหรับปราบผู้ร้ายภายใน เช่นที่เคยมีกบฏผีบุญ เป็นต้น

(2) แม้การทหารมณฑลอีสานจะยกพรอง แต่ก็ได้ชื่อว่า เป็นมณฑลที่มีทหารประจำอยู่แล้ว ถ้าเลิกเสียแล้วจะจัดตั้งขึ้นใหม่ คงจะต้องเกิดปากเสียงกับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจะกล่าวหาว่า เราทระเกรียมกองทัพเพื่อรบกับฝรั่งเศส ฉะนั้นการจะจัดตั้งขึ้นใหม่เป็นเรื่องยาก

(3) จำนวนคนประจำการตามความต้องการของกรมยุทธนาธิการก็ไม่มาก คือเพียง 500 – 600 กว่า เงินที่จะจ่ายก็มีพออยู่แล้วจึงไม่มีความขัดของอันใดที่จะจัด

ปัญหาต่อไปจึงอยู่ที่ว่า

(1) จะหากำไมณฑลนี้ได้ด้วยวิธีใด

(2) จะจัดการอย่างไร ฝรั่งเศสจึงจะไม่เข้าใจผิด

วิธีแก้ปัญหาก็คือ ใช้ตามร่างพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารที่โปรดให้ร่างขึ้นใหม่ เพื่อจะใช้ในมณฑลนครราชสีมา นครสวรรค์ และพิษณุโลก แต่การเกณฑ์ในชั้นต้นควรเกณฑ์เพียงเท่าจำนวนทหารมณฑลนครราชสีมาที่มาประจำการอยู่ และกำลังจะส่งกลับ

พร้อมกันนี้ กรมหลวงดำรงราชานุภาพได้จัดส่งร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวไปถวายพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ มณฑลอีสาน ให้ทรงผ่อนผันจัดการเท่าที่จะพอจัดได้[1]

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/25 สำเนาหนังสือไปรเวทที่ 27/1083 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 27 เมษายน ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446).

ความคิดนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วย แต่ทรงย้ำว่า "ต้องให้เข้าใจว่า อย่าให้เป็นพระราชบัญญัติโดดๆ ซึ่งฝรั่งเศสจะต้องถือเป็นเรื่องใหญ่..."[1]

กรมทหารบกมณฑลอุดรและอีสานที่จัดตั้งขึ้นในชั้นต้นนี้ ยังรวมการบังคับบัญชาไว้กับกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครราชสีมา เพิ่งแยกเป็นกรมบัญชาการอิสระ และประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. 2457[2]

วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 บทเรียนราคาแพงที่ประเทศไทยได้รับ มีผลต่อการกำหนดนโยบายและเป้าหมายในการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวช่วงหลังวิกฤตการณ์ดังกล่าว กล่าวคือ ทำให้คณะรัฐบาลในขณะนั้นตระหนักในความสำคัญของการมีกองทัพแห่งชาติที่มีประสิทธิภาพ และการจัดวางกำลังส่วนภูมิภาคในพื้นที่ที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ขึ้น

การจัดวางกำลังส่วนภูมิภาคเริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2442 ด้วยการตั้งกรมบัญชาการทหารบกประจำมณฑลนครราชสีมา และขยายต่อไปยังมณฑลราชบุรี มณฑลพิษณุโลก มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพายัพ ฯลฯ

หน้าที่ของกรมบัญชาการทหารบกประจำมณฑล จำแนกได้เป็น 3 ประการ คือ

(1) งานธุรการ ได้แก่การดูแลระเบียบวินัยทหาร การระดมพล กำลัง การคดี การศาล และการเกณฑ์พลเมืองอุดหนุนราชการทหาร

(2) งานส่งกำลังบำรุง ก็องานเบิก เก็บรักษาและแจกจ่ายยุทโธปกรณ์ให้กับหน่วยต่าง ๆ ในเขตพื้นที่ที่รับผิดชอบ

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 ก. 13.2/25 สำเนาพระราชหัตถเลขาไปราชการที่ 49/184 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 28 เมษายน ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446).

[2] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติและพระนิพนธ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช พ.ศ. 2516 หน้า 39.

(3) งานยุทธการ ได้แก่งานรักษาความสงบเรียบร้อย และรักษาความปลอดภัยในเขตพื้นที่รับผิดชอบ

การจัดตั้งกรมบัญชาการทหารบกประจำมณฑลต่าง ๆ ขึ้นเพื่อเป็นกำลังส่วนภูมิภาคนี้ นอกจากจะช่วยให้การรักษาความปลอดภัยของพื้นที่ชายพระราชอาณาเขตเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพแล้ว ยังช่วยบรรเทาการแทรกแซงจากภายนอก ตลอดจนช่วยรักษาความสงบภายในพื้นที่ส่วนภูมิภาคเหล่านั้นด้วย.

บทที่ 4 (ตอนที่ 2)

การจัดทหารหลังวิกฤตกาล ร.ศ. 112

พระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหาร

1. มูลเหตุของการตราพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหาร

ปัญหาที่สำคัญยิ่งปัญหาหนึ่งของการทหารไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ปัญหาเรื่องการหาคนเข้ารับราชการทหารให้เพียงพอกับความต้องการในการป้องกันรักษาประเทศ กรมทหารต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นในครั้งนั้นไม่สามารถจัดหาคนเพิ่มเติมให้จำนวนคนประจำการคงที่อยู่ได้ ผู้ที่รับราชการอยู่ในแต่ละกรมลดจำนวนลงเพราะตายบ้าง หนีบ้าง ชราบ้าง และพิการบ้าง วิธีหาคนเพิ่มเติมที่ใช้อยู่โดยปกติในสมัยนั้นได้แก่ลูกหมู่ทหารอย่างหนึ่ง กับการเกลี้ยกล่อมให้คนสมัครเข้ามาอีกอย่างหนึ่ง แต่จำนวนคนที่ได้เพิ่มมามีน้อยกว่าคนที่ต้องจำหน่ายออกไป (ดังได้เคยอ้างถึงรายงานของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแล้วในบทที่ 3) เมื่อจำนวนทหารกรมใดหมดไป ต้องยกกรมอื่นซึ่งมีทะเบียนอยู่ในกรมพระสุรัสวดีมาสมทบ เรียกตัวคนที่มีทะเบียนอยู่ในกรมนั้นมาฝึกหัดเป็นทหาร กรมนั้นจะสูญไปจากทะเบียน เงินค่าราชการที่เคยได้รับจากกรมนั้นก็หมดไป กรมทหารแม้จะได้คนเพิ่มมากขึ้นครั้งหนึ่ง แต่ต่อมาก็จะค่อย ๆ ลดน้อยลงอีกด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น[1]

ปัญหาเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและนักการทหารในสมัยนั้นต่างตระหนักดีและต่างก็คำริว่า ปัญหาเรื่องการเกณฑ์คนเป็นทหารนี้จำเป็นจะต้องรีบหาทางแก้ไข แต่การแก้ปัญหานี้เป็นเรื่องยาก ได้มีความพยายามที่จะแก้ไขมาแต่ครั้งเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีนิยศเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนารถ ตำแหน่งผู้บังคับการที่ 2 ของกรมทหารหน้าในปี พ.ศ. 2423 โดยใช้วิธีเกลี้ยกล่อม

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช หน้า 36.

"คนสมัครเป็นทหารว่า ถ้าคนแขนขาวสมัครเข้ารับราชการทหารแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินให้คนละ 4 บาท ผ้า 1 สำรับ และไม่สักหน้าแขนหรือท้องแขนตามหมู่ของบิดา ให้รับราชการเพียง 5 ปี เมื่อพ้น 5 ปีแล้ว จะปลดเป็นกองหนุนชั้นที่ 1 เมื่อถึงกำหนด 5 ปีใหม่ ให้กลับเข้ามารับราชการอีกปีละ 2 เดือน เมื่อพ้น 5 ปีครั้งที่ 2 แล้ว ให้ปลดเป็นกองหนุนชั้นที่ 2 เมื่ออายุครบ 50 ปีแล้ว จะทรงพระกรุณาปลดปล่อยให้พ้นจากราชการทหาร เว้นแต่จะมีราชการฉุกเฉินเกิดขึ้นในบ้านเมืองจึงจะเรียกเข้ารับราชการพิเศษชั่วครั้งชั่วคราว และเมื่อปลดจากหน้าที่ทหารแล้วจะโปรดเกล้าฯ พระราชทานตราภูมิคุ้มห้าม* สำหรับตัวทุกคน[1]

คำเกลี้ยกล่อมดังกล่าวถูกนำไปประกาศทั่วทุกจังหวัด บรรดาไพร่สม ไพร่หัวเมือง ซึ่งเคยแต่ถูกทางราชการเกณฑ์แรงงานมาทำการโยธา โดยต้องจัดหาเสื้อผ้า อาหาร และเครื่องมือในการทำงานมาเองตลอดระยะเวลาที่ถูกเกณฑ์ เกิดความสนใจและนิยมมาสมัครเป็นทหารในกรมทหารหน้าเป็นจำนวนมาก แต่วิธีเกลี้ยกล่อมให้คนสมัครเป็นทหารครั้งนั้นสำเร็จประโยชน์ได้ครั้งเดียว เพราะต่อมาไม่ใคร่มีคนนิยม เพราะบางหมู่ไม่ได้รับการปฏิบัติให้เป็นไปตามประกาศเกลี้ยกล่อมฉบับนั้น พวกทหารสมัครเหล่านั้นจึงทำหนังสือร้องเรียนต่อผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการว่า

---

*ตราภูมิคุ้มห้ามเป็นเอกสารแสดงการยกเว้นให้แก่ผู้ถือตราภูมิคุ้มห้าม ไม่ให้ต้องถูกเกณฑ์ใช้แรงงาน และยกเว้นอากรกำนำ ค่าตลาด และอากรสมพัตสร แต่คุ้มได้อย่างสูงเพียง 6 บาท

ลักษณะของตราภูมิ

ตราภูมิฉบับนี้โดยพระบรมราชานุญาตโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพนักงานทำไว้แก่นาย..... ตำหนิ..... ภรรยาชื่อ..... บ้านอยู่..... แขวง..... สังกัด..... ได้รับตั๋วหนังสือพิมพ์คุ้มศักแต่วันที่..... เดือน..... รัตนโกสินทรศก.....
(จาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 12 กรมพระสุรัสวดี)

[1]เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ประวัติการของจอมพลและมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี หน้า 55.

"... เดิมปีมะโรง โทศก 1242 (พ.ศ. 2423) ข้าพระพุทธเจ้าทราบประกาศพระราชบัญญัติว่า ให้ไพร่หมู่เข้าสมัครเป็นทหารรับราชการ 5 ปี แล้วเข้ารับราชการอีกปีละ 2 เดือน อีก 5 ปี รวมเป็น 5 ปี กับ 10 เดือน เมื่อรับราชการพ้นกำหนดในหมายประกาศแล้ว จะโปรดเกล้าพระราชทานตราภูมิคุ้มห้ามให้ตั้งทำมาหากินตามภูมิลำเนา ดังมีความแจ้งอยู่ในประกาศนั้น พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทราบความในประกาศแล้ว ก็มีความชื่นชมยินดีพากันเข้ามาสวามิภักดิ์รับราชการอยู่ในกรมทหารนา... พวกข้าพระพุทธเจ้าต้องด้วยความยากแค้นเดือดร้อนมาจน ร.ศ. 111 นี้ คิดเป็นเวลา 12 ปีแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำเรื่องราวตามรายวันที่รับราชการพ้น 5 ปี ยื่นต่อเจ้าพนักงานกองทหารนา... พวกข้าพระพุทธเจ้าเป็นสัตว์ผู้ยาก ได้รับราชการตามประกาศพระราชบัญญัติเกินมาจนบัดนี้แล้ว ยังหาได้ใบอนุญาตินไม่ แล้วยังจะต้องเกณฑ์ไปรักษาราชการอีก ฉนี้พวกข้าพระพุทธเจ้าได้ความเดือดร้อนยากแค้นนัก ..."[1]

นอกจากวิธีหาคนเพิ่มด้วยวิธีเกลี้ยกล่อมซึ่งประสบความสำเร็จอยู่ระยะหนึ่งดังกล่าวนี้แล้ว ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์จัดตั้งหน่วยทหารเรือขึ้นตามหัวเมืองชายทะเลฝ่ายตะวันออก การจัดครั้งนี้จะเรียกว่าเกณฑ์ชายฉกรรจ์ในหัวเมืองเหล่านั้นเป็นทหารทั้งหมดก็ว่าได้ เพราะได้เกณฑ์บรรดาชายฉกรรจ์ทุกหมู่มาฝึกหัด แล้วแบ่งเป็นเวรผลัดเปลี่ยนกันมาประจำราชการอยู่ที่กองทหารในเมืองนั้น ๆ การจัดครั้งนี้มีผลดีคือ ทำให้ได้คนมารับราชการเป็นจำนวนมากในชั้นแรก แต่ต่อมาก็น้อยลง

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.1/7 เรื่อง "ทหารสมัคร 5 ปี กองทหารหน้าจำนวน 67 คน ทำหนังสือยื่นต่อเสนาบดีกระทรวงยุทธนาธิการ ลงวันที่ 28 มกราคม ร.ศ. 111" (พ.ศ. 2436).

เพราะไม่มีสำมะโนครัวรายตัวพลเมือง และไม่มีพนักงานที่จะจัดตรวจเรียกคนส่งให้ทหาร[1]

แสดงให้เห็นว่าปัญหาเรื่องการเกณฑ์คนนี้ จะต้องอาศัยความพร้อมทางฝ่ายพลเรือนด้วย เช่น การทำสำมะโนครัว และจะต้องมีหน่วยงานฝ่ายพลเรือนที่จะต้องทำหน้าที่เรียกเกณฑ์คนส่งให้ทางฝ่ายทหารอีกด้วย การแก้ปัญหาเรื่องการหาคนเข้ารับราชการทหารนี้ จะต้องดำเนินไปพร้อม ๆ กับความพร้อมด้านอื่น ๆ ของประเทศ เช่น ด้านการคลัง การปกครอง เป็นต้น หน้าที่ของฝ่ายทหารก็คือเตรียมพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร

2. <u>ปัญหาและอุปสรรคในการใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหาร</u>

วิธีเดียวที่จะแก้ปัญหาเรื่องการขาดคนเข้ารับราชการทหารให้ได้ผล คือ การตราพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารขึ้นใช้ทั่วประเทศ เพื่อให้ชายฉกรรจ์ทุกคนต้องเป็นทหารในชั่วระยะเวลาอันมีกำหนด ดังที่ปฏิบัติกันอยู่ในประเทศต่าง ๆ ในยุโรปขณะนั้น

ในปี พ.ศ. 2436 เมื่อเกิดปัญหาเรื่องทหารสมัครร้องเรียนขึ้นดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะรัฐบาลขณะนั้นต่างมีความเห็นว่า กรมยุทธนาธิการควรจะคิดตั้งพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารขึ้นใช้ทั่วไป[2] ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการจึงเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการตราพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร แต่ไม่อาจทำได้เนื่องจากมีปัญหาอีกหลายประการ อาทิเช่น

2.1 ปัญหาเรื่องเงินที่จะต้องใช้ เมื่อจัดให้มีทหารประจำการเป็นจำนวนมาก

2.2 การปกครอง ในขณะนั้น (พ.ศ. 2435) หัวเมืองต่าง ๆ ทั่วประเทศ

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช</u> หน้า 37.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/8</u> สำเนาที่ 358/2 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 22 พฤษภาคม ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

ยังแบ่งเป็น 3 ส่วน อยู่ภายใต้การปกครองของกระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงต่างประเทศ กระทรวงกลาโหมยังมิได้รับผิดชอบทางการทหารทั้งหมด

2.3 หน่วยงานฝ่ายพลเรือนที่จะช่วยทำการในท้องที่ เช่น การทำสำมะโนครัว การลงทะเบียน ยังไม่พร้อม

2.4 นายทหารซึ่งจะต้องเป็นผู้ควบคุมฝึกหัดพลทหารยังมีไม่พอ[1]

ฉะนั้นการเกณฑ์คนเป็นทหารจึงต้องอนุโลมตามวิธีเดิม เพียงแต่จัดการกวดขันให้ถ้วนถี่ดีขึ้น ส่วนเรื่องพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงละเลย ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เสนาบดีกระทรวงกลาโหม (ปี พ.ศ. 2442) และเจ้าพระยาอภัยราชา ดำริเรื่องพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารโดยเร็ว

3. <u>การดำเนินการในการตราพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหาร</u>

หลังจากที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เสนาบดีกระทรวงกลาโหม กับพระยาอภัยราชา ดำริเรื่องจัดเกณฑ์คนเป็นทหารทั่วพระราชอาณาจักรแล้ว กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมได้มีท้องตราไปยังราชทูต ซึ่งประจำอยู่ในราชสำนักประเทศต่าง ๆ ให้แปล Conscription Law (พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร) เข้ามา เพื่อจะได้ตรวจคัดเลือกว่ากฎหมายของประเทศใดเหมาะกับประเทศไทย จะได้ใช้เป็นแบบฉบับสำหรับร่างพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารของไทยต่อไป[2] และในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2443 พระยาสุริยานุวัตร ได้จัดการ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/28</u> สำเนาที่ 358/2 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 22 พฤษภาคม ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/4</u> สำเนาที่ 94 กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2443).

จ้างแปลและพิมพ์พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารของฝรั่งเศสเสร็จและส่งมาแล้ว 4 ฉบับ ส่วนประเทศเยอรมัน พระยานนท์กำลังจ้างแปลอยู่ สำหรับประเทศเล็ก ๆ เช่น เดนมาร์ค เบลเยี่ยม และสวิสเซอร์แลนด์ นั้น พระประสิทธิ์มีหนังสือแจ้งมาว่าการแปลต้องใช้เงินมาก กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมจึงมีโทรเลขห้ามไป นอกจากนั้นพระยาศรีณรงค์ เจ้าพระยาอภัยราชา และสมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช รับจะหาพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารของญี่ปุ่นให้[1]

นับแต่ปี พ.ศ. 2443 เป็นต้นไป ฝ่ายทหารได้เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังในการศึกษากฎหมายเกี่ยวกับการเกณฑ์คนเป็นทหารของต่างประเทศ เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการตราพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารของไทย

ในปี พ.ศ. 2444 ได้มีการประชุมเรื่องทหารขึ้นที่พระที่นั่งกรัฐสภา ในวันที่ 30 พฤศจิกายน การประชุมครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภเกี่ยวกับการเกณฑ์คนเป็นทหารว่า

> "... เป็นเวลาที่สมควรจะคิดจัดการให้มีกำลังไว้ให้พอแก่การ การทหารทุกวันนี้แม้มีการอันใดขึ้น จะเกณฑ์กองทัพไปอย่างแต่ก่อน คนนุ่งผ้าเขียวจะไปรบเช่นเคยมาก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้นต่อไปจะเกณฑ์กองทัพอย่างเก่าก็ไม่ได้ จึงเห็นว่ากำลังพระนครก็เป็นอันสิ้นไปกว่าแต่ก่อนอีก จึงจำจะต้องคิดจัดแบบแผนวิธีจัดและปกครองทหารขึ้นไว้สำหรับบ้านเมือง อีกประการหนึ่ง แต่ก่อนนี้ถ้าเราจะจัดก็คงเป็นการยากกว่าเดี๋ยวนี้ เพราะการปกครองเวลานั้นยังกระจัดกระจายอยู่ จะไปล้อมจับคนดังจับเป็ดจับไก่ก็ยาก การภาษีอากรแต่ก่อนก็ไหลเปรอะอยู่ แต่เดี๋ยวนี้การปกครองก็ดีขึ้น การจะลงมือจัดการได้ตามเงินที่เราจะเหลือจ่าย...

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/4 สำเนาที่ 94/4373 กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ถึงกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2443).

พลเรือนจะใช้รบอย่างแต่ก่อนก็ไม่ได้ ผิดสัญญา ตั้งแต่เข้าสัญญากับชาติต่าง ๆ ในเรื่องนี้มาแล้ว ฉันรู้สึกเปลี่ยวเปล่ามาก ..."[1]

ประเทศไทยได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุมทำสัญญาว่าด้วยกฎสงคราม ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ ในปี พ.ศ. 2435 ผลของสัญญาทำให้ประเทศไทยไม่สามารถเรียกเกณฑ์ไพร่หรือเลขเข้ากองทัพเมื่อเกิดศึกสงคราม เพื่อไปทำการรบได้เหมือนที่เคยปฏิบัติกันมาแต่โบราณ เพราะประเทศตะวันตกถือว่าพวกไพร่หรือเลขเหล่านั้นไม่ใช่ทหาร ไม่มีเครื่องแบบ ไม่ได้รับการฝึกหัดให้มีความสามารถในการใช้อาวุธและไม่รู้แบบแผนของการทำสงคราม มีสภาพเป็นพลเรือน จะให้ไปทำการรบไม่ได้ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงร้อนพระทัย มีพระประสงค์จะจัดให้มีทหารตามคตินิยมตะวันตก ทั้งทหารประจำการและทหารกองหนุนให้เพียงพอที่จะป้องกันรักษาประเทศได้ แต่ในระยะเวลาดังกล่าว (พ.ศ. 2435) สภาพเศรษฐกิจและการปกครองประเทศยังไม่อำนวยให้จึงยังไม่สามารถจัดการให้เรียบร้อยไปได้ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2444 ระบบภาษีอากรได้รับการปฏิรูป ประเทศมีรายได้มากพอที่จะนำมาใช้ปรับปรุงในด้านการทหารได้มากขึ้น ส่วนทางด้านการปกครอง นับแต่ปี พ.ศ. 2437 เป็นต้นมา หัวเมืองต่าง ๆ ได้รวมอยู่ภายใต้การปกครองของกระทรวงมหาดไทย[2] และได้รับการปรับปรุงให้ปฏิบัติงานได้รัดกุมขึ้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริว่า ถึงเวลาแล้วที่จะเร่งดำเนินการขจัดปัญหาที่สำคัญยิ่งของการทหารในสมัยนั้น คือ ปัญหาเรื่องการเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหาร โดยการตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร

ในที่ประชุมครั้งนั้น กรมหลวงดำรงราชานุภาพได้เสนอหลักเกณฑ์ในการเกณฑ์คนเป็น

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/21 รายงานการประชุมเรื่องทหาร วันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

[2]ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11 (ธันวาคม ร.ศ. 113) หน้า 306.

ทหารว่า ควรจะเกณฑ์คนอายุ 18 ปี เข้ารับราชการประจำเป็นทหารอยู่ 1 ปี แล้วยกเป็นกองหนุน และคนที่รับราชการทหารแล้วไม่ต้องเสียส่วยอีกต่อไป และไม่ต้องมีทหารประจำการมาก แต่เวลาที่ต้องการจะต้องเรียกระดมได้

ส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า การให้ทหารประจำการเพียง 1 ปีนั้นน้อยเกินไป ควรให้ประจำการสัก 2 ปี แต่กรมหมื่นนครไชยศรีทรงสนับสนุนความเห็นของกรมหลวงดำรงราชานุภาพว่า ถ้าต้องการทหารประจำการน้อย แต่กองหนุนมาก ก็ให้จัดประจำการเพียงปีเดียวจะได้คนมาก เพราะได้ผลัดเปลี่ยนเพิ่มจำนวนเข้ามาทุกปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระกระแสรับสั่งว่า ถ้าจัดให้ประจำการปีเดียวควรจะต้องรู้จำนวนคนเสียก่อนว่าจะจัดทยอยกันได้เพียงพอกับความต้องการหรือไม่[1]

ผลการประชุมครั้งนั้นสรุปได้ว่า

(1) เกณฑ์คนที่มีอายุระหว่าง 18 – 20 สำหรับเลือกเข้ารับราชการทหารตามความต้องการของราชการ ผู้ที่เหลือจากที่เลือกไว้เป็นทหารจะต้องเสียส่วยต่อไป และจะเลือกเข้าทีหลังในปีใดก็ได้

(2) คนที่ได้รับเลือกเข้าเป็นทหารนั้น ต้องอยู่ประจำราชการในชั้นแรก 1 ปี ต่อไปปลดเป็นกองหนุน ทหารกองหนุนต้องเข้าเวรปีละ 1 ถึง 2 เดือน อยู่ต่อไปอีก 5 ปี จึงจะปลดจากราชการไม่ต้องเข้าเวร นอกจากจะมีเหตุสำคัญที่จะเรียกระดมเมื่อใดจะต้องเรียกได้

(3) บรรดาผู้ที่รับราชการทหารแล้วต่อไปไม่ต้องเสียส่วย แต่ต้องรับตราภูมิทุกปี จะได้ส่งตราภูมิให้แก่เจ้าพนักงานเก็บส่วยแทนเงินที่จะต้องเสีย

(4) ต้องคิดวิธียกเว้นผู้ที่ควรยกเว้นจากราชการทหาร เช่น มารดาที่มีบุตรคนเดียว หรือคนที่ทำการก้าใหญ่ ๆ เป็นต้น

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/21 รายงานการประชุมเรื่องทหาร วันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

(5) การจัดเกณฑ์คนตามแนวคิดนี้จะจัดที่ละมณฑล

(6) ให้กระทรวงมหาดไทยจัดการเรื่องสำมะโนครัว และกระทรวงกลาโหมจัดการร่างพระราชบัญญัติ[1]

เข้าใจว่าหลังการประชุมในวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2445 แล้ว กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ทรงรับหน้าที่เรียบเรียงพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารขึ้นตามมติของที่ประชุม ร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวคงจะเสร็จในราวเดือนมกราคม พ.ศ. 2446 และนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ในวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2446[2]

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้รับร่างพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารแล้ว ได้ทรงส่งไปยังผู้บัญชาการทหารเรือด้วย เพื่อจะได้พิจารณาดูว่าฝ่ายทหารเรือต้องการกำหนดสิ่งใดที่ผิดแปลกไปจากทหารบกบ้างอย่างไรให้ทำรายงานเสนอมา[3]

จากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคงจะทรงพระราชทานให้กรมหลวงดำรงราชานุภาพเรียบเรียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพราะในวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2446 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพว่า พระองค์ได้ส่งหนังสือตอบเรื่องพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารจากฝ่ายทหารเรือมาให้ และมีพระกระแสรับสั่งว่า

---

[1] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/21 รายงานการประชุมเรื่องทหาร ณ วันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

[2] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 สำเนาที่ 166/9903 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 7 มกราคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

[3] หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงพระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์

ไม่ควรจะรอต่อไป เมื่อพระราชบัญญัติกำหนดอย่างไรทหารเรือก็คงจะปฏิบัติตามไปเอง[1]

ต่อมาในวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2446 กรมหลวงดำรงราชานุภาพได้กราบทูลว่า ที่ทรงรับจะเรียบเรียงพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารของกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช เป็นภาษาไทยนั้น มีบางส่วนต้องแก้ไข แต่เนื่องจากเป็นพระราชบัญญัติสำคัญจึงไม่กล้าแก้ไขแต่โดยลำพัง เห็นว่าควรให้ที่ประชุมเสนาบดีลงมติเสียก่อนว่า ควรจะมีพระราชบัญญัติจัดคนเป็นทหารทั่วไป และควรจะลงมือจัดได้ในเวลานี้หรือไม่ และวิธีเกณฑ์ควรกำหนดอย่างไร ยกเว้นใครบ้าง แล้วจะให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ[2]

หนังสือกราบทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพฉบับนี้ คงทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสียพระทัยอยู่ไม่น้อย พระองค์ได้มีพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ว่า

> "... เรื่องเกณฑ์ทหารนี้ ถึงว่ากรมหลวงดำรงจะได้เอาเป็นธุระเอื้อเฟื้อในเวลาเมื่อได้รับความร้อนใจครั้งนี้ แต่ความคิดเดิมสวย ๆ ดูเหมือนจะไม่ตกลงใจอย่างหนึ่งอย่างใด เปลี่ยนแปลงไป วิตกทางนั้นบ้างทางนี้บ้างอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นจึงได้จดลงไว้เปนหนังสือเสียให้แน่นอนตามที่พูดกันนั้น เห็นว่าถ้ายังเปนแต่คิด ๆ พูด ๆ อยู่เช่นนี้มีแต่จะทำความตื่นเต้นให้มากไปอย่างเดียว เมื่อคนได้ยินคำพูดแล้วเอาไปคิด ๆ แล้วก็

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 สำเนาพระราชหัตถเลขาที่ 222/2161 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/26 สำเนาที่ 557/12649 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 16 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

พูด ๆ กล้วกรมดำรงก็หวั่นไหวไปต่าง ๆ ขอให้คิดอ่านปฤกษากันเสียให้เปนรูปร่างเข้าได้จริง ๆ ..."[1]

ส่วนกรมหลวงดำรงราชานุภาพนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชหัตถเลขาตอบไปว่า

(1) ในที่ประชุมคงจะไม่มีผู้ใดคิดข้อจำกัด เช่น คนที่ควรได้รับการยกเว้น กงจะมุ่งคิดอยู่อย่างเดียว่าถ้าเกณฑ์คนเป็นทหารทั้งประเทศจะเดือดร้อนอย่างไรบ้าง และความคิดอย่างเดียวนี้คงจะต้องเสียเวลาถกเถียงกันมาก ผลของการปรึกษาก็คงมีสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าควรมีพระราชบัญญัติ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าไม่ควรมีพระราชบัญญัติ ฝ่ายหลังกงจะมีจำนวนมากกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ฝ่ายที่เห็นว่าไม่ควรมีพระราชบัญญัติก็คงจะไม่ได้ช่วยคิดถึงข้อกำหนดที่ควรมีในพระราชบัญญัติแต่อย่างใด อาจจะตกลงให้เลิกเสียหรือไม่ก็คิดไปแต่เฉพาะฝ่ายที่เห็นว่าสมควรจะมีพระราชบัญญัติ ถ้าตกลงให้เลิกเสียแล้ว ทหารสำหรับมณฑลพายัพจะทำอย่างไร

(2) การที่ตั้งโครงการณ์ขึ้นไว้ว่าจะเกณฑ์คนทั่วพระราชอาณาเขตนั้นเป็นโครงการณ์ใหญ่ แต่ความจริงนายทหารและเงินแผ่นดินยังมีไม่พอที่จะควบคุมฝึกหัดและเลี้ยงทหารทั่วประเทศได้ อาวุธก็ยังมีไม่พอ เป็นแต่วางโครงร่างเอาไว้ กว่าจะทำได้เต็มตามโครงการณ์ก็คงอีกนาน

(3) ผลเสียของการที่จะนำเข้าปรึกษาคณะเสนาบดีอีกประการหนึ่ง คือ ความตื่นกลัว เมื่อราษฎรได้รู้ว่ามีโครงการณ์จะเกณฑ์คนเป็นทหารทั่วประเทศก็จะเริ่มตื่นกลัว ทั้ง ๆ ที่ในบางเขตอาจจะยังไม่ต้องถูกเกณฑ์อีกเป็นเวลากว่า 10 ปี เช่น มณฑลภูเก็ต เป็นต้น ถ้าทราบโครงการ ก็จะตื่นกลัวไว้ก่อนถึง 10 ปี กว่าจะถูกเกณฑ์จริง ๆ ความตื่นกลัวไปโดยที่ยังไม่สมควรนี้ยังอาจทำให้ศัตรูซึ่งคิดจะขัดขวางการกระทำนี้ ฉวยโอกาสดำเนินการขัดขวางได้

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/26 พระราชหัตถเลขาไปรเวตที่ 116/2249 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ลงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

ง่ายขึ้น และเพิ่มจำนวนผู้ขัดขวางขึ้นโดยไม่จำเป็น

(4) คำปรึกษาซึ่งยังไม่เป็นรูปร่างแต่อย่างใดนี้ พอลงมือถกเถียงกันเท่านั้นก็จะเป็นข่าวปรากฏในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ทำให้ชาติที่มีพรมแดนติดต่อกับไทยหวาดระแวง และทำการขัดขวางความคิดในการดำเนินการลงเสียก่อน ความลำบากต่าง ๆ ก็จะเกิดขึ้นก่อนเวลาที่จะได้ผลอันใดจากคำปรึกษานั้น[1]

นอกจากผลเสียซึ่งจะมองเห็นได้โดยง่ายตามที่กล่าวมาแล้ว ยังมีผลที่ยังมองไม่เห็นตามมาอีกหลายอย่าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงดำริว่าไม่ควรจะนำเข้าปรึกษาในที่ประชุมคณะเสนาบดีจนกว่าจะมองเห็นทางสำเร็จแล้ว และทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าจะสำเร็จได้คือ ตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารขึ้น และประกาศใช้ไปทีละมณฑลตามความเหมาะสม ในระยะแรกอาจเป็นที่เดือดร้อนอยู่บ้าง แต่เมื่อรู้แน่ว่ามีข้อกำหนดอย่างไรบ้างก็คงไม่มีผู้ใดเดือดร้อน การเรียกคนหัวเมืองรายทะเลเป็นทหารเรือ ครั้งก่อนก็มิได้ปรึกษาหรือตราพระราชบัญญัติอย่างไร หรือการยกคนนครราชสีมาเป็นทหารยิ่งเป็นไปได้โดยเรียบร้อยกว่าการเกณฑ์ทหารเรือเสียอีก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกระแสรับสั่งต่อไปว่า ความคิดของพระองค์ดูจะโบราณเกินไปที่ไม่อยากทำให้เป็นการครึกโครมเสียแต่แรก ถ้าออกเป็นเพียงท้องตราได้เหมือนเรื่องอื่น ๆ ที่เคยทำมาแล้วจะยิ่งดี เมื่อเห็นว่าคนไม่ตื่นเต้นวุ่นวายแล้วจึงประกาศพระราชบัญญัติตามไปภายหลัง

การที่จะปรึกษากันในเรื่องพิกัดกำหนดต่าง ๆ นั้น ขอให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน คือ กระทรวงกลาโหมกับกระทรวงมหาดไทยปรึกษากันเองเป็นการภายในให้เห็นชอบพร้อมกันก่อน เมื่อเห็นว่ามีข้อขัดข้องจำเป็นจะต้องปรึกษาในที่ประชุมจึงค่อยนำมาปรึกษาในภายหลัง[2]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/26 ร่างพระราชหัตถเลขาไปรเวต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

[2]ดู.

4. พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122

พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารฉบับแรกสำเร็จเรียบร้อยลงในปี พ.ศ. 2446 แบ่งใจความสำคัญออกเป็น 9 หมวด คือ

หมวดที่ 1 กำหนดชื่อพระราชบัญญัติว่า "พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" มี 2 มาตรา

หมวดที่ 2 กำหนดอายุคนรับราชการทหารว่าอยู่ระหว่างอายุ 18 – 40 ปี กำหนดเวลารับราชการเป็น 4 ประเภท คือ

ก. กองประจำการ 2 ปี

ข. กองหนุนชั้นที่ 1 5 ปี (ปีละไม่เกิน 2 เดือน)

ค. กองหนุนชั้นที่ 2 10 ปี (ปีละไม่เกิน 15 วัน)

ง. กองเกินอัตรา 7 ปี (ปีละไม่เกิน 2 เดือน)

หมวดที่ 3 กำหนดคนที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องรับราชการทหาร ได้แก่

(1) พระภิกษุสามเณรที่รู้ธรรม (ตลอดเวลาบวช)

(2) นักเรียนชั้นอุดม (ตลอดเวลาเรียนภายในอายุ 30 ปี)

(3) ข้าราชการพลเรือนที่มีตำแหน่งได้รับพระราชทานเงินเดือน (ตลอดเวลาที่มีตำแหน่ง)

(4) ผู้ใหญ่บ้าน (ตลอดเวลาที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน)

(5) บุตรที่ต้องปฏิบัติบิดามารดาผู้ทุพลภาพ

(6) บุตรที่บิดามารดามีบุตรรับราชการทหารอยู่ตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป เว้น 1 คน

(7) ที่รายที่ต้องเลี้ยงน้องกำพร้า

(8) คนที่ประกอบการทำไร่นาค้าขายมาก ได้เสียภาษีอากรในสิ่งที่คนทำไม่ถึงว่า .... บาท (แต่ละแห่งกำหนดจำนวนเงินไม่เท่ากัน)

(9) คนง่อยที่ยังทุพลภาพ

(10) คนต้องคดีที่ต้องว่าความเอง (ตลอดเวลาที่ต้องว่าความ)

(11) คนต้องราชทัณฑ์อยู่ระหว่างคุมขัง

(12) ผู้ซึ่งได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ยกเว้นเป็นพิเศษ (ตลอดเวลาที่มีพระราชประสงค์)

(13) คนที่ยกเว้นขาดได้แก่คนจีน คนป่าดอย คนพิการ คนที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเว้น

หมวดที่ 4 ว่าด้วยการทำทะเบียนคน กำหนดให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบการทำสำมะโนครัว เสนาบดีกระทรวงกลาโหมจัดการคัดเลือกชายฉกรรจ์ส่งกองทหาร กระทรวงกลาโหมทำทะเบียนบัญชีชายฉกรรจ์ที่ต้องรับราชการทหาร

หมวดที่ 5 การเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหาร วิธีเรียกคนให้กระทรวงกลาโหมส่งบัญชีรายชื่อชายฉกรรจ์ที่ต้องการตัวไปยังเทศาภิบาล เทศาภิบาลจัดการเรียกคนเข้ามาเพื่อเลือกสรรส่งกองทหาร

หมวดที่ 6 การปลดจากราชการทหาร เป็นหน้าที่ของกระทรวงกลาโหมและเทศาภิบาลร่วมกัน

หมวดที่ 7 การปกครองแบ่งเป็น 2 ระยะ

(1) เวลาประจำการอยู่ในบังคับบัญชาของผู้บัญชาการทหารท้องที่นั้น

(2) เวลาที่ไม่ต้องรับราชการ อยู่ในปกครองของเทศาภิบาล

หมวดที่ 8 กำหนดโทษการล่วงพระราชบัญญัติปรับไม่เกิน 400 บาท จำคุกไม่เกิน 12 เดือน หรือทั้งจำทั้งปรับ ผู้สมรู้ร่วมคิดต้องโทษครึ่งหนึ่ง

หมวดที่ 9 การรักษาพระราชบัญญัติ ให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหมและเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมีหน้าที่รักษาข้อบังคับนี้[1]*

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 ร่างพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122.

*ศึกษารายละเอียดของพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 ได้จากภาคผนวก ก.

5. การทดลองใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122

พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 นี้ ทดลองใช้ครั้งแรกที่มณฑลนครราชสีมาในนามของ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" โดยเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ออกท้องตราไปยังมณฑลดังกล่าว ให้จัดใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 ในปี พ.ศ. 2446[1] เหตุผลที่ทรงเลือกมณฑลนครราชสีมาเป็นมณฑลแรกในการทดลองใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร เพราะมณฑลนี้พลเมืองเป็นไพร่คงเมืองทั้งสิ้น และเคยถูกเกณฑ์ชายฉกรรจ์ทุกคนเป็นทหารมาแต่เมื่อครั้งเกิดวิกฤตกาล ร.ศ. 112 แล้ว ครั้นปี พ.ศ. 2442 ได้สถาปนาเป็นกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครราชสีมา การเกณฑ์คนเข้ารับราชการได้รับการปรับปรุงให้รัดกุมยิ่งขึ้น คนในมณฑลนี้นิยมการเป็นทหาร ประกอบกับการทำสำมะโนครัวของมณฑลนี้เรียบร้อยก่อนมณฑลอื่น ๆ จึงทำให้มณฑลนครราชสีมาได้รับเลือกให้ทดลองใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร แต่ใช้ในนามของ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" ตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว[2]

ผลการทดลองครั้งนี้ปรากฏว่า เมื่อออกท้องตราได้ไม่นานก็เกิดเหตุพวกผีบุญกระทำจลาจลขึ้น มณฑลนครราชสีมาจึงเกณฑ์คนตามท้องตราจัดกองทัพไปปราบได้เรียบร้อย[3]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/5 รายงานการประชุมเรื่องการใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ณ วันที่ 28 สิงหาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/26 ร่างพระราชหัตถเลขาไปรเวต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

[3]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/5 รายงานการประชุมเรื่องการใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร วันที่ 28 สิงหาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการชี้แจงว่า การใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหารที่มณฑลนครราชสีมาไม่มีปัญหาขัดข้องอย่างไร เพราะมณฑลนี้พลเมืองเป็นไพร่คงเมืองทั้งสิ้น[1]

เมื่อการทดลองใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" ในมณฑลนครราชสีมาเป็นไปโดยเรียบร้อย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำริที่จะจัดใช้ข้อบังคับนี้ในมณฑลอื่นต่อไป บังเอิญเกิดเหตุพวกเงี้ยวก่อการจลาจลขึ้นในหัวเมืองมณฑลพายัพ ต้องยกทหารจากกรุงเทพฯ ขึ้นไปปราบปรามจึงสงบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมบัญชาการทหารบกมณฑลนครสวรรค์ และมณฑลพิษณุโลก เมื่อย่ายทหารเตรียมการพร้อมแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมีท้องตราไปยังมณฑลดังกล่าวให้จัดใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" ขึ้นในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2446[2]

การใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 ในมณฑลนครสวรรค์ และมณฑลพิษณุโลกนั้น กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการชี้แจงว่า แม้สองมณฑลนี้จะจัดหมู่ต่าง ๆ เป็นเลขคงเมืองแล้วก็ดี แต่ก็ยังมีอยู่บางหมู่บางกรมที่ยังมิได้จัดเป็นเลขคงเมือง จึงมีเรื่องร้องเรียนกันขึ้นบ้าง เช่น หมู่ในกระทรวงวังเป็นต้น[3] แต่ก็สามารถตกลงกันในทางเลิกหมู่ได้โดยง่าย เพราะคนใน 2 มณฑลนี้ที่สังกัดหมู่กรมที่สำคัญ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/6 รายงานการประชุมในการที่จะใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหารในมณฑลกรุงเก่าและนครไชยศรี วันที่ 25 กรกฎาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/26 สำเนาที่ 901/5501 กรมหลวงกำรงราชานุภาพ กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 11 สิงหาคม ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446).

[3]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 รายงานการประชุมในการที่จะใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 ในมณฑลกรุงเก่าและมณฑลนครไชยศรี ณ วันที่ 25 กรกฎาคม ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2448).

อยู่เป็นจำนวนน้อย

เมื่อการทดลองใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 ในนามของ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" ใน 3 มณฑลเป็นไปโดยราบรื่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชประสงค์จะขยายการใช้ข้อบังคับนี้ในมณฑลราชบุรีต่อไป

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2448 ได้มีท้องตราให้ใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" ในมณฑลราชบุรี[1] สำหรับมณฑลราชบุรี การใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหารมีปัญหามากกว่า 3 มณฑลแรก เพราะคนในมณฑลนี้สังกัดอยู่ตามหมู่กรมที่สำคัญ ๆ และยังไม่ได้โอนเป็นเลขดงเมืองมีเป็นจำนวนมาก ถ้าจะประกาศให้เลิกหมู่โดยทันที หน้าที่ราชการในกรมสำคัญ ๆ จะขาดไป การจะจัดให้ได้คนรับราชการแทนหมู่โดยวิธีอื่น เช่น จะเรียกคนส่งเข้ารับราชการโดยวิธีลักษณะเกณฑ์ทหารในระยะที่กำลังไม่เรียบร้อยนี้ยังเป็นไปไม่ได้ จึงเกิดปัญหาขึ้น การแก้ปัญหานี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตยกเว้นคนในหมู่สำคัญต่าง ๆ ไว้ให้เป็นพิเศษชั่วคราว เฉพาะแต่ตามรายชื่อในทะเบียนบัญชีของกรมนั้น ๆ มิได้ยกเว้นตลอดถึงบุตรหมู่ของคนพวกนั้นด้วย ได้แก่คนในกรมต่อไปนี้คือ กรมพระตำรวจ กรมพลชาววัง กรมพราหมณ์พิธี กรมฝีพาย กรมมหาดเล็กเวรศักดิ์ เวรสิทธิ์ เวรฤทธิ์ กรมพิณพาทย์ กรมโขน กรมมหรพ รวมทั้งสิ้น 2675 คน[2] ทั้งนี้เพราะมีพระราชประสงค์จะให้การใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหารดำเนินไปได้โดยรวดเร็ว

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/23 บันทึกการประชุมในการเริ่มใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 ณ มณฑลราชบุรี เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน ร.ศ. 12 (พ.ศ. 2448).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/6 รายงานการประชุมในการที่จะใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหารมณฑลกรุงเก่าและมณฑลนครไชยศรี ณ วันที่ 25 กรกฎาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

6. <u>การตัดสินพระทัยใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร</u>

การประชุมเพื่อพิจารณาใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ณ มณฑลกรุงเก่าและมณฑลนครไชยศรี ในวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2448 ที่ประชุมประกอบด้วย

นายพลโท พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ

นายพลเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เจรทัพบก

นายพลตรี หม่อมชาติเดชอุดม เสนาธิการทหารบก

นายพลตรี พระยาสีหราชเดโชชัย รองผู้บังคับการกรมยุทธนาธิการ

นายพลตรี พระยาวรเดชศักดาวุธ ปลัดทัพบก

นายพลตรี พระยารามกำแหง ผู้บัญชาการทหารบกมณฑลกรุงเทพฯ

ที่ประชุมนี้ลงมติว่า ควรจะประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารเสียเลย โดยให้เหตุผลว่า

(1) การใช้เป็น "ข้อบังคับ" นั้น ทางศาลไม่ถือว่าเป็นกฎหมาย จึงไม่สามารถพิจารณาเอาโทษแก่ผู้ละเมิดได้

(2) การใช้เป็นข้อบังคับเฉพาะมณฑลนั้น ทำให้ราษฎรไม่ทราบเหตุผลชัดเจนว่า ทางรัฐบาลจะกระทำอย่างไรแน่ จึงพากันตื่นตระหนกเพราะเข้าใจผิดไปก็มีเป็นจำนวนมาก บ้างก็หาทางหลีกเลี่ยง จึงเป็นโอกาสให้คนที่ฉลาดกว่าหลอกลวงเอาทรัพย์สินเงินทอง

(3) การประกาศใช้ "พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร" เสียเลย ถึงคนจะตื่นตระหนกบ้างก็คงจะสงบเรียบร้อยได้ในไม่ช้า

(4) การใช้ "ข้อบังคับ" ดังกล่าวใน 4 มณฑลก็เป็นที่เรียบร้อยดี และขณะนี้ได้ขยายการใช้เข้ามาใกล้กรุงเทพฯ มากแล้ว การที่จะให้ทำเงียบ ๆ ตามพระราชดำริเดิมคงจะเป็นไปไม่ได้อีกต่อไป ทั้งจะทำให้เกิดความระแวงสงสัยไปต่าง ๆ ยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเห็นสมควรให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารเสียเลย และประกาศใช้ในมณฑลที่มิได้ตราให้ใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 แล้ว

เป็นด้วย[1]

มติของที่ประชุมครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคงจะทรงเห็นชอบด้วยเป็นส่วนใหญ่ เพราะหลังจากการประชุมแล้วไม่นานพระองค์ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ เกี่ยวกับเรื่องคนที่สมควรได้รับการยกเว้นตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร และผลกระทบจากการใช้พระราชบัญญัติ[2] กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชได้กราบบังคมทูลตอบว่าไม่ควรจะยกเว้นให้พวกช่าง เพราะไม่มีกฎเกณฑ์ที่จะใช้วัดความเป็นช่างได้ ถ้ายกเว้นจะก่อให้เกิดปัญหาตามมาอีกหลายประการ ในส่วนที่เกี่ยวกับผลกระทบจากการใช้พระราชบัญญัติ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบบังคมทูลว่า

> "... อนึ่ง พระราชบัญญัตินี้ได้ทดลองใช้เป็นข้อบังคับมาแล้วถึง 4 มณฑล ทราบถึงนา ๆ ประเทศแล้วจนหนังสือพิมพ์ในเมืองอังกฤษและฝรั่งเศสกล่าวถึงเรื่องนี้ ซึ่งหนังสือพิมพ์เหล่านั้นโดยมากเห็นเป็นทางนำไปแห่งความเจริญของบ้านเมืองในวิธีปกครองอย่างหนึ่ง เรื่องนี้แทบไม่มีเสียงที่จะกล่าวหาว่าเป็นทางที่เราเตรียมรบ กลับเห็นเป็นทางที่เราจัดการบ้านเมืองให้เจริญในวิธีการปกครองเท่านั้น ..."[3]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/6 รายงานการประชุมในการที่จะใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหารมณฑลกรุงเก่าและมณฑลนครไชยศรี ณ วันที่ 25 กรกฎาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ลงวันที่ 24 สิงหาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

[3]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 สิงหาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

หนังสือกราบทูลของกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชฉบับนี้ได้ช่วยบรรเทาพระวิตกเกี่ยวกับความเข้าใจผิดของต่างประเทศต่อการที่ประเทศไทยจะใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารลงได้

ด้วยเหตุนี้ ในวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2448 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงนำพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 เข้าปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดีว่าสมควรจะประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารหรือไม่ประการใด ผู้เข้าร่วมประชุมครั้งนั้นประกอบด้วย

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวหิรัญรัชฎาทัย

เจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร

พระยาสุรินยานุวัตร

ในการประชุมครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่าการที่พระองค์ได้โปรดให้งดใช้พระราชบัญญัตินี้ไว้แต่เดิมนั้นด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ

(1) เกรงว่าต่างประเทศจะคิดว่าประเทศไทยเตรียมกำลังเพื่อทำสงคราม เพราะเป็นช่วงเวลาที่ยังมีเรื่องบาดหมางกันอยู่ ซึ่งต่างประเทศอาจยกเอาเป็นสาเหตุก่อเรื่องกับประเทศไทยขึ้นอีก

(2) การประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร เป็นการยกเลิกการควบคุมคนเป็นหมู่เป็นกรมซึ่งใช้กันมาแต่โบราณกาล เป็นการเลิกประเพณีเดิม จะเป็นเหตุให้ราษฎรตกใจหวั่นตื่นกลัว โดยยังไม่ทราบเหตุผลและข้อกำหนดต่าง ๆ จึงทรงพระกรุณาผ่อนผันให้เป็นแต่เพียงท้องตราเกณฑ์ (ท้องตราเกณฑ์นี้เคยใช้ได้ผลมาแล้วในเมื่อคราวกบฏเงี้ยวเมื่อปีวอกฉศก ร.ศ. 112) แต่การจัดด้วยท้องตรานั้นไม่เป็นการแพร่หลาย และการลงโทษผู้

กระทำผิดต้องอาศัยกฎหมาย ถ้าเกิดอย่างนี้ขึ้นมีผู้ละเมิดข้อบังคับนำขึ้นฟ้องศาล ศาลไม่มีกฎหมายจะใช้ลงโทษ เพราะท้องตรานั้นศาลไม่ยอมรับว่าเป็นกฎหมาย

อีกประการหนึ่งเรื่องบาดหมางกับต่างประเทศก็เรียบร้อยลงแล้ว จึงเห็นสมควรประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร จะได้เป็นหลักฐานในการที่จะลงโทษแก่ผู้ขัดขืน และเป็นที่เข้าใจแก่ราษฎรทั่วไปเกี่ยวกับข้อกำหนดในการรับราชการทหาร[1] ที่ประชุมมีมติเห็นชอบด้วย

ดังนั้นหลังจากการประชุมเสนาบดีสภาในวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2448 แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการว่า ที่ประชุมเสนาบดีมีความเห็นว่าข้อความในพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารนั้นใช้การได้อยู่แล้ว ส่วนพระราชปรารภที่ร่างมาเป็น 2 แบบ ให้ใช้แบบพิศดาร[2]

7. <u>พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 และลำดับการประกาศใช้</u>

7.1 <u>พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124</u> พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 นี้ มีสาระสำคัญใกล้เคียงกันกับพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 ซึ่งโปรดเกล้าให้ประกาศใช้ในนามของ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" ดังได้กล่าวแล้ว การแบ่งหมวดและแบ่งมาตราของพระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับนี้แตกต่างกันบ้างเล็กน้อย กล่าวคือ พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 แบ่งเป็น 10 หมวด 25 มาตรา มีสาระสำคัญโดยย่อดังนี้ คือ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6</u> รายงานการประชุมเสนาบดีสภา ลงวันที่ 28 สิงหาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6</u> สำเนาที่ 16/728 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ลงวันที่ 29 สิงหาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

หมวดที่ 1 เป็นเรื่องของนามและการใช้พระราชบัญญัติ ตลอดจนการยกเลิกกฎหมายเดิม

หมวดที่ 2 เป็นเรื่องของการกำหนดอายุคนที่ต้องรับราชการทหาร

หมวดที่ 3 ว่าด้วยกำหนดเวลารับราชการทหารตามประเภทของทหาร คือ ประจำการ กองหนุน และกองเกินอัตรา

หมวดที่ 4 ว่าด้วยการยกเว้นราชการทหารทั้งประเภทยกเว้นชั่วคราว และยกเว้นตลอดไป ตลอดจนพระราชวงศ์และข้าราชการศัญญาบัตร เมื่อจะเข้ารับราชการทหารตามพระราชบัญญัตินี้ จะได้รับราชการทหารในตำแหน่งอันสมควรแก่คุณวุฒิ

หมวดที่ 5 เกี่ยวกับการทำสำมะโนครัวเป็นหน้าที่ของฝ่ายปกครอง แต่การคัดเลือกคนเป็นทหารและการหักโอนเป็นหน้าที่ของกระทรวงกลาโหม

หมวดที่ 6 ว่าด้วยการเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหาร กำหนดให้ฝ่ายเทศาภิบาลเรียกคนฉกรรจ์ตามบัญชีของฝ่ายกลาโหมมาให้ฝ่ายกลาโหมตรวจคัดเลือกส่งกรม ตลอดจนกำหนดการส่งหมาย การเรียกกองเกินอัตรา และการเรียกระดม

หมวดที่ 7 ว่าด้วยการปลดกลับจากราชการทหารและการออกใบอนุญาต

หมวดที่ 8 กำหนดโทษผู้ขัดขืนพระราชบัญญัตินี้

หมวดที่ 9 ว่าด้วยการปกครอง แบ่งออกเป็น 2 แผนก คือ ทหารประจำการหรือทหารที่อยู่ระหว่างรับราชการที่กรมกองทหารให้อยู่ในบังคับบัญชาของฝ่ายทหาร ส่วนทหารนอกจากนี้ให้อยู่ในความปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาล

หมวดที่ 10 ว่าด้วยการรักษาพระราชบัญญัติ ให้เป็นหน้าที่ของเสนาบดีกระทรวงกลาโหมและเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย*

---

* ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก <u>เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6</u> "พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124" ในภาคผนวก ง.

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ฉบับนี้ ยังประกอบด้วยพระราชปรารภเพื่อชี้แจงให้ทราบถึงความจำเป็นและผลดีที่จะได้รับจากการใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ ทั้งในด้านของประเทศชาติและประชาชน กล่าวคือ ประเทศชาติจะสามารถสร้างกองทัพแห่งชาติที่มีประสิทธิภาพขึ้นทำหน้าที่ป้องกันและรักษาพระราชอาณาจักร ส่วนราษฎรจะได้รับความเสมอภาคในการรับใช้ประเทศชาติด้วยการเป็นทหาร และเมื่อรับราชการตามกำหนดในพระราชบัญญัตินี้แล้ว จะมีอิสระในการงานของตน ไม่ต้องสังกัดหมู่กรมและรับใช้เจ้านายดังแต่ก่อน[1]

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมยุทธนาธิการร่างกฎเสนาบดีขึ้นเพื่ออธิบายวิธีการจัดพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 เพื่อใช้เป็นส่วนหนึ่งของพระราชบัญญัติ กฎเสนาบดีนี้ได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม ร.ศ. 124[2*]

7.2 <u>ลำดับการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ตามมณฑลต่าง ๆ</u>

(1) มณฑลกรุงราชสีมา มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก มณฑลราชบุรี ทั้ง 4 มณฑลนี้ได้จัดตามข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 มาแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6</u> พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6</u> สำเนาที่ 21/932 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ลงวันที่ 3 ตุลาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

*ศึกษารายละเอียดของกฎเสนาบดีได้จากภาคผนวก ง.

ให้ใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป (3 ตุลาคม พ.ศ. 2448)

(2) มณฑลกรุงเก่า เมืองนครชัยศรี เริ่มใช้ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2450

(3) มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลจันทบุรี สองมณฑลนี้ประกาศใช้พระราชบัญญัติในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2451[1]

นอกจากมณฑลที่กล่าวมานี้ เป็นมณฑลที่อยู่ชายพระราชอาณาเขตให้ใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์คนเป็นทำรวจฏิร เพื่อให้คุ้นเคยกับการยึดถือเสียก่อน[2] เพิ่งประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามลำดับดังนี้คือ

(1) มณฑลพายัพ มณฑลอุดร มณฑลอุบลราชธานี มณฑลร้อยเอ็ด 4 มณฑลนี้ใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2457

(2) มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลเพชรบูรณ์ มณฑลสุราษฎร์ธานี มณฑลภูเก็ต มณฑลปัตตานี 5 มณฑลนี้เริ่มใช้พระราชบัญญัติเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2459

พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารจึงได้ใช้ทั่วพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2459[3]

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช หน้า 39.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/2 ประกาศเรื่องให้รวมเรียกว่า รับราชการทำรวจฏิร พลตระเวน พลชาวจัง เข้าในพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451).

[3]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ส.ค. หน้า 39.

8. <u>การปรับปรุงพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ในปี พ.ศ. 2452</u>

ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2452 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชได้ตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 127 ขึ้นทูลเกล้าถวาย โดยให้เหตุผลว่า กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงนครบาล ซึ่งเรียกเกณฑ์คนเป็นตำรวจภูธร พลตระเวน และพลชาววัง ตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ได้รับความไม่สะดวกเนื่องจากกระทรวงทั้งสองต้องการให้ตำรวจภูธร พลตระเวน และพลชาววัง รับราชการนานกว่า 2 ปี ซึ่งกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ และไม่ต้องการคนกองหนุนแบบทหาร แม้แต่ฝ่ายทหารบกทหารเรือเองก็มีความต้องการทหาร "ชั้นวิชาพิเศษ" โดยรับคนที่มีความสามารถและสมัครใจจะรับราชการทหารต่อไปเมื่อถึงกำหนดปลดแล้วให้รับราชการต่อไปอีก 2 ปี (รวมเป็นเวลา 4 ปีติดต่อกัน) เมื่อครบกำหนดแล้วให้ปลดทหารผู้นั้นพ้นจากกองหนุนชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 คือ หมดหน้าที่รับราชการทหารในเวลาปกติตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ดังปรากฏในรายงานเสนาบดีสภา วันที่ 18 มกราคม ร.ศ. 127 ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า

"... กระทรวงมหาดไทย กระทรวงนครบาลจะให้มีคนสมัครรับราชการในหน้าที่ตำรวจภูธร พลตระเวน อยู่นานปี ไม่ต้องการที่จะให้มีคนไว้เป็นกองหนุนเช่นทหาร จึงมีประสงค์ที่จะหาทางให้คนซึ่งครบกำหนดจากกองประจำการโดยสมัครรับราชการต่อไปในเวลาที่ราชการยังต้องการ ส่วนทหารบกทหารเรือก็ยังต้องการทหารชั้นวิชาพิเศษสมัครรับราชการต่อไปเมื่อถึงกำหนดปลดเหมือนกัน แต่ไม่ใช่จะรับสมัครทั่วไปทุกคน เพราะที่ได้ปลดทหารออกไปเป็นกองหนุนจะได้มีอัตรารับคนประจำการ เป็นทางให้เกิดจำนวนทหารกองหนุนมากขึ้น เพราะฉะนั้นการสมัครเช่นนี้จึงควรรับแต่ผู้ที่ราชการยังต้องการเท่านั้น

เห็นด้วยเกล้าว่าถ้าโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร คือถ้าผู้ใดรับราชการกองประจำการครบ 2 ปีแล้ว สมัครรับราชการต่อไปอีก 2 ปี ซึ่งราชการอนุญาตแล้ว ก็รับราชการต่อไปได้ เมื่อผู้นั้นรับราชการกองประจำการในคราวเดียวรวมเป็น 4 ปีแล้ว ให้ปลดผู้นั้นพ้นจากกองหนุนชั้นที่ 1 ชั้นที่ 2 เป็นหมด

หน้าที่รับราชการทหารในเวลาปกติตามพระราชบัญญัติ เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า คงจะเป็นทางนิยมให้สมัครได้ตามความประสงค์ของราชการทุกประการ ..."[1]

พระราชบัญญัติเพิ่มเติมลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 127 นี้ ถูกนำไปอ่านในที่ประชุมเสนาบดีสภา ในวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2452 เพื่อขอมติว่าสมควรจะให้มีประกาศเพิ่มเติมหรือไม่ พระราชบัญญัติเพิ่มเติมฉบับนี้แบ่งความสำคัญออกเป็น 4 หมวด ซึ่งมีใจความโดยย่อดังนี้คือ

หมวดที่ 1 เป็นเรื่องของชื่อและการใช้พระราชบัญญัติ มี 3 มาตรา

มาตรา 1 บอกชื่อพระราชบัญญัติว่า "พระราชบัญญัติเพิ่มเติมลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 127"

มาตรา 2 เกี่ยวกับการใช้พระราชบัญญัติ

มาตรา 3 เป็นการให้คำจำกัดความของศัพท์ที่จะใช้ในหมวดที่ 2 หมวดที่ 3 และหมวดที่ 4 ดังนี้คือ

" (1) กองหมัด คือผู้ที่ยกจากกองประจำการตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 แล้วขอเข้ารับราชการในกองประจำการต่อไป

(2) คนอาสา คือผู้ที่มีหน้าที่ต้องเข้ารับราชการ แต่ราชการยังไม่ได้บังคับให้เข้ารับราชการ ผู้นั้นขอเข้ารับราชการในกองประจำการตั้งแต่จำพวกหนึ่ง หรือผู้ที่อยู่ในกองประจำการแล้วขอไปรับราชการในคราวซึ่งราชการไม่ได้บังคับผู้นั้น ตั้งแต่จำพวกหนึ่ง

(3) ลูกจ้าง คือผู้ซึ่งไม่มีหน้าที่ต้องเข้ารับราชการ แต่ได้ตกลงกันมีค่าจ้างให้เข้ารับราชการ"[2]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 รายงานเสนาบดีสภา ลงวันที่ 18 มกราคม ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2452).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 พระราชบัญญัติเพิ่มเติมลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451).

หมวดที่ 2 เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับคนสมัคร มีใจความโดยสรุปว่า

(1) เมื่อทางราชการเห็นสมควรจะรับคนสมัครเข้ารับราชการประจำการต่อไปได้อีกครั้งละ 2 ปี ระหว่างที่ยังไม่ครบ 2 ปี คนสมัครจะออกจากประจำการเองไม่ได้ ต้องได้รับอนุญาตจากทางราชการก่อน

(2) ถ้าทางราชการให้คนสมัครที่รับราชการยังไม่ครบ 2 ปี ออกจากประจำการ จะต้องเป็นกองหนุนต่อไปตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124

(3) ถ้าคนสมัคร รับราชการรามแล้วไม่ต่ำกว่า 4 ปี โดยมิได้หลบหนีหรือขาดงาน จะได้ปลดจากกองหนุนชั้นที่ 1 และกองหนุนชั้นที่ 2 หมดหน้าที่รับราชการในเวลาปกติ และไม่ต้องเสียเงินค่าราชการจนตลอดชีวิต เช่นเดียวกับผู้ที่รับราชการเต็มตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 มาตรา 9

หมวดที่ 3 เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับคนอาสา ว่า

(1) ถ้าทางราชการเห็นสมควร ให้คนอาสารับราชการตามที่อาสาได้

(2) การเข้ากองประจำการของคนอาสามีกำหนดไม่ต่ำกว่า 2 ปี และจะออกประจำการก่อนกำหนดโดยไม่ได้รับอนุญาตจากทางราชการไม่ได้

(3) ถ้าอาสาไปราชการเกินกว่าเวลาประจำการ 2 ปีแล้ว ให้มีสิทธิเช่นเดียวกับคนสมัคร

หมวดที่ 4 ข้อกำหนดเกี่ยวกับลูกจ้าง ให้ปฏิบัติตามสัญญาที่ตกลงกันไว้ก่อนรับเป็นลูกจ้าง[1]

ที่ประชุมเสนาบดีสภาลงมติเห็นชอบด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชทาน

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 พระราชบัญญัติเพิ่มเติมลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 127.

พระบรมราชานุญาตให้ใช้ "พระราชบัญญัติเพิ่มเติมลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 127" ได้[1]

9. ประกาศแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124

ในปี พ.ศ. 2453 ได้มีการประกาศแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ในส่วนที่เกี่ยวกับบุคคลที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์เป็นทหาร ทั้งนี้เนื่องจากมีหนังสือร้องเรียนจากกระทรวงต่าง ๆ ที่ได้รับความเดือดร้อนเนื่องจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ในปี พ.ศ. 2448 โดยอ้างว่ากระทรวงต่าง ๆ ต้องประสบกับปัญหาการขาดคนกระทำการ เนื่องจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร เช่น กระทรวงยุติธรรม[2] กระทรวงธรรมการ[3] และกระทรวงมหาดไทย[4] เป็นต้น

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 สำเนาที่ 21/1471 หนังสือกรมราชเลขานุการถึงกรมยุทธนาธิการ อนุญาตให้ใช้พระราชบัญญัติเพิ่มเติมลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 127.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/7 สำเนาที่ 18/1226 พระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 21 สิงหาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) และ 24 เมษายน ร.ศ. 128.

[3]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/7 สำเนาที่ 46/25158 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2453).

[4]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/7 สำเนาที่ 157/6235 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 31 กรกฎาคม ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451).

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2453 จึงปรากฏประกาศแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 เรื่องบุคคลที่ได้รับการยกเว้นใหม่ ดังนี้คือ

ผู้ที่ได้รับการยกเว้น

(1) พระภิกษุ สามเณร ที่บวชในพระพุทธศาสนาทั้งนิกายไทย จีน และญวน กับนักบวชในศาสนาอื่นซึ่งติดประจำทำการในศาสนกิจนั้น ซึ่งเสนาบดีกระทรวงนครบาลหรือข้าหลวงเทศาภิบาลให้ใบสำคัญว่าเป็นนักบวช ยกเว้นตลอดเวลาบวช

(2) นักเรียนซึ่งรัฐบาลได้กำหนดว่าเรียนวิชาชั้นอุดมศึกษา ยกเว้นตลอดเวลาที่เรียนอยู่ภายในอายุ 30 ปี

(3) ครูและแพทย์เชลยศักดิ์

(4) ผู้ที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นยศทหารยก หรือได้รับตราตั้งของกระทรวงธรรมการ ยกเว้นตลอดเวลาที่ทำหน้าที่

(5) ข้าราชการที่มีตำแหน่งได้รับพระราชทานเงินเดือนตั้งแต่ 20 บาทขึ้นไป

(6) เจ้าหน้าที่ยกกรองท้องที่

(7) ทนายความ

(8) บุตรที่ต้องปฏิบัติบิดามารดาผู้ทุพลภาพ เพราะไม่มีผู้อื่นปฏิบัติปกครองรักษา ถ้ามีบุตรหลายคนให้บิดามารดาเลือกได้ 1 คน

(9) บิดาที่ต้องเลี้ยงบุตรอันกำพร้าไม่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ถ้าบุตรเป็นชายยกเว้นจนอายุ 18 ปี ถ้าเป็นหญิงอายุ 21 ปี แต่ถ้าบิดาไม่ได้มีกิจจำเป็นที่ต้องเลี้ยงบุตรด้วยประการใด คือ มีผู้อื่นปกครองอยู่แล้วก็ไม่ต้องยกเว้นให้

(10) ผู้ติดกิจการค้าขาย เพาะปลูกมาก ซึ่งกระทำโดยกำลังทรัพย์ของตนเองและด้วยกำลังแรงของตน เสียภาษีอากรตามกำหนดอัตรา

(11) ผู้ทำการค้าเป็นบริษัท ยกเว้นจำนวนคนยิ่งทำการอยู่ในบริษัทนั้นตามส่วนที่บริษัทใหญ่เล็ก ตามจำนวนเงินที่ได้เสียภาษีอากร ซึ่งได้กำหนดอัตราเงินอัตรากันยกเว้น

(12) คนเจ็บป่วยทุพลภาพ

(13) คนพิการยกเว้นตลอดชีวิต

(14) คนต้องราชทัณฑ์ในที่คุมขัง

(15) คนต่างชาติที่เกิดนอกพระราชอาณาเขต

(16) คนป่วกนคอย[1]

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับบุคคลที่ได้รับการยกเว้นตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 เดิม จะเห็นว่าฉบับที่ได้รับการแก้ไขใหม่นี้มีลักษณะชี้เฉพาะมากขึ้น และเพิ่มคนที่สมควรได้รับการยกเว้นขึ้นอีกหลายจำพวกตามคำเรียกร้องของกระทรวงต่าง ๆ เช่น ทนายความ ครู แพทย์เชลยศักดิ์ และเจ้าหน้าที่ปกครองท้องที่ เป็นต้น และตัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการยกเว้นออกไป

10. ผลการใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124

10.1 ผลทางตรง

(1) ช่วยแก้ปัญหาการขาดคนเข้ารับราชการทหาร ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของการทหารที่ประสบอยู่ในเวลานั้น

(2) ทำให้การปฏิรูปการทหารทางด้านอื่น ๆ เช่น การควบคุมบังคับบัญชา การฝึกหัด ความพร้อมเพรียง และประสิทธิภาพของทหารได้ผลดีตามไปด้วย

10.2 ผลพลอยได้ ผลพลอยได้จากการใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ก็คือ การเลิกระบบการควบคุมและการใช้แรงงานของพลเมืองโดยเจ้าหมู่มูลนาย ซึ่งถือปฏิบัติกันมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีผู้นิยมเรียกระบบนี้สั้น ๆ ว่า "ระบบไพร่"[2] ไพร่ก็คือพลเมืองแต่ไม่มีอิสระเสรีเหมือนพลเมืองในปัจจุบัน เพราะมีกฎหมายกำหนดว่าไพร่จะต้อง

---

[1] ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 27 ภาค 2 (มกราคม ร.ศ. 129) หน้า 90.

[2] ชจร สุขพานิช "ฐานันดรไพร่" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 110.

สังกัดมูลนายจึงจะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย ทำให้พลเมืองในประเทศถูกแบ่งออกเป็นหมู่เป็นกรม บางหมู่ต้องรับราชการทหาร บางหมู่ต้องทำงานโยธา งานช่าง และอื่น ๆ เจ้าหมู่มูลนายมีสิทธิที่จะได้รับผลประโยชน์จากแรงงานของไพร่ภายใต้การควบคุมอย่างกว้างขวาง ฉะนั้นจึงไม่อาจถือได้ว่าไพร่เป็นเสรีชน

การที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ณ ที่ใด จะต้องประกาศเลิกหมู่หรือเลิกการมีเจ้าสมสังกัดพรรคใช้เก็บเป็นส่วยแทน เพื่อให้ไพร่ในเขตนั้น ๆ มีฐานะเป็นไพร่คงเมือง เลิกระบบการควบคุมไพร่โดยเจ้าหมู่มูลนาย จากนั้นจึงประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร เกณฑ์รายฉกรรจ์เข้ารับการฝึกหัดเพื่อทำหน้าที่ป้องกันรักษาประเทศตามหลักการเกณฑ์ทหารแบบอารยประเทศ นะนั้นการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารจึงเท่ากับเป็นการเลิก "ระบบไพร่" เป็นการปลดปล่อยและการให้อิสรภาพแก่พลเมืองไทยอย่างแท้จริง

ศาสตราจารย์ ชจร สุขพานิช ได้กล่าวถึงการเลิกระบบไพร่ว่าเป็นการทำลายพันธะทางสังคมและทางเศรษฐกิจของคนไทย และเป็นการปลดปล่อยให้คนไทยได้มีอิสระในแรงงานของตน พ้นจากพันธะของการ "เข้าเวร" รับราชการหรือรับใช้เจ้าสังกัด การเลิกระบบไพร่หมายถึงการที่ไพร่พลทุกคนเป็นประชากรที่มีสิทธิหน้าที่เท่าเทียมกันในการรับใช้ประเทศชาติโดยการเป็นทหารด้วยกันทุกคน[1]

<u>การปรับปรุงคุณภาพของพลทหารในปี พ.ศ. 2411</u>

หลังจากที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 แล้ว ปัญหาเรื่องจำนวนคนรับราชการทหารไม่พอกับความต้องการของประเทศก็เริ่มน้อยลงไป งานชิ้นต่อไปที่เกี่ยวกับตัวทหารคือการสร้างพลทหารที่เรียกเกณฑ์เข้ามานั้นให้เป็นทหารที่มีความรู้ความสามารถในวิชาทหาร มีระเบียบวินัย

---

[1]ชจร สุขพานิช "ฐานันดรไพร่" <u>ประวัติศาสตร์และการเมือง</u> หน้า 110 – 111.

และมีน้ำใจของทหาร ดังนั้นกรมยุทธนาธิการจึงได้สร้างหลักสูตรสำหรับพลทหารชั้นหูลเกล้าถวายเพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ประกาศใช้เป็นหลักสูตรสำหรับให้การศึกษาและฝึกหัดแก่พลทหารต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประทานอนุญาตให้ใช้หลักสูตรพลทหารได้ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2448[1]

1. จุดมุ่งหมายของหลักสูตรพลทหาร

(1) เพื่อสร้างทหารที่สามารถทำการในหน้าที่ของทหารได้จริง ๆ

(2) ให้ทหารเหล่านั้นมีความชำนาญในการใช้อาวุธของตนในการต่อสู้กับข้าศึกในสนามรบ

(3) ให้เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริตและจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและประเทศชาติ

(4) มีน้ำใจกล้าหาญและเสียสละ[2]

การจะสร้างพลทหารให้มีลักษณะดังกล่าวได้ด้วยวิธีการ 2 อย่างคือ การฝึกหัดและการสั่งสอน

หลักสูตรพลทหาร ร.ศ. 124 นี้ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. ตัวหลักสูตร ซึ่งแบ่งการฝึกหัดสั่งสอนออกเป็น 4 ภาค แต่ละภาคใช้เวลา 3 เดือน

2. คำแนะนำสำหรับนายทหารในการฝึกหัดสั่งสอน แบ่งออกเป็น 3 ตอน

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.1/93 สำเนาที่ 32/945 กรมราชเลขานุการตอบรับหลักสูตรพลทหารของกรมทหืนนครไชยศรีสุรเดช ลงวันที่ 20 ตุลาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.1/93 หลักสูตรพลทหาร 10 กันยายน ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

2. ตัวหลักสูตร แบ่งออกเป็น 4 ภาค

ภาคที่ 1 เป็นการฝึกหัดสั่งสอนในระยะเริ่มแรก ซึ่งเริ่มตั้งแต่ท่ายืนเดี่ยว ท่าเดิน ท่าวิ่ง ท่าอาวุธ

ภาคที่ 2 ฝึกหัดท่าอาวุธในหมู่หมวดและกองร้อย ไปจนถึงการเล็งและการยิงเป้าด้วยกระสุนเล็ก

ภาคที่ 3 การฝึกหัดกองร้อยขยายแถว ยิงเป้าด้วยกระสุนใหญ่และกระสุนจริง ฝึกหัดเดินทางไกล ซ้อมรบเป็นกองร้อย ฝึกหัดยุทธสนามเพลาะ

ภาคที่ 4 ฝึกหัดซ้อมรบหรือประลองยุทธ ตั้งแต่กองร้อยต่อกองร้อย กองพันต่อกองพัน ฝึกหัดกองพันรักษาการณ์ การสร้างค่ายและรักษาค่าย และการซ้อมรบใหญ่ (นอนทุ่ง)

การฝึกหัดสั่งสอนในแต่ละภาคกรมยุทธนาธิการได้เขียนหนังสือแบบฝึกหัดไว้สำหรับใช้ประกอบการฝึกหัดสั่งสอนด้วย

3. คำแนะนำสำหรับนายทหารในการฝึกหัดสั่งสอน

คำแนะนำสำหรับนายทหารเพื่อใช้ในการฝึกหัดสั่งสอน แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้คือ

ตอนที่ 1 (ขั้นประถม) กล่าวถึงหน้าที่พลทหารในชั้นต้นสำหรับคนใหม่ สอนให้รู้จักแตรสัญญาณ สิ่งควรประพฤติ สิ่งที่ไม่ควรประพฤติ กายประพฤติ วาจาประพฤติ ใจประพฤติ ให้รู้จักเรียกเวลา รู้จักตำแหน่งผู้บังคับบัญชา การทำความเคารพ การรักษาอาวุธ เครื่องแต่งตัว ฯลฯ

ตอนที่ 2 (มัธยมศึกษา) สอนเกี่ยวกับหน้าที่พลทหารชั้นกลาง สำหรับคนที่ได้รับการฝึกหัดมาพอประมาณ ส่วนใหญ่เป็นการสอนให้รู้จักใช้อาวุธ เช่น ลักษณะการยิงปืน วิธีบรรจุลูกกระสุน วิธีหาที่กำบังและพาดปืนในที่รบ ไปจนถึงการรักษาในเวลาไม่มีศึกสงคราม ฯลฯ

ตอนที่ 3 (ทวิศึกษา) เป็นหน้าที่พลทหารชั้นสูงสำหรับคนที่ได้รับการฝึกหัดมาแล้ว ในตอนนี้จะสอนเกี่ยวกับคำสามัญ คำสั่งพิเศษ วิธีหาทิศ หน้าที่ของผู้ลาดตระเวน สัญญานานาประเทศ การปฏิบัติต่อข้าศึก ฯลฯ

ในคำแนะนำแต่ละตอนจะบอกหนังสือที่ใช้ประกอบการสอนไว้ด้วย[1]

จากหลักสูตรพลทหาร ร.ศ. 124 นี้ แสดงให้เห็นว่าคุณภาพของตัวทหารได้รับการปฏิรูปให้ได้มาตรฐานผิดกว่าแต่ก่อนอย่างมาก ก่อนการปฏิรูปการทหาร พลทหารของไทยมิได้มีความรู้ความสามารถในการใช้อาวุธ ระเบียบวินัยหรือน้ำใจของทหารที่ผิดไปจากพลเรือนแต่อย่างใด เพราะพลทหารในสมัยดังกล่าวก็คือไพร่หลวงสังกัดหมู่กรมทหาร และเลขสมสังกัดพรรคที่ถูกเรียกเกณฑ์เข้าประจำกองทัพเมื่อมีราชการศึก มิได้รับการฝึกหัดให้มีความรู้ความชำนาญในการใช้อาวุธ รู้กฎแห่งสงครามหรือมีระเบียบวินัยของทหารตามคตินิยมตะวันตกแต่อย่างใด ดังนั้นการประกาศใช้หลักสูตรพลทหาร ร.ศ. 124 จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิรูปในด้านคุณภาพของพลทหาร เป็นการสร้างคุณลักษณะและความสามารถของพลทหารที่ผิดไปจากพลเรือนธรรมดา เป็นการสร้างเอกลักษณ์ของทหารขึ้น

การจัดกองทัพ

1. การจัดกองทัพก่อนการปฏิรูปการทหาร

ก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดกองทัพของไทยแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ กองทัพในกรุง (ราชธานีและหัวเมืองชั้นใน) และกองทัพหัวเมือง

กองทัพในกรุงแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

(1) กองทัพหน้า -- กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.1/93 หลักสูตรพลทหาร ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

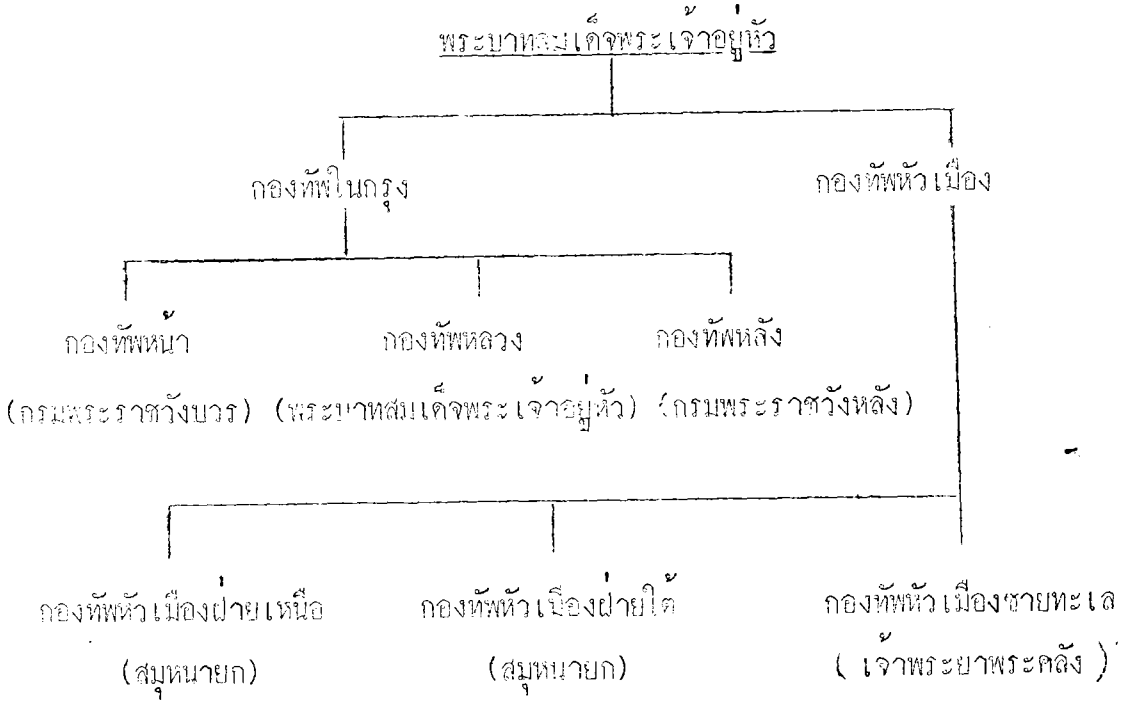
(2) กองทัพหลวง – พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

(3) กองทัพหลัง – กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (ถ้ามี)

กองทัพหลวงเป็นกำลังของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยตรง ประกอบไปด้วย ทหารประจำการจำนวนไม่มากนัก (ขึ้นอยู่กับกำลังทางเศรษฐกิจ) และกองทหารหัวเมืองชั้นในที่เป็น "ไพร่เข้าเวรรับราชการทหาร" รัดเป็นเวรผลัดเปลี่ยน

กองทัพหัวเมืองแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ตามรูปการปกครองที่แบ่งหัวเมืองในพระราชอาณาจักรออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่กองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือ อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของสมุหนายก กองทัพหัวเมืองฝ่ายใต้ อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของสมุหพระกลาโหม และกองทัพหัวเมืองชายทะเล อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของเจ้าพระยาพระคลัง (โปรดดูแผนภูมิประกอบ)

แผนภูมิที่ 17 การจัดกองทัพไทยก่อนการปฏิรูปการทหาร

โครงรูปการจัดกองทัพแบบนี้ใช้มาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระยะแรกมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อยในส่วนที่เกี่ยวกับกองทัพในกรุง เมื่อพระองค์เริ่มตั้งหน่วยทหารแบบตะวันตกเพิ่มขึ้นเป็นกำลังส่วนพระองค์ และต่อมาเมื่อเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว รูปการจัดกองทัพในกรุงเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดเจนขึ้น คือ มิได้แบ่งเป็นกองทัพหน้า กองทัพหลวง และกองทัพหลังตามแบบเดิม แต่จัดกองทัพในกรุงเป็นฝ่ายทหารบกและฝ่ายทหารเรือ ทั้งกองทัพบกและกองทัพเรือขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว[1]

2. <u>การเปลี่ยนแปลงการจัดกองทัพตามแบบสากล</u>

2.1 <u>การแบ่งกองทัพเป็น 10 กองพล</u> การเปลี่ยนแปลงวิธีจัดและแบ่งกองทัพครั้งใหญ่ปรากฏขึ้นในปี พ.ศ. 2452 หลังจากการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำเนินมาจนใกล้จะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้แล้ว กล่าวคือ รวมความรับผิดชอบในการป้องกันรักษาประเทศด้วยกำลังทางทหารไว้ที่กระทรวงกลาโหม จัดให้มีกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลต่าง ๆ เกือบทั่วพระราชอาณาจักร และประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารในมณฑลที่ตั้งกรมบัญชาการทหารเกือบครบทุกมณฑล กำลังทางทหารเป็นปึกแผ่นมั่นคงขึ้นโดยลำดับ เป้าหมายขั้นสุดท้ายคือการแบ่งกำลังกองทัพเป็น 10 กองพล ตามคำริของกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะรัฐบาลในขณะนั้น

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2452 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชจึงกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดและขนานนามกรมทหารต่าง ๆ เป็น 10 กองพลตามเป้าหมาย ดังปรากฏในหนังสือกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช เรื่องขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต์ขนานนามกรมทหารต่าง ๆ ให้ลงลำดับระเบียบ 10 กองพล ว่า

---

[1]ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) "ประกาศจัดทหาร ร.ศ. 106" <u>ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11</u> หน้า 101 – 107.

ตามนโยบายของฝ่ายทหารบกซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะจัดให้มีทหาร เป็น 10 กองพล เพื่อให้เพียงพอกับการป้องกันรักษาประเทศ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดการมาแล้วนั้น

(1) ขณะนี้การปฏิรูปได้ดำเนินมาจนใกล้จะสำเร็จแล้ว สามารถที่จะแบ่งกำลังเป็น 10 กองพลได้แล้ว แต่ยังมิได้แยกกองพลในกรุงเทพฯ เป็น 3 กองพลตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ เพราะยังขาดผู้ที่สมควรจะรับราชการในตำแหน่งผู้บัญชาการกองพลประการหนึ่ง กับเมื่อแยกเป็น 3 กองพลแล้วจะต้องจัดการก่อสร้างเพิ่มเติมขึ้นทั้งในกรุงและหัวเมือง ซึ่งในเวลานั้นยังไม่สมควรจะจ่ายเงินในเรื่องนี้ เพราะยังมีความจำเป็นที่จะต้องจ่ายในเรื่องอื่นซึ่งสำคัญกว่า จึงยังรวมให้อยู่ในกองพลเดียวกันทั้งกรุงเทพฯ นครชัยศรี และกรุงเก่าจนบัดนี้

(2) เมื่อได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารในมณฑลกรุงเทพฯ ในปี ร.ศ. 127 แล้วเช่นนี้ ความจำเป็นที่จะต้องแยกกองพลทหารกรุงเทพฯ ซึ่งรวมอยู่ทั้งนครชัยศรีและกรุงเก่า เพื่อจัดตั้งขึ้นเป็น 3 กองพลจึงเกิดขึ้น ไม่สมควรจะรั้งรอต่อไป ควรจะจัดแยกเป็น 3 กองพลเสียทีเดียว แต่วิธีการบังคับบัญชาต้องดัดแปลงไปเพื่อช่วยประหยัดเงินที่จะต้องใช้จ่ายลงบ้าง กล่าวคือ ให้กรมบัญชาการกองพลที่ 1 อยู่ที่กรุงเทพฯ กรมบัญชาการกองพลที่ 2 อยู่ที่นครชัยศรี กรมบัญชาการกองพลที่ 3 อยู่ที่กรุงเก่า ส่วนทหารของมณฑลนครชัยศรีและมณฑลกรุงเก่าที่ประจำอยู่ตามหัวเมืองบ้าง กรุงเทพฯ บ้าง แต่เดิมนั้นให้มาสมทบขึ้นอยู่กับกรมบัญชาการกองพลที่ 1 ซึ่งเป็นกรมบัญชาการทหารมณฑลกรุงเทพฯ เดิม แต่กรมบัญชาการมณฑลที่ 1 ไม่มีอำนาจบัญชาการไปถึงมณฑลกรุงเก่าและมณฑลนครชัยศรีตามแบบเดิม

(3) การจัดดังกล่าวนี้ (จัดแยกกองพลในกรุงเทพฯ เป็น 3 กองพล) สามารถจะดำเนินการไปได้โดยไม่ต้องของบประมาณเพิ่มจากที่ได้รับอนุมัติไว้แล้ว และจะพยายามประหยัดใช้เพื่อให้สามารถจัดตั้งกองพลสำเร็จโดยยังมีเงินเหลือสำหรับจัดการก่อสร้างที่ดำเนินอยู่แล้วต่อไปได้ดังเคย

(4) ตามนโยบายและแผนการจัดการทหารที่ตั้งไว้นั้น ขณะนี้ได้ดำเนินการก้าวหน้ามาเป็นเวลา 8 ปี ใกล้จะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ คือ การสร้างกำลังสำหรับประเทศเป็น 10 กองพล โดยควบคุมการใช้จ่ายให้อยู่ในขอบเขตของกำลังทางเศรษฐกิจของประเทศ การตั้งเป้าหมายในการป้องกันรักษาประเทศว่าจะต้องมีกำลังเป็น 10 กองพลนั้น เพราะกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชทรงเห็นว่า กำลังของประเทศไทยไม่สามารถจะจัดได้มากกว่า 10 กองพล แต่ก็ไม่ควรจะจัดให้น้อยกว่า 10 กองพล เพราะจะไม่เพียงพอกับสภาพการณ์ต่าง ๆ เกณฑ์จำนวน 10 กองพลนี้ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชทรงแถลงว่าไม่จำเป็นจะต้องจัดให้ตึงจนไม่มีทางจะลดหรือเพิ่มเงินงบประมาณได้ เมื่อใดมีเงิน (ทุน) น้อย ก็หย่อนกำลังของกรมทหารในกองพลให้น้อยลง เมื่อใดได้รับเงินมากก็เพิ่มจำนวนขึ้น

(5) เมื่อสามารถจะจัดกำลังเป็น 10 กองพล ตามเป้าหมายได้แล้ว กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชทรงเห็นสมควรจะขนานนามลำดับกรมทหารต่าง ๆ ที่ยังสับสนไม่เป็นระเบียบ (เพราะอยู่ในช่วงเวลาของการจัดกรมกองทหารขึ้นใหม่) ให้ลงเป็นระเบียบ 10 กองพล เพื่อไม่ให้เกิดการสับสนในระเบียบราชการยิ่งขึ้น[1]

กองพลทั้ง 10 ได้แก่

กองพลที่ 1 รักษาพระองค์ มณฑลกรุงเทพฯ

กองพลที่ 2 มณฑลนครชัยศรี

กองพลที่ 3 มณฑลกรุงเก่า

กองพลที่ 4 มณฑลราชบุรี

กองพลที่ 5 มณฑลนครราชสีมา

กองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์

กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/37 สำเนาที่ 31/17914 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2452).

กองพลที่ 8 มณฑลพายัพ

กองพลที่ 9 มณฑลปราจีนบุรี

กองพลที่ 10 เป็นกองพลพิเศษมณฑลอุดร อีสาน

(โปรดดูบัญชีนามกรมทหารแต่ละกองพลในภาคผนวก จ. ประกอบ)

2.2 วิธีจัดและลักษณะการปกครองกองพล กองพลแต่ละกองพลมีผู้บัญชาการกองพลเป็นผู้รับผิดชอบดูแลกิจการโดยตลอด มีเสนาธิการกองพล ปลัดกรมบัญชาการ นายเวรเป็นผู้ช่วย รวมกันเรียกว่ากรมบัญชาการกองพล ในกรมบัญชาการมีเสมียนพนักงานตามสมควร ในกองพลหนึ่ง ๆ มีทหารราบ 2 กรม ทหารม้าหรือทหารพราน 1 กรม กรมทหารปืนใหญ่ 1 กรม กองพันพิเศษ 1 กองพัน กองพยาบาล 1 กอง มีศาลมณฑลทหารประจำทุกกองพล และมีศาลกรมทหารประจำเมืองในมณฑลที่มีกองทหารอยู่ด้วย[1]

กรมทหารราบ มีนายทหารชั้นนายพันเป็นผู้บังคับบัญชา เรียกว่าผู้บังคับการ อัตราเต็มของกรมทหารราบคือ 3 กองพัน กองพันหนึ่งมีนายทหารชั้นนายพันเป็นผู้บังคับบัญชาอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า ผู้บังคับกองพัน

กองพันแบ่งออกเป็น 4 กองร้อย มีนายทหารชั้นนายร้อยเป็นผู้บังคับกอง กองร้อยแบ่งเป็น 4 หมวด มีนายทหารชั้นนายร้อยเป็นผู้บังคับหมวดทุกหมวด อัตราเต็มของกองร้อยมีทหาร 250 คน

ในยามปกติ กรมทหารราบมีกำลังเพียง 1 กองพันเท่านั้น และผู้บังคับการทำหน้าที่บังคับกองพัน กองพันคงแบ่งเป็น 4 กองร้อย และกองร้อยแบ่งเป็น 4 หมวด แต่ในกองร้อยหนึ่ง ๆ มีทหารเพียง 100 คน ในยามศึกสงครามหรือเวลามีราชการพิเศษจึงจะระดมคนและจัดกรมทหารราบให้เต็มอัตรา

---

[1] พลตรี สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานารถ ลักษณะปกครองและวิธีจัดการในกรมทหารบก ตอนที่ 8 หน้า 31.

<u>กรมทหารราบที่ 1</u> มหาดเล็กรักษาพระองค์มีวิธีจัดเป็นพิเศษแปลกกว่ากรมอื่น ๆ คือ

(1) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงตำแหน่งนายพันเอก

(2) มีนายทหารชั้นนายพันเป็นรองผู้บังคับการอีก 1 นาย สำหรับช่วยผู้บังคับการบังคับบัญชา

(3) ในเวลาปกติ จัดเป็น 2 กองพัน ในกองพันหนึ่งมี 2 กองร้อย มีนายทหารชั้นนายพันเป็นผู้บังคับกองพัน กองพันที่ 1 ตั้งอยู่ที่บริเวณสวนดุสิต กองพันที่ 2 อยู่ในพระบรมมหาราชวัง

<u>กรมทหารราบที่ 11</u> รักษาพระองค์ มีนายพลเอก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราช ทรงดำรงตำแหน่งนายพันเอกพิเศษ นอกนั้นจัดแบบเดียวกับกรมอื่น ๆ

<u>กรมทหารราบที่ 4</u> นายพลเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ทรงดำรงตำแหน่งนายพันเอกพิเศษ นอกจากนั้นจัดแบบเดียวกับกรมอื่น ๆ

<u>กรมทหารม้าหรือกรมทหารพราน</u> มีนายทหารชั้นนายพันเป็นผู้บังคับการแบ่งออกเป็น 2 กองร้อย มีนายทหารชั้นนายร้อยเป็นผู้บังคับกอง กองร้อยแบ่งเป็น 4 หมวด มีนายทหารชั้นนายร้อยเป็นผู้บังคับหมวด กองร้อยทหารม้ามีอัตราทั้งในยามปกติและยามสงคราม 100 คน

กองร้อยทหารพรานในเวลาสงครามมีอัตรา 250 คน ยามสงบมีอัตรา 100 คน

<u>กรมทหารปืนใหญ่</u> มีนายทหารชั้นนายพันเป็นผู้บังคับการ ในเวลาสงครามแบ่งเป็น 3 กองร้อย มีนายทหารชั้นนายร้อยเป็นผู้บังคับกอง กองร้อยหนึ่งแบ่งเป็น 2 หมวด มีนายทหารชั้นนายร้อยเป็นผู้บังคับหมวด หมวดหนึ่งมีปืน 2 กระบอก รวมกองร้อยหนึ่งมี 4 กระบอก

ในเวลาปกติกรมทหารปืนใหญ่มีแต่ 2 กองร้อยเท่านั้น

<u>กองพันพิเศษ</u> ประกอบไปด้วยกองร้อย 3 กองร้อย อยู่ในบังคับบัญชาของนายทหารชั้นนายพัน กองร้อยทั้ง 3 คือ

(1) กองนักเรียนนายสิบ เป็นกองสำหรับรวบรวมพลทหารจากกรมต่าง ๆ ในกองพลมาศึกษาวิชา เพื่อที่จะได้รับราชการในหน้าที่นายสิบต่อไป มีนายร้อยเป็นผู้บังคับกอง

(2) กองทหารช่าง มีนายร้อยเป็นผู้บังคับกอง แบ่งเป็น 4 หมวด มีนายร้อยเป็นผู้บังคับหมวด อัตราเต็ม 250 คน อัตรายามสงบ 100 คน

(3) กองพาหนะ มีนายร้อยเป็นผู้บังคับการ มีหน้าที่ในการจัดการในเรื่องพาหนะสำหรับรับส่งทหารเดินทางไปมาทั้งทางบกและทางเรือ

ในกองพันที่ 1 รักษาพระองค์ กองพลที่ 2 กองพลที่ 3 ไม่มีกองพันพิเศษ เพราะกองทหารช่าง กองทหารพาหนะในกองพลนั้น ๆ ได้มารวมกันเข้าเป็นกรมทหารช่าง รักษาพระองค์ และกรมทหารพาหนะรักษาพระองค์

<u>กองพยาบาล</u> มีนายแพทย์เป็นผู้บังคับบัญชา มีหน้าที่พยาบาลคนไข้ในกองพลที่ประจำอยู่

<u>กองทหารพิเศษในกองทัพบก</u> นอกจากกรมทหารต่าง ๆ ที่รวมเป็น 10 กองพลแล้ว ยังมีกองทหารพิเศษขึ้นอยู่ในกองทัพบกอีก คือ

(1) โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม

(2) โรงเรียนนายร้อยชั้นประถม

โรงเรียนทั้ง 2 นี้ มีนายทหารชั้นนายพันเป็นผู้บังคับการ แบ่งออกเป็น 2 กองร้อย มีนายร้อยเป็นผู้บังคับกอง กองร้อยแบ่งออกเป็น 4 หมวด มีนายร้อยบังคับหมวด

โรงเรียนทั้ง 2 ขึ้นอยู่ในบังคับบัญชาของผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก ซึ่งเป็นนายทหารชั้นนายพล และเป็นหัวหน้ากรมบัญชาการโรงเรียนทหารบก อันมีหน้าที่อำนวยการศึกษา

ของทหาร ผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกมีอำนาจบังคับบัญชาโรงเรียนนายร้อยทั้ง 2 เช่นเดียวกับผู้บังคับกองพลบังคับบัญชากรมทหารที่ขึ้นในกองพล[1]

การจัดกำลังกองทัพบกเป็น 10 กองพล และวางกำลังเหล่านั้นไว้ในพื้นที่ซึ่งนักการทหารในสมัยนั้นเห็นว่าเป็นจุดสำคัญในการป้องกันรักษาประเทศในครั้งนั้น (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นการจัดซึ่งนักการทหารในสมัยปัจจุบันก็ยอมรับว่าเป็นการจัดและการวางกำลังกองทัพบกที่สามารถจะป้องกันรักษาประเทศได้จริง และเป็นการจัดตามอุดมคติที่นักการทหารไทยพึงประสงค์ เป็นแผนการจัดที่ได้พิจารณาปัญหาอย่างรอบคอบทุกด้าน[2]

การจัดทหารเรือหลังวิกฤตกาล ร.ศ. 112

การปฏิรูปกองทัพเรือให้เป็นกองทัพที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมกับกาลเวลาและสถานการณ์ของประเทศ มิใช่สิ่งที่จะกระทำได้โดยง่ายหรือปรากฏผลได้ในเร็ววัน แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเอาพระทัยใส่ทนุบำรุงอยู่เสมอนับแต่เริ่มตั้งกรมทหารเรือ พระองค์ได้ทรงคัดเลือกเจ้านายที่มีความสามารถเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นผู้บังคับบัญชากรมทหารเรือ มีพระบรมราชโองการสั่งต่อเรือรบเหล็กจากต่างประเทศ เช่น เรือรานรุกไพรี (ลำที่ 2) เรือมกุฎราชกุมาร เรือมูรธาวสิตสวัสดิ์ (ลำที่ 2) เรือพาลีรั้งทวีป และเรือสุครีพครองเมือง เป็นต้น นอกจากนั้นยังทรงจ้างชาวต่างประเทศที่มีความรู้ทางกองทัพเรือเข้ามารับราชการในกรมทหารเรือ ด้วยทรงหวังว่าจะช่วยสร้างกองทัพเรือของไทยให้เป็นกองทัพเรือที่เข้มแข็ง ทันสมัย มีประสิทธิภาพ แต่กิจการทหารเรือก็ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ดังปรากฏในการรบที่ปากอ่าวไทย เมื่อครั้งวิกฤตกาล ร.ศ. 112 กองทัพเรือไทยอยู่ในสภาพไม่พร้อมรบ กิจการทหารเรือประสบกับปัญหาหลายด้าน แต่เมื่อมองดูจากภายนอกคนส่วนใหญ่หรือแม้แต่คณะเสนาบดีในขณะนั้นต่างรู้สึก

---

[1]พลตรี สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานารถ ลักษณะปกครองและวิธีจัดการในกรมทหารบก หน้า 38 – 41.

[2]พลเอก จิตติ นาวีเสถียร คำชี้แจงสรุปของกองทัพบกไทย หน้า 4/10.

ว่าก็จการทหารเรือดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีระเบียบแบบแผน ดังปรากฏในแผนการปฏิรูปการทหาร ปี พ.ศ. 2437 ของคณะเสนาบดีว่า

> "... ส่วนกรมทหารเรือนั้น นับว่าเป็นการซึ่งได้จัดเข้าแบบแผนได้เกือบจะดีอยู่แล้ว ยังอยู่แต่จะต้องบำรุงแลให้เป็นการเกี่ยวเนื่องกับการทหารอย่างอื่น ..."[1]

ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเนื่องมาจากนิสัยของคนไทยซึ่งมักจะเชื่อมั่นในสติปัญญาและความสามารถของชาวต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวตะวันตก เมื่อกรมทหารเรือมีชาวต่างประเทศรับราชการอยู่มากก็เกิดความรู้สึกมั่นใจในกิจการทหารเรือ ทำให้กรมทหารเรือไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร การสร้างสรรค์ความเจริญโดยอาศัยสติปัญญาของชาวต่างประเทศมักจะไม่ประสบผลสำเร็จสมบูรณ์ตามเป้าหมาย ดังปรากฏในหนังสือกราบทูลของกรมหมื่นบวรวิศรราชหฤทัย ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2445 ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า

> "... การในทหารเรือที่ทำมาแล้วแต่ก่อน เป็นแต่เห็นการเรียบร้อยภายนอก แท้จริงที่พระยาชลยุทธรับราชการมา เปนจงรักภักดีต่อตัวเองมากกว่าต่อการงานที่ทำ เพราะธรรมดาการงานอันใดที่ได้จัดเข้าระเบียบมานับด้วยสิบปี ย่อมจะมีเฟาน์เดชั่นอะไร ๆ ติดอยู่ แต่กรมทหารเรือไม่มีเลย แต่ถ้าจะพูดตามการที่เปนจริงจะติโทษพระยาชลยุทธว่าไม่ได้ทำการเพื่อให้มีหลักฐานก็ไม่ได้ เพราะความคิดพระยาชลยุทธเปนคนต่างประเทศ ไม่ได้คิดปลูกฝังวงษ์ตระกูลในตวันออกนี้ เมื่อหักเรี่ยวหักแรงทำการให้พอเปนไปได้คราวหนึ่งก็เปนชื่อเสียงอันดีสำหรับตัวพออยู่แล้ว แลเมื่อออกจากราชการ ๆ เสียลงยิ่งช้าเปนเกียรติยศยิ่งขึ้นอีกที่ว่าใครทำเสมอเหมือนไม่ได้ ตามความเห็นของข้าพระพุทธเจ้า เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าเปน

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 1/8 เรื่องจัดราชการกระทรวงกลาโหม ลงวันที่ 23 มิถุนายน ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

การจำเป็นที่จะต้องคิดให้การอยู่ในมือไทย ถึงแม้ว่าจะเสื่อมทรามไปชั่วคราว ก็ยังมีเฟาน์เดชั่นดำรงอยู่ เพื่อคนชั้นหลังที่จะได้เล่าเรียนแลปรถนาหาความดี ไม่ได้มีช่วงแข่งขันกันเพื่อจะทำการให้เป็นประโยชน์ขึ้นได้ดีกว่าที่จะใช้ยุโรเปียน ออฟฟิศเซออยู่ เพราะการทหารถ้ายังต้องใช้คนต่างชาติอยู่ตราบใด ก็ต้องนับว่ายังเป็นกัมลออยู่ตราบนั้น เพราะเมื่อถึงการขับขัน คนที่ตั้งอยู่ในที่สำคัญจะทิ้งน่าที่เสียการนั้น ก็คงทำตามปอลิตเดิลอีกอโนมี ก็จะต้องกล่าวว่าบรรดาเงินที่เสียมาแล้ว เก้าปี สิบปี ย่อมเป็นนอนโปรดักติฟเอกซ์เพนซ์ ..."[1]

การที่จะกล่าวว่า กิจการทหารเรือไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เพราะชาวต่างประเทศที่รับราชการอยู่ไม่จงรักภักดีต่อประเทศไทยอย่างแท้จริง ย่อมเป็นการไม่ถูกต้องนัก เพราะกรมทหารเรือยังมีปัญหาด้านอื่น ๆ อีกหลายด้าน และแต่ละปัญหามีความซับซ้อนยากแก่การแก้ไข อาทิเช่น

1. <u>ปัญหาของกรมทหารเรือ</u>

1.1 <u>การจัดระเบียบบริหารและการบังคับบัญชา</u> กรมทหารเรือเป็นกรมที่จัดระเบียบบริหารและบังคับบัญชาได้ลำบาก เพราะกรมนี้เป็นกรมที่ก่อตั้งขึ้นด้วยการรวมกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือเห็นว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับกิจการทหารเรือเข้าด้วยกัน จึงทำให้กรมนี้มีหน่วยรองที่มีเทคนิคต่างกันหลายสาขา เช่น หน่วยเรือ หน่วยซ่อมเรือ หน่วยทหารบกแบก ฯลฯ ยากที่จะหาผู้บังคับบัญชาที่มีความรอบรู้ในทุกสาขางานมาเป็นผู้บริหาร

1.2 <u>ขาดผู้บังคับบัญชาที่มีความรู้ในวิชาการทหารเรือ</u> ตลอดเวลาอันยาวนานนับแต่ตั้งกรมทหารเรือขึ้นมา กรมทหารเรือต้องอาศัยชาวต่างประเทศในการบังคับบัญชาและฝึกสอน เพราะขาดคนไทยที่ได้รับการศึกษาในวิชาทหารเรือโดยตรง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2434 หม่อมราชวงศ์ พิณ สนิทวงศ์ คนไทยคนแรกที่ไปศึกษาวิชาทหารเรือจากประเทศ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 บ. 2 ข. 1/37</u> กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย กราบทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 11 พฤษภาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445).

ดนมาร์กได้กลับเข้ามารับราชการเป็นนายร้อยตรีในกรมทหารเรือ[1] แต่ยังมีวัยวุฒิน้อยและมีศักดิ์ต่ำ จึงยังไม่มีบทบาทในการปรับปรุงงานต่าง ๆ ในกรมทหารเรือให้ดีขึ้นได้ ต่อมาในปี พ.ศ. 2440 นายฉาง แสงชูโต สำเร็จวิชาทหารเรือจากประเทศอังกฤษเข้ามารับราชการเป็นคนที่ 2 การยังดำเนินไปเช่นเดิม ในที่สุด ปี พ.ศ. 2443 พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ ได้สำเร็จการศึกษาวิชาทหารเรือจากประเทศอังกฤษกลับมารับราชการในกองทัพเรือ ในขณะนั้นพลเรือตรี กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เสนาบดีกระทรวงกลาโหม เป็นผู้รั้งตำแหน่งผู้บัญชาการกรมทหารเรือ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ทรงพอพระทัยในการปฏิบัติงานของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์มาก ทรงยกย่องว่าเป็นผู้มีความรู้จริง และมีความกระตือรือร้นที่จะทำงาน[2] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงหวังว่า พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นี้จะเป็นกำลังของพระองค์ในการปฏิรูปการทหารเรือ แต่เนื่องจากยังทรงพระเยาว์และพระทัยร้อน เมื่อทรงประสบกับความไม่เป็นระเบียบในกรมทหารเรือก็ทรงพยายามแก้ไขอย่างรวดเร็วตามพระนิสัย จึงทำให้เกิดเรื่องวุ่น ๆ ขึ้นในกรมทหารเรือถึงกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต้องทรงขอให้กรมหลวงดำรงราชานุภาพและกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดาทรงวิเคราะห์หาสาเหตุดังกล่าว ซึ่งทั้งสองพระองค์ทรงรายงานกราบทูลว่า

> "... ความหยุกหยิกลึกซึ้งที่มีอยู่ในกรมทหารเรือ แต่ไม่พอจะเข้าใจได้ตลอดว่าเพียงไร แลเป็นการอย่างใด ... เพราะฉะนั้นเวลาระหว่างนี้เห็นด้วยเกล้าว่า ถ้าพระองค์อาภากรเกี่ยวข้องแก่การบัญชาการกรมทหารเรือยิ่งน้อยเท่าใดไปก่อนยิ่งเป็นการดี ..."[3]

---

[1] <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 8 (3 พฤษภาคม ร.ศ. 110) หน้า 37.

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 14/53</u> กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 22 มิถุนายน ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443).

[3] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 14/60</u> กรมหลวงดำรงราชานุภาพและกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไม่ปรากฏวันที่ เดือนตุลาคม ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443).

ปัญหาของกรมทหารเรือยังไม่สามารถแก้ไขให้ลุล่วงไปได้ ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต เสด็จไปทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือด้วยเหตุผลที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาว่า

"... เห็นว่าราชการในกรมทหารเรือเวลานี้ไม่เป็นการเรียบร้อยตามที่ควรจะเป็น ครั้นจะให้แต่ผู้รู้การเดินเรือเป็นผู้บัญชาการปกครองกรมก็จะไม่เป็นที่เรียบร้อยได้ เห็นว่าเจ้าเป็นผู้มีความสามารถแลกวามเพียรพอจะจัดการให้เป็นระเบียบเรียบร้อยได้ จึงขอตั้งให้เป็นผู้บัญชาการทหารเรือแต่นี้ไป ..."[1]

ในที่สุดกรมทหารเรือก็ยังต้องอาศัยทหารบกเป็นผู้บังคับบัญชาอยู่ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1.3 <u>การแตกแยกระหว่างข้าราชการหัวเก่าและหัวใหม่ในกรมทหารเรือ</u>

ปัญหานี้ปรากฏหลักฐานในหนังสือ "บันทึกความทรงจำบางเรื่อง" ของหม่อมเจ้าจิรประสงค์สมบริพัตรว่า

"... งานของทหารเรือกำลังยุ่งเป็นลูกหนี้ห้างอิสท์เอเชียติคอยู่กับบาท และข้าราชการทหารเรือกำลังแตกแยกกันเป็นพวกหัวใหม่พวกหนึ่ง พวกหัวเก่าพวกหนึ่ง ... เมื่อเสด็จ (กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต) ไปถึงกรมทหารเรือก็ยังไม่ทรงทราบว่าจะจัดการอย่างไร เพราะหาหลักฐานข้อบังคับ คำสั่ง แบบแผนจะปฏิบัติราชการไม่ได้แม้แต่อย่างเดียว บันทึกคำสั่งไม่มีเลย ปฏิบัติงานกันแต่ตามบ้าน ใครเคยทำอย่างไรก็ทำไปอย่างเคย ต้องเชิญท่านผู้ใหญ่ที่เป็นหัวหน้าหน่วยต่าง ๆ และกรมหลวงชุมพรฯ มาอธิบายการปฏิบัติราชการตามที่พระราชพวกหัวหน้าหน่วยเหล่านั้นก็ไม่พูดจากันเพียงนั่งทำงานอยู่คนละห้อง [illegible]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 14/72</u> สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงกรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2447).

ควรถามกันด้วยวาจาก็ต้องเขียนจดหมายถามกัน ซึ่งทำให้งานล่าช้า พวกหัวใหม่ที่กล่าวข้างต้นได้แก่กรมขุนชุมพรฯ และพระยามหาโยธา (ฉ่าง แสงชูโต) พวกหัวเก่าได้แก่พระยาราชสงคราม (กร หงสกุล) พระยานาวพลพยุหรักษ์ (ชม ภูมิรัตน์) พระศรสำแดง และยังมีอีกหลายท่าน ..."[1]

สาเหตุดังกล่าวมีส่วนทำให้กิจการทหารเรือของไทยดำเนินไปอย่างล่าช้าและสับสน ในขณะที่กิจการทหารบกรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว นับแต่การวางนโยบายปฏิรูปการทหารใหม่ในปี พ.ศ. 2437 แต่กิจการทหารเรือชะงักงันอยู่เกือบสิบปี

2. <u>การจัดส่วนราชการทหารเรือในปี พ.ศ. 2446</u>

ในปี พ.ศ. 2446 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม (ในขณะนั้น) ทรงรั้งตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือ สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดชจึงทรงปรึกษากับพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ (กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์) เพื่อจัดส่วนราชการกองทัพเรือเสียใหม่ให้เหมาะสมขึ้น โดยแบ่งราชการออกเป็นกรมใหญ่ ๐ 5 กรม คือ

1) <u>กรมปลัดทัพเรือ</u> มีหน้าที่บังคับบัญชากองเรือและกองทหาร ซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับการรบ และประจำรักษาราชการทั่วไป แบ่งราชการออกเป็น 6 กอง คือ

(1) กองเรือ บังคับการเรือและคน ซึ่งเกี่ยวกับการรบทางทะเล

(2) กองพาหนะ บังคับการเรือในราชการทั่วไปที่ไม่เกี่ยวกับทะเล

(3) กองป้อม บังคับการป้อมและคนประจำป้อม รับราชการในป้อม

(4) กองแพทย์

---

[1]หม่อมเจ้าหญิง ประสงค์สม บริพัตร <u>บันทึกความทรงจำบางเรื่อง</u> หน้า 1 – 2.

(5) กองช่างกล

(6) กองแตร

2) <u>กรมยกรบัตรทหารเรือ</u> บังคับบัญชาการเงินและสรรพวุธยุทธภัณฑ์ แบ่งเป็น 3 กอง คือ กองการเงิน กองยุทธภัณฑ์ และกองสรรพาวุธ

3) <u>กรมเสนาธิการ</u> มีหน้าที่รวบรวม เรียบเรียง ข้อบังคับและวางแบบแผนสืบเหตุทั้งปวง กรมยุทธศึกษาก็รวมอยู่ในกรมนี้ด้วย แบ่งส่วนราชการเป็น 5 กอง คือ กองโรงเรียนนายเรือ กองโรงเรียนนายร้อย กองโรงเรียนพลทหาร กองแผนที่ทะเล และกองรายงาน

4) <u>กรมทะเบียน</u> มีหน้าที่ถือทะเบียนเกณฑ์ทหาร จำหน่ายคน ตลอดจนพิจารณาคดีในการทหารเรือ แบ่งส่วนราชการเป็น 3 กองคือ กองทะเบียนกรุงเทพฯ กองทะเบียนหัวเมือง และกองพิจารณา

5) <u>กรมยุทธโยธา</u> มีหน้าที่บังคับบัญชาการช่างทั้งหลาย แบ่งส่วนราชการเป็น 3 กอง คือ กองอู่ กองโรงเครื่องจักร และกองช่างไม้

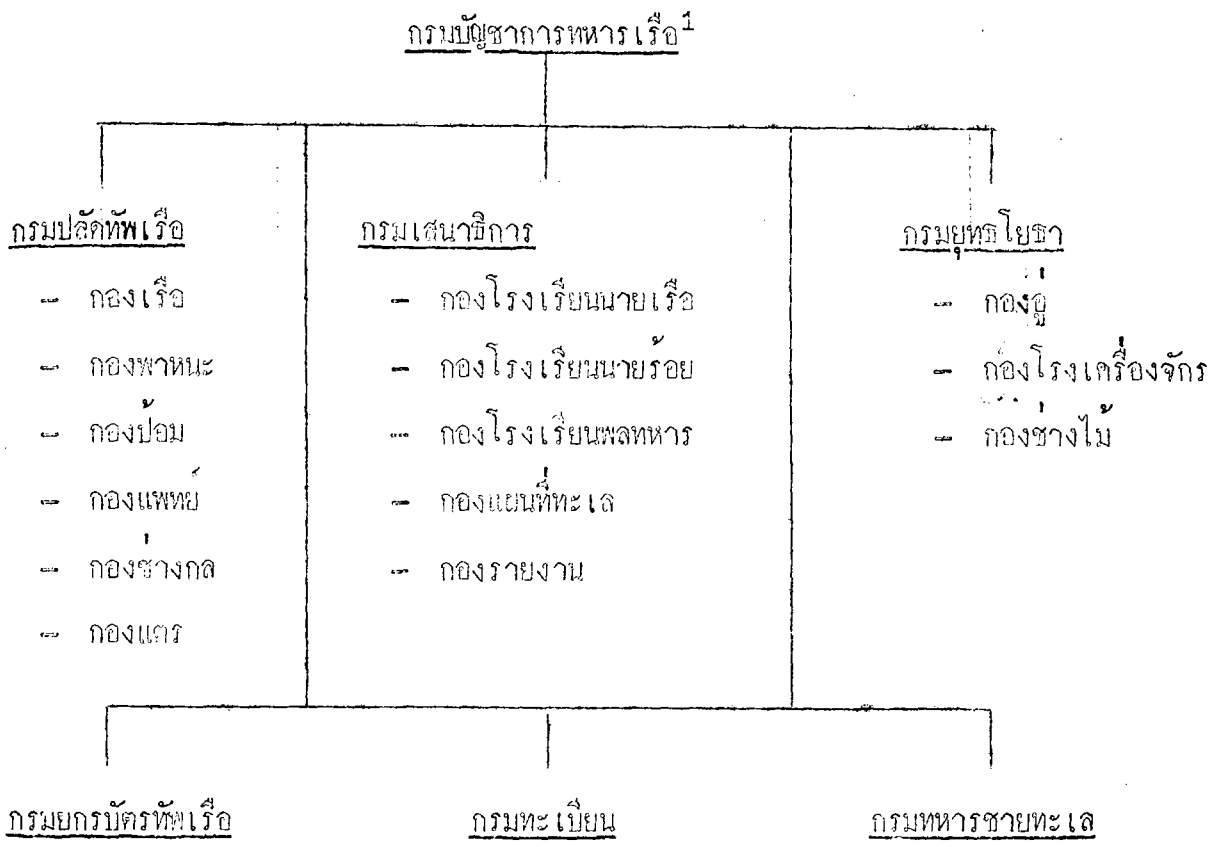
6) <u>กรมทหารชายทะเล</u> ตั้งขึ้นใหม่สำหรับบังคับบัญชากองทหารประจำรักษาราชการชายทะเลทั่วไป[1]

(โปรดดูแผนภูมิแสดงการจัดกรมทหารเรือในปี พ.ศ. 2446 ประกอบ)

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 14/39</u> สำเนาที่ 2/27 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 6 เมษายน ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446)

แผนภูมิที่ 18 แสดงการจัดกรมทหารเรือ ปี พ.ศ. 2446

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 14/39 สำเนาที่ 2/27 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 6 เมษายน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2446) และ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 20 (เมษายน ร.ศ. 122) หน้า 76.

การจัดส่วนราชการทหารเรือในปี พ.ศ. 2446 เป็นการวางโครงร่างของราชการกรมทหารเรือให้เป็นระเบียบแบบแผนเป็นครั้งแรก แต่การแบ่งส่วนปริมาณงานของแต่ละกรมยังไม่สมดุลย์กัน จะเห็นได้ว่ากรมปลัดทัพเรือมีราชการมาก ดังนั้นเมื่อสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิตทรงเข้าดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือในปี พ.ศ. 2447 จึงได้ทรงปรับปรุงส่วนราชการในกรมทหารเรือเสียใหม่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

3. <u>การปรับปรุงส่วนราชการทหารเรือในปี พ.ศ. 2447</u>

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ ได้ทรงปรับปรุงส่วนราชการในกรมทหารเรือเสียใหม่ในปี พ.ศ. 2447 โดยแบ่งส่วนราชการออกเป็น 5 กรม ดังนี้คือ

(1) <u>กรมบัญชาการกลาง</u> มีผู้บัญชาการกรมทหารเรือเป็นประธาน มีหน้าที่บังคับปกครองและรับผิดชอบในราชการทั้งปวงในกรมทหารเรือ แบ่งหน่วยงานรองออกเป็น 3 แผนก คือ

(1) <u>กรมปลัดทัพเรือ</u> มีหน้าที่รวบรวมหนังสือไปมาของกรมทหารเรือนำเสนอผู้บัญชาการและเก็บบันทึก กับมีหน้าที่รับคำสั่งของผู้บัญชาการเป็นครั้งคราว และบังคับบัญชากองแพทย์ทหารเรือและโรงพยาบาลด้วย

(2) <u>กรมยกรบัตรทัพเรือ</u> มีหน้าที่อำนวยการและตรวจตราควบคุมการเบิกจ่ายและซื้อหา แบ่งเป็น 4 แผนก คือ แผนกเวรเงิน แผนกเวรสรรพาวุธ แผนกเวรยุทธภัณฑ์และอาภรณ์ กับแผนกเวรเสบียงและเลี้ยง

(3) <u>กรมทะเบียนทหารเรือ</u> มีหน้าที่อำนวยการ ติดตามคนเข้ารับราชการ ถือทะเบียนบัญชีสังกัดกรมทหารเรือ มีหน้าที่พิจารณาความต่าง ๆ ในกรมทหารเรือในกรุงเทพฯ และรับผิดชอบในการคุมขังผู้ต้องโทษในกรุงเทพฯ แบ่งหน่วยงานย่อยเป็น 4 แผนก คือ แผนกเวรทะเบียนกรุงเทพฯ แผนกเวรทะเบียนหัวเมือง แผนกเวรพิจารณา

และแผนกเวรคุมขัง[1]

2) กรมบัญชาการเรือกลและป้อม[2] เป็นกรมที่ตั้งขึ้นใหม่ แยกออกมาจากกรมปลัดทัพเรือ รองผู้บัญชาการกรมทหารเรือเป็นผู้บัญชาการกรม มีหน้าที่บังคับบัญชาบรรดาทหารประจำเรือกลและป้อม อำนวยการฝึกหัดในกระบวนรบทางเรือและป้อมตลอดจนการเดินเรือ กับรับผิดชอบในการรักษาเรือและป้อมในบังคับบัญชา รวมทั้งอาวุธยุทธภัณฑ์และเครื่องแต่งกายของทหารในเรือและในป้อมนั้น ๆ แบ่งการบังคับบัญชาลงตามลำดับชั้นดังนี้

(1) เรือกลไฟขนาดใหญ่ แต่ละลำนับเป็นกองทหารกองหนึ่ง ต่างลำต่างขึ้นกับกรมบัญชาการเรือกลและป้อมโดยตรง

(2) กองเรือกลไฟเล็ก รวมเรือกลไฟเล็กทุกลำเป็น 1 กอง

(3) ป้อมต่าง ๆ ป้อมหนึ่ง ๆ จัดเป็นกองทหารกองหนึ่ง ต่างกองต่างขึ้นกับกรมบัญชาการเรือกลและป้อมโดยตรง

(4) กองช่างกล มีหน้าที่ตรวจและแนะนำการซ่อมเรือ และฝึกหัดช่างกลสำหรับประจำเรือต่าง ๆ

(5) กองทุ่นระเบิด มีหน้าที่จัดทำทุ่นระเบิดต่าง ๆ และวางสายทั่วไป

---

[1]กรมทหารเรือ คำสั่งกรมทหารเรือที่ 1/2552 "เรื่อง ระเบียบราชการกรมทหารเรือ" ลงวันที่ 2 มีนาคม ร.ศ. 122 กฎข้อบังคับทหารเรือ เล่มที่ 1 หน้า 67 (พ.ศ. 2447).

[2]กรมทหารเรือ คำสั่งที่ 342/10310 "เรื่อง โอนป้อมต่าง ๆ และโรงเรียนพลทหารตามจังหวัดชายทะเลไปขึ้นกับกรมทหารชายทะเล และเปลี่ยนชื่อกรมบัญชาการเรือกลไฟและป้อมเป็นกรมเรือกล" ลงวันที่ 8 มีนาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2449).

3) <u>กรมบัญชาการทหารเรือฝ่ายบกในกรุงเทพฯ</u> เป็นกรมซึ่งตั้งขึ้นใหม่ คือแยกกองพาหนะจากกรมปลัดทัพเดิมมารวมเป็นกรมยุทธโยธา มีหน้าที่บังคับบัญชาและปกครองทหารที่ไม่ประจำเรือและป้อม คือ ทหารที่อยู่บนบกและลงเรือชั่วคราว ตลอดจนโรงงานและคลังหลวง มีหน้าที่อำนวยการก่อสร้างและซ่อมแซมต่าง ๆ รวมทั้งการจัดและการรักษาเรือพาย เรือแจวด้วย แบ่งส่วนราชการเป็น 5 กอง คือ กองอู่ กองพาหนะ กองช่างเหล็ก กองช่างไม้ และกองช่างเย็บ[1]

4) <u>กรมยุทธศึกษา</u> มีหน้าที่อำนวยการศึกษาวิชาทหารเรือ (กรมนี้ได้รวมหน้าที่กรมเสนาธิการทหารเรือซึ่งยุบเลิกไปเข้ามาด้วย) มีหน้าที่เรียบเรียงข้อบังคับแบบฝึกหัดการทหารและแบบเรียนต่าง ๆ เก็บ อำนวยการเขียนและพิมพ์แผนที่ซึ่งจะใช้ในการเดินเรือ แบ่งส่วนราชการเป็น 2 แผนก คือ กองโรงเรียนนายเรือ และกองแผนที่

5) <u>กรมบัญชาการทหารชายทะเล</u> ในปี พ.ศ. 2447 กรมนี้ยังไม่มีหน้าที่ราชการอะไรมากนัก เพียงแต่รวบรวมกองทหารชายทะเลทั้งที่บางพระและมณฑลจันทบุรี และจัดการฝึกหัดคนเหล่านั้น ซึ่งต่อมาได้จัดเป็นกองร้อยต่าง ๆ 7 กองร้อย ในปี พ.ศ. 2450 ได้โอนป้อมต่าง ๆ และโรงเรียนพลทหารเรือทางหัวเมืองชายทะเลจากกรมเรือกลและป้อมมาขึ้นอยู่ในกรมนี้[2]

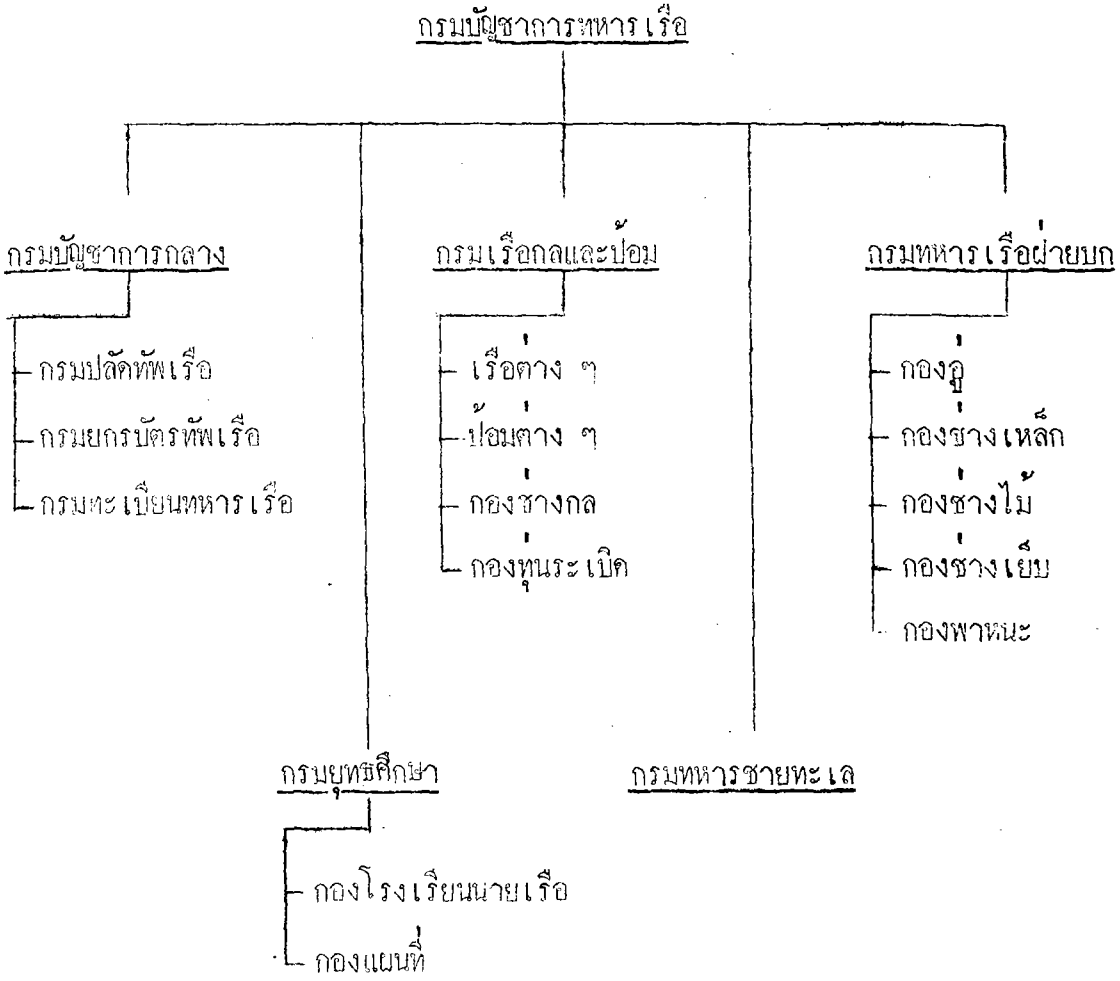
(โปรดดูแผนภูมิแสดงการจัดกรมทหารเรือในปี พ.ศ. 2447 ประกอบ)

---

[1]กรมทหารเรือ <u>คำสั่งที่ 7/1568</u> เรื่อง เปลี่ยนชื่อ "กรมบัญชาการทหารเรือชั้นบก" เป็น "กรมบัญชาการทหารเรือฝ่ายบก" ลงวันที่ 4 มีนาคม ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2447).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 14/39</u> สำเนาที่ 11/1534 กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 29 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2447).

แผนภูมิที่ 19 แสดงการจัดกรมทหารเรือในปี พ.ศ. 2447[1]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 14/39 สำเนาที่ 11/1534 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 29 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2447).

การจัดส่วนราชการกรมทหารเรือในปี พ.ศ. 2447 นี้ ได้ยกเลิกกรมเสนาธิการที่มีอยู่เดิมและตั้งกรมยุทธศึกษาขึ้นแทน เพราะตัวเสนาธิการในขณะนั้นคือ หม่อมไพชยนต์เทพ (หม่อมราชวงศ์พิณ สนิทวงศ์) ต้องไปปฏิบัติราชการที่อื่น นายทหารประจำกรมเสนาธิการมีอยู่ 2 – 3 นาย และเป็นนายทหารที่ไม่เคยรับการศึกษาในวิชาทหารเรือมาเลย จึงไม่สามารถทำการในหน้าที่ของกรมเสนาธิการที่กำหนดไว้ว่า "คิดเตรียมการให้พร้อมสำหรับสงคราม คิดจัดหากำลังทหาร เรือ อาวุธ คิดวิธีฝึกหัดให้ชำนาญการสงคราม และอำนวยการทัพในยามศึก" ได้ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิตทรงดำริว่ากรมทหารเรือยังไม่พร้อมที่จะจัดตั้งกรมเสนาธิการได้ มีไว้ก็เปลืองงบประมาณ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตยุบเสีย[1]

เนื่องจากกรมขุนนครสวรรค์วรพินิตไม่เคยทรงศึกษาวิชาการทหารเรือมาก่อน พระองค์จึงต้องทรงมีที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการทหารเรือ เพื่อถวายความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจการทหารเรือ เมื่อยุบเลิกตำแหน่งเสนาธิการทหารเรือเสียแล้ว พระองค์จึงทรงแต่งตั้งให้กรมหมื่นชุมพรเขต-อุดมศักดิ์ รองผู้บัญชาการทหารเรือกระทำหน้าที่แทน และทรงตั้ง "กองรองผู้บัญชาการ" ขึ้น เพื่อให้รองผู้บัญชาการมีผู้ช่วย (staff) สำหรับทำหน้าที่ที่เคยเป็นหน้าที่ของกรมเสนาธิการ กล่าวคือ จัดทำแบบแผนทางด้านการทหารเรือ และเป็นที่ปรึกษาทางด้านวิชาการของผู้บัญชาการทหารเรือ พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมเรือกลและป้อมด้วย จึงทรงมีภาระทางการงานมาก ในที่สุดต้องทรงย้ายมาดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการเพียงตำแหน่งเดียว[2] ในขณะนั้นกองแผนที่ทะเลได้สังกัดอยู่

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 14/39 สำเนาที่ 11/1534 กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 29 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2447).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 14/72 สำเนาที่ 23/6724 กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 20 ตุลาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

กับกองรองผู้บัญชาการด้วย กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ต้องทรงทำหน้าที่เสนาธิการโดยไม่มีนายทหารที่มีความรู้ทางทหารเรือเป็นผู้ช่วยเลย เพราะนายทหารที่สำเร็จวิชาการทหารเรือจากต่างประเทศ ต่างต้องทำหน้าที่บังคับบัญชาเรือและกรมกองอื่น ๆ ไม่สามารถถอนมาได้ นายทหารเรือใหม่ ๆ ที่รู้การทหารเรือก็ยังไม่มี ต่อมาเมื่อเจ้ากรมยุทธศึกษา (หม่อมไพชยนต์เทพ) ลาออกจากราชการ ไม่มีคนบริหารงานทางด้านการศึกษา กรมทหารเรือจึงจัดให้กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ รองผู้บัญชาการดำรงตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษาอีกตำแหน่งหนึ่ง และได้ยกเลิกกองรองผู้บัญชาการเสียเพื่อประหยัดงบประมาณ แล้วโอนงานฝ่ายเสนาธิการทั้งหมดไปรวมอยู่ในกรมยุทธศึกษา ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ (staff) อยู่บ้างแล้ว

การจัดส่วนราชการกรมทหารเรือตามแบบนี้ใช้ไปจนกระทั่งปี พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนฐานะกรมทหารเรือขึ้นเป็นกระทรวงทหารเรือ จึงได้มีการปรับปรุงการจัดระเบียบราชการกรมทหารเรือใหม่อีกครั้ง

การปฏิรูปขบวนการยุติธรรมของทหาร

1. กำเนิดของกฎหมาย วิธีพิจารณาความ และกิจการศาลทหาร

กฎหมาย วิธีพิจารณาความ และกิจการของศาลทหาร ถือกำเนิดมาจากแหล่งต่าง ๆ โดยสรุปดังนี้คือ

1) ศาลกรมกลาโหม แต่โบราณมาการศาลและการพิจารณาความรวมอยู่กับราชการฝ่ายปกครอง ซึ่งจัดแบ่งไว้เป็น 6 กรมใหญ่ ๆ ได้แก่ กรมมหาดไทย กรมกลาโหม กรมเมือง กรมวัง กรมคลัง และกรมนา เมื่อคดีเกิดขึ้นกับบุคคลที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของราชการกรมใดก็มีศาลของกรมนั้นพิจารณาคดี เช่น เกิดคดีขึ้นกับคนในบังคับของกรมกลาโหม ศาลของกรมกลาโหมเป็นผู้พิจารณาความ เป็นต้น

2) ข้อบังคับของกรมทหาร เช่น ข้อบังคับของกรมทหารมหาดเล็ก ปี พ.ศ. 2420 ส่วนที่เกี่ยวกับผู้รักษากฎหมายข้อบังคับทั้งปวงว่า ถ้ามีคดีเกี่ยวข้องในกรมทหาร หรือทหารต่อทหารเป็นความกันเอง ผู้สอนธรรมกับปลัดกรมเป็นผู้ชำระว่ากล่าวและปรึกษาโทษ แยกพิจารณาความดังนี้

(1) ความที่ชำระในโรงทหาร ถ้าทหารมหาดเล็กมีถ้อยความต่อกันประการใดให้ว่ากันในกรม ถ้ามีผู้อื่นมายื่นเรื่องราวกล่าวโทษทหารมหาดเล็กประการใดให้ยื่นเรื่องราวต่อ "แอดยุแตนท์" ให้แอดยุแตนต์นำเสนอที่ประชุมออฟฟิศ แล้วแต่ผู้รับพระบรมราชโองการจะบังคับให้ผู้ใดตัดสินเปรียบเทียบกับความเถ้าแก่ตามแต่จะตกลงกัน ถ้าฝ่ายโจทก์ไม่ยอมความเปรียบเทียบก็ให้ฟ้องร้องโรงศาลตามธรรมเนียม ถ้าทหารจะเป็นความกับผู้อื่นให้ไปฟ้องร้องยังโรงศาลตามประเพณีบ้านเมือง

(2) ทหารที่ต้องคดีที่ศาลทั้งปวง ถ้าทหารหมู่ใดกรมใดต้องคดีในโรงศาล ให้มีหมายมายังแอดยุแตนต์นำขึ้นเสนอผู้รับพระบรมราชโองการ ให้ผู้รับพระบรมราชโองการหาตัว "กัปตัน" ใน "กัมปะนี" มาถามชื่อเสียง ได้ความแน่แล้วให้นำตัวทหารมาส่งอย่าให้เนิ่นช้า ถ้ามีเหตุขัดข้องประการใดให้ผู้รับพระบรมราชโองการนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

(3) ถ้าทหารเป็นโจทก์ฟ้องความที่โรงศาลหรือเป็นจำเลยที่ศาลใด ให้ผู้รับพระบรมราชโองการเอาใจใส่ให้ "นอนคอมมิชันออฟฟิเซอ"ในกองร้อยนั้น หรือกองร้อยอื่น เอาใจใส่ให้ผู้เป็นความนั้นได้รับความยุติธรรม เป็นต้น[1]

3) ประกาศพระราชกำหนดกฎหมายทหาร ยกตัวอย่างเช่น ประกาศจัดตั้งกรมยุทธนาธิการ พ.ศ. 2430 ข้อ 8 ข้อ 9 และข้อ 12 ซึ่งให้อำนาจในการออกกฎหมาย จัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องด้วยกฎหมาย ข้อบังคับทหารบก ทหารเรือ แก่ผู้บังคับบัญชาการทั่วไป เจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก เจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารเรือ ดังนี้คือ

> "ข้อ 8 อำนาจหน้าที่ของผู้บัญชาการทั่วไป เรียกว่าคอมมานเดออินชีฟ มีกำหนดดังนี้

---

[1]กรมพระธรรมนูญ ประวัติกระบวนการยุติธรรมทหาร หน้า 13.

(1) ให้บังคับบัญชาการทั้งปวงในกรมทหารได้ตลอดทั่วไป เป็นสิทธิขาด ตามคำสั่งที่จะมีต่อไปเป็นคราว ๆ และข้อกฎหมายสำหรับกรมทหาร

...

ข้อ 9 เจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยบัญชาการทหารบกที่เรียกว่า "แอดยุแตนต์เยเนอราล" มีหน้าที่ดังนี้

(1) ให้จัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องด้วยกฎหมายข้อบังคับทหารบก

...

(4) ให้จัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องด้วยถ้อยความในการทหารบก

ข้อ 12 เจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยบัญชาการทหารเรือที่เรียกว่า "สเกรตารี ตูชิเนวี" มีหน้าที่ดังนี้

(1) จัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายข้อบังคับทหารเรือ

..."[1]

นอกจากประกาศจัดทหาร พ.ศ. 2430 ที่ยกตัวอย่างนี้แล้ว ยังมีพระราชบัญญัติจัดการกรมยุทธนาธิการ พ.ศ. 2433 พระราชบัญญัติแก้ไขหน้าที่กรมยุทธนาธิการเสียใหม่ พ.ศ. 2435 ซึ่งล้วนเป็นพื้นฐานหรือต้นกำเนิดของขบวนการยุติธรรมของทหารก่อนการปฏิรูป (ขบวนการยุติธรรมของทหาร) ทั้งสิ้น

4) <u>กระแสพระบรมราชโองการ</u> เช่น กระแสพระบรมราชโองการที่ 11/241 ลงวันที่ 20 เมษายน ร.ศ. 119 ความว่า

---

[1]ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) "ประกาศจัดทหาร ร.ศ. 106" <u>ประชุมกฎหมายประจำศก</u> เล่ม 11 หน้า 101 – 102"

"ถ้าความอาญาที่เกิดขึ้นระหว่างทหารต่อทหารในเวลาที่เข้าเวรรับราชการอยู่ อีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้เข้าเวรรับราชการก็ดี ถ้าความนั้นมิใช่ความคุมพรรคพวกเป็นผู้ร้ายปล้น ให้ส่งศาลในกระทรวงยุติธรรมพิจารณา เว้นแต่ถ้าความที่เกิดขึ้นนั้นเกี่ยวกับการกระทำผิดในหน้าที่ราชการของกรมทหารด้วย ก็ให้ศาลทหารมีอำนาจชำระความเช่นนั้นได้ ..."[1] เป็นต้น

กระแสพระบรมราชโองการเช่นนี้ก็นับได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของกฎหมายวิธีพิจารณาความทหารก่อนการปฏิรูปขบวนการยุติธรรมของทหาร

2. <u>การปฏิรูปขบวนการยุติธรรมของทหารในปี พ.ศ. 2449</u>

ความพยายามในการที่จะปฏิรูปขบวนการยุติธรรมของทหารให้เหมาะสมกับกาลสมัย และสอดคล้องกับการปฏิรูปทางด้านอื่น ๆ ของการทหาร เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2442 ในสมัยที่กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม พระองค์ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดตั้งศาลทหาร (แอดโวแคตเยเนอราล) ขึ้นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2442 นอกจากนั้นพระองค์ยังได้ทรงปรึกษากับพระเจ้าฟูกยาเธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เพื่อตรากฎหมายทหารและพระอัยการศึกแบบใหม่ให้สอดคล้องกับการจัดการทหารซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงไป กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้ประทานกฎหมายทหารของอังกฤษมาให้ศึกษา[2] แต่ยังไม่ปรากฏผลอันใด

ขบวนการยุติธรรมของทหาร ได้รับการปฏิรูปให้มีระเบียบแบบแผนขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับการปฏิรูปทางด้านอื่น ๆ ของทหาร ปรากฏขึ้นในเดือนกันยายน พ.ศ. 2449 เมื่อ

---

[1]กรมพระธรรมนูญ <u>ประวัติกระบวนการยุติธรรมทหาร</u> หน้า 72.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 13.1/54</u> สำเนาที่ 167/2915 กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442).

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้กรมยุทธนาธิการตั้งกรมพระธรรมนูญทหารบกขึ้นเพื่อทำหน้าที่ดังนี้คือ

(1) มีหน้าที่ปรึกษาหารือในการที่เกี่ยวด้วยพระราชกำหนดกฎหมาย กับมีหน้าที่ในการหนังสือและคำสั่งซึ่งเกี่ยวกับการไต่สวนและกดีศาล ดำริจัดการในหน้าที่อัยการและศาลทหาร ตรวจตราอำนวยการนี้ในกรมกองทหารบกทั่วไป

(2) จัดระเบียบการไต่สวนและระเบียบทางตุลาการให้เป็นการเรียบร้อย

(3) ต้องตรวจการไต่สวนและศาลทหารให้ดำเนินไปโดยกฎหมายและข้อบังคับ

(4) ต้องจัดระเบียบการหนังสือและรายงานต่าง ๆ ในหน้าที่อัยการและศาลทหาร กับจัดระเบียบในการใช้จ่ายและรักษาสรรพสิ่งซึ่งอยู่ในหน้าที่นั้นทุกประการ[1]

3. <u>การตราพระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126</u>

ในปี พ.ศ. 2450 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า ตามที่ได้ออกพระราชบัญญัติและข้อบังคับต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงวิธีจัดการและปกครองในกรมทหารดีขึ้นกว่าแต่ก่อนมาเป็นลำดับแล้วนั้น บัดนี้สมควรจะได้ตราพระราชบัญญัติขึ้น เรียกว่า "พระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126"[2] ทรงมอบพระราชอำนาจให้ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการเป็นผู้มีหน้าที่รักษาพระราชบัญญัติและมีอำนาจออกข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อวางระเบียบการให้ดำเนินไปตามพระราชบัญญัติ และให้มีศาลทหารบก มีอำนาจที่จะพิจารณาและวางบทลงโทษผู้กระทำผิด

---

[1]กรมพระธรรมนูญ "ข้อบังคับน่าที่กรมพระธรรมนูญทหารบก รัตนโกสินทรศก 125" <u>ประวัติกระบวนการยุติธรรมทหาร</u> หน้า 68.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/38</u> พระธรรมนูญและกฎอัยการศึกทหารบก 9 ธันวาคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450).

ต่อพระราชกำหนดกฎหมายทหาร หรือพระราชกำหนดกฎหมายในทางอาญาหลวง ซึ่งผู้กระทำผิดนั้นเป็นบุคคลที่อยู่ใต้อำนาจศาลทหารบกในขณะกระทำผิด[1]

พระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126 แบ่งวิธีการจัดศาลทหารออกเป็น 2 วิธี คือ

1) วิธีจัดศาลทหารบกในเวลาปกติ

2) วิธีจัดศาลทหารบกในเวลาสงครามหรือจลาจล หรือเวลาที่ประกาศใช้กฎอัยการศึก

1) <u>ศาลทหารบกในเวลาปกติ</u> ได้แก่

(1) ศาลกรมยุทธนาธิการ

(2) ศาลมณฑลทหาร

(3) ศาลกรมทหาร

ศาลกรมยุทธนาธิการ ศาลายุทธนาธิการเป็นที่ตั้งศาลประจำกรุงเทพ มีตุลาการสำหรับศาล 5 นาย คือ นายพลหรือนายพันเอก 1 นาย, นายพันหรือนายร้อยเอก 2 หรือ 3 นาย, ทหารกรมพระธรรมนูญ 1 หรือ 2 นาย ถ้ามีเหตุจำเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการตั้งตนเองเป็นประธานในศาลได้ และอาจตั้งนายทหารนอกกองประจำการ รับหน้าที่เป็นตุลาการได้อีกด้วย ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการจะต้องตั้งอัยการทหารบกกับยกรบัตรศาลสำหรับประจำศาลกรมยุทธนาธิการอีกด้วย

นอกจากนั้น ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการมีอำนาจออกคำสั่งพิเศษตั้งศาลกรมยุทธนาธิการพิเศษพร้อมทั้งอัยการและยกรบัตรศาล เพื่อพิพากษาคดีพิเศษนั้นได้อีกด้วย

---

[1] เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) "พระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126" <u>ประชุมกฎหมายประจำศก</u> เล่ม 21 หน้า 292 – 314.

ส่วนนายทหารกรมพระธรรมนูญจะเป็นตุลาการหรือกรรมการในศาลใด ๆ ได้โดยไม่จำกัดชั้นยศ

ศาลกรมยุทธนาธิการนี้ มีอำนาจพิพากษาความอุทธรณ์คำพิพากษาศาลมณฑลทหารและคดีซึ่งจำเลยมียศชั้นนายพล[1]

ศาลมณฑลทหาร ศาลมณฑลทหารไม่ใช่ศาลตั้งประจำ โดยปกติมณฑลทหารแห่งหนึ่งมีศาลหนึ่ง เมื่อมีเหตุจำเป็นเมื่อใดผู้บัญชาการมณฑลทหารบกในมณฑลนั้นเป็นผู้ออกคำสั่งตั้งกรรมการศาลขึ้น 3 นาย คือ นายทหารชั้นนายพัน 1 นาย นายทหารชั้นนายร้อย 1 นาย นายทหารกรมพระธรรมนูญ 1 นาย ผู้บัญชาการมณฑลทหารอาจตั้งนายทหารนอกประจำการเป็นกรรมการได้

ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการจะต้องตั้งอัยการทหารบกและยกรบัตรศาลประจำที่ศาลมณฑลทหาร

ศาลมณฑลทหารมีอำนาจพิพากษาคดีดังนี้คือ

ก. คำอุทธรณ์คำพิพากษาศาลกรมทหาร

ข. คดีที่จำเลยเป็นผู้อยู่ในอำนาจศาลทหารบกมียศเป็นนายทหารสัญญาบัตร เว้นแต่นายพล

ค. คดีที่จำเลยเป็นผู้อยู่ในอำนาจศาลทหารบก จะต้องรับโทษจำขังมากกว่า 1 ปีขึ้นไป[2]

ศาลกรมทหาร ศาลกรมทหารมิใช่ศาลตั้งประจำ ตั้งเป็นครั้งคราวตามความจำเป็นแล้วแต่ผู้มีอำนาจตั้งศาลจะออกคำสั่ง ตามปกติศาลกรมทหารขึ้นอยู่กับมณฑลทหาร แล้วแต่

---

[1]กรมพระธรรมนูญ "พระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126 มาตรา 29, 30, 34, 36, 39, 43, 71 และ 72" ประวัติกระบวนการยุติธรรมทหาร หน้า 73 – 74.

[2]ก. มาตรา 16 – 24 และมาตรา 68 หน้า 74.

ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการจะมีคำสั่งให้มีศาลทหารกี่ศาล โดยในคำสั่งนั้นต้องมีระบุด้วยว่า ตำบลใด ทหารพวกใด อยู่ในอำนาจศาลทหารกรมใด และให้นายทหารผู้ใดมีอำนาจที่จะตั้งศาลนั้น ๆ

เมื่อมีคดี ศาลทหารตั้งนายทหารสัญญาบัตรได้ 3 นาย สำหรับพิพากษาคดี

ศาลกรมทหารมีอำนาจพิพากษาคดีที่จำเลยเป็นผู้อยู่ในอำนาจกฎหมายทหาร ทหารที่มียศสูงเพียงนายทหารชั้นประทวน และมีโทษจำขังไม่เกินกว่า 1 ปี หรือโทษปรับหรือโทษโบยหรือทั้งจำขังไม่เกิน 1 ปี และปรับหรือโบยด้วย[1]

ศาลทหารชั้นอุทธรณ์ เป็นที่น่าสังเกตว่าในพระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126 นี้ยังไม่ได้กำหนดให้มีศาลทหารชั้นอุทธรณ์ คงมีแต่ศาลมณฑลทหารและศาลกรมยุทธนาธิการ ซึ่งนอกจากจะทำหน้าที่ศาลทหารชั้นต้นแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นศาลชั้นอุทธรณ์อีกด้วย

ศาลทหารชั้นฎีกา การฎีกาคำพิพากษานั้น ผู้มีสิทธิฎีกาต้องยื่นถวายต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งจะทรงพระราชวินิจฉัยตัดสินให้เด็ดขาด หรือพระราชทานกฎีไปยังศาลฎีกาหรือมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ตั้งกรรมการเป็นศาลรับสั่งพิจารณาคดี สำหรับคดีที่ศาลกรมยุทธนาธิการหรือศาลพิเศษกรมยุทธนาธิการได้พิพากษาความชั้นต้น เช่น คดีจำเลยมียศชั้นนายพล หรือคดีที่ศาลกรมยุทธนาธิการหรือศาลพิเศษกรมยุทธนาธิการได้พิพากษาคดีอุทธรณ์เปลี่ยนแปลงหรือกลับคำพิพากษาของศาลชั้นต้น[2]

คำพิพากษาของศาลทหารใด ๆ ซึ่งเป็นชั้นที่สุดแล้วนั้น จะต้องได้รับอนุมัติของผู้มีอำนาจตั้งศาลนั้น ๆ สั่งก่อนจึงจะเป็นไปตามคำพิพากษา[3]

---

[1]กรมพระธรรมนูญ "พระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126 มาตรา 8, 9, 10, 12, 13 และ 66" ประวัติกระบวนการยุติธรรมทหาร หน้า 75.

[2]ดู. มาตรา 73.

[3]ดู. มาตรา 47 หน้า 76.

2) ศาลทหารบกในเวลาสงครามหรือจลาจลหรือเวลาประกาศใช้กฎอัยการศึก ในเวลาสงครามหรือเกิดจลาจลขึ้นหรือได้ประกาศใช้กฎอัยการศึก ถ้าทหารบกกองใดทำการต่อสู้กับศัตรู ให้ตั้งศาลทหารขึ้นในหมู่นั้นแทนศาลทหารบกที่ตั้งขึ้นในเวลาปกติ โดยกำหนดผู้มีอำนาจตั้งศาลไว้ดังนี้

(1) แม่ทัพของเหล่าทหารซึ่งต่อสู้กับเหล่าศัตรู มีอำนาจตั้งศาลสนาม ณ ที่ว่าการกองทัพ

(2) ผู้บัญชาการกองพลมีอำนาจตั้งศาลสนามขึ้น ณ ที่ว่าการกองพล

(3) กองทหารที่ไปทำการโดยอิสระและมีกำลังไม่น้อยกว่า 1 กองพัน ผู้บังคับบัญชากองนั้นมีอำนาจตั้งศาลสนามได้ที่กองนั้น

ศาลสนามมีกรรมการ 3 นาย และให้ผู้มีอำนาจตั้งศาลสนามตั้งอัยการทหารบกและยกรบัตรสำหรับศาลสนามนั้น[1]

3) อำนาจศาลทหารบกในเวลาสงคราม เกิดจลาจล หรือเมื่อประกาศใช้กฎอัยการศึก ศาลทหารบกซึ่งตั้งอยู่ในเขตแขวงซึ่งใช้กฎอัยการศึกษาและศาลสนามมีอำนาจที่จะพิพากษาคดีดังต่อไปนี้

(1) คดีซึ่งอยู่ในอำนาจศาลทหารในเวลาปกติ

(2) คดีความที่จำเลยเป็นพลเรือน ทำการอยู่ในกองทัพบกหรือไปกับกองทัพบกในหน้าที่คนรับใช้หาบหาม คนพาหนะ พ่อค้า ผู้ส่งเสบียง หรือผู้รับเหมา เป็นต้น

(3) คดีดังต่อไปนี้ไม่ว่าบุคคลชนิดใดเป็นจำเลย

(ก) คดีความที่บุคคลคิดประทุษร้ายต่อความเรียบร้อยมั่นคงของพระราชอาณาจักร ทั้งภายในและภายนอก

(ข) คดีละเมิดกฎหมายทหารหรือข้อบังคับทหารบก

---

[1]กรมพระธรรมนูญ "พระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126 มาตรา 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88 และ 91" ประวัติกระบวนการยุติธรรมทหาร หน้า 76 – 77.

(ค) ประชุมลับและซ่องสุมกันประพฤติผิดกฎหมาย มั่วสุมประชุมกันที่จะเป็นเหตุร้าย

(ง) ปล้นสดมภ์และวางเพลิง

(จ) การประทุษร้ายต่อแผ่นดินหรือประทุษร้ายต่อชีวิตร่างกาย ความเป็นอิสระภาพหรือชื่อเสียงเกียรติคุณหรือสิ่งของของบุคคลใดซึ่งอยู่ในราชการแผ่นดิน[1]

พระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126 นี้ เป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาทหารฉบับแรก เป็นรากฐานที่ถือปฏิบัติกันมาจนถึงสมัยปัจจุบัน มีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมบ้างในส่วนปลีกย่อย เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาและสถานการณ์ เช่น ในปี พ.ศ. 2451 ได้มีการตรา "ข้อบังคับน่าที่สารวัดใหญ่ทหารบก รัตนโกสินทรศก 127" ข้อบังคับนี้กำหนดให้มีอัยการและยกรบัตรศาลสำหรับศาลกรมทหารในสารวัตรใหญ่ ส่วนหนึ่งขึ้นตรงต่อสารวัตรใหญ่ทหารบก เพื่อตั้งกรรมการศาลกรมทหาร[2]

4. <u>การตั้งกรมพระธรรมนูญทหารเรือ</u>

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมพระธรรมนูญทหารเรือขึ้นในปี พ.ศ. 2451 ดังปรากฏในแจ้งความกรมทหารเรือว่า

"แจ้งความกรมทหารเรือ

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมพระธรรมนูญทหารเรือขึ้นอีกกรมหนึ่ง ขึ้นตรงต่อกรมปลัดบัญชาการกลางกรมทหารเรือ และให้นายพลเรือตรีพระยานาวาพลพยุหรักษ์ เจ้ากรมทะเบียนกรมทหารเรือ รับราชการฉลอง

---

[1]กรมพระธรรมนูญ "พระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126" มาตรา 94 <u>ประวัติกระบวนการยุติธรรมทหาร</u> หน้า 77.

[2]<u>ก.</u> "ข้อบังคับหน้าที่สารวัดใหญ่ทหารบก ร.ศ. 127" หน้า 82.

พระเดชพระคุณในตำแหน่งเจ้ากรมพระธรรมนูญด้วยอีกหน้าที่หนึ่ง ตั้งแต่วันที่ 20 เมษายน ร.ศ. 127 เป็นต้นไป"[1]

กรมพระธรรมนูญทหารบกและกรมพระธรรมนูญทหารเรือได้รวมกันเป็นกรมพระธรรมนูญทหาร ในปี พ.ศ. 2474[2]

5. พระธรรมนูญศาลทหารเรือรัตนโกสินทรศก 127

ในปี พ.ศ. 2451 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่าตามที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติพระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126 ขึ้นใช้แล้วนั้นก็เป็นการเรียบร้อยดี สมควรจะได้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการตัดสินคดีความในกรมทหารเรือ และวิธีจัดศาลทหารเรือให้เป็นไปในวิธีที่คล้ายคลึงกับกรมทหารบก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นอีกฉบับหนึ่ง เรียกว่า "พระธรรมนูญศาลทหารเรือ ร.ศ. 127" ให้ผู้บัญชาการทหารเรือเป็นผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติ มีอำนาจออกข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อวางระเบียบการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ และให้ศาลทหารเรือมีอำนาจที่จะพิจารณาและวางบทลงโทษผู้กระทำผิดต่อพระราชกำหนดกฎหมายทหาร หรือพระราชกำหนดกฎหมายในทางอาญาหลวง ซึ่งผู้กระทำผิดนั้นเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลทหารเรือในขณะที่กระทำความผิด[3]

พระธรรมนูญศาลทหารเรือ ร.ศ. 127 ไม่มีการแบ่งวิธีจัดในเวลาปกติและเวลาสงครามเหมือนพระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126 คงจัดแต่เฉพาะเวลาปกติเท่านั้น

---

[1] ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25 (พฤษภาคม ร.ศ. 127) หน้า 116.

[2] กระทรวงกลาโหม กำสั่งที่ 19/1035 ลงวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2474.

[3] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/38 รายงานเสนาบดีสภา วันที่ 10 มีนาคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2451).

ศาลทหารเรือ นอกจากศาลพิเศษที่ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นแล้ว จะต้องมีศาลทหารเรือ 3 ชั้น คือ

1) ศาลกรมบัญชาการกลาง

2) ศาลทหารเรือกลาง

3) ศาลกรมทหาร

ศาลกรมบัญชาการกลาง มีศาลเดียว ประจำอยู่ในกรุงเทพฯ มีตุลาการสำหรับศาล 5 นาย คือ นายพลเรือหรือนายเรือเอก 1 นาย นายทหารชั้นผู้ใหญ่หรือนายเรือโทผู้ช่วย 2 หรือ 3 นาย นายทหารกรมพระธรรมนูญ 1 หรือ 2 นาย

ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ เป็นผู้ตั้งตุลาการประจำศาล และผู้บัญชาการกรมทหารเรือมีอำนาจที่จะเปลี่ยนตัวผู้อื่นแทนตุลาการเดิมนั้นได้ทุกเมื่อ

ถ้าจำเลยหรือผู้ใดผู้หนึ่งในพวกจำเลยมียศสูงกว่านายเรือโทผู้ช่วย ให้ผู้บัญชาการกรมทหารเรือมีอำนาจที่จะเปลี่ยนตัวผู้อื่นแทนตุลาการเดิมนั้นได้ทุกเมื่อ

ถ้าจำเลยหรือผู้ใดผู้หนึ่งในจำพวกจำเลยมียศสูงกว่านายเรือโทผู้ช่วย ให้ผู้บัญชาการกรมทหารเรือออกคำสั่งพิเศษ เปลี่ยนแปลงศาลกรมบัญชาการกลางดังต่อไปนี้

ยศของจำเลย	ตุลาการศาลกรมบัญชาการกลาง
นายทหารชั้นผู้ใหญ่	นายพล 1
	นายทหารชั้นผู้ใหญ่ 2 หรือ 3
	นายทหารกรมพระธรรมนูญ 1 หรือ 2
นายพล	นายพล 3
	นายทหารกรมพระธรรมนูญ 2

สำหรับตุลาการศาลกรมบัญชาการกลาง จะต้องมียศสูงกว่าหรือเท่ากันกับผู้ที่มียศสูงที่สุดในหมู่จำเลย ตุลาการผู้มียศเท่ากันกับจำเลยนั้นควรเป็นผู้ได้รับยศก่อน ถ้าหานายทหารเช่นนี้ได้ ความในมาตรานี้มิได้มุ่งถึงยศของนายทหารกรมพระธรรมนูญ

กรณีที่จำเลยมียศนายพล และไม่มีนายพลที่มียศสูงกว่าหรือเสมอจำเลยพอแก่จำนวนตุลาการแล้ว ผู้บัญชาการกรมทหารเรือจะตั้งนายพลที่มียศต่ำกว่าจำเลยเป็นตุลาการได้ หรือผู้บัญชาการกรมทหารเรือจะตั้งตนเองเป็นประธานในศาลก็ได้

นายทหารนอกกองประจำการ จะรับหน้าที่เป็นตุลาการในศาลกรมบัญชาการกลางได้

อนึ่ง ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ จะต้องตั้งอัยการทหารเรือและยกรบัตรศาลสำหรับประจำศาลกรมบัญชาการกลางเสมอไป อัยการทหารเรือนั้นต้องเป็นนายทหารกรมพระธรรมนูญ

นอกจากศาลประจำกรมบัญชาการกลางนี้ ผู้บัญชาการกรมทหารเรือมีอำนาจที่จะออกคำสั่งพิเศษตั้งศาลกรมบัญชาการพิเศษพร้อมทั้งอัยการและยกรบัตรศาล เพื่อพิพากษาคดีพิเศษนั้นได้[1]

ศาลกรมบัญชาการกลาง มีอำนาจที่จะพิพากษาความอุทธรณ์ คำพิพากษาของศาลทหารเรือกลาง และคดีซึ่งจำเลยเป็นผู้อยู่ในอำนาจศาลทหารเรือมียศชั้นนายพล และศาลพิเศษกรมบัญชาการกลาง ซึ่งตั้งขึ้นโดยคำสั่งพิเศษของผู้บัญชาการกรมทหารเรือตามที่กล่าวมาแล้วในมาตรา 36 มีอำนาจที่จะพิพากษาว่าคดีใด ๆ ซึ่งอยู่ในอำนาจกฎหมายทหารเรือสามที่ได้บังไว้ในคำสั่งตั้งศาลพิเศษนั้นได้[2]

ศาลทหารเรือกลาง มีศาลเดียวไม่เป็นศาลตั้งประจำ แต่เมื่อมีเหตุจำเป็นเมื่อใด ผู้บัญชาการกรมทหารเรือจึงออกคำสั่งตั้งกรรมการศาลนี้

---

[1]กรมพระธรรมนูญ "พระธรรมนูญศาลทหารเรือ ร.ศ. 127 มาตรา 26, 27, 28 29, 30, 31, 32, 33, 34 และ 36" ประวัติกระบวนการยุติธรรมทหาร หน้า 86 – 87.

[2]ดู. มาตรา 64 – 65 หน้า 88.

ศาลทหารเรือกลางต้องมีกรรมการ 3 นาย คือ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ 1 นาย นายทหารชั้นผู้น้อย 1 นาย นายทหารกรมพระธรรมนูญ 1 นาย

ถ้าจำเลยหรือผู้ใดผู้หนึ่งในหมู่จำเลยมียศเป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่ กรรมการของศาลทหารเรือกลางต้องมียศดังนี้

นายทหารชั้นนายพลหรือชั้นผู้ใหญ่ 2 นาย กับนายทหารกรมพระธรรมนูญ 1 นาย และกรรมการทุกคนในศาลทหารเรือกลางต้องมียศสูงกว่าหรือเท่ากับผู้ที่มียศสูงที่สุดในหมู่จำเลยนั้น เว้นแต่นายทหารกรมพระธรรมนูญ และในคดีซึ่งจำเลยเป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่นั้น กรรมการที่เป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่ผู้หนึ่งจะมียศต่ำกว่าจำเลยก็ได้

ผู้มีอำนาจตั้งศาลจะตั้งนายทหารนอกกองประจำการเป็นกรรมการศาลทหารเรือกลางได้

สำหรับอัยการทหารเรือและยกรบัตรศาลนั้น ผู้บัญชาการกรมทหารเรือจะต้องตั้งไว้ประจำศาลทหารเรือกลาง และการตั้งอัยการทหารเรือจะต้องเป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตร ส่วนผู้ช่วยอัยการทหารเรือนั้นจะตั้งก็ได้[1]

ศาลทหารเรือกลางมีอำนาจพิพากษาคดีดังต่อไปนี้

(1) คำอุทธรณ์คำพิพากษาศาลกรมทหาร

(2) คดีที่จำเลยเป็นผู้อยู่ในอำนาจศาลทหารเรือมียศเป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตร เว้นไว้แต่นายพล

(3) คดีที่จำเลยเป็นผู้อยู่ในอำนาจศาลทหารเรือ จะต้องรับโทษจำขังมากกว่า 1 ปีขึ้นไป

การอุทธรณ์

ผู้ใดจะอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลทหารเรือกลาง ในคดีซึ่งเป็นอุทธรณ์จาก

---

[1]กรมพระธรรมนูญ "พระธรรมนูญศาลทหารเรือ ร.ศ. 127 มาตรา 15 – 25" ประวัติกระบวนการยุติธรรมทหาร หน้า 88.

คำพิพากษาศาลกรมทหารนั้นไม่ได้ เว้นไว้แต่ศาลทหารเรือกลางจะอนุญาตให้อุทธรณ์ หรือผู้มีอำนาจสั่งลงโทษจะมีคำสั่งให้อุทธรณ์จึงจะอุทธรณ์ได้

คำพิพากษาของศาลทหารเรือกลางที่พิพากษาไปตามความในมาตรา 61 ข้อ 2 – 3 นั้น ผู้ที่อุทธรณ์ไปยังศาลกรมบัญชาการกลางได้ ได้แก่ จำเลย โจทก์ ผู้มีอำนาจลงโทษตามคำพิพากษา[1]

ศาลกรมทหาร การกำหนดให้มีศาลกรมทหารกี่ศาล ขึ้นอยู่กับผู้บัญชาการกรมทหารเรือจะมีคำสั่ง ในคำสั่งผู้บัญชาการทหารเรือจะต้องชี้แจงว่าทหารพวกใดอยู่ใต้อำนาจศาลกรมทหารศาลใด นายทหารผู้ใด มีอำนาจที่จะตั้งศาลนั้น ๆ

ศาลกรมทหารเรือ ไม่ใช่ศาลที่ตั้งประจำ แต่เป็นศาลที่ตั้งขึ้นเป็นครั้งคราว เมื่อมีเหตุจำเป็นตามแต่นายทหารผู้มีอำนาจตั้งศาลจะออกคำสั่งในเวลาใด

เมื่อผู้มีอำนาจตั้งศาลออกคำสั่งตั้งศาลกรมทหารเมื่อใด ให้บ่งนามของผู้ที่จะเป็นกรรมการลงในคำสั่ง และชี้แจงว่ามีเรื่องใดบ้างที่จะต้องพิจารณาพิพากษา หรือถ้ามีหลายเรื่องให้ชี้แจงทุกเรื่อง ทั้งให้กำหนดด้วยว่าจะให้ศาลนั้นนั่งพิจารณาแห่งใด ตำบลใด

ศาลกรมทหารให้ตั้งกรรมการ 3 นาย เป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตรทั้ง 3 นาย ในศาลกรมทหารหนึ่งมีอัยการทหารเรือและยกรบัตรศาลประจำศาล และอัยการทหารเรือต้องเป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตร ถ้าจะตั้งผู้ช่วยอัยการทหารเรือสำหรับให้ช่วยในหน้าที่อัยการนั้นก็ได้

ศาลกรมทหารเรือมีอำนาจพิพากษาคดีที่จำเลยเป็นผู้อยู่ในอำนาจกฎหมายทหารที่มียศสูงเพียงนายทหารชั้นประทวนเป็นสูงที่สุด ซึ่งตามคดีนั้นจำเลยจะมีโทษจำขังไม่เกินกว่า 1 ปี หรือโทษปรับ โทษโบย หรือทั้งจำขังไม่เกิน 1 ปี และปรับหรือโบยด้วย[2]

---

[1]กรมพระยุธรรมนูญ "พระธรรมนูญศาลทหารเรือ ร.ศ. 127 มาตรา 64, 65" ประวัติกระบวนการยุติธรรมทหาร หน้า 89.

[2]ดู. มาตรา 7 – 14 และ มาตรา 59 หน้า 89.

การตราพระราชบัญญัติที่เรียกว่า "พระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126" และพระธรรมนูญศาลทหารเรือ ร.ศ. 127" ขึ้นใช้ในครั้งนั้น ถือได้ว่าเป็นการปฏิรูปในด้านขบวนการยุติธรรมของทหาร เป็นการวางพื้นฐานและสร้างระบบขบวนการยุติธรรมของทหารให้รัดกุมและสอดคล้องกับการปฏิรูปทางด้านอื่น ๆ ของทหาร เพราะการพิจารณาพิพากษาคดีในกรมทหารที่ได้กระทำมาแต่ก่อน ยังไม่มีพระราชกำหนดกฎหมายไว้เป็นหลักฐาน[1] การปฏิบัติตามข้อบังคับ คำสั่ง ประกาศ และระเบียบเดิมมักมีปัญหาขัดข้องอยู่เสมอ เพราะ "กฎหมายทางทหารของไทยที่เข้ากับการใหม่ ๆ ในเวลานี้ยังไม่มี"[2] ดังนั้นกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชจึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตตราพระราชบัญญัติดังกล่าวขึ้น การตราพระธรรมนูญศาลทหารนั้น พระองค์ทรงกระทำอย่างรอบคอบ กล่าวคือ ได้ทรงหารือกับกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และตกลงกันมอบให้มองซิเออปาดู กับกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ร่วมกันร่างพระธรรมนูญศาลทหารขึ้น ในการเรียบเรียงพระธรรมนูญศาลทหารบกนี้ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชได้ทรงเทียบเคียงกับกฎหมายของศาลทหารในประเทศยุโรปด้วย[3] ดังนั้นพระธรรมนูญดังกล่าวจึงมีลักษณะที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์ และใช้เป็นพื้นฐานในการจัดระบบขบวนการยุติธรรมของทหารมาจนสมัยปัจจุบัน

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/38 รายงานเสนาบดีสภา ลงวันที่ 9 ธันวาคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.1/54 สำเนาที่ 167/2915 กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442).

[3]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/38 รายงานเสนาบดีสภา ลงวันที่ 9 ธันวาคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450).

การปฏิรูปการทหารหลังวิกฤตกาล ร.ศ. 112 เป็นเรื่องของการจัดระเบียบหน่วยงานทางการทหารเสียใหม่ให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยการมอบเอกภาพในการบังคับบัญชาการทหารให้กับกระทรวงกลาโหม จัดกรมยุทธนาธิการทหารบกและกรมทหารเรือให้มีประสิทธิภาพตามแบบอารยประเทศ จัดวางกำลังทหารบก ทหารเรือไว้ตามพื้นที่ที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ด้วยการจัดตั้งกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลต่าง ๆ ขึ้น ตราพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหาร เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนคนเข้ารับราชการทหาร ซึ่งผลพลอยได้ของการใช้พระราชบัญญัตินี้ก็คือ ความเสมอภาคและเสรีภาพของประชาชน กล่าวคือ ประชาชนมีความเสมอภาคในการรับใช้ประเทศชาติด้วยการเป็นทหาร (ระบบเดิมคนบางหมู่บางกรมไม่ต้องรับราชการทหาร) และด้วยพระราชบัญญัติเกณฑ์คนเป็นทหารนี้เองที่ทำให้ระบบการควบคุมคนตามประเพณีโบราณถูกยกเลิกไป ประชาชนจึงมีอิสระในแรงงานของตน

เมื่อสามารถจัดหาคนให้แก่กรมกองทหารได้แล้ว ก็เริ่มดำเนินการปรับปรุงคุณภาพของพลทหาร ตั้งโรงเรียนนายสิบขึ้นตามกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลต่าง ๆ ส่วนโรงเรียนนายร้อยซึ่งตั้งขึ้นตั้งแต่เริ่มดำเนินการปฏิรูปการทหารในระยะแรก ได้ขยายหลักสูตรออกเป็นโรงเรียนนายร้อยชั้นประถมและโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม ฝ่ายทหารเรือได้ตั้งโรงเรียนพลทหารและโรงเรียนนายเรือขึ้น เมื่อการปฏิรูปดำเนินไปใกล้จะบรรลุเป้าหมาย กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดแบ่งกองทัพบกเป็น 10 กองพล จัดและขนานนามกรมกองทหารในแต่ละกองพลตามระบบสากล ในด้านความยุติธรรม ได้ตราพระธรรมนูญศาลทหารบกและพระธรรมนูญศาลทหารเรือขึ้นเพื่อปฏิรูปขบวนการยุติธรรมของทหารให้รัดกุมเหมาะสมและสอดคล้องกับกาลสมัย ตลอดจนการปฏิรูปทางด้านอื่น ๆ ของทหาร

บทที่ 5

ปัญหา อุปสรรค และผลของการปฏิรูปการทหาร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปัญหา และอุปสรรคในการปฏิรูปการทหาร

1. ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายการปฏิรูป

ตามที่ได้เคยตั้งสมมุติฐานจากสถานภาพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชกรณียกิจทางการทหารของพระองค์ในระยะตั้งแต่เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติจนถึงการประกาศเลิกประเพณีวังหน้าในปี พ.ศ. 2428[1] ว่าพระองค์ทรงมีพระบรมราโชบายในการปฏิรูปเพื่อดึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์กลับคืนมา เป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ราชบัลลังก์ ซึ่งในระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตยย่อมหมายถึงความมั่นคงของเสถียรภาพทางการเมืองภายในประเทศด้วย พระบรมราโชบายดังกล่าวนี้นำไปสู่การสร้างกรมกองทหารที่มีระเบียบวินัยการแบบตะวันตกขึ้นเป็นจำนวนมาก กรมกองทหารเหล่านั้นอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของบรรดาพระเจ้าน้องยาเธอและข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิดดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 3 นอกจากนั้นพระองค์ยังได้ทรงทนุบำรุงกรมทหารวังหลวงที่มีอยู่เดิมให้มีกำลังเพิ่มมากขึ้น เช่น "กรมทหารน่า" ได้มีการประกาศรับทหารสมัครโดยใช้เครื่องแบบ เงินเดือน อาหาร ที่อยู่ ตลอดจนตราภูมิคุ้มห้ามเมื่อรับราชการครบ 5 ปีแล้ว[2] เป็นสิ่งจูงใจ ทำให้ได้คนมาเป็นทหารเป็นจำนวนมาก กรมทหาร

---

[1] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม "ประกาศเรื่องกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทิวงคต และเรื่องไม่ตั้งเจ้านายพระองค์ใดเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลอีกสืบไป" สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช หน้า 74 – 77.

[2] จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ประวัติการของจอมพลและมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี หน้า 54 – 57.

แบบใหม่เหล่านี้ต่างเป็นอิสระต่อกันและขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

วิธีการดังกล่าวได้ผลดีในแง่ที่ทรงสามารถสร้างความมั่นคงให้แก่ราชบัลลังก์และเสถียรภาพทางการเมืองภายในประเทศ แต่ในแง่ของการทหารเพียงแต่ได้ชื่อว่ามีกรมกองทหารที่มีระเบียบยุทธวิธีแบบตะวันตกเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น สภาพของทหารส่วนใหญ่ยังเป็นเช่นเดิม แม้แต่กรมกองทหารที่ตั้งขึ้นใหม่เหล่านั้นเองก็ยังขาดระเบียบแบบแผนและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านการควบคุมบังคับบัญชา ทำให้เกิดความสูญเปล่าทั้งในด้านเวลา แรงงาน และพระราชทรัพย์เป็นจำนวนมาก กล่าวคือ นับแต่เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติจนถึงการประกาศจัดทหารในปี พ.ศ. 2430[1] เป็นเวลาเกือบ 20 ปี สามารถสร้างกรมทหารแบบใหม่ทั้งทหารบกทหารเรือเพิ่มขึ้นเป็น 9 กรม แต่ละกรมเป็นอิสระต่อกัน การบังคับบัญชาและการฝึกหัดเป็นไปตามความคิดเห็นของผู้บังคับบัญชาของแต่ละกรมกอง ต้องใช้แรงงานของไพร่นายเป็นจำนวนมาก รวมทั้งพระราชทรัพย์ในการทนุบำรุงเลี้ยงดูกรมกองทหารดังกล่าว ดังปรากฏในพระราชปรารภของพระราชบัญญัติจัดทหาร พ.ศ. 2430 ว่า

> "... ราชการทหารบกทหารเรือซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นแต่ก่อน เป็นครั้งเป็นคราวตามเวลาจำเป็นที่มีเหตุต้องเปลี่ยนแปลงตามกระบวนยุทธนาธิการที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ แล้วนั้น ยังแยกย้ายอยู่เป็นหลายหมู่หลายกรมที่ผู้บังคับบัญชาการในกรมต่าง ๆ นั้นก็ต่างคนต่างจัดไปโดยตามน้ำใจของตนที่เห็นว่าเป็นคุณต่อราชการจริง ทั่วทุกหมู่ทุกกรมก็แปลกแตกต่างกันไปไม่ลงเป็นแบบแผนได้ เงินแผ่นดินที่ใช้ในทหารต่าง ๆ นี้จึงไม่มีกำหนดลงเป็นอัตราแน่ได้ใช้เปลืองมากมายนัก อีกประการหนึ่ง ที่ผิดแปลกแตกต่างกันนี้ใช่ว่าจะเป็นแต่เงินทองอย่างเดียวเมื่อใด สรรพการฝึกหัด การบังคับบัญชา และเครื่อง

---

[1] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) "ประกาศจัดทหาร" (ร.ศ. 106) ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11 หน้า 100 – 107.

ศาสตราวุธที่ใช้อยู่ก็ไม่ลงเป็นแบบแผน การที่เป็นอยู่ดังนี้เป็นที่น่ากลัวว่า ถ้ามีเหตุการณ์ที่จะต้องใช้กำลังทหารทั่วไปแล้ว จะเกิดเหตุยุ่งใหญ่ จะไม่เป็นการดีมีแต่ความพินาศจะพึงมี[1]

พระราชปรารภนี้แสดงให้เห็นถึงความสูญเปล่าของการจัดทหารในระยะเกือบ 20 ปีแรก สภาพของการทหารเช่นกล่าวนี้ (คือยังไม่อยู่ในสภาพที่จะใช้การได้จริง ถ้ามีเหตุการณ์ที่จะต้องใช้กำลังทหารเป็นจำนวนมาก) เป็นเหตุให้บรรดาเจ้านายและข้าราชการหัวก้าวหน้ากลุ่มหนึ่งได้ทูลเกล้าถวายความเห็นที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน แสดงความคิดเห็นว่าควรจะใช้นโยบายทางการเมืองนำหน้านโยบายทางการทหาร กล่าวคือ ควรปฏิรูปการปกครองให้เป็นระเบียบแบบแผน เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของอารยประเทศ เพื่อความอยู่รอดของประเทศชาติ เจ้านายและข้าราชการกลุ่มนี้ไม่สนับสนุนนโยบายการปฏิรูปการทหารของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการทหารว่า

> "... ทางที่จะสู้ด้วยกำลังทหารเมื่อเวลาภัยอันตรายภายนอกมาถึงนั้น เป็นทางที่ใช้ไม่ได้เหมือนกัน ... จะว่าโดยทางละเอียดขึ้น ที่สุดไทยจะมีทหารที่จะต่อสู้ได้อย่างมากเพียง 50,000 คน และการที่จะจัดทหารให้ได้ 50,000 คน ก็ต้องออกพระราชทรัพย์ซื้ออาวุธต่าง ๆ และเครื่องสำหรับทหารพร้อมทุกสิ่งอย่าง ... คิดถัวอย่างต่ำเป็นประมาณ คิดเอาคนละ 1 ชั่งก็เป็นเงิน 50,000 ชั่ง ... และตั้งแต่เวลาที่มีทหารนอนเมืองอยู่ถึง 50,000 ดังนี้ ค่าเบี้ยเลี้ยงก็ต้องเสียเสมอเป็นอันมาก ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าจะออกพระราชทรัพย์ในคราวแรกถึง 50,000 ชั่งนั้นไม่ได้ หรือถ้าจะคิดออกปีละส่วนทีละเล็กละน้อย พอจะออกนั้น การที่จะจัดทหารให้สำเร็จเร็วขึ้น

---

[1] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) "ประกาศจัดทหาร" (ร.ศ. 106) ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11 หน้า 100 – 101.

ได้มากถึง 50,000 นั้น ก็ต้องเสียเวลาหลายปี ... อันตรายนั้นใกล้กรุงสยามที่สุด เวลาที่จะรอจัดทหารถึง 50,000 ดังนี้ หาพอกันกับเวลาที่อันตรายจะมาถึงไม่ โดยถ้าเวลามีพอ หรือจะรอไปให้จวนตัวอีกแล้วจึงจะคิดจัดนั้น การหาซื้อเครื่องศัตราวุธก็มิใช่การเร็ว ต้องเสียเวลามากเหมือนกัน แลถ้าเมืองหนึ่งเมืองใดในยุโรปหรืออเมริกาทราบข่าวว่าเมืองไมตรีของเขาจะทำสงครามกับไทย แลทั้งเขาจะคิดอิจฉาริษยากันก็ดี เคาเวอนเมนต์ไทยคงจะได้ความลำบากมากที่จะซื้ออาวุธแลเครื่องต่าง ๆ สำหรับทหาร ... อนึ่ง ทหารของเราโดยอาจจะฝึกหัดให้แข็งแรงก็ดี ก็คงจะมิชำนาญสู้ทหารยุโรปได้ แลทั้งวิธีจะใช้อาวุธ ยุโรปเป็นเจ้าของเองก็อาจสามารถจะใช้ได้แน่นอนกว่า แลโดยที่สุดจะเปรียบกำลังทหารต่อทหาร ก็สู้กันไม่ได้เป็นอันขาด ..."[1]

เมื่อพิจารณาความคิดเห็นของเจ้านายและข้าราชการกลุ่มนี้ จะพบว่ามีเหตุมีผลมิใช่น้อย เพราะประเทศไทยเป็นประเทศเล็ก มีกำลังคน กำลังเศรษฐกิจน้อย และมีเทคโนโลยีต่ำ ไม่สามารถสร้างอาวุธที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้นใช้ในกองทัพได้เอง จึงทำให้คนบางกลุ่มไม่เฉพาะแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่านั้น คนบางกลุ่มในสมัยต่อ ๆ มา และในสมัยปัจจุบัน มีความคิดว่าการลงทุนทางการทหารเป็นการสิ้นเปลือง และถึงจะลงทุนปฏิรูปการทหารอย่างไร กองทัพของประเทศไทยก็คงไม่สามารถป้องกันเอกราชและเกียรติของชาติจากการรุกรานของประเทศมหาอำนาจได้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เคยมีพระราชดำรัสกับพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ว่า กองทัพมีความจำเป็นและมีประโยชน์ทั้งต่อราชบัลลังก์และประเทศชาติ กล่าวคือ กองทัพที่เข้มแข็งและจงรักภักดีจะช่วยสร้างความมั่นคงให้แก่ราชบัลลังก์ สำหรับประเทศชาติ กองทัพจะช่วยป้องกันเอกราชของชาติ พระองค์ทรงยอมรับว่า

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 น. 2/16 เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 (พ.ศ. 2427).

ถ้าประเทศมหาอำนาจประเทศใดคิดจะรุกรานประเทศไทยอย่างจริงจังแล้ว กองทัพไทยย่อมไม่อาจต้านทานได้ตลอดไป แต่การมีกองทัพแม้จะไม่ใหญ่โตนักแต่เข้มแข็ง ก็เท่ากับมีกุญแจชนิดดีไว้ใส่ประตูบ้าน แต่ถ้าผู้ร้ายคิดทำลายประตูเสียเลยกุญแจก็ดูจะไม่มีประโยชน์ ถึงกระนั้นก็ตามประเทศไทยก็จำเป็นต้องมีกองทัพและต้องทนุบำรุงให้เข้มแข็งจริง ๆ[1] พระราชดำรัสนี้สอดคล้องกับพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรายงานการประชุมเรื่องทหาร เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 ที่ว่า

> "... บ้านเมืองเราทุกวันนี้เหมือนตั้งอยู่ในหมู่หัวไม้ ถ้าเราไม่เตรียมพลองไว้สู้พวกหัวไม้บ้าง พวกหัวไม้ก็ย่อมมีใจกำเริบมารังแกรำไป ถึงโดยจะสู้ให้ชนะจริงจะไม่ได้ ก็ให้เป็นแต่พอให้พวกหัวไม้รู้ว่า พลองของเราก็มีอยู่ ถ้าจะเข้ามารังแกก็คงจะเจ็บบ้าง ..."[2]

นโยบายการปฏิรูปการทหารของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องประสบกับอุปสรรคตลอดมา แม้ในระยะหลังการประกาศเลิกประเพณีวังหน้าในปี พ.ศ. 2428 แล้ว นโยบายในการปฏิรูปการทหารของพระองค์จะเปลี่ยนแปลงไป คือมุ่งปฏิรูปการทหารเพื่อความเจริญของกิจการทหาร เพื่อให้สามารถป้องกันรักษาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่พระองค์มีเวลาเหลือน้อย ประกอบกับอุปสรรคทางด้านอื่น ๆ ของการปฏิรูปการทหารมีมาก ฉะนั้นเมื่อภัยจากการคุกคามของฝรั่งเศสใกล้เข้ามา คณะรัฐบาลในขณะนั้นจึงเกิดความคิดเห็นแตกแยกกันในการป้องกันรักษาประเทศ เสียงส่วนใหญ่ไม่เชื่อว่าการทหารจะสามารถป้องกันรักษาประเทศได้ จึงไม่สนับสนุนนโยบายการปฏิรูปการทหาร ตัดทอนงบประมาณ

---

[1]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เกิดวังปารุสก์ เล่ม 1 หน้า 342 – 343.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/21 รายงานการประชุมเรื่องทหาร ณ วันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

ทางทหารลง ไม่สนับสนุนการสั่งซื้ออาวุธจากต่างประเทศ (ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 3) และหันไปเชื่อมั่นในวิธีการทางการทูตว่าจะช่วยป้องกันรักษาประเทศได้ดีกว่ากำลังทางทหาร ผลที่ได้รับคือประเทศไทยต้องสูญเสียดินแดน เงินตรา ตลอดจนเกียรติยศของประเทศชาติเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112

วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ได้ให้บทเรียนแก่คณะรัฐบาลไทยในขณะนั้นว่า การเจรจาทางการทูตเพียงอย่างเดียวไม่อาจช่วยรักษาพระราชอาณาเขตและเกียรติยศของชาติไว้ได้ ประเทศไทยจำเป็นจะต้องจัดการป้องกันทางทหารให้มีประสิทธิภาพกว่าเดิม แม้จะไม่สามารถสร้างกองทัพแห่งชาติให้ยิ่งใหญ่พอที่จะต้านทานการรุกรานอย่างจริงจังของมหาอำนาจตะวันตกได้อย่างสมบูรณ์ แต่ประเทศไทยอาจจะสร้างกองทัพขนาดย่อมที่เข้มแข็งพอที่จะต้านทานการรุกรานอย่างไม่เปิดเผย ซึ่งเป็นวิธีการที่มหาอำนาจตะวันตกนิยมใช้ในขณะนั้นไว้เป็นเครื่องเสริมกำลังทางการทูตได้ ฉะนั้นหลังวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 นโยบายการปฏิรูปการทหารจึงได้รับความเอาใจใส่จากคณะรัฐบาลยิ่งขึ้น กล่าวคือ คณะเสนาบดีกลุ่มหนึ่งได้ร่วมกันประชุมเพื่อวางแผนจัดการทหารขึ้นทูลเกล้าถวายในวันที่ 23 มิถุนายน ร.ศ. 113[1] (พ.ศ. 2437) ถึงกระนั้นก็ตาม คนรุ่นเก่าและแม้แต่คนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจากยุโรปบางกลุ่มก็ยังไม่เห็นด้วยกับนโยบายในการปฏิรูปการทหาร ดังปรากฏในพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการประชุมเรื่องทหาร ในปี พ.ศ. 2444 ตอนหนึ่งว่า

> "... ในบ้านเมืองเรามักมีผู้คิดกันโดยมากว่าการทหารไม่สำคัญ ทำแต่อย่างเกณฑ์เช่นแต่ก่อนก็พอแล้ว เพราะถึงจะจัดอย่างไร ที่จะจัดให้สู้เมืองอื่นได้จริง ๆ ก็ไม่ได้อยู่เอง ... การที่สำคัญนั้นถ้าจัดการบ้านเมืองให้ดี การปกครองดี ๆ เปิดเผยการค้าขายให้เจริญ มีการรถไฟ อิริเกชั่น แลอื่น ๆ ให้ทวียิ่งขึ้น

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 1/8 เรื่อง จัดราชการกระทรวงกลาโหม ลงวันที่ 23 มิถุนายน ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

จะเป็นหนทางป้องกันบ้านเมืองดีกว่าการทหาร ... ความคิดเช่นนี้มีอยู่โดยมาก ไม่แต่คนชั้นเก่า ๆ เท่านั้น ถึงนักเรียนที่ไปเรียนมาแต่ยุโรปก็เหมือนกัน ..."[1]

การที่นโยบายการปฏิรูปทางการทหารไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การปฏิรูปดำเนินไปอย่างล่าช้าและบางครั้งต้องหยุดชะงักลง สาเหตุส่วนหนึ่งของการขาดการสนับสนุนอาจจะเนื่องมาจากความบกพร่องของนโยบายในการปฏิรูปในขั้นต้น ซึ่งขาดเป้าหมายที่แน่นอนทางการทหาร

2. ปัญหาที่เกิดจากความไม่พร้อมทางด้านอื่น ๆ ของประเทศ

2.1 ความไม่พร้อมทางด้านการปกครอง เนื่องจากการปฏิรูปการทหารเป็นงานยาก งานใหญ่ ที่จะต้องอาศัยความพร้อมทางด้านอื่น ๆ ของประเทศด้วย อาทิเช่น ความพร้อมทางด้านการเงิน และความพร้อมทางด้านการปกครอง เป็นต้น

ในส่วนที่เกี่ยวกับการปกครอง ระบบการปกครองของประเทศไทยนับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเป็นต้นมา ถือการครอบครองและควบคุมกำลังคนเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดสำหรับความอยู่รอดของสังคม เพราะสภาพของสังคมไทยในระยะเวลาดังกล่าวเป็นสังคมที่ขาดแคลนกำลังคน ฉะนั้นระบบการระดมกำลังพลจึงถูกนำมาใช้ โดยการแบ่งกำลังพลให้อยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหมู่มูลนาย ประชาชนถูกบังคับให้ขึ้นทะเบียนต่อบรรดาเจ้าหมู่มูลนาย มิฉะนั้นจะไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย ดังปรากฏในกฎหมายลักษณะรับฟ้อง ปีพุทธศักราช 1899 มาตรา 10 ที่ว่า

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/21 รายงานการประชุมเรื่องทหาร ณ วันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

"... ราษฎรมาร้องฟ้องด้วยคดีประการใด ๆ แลมิได้ตั้งสังกัดมุนนาย อย่าพึงรับไว้บังคับบัญชาเป็นอันขาดทีเดียว ให้ส่งตัวผู้หาสังกัดมุนนายมิได้นั้นแก่สัสดี เอาเปนคนหลวง ..."[1]

วิธีการเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่า รัฐบาลหรือผู้ปกครองประเทศมิได้ดำเนินการปกครองบรรดาไพร่ (ราษฎรสามัญ) โดยตรง แต่ดำเนินการปกครองโดยผ่านผู้เป็นเจ้าหมู่มูลนาย ซึ่งอาจเป็นเจ้าหรือขุนนางก็ได้ เจ้าหมู่มูลนายเหล่านั้นมีอำนาจเหนือราษฎร (ไพร่) ที่อยู่ภายใต้การกวบคุมของเขา การกำหนดให้ไพร่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหมู่มูลนายเช่นนี้ ทำให้ประชาชนภายในประเทศถูกแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ซึ่งทำความลำบากให้แก่การปฏิรูปการทหารเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ราษฎรซึ่งถูกแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ดังกล่าวนั้น มีสิทธิและหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อประเทศชาติแตกต่างกันออกไป บางกลุ่มมีหน้าที่ต้องเข้าเวรรับราชการประจำการที่เรียกว่า "เข้าเดือน" ปีละ 6 เดือน ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และลดลงเหลือ 3 เดือน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นอยู่เช่นนี้จนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 คนพวกนี้คือบรรดาไพร่หลวงจ่ายเดือน ราษฎรบางกลุ่มเสียเป็นส่วยแทนการเข้าเวรรับราชการประจำการ (ได้แก่บรรดาไพร่หลวงส่วยต่าง ๆ) บางกลุ่มเป็นไพร่ของเจ้าต่างกรม ซึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่ปรากฏว่าต้องรับใช้ประเทศชาติอย่างไร นอกจากยามศึกสงครามจึงจะถูกเรียกเกณฑ์ แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ต้องมีหน้าที่เข้าเวรประจำการปีละ 1 เดือน[2] ต่อมาเมื่อมีการอนุญาตให้ไพร่เสียเงินแทนการเข้ารับราชการประจำการได้

---

[1] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 พระราชกำหนดเก่า "พระไอยการลักษณรับฟ้อง" บาตรา 10 หน้า 32.

[2] ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) "ประกาศที่จะหักไพร่สมตายชราพิการ" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9 หน้า 195 – 197.

ไพร่หลวงจ่ายเดือนก็ต้องเสียเงินมากกว่าไพร่หลวงส่วยและไพร่สมสังกัดพรรค[1]

กฎหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคที่ราษฎรแต่ละกลุ่มได้รับจากระบบการปกครองที่ใช้อยู่ ดังนั้นจึงปรากฏเสมอว่ามีการปิดบังซ่อนเร้นบรรดาบุตรหมู่ของกลุ่มไพร่หลวงจ่ายเดือน เพราะเป็นกลุ่มที่มีหน้าที่หนักกว่ากลุ่มอื่น ๆ บางครั้งมีการแอบโยกย้ายไปสังกัดหมู่กรมอื่นที่มีราชการเบากว่า เป็นเหตุให้จำนวนไพร่หลวงจ่ายเดือนในแต่ละหมู่กรมลดจำนวนลงเรื่อย ๆ แม้จะมีกฎหมายเอาโทษแก่ผู้กระทำการปิดบังซ่อนเร้นบุตรหมู่และผู้สมรู้ร่วมคิดอย่างรุนแรงก็ตาม

การปิดบังซ่อนเร้นบุตรหมู่ไพร่หลวงและการหลบหนีของบรรดาไพร่หลวง มีผลกระทบโดยตรงต่อการปฏิรูปการทหาร กล่าวคือ ทำให้กรมกองทหารที่จัดตั้งขึ้นใหม่ตามความจำเป็นและความต้องการของบ้านเมืองตามนโยบายการปฏิรูปการทหารต้องประสบกับปัญหาการขาดกำลังคนที่จะเข้าประจำรับราชการฝึกหัดยุทธวิธีและระเบียบวินัยทหารตามแบบตะวันตก นอกจากนั้นระบบการควบคุมคนดังกล่าวยังเป็นอุปสรรคต่อการฝึกหัดทหารด้วย เพราะระบบการเข้าเวรประจำการของไพร่หลวงจ่ายเดือนซึ่งกำหนดให้เข้าเวร 1 เดือน แล้วปลดปล่อยกลับไปประกอบสัมมาอาชีพ 3 เดือน แล้วจึงกลับมาเข้าเวรใหม่หมุนเวียนไปเช่นนั้น เป็นเหตุให้การฝึกหัดขาดความต่อเนื่องกัน ระยะการฝึกหัด 1 เดือน ยังไม่ทันฝึกหัดให้รู้จักใช้อาวุธเป็นก็ถึงเวลาปลดปล่อยออกไป 3 เดือน กว่าจะกลับเข้ามาใหม่วิชาการที่ฝึกหัดไว้ครั้งก่อนก็ลืมเลือนเสียหมดต้องเริ่มต้นกันใหม่ทุกครั้งไป ทำให้การฝึกหัดทหารไม่ได้ผลเท่าที่ควร[2] จึงอาจกล่าวได้ว่าระบบการปกครองเช่นนี้เป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการปฏิรูปคุณภาพของทหาร

---

[1] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 พระราชกำหนดเก่า "เปรียบถานะไพร่หมู่กับไพร่ส่วย วิธีบวกลูกหมู่และใช้ไพร่ในราชการ หน้า 138 – 139.

[2] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/6 สำเนาที่ 8/9 พระยาสุรศักดิ์มนตรี กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ. 109 (พ.ศ. 2433).

นอกจากระบบการปกครองประชาชนโดยผ่านเจ้าหมู่มูลนาย จะเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการปฏิรูปการทหารดังกล่าวแล้ว ระบบการปกครองหัวเมืองโดยการแบ่งหัวเมืองภายในพระราชอาณาจักรออกเป็น 3 ส่วน ให้ส่วนเหนืออยู่ภายใต้การปกครองของกระทรวงมหาดไทย หัวเมืองภาคใต้อยู่ภายใต้การปกครองของกระทรวงกลาโหม และหัวเมืองชายทะเลตะวันออกอยู่ภายใต้การปกครองของกรมท่า ยังก่อให้เกิดปัญหาขึ้นอย่างมากมาย อาทิเช่น ปัญหาในการรักษาระเบียบแบบแผนทางการปกครอง การทหาร การศาล ฯลฯ ให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกันอย่างมีระเบียบและด้วยความสม่ำเสมอกัน สร้างปัญหาในการประสานงานซึ่งมีผลทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทั้งในเรื่องความคิดเห็นและความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน ความสิ้นเปลืองเจ้าหน้าที่และค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นอันเกิดจากการจัดสรรอำนาจหน้าที่อย่างไม่เหมาะสมเนื่องจากการทำงานซ้ำซ้อนกัน นอกจากนั้นยังสร้างปัญหาเกี่ยวกับประสิทธิภาพของงานโดยตรงอีกประการหนึ่ง คือ กระทรวงแต่ละกระทรวงต้องทำงานหลายอย่าง หลายชนิดสับสนกัน เช่น การบำรุงความสุขของประชาชน การภาษีอากร การศาล ตลอดจนการสะสมกำลังพลและเสบียงอาหาร รวมทั้งการรบทัพจับศึกในเวลาสงครามด้วย[1] เมื่อส่วนราชการที่เป็นศูนย์กลางอำนวยการปกครองเหล่านี้ต้องมีภาระและหน้าที่หลายอย่างเช่นนี้ ย่อมทำให้การปฏิบัติราชการสับสน ผลงานของกระทรวงทั้ง 3 ไม่สามารถจะก่อประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติและประชาชนได้อย่างเหมาะสม เมื่อประเทศชาติเจริญขึ้น ลักษณะสังคมย่อมมีความซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น ความสับสนและหย่อนสมรรถภาพจึงทวีขึ้นเป็นเงาตามตัว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักในความไม่เหมาะสมของระบบการปกครองดังกล่าว พระองค์ได้ทรงพยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเท่าที่ทรงเห็นว่าจำเป็น และไม่เป็นการกระทบกระเทือนต่อกลุ่มผลประโยชน์อื่น ๆ ในประเทศมากนัก แต่การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงดำเนินไปแล้วนั้น ยังไม่เพียงพอกับสถานการณ์ของประเทศในขณะนั้น ดังนั้นในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 จึง

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 165 – 167.

ทรงตัดสินพระทัยปฏิรูปการปกครองอย่างพลิกแผ่นดิน[1] โดยจัดสรรอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบของกระทรวงให้เป็นส่วนสัดกันทั้ง 12 กระทรวง แม้จะทรงมุ่งจัดสรรงานแต่ละแขนงให้อยู่เป็นส่วนสัดในกระทรวงเดียวกัน เพื่อหลีกเลี่ยงความยุ่งยากและความสับสนในการปฏิบัติงานเช่นแต่ก่อน แต่การจัดตั้งกระทรวงและกำหนดหน้าที่ในปี พ.ศ. 2435 ยังมิใช่เป็นการจัดที่สมบูรณ์ตามความมุ่งหมาย กล่าวคือ กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงกลาโหมยังคงมีหน้าที่เหลื่อมล้ำกันอยู่เช่นเดิม กระทรวงกลาโหมยังต้องรับผิดชอบในการปกครองหัวเมืองภาคใต้ และกระทรวงมหาดไทยยังต้องรับผิดชอบในการป้องกันพระราชอาณาเขตด้วยกำลังทหารในหัวเมืองฝ่ายเหนืออยู่เช่นเดิม กรมท่าก็ยังต้องรับผิดชอบหัวเมืองชายทะเลภาคตะวันออก นอกจากนั้นยังมีกรมยุทธนาธิการเป็นกรมอิสระที่มีฐานะเทียบเท่ากระทรวง รับผิดชอบในราชการทหารบกทหารเรืออีกส่วนหนึ่งต่างหาก

ระบบการปกครองดังกล่าวนี้เป็นอุปสรรคต่อการสร้างเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) ของหน่วยทหาร ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งของลักษณะการจัดองค์การของทหาร

ผลการป้องกันประเทศเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) เป็นเครื่องยืนยันความสูญเปล่าในการปฏิรูปการทหารในระยะที่ระบบการปกครองของประเทศยังไม่พร้อมที่จะมอบเอกภาพในการบังคับบัญชาทหารให้แก่กระทรวงกลาโหม หน่วยทหารแบบใหม่ที่ปฏิรูปขึ้นในระยะดังกล่าว ไม่ได้แสดงบทบาทในการป้องกันประเทศในเหตุการณ์ครั้งนั้นเท่าไรนัก นอกจากฝ่ายทหารเรือ แต่ระบบการควบคุมกันตามประเพณีการปกครองแบบโบราณดังกล่าวข้างต้น ทำให้ทหารเรือชุดนั้นอยู่ในสภาพไม่ "พร้อมรบ" เพราะพลทหารเรือเป็นไพร่เข้าเวรประจำการที่เพิ่งเรียกระดมเข้ามาเมื่อสถานการณ์ไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ ทหารเหล่านั้นได้รับการฝึกหัดเพียงเล็กน้อยจึงขาดประสิทธิภาพในการใช้อาวุธ ส่วนกรมทหารบกแบบใหม่

---

[1]พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชนิพนธ์คำนำในพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 124.

เพียงแต่เตรียมวางกำลังไว้เพื่อป้องกันพระนครตามจุดสำคัญ ๆ เท่านั้น ทหารที่ทำการป้องกันชายพระราชอาณาเขตทางมณฑลลาวกาวและมณฑลอีสาน เป็นทหารของกระทรวงมหาดไทยเป็นส่วนใหญ่ ทหารเหล่านั้นเป็นไพร่ที่เพิ่งถูกเรียกระดมเข้าฝึกหัดการใช้อาวุธ โดยมีนายทหารจากกรมยุทธนาธิการไปให้การฝึกหัดในระยะที่เกิดเหตุการณ์นั้นเอง การสู้รบจึงขาดประสิทธิภาพ

ดังนั้นหลัง "วิกฤตกาล ร.ศ. 112" แล้ว นโยบายในการปฏิรูปจึงมุ่งให้เอกภาพในการบังคับบัญชาแก่กระทรวงต่าง ๆ ยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระทรวงกลาโหมและกระทรวงมหาดไทย กล่าวคือ กระทรวงกลาโหมได้รับอำนาจสิทธิขาดในการจัดการทหารทั่วประเทศ ในขณะเดียวกันกระทรวงมหาดไทยก็มีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบในการปกครองหัวเมืองทั้งหมดในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2437[1] หลังจากนั้นอีก 2 ปี กระทรวงกลาโหมก็ได้รับโอนกรมสุรัสวดีจากกระทรวงเมือง (นครบาล) นั่นก็คือกระทรวงกลาโหมได้รับอำนาจในการควบคุมบัญชีชายฉกรรจ์ทั่วประเทศ อุปสรรคของการปฏิรูปการทหารที่เกิดจากระบบการปกครองที่มีมาแต่โบราณเริ่มผ่อนคลายและหมดสิ้นไป

2.2 <u>ปัญหาที่เกิดจากความไม่พร้อมทางด้านการเงิน</u> ปัญหาเรื่องการเงินเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของการปฏิรูปการทหาร ทั้งนี้เพราะการจัดการทหารเป็นเรื่องของการลงทุนและการสิ้นเปลือง และการลงทุนทางการทหารมิใช่การลงทุนที่สามารถปรากฏผลให้เห็นได้ชัดเจนและเร็ววันเหมือนการลงทุนทางด้านอื่น เช่น การลงทุนทางอุตสาหกรรมหรือแม้แต่การลงทุนทางการศึกษา ดังนั้นถ้าฐานะทางการเงินของประเทศไม่ดี การปฏิรูปการทหารก็มีอาจเป็นไปได้

ลักษณะของสังคมไทยเป็นสังคมชาวนาหรือสังคมเกษตร ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพในการทำนา ปลูกข้าวเพื่อการบริโภคของตนเองและครอบครัว ส่วนที่เกินความจำเป็นก็ใช้ในการบำรุงศาสนา และชนชั้นผู้ปกครองคือบรรดาเจ้าหมื่นมูลนาย เมื่อพิจารณาถึงจำนวน

---

[1] <u>ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11</u> (ธันวาคม ร.ศ. 113) "ประกาศจัดปันหน้าที่ระหว่างกระทรวงกลาโหมกับกระทรวงมหาดไทย" หน้า 306 – 307.

ประชากรที่มีน้อยก็สามารถกล่าวได้ว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร แต่นั่นมิได้หมายความว่าประเทศไทยจะมีกำลังทางเศรษฐกิจมากพอที่จะจัดให้มีทหารประจำการได้มากพอแก่ความต้องการในการป้องกันรักษาประเทศ ดังนั้นตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ ประเทศไทยจึงต้องใช้ระบบการระดมไพร่พลเมื่อเกิดศึกสงคราม หรือมีเหตุการณ์ที่จะต้องใช้กำลังปราบปรามหรือป้องกัน แม้ในปี พ.ศ. 2436 เมื่อเกิดวิกฤตกาลขึ้น ประเทศไทยก็ยังไม่มีทหารประจำการพอที่จะส่งไปป้องกันรักษาพระราชอาณาเขต ทั้ง ๆ ที่การปฏิรูปการทหารได้ดำเนินมากว่า 20 ปีแล้ว การที่การปฏิรูปการทหารในระยะต้นของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำเนินไปอย่างล่าช้าและไม่ได้ผลเท่าที่ควรนั้น ส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากปัญหาการขาดแคลนเงินที่จะนำมาใช้ในการปฏิรูป ทั้งนี้เพราะในระยะเวลาดังกล่าวรายได้ของแผ่นดินเก็บได้น้อยไม่พอจับจ่ายใช้สอยในราชการแผ่นดิน จนถึงกับรัฐบาลต้องเป็นหนี้สินเพราะระบบการเก็บภาษีอากรยังสับสนอยู่มาก หน่วยงานที่มีหน้าที่เก็บภาษีอากรมิได้มีแต่เฉพาะกรมพระกลังมหาสมบัติเท่านั้น กรมอื่น ๆ ในสังกัดกรมพระคลังก็ล้วนมีหน้าที่เก็บภาษีอากรด้วยกันทั้งสิ้น นอกจากนั้นการเก็บภาษีอากรยังกระจัดกระจายอยู่ในกรมอื่น ๆ ที่มิได้สังกัดกรมพระคลังอีกด้วย เช่น กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมเมือง กรมนา และกรมสุรัสวดี[1] การปฏิบัติงานของเจ้าภาษีนายอากรก็ขาดการควบคุม ทำให้เกิดการรั่วไหลของภาษีอากรไปทางอื่นเสียมาก[2]

ด้วยเหตุที่เงินเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งในการปฏิรูปการทหาร เมื่อฐานะทางการเงินของประเทศไม่ดี โครงการณ์ปฏิรูปการทหารจึงดำเนินไปได้โดยยากยิ่ง การแก้ปัญหาทางด้านอื่น ๆ ของการทหารจึงพลอยติดขัดไปด้วย อาทิเช่น ปัญหาเรื่องการขาดคนเป็นทหาร ซึ่งทางฝ่ายทหารได้หาทางแก้ไขโดยการประกาศรับทหารสมัคร ทำให้ได้จำนวนทหาร

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 127 – 135.

[2]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อธิบายตำนานภาษีอากร หน้า 12 – 16.

เพิ่มมากขึ้น แต่เมื่อได้ทหารมาแล้ว การขาดเงินทำให้ไม่สามารถให้การฝึกหัดคนสมัครเหล่านั้นให้เป็นทหารที่มีประสิทธิภาพได้ตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ เพราะไม่มีเงินพอที่จะจัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์มาให้ทหารสมัครเหล่านั้นใช้ฝึกหัดได้เพียงพอ ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการให้จัดหาอาวุธสำหรับฝึกหัดให้แก่ทหารสมัครที่วังสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชให้ครบจำนวนคน[1] เป็นต้น การจัดในด้านอื่น ๆ ของทหารก็ต้องอาศัยปัจจัยทางด้านการเงินทั้งสิ้น เช่น การจัดสวัสดิการให้แก่ทหาร การบำรุงขวัญทหาร หรือแม้แต่การสร้างระเบียบวินัยให้แก่ทหาร และถ้าเราถือว่าอาวุธมีส่วนช่วยเพิ่มประสิทธิภาพให้แก่ทหารก็อาจกล่าวได้ว่า การขาดเงินมีส่วนทำให้ประสิทธิภาพของทหารด้อยลง

พลโท ทวิช เสนีวงศ์ ณ อยุธยา ได้กล่าวถึงงบประมาณทางการทหารไว้ว่า ถ้าการป้องกันประเทศได้รับงบประมาณร้อยละ 18 ถึง 24 ของงบประ[illegible] จะพอทรงตัวอยู่ได้เท่านั้น ถ้าได้รับเพิ่มขึ้นเ[illegible] กำลังในการป้องกันประเทศได้มากขึ้นตามกำลัง[illegible] เข้าสู่สงคราม หรือประเทศตกอยู่ในภาวะสงคราม[illegible] งบ[illegible] ได้รับตั้งแต่ร้อยละ 35 ขึ้นไป[2]

เมื่อนำหลักเกณฑ์การใช้เงินเพื่อการทหารของนักการทหารปัจจุบันมาประกอบพิจารณางบประมาณทางการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ปี

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.1/17. สาเนาพระราชหัตถเลขาที่ 77/6320 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึงสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ลงวันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436).

[2]พันเอก เลิศชัย สุขศรี การปรับปรุงการจัดหน่วยของกองทัพบกไทย หน้า 65 อ้างจากคำบรรยายของพลโททวิช เสนีวงศ์ ณ อยุธยา เรื่อง "ยุทธศาสตร์ในการใช้อาวุธนิวเคลียร์" ณ วิทยาลัยการทัพบก วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2514.

พ.ศ. 2435 ซึ่งเป็นปีที่เริ่มจัดทำงบประมาณแผ่นดินเป็นต้นไป จนถึงปี พ.ศ. 2446 ซึ่งเป็นปีที่เริ่มทดลองใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารในนามของ "ข้อบังคับลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" อาจจะทำให้ได้ทัศนะบางประการ โปรดดูตารางงบประมาณเปรียบเทียบรายจ่ายทั่วพระราชอาณาจักรระหว่างปี พ.ศ. 2435 - 2446.

จากตารางงบประมาณเปรียบเทียบนี้ จะพบว่าในปี พ.ศ. 2435 ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าประเทศอยู่ในภาวะเตรียมเข้าสู่สงคราม และปี พ.ศ. 2436 ซึ่งเป็นปีที่ประเทศอยู่ในภาวะสงครามนั้น กระทรวงกลาโหมได้รับงบประมาณร้อยละ 22.52 และร้อยละ 23.25 ซึ่งต่ำกว่าหลักเกณฑ์ของพลโท ทวิช เสนีวงศ์ ณ อยุธยา มาก แต่เมื่อพิจารณางบประมาณของกระทรวงอื่น ๆ เช่น กระทรวงมหาดไทยซึ่งได้รับเพียงร้อยละ 0.33 และ 2.66 โดยที่กระทรวงมหาดไทยต้องรับผิดชอบในการป้องกันพระราชอาณาเขตในแถบมณฑลลาวกาวและมณฑลอีสานด้วยแล้ว ก็นับว่ากระทรวงกลาโหมได้รับงบประมาณอย่างทั่วทั้น แต่การป้องกันรักษาประเทศของกระทรวงกลาโหม (รวมกรมยุทธนาธิการด้วย) ในบริเวณปากอ่าวและพระนครทั้งรอบในและรอบนอกยังนับว่าไม่ได้ผลเท่าที่ควร

นับแต่ปี พ.ศ. 2437 ซึ่งเป็นปีที่กระทรวงกลาโหมได้รับอำนาจในการจัดการทางการทหารโดยสิทธิ์ขาดไปจนกระทั่งปี พ.ศ. 2447 กระทรวงกลาโหมได้ดำเนินการวางพื้นฐานในด้านการจัดองค์การทางทหาร การสร้างเอกภาพในการบังคับบัญชา การจัดตั้งกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลต่าง ๆ ตลอดจนได้ทดลองใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 งบประมาณทางการทหารกลับมีแนวโน้มลดต่ำลงอยู่ระหว่างร้อยละ 10 ถึงร้อยละ 19 แต่กระนั้นก็ตามทางฝ่ายทหารก็ได้ดำเนินการปฏิรูปการทหารต่อไปโดยมิได้หยุดชะงัก และกลับก้าวหน้ากว่าการดำเนินการในระยะต้นเสียอีก ทั้งนี้อาจเป็นผลเนื่องมาจากอุปสรรคทางด้านอื่น ๆ ผ่อนคลายลงมาก อีกประการหนึ่งแม้จำนวนร้อยละของงบประมาณทางทหารจะลดต่ำลง แต่จำนวนเงินที่ได้รับไม่ผิดแตกต่างจากจำนวนเงินในปี พ.ศ. 2435 เท่าไรนัก

หลังจากปี พ.ศ. 2447 ไปแล้ว งบประมาณทางการทหารเริ่มถีบตัวสูงขึ้นโดยลำดับจนสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ

ปี พ.ศ. 2448	ได้รับ	13,966,767.–	บาท
2449	"	13,873,167.–	บาท
2450	"	14,231,620.–	บาท
2451	"	14,270,854.–	บาท
2452	"	14,286,568.–	บาท

ปี พ.ศ. 2453 ได้รับ 14,260,048.- บาท[1]

ข้อที่น่าสังเกตคือ นับแต่ปี พ.ศ. 2448 เป็นต้นไป การปฏิรูปการทหารใกล้จะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้มากแล้ว กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2448 เริ่มประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารใน 4 มณฑล ซึ่งทดลองใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 มาแล้ว และการจัดกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลดำเนินไปเกือบครบทุกมณฑลแล้ว และในที่สุดก็สามารถจัดระบบกำลังพลได้เป็น 10 กองพล ในปี พ.ศ. 2452

3. ปัญหาในส่วนของราชการฝ่ายทหาร

เนื่องจากความรู้ในวิทยาการแผนใหม่ทางวิชาทหารของไทยยังอยู่ในระดับต่ำ จึงก่อให้เกิดปัญหาดังนี้คือ

3.1 การขาดผู้บังคับบัญชาที่มีความรู้ในวิชาทหารสมัยใหม่ประจำราชการในระดับต่าง ๆ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นรัชสมัยแห่งการปฏิรูปบ้านเมืองให้เจริญขึ้นตามแบบประเทศในยุโรปนั้น ประเทศไทยยังขาดผู้รักชาติที่ทรงวิทยาคุณในด้านต่าง ๆ อีกมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการทหาร ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

"... การทหารในกรุงเทพนี้จะเรียกว่าไม่มีเลยก็ว่าได้ หาที่เรียนรู้ในบางกอกไม่ได้ ..."[2]

---

[1]กระทรวงกลาโหม ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม 8 เมษายน 2430 - 8 เมษายน 2496 หน้า 246 อ้างว่าได้รับความเอื้อเฟื้อจากกองงบประมาณ กระทรวงการคลัง

[2]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชหัตถเลขาถึงพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ลงวันที่ 27 มีนาคม ร.ศ. 116" พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูล เล่ม 2 หน้า 65.

ที่เป็นดังนั้นเพราะประเทศไทยเป็นประเทศเล็กและเพิ่งจะตื่นตัว ประกอบกับวิชาทหารบกทหารเรือแบบตะวันตกนั้นเป็นวิชาชีพชั้นสูง เป็นของแปลกและยาก รวมทั้งทัศนคติของคนไทยในสมัยนั้นต่อการเป็นทหารไม่สู้ดี จึงทำให้การปฏิรูปการทหารต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนผู้ที่มีความรู้ในวิชาทหารสมัยใหม่ที่จะมาดำรงตำแหน่งเป็นผู้บังคับบัญชาทหารในระดับต่าง ๆ ตามกรมกองทหารที่จัดตั้งขึ้นตามนโยบายการปฏิรูปการทหาร ปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่ที่ฝ่ายทหารต้องประสบอยู่ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญของปัญหานี้ และได้ทรงหาทางแก้ไขอยู่ตลอดเวลา ดังปรากฏในพระราชดำรัสตอบในการเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมในวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2452 ตอนหนึ่งว่า

> "... เพราะการทหารนั้นที่จะสำเร็จไปได้ก็โดยที่มีผู้บังคับบัญชาควบคุมให้พอแก่การ ถึงแม้เราจะมีพลทหารมากมายเท่าใดก็ดี แต่ไม่มีผู้ที่จะควบคุมทหารเหล่านั้นเข้าสนามรบ ทหารเหล่านั้นก็ไม่สามารถจะได้ชัยชนะแก่ข้าศึกได้เลย ย่อมต้องอาศัยนายทหารที่มีความรู้และมีสติปัญญา สามารถที่จะนำไปสู่ชัยชนะได้ และควบคุมบังคับบัญชาในเวลาปกติ ..."[1]

วิธีการแก้ปัญหาการขาดแคลนผู้มีความรู้ในวิชาการทหารสมัยใหม่นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำเนินการเป็นหลายวิธี เช่น

(1) จัดตั้งโรงเรียนสอนวิชาทหารขึ้น เช่น โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนนายเด็กทหารมหาดเล็ก และโรงเรียนนายเด็กทหารหน้าขึ้นในปี พ.ศ. 2424 และรวมกิจการของโรงเรียนทั้งสองเข้าด้วยกัน เรียกว่า "โรงเรียนทหารสราญรมย์" ในปี พ.ศ. 2430

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสตอบในการเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม 26 ธันวาคม ร.ศ. 128" พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ถึง พ.ศ. 2453) หน้า 242.

นอกจากนั้นยังทรงสนับสนุนทนุบำรุงโรงเรียนดังกล่าวนี้ให้เจริญขึ้นโดยลำดับ ทั้งในด้านวิทยาการและจำนวนนักเรียน มีการปรับปรุงหลักสูตรและจ้างครูชาวต่างประเทศมาทำการสอน ขยายจำนวนการรับนักเรียน ทนุบำรุงนักเรียนของโรงเรียนทหารโดยการจัดสวัสดิการให้เป็นอย่างดี เพื่อปลูกฝังความนิยมในวิชาชีพทหาร

ในปี พ.ศ. 2431 นักเรียนจากโรงเรียนทหารได้เข้ารับราชการในตำแหน่งสัญญาบัตรเป็นจำนวน 17 คน และเพิ่มขึ้นเป็น 43 คนในปี พ.ศ. 2435 ต่อมาในปี พ.ศ. 2448 ซึ่งเป็นปีที่การปฏิรูปการทหารขยายตัวออกไปตามมณฑลต่าง ๆ เกือบทั่วพระราชอาณาเขต และเริ่มประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร นักเรียนจากโรงเรียนนี้ได้เข้ารับราชการในตำแหน่งสัญญาบัตรเป็นจำนวน 302 คน[1] ซึ่งนับว่าน้อยมาก ไม่พอกับความต้องการของกรมกองทหาร

(2) ส่งพระราชโอรส พระบรมวงศานุวงศ์และบุตรผู้มีตระกูลไปศึกษาวิชาทหารยังต่างประเทศ ตามที่ได้เคยกล่าวแล้วว่าคนไทยไม่นิยมการเป็นทหาร ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงจัดให้พระราชโอรส พระบรมวงศานุวงศ์ และบุตรผู้มีตระกูลได้ศึกษาวิชาทหารก่อน เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนไทยที่มีต่อวิชาชีพทหาร ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ตอนหนึ่งว่า

> "... ผู้ซึ่งมีบรรดาศักดิ์มาก และจะเป็นใหญ่สืบไปภายหน้า ถ้ามีความรู้**ในทหาร** จะได้คิดจักการทหารพอมีทางพูดจาให้เข้าใจกันได้ และจะเป็นตัวอย่างที่ให้คนที่เป็นทหารมีน้ำใจไม่เบื่อหน่ายย่อท้อ ด้วยเห็นว่าเป็นหน้าที่ของคนเลว ๆ จะเป็น ..."[2]

---

[1]โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า หน้า 60 – 76.

[2]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชหัตถเลขาถึงพระยาวิสุทธิ์สุริยศักดิ์ ลงวันที่ 27 มีนาคม ร.ศ. 116" พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูล เล่ม 2 หน้า 65.

ด้วยเหตุผลดังกล่าวประกอบกับปัญหาการขาดแคลนคนที่มีความรู้ในวิชาทหารแบบใหม่ พระองค์จึงคัดสินพระทัยส่งพระราชโอรส พระบรมวงศานุวงศ์และบุตรผู้บิดาถูกไปศึกษาวิชาทหาร ทก ทหารเรือในประเทศยุโรปเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น

ฝ่ายทหารบกได้แก่

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิระประวัติวรเดช (กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ (กรมขุนนครสวรรควรพินิต) สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ (กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ) พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร (กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน) เป็นต้น

ฝ่ายทหารเรือได้แก่

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอากรเกียรติวงศ์ (กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์) พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ (กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร) ม.ร.ว. พิณ สนิทวงศ์ และนายฉ่าง แสงชูโต เป็นต้น

บุคคลดังกล่าวได้กลับมาเป็นกำลังสำคัญในการปฏิรูปการทหารในระยะหลังคือประมาณ 2441 เป็นต้นไป อันเป็นเหตุให้การปฏิรูปการทหารในระยะดังกล่าวดำเนินไปอย่างรวดเร็ว รัดกุมและสำเร็จผลตามความมุ่งหมาย

แม้จะได้ทรงพยายามหาทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนคนที่มีความรู้ในวิชาทหารสมัยใหม่ เพื่อทำหน้าที่ผู้บังคับบัญชาทหารในระดับต่าง ๆ ด้วยพระอุตสาหะยิ่ง แต่ปัญหานี้ก็ยังไม่สามารถแก้ได้โดยเด็ดขาด ดังปรากฏในพระราชดำรัสตอบในการเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2452 ว่า

"... เพราะเหตุว่าความบกพร่องของทหารในกรุงสยาม ย่อมเป็นสำคัญในเรื่องไม่มีตัวนายพอที่จะบังคับบัญชา แลสำรองในเวลาเมื่อมีราชการ ..."[1]

ถึงกระนั้นก็ตาม ปัญหานี้ไม่รุนแรงเท่าในระยะแรกของการปฏิรูปการทหาร ปัญหาที่เกิดจากปัญหาการขาดแคลนนายทหารที่มีความรู้ในวิชาทหารสมัยใหม่ คือ

(1) หน่วยงานขาดความเจริญหรือเจริญได้อย่างล่าช้า ตัวอย่างเช่น การปฏิรูปการทหารบกทหารเรือในระยะต้นซึ่งดำเนินไปอย่างล่าช้าและสูญเปล่ามากดังได้กล่าวแล้ว ในส่วนของทหารเรือยิ่งโชคร้ายกว่าทหารบก เพราะประสบกับปัญหานี้รุนแรงกว่า ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากลักษณะความซับซ้อนของวิชาการทหารเรือด้วยที่เป็นเหตุให้ราชการทหารเรือขาดแคลนผู้ที่มีความรู้ในวิชาการทหารเรือแบบใหม่เข้าดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการในระดับต่าง ๆ มากกว่าทหารบก แม้แต่ผู้บัญชาการในระดับสูงของทหารเรือก็มิใช่ผู้ที่ศึกษาวิชาการทหารเรือมาโดยตรง ดังนั้นความเจริญของฝ่ายทหารเรือจึงล่าช้ากว่าทหารบกมาก กว่าจะสามารถตั้งโรงเรียนนายร้อยทหารเรือได้ก็ล่วงเข้าปี พ.ศ. 2440 และกว่าหน่วยงานของทหารเรือจะจัดเข้าระบบได้ก็ล่วงเข้าปี พ.ศ. 2447 เป็นต้น นอกจากนั้นปัญหาการขาดแคลนนายทหารที่มีความรู้ในวิชาทหารสมัยใหม่ยังเป็นเหตุให้งานปฏิรูปการทหารไม่สามารถขยายตัวออกไปได้เต็มตามโครงการ โดยพร้อมเพรียง เช่น การจัดตั้งกรมบัญชาการทหารประจำมณฑล ต้องกระทำไปทีละมณฑลเพราะไม่สามารถหาผู้บังคับบัญชาได้เพียงพอ เป็นต้น

(2) คุณภาพของทหารต่ำกว่าที่ควรจะเป็น การขาดนายทหารที่มีความรู้ในวิชาทหารอย่างแท้จริงมีส่วนทำให้คุณภาพของทหารลดต่ำลง เพราะนายทหารย่อมมีหน้าที่ควบคุมบังคับบัญชาและฝึกหัดสั่งสอน เมื่อนายทหารขาดความรู้ย่อมทำให้การฝึกหัดสั่งสอนย่อหย่อนลง

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสตอบในการเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม 26 ธันวาคม ร.ศ. 128" พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ถึง พ.ศ. 2453) หน้า 240.

นับแต่เริ่มการปฏิรูปการทหารมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2435 การฝึกหัดทหารของประเทศไทยกระทำได้อย่างมากแค่การแปรแถวกองพัน ทั้ง ๆ ที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช ทรงตั้งพระทัยว่าจะให้มีการฝึกหัดถึงขั้นออกสนามและกระบวนยุทธในปี พ.ศ. 2436[1] แต่บังเอิญสถานการณ์ไม่อำนวยให้ การฝึกหัดในขั้นกระบวนยุทธจึงต้องเลื่อนออกไปอีกหลายปี ในปี พ.ศ. 2436 ซึ่งเป็นปีที่มีพระราชพิธีรัชฎาภิเษก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการทรงจัดแสดงทางการทหารได้เพียงพิธีคะเชนทรศวสนาน (คือการตรวจพลแบบโบราณ เป็นการตรวจและอวดกำลังของราชพาหนะและกำลังทหาร) และการแห่ทหารอย่างใหม่เพื่ออวดกำลังทางทหาร[2] และเพื่อสร้างความมั่นใจ ความจงรักภักดีให้เกิดในหมู่ราษฎร

การฝึกหัดขั้นสูงถึงขั้นออกสนามและกระบวนยุทธมาเริ่มกันจริง ๆ ในสมัยที่พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าจิระประวัติวรเดช (กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช) สำเร็จวิชาการทหารจากเดนมาร์กมารับราชการในกรมยุทธนาธิการแล้ว (พ.ศ. 2441) ดังปรากฏในพระนิพนธ์ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า

> "... วิธีฝึกหัดมีแต่แปรแถวกองพันเป็นอย่างสูง ยังไม่ได้เริ่มฝึกหัดถึงยุทธวิธี ต่อเมื่อกรมหลวงนครไชยศรีฯ เสด็จเข้าไปรับราชการทหาร จึงเริ่มคิดวิธีฝึกหัดอย่างที่ใช้อยู่ในทุกวันนี้ ทราบว่าทรงแต่งและเขียนเอง แล้วหัดต่อขึ้น

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.1/16 สำเนาที่ 2029/74 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 22 พฤศจิกายน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

[2] ก.

ไปถึงออกสนามแลกระบวนยุทธ ..."[1]

ฝ่ายทหารเรือก็เช่นเดียวกัน การฝึกหัดย่อหย่อนมาก ตั้งแต่เริ่มปฏิรูปมาจนถึงปี พ.ศ. 2444 ไม่เคยมีการซ้อมรบเลย เพราะขาดผู้ที่มีความรู้ที่จะฝึกหัดสั่งสอน ฉะนั้น พวกทหารเวรจึงไม่ได้รับการฝึกหัดแต่อย่างใด เพียงแต่มีการเรียกระดมเข้ามาทำการโยธาบ้างเป็นครั้งคราว คนที่เกณฑ์มารับราชการทหารเรือจึงไม่มีความรู้ในวิชาทหารเรือแต่อย่างใด แม้แต่นายทหารที่รับราชการอยู่ขณะนั้นก็ไม่ค่อยมีความรู้ในวิชาการทางทหารเช่นกัน เพราะเป็นผู้ที่รับราชการมาจากเป็นพลทหาร ไม่ได้รับการศึกษาทางวิชาการแต่อย่างใด พลเรือเอกพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงวิจารณ์เกี่ยวกับทหารหัวเมืองชายทะเลเอาไว้ว่า

> "... ถึงตัวนายทหารก็ไม่เรียกเพราะไม่รู้อะไรเลย พลทหารบุตรหมู่หุ่นม ๆ มาเข้ากักขังตามโรงทหารคนละ 3 ปี ตั้งแต่อายุ 18 ปี ถึง 20 ปี นอนนิ่ง ๆ ตั้งแต่เข้าเป็นทหารจนออกเป็นคนเวรเข้าเดือน ก็ไม่อาจทราบว่าเขาเอาลูกเลื่อนปืนออกอย่างไร ปืนก็จะเป็นสนิมไปทุกเสดแน่นแล้ว ..."[2]

ที่เป็นเช่นนี้เพราะฝ่ายทหารเรือประสบกับปัญหาการขาดแคลนนายทหารที่มีความรู้ในวิชาการทหารเรือรุนแรงกว่าที่ฝ่ายทหารบกประสบอยู่ การฝึกหัดทหารเรือจึงแทบไม่มีเลย คุณภาพของพลทหารเรือในระยะนั้นจึงต่ำมาก ต่อเมื่อการศึกษาของทหารเรือเจริญขึ้น สามารถ

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช หน้า 44 – 45.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 14/85 พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 11 สิงหาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445).

ผลิตนายทหารเรือในระดับต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นแล้ว คุณภาพของทหารเรือจึงเริ่มดีขึ้นโดยลำดับ กรมทหารเรือเจริญรุ่งเรืองขึ้น และได้ยกฐานะขึ้นเป็นกระทรวงทหารเรือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

แสดงให้เห็นว่าการขาดแคลนนายทหารที่มีความรู้ในวิชาทหารอย่างแท้จริง มีผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพของทหารด้วย

3.2 <u>ความไม่สามารถหาคนเป็นทหารได้เพียงพอกับความต้องการของกรมกองทหารได้</u> ตามที่ได้เคยกล่าวแล้วว่า การเข้าเวรประจำการของไพร่หลวงฝ่ายทหารนั้นได้รับความทุกข์ยากเพียงใด กล่าวคือ ในระหว่างเข้าเวรประจำการ (เข้าเดือน) ไพร่จะต้องเตรียมอาหารเสื้อผ้าตลอดจนอาวุธคู่มือมาเอง ใช่แต่เท่านั้น ระหว่างเข้าเดือนไพร่ยังต้องรับราชการตรากตรำกว่าไพร่หมู่กรมอื่น และต้องรับราชการเช่นนี้ไปจนชรา เป็นเหตุให้บรรดาไพร่หลวงเหล่านี้เกิดความท้อถอย เกลียดชังการเป็นทหาร การหลบหนีราชการทหารจึงมีอยู่เสมอ แม้พระมหากษัตริย์หลายพระองค์จะได้ทรงพระกรุณาผ่อนคลายความทุกข์ยากของไพร่หลวงเหล่านี้ด้วยการลดจำนวนเดือนที่ไพร่ต้องมาเข้าเวรในแต่ละปีลง แต่ความกลัวการเป็นทหารก็ยังฝังแน่นอยู่ในความรู้สึกของไพร่ทั้งหลาย เมื่อเริ่มการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความต้องการคนเข้ารับราชการทหารตามกรมกองต่าง ๆ ก็ทวีขึ้นเป็นอันมาก แต่การเกณฑ์คนยังใช้วิธีเดิมอยู่ เพียงแต่ขยายกรมที่จะต้องเข้ารับราชการทหารให้มากขึ้น ทำให้ความรู้สึกกลัวการเป็นทหารของคนยิ่งแพร่หลายออกไป สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวถึงความกลัวการเป็นทหารของคนในสมัยนั้นว่า เมื่อพระองค์รับราชการอยู่ในกรมศึกษาธิการ และได้เริ่มจัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่วัดมหรรณพาราม นั้น พอถึงวันเปิดโรงเรียนปรากฏว่าบิดามารดาของเด็กที่อยู่วัดมหรรณพารามได้พากันมานำลูกของตนออกไปเกือบหมด เพราะเข้าใจว่าเด็กที่เข้าโรงเรียนแล้วจะต้องถูกเกณฑ์เป็นทหาร การจัดตั้งโรงเรียนในที่อื่น ๆ ของกรมศึกษาธิการก็ประสบกับปัญหานี้เช่นกัน[1]

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช</u> หน้า 36 – 37.

ดังนั้นกรมทหารแบบใหม่ที่ตั้งขึ้นตามแผนการปฏิรูปการทหารครั้งนั้นจึงไม่สามารถจัดหาคนให้เต็มตามจำนวนที่ต้องการอยู่ได้ เพราะคนที่รับราชการอยู่เดิมก็ต้องจำหน่ายตายบ้าง หนีบ้าง ชราและพิการบ้าง จำนวนคนจึงลดลงอยู่เสมอ สมเด็จกรมพระยาดำรงได้ทรงกล่าวไว้ในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมยุทธนาธิการขึ้นนั้น ความลำบากที่สุดของกรมยุทธนาธิการก็คือ เรื่องที่จะหาคนมาเป็นทหารได้อย่างไร ปัญหานี้ต้องใช้เวลาแก้เกือบตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้จะทรงสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารได้ในปี พ.ศ. 2448 แต่การใช้พระราชบัญญัติดังกล่าวก็ประสบอุปสรรคมากมาย เช่น คนที่ยังตื่นกลัวการเป็นทหารอยู่ได้พากันหนีไปบวชเป็นพระบ้าง เณรบ้าง เพื่อให้พ้นช่วงเวลาที่จะต้องถูกเกณฑ์เป็นทหาร ทางฝ่ายทหารจึงต้องทูลขอให้สมเด็จพระมหาสมณฯ ทรงวางระเบียบทางฝ่ายพุทธจักรให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับราชการฝ่ายราชอาณาจักร[1]

ต่อมาเมื่อขยายการใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารเข้าไปในมณฑลกรุงเทพ คนก็หาทางหลีกเลี่ยงเช่นความในพระราชบัญญัติมีการยกเว้นให้ข้าราชการพลเรือนคนที่ไม่อยากเป็นทหารจึงพากันไปสมัครเข้ารับราชการตามกระทรวงพลเรือน แม้จะไม่ได้รับเงินเดือนก็ยอมทำเพื่อหลีกเลี่ยงการเป็นทหาร[2]

กรมทหารเรือก็ประสบกับปัญหานี้เช่นกัน จากสถิติการเรียกเกณฑ์ทหารเรือในปี พ.ศ. 2431 ที่เมืองจันทบุรีและระยอง ปรากฏว่าจันทบุรีมีรายชื่อคนที่ถูกเรียกเกณฑ์อยู่ 700 คน แต่เรียกเกณฑ์ได้เพียง 100 คน ส่วนระยองมีชื่อในบัญชี 200 คน เรียกเกณฑ์

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช หน้า 40 – 41.

[2]ค.

ได้เพียง 20 คน นอกนั้นหลบหนีไป[1]

ผลการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผลโดยตรง

ผลโดยตรงของการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การวางพื้นฐานและการสร้างความเจริญให้แก่กิจการทหารไทยในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น

1. การก่อกำเนิดวิชาชีพทหารในประเทศไทย
2. การสร้างเอกภาพในการบังคับบัญชาทหาร
3. การจัดหากำลังพล
4. การจัดระบบกำลังพล
5. การพัฒนาการฝึกหัดและการศึกษา
6. การจัดระบบการส่งกำลังบำรุง
7. การจัดการทางด้านสวัสดิการทหาร
8. การพัฒนาวินัยและน้ำใจของทหาร

1. การก่อกำเนิดวิชาชีพทหารในประเทศไทย

แม้จะได้ยินคำกล่าวเสมอว่าชาติไทยเป็นชาตินักรบ ชายฉกรรจ์ไทยทุกคนต้องเป็นทหาร ความจำเป็นในการอยู่รอดของชาติทำให้ประเทศไทยต้องปกครองประเทศด้วยระบบทหารมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่ทหารก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ไม่อาจนับได้ว่าเป็นทหารชั้นอาชีพ เพราะคนที่เราเรียกว่า "ทหาร" ในสมัยนั้นก็คือไพร่หลวงที่ต้องเข้าเวรประจำการตามพระราชกำหนดในแต่ละสมัย ที่เรียกว่า "เข้าเดือน" ทหารเหล่านี้มิได้มีความสามารถหรือเอกลักษณ์ที่ผิดแปลกไปจากพลเรือน

---

[1]กองทัพเรือ สำเนาที่ 81/50 พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ กราบทูลสมเด็จกรมพระกฤษฎาภินันทวัฒนาธิบดี ลงวันที่ ๑ ๆ ๔ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิศก 1250 สมุดสำเนาหนังสือราชการกรมทหารเรือ ร.ศ. 107.

แต่อย่างใด อาทิเช่น ความสามารถในการใช้อาวุธ ความรู้ในวิชาชีพทหาร หรือเอกลักษณ์อื่น ๆ เช่น เครื่องแบบ ระเบียบวินัย ความกล้าหาญหรือความภูมิใจในการเป็นทหาร หรือแม้แต่หน้าที่ในการป้องกันรักษาประเทศด้วยกำลังอาวุธ ก็มิใช่หน้าที่ผูกขาดของกระทรวงกลาโหม ในปี พ.ศ. 2437 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีว่า "... การทหารในกรุงเทพนี้จะเรียกว่าไม่มีเลยก็ได้ ..."[1] ทั้งนี้เพราะวิชาการทหารบกทหารเรือแบบใหม่ (แบบยุโรป) ในสมัยนั้นเป็นวิชาชีพชั้นสูง เป็นเรื่องยากที่จะต้องใช้เวลาศึกษาและฝึกหัดจนทหารมีความสามารถและมีเอกลักษณ์ที่ผิดแปลกไปจากพลเรือน เพื่อให้เป็นกลุ่มอาชีพที่รับผิดชอบในการป้องกันรักษาประเทศด้วยกำลังอาวุธ

ทหารที่เป็นทหารชั้นอาชีพเริ่มก็อกำเนิดขึ้นในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากความจำเป็นในการที่จะต้องป้องกันรักษาประเทศในระยะเวลาดังกล่าว ซึ่งเป็นระยะที่ประเทศคู่สงครามของไทยเปลี่ยนไปจากพม่าและญวน ที่มีเทคนิคในการทำสงครามอยู่ในระดับเดียวกับประเทศไทย ไปเป็นชาติมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งมีเทคนิคและอาวุธที่ใช้ในการทำสงครามเหนือกว่าประเทศไทยและประเทศในเอเชียทั้งหลาย ประเทศมหาอำนาจตะวันตกดังกล่าวได้ขยายขอบเขตการคุกคามเข้ามาสู่ประเทศไทย และการคุกคามได้เริ่มทวีความรุนแรงขึ้นโดยลำดับ นับแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ประเทศไทยจึงจำเป็นต้องพัฒนาการทหารให้มีลักษณะแบบเดียวกับการทหารในประเทศยุโรป คือเป็นกลุ่มวิชาชีพโดยเฉพาะที่รับผิดชอบในการป้องกันรักษาประเทศด้วยกำลังทางอาวุธ กลุ่มวิชาชีพทหารในประเทศไทยจึงก็อกำเนิดขึ้น เริ่มต้นด้วยการเปิดโรงเรียนสอนวิชาการของทหารขึ้นที่กรมทหารมหาดเล็กและกรมทหารหน้าในปี พ.ศ. 2424 ดังได้กล่าวแล้ว และค่อย ๆ วิวัฒนาการเป็นโรงเรียนทหารสราญรมย์

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชหัตถเลขาถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ลงวันที่ 27 มีนาคม ร.ศ. 116" พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูล เล่ม 2 หน้า 65.

โรงเรียนนายร้อยนายสิบ โรงเรียนนายร้อยชั้นประถม และโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม เพื่อผลิตนายทหารชั้นอาชีพออกไปเป็นผู้บังคับบัญชาฝึกหัดสั่งสอนพลทหารให้มีความรู้ความสามารถในวิชาการทหารตามคตินิยมของตะวันตก นายทหารเหล่านี้ได้รับเงินเดือนและเบี้ยเลี้ยงเป็นค่าตอบแทนตามวุฒิความสามารถ

พลทหารซึ่งถูกเกณฑ์เข้ามาก็จะได้รับการเลี้ยงดูให้มีอาหารรับประทาน มีที่อยู่อาศัยที่ดีพอสมควร ได้รับเบี้ยเลี้ยง เครื่องแบบ และได้รับการฝึกหัดสั่งสอนให้มีความรู้และความสามารถในวิชาการทหาร รู้เทคนิคในการทำสงคราม ผิดไปจากไพร่เข้าเดือนที่ต้องมาเข้าเดือนพร้อมกับเสื้อผ้า เสบียงอาหาร อาวุธของตนเอง และระหว่างเข้าเดือนมีหน้าที่ต้องยืนยามและทำงานโยธา จนครบกำหนดจึงปลดปล่อยไปแล้วเรียกเข้ามาอีกเช่นนี้จนชรา เช่นที่ปฏิบัติกันมาก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้กำเนิดกลุ่มวิชาชีพทหารขึ้นในประเทศไทยแล้ว กลุ่มวิชาชีพนี้ก็ได้รับการทนุบำรุงอย่างดียิ่ง เป็นที่นิยมของชนชั้นเจ้านายและข้าราชการ กลุ่มวิชาชีพนี้ได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นกลุ่มวิชาชีพที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดวิชาชีพหนึ่งของสังคมไทย กล่าวคือ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 แล้ว กลุ่มอาชีพนี้ได้คุมอำนาจทางการเมืองและการปกครองของประเทศไทยไว้กว่า 40 ปี

2. <u>การสร้างเอกภาพในการบังคับบัญชาทหาร</u>

เอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและสำคัญต่อการบริหารหน่วยงานและองค์การต่าง ๆ เป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดองค์การและการบริหารทางการทหาร เอกภาพในการบังคับบัญชาจะช่วยให้การปฏิบัติงานมีระเบียบแบบแผนเป็นมาตรฐานเดียวกัน ขจัดความล่าช้าและสิ้นเปลืองในการปฏิบัติงาน ตลอดจนข้อขัดแย้งในการปฏิบัติงาน

ก่อนการปฏิรูปการทหารนั้น อำนาจในการควบคุมกำลังคนฉกรรจ์ และการป้องกันพระราชอาณาเขตด้วยกำลังอาวุธได้กระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวงและกรมต่าง ๆ

เช่น กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย และกรมท่า อันแสดงให้เห็นถึงความไม่มีเอกภาพในการบังคับบัญชาทหาร อันนำมาซึ่งความสิ้นเปลืองทั้งกำลังเงิน กำลังเจ้าหน้าที่ และเป็นเหตุให้ราชการดังกล่าวไม่เจริญเท่าที่ควร กล่าวคือ การควบคุมกำลังคนขาดประสิทธิภาพ ไม่สามารถเรียกเกณฑ์คนได้ตามจำนวนที่ปรากฏในบัญชี การหลบหนีราชการทหารเป็นเรื่องที่ปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางในหมู่ไพร่หลวง และการติดตามจับกุมก็ขาดประสิทธิภาพ คือ ส่วนใหญ่จับไม่ได้หรือกว่าจะได้ก็ล่าช้ามาก ทำให้กำลังในการป้องกันพระราชอาณาเขตบกพร่องเป็นอันมาก ส่วนการจัดการป้องกันพระราชอาณาเขตด้วยกำลังทหารก็เป็นไปในลักษณะการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า กล่าวคือ เมื่อมีเหตุการณ์ที่จะต้องใช้กำลังพลเกิดขึ้น จึงจะเรียกระดมไพร่พลเข้ามาฝึกหัด คนที่ระดมเข้ามาอยู่ในลักษณะไม่พร้อมรบ การป้องกันประเทศชาติจึงขาดประสิทธิภาพ สิ้นเปลืองชีวิตไพร่พล และสร้างความทุกข์ยากให้แก่ไพร่บ้านพลเมืองที่ถูกเกณฑ์เป็นอันมาก

สิ่งเหล่านี้ค่อย ๆ ผ่อนคลายลงเมื่อการปฏิรูปการทหารขยายตัวออกไป จนในที่สุดสามารถดึงอำนาจในการควบคุมกำลังคนฉกรรจ์และความรับผิดชอบในการป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตด้วยกำลังทางทหารมาไว้ที่กระทรวงกลาโหมเพียงกระทรวงเดียวในปี พ.ศ. 2437[1] ซึ่งเท่ากับทรงพระราชทานเอกภาพในการบังคับบัญชาทหารให้แก่กระทรวงกลาโหม อันนำมาซึ่งความก้าวหน้าในการปฏิรูปการทหารในระยะต่อไป จะสังเกตเห็นได้ว่าการปฏิรูปการทหารหลังจากกระทรวงกลาโหมได้เอกภาพในการบังคับบัญชาแล้ว ดำเนินไปอย่างมีระเบียบแบบแผนที่รัดกุม รวดเร็ว มีประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมายของการปฏิรูปการทหารในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

3. <u>การจัดหากำลังพล</u>

การจัดหากำลังพลเป็นงานที่ยากที่สุดชิ้นหนึ่งของการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เพราะคนในสมัยดังกล่าวมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการ

---

[1]<u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 11 (ธันวาคม ร.ศ. 113) "ประกาศจัดปันหน้าที่ระหว่างกระทรวงกลาโหมกับกระทรวงมหาดไทย" หน้า 306 – 307.

เป็นทหาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและนักการทหารในสมัยนั้นต้องใช้เวลากว่า 30 ปี ในการจัดหาวิธีการที่เหมาะสมรัดกุม เป็นประโยชน์แก่ราชการทหารโดยไม่เป็นที่เดือดร้อนแก่ราษฎรและเศรษฐกิจของประเทศชาติ ทั้งที่ตระหนักดีว่าการจัดหากำลังพลที่ได้ผลที่สุดคือการเลิกวิธีการควบคุมคนตามแบบโบราณ และประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารทั่วประเทศตามแบบประเทศต่าง ๆ ในยุโรป แต่เนื่องจากสถานภาพทางการเงินและการปกครองของประเทศไม่อำนวย การจัดหากำลังพลจึงต้องค่อย ๆ ทำอย่างช้า ๆ เริ่มตั้งแต่การยกกรมซึ่งมีทะเบียนอยู่ในกรมพระสุรัสวดีมาสมทบเป็นกรมฝ่ายทหารหัวละกรมสองกรม ซึ่งย่อมหมายถึงเงินค่าราชการที่เคยได้รับจากกรมนั้น ๆ จะหมดไป แต่กระนั้นก็ดี ก็ยังไม่สามารถหากำลังพลมาได้พอกับความต้องการของกรมกองทหารในสมัยนั้น ในสมัยที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นผู้บัญชาการที่ 2 ของกรมทหารหน้า ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตใช้วิธีเกลี้ยกล่อมให้คนมาสมัครเป็นทหารโดยใช้เครื่องแบบ เงินเบี้ยเลี้ยง และตราภูมิคุ้มห้ามเป็นเครื่องจูงใจ ซึ่งก็ทำให้ได้คนมาเป็นทหารมากขึ้นได้ระยะหนึ่ง แล้วก็กลับเสื่อมโทรมลงอีกดังได้เคยกล่าวแล้วในเรื่องการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ทางฝ่ายทหารเรือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เรียกเกณฑ์ชายฉกรรจ์หัวเมืองชายทะเลตะวันออกมาเป็นทหารได้โดยไม่จำกัดกรม ซึ่งในที่สุดก็เสื่อมลงเพราะยังไม่มีสำมะโนครัวรายตัวราษฎร แม้จะได้ทรงพยายามให้มีการกวดขันวิธีเกณฑ์แบบเก่าให้รัดกุมถี่ถ้วนขึ้น และยกกรมสุรัสวดีมาขึ้นกับฝ่ายทหารแล้วก็ตาม การจัดหากำลังคนก็ยังไม่ได้ผลสมบูรณ์ ในที่สุดจึงตัดสินพระทัยให้ฝ่ายทหารร่างพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร และประกาศใช้ในนามของ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" ในปี พ.ศ. 2446 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2448 จึงตัดสินพระทัยให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ซึ่งหมายถึงความสำเร็จในการจัดหากำลังพลให้แก่กรมกองทหาร และยังเป็นการปลดปล่อยไพร่ให้พ้นจากพันธะทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อเจ้าหมู่มูลนายของตน มีเสรีภาพและมีสิทธิในแรงงานของตนอย่างสมบูรณ์

4. การจัดระบบกำลังพล

งานที่เด่นที่สุดชิ้นหนึ่งของการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือ การเปลี่ยนแปลงการจัดระบบกำลังพลตามแบบโบราณมาเป็นแบบตะวันตก ซึ่งเป็นการจัดระบบกำลังพลที่มีประสิทธิภาพสูง ทำให้กองทัพอยู่ในสภาพ "พร้อมรบ" ผิดไปจากระบบเดิมซึ่งกองทัพขาดความพร้อมรบ กล่าวคือ กำลังพลส่วนใหญ่ของระบบเดิมจะได้รับการฝึกหัดและศึกษาเป็นการเร่งด่วนในระยะที่เรียกเกณฑ์เข้าประจำการเมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นเท่านั้น ทหารจึงขาดความชำนิชำนาญในการปฏิบัติการรบและการใช้อาวุธ การควบคุมและการดำเนินการเกี่ยวกับกำลังพลทำได้ยาก เพราะมีการควบคุมแต่ทางบัญชีเท่านั้น และมีการเปลี่ยนแปลงระดับจำนวนกำลังพลอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้นทหารส่วนมากมักขาดระเบียบวินัย ไม่คุ้นเคยกับระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ เพราะไม่ได้รับการฝึกอบรมเป็นประจำ ขาดความรักหมู่คณะ ขาดน้ำใจของทหาร

การวางแผนการจัดกำลังพลในสมัยการปฏิรูปนี้ เป็นการจัดที่นักการทหารในสมัยปัจจุบันยังยอมรับว่าเป็นการจัดที่สมบูรณ์แบบ เป็นการจัดและการวางกำลังที่ได้พิจารณาปัจจัยต่าง ๆ อย่างรอบคอบทุกด้านแล้วว่าเป็นกำลังที่สามารถจะป้องกันรักษาประเทศได้จริง[1] กล่าวคือ เป็นการจัดที่คำนึงถึงเอกภาพในการบังคับบัญชา ช่วงความสามารถในการควบคุม การบรรจุรวมเหมาะสม และการกระจายอำนาจให้ผู้ใต้บังคับบัญชา ตลอดจนคำนึงถึงความสามารถในการปฏิบัติการกิจของแต่ละหน่วยงาน ความสามารถในการขยายงานไปสู่จุดหมายปลายทางในอนาคต ความสะดวกในการปฏิบัติงานและความประหยัด[2]

---

[1]พลเอก จิตติ นาวีเสถียร "กำชี้แจงสรุปของกองทัพบกไทย" 2505 หน้า 4/10.

[2]หอสมุดกลางกระทรวงกลาโหม กำสั่งกองทัพบกที่ 289 เรื่อง การทำอัตรากองทัพบก ลงวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2506 หน้า 21.

ระบบการจัดกำลังพลเป็นวิทยาการอย่างหนึ่งที่นำไปใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดหน่วยงานให้เหมาะสม เพื่อหน่วยงานแต่ละหน่วยจะได้ปฏิบัติภารกิจให้บรรลุความมุ่งหมาย หรือจุดหมายปลายทางตามนโยบายหรือแผนงานที่วางไว้ หลักการจัดหน่วยที่กองทัพบกไทยถือปฏิบัติอยู่ในขณะนี้คือ

ก. หลักทั่วไป (General Principles of Organization)

(1) การจำกัดแน่นอน (Definiteness) คือการกำหนดให้มีภารกิจและขอบเขตความรับผิดชอบโดยชัดเจนแน่นอน หน่วยงานนั้นเมื่อได้จัดตั้งขึ้นและได้ปฏิบัติภารกิจในหน้าที่แล้ว ย่อมช่วยให้งานนั้นบรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย

(2) จัดให้ได้สัดส่วน (Balance) คือการกำหนดให้หน่วยงานนั้นได้มีกำลังเจ้าหน้าที่และมียุทโธปกรณ์ต่าง ๆ ตามสัดส่วนของขนาดหน่วย มีเจ้าหน้าที่และยุทโธปกรณ์เหมาะสมกับปริมาณภารกิจของหน่วยนั้น ๆ

(3) การประสานงาน (Coordination) คือการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และระหว่างหน่วยงานย่อยของหน่วยงานนั้นไว้โดยแน่นอน กำหนดหน้าที่ในการควบคุมและการอำนวยการไว้อย่างเหมาะสม

(4) การยืดหยุ่น (Flexibility) คือการจัดให้มีโครงสร้างของหน่วยที่สามารถขยายขึ้นได้เมื่อมีภารกิจหรือปริมาณงานเพิ่มขึ้น หรือตัดทอนลงได้เมื่อปรากฏว่ามีข้อจำกัด หรือข้อขัดข้องต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่น การกำหนดให้มีอัตราเต็มเพื่อบรรจุกำลังยามสงคราม อัตราลดเพื่อบรรจุกำลังในยามปกติเพื่อการประหยัด และอัตราโครงสร้างเพื่อบรรจุกำลังขั้นการเตรียมการจัดตั้งหน่วยใหม่ เป็นต้น

(5) ประสิทธิภาพ (Efficiency) คือการกำหนดให้ใช้กำลังพลทุกคน และยุทโธปกรณ์ทุกชิ้นให้ได้ประโยชน์มากที่สุด กำลังพลทุกคนต่างได้รับมอบหน้าที่ปฏิบัติงานเต็มขีดความสามารถของเครื่องมือนั้น ๆ[1]

---

[1]พ.อ. ประสาน แรงกล้า การจัดการทางทหาร หน้า 65.

ข. หลักการจัดทางทหาร (Military Principles of Organization)

(1) เอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) คือการกำหนดหน้าที่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดรับผิดชอบงานอย่างหนึ่งอย่างใดโดยเฉพาะ เช่น หน่วยทหารหน่วยหนึ่งจะต้องมีผู้บังคับบัญชารับผิดชอบแต่เพียงคนเดียว

(2) ช่วงความสามารถในการควบคุม (Span of Control) คือการกำหนดให้ผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งควบคุมหน่วยรอง หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาตามจำนวนที่เหมาะสม ในเรื่องจำนวนผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาที่จะให้ผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งสามารถกำกับดูแลอย่างได้ผลดีนั้น ในวงการจัดยังมีความคิดเห็นแตกต่างกันอยู่ แต่อย่างไรก็ดี เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าจำนวนที่ดีที่สุดนั้นอยู่ระหว่าง 5 – 7 คน นี่หมายถึงช่วงการควบคุมทางบริหาร (Span of executive control) เท่านั้น มิได้หมายถึงช่วงการควบคุมทางด้านยุทธการ (Span of Operative Control) เพราะงานปฏิบัตินั้นช่วงการควบคุมขยายกว้างออกไปได้อีก

(3) การบรรจุรวมที่เหมาะสม (Homogeneous Assignment) การจัดที่ดีที่สุดนั้นจะต้องพยายามรวมหน่วยงานที่เป็นพวกเดียวกัน หรือมีหน้าที่และความรับผิดชอบเหมือนกันไว้ในหน่วยเดียวกัน

(4) การแบ่งมอบอำนาจให้ผู้ใต้บังคับบัญชา (Delegation of Authority) คือการกำหนดให้ผู้ใต้บังคับบัญชารองลงไปได้มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบในการปฏิบัติตามขอบเขตที่เหมาะสม เช่น มีอำนาจที่จะตกลงใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงานอันเกี่ยวข้องกับงานในหน้าที่ของตนได้ เป็นต้น[1]

เมื่อนำหลักการจัดอัตราและการกำหนดหน่วยงานที่กองทัพไทยใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ไปพิจารณา การจัดระบบกำลังพลในสมัยการปฏิรูปการทหาร 2411 – 2453 จะพบว่า การจัดใน

---

[1]พ.อ. ประสาน แรงกล้า การจัดการทางทหาร หน้า 65.

ครั้งนั้นตั้งอยู่บนรากฐานของหลักการที่ยังใช้อยู่ในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าการจัดระบบกำลังพลในระยะเวลาดังกล่าวเป็นการจัดที่มีประสิทธิภาพมาก แม้เวลาจะล่วงเลยมากว่ากึ่งศตวรรษก็ยังใช้ได้อยู่

การจัดระบบกำลังพลในครั้งนั้นเริ่มต้นจากส่วนกลางก่อน โดยแยกกำลังส่วนที่ทำหน้าที่ทหารประจำการออกไปจัดเสียใหม่ ตามลักษณะการจัดหน่วยทหารแบบยุโรป และแยกเป็นฝ่ายทหารบก ทหารเรือ นับเป็นการบรรจุรวมที่เหมาะสม (Homogeneous Assigment) คือ รวมหน่วยงานที่เป็นพวกเดียวกันหรือมีหน้าที่ความรับผิดชอบเหมือนกันไว้ในหน่วยเดียวกัน ทั้งยังมีพระราชดำริที่จะมอบเอกภาพในการบังคับบัญชาให้แก่หน่วยทหารแบบใหม่ที่ตั้งขึ้นด้วย คือ ในปี พ.ศ. 2427 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า

> "... การทหารอย่างยุโรปนี้จำจะต้องมอบอำนาจออฟฟิศเซอร์บังคับการฝึกหัดให้สิทธิขาด อย่าให้ผู้ใดเข้าแซกแซงแย่งเกี่ยวเปนหลายเสียงไปได้ ถ้าต้องการใช้สอยรักษาน่าที่ใด ๆ อย่างไร ต้องสั่งต้องบังคับกับนายของเขาให้จัดแลบังคับเปนชั้น ๆ ลงไป ถ้าทหารทำผิดต้องให้นายของเขาลงโทษ ..."[1]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2430 จึงได้จัดให้มีฝ่ายอำนวยการของทหารแบบยุโรปขึ้น คือ กรมยุทธนาธิการและมอบเอกภาพในการบังคับบัญชาหน่วยทหารแบบใหม่ทั้งหมดให้แก่กรมยุทธนาธิการตามหลัก Unity of Command ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน นอกจากนั้นกรมยุทธนาธิการยังกำหนดหน่วยงานรองซึ่งมีเจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยฝ่ายต่าง ๆ อีก 4 ฝ่าย เป็นผู้รับผิดชอบในการควบคุมบังคับบัญชา ตามหลักการมอบอำนาจให้ผู้ใต้บังคับบัญชา (Delegation of Authority) และแต่ละหน่วยงานรองยังแบ่งสายย่อยลงไปอีกตามหลักกำหนดช่วงความสามารถในการควบคุมบังคับบัญชา (Span of Control)

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 1/2 แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหารแต่เมื่อปีวอก ฉศก 1246 (พ.ศ. 2427) หมวด 2 ว่าด้วยทหารอย่างยุโรป

ในปี พ.ศ. 2433 ได้ขยายการกิจของกรมยุทธนาธิการให้กว้างขวางออกไป ในลักษณะเกี่ยวกับหลักการจัดกระทรวงกลาโหมในปัจจุบัน[1] แต่สถานการณ์ทางด้านอื่น ๆ ของประเทศไม่อำนวย จึงมีการเปลี่ยนแปลงใหม่ในปี พ.ศ. 2435 โดยยกงานฝ่ายทหารเรือไปขึ้นกับกระทรวงกลาโหม กรมยุทธนาธิการคงทำหน้าที่เฉพาะการบังคับบัญชากรมทหารบกแบบใหม่ เท่ากับเป็นการทำลายเอกภาพในการบังคับบัญชากรมทหารแบบใหม่ลง แต่การณ์ดังกล่าวเป็นอยู่ในชั่วระยะเวลาอันสั้น เพราะวิกฤตกาล ร.ศ. 112 ได้ให้บทเรียนแก่ไทยว่าการจัดระบบกำลังพลที่ใช้มาแต่โบราณจนกึ่งขณะนั้น เป็นระบบที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ของประเทศ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2437 คณะเสนาบดีจึงมีความเห็นว่าควรจะมอบเอกภาพในการบังคับบัญชาทหารทั่วประเทศให้แก่กระทรวงกลาโหม และวางแผนการจัดสัดส่วนของกำลังพลฝ่ายบกและฝ่ายเรือเป็น 5 ต่อ 2 ตามความจำเป็นที่จะต้องใช้ในการป้องกันรักษาประเทศ ซึ่งตรงกับหลักการจัดสัดส่วนตามภารกิจของหน่วยงาน (Balance) ในหลักการจัดทั่วไป จากนั้นก็เริ่มโครงการจัดวางกำลังพลตามพื้นที่ในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่คาดว่าเป็นบริเวณที่อาจถูกคุกคามจากต่างประเทศ โดยการจัดตั้งกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลต่าง ๆ ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 4 แต่ละกรมบัญชาการจะประกอบไปด้วยหน่วยงานฝ่ายอำนวยการ ฝ่ายกำลังรบ ฝ่ายยุทธบริการและส่วนการศึกษา ฝ่ายอำนวยการได้แก่กองกลาง ส่วนกำลังรบประกอบไปด้วยทหารราบ ทหารปืนใหญ่ ทหารม้า และทหารช่าง ฝ่ายยุทธบริการประกอบไปด้วยยกรบัตรทัพ (มณฑล) กองพาหนะ กองแพทย์ เป็นต้น ส่วนการศึกษาได้จัดให้มีโรงเรียนทหารประจำมณฑล ทำหน้าที่ให้การศึกษา เช่น โรงเรียนนายสิบประจำมณฑลต่าง ๆ กำลังรบในแต่ละมณฑลนั้นจัดให้มีมากน้อยตามความจำเป็นหรือความสำคัญของพื้นที่นั้น ๆ เช่น มณฑลกรุงเทพฯ เมื่อขยายการจัดเต็มที่จะมีกำลัง 3 กองพล ส่วนภูมิภาคได้แก่กรมบัญชาการทหารมณฑลนครราชสีมา มณฑลราชบุรี มณฑลพิษณุโลก มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพายัพ และมณฑลอุดรและอีสาน เมื่อขยายเต็มที่จะมีกำลังแห่งละ 1 กองพล ตามหลักการจัดที่ดีคือสามารถยืดหยุ่นได้ (Flexibility) ตามกำลังและความจำเป็นของประเทศ แต่ละกรมบัญชาการ

---

[1]พลตรี คำเนิร เลขะกุล ประวัติการเตรียมพลในกองทัพบกไทย หน้า 55.

มีผู้บัญชาการกรมรับผิดชอบตามหลักการแบ่งอำนาจหน้าที่ รับผิดชอบตามขอบเขตที่เหมาะสม (Delegation of Authority) และมีนายทหารชั้นรองรับผิดชอบบังคับบัญชาในส่วนของตนตามลำดับ เข้ากับหลักการแบ่งช่วงความสามารถในการควบคุม (Span of Control) แต่ละกรมบัญชาการขึ้นตรงต่อกรมยุทธนาธิการ ตามหลักการสร้างเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) และการบรรจุรวมที่เหมาะสม (Homogeneous Assignment)

จึงอาจกล่าวได้ว่าระบบการจัดกำลังพลและการจัดวางกำลังพลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการปฏิรูประบบการจัดกำลังพลจากแบบเดิมมาเป็นแบบที่ยอมรับกันว่ามีประสิทธิภาพยิ่ง เพราะเป็นการจัดที่ทำให้ทหารอยู่ในสภาพพร้อมรบ การบังคับบัญชาและการเคลื่อนย้ายกำลังเมื่อมีเหตุจำเป็นต้องใช้ ตลอดจนการส่งกำลังบำรุงมีความคล่องตัวและสามารถปฏิบัติภารกิจของทหารได้จริง

5. <u>การพัฒนาการฝึกหัดและการศึกษา</u>

ก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทหารส่วนใหญ่ของประเทศก็คือไพร่หลวงที่ต้องมาเข้าเดือนประจำการตามกำหนด ในระหว่างประจำการไพร่เหล่านี้มีหน้าที่ต้องยืนยามและทำงานโยธา การฝึกหัดให้รู้จักการปฏิบัติการรบและการใช้อาวุธมีน้อยมาก ส่วนใหญ่จะมีการฝึกหัดอย่างเร่งด่วนกันในขณะเรียกระดมเข้าประจำการ เมื่อมีเหตุการณ์จำเป็นที่จะต้องใช้กำลังทหาร ดังนั้นทหารส่วนใหญ่จึงขาดความชำนาญในการปฏิบัติการรบและใช้อาวุธ

การฝึกหัดทหารอย่างยุโรปซึ่งมีขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แล้วเลิกร้างไป ได้เริ่มฟื้นฟูกันขึ้นใหม่ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่การฟื้นฟูในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสว่า "ยังเป็นการเล่น ๆ"[1] ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เก็บตกหมู่กองมอญมาฝึกหัดขึ้น และมีการจ้างครูอังกฤษมาทำการฝึกหัดทหารวังหน้าและวังหลวงอยู่ระยะหนึ่ง ทหารพวกนี้ได้รับการฝึกหัดจนพอที่จะแต่

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" <u>ประวัติศาสตร์และการเมือง</u> หน้า 156.

เสด็จได้[1]

แสดงให้เห็นว่าการฝึกหัดทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พัฒนาขึ้นไม่มากนัก แม้จะได้มีการจ้างครูต่างประเทศมาทำการฝึกหัด แต่ก็ฝึกหัดเพียงการเข้าแถว แปรแถว และท่าอาวุธ ใช้ประโยชน์ได้เพียงการแห่เสด็จเพื่อเป็นการประดับพระเกียรติพระมหากษัตริย์เท่านั้น หาได้ใช้ประโยชน์ในการรบไม่

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตั้งกรมทหารมหาดเล็กขึ้นเป็นกรมทหารที่ได้จัดและฝึกหัดตามวิธีการของทหารแบบยุโรป และได้ขยายการจัดกรมทหารแบบยุโรปออกไปเป็นหลายกรม ในปี พ.ศ. 2427 ได้โปรดให้ "ประกาศแบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร" ในข้อ 4 ของประกาศฉบับนี้ แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการฝึกหัดเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับทหาร จึงทรงพยายามให้ทหารได้รับการฝึกหัดให้เพียงพอ โดยการกำหนดว่า

> "นายทหารต้องหมั่นฝึกหัดทหารทุกคนตามเวลาอันควร ให้ทหารมีวิชา 3 อย่าง คือ การรู้ฟังบังคับนายด้วยคำบังคับแลด้วยเสียงแตร ในการทำฤารักษาหน้าที่ต่าง ๆ โดยเรียบร้อยคล่องแคล่วว่องไวไม่เลอะเทอะยุ่งยิ่ง การรู้ใช้อาวุธที่ตัวถือให้ชำนิชำนาญทั้ง ปืน ดาบ ให้ดีกว่าธรรมดาให้มากทั้ง แมน เร็ว แลแคล่ว คล่องว่องไวทุกอย่าง ๑ การฝึกหัดกำลังทหารให้มีแรงมากทั้งแรง แขน กาย ตา แลอดทนไม่เหน็จเหนื่อยเมื่อยล้าเร็วดังคนธรรมดา ๑ การทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นการฝึกได้ทำได้ ถ้านายทหารเกียจคร้านมิชักชวนให้รอบคอบ ให้ทหารได้ใช้วิชาในเวลาอันควรจะได้ดังนี้ ก็เป็นเหตุพอที่จะยกขึ้นว่าเพื่อจะเปลี่ยน

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 157 – 163.

จะถอดนายทหารได้[1]

แสดงให้เห็นว่าการฝึกหัดทหารได้เริ่มขึ้นอย่างจริงจังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ในระยะต้นจะกระทำเฉพาะในกรมทหารแบบยุโรป และการฝึกหัดยังไม่พัฒนาไปถึงขั้นกระบวนยุทธแต่ก็เป็นการเริ่มต้นขึ้นแล้ว และค่อย ๆ พัฒนาต่อไปตามความพร้อมของประเทศและความพร้อมของราชการฝ่ายทหารเอง

ในปี พ.ศ. 2430 เมื่อรวมการบังคับบัญชากรมทหารแบบยุโรปมาไว้ที่กรมยุทธนาธิการแล้ว กรมยุทธนาธิการได้ออก "ข้อบังคับกรมทหารบก คำสั่งที่ 1"[2] เพื่อกำหนดหลักเกณฑ์การฝึกหัดทหารให้ถูกต้องตามแบบแผนไว้เป็นหลักฐานสำหรับการฝึกหัดและการรักษาการ โดยกำหนดการฝึกหัดเป็น 3 ขั้น คือ

1) การฝึกหัดโดยนายทหารผู้ใหญ่ยศพันโท พันตรี หรือปลัดกอง เป็นการฝึกหัดระดับกองพัน

2) การฝึกหัดโดยนายทหารผู้บังคับกองร้อย คือ นายร้อยเอก ร้อยโท หรือร้อยตรี เป็นการฝึกหัดระดับกองร้อย

3) การฝึกหัดโดยนายทหารบังคับกองร้อยคนใดคนหนึ่ง หรือนายทหารไม่มีสัญญาบัตรเป็นผู้ฝึกหัดพลทหาร เป็นการฝึกหัดเพียงครึ่งกองร้อยหรือน้อยกว่านั้นลงมา

กำหนดเวลาฝึกหัด ให้มีการฝึกหัดทุกวัน วันละ 3 เวลา

นอกจากนั้นยังกำหนดให้การศึกษาเกี่ยวกับสัญญาณแตรต่าง ๆ แก่พลทหาร

จึงอาจกล่าวได้ว่า นับแต่ปี พ.ศ. 2430 เป็นต้นไป การฝึกหัดทหารได้พัฒนา

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 1/2 แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร แต่เมื่อปีวอก ฉศก 1246 (พ.ศ. 2427) ข้อ 4.

[2]กรมยุทธนาธิการ "ข้อบังคับกรมทหารบก คำสั่งที่ 1" ยุทธะโกษ เล่ม 1 (ร.ศ. 111) หน้า 5 – 109.

ขึ้นถึงขั้นการแปรแถวระดับกองพันแล้ว ส่วนการฝึกหัดวิธียุทธหรือการซ้อมรบของฝ่ายทหารบก เริ่มมีขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2444 เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ได้บัญชาการกรมเสนาธิการทหารบก ได้ทรงเขียนตำราสำหรับใช้ฝึกหัดทหาร และได้ทรงนำนักเรียนโรงเรียนนายร้อยและพลทหารไปฝึกหัดซ้อมรบที่ราชบุรี[1] การฝึกหัดและศึกษาเจริญขึ้นโดยลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารแล้ว ทำให้มีทหารประจำการที่สามารถรับการฝึกหัดต่อเนื่องกันอยู่เป็นเวลาถึง 2 ปี และมีจำนวนทหารมากพอแก่การฝึกหัดวิธียุทธ ในปี พ.ศ. 2448 กรมยุทธนาธิการได้ขอพระบรมราชานุญาตประกาศใช้หลักสูตรพลทหาร[2] เพื่อพัฒนาการฝึกหัดและการศึกษาของทหารให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น และอยู่ในสภาพพร้อมรบ มีการฝึกออกสนามและกระบวนยุทธ เป็นต้น

ผลของการปฏิรูปการฝึกหัดทหารได้ปรากฏแก่สายตาชาวกรุงเทพฯ ในปีรกา พ.ศ. 2452 เมื่อมีการประลองยุทธที่ทุ่งพญาไท แล้วสวนสนามที่หน้าพระลานสวนดุสิต ชาวกรุงเทพฯ ได้เห็นกองทัพไทยซึ่งเพียบพร้อมไปด้วยระเบียบวินัย ศาสตราวุธยุทธภัณฑ์ และสามารถในกระบวนรบ รัฐบาลฝรั่งเศสถึงกับส่งนายพลแม่ทัพฝรั่งเศสเข้ามาดูการประลองยุทธในครั้งนั้นด้วย[3]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.1/70 สำเนาที่ 22/5256 สมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2444).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.1/99 สำเนาที่ 32/945 กรมราชเลขาตอบรับหลักสูตรพลทหาร ลงวันที่ 20 ตุลาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

[3]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช หน้า 47.

แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในด้านการปฏิรูป การฝึกหัดและการศึกษาของทหาร ซึ่งใช้เป็นพื้นฐานมาถึงสมัยปัจจุบัน

6. การจัดระบบการส่งกำลังบำรุง

หน่วยส่งกำลังบำรุง ได้แก่หน่วยปฏิบัติการและหน่วยคลังของกรมฝ่ายยุทธบริการ มีหน้าที่ในการควบคุม อำนวยการ ดำเนินการจัดหา เก็บรักษาส่งกำลัง และซ่อมบำรุงอุปกรณ์ทุกประเภท กับมีหน้าที่บริการและอำนวยความสะดวกแก่ส่วนราชการอื่น ๆ ของกองทัพให้สามารถดำรงชีพและสามารถปฏิบัติการตามภารกิจได้[1]

การจัดระบบการส่งกำลังบำรุงนี้ ได้เริ่มจัดขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2430 ตาม "ประกาศจัดทหาร พ.ศ. 2430" ซึ่งกำหนดให้กรมยุทธนาธิการมีเจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยบัญชาการยุทธภัณฑ์ที่เรียกว่า "ควอดเตอมาสเตอ เยเนอราล" มีหน้าที่

1) จัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องในโรงทหาร

2) ให้จัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องด้วยเครื่องภาชนะใช้สอย และเครื่องแต่งตัวทหาร

3) ให้จัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องด้วยเครื่องศาสตราวุธ

4) ให้จัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับพาหนะของทหารที่จะไปทางบก

5) ให้จัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับเสบียงอาหาร ..."[2]

ก่อนหน้านี้การเก็บรักษาอาวุธ กรมช่าง กรมม้า และเสบียงอาหาร ต่างแยกย้ายกระจัดกระจายกันอยู่ เช่น ฝ่ายเสบียงขึ้นอยู่กับกรมนา อาวุธและพาหนะมีเป็นของกลางน้อยมาก เพราะเป็นหน้าที่ของไพร่เข้าเดือนที่จะต้องจัดหามาเองทั้งอาวุธ เสื้อผ้า และอาหาร

---

[1]พันเอก เลิศชัย สุขศรี การปรับปรุงการจัดหน่วยของกองทัพบกไทย หน้า 61.

[2]ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 4 (ปีฉลู นพศก 1239) "ประกาศจัดทหาร ร.ศ. 106" หน้า 25 (พ.ศ. 2430).

พาหนะที่มีอยู่เป็นช้างหลวง ม้าหลวง อาวุธก็มีปืนเล็กปืนใหญ่ที่พระมหากษัตริย์แต่ละองค์จะสั่งซื้อเข้ามาเป็นส่วนพระองค์บ้าง พระราชทานให้กรมทหารรักษาพระองค์บ้างตามพระอัธยาศัย หาได้มีหน่วยงานที่ทำหน้าที่นี้มาก่อนการประกาศจัดทหาร พ.ศ. 2430 ไม่

เมื่อการปฏิรูปการทหารทางด้านอื่น ๆ พัฒนาขึ้น ความจำเป็นเกี่ยวกับเรื่องการส่งกำลังบำรุงก็ทวีขึ้นเป็นเงาตามตัว จึงได้มีความพยายามที่จะปรับปรุงระบบการส่งกำลังบำรุงให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นโดยลำดับ เช่น

ในปี พ.ศ. 2433 ได้มีการปรับปรุงหน่วยส่งกำลังบำรุงและเปลี่ยนชื่อหน่วยงานนี้เสียใหม่ เรียกว่า "กรมยกรบัตร" ให้มีอำนาจและหน้าที่กว้างขวางขึ้น คือ

1) มีหน้าที่ทำบัญชีฎีกาเบิกเงินเดือนเบี้ยเลี้ยงทหาร
2) รับและจ่ายเสบียงอาหาร ตลอดจนเสื้อผ้าและอาวุธ
3) รักษาเงินในราชการทหารและเสบียงอาหาร เสื้อผ้าและอาวุธ
4) รับและส่งฎีกาเบิกจ่ายสิ่งของเครื่องใช้สอยตามกองทหาร
5) ต้องเป็นผู้รับฎีกาเบิกเงินเดือน เบี้ยเลี้ยงตามกองทหารต่าง ๆ
6) ต้องเป็นผู้โต้ตอบ แก้ไขบัญชีฎีกาต่อกรมยุทธนาธิการ
7) ต้องเป็นผู้คิดกะประมาณเงินประจำราชการต่าง ๆ ในกรมทหาร
8) ต้องเป็นผู้จัดซื้อและจับจ่ายอาหารและเครื่องใช้ต่าง ๆ ในกรมทหาร[1]

ระบบการส่งกำลังบำรุงเป็นส่วนสำคัญในการดำรงอยู่ของกองทัพ และถ้าหน่วยนี้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะทำให้กองทัพอยู่ในฐานะที่จะช่วยตนเองได้ เช่น การผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์บางอย่างขึ้นใช้เอง เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2441 เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิระประวัติวรเดช เสด็จเข้ารับราชการในกระทรวงกลาโหม ได้ทรงช่วยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/8 สำเนาที่ 11/9 พระยาสุรศักดิ์มนตรี กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 20 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109 (พ.ศ. 2434).

กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงกลาโหมขณะนั้น ปรับปรุงหน่วยส่งกำลังบำรุงให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยแบ่งงานในกรมยกรบัตรทัพบกออกเป็น 5 ส่วน คือ

(1) ฝ่ายการเงิน

(2) ฝ่ายบัญชี

(3) ฝ่ายก่อสร้าง

(4) ฝ่ายยุทธภัณฑ์

(5) ฝ่ายเสบียงและพาหนะ[1]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2446 เมื่อการปฏิรูปการทหารขยายตัวออกไปมาก หน่วยงานเพียง 5 ส่วนของกรมยกรบัตรนั้นไม่เพียงพอสำหรับงานที่เพิ่มมากขึ้น จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดตั้งกรมสรรพยุทธเพิ่มขึ้นอีก 1 กรม เพื่อให้มีหน้าที่เก็บรักษาเครื่องสรรพยุทธซึ่งทำเสร็จแล้วสำหรับจ่ายประจำตัวทหารในราชการสนาม และดำริจัดทำเครื่องสรรพยุทธทั้งปวงรวบรวมเก็บรักษาไว้ให้พร้อมพอจ่ายได้ทันทีที่มีราชการ และยังขอพระราชทานจัดตั้งกองพาหนะขึ้นตามกรมบัญชาการทหารประจำมณฑลต่าง ๆ ด้วย[2]

ระบบการส่งกำลังบำรุงซึ่งการจัดทหารก่อนการปฏิรูป มิได้มองเห็นความสำคัญเลย ทั้ง ๆ ที่เป็นส่วนที่จะช่วยสนับสนุนส่วนกำลังรบให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ได้รับการจัดตั้งและจัดระบบให้มีประสิทธิภาพขึ้นโดยลำดับ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/15 สำเนาที่ 8 เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2441).

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/27 สำเนาที่ 182 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446).

7. การจัดการทางด้านสวัสดิการทหาร

สวัสดิการของทหารเริ่มได้รับการเอาใจใส่ส่งเสริมขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกัน ดังปรากฏหลักฐานในปี พ.ศ. 2427 ในเรื่อง "แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร หมวดที่ 2 ว่าด้วยการทหารอย่างยุโรป ข้อ 5 ที่ว่า

> "ผู้เป็นพระยาทหารจำเป็นจะต้องเอาใจใส่เลี้ยงทหาร 4 ประการ คือ จัดอาหารให้ทหารได้กินอิ่มหนำบริบูรณ์ 1 จัดเครื่องนุ่งห่มแลที่พักให้สบายแลสอาด 1 เยียวยารักษาโรคไพย์ ทั้งคิดป้องกันมิให้เป็นแลรักษาโดยดีเมื่อเป็นแล้ว 1 ใช้การแต่พอกำลังคนอย่าให้เกินธรรมดาฤาทรมานกรากกรำให้ทำการที่ไม่จำเป็น จะต้องลำบากมากเกินคนธรรมดาจะทนได้ 1 ถ้าพระยาทหารไม่เอาใจใส่เลี้ยงทหารดังนี้แล้ว ก็เป็นเหตุให้นายทหารจะรับรองแลป้องกันในการฝึกหัดทหารมิได้ดังที่ควรจะได้ เพราะการทั้ง 4 อย่างนี้ เป็นการจำเป็นจะต้องทำก่อนที่จะมุ่งหมายให้ทหารดังประสงค์ ..."[1]

เอกสารชิ้นนี้เป็นเอกสารชิ้นแรกที่แสดงให้เห็นว่า ได้เริ่มมีการจัดการทางด้านสวัสดิการให้แก่ทหาร แม้ว่าในระยะแรกนั้นการจัดสวัสดิการจะอยู่ในวงจำกัด คือจัดให้เฉพาะกรมทหารแบบยุโรปเท่านั้น ทหารส่วนใหญ่ยังเป็นไพร่เข้าเดือนที่ต้องเตรียมเสบียงอาหาร อาวุธ เครื่องนุ่งห่ม และของใช้ต่าง ๆ ของตนมาเองและต้องรับราชการตรากตรำ แต่เมื่อการปฏิรูปการทหารขยายตัวออกไปตามกำลังเศรษฐกิจและความพร้อมในด้านอื่น ๆ ของประเทศ การจัดสวัสดิการให้แก่ทหารก็ขยายตัวออกไปตามการขยายตัวของการปฏิรูป และเป็นรากฐานมาจนสมัยปัจจุบัน ทหารได้รับสวัสดิการดีพอสมควรในฐานะผู้ทำหน้าที่ป้องกันรักษาประเทศชาติ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 1/2 แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร แต่เมื่อปีวอก ฉศก 1246 (พ.ศ. 2427).

8. การฝึกหัดวินัยและน้ำใจของทหาร

เอกลักษณ์ที่สำคัญของทหารก็คือระเบียบวินัยและความกล้าหาญ และเป็นกลุ่มอาชีพเดียวที่สามารถสร้างระเบียบวินัยภายในกลุ่มได้โดยปราศจากการต่อต้านจากสมาชิก

สำหรับการทหารไทย เอกลักษณ์นี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนหน้านั้นเราจะพบว่าการหลบหนีราชการทหารเป็นเรื่องสามัญสำหรับคนในสมัยนั้น การไปราชการทัพศึกแม่ทัพต้องได้รับอาญาสิทธิ์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงจะสามารถควบคุมไพร่พลได้ และเมื่อการรบได้ชัยชนะแล้วทหารก็จะแปรสภาพเป็นโจรเข้าปล้นสดมภ์ตามบ้านเรือนราษฎร เพื่อหาผลประโยชน์จากการไปราชการสงคราม

เมื่อเริ่มจัดตั้งกรมทหารแบบยุโรปขึ้น ก็เริ่มให้ความสำคัญในเรื่องการฝึกหัดวินัยและน้ำใจของทหาร ดังปรากฏในเอกสาร "แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร เมื่อปี พ.ศ. 2427" หมวด 2 ข้อ 3 ว่า

> "จะต้องระวังเร่งรัดตรวจตรากำชับผู้บังคับการทหาร ให้รักษาความประพฤติของทหารให้ฝึกหัดให้เปนการเรียบร้อย อย่าให้ประพฤติความชั่วใด ๆ แลเที่ยวกระทำย่ำยีผู้อื่นให้ผิดประเพณีบ้านเมือง ถ้านายไม่รักษาแลกระทำโทษทหารให้แขงแรง ปล่อยให้ทหารทำการเลยด้วยความละเลย ไม่เอื้อเฟื้อของนายทหารแล้วก็เปนเหตุอันพอที่จะยกขึ้นว่าเพื่อจะถอดจะเปลี่ยนนายทหารนั้นได้ ..."[1]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงเน้นในเรื่องวินัยและน้ำใจของทหารอยู่เสมอ ดังปรากฏในพระราชดำรัสตอบในคราวที่กรมทหารบกทูลเกล้าฯ ถวายคทาจอมพล เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2446 ว่า

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 1/2 แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร แต่เมื่อปีวอก ฉศก 1246 (พ.ศ. 2427).

"... ทหารเป็นผู้แปลกจากโจรก็เพราะเป็นผู้มีความสัตย์ ถือมั่นในธรรมของทหาร คือ ใช้ศัตราวุธในการที่ตั้งใจไว้ เช่น รักษาชาติบ้านเมือง เป็นต้น มีความกล้าหาญ ไม่คิดแก่ความยาก ไม่คิดแก่ชีวิตในการที่จะรักษาธรรม ..."[1]

ความซื่อสัตย์ ระเบียบวินัย และน้ำใจของทหารเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องฝึกหัดสั่งสอนให้เกิดมีขึ้นในตัวของทหารทุกคน เพราะหลังจากการปฏิรูปการทหารแล้วนี้แล้ว ทหารจะเป็นกลุ่มวิชาชีพเดียวที่ผูกขาดการใช้อาวุธของประเทศ ถ้าทหารขาดวินัย ขาดธรรมของทหาร และใช้อาวุธไปในทางที่มิชอบ ก็จะยังความพินาศล่มจมให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองได้โดยง่าย ดังนั้นทหารจึงจำเป็นจะต้องรักษาระเบียบวินัยโดยเคร่งครัด

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้นิพนธ์ไว้ว่า เรื่อง การฝึกหัดวินัยและน้ำใจของทหารนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยที่พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ทรงบัญชาการทหารบก กล่าวคือ เมื่อเริ่มใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 มีผู้คิดหลบหลีกราชการทหารไปขอสมัครเป็นบ่าวไพร่พึ่งบุญตามกรมเจ้านายบ้าง บวชบ้าง ขอสมัครเข้ารับราชการในกระทรวงฝ่ายพลเรือนบ้าง แต่หลังจากถูกเกณฑ์เข้าเป็นทหารและได้รับการฝึกหัดสั่งสอนจนคุ้นเคยกับวิชาและวิชาการทหารแบบใหม่แล้วก็บังเกิดความศรัทธา และพลทหารเหล่านั้นเองที่ช่วยชี้แจงให้พวกที่ตื่นกลัวทั้งหลายเข้าใจและสิ้นความหวาดหวั่นในเรื่องที่จะถูกเกณฑ์เป็นทหาร และอ้างว่านายวัน เดอ ไฮเด ชาวฮอลันดา หัวหน้าพนักงานหดน้ำได้เล่าให้พระองค์ฟังว่า ครั้งหนึ่งเขาขึ้นไปตรวจที่สร้างทำนบเบื่องชัยนาท ขณะที่เขานั่งพักอยู่ใต้ร่มไม้ในทุ่งซึ่งเป็นทางคนเดิน มีชาวเมือง 2 – 3 คน ได้แวะเข้าไปพักอาศัยร่มไม้แห่งเดียวกับเขา เขาจึงถามคนเหล่านั้นว่ามาแต่ไหนและจะไปไหน ก็ได้รับคำตอบว่าเป็นทหารอยู่ชัยนาท

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชดำรัสตอบในการที่กรมทหารบกทูลเกล้าถวายคทาจอมพล" เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446) พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ถึง 2453) หน้า 176.

ได้ลาไปเยี่ยมบ้าน นายวันเดอ ไฮเด นึกอยากทราบว่าพวกราษฎรรู้สึกอย่างไรที่ถูกเกณฑ์เป็นทหาร จึงลองถามดูว่าเป็นทหารนั้นเป็นอย่างไร ก็ได้รับคำตอบว่าเป็นทหารตามหน้าที่ของพลเมืองที่จะต้องช่วยกันรักษาบ้านเมืองของตน นายวันเดอ ไฮเด ไม่คาดว่าจะได้ยินคำตอบเช่นนี้ เมื่อกลับไปฮอลันดาเขาได้เล่าเรื่องนี้ให้เสนาบดีต่างประเทศฟัง เสนาบดีต่างประเทศฮอลันดายังกล่าวว่าถ้าชาวฮอลันดารู้สึกเหมือนทหารไทยคนนั้นทุกคนก็จะดี[1]

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเชื่อว่าเรื่องที่นายวัน .เดอ ไฮ เด เล่านั้นเป็นความจริง เพราะเด็กที่อยู่รับใช้พระองค์รุ่นก่อน ๆ นั้นกว่าจะส่งไปเป็นทหารได้ต้องว่ากล่าวเกลี้ยกล่อมอยู่นานกว่าจะยอมไป แต่รุ่นหลัง ๆ ต่อมาพอถึงเวลาที่จะต้องไปเป็นทหารไม่ต้องให้เตือนหรือชี้แจงเลย และสองครั้งสุดท้ายนี้คนที่ยังไม่ถึงเกณฑ์ก็จะขอสมัครไปเป็นทหาร นอกจากนั้นเมื่อพระองค์ได้ตรวจประวัตินักโทษตามเรือนจำหัวเมืองดูหลายหัวเมืองว่าจะมีผู้ที่พ้นราชการทหารแล้วต้องมารับพระราชอาญาเพราะประพฤติชั่วมากน้อยเพียงใด พระองค์ก็ต้องได้รับความแปลกพระทัยที่ทราบว่าบรรดานักโทษที่ในเรือนจำนั้นมีน้อยคนมากที่ได้สักเป็นทหาร[2]

เรื่องดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของราชการฝ่ายทหารที่สามารถฝึกหัดวินัยและน้ำใจของทหารให้แก่บรรดาคนฉกรรจ์เหล่านั้นได้เป็นอย่างดี จนปัจจุบันนี้เรื่องระเบียบวินัย ความกล้าหาญ กลายเป็นเอกลักษณ์ประจำกลุ่มวิชาชีพทหารของไทยเช่นเดียวกับชาติอื่น ๆ

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช หน้า 45 – 46.

[2]ดู. หน้า 46.

ผลพลอยได้

ผลพลอยได้จากการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คือ

1. การผนึกกำลังเป็นประเทศชาติที่มั่นคง

2. การยกเลิกพันธะทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างเจ้าหมู่มูลนายกับไพร่ (การยกเลิกระบบไพร่)

1. การผนึกกำลังเป็นประเทศชาติที่มั่นคง

จากประวัติความเป็นมาและความจำเป็นในการที่จะอยู่รอดต่อไปของสังคมในอดีต ทำให้สังคมไทยต้องแบ่งสมาชิกหรือประชาชนออกเป็นหมู่เป็นกรม แต่ละหมู่แต่ละกรมมีเจ้าหมู่มูลนายรับผิดชอบปกครองดูแล พระเจ้าแผ่นดินหรือรัฐบาลดำเนินการปกครองโดยผ่านทางเจ้าหมู่มูลนายทั้งหลาย มิได้ดำเนินการปกครองราษฎรโดยตรง ราษฎรสามัญหรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า "ไพร่" คนใดไม่เข้าสังกัดมูลนายจะไม่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย ดังปรากฏในกฎหมายลักษณะรับฟ้องปี พ.ศ. 1899 มาตรา 10[1]

การกำหนดให้ไพร่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหมู่มูลนายเช่นนั้น ทำให้ประชาชนในประเทศถูกแบ่งออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นตรงต่อเจ้าหมู่มูลนายของตน ถึงแม้ว่าในทางทฤษฎี พระมหากษัตริย์จะทรงเป็นเจ้าของกำลังคนทั้งประเทศ แต่ในทางปฏิบัติแล้วมีพระมหากษัตริย์น้อยพระองค์มากที่จะทรงสามารถควบคุมกำลังคนที่แจกจ่ายไปยังเจ้าหมู่มูลนายเหล่านั้นได้โดยสมบูรณ์ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าวิธีการควบคุมไพร่ในลักษณะเช่นนี้ นอกจากจะเป็นอันตรายต่อเสถียรภาพของพระมหากษัตริย์แล้ว ยังทำให้ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ (National Unity) อีกด้วย กล่าวคือ ถ้าเจ้าหมู่มูลนายที่ได้ควบคุมไพร่พลเหล่านั้นไม่ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อกษัตริย์ของตนแล้ว เขาอาจใช้กำลังไพร่พลเหล่านั้นไปในทางที่เป็นอันตรายต่อพระมหากษัตริย์ได้ เพราะจำนวนไพร่พลที่เจ้าหมู่มูลนายควบคุมอยู่นั้น

---

[1] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 "พระไอยการลักษณรับฟ้อง หน้า 32.

เป็นเครื่องแสดงตำแหน่งชั้นในสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นจำนวนศักดินาที่บุคคลนั้นดำรงอยู่ (กำลังคนที่พระมหากษัตริย์พระราชทานไปตามเจ้าหมู่มูลนายนั้นถือตามยศฐาบันดาศักดิ์ที่แต่ละคนดำรงอยู่ ถ้ามีศักดินาสูงจำนวนคนที่ได้รับพระราชทานให้ควบคุมก็จะมีจำนวนมาก) และจำนวนไพร่พลนี้ยังมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความมั่งคั่งของผู้ควบคุม เพราะเจ้าหมู่มูลนายมีชีวิตอยู่โดยอาศัยแรงงานและสิ่งของที่เกิดจากแรงงานของไพร่ภายใต้การควบคุมของเขาเป็นส่วนใหญ่[1] ฉะนั้นถ้ามีไพร่ในควบคุมมากก็จะมีความร่ำรวยมากเป็นเงาตามตัว

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว จำนวนกำลังคนที่เจ้าหมู่มูลนายมีอยู่ยังเป็นเครื่องแสดงถึงอำนาจทางการเมืองของผู้ควบคุมด้วย เพราะคนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหมู่มูลนายคนใด ก็มีหน้าที่ต้องเชื่อฟังคำสั่งของผู้นั้น ซึ่งเจ้าหมู่มูลนายอาจใช้ไปเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายทางการเมืองได้ ดังได้เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ เช่น การขึ้นสู่อำนาจของพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งแต่เดิมดำรงตำแหน่งเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ ผู้ควบคุมไพร่พลจำนวนมากและมีเรื่องขัดแย้งกับพระบรมราชาที่ 2[2] (พระเชษฐาธิราช) แม้สาเหตุจะมาจากความหวาดระแวงของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ก็ตาม เรื่องนี้ก็แสดงให้เห็นว่าผู้ที่ควบคุมไพร่พลจำนวนมากนั้นสามารถใช้กำลังไพร่พลไปเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของตนได้

การที่ไพร่ถูกแจกจ่ายไปอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหมู่มูลนายเช่นนี้ เป็นเหตุให้ความจงรักภักดีและพันธะทางเศรษฐกิจสังคมที่ราษฎรควรจะมีต่อรัฐบาล ซึ่งในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย่อมหมายถึงพระมหากษัตริย์ต้องกระจัดกระจายไปอยู่ตามเจ้าหมู่มูลนาย นั่นก็คือชาติขาดเอกภาพ (National Unity) ระบบการควบคุมดังกล่าวนี้ยังคงใช้อยู่จนกระทั่ง

---

[1] Akin Rabibhadana, The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period 1782 - 1873, p. 174.

[2] สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส และพระวิเชียรปรีชา เล่ม 1 หน้า 349 - 356.

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักดีถึงความบกพร่องของระบบการควบคุมราษฎรด้วยวิธีดังกล่าว ดังนั้นพระองค์จึงทรงใช้การปฏิรูปการทหารเป็นเครื่องมือในการยกเลิกพันธะทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างไพร่กับเจ้าหมู่มูลนาย โดยเริ่มจากพระบรมมหาราชวังออกไป กล่าวคือ เมื่อทรงขยายกรมทหารแบบยุโรปให้กว้างขวางออกไป จำนวนไพร่หลวงรับราชการประจำการ (เข้าเดือน) ไม่พอ พระองค์ได้ทรงมอบเลข (ไพร่) เจ้าสิ้นพระชนม์ นายถึงแก่กรรมให้เป็นไพร่ของกรมกองทหารแบบยุโรป วิธีการดังกล่าวเท่ากับการแปลงไพร่สมของเจ้านายมาเป็นไพร่หลวงของกษัตริย์ (การแปลงไพร่สมมาเป็นไพร่หลวงนี้ ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ได้กล่าวไว้ใน "ฐานันดรไพร่" ว่า เป็นกรรมวิธีในการผนึกกำลังเป็นประเทศชาติอย่างแท้จริง)[1]

ถึงแม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงยกเลขเจ้าสิ้นพระชนม์ นายถึงแก่กรรมให้เป็นไพร่ของกรมกองทหารแบบยุโรปแล้วก็ตาม จำนวนไพร่ก็ยังไม่เพียงพอกับความต้องการของกรมกองทหารซึ่งขยายตัวออกไปตามนโยบายการปฏิรูปการทหาร ดังนั้นในปี พ.ศ. 2423 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหมื่นไวยวรนารถผู้บัญชาการที่ 2 ของกรมทหารหน้า (เป็นกรมทหารแบบยุโรป ซึ่งมีมาแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรับปรุงให้กว้างขวางขึ้นเป็นลักษณะกรมผสม)[2] ประกาศรับคนสมัครเป็นทหารในกรมทหารหน้า โดยมีอาหาร

---

[1]ขจร สุขพานิช "ฐานันดรไพร่" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 100 – 102.

[2]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23 ตำนานทหารราบที่ 4 หน้า 57.

เงินเดือน เครื่องแบบ และตราภูมิคุ้มห้ามเป็นสินน้ำใจแก่คนสมัครเหล่านั้น[1] จึงเป็นเหตุให้ไพร่แซนขาว (เป็นไพร่ที่ไม่ได้สังกัดเจ้าหมู่มูลนาย) ตลอดจนไพร่คงเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งไพร่กงเมืองราชบุรีและเพชรบุรี มาสมัครเป็นทหารในกรมทหารหน้าเป็นจำนวนมาก วิธีการดังกล่าวนี้ควรนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการผนึกกำลังของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพราะวิธีการดังกล่าวทำให้พระองค์มีจำนวนไพร่หลวงมากขึ้น

การผนึกกำลังครั้งสำคัญเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2430 หลังจากการถึงแก่พิราลัยของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ อดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2425 การเสด็จทิวงคตของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญในวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2428 การสิ้นพระชนม์ของสมเด็จกรมพระยาบำราบปรปักษ์ในวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2429 ซึ่งเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกาศกฎหมายในปี พ.ศ.2430 ชื่อ "ประกาศเรื่องเจ้าสิ้นพระชนม์นายถึงแก่กรรม"[2] เร่งให้บรรดาไพร่สมทั้งหลายมาชำระสักแปลงเป็นไพร่หลวงโดยเร็วขึ้นกว่าแต่ก่อน

เมื่อพิจารณาถึงฐานันดรศักดิ์ของท่านและพระองค์ท่านทั้ง 3 ก็พอจะอนุมานได้ว่ามีไพร่สมจำนวนมากมายขึ้นอยู่ในสังกัดของท่านและพระองค์ท่านดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงบรรยายไว้ในตำนานวังหน้าว่า

> "เมื่อครั้งกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญอุปราชาภิเษกนั้น มีตำแหน่งข้าราชการฝ่ายพระบวรราชวัง เพิ่มเติมขึ้นครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า

---

[1] จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ประวัติการของจอมพลและมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี หน้า 54 – 87.

[2] ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 4 จ.ศ. 1249 (พ.ศ. 2430) "ประกาศเรื่องเจ้าสิ้นพระชนม์นายถึงแก่กรรม" หน้า 195 – 196.

เจ้าอยู่หัวมาก และมีทั้งทหารบกทหารเรือก็จัดขึ้นเป็นของฝ่ายวังหน้า ผิดกับครั้งพระมหาอุปราชแต่ก่อน ๆ ข้าราชการวังหน้ายังมีตัวอยู่มาก เพราะลงมาสมทบรับราชการวังหลวงเพียง 3 ปี ครั้งนั้นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในสมัยเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์พระชนมายุอยู่ บัญชาสั่งให้บรรดาข้าราชการที่มีสังกัดวังหน้ากลับคืนไปอยู่ในกรมพระราชวังบวรฯ ตามแบบโบราณ รวมทั้งกรมทหารบกทหารเรือที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดขึ้นใหม่ด้วยทั้งสิ้น ไม่ได้คำริให้คงคงแต่ตามอย่างกรมพระราชวังบวรแต่ก่อนมา เพราะฉะนั้นทั้งข้าราชการและกำลังไพร่พลฝ่ายวังหน้าในเวลาเมื่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญอุปราชาภิเษกจึงมีมากกว่าครั้งไหน ๆ ที่เคยปรากฏมาแต่ก่อน ..."[1]

นี่เป็นเครื่องยืนยันให้เห็นไพร่สมจำนวนมากมายที่สังกัดอยู่กับพระองค์ท่าน

การแปลงไพร่สมจำนวนมากมายจากท่านและพระองค์ท่านทั้ง 3 มาเป็นไพร่หลวงจึงนับได้ว่าเป็นการผนึกกำลังครั้งใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร

ในปี พ.ศ. 2435 เมื่อสถานการณ์ทางชายแดนภาคตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ เพราะถูกฝรั่งเศสคุกคามหนักขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้เรียกเกณฑ์ชายฉกรรจ์ในมณฑลนครราชสีมาเป็นทหารโดยไม่เว้นหมู่กรมใด ซึ่งก็ทำได้โดยเรียบร้อย การกระทำครั้งนั้นจึงคล้าย ๆ กับการปูทางไว้สำหรับการเลิกระบบปกครองโดยเจ้าหมู่มูลนายในปี พ.ศ. 2446 ในมณฑลนครราชสีมา

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 13 หน้า 69 – 70.

ในปี พ.ศ. 2444 ที่ประชุมเสนาบดีมีมติว่าถ้าจะดำเนินการปฏิรูปการทหารให้ได้ผลจริง ๆ แล้ว จะต้องเลิกวิธีควบคุมไพร่แบบเดิม ที่เรียกเก็บเงินค่าราชการตามเจ้าหมู่เสีย เก็บเป็นส่วยให้เสมอหน้ากัน ไม่ต้องมีมูลนายอันใดอีก ส่วนเจ้าหมู่มูลนายที่จะต้องเดือดร้อนที่ไม่สามารถเรียกเกณฑ์ไพร่มาใช้ได้นั้น จะได้พระราชทานเงินอุดหนุนแก่เจ้านายแทนกำลังที่ได้จากการใช้เลข (ไพร่) อยู่[1]

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2446 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" ในมณฑลนครราชสีมา นั่นก็คือ การเลิกระบบการควบคุมโดยเจ้าหมู่มูลนายในมณฑลดังกล่าว พันธะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ไพร่เคยมีต่อเจ้าหมู่มูลนายของตนเปลี่ยนไปอยู่ที่รัฐบาล จึงเท่ากับเป็นการดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง หรือการผนึกกำลังเป็นประเทศชาติให้มั่นคงขึ้น

ขอบเขตการผนึกกำลังด้วยวิธีการดังกล่าวขยายกว้างออกไป เมื่อการทดลองใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารในมณฑลนครราชสีมาผ่านไปโดยเรียบร้อย โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้ทดลองใช้ในมณฑลอื่น ๆ อีก 3 มณฑล คือ มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก และมณฑลราชบุรี แม้ในมณฑลสุดท้ายจะมีปัญหาบ้างแต่ก็สามารถตกลงกันได้ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2448 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (โดยความเห็นชอบของคณะเสนาบดี) ได้ตัดสินพระทัยประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ในมณฑลทั้ง 4 และต่อมาก็ขยายออกไปทั่วพระราชอาณาจักร นั่นย่อมหมายถึงความสำเร็จของการผนึกกำลังเป็นประเทศชาติที่แท้จริง โดยอาศัยการปฏิรูปการทหารเป็นเครื่องมือ

2. <u>การยกเลิกระบบไพร่ หรือการยกเลิกพันธะทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างไพร่กับเจ้าหมู่มูลนาย</u>

ตามที่ได้เคยกล่าวมาบ้างแล้วว่า สังคมไทยในอดีต (ตั้งแต่สมัยอยุธยามาจนถึง

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/21</u> รายงานการประชุมเรื่องทหาร เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร) เป็นสังคมที่ยึดถือแรงงานของไพร่เป็นหลักในการป้องกันรักษาประเทศและรับใช้เจ้าหมู่มูลนาย ดังนั้นประชาชนหรือไพร่จึงถูกกำหนดให้เข้าสังกัดมูลนาย เพื่อสิทธิในการคุ้มครองจากกฎหมายบ้านเมือง[1] เจ้าหมู่มูลนายจึงเรียกร้องสิ่งตอบแทนการคุ้มครองด้วยการเรียกเกณฑ์แรงงานและทรัพย์สินสิ่งของที่เกิดจากแรงงานของไพร่เป็นการตอบแทน

ประชาชนหรือไพร่ที่ถูกแจกจ่ายไปตามเจ้าหมู่มูลนาย มีสิทธิและหน้าที่ต่อเจ้าหมู่มูลนายและประเทศชาติแตกต่างกัน ซึ่งศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ได้อธิบายไว้ใน "ฐานันดรไพร่" ว่า มีไพร่อยู่ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

(1) ไพร่หลวง หรือไพร่ของวังหลวง เป็นไพร่ของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งแต่เดิม (สมัยอยุธยา) เก็บรวบรวมไพร่พวกนี้มาจากไพร่จรจัด ไพร่ไม่มีเข้าขุนมูลนาย และไพร่เจ้านายตาย

(2) ไพร่สม เป็นไพร่ของบรรดาเจ้านายวังอื่น ๆ และของขุนนางน้อยใหญ่[2]

ไพร่หลวงและไพร่สมมีหน้าที่ต่อประเทศชาติแตกต่างกัน ในสมัยอยุธยาไพร่สมไม่ต้องถูกเกณฑ์มาเข้าเวรรับราชการประจำการที่เรียกว่า "เข้าเดือน" นอกจากจะมีราชการทัพศึกจึงจะถูกเกณฑ์มาช่วยเป็นกรม ๆ ไป ส่วนไพร่หลวงต้องมีหน้าที่รับราชการประจำการปีละ 6 เดือน หรือที่เรียกว่าเข้าเดือนออกเดือน ในสมัยอยุธยาเรียกไพร่หลวงพวกนี้ว่าไพร่ท้องหมู่ หรือไพร่เข้าเดือน นอกจากไพร่เข้าเดือนแล้วยังมีไพร่หลวงพวกอื่นอีก คือ ไพร่หลวงส่วย ได้แก่ ไพร่หลวงส่วยดีบุก ไพร่หลวงส่วยฝาง และไพร่หลวงหมู่ตะพุ่น (หมู่ช้าง) ซึ่งไม่ต้องมาเข้าเดือนรับราชการ แต่ต้องส่งส่วยตามอัตรากำหนด

---

[1] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 "พระไอยการลักษณรับฟ้อง" หน้า 32.

[2] ขจร สุขพานิช "ฐานันดรไพร่" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 97 – 100.

ไพร่หลวงแต่ละประเภทนี้มีหน้าที่ต่อรัฐบาลหนักเบาต่างกัน เช่น ไพร่ส่วยดีบุก ถ้าไม่ได้เอาดีบุกมาส่งต้องเสียเงินแทนสิบบาท ไพร่หมูตะพุ่นถ้าไม่เกี่ยวหญ้าให้ช้างต้องเสียเงินแทน 9 บาท ไพร่ส่วยฝางถ้าไม่เอาฝางมาต้องเสียเงินแทนเจ็ดบาทสองสลึง ไพร่ส่วยอื่น ๆ จะเสียเงินน้อยไปกว่านี้อีก ส่วนไพร่หลวงเข้าเดือนหรือไพร่ท้องหมู่นั้นถ้าไม่มารับราชการจะต้องเสียเงินค่าจ้างคนทำแทนเดือนละตำลึงบ้าง สามบาทบ้าง ในเวลาปกติ แต่ถ้ามีการเสด็จพระราชดำเนินและไปล้อมช้างโพนช้าง หรือเกณฑ์ไปจับสลัดจับผู้ร้ายจะต้องเสียเงินค่าจ้างเดือนละห้าบาท, หกบาท, เจ็ดบาท กึ่งสองตำลึง ถ้าคิดเป็นปีไพร่เข้าเดือนจะต้องเสียเงินมากกว่าไพร่หลวงส่วยตั้งแต่สองเท่าถึงสี่เท่า และยังไม่ได้ตราภูมิคุ้มห้าม ซึ่งย่อมหมายถึงว่าเมื่อออกเดือนแล้วกรมการและนายแขวงนายอำเภอสามารถจะมาเกณฑ์ไปใช้ราชการเบ็ดเตล็ดได้อีก[1] ไพร่หลวงเข้าเดือนจึงมีหน้าที่ต้องรับราชการตรากตรำ ได้รับความทุกข์ยากมากกว่าไพร่หมู่อื่น ๆ ดังนั้นไพร่หลวงเข้าเดือนจึงมักปิดบังบุตรหมู่ หรือหาทางเสือกไสให้ไปอยู่หมู่อื่นที่มีราชการเบากว่า (ไพร่หลวงที่ต้องเกณฑ์เข้าเดือนนี้ ในสมัยรัตนโกสินทร์แบ่งออกเป็นหลายพวก แต่ละพวกมีกำหนดเวลาเข้าเดือนแตกต่างกันออกไปอีก เช่น ไพร่หลวงจ่ายเดือน ไพร่หลวงนอกจ่าย ไพร่หลวงคงเมือง และไพร่หลวงกองด่าน)* ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จำนวนไพร่หลวงจึงลดลงโดยลำดับ

หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 แล้ว ก็ถึงสมัยกอบกู้เอกราชและสร้างความมั่นคงภายในชาติของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี บรรดาไพร่ฟ้าประชากรทั้งมวลเข้าประจำการทั้งไพร่หลวง ไพร่สมไม่มีเวรออก จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประเทศก็ยังอยู่ในภาวะสงครามกับพม่า บรรดาไพร่หลวงไพร่สมจึงยังต้อง

---

[1] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 พระราชกำหนดเก่า "เปรียบเทียบถานะไพร่หมู่กับไพร่ส่วย" หน้า 138 – 139.

*ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับไพร่หลวงสมัยรัตนโกสินทร์ได้จาก "พระราชบัญญัติเลขไพร่หลวง" ในภาคผนวก ก.

รับราชการตรากตรำกว่ายามปกติ เป็นเหตุให้ไพร่เหล่านั้นทำฎีกาขึ้นฟ้องร้องกล่าวโทษเจ้าหมู่มูลนายว่าใช้ราชการตรากตรำไม่เสมอหน้ากันบ้าง เรียกทรัพย์สิ่งของจากไพร่บ้าง ดังปรากฏในพระราชกำหนดใหม่ปี พ.ศ. 2326 เรื่อง ไพร่ฟ้องกล่าวโทษมูลนายว่า

"ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า เมื่อครั้งจ้าวที่ล่วงไปนั้น ไพร่หลวงสมกำลังมิได้ผลัดเปลี่ยน เข้า ออก } เดือน ใช้ตรากตรำ ได้ความขัดสนเคือดร้อนเจ็บแค้นพระยาบาด คิดอ่านผูกพันท้อความร้องฟ้องกล่าวโทษมูนนาย เจ้าหมู่สมุหบัญชี นาย กอง หมวด } ว่าใช้สอยตรากตรำ ทำการบ้านเรือนใช้ไพร่ไม่เสมอกัน เรียกเอาพัศดุเงินทองแก่ไพร่ ต้องพิจารณาชำระว่ากล่าวเนือง ๆ ..."[1]

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตระหนักดีในความทุกข์ยากเคือดร้อนของไพร่ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2327 จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตรากฎหมาย กำหนดเวลาเข้าเดือนรับราชการของไพร่ให้ลดลงเหลือเพียงปีละ 4 เดือน ดังปรากฏในพระราชกำหนดใหม่ เรื่อง "ไพร่ได้ความทุกข์ยากเป็นทาษ" ว่า

"... เจ้าหมู่ฝ่าย ทหาร พลเรือน } พิจารณาลูกหมู่ ๆ ใดก็ดี ซึ่งเป็นความสัจว่าทุกข์ยากไปเป็นทาษผู้มีชื่อ ... ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ... แลแต่นี้สืบไปเบื้องหน้า แลถ้าไพร่หมู่ใดกรมใดทุกข์ยากแลได้บอกกล่าวมูนนายรู้เห็นเป็นมั่นคงจริงไซ้ ก็ให้ปันเป็นสามส่วน ให้เจ้าเงินใช้เดือนหนึ่ง ให้ทำกินเป็นสะเบียงเดือนหนึ่ง แลเจ้าหมู่ฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวงทำตามรับสั่งนี้ ..."[2]

---

[1] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 พระราชกำหนดใหม่ เรื่อง "ไพร่ฟ้องกล่าวโทษมูลนาย" หน้า 203.

[2] กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 พระราชกำหนดใหม่ เรื่อง "ไพร่ได้ความทุกข์ยากเป็นทาษ" หน้า 206.

พระราชกำหนดใหม่นี้นอกจากจะแสดงให้เห็นพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแล้ว ยังแสดงให้เห็นสภาพของราษฎรสามัญหรือไพร่ในสมัยนั้นว่าได้รับความกดขี่บีบบังคับทางสังคมเพียงใด ไพร่ไม่มีเสรีภาพในแรงงานของตนจึงไม่อาจจะถือได้ว่าไพร่เป็นเสรีชน

สถานภาพของไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยดีขึ้นกว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กล่าวคือ มีอิสระในแรงงานของตนเพิ่มขึ้น เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ไพร่หลวงเข้าเดือนรับราชการเพียงปีละ 3 เดือน มีอิสระในแรงงานของตนถึง 9 เดือน ดังปรากฏในพระราชกำหนดสักเลขรัชกาลที่ 2 ว่า

> "... อนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ว่า เลขไพร่หลวงทั้งปวงนั้น ใคร (ได้รับ) ราชการเหนื่อยยากตรากตรำมาหลายปี ครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จปราบดาภิเษกใหม่ ทรงพระมหากรุณาจัดลดหย่อนให้เข้ามารับราชการแต่เดือนหนึ่ง ให้ออกไปทำมาหากินอยู่สามเดือน แลให้กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้จงทุกประการ ..."[1]

สถานภาพของไพร่หลวงเป็นอยู่เช่นนี้จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนไพร่สมมีหน้าที่ต้องเข้าเดือนปีละ 1 เดือน[2]

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการปฏิรูปการทหาร สถานภาพของไพร่ก็ค่อย ๆ ดีขึ้นโดยลำดับ ยกตัวอย่างเช่น การประกาศรับทหารสมัครในปี พ.ศ. 2423 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินแก่ผู้สมัคร 4 บาท ผ้า 1 สำรับ ยกเว้นการสักท้องแขนหรือหน้าแขนตามหมู่ของบิดา ไพร่ที่มาสมัครเป็นทหารในครั้งนั้น มีหน้าที่รับราชการ

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ "พระราชกำหนดสักเลขรัชกาลที่ 2" พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 หน้า 68.

[2]ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) "ประกาศที่จะหักไพร่สมตายชราพิการ" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9 หน้า 195 – 197.

ประจำการ 5 ปี แล้วปลดเป็นกองหนุนชั้นที่ 2 อีก 5 ปี มีหน้าที่รับราชการปีละ 2 เดือน แล้วปลดเป็นกองหนุนชั้นที่ 3 ไปจนอายุครบ 50 ปี แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ปลดปล่อยให้พ้นจากราชการทหาร เว้นแต่มีราชการฉุกเฉินเกิดขึ้นในบ้านเมืองจึงจะเรียกเข้ารับราชการเป็นการพิเศษชั่วคราว และเมื่อปลดจากหน้าที่ทหารแล้วจะโปรดพระราชทานตราภูมิคุ้มห้ามสำหรับตัวทุกคน[1] และในระหว่างเข้าประจำการนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอาหารวันละ 2 มื้อ เครื่องแบบและเงินเดือน ๆ ละ 10 บาท[2]

สถานภาพเช่นนั้นเป็นที่น่าชื่นชมยิ่งสำหรับไพร่ที่เคยแต่ถูกราชการเกณฑ์บังคับมาทำงานโยธา โดยต้องจัดหาเสื้อผ้าอาหารและอาวุธหรือเครื่องมือมาเอง แม้สถานภาพที่น่ายินดีของไพร่นั้นจะจำกัดวงอยู่เฉพาะไพร่ที่มาสมัครเป็นทหารหน้าเท่านั้นก็ตาม แต่ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขยายการปฏิรูปการทหารออกไป จำนวนไพร่ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณเช่นนั้นก็ทวีขึ้นตามการขยายตัวของการปฏิรูปการทหาร[3]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2431 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติแก้ไขกำหนดอายุไพร่ที่จะต้องรับราชการทหาร ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ เวลาการรับราชการทหารของไพร่ลดลงถึง 22 ปี[4] จึงกล่าวได้ว่าการปฏิรูปการทหารได้ช่วยผ่อนคลายความทุกข์ยากของไพร่ให้บรรเทาลงโดยลำดับ

---

[1] จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ประวัติการของจอมพลและมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี หน้า 55.

[2] ดู. หน้า 57.

[3] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 1/2 แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร หมวด 2 ว่าด้วยทหารอย่างยุโรป

[4] ยุทธิยะโกษ เล่ม 2 (ร.ศ. 112) "พระราชกำหนดอายุคนรับราชการทหาร" หน้า 35 – 43.

พันธะทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างไพร่กับเจ้าหมู่มูลนายได้สิ้นสุดลง เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ดังได้เคยกล่าวแล้ว การประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารขยายออกไปทั่วราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2459[1] ราษฎรทุกคนจึงได้มีอิสระในแรงงานของตน และได้รับความเสมอภาคในการรับใช้ประเทศชาติด้วยการเป็นทหาร

เสรีภาพและความเสมอภาคนี้เป็นผลพลอยได้จากพระราชกรณียกิจในการปฏิรูปการทหารของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นผลที่พสกนิกรชาวไทยทุกคนควรจะน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณและพระปรีชาญาณของพระองค์ที่ทำให้เราท่านทุกคนได้รับอิสรภาพเสมอภาค และหลุดพ้นจากพันธะทางเศรษฐกิจและสังคมตามระบบไพร่ที่ดำเนินมาราว 5 ศตวรรษ

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช หน้า 39.

บทสรุป

โดยพันธะ ทหารคือผู้รักษาความสงบปลอดภัยให้แก่ประเทศชาติ ทหารมิใช่มีหน้าที่แต่เพียงต่อสู้กับข้าศึกศัตรูในเวลาสงครามเท่านั้น แต่ทหารยังช่วยส่งเสริมอำนาจของบ้านเมืองให้กว้างขวางมั่นคง ดังนั้นประเทศเอกราชทุกประเทศจึงต้องจัดให้มีกำลังทหารไว้เป็นหลักประกันเอกราชของตน

สำหรับประเทศไทย การทหารเป็นหัวใจของการปกครองประเทศมาแต่สมัยโบราณ ไทยใช้กำลังทหารเพื่อเป็นฐานอำนาจของผู้ปกครอง เพื่อการรักษาอำนาจภายในประเทศ และป้องกันการรุกรานจากศัตรูภายนอก ในบางโอกาสก็ใช้ในการรุกราน ดังนั้นประมุขของประเทศไทยในอดีตจึงดำเนินการปกครองประเทศในลักษณะของการจัดกองทัพ เพื่อความสะดวกในการควบคุมกำลังคน และการอพยพหลบภัยเมื่อไม่สามารถต้านทานการรุกรานจากศัตรูได้ โดยการแบ่งประชาชน (ไพร่) ในประเทศออกเป็นหมู่เป็นพวก แต่ละหมู่แต่ละพวกมีหัวหน้าควบคุมบังคับบัญชาลูกหมู่ รับผิดชอบต่อรัฐบาล หลายหมู่รวมกันเป็นแขวง มีหัวหน้าแขวงหรือปลัดร้อยเป็นหัวหน้า เมื่อเกิดศึกสงครามขึ้นเจ้าหมู่จะเรียกระดมคนในหมู่ของตนไปรวมกับกำลังส่วนใหญ่ในรูปของกองทัพ

ในอดีตการป้องกันชุมชนมิใช่เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองเท่านั้น ประชาชนทั่วไปอยู่ในสภาพที่จะต้องช่วยตัวเองด้วย ดังนั้นผู้ชายไทยทุกคนจึงจำเป็นต้องฝึกหัด ศึกษาศิลปะการป้องกันตัวไว้เพื่อใช้ป้องกันตนเองและชุมชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าการต่อสู้ป้องกันชุมชนเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของสมาชิกของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่อยู่ห่างไกลเมืองหลวงหรือเมืองสำคัญ เมื่อมีศึกสงครามมักจะได้รับความเดือดร้อนที่สุด จะหวังพึ่งความช่วยเหลือจากส่วนกลางหรือเมืองใหญ่ ๆ ย่อมไม่ทันการ **เพราะในระยะเวลาดังกล่าว** ประเทศไทยยังไม่มีกลุ่มวิชาชีพทหารที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตด้วยกำลังอาวุธ ความหมายของ "ทหาร" ก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือ

1. ในเวลาปกติ "ทหาร" ได้แก่ไพร่หลวงหมู่ทหาร ซึ่งมีหน้าที่ต้องเข้าเวรถืออาวุธยืนยาม ทำงานโยธา หรืองานช่าง ตามหมู่กรมที่ศนสังกัดอยู่ปีละ 6 เดือน ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และได้ลดเวลาเข้าเวรลงเป็นปีละ 4 เดือนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยลดลงเหลือ 3 เดือน กำหนดเวลาไพร่หลวงเข้าเวรปีละ 3 เดือนนี้ใช้ไปจนกระทั่งถึงการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. ในเวลาศึกสงคราม "ทหาร" คือบรรดาไพร่ที่ถูกเรียกเกณฑ์เข้ามาเป็นกรม ๆ ซึ่งอาจจะเรียกเกณฑ์ไพร่หลวงหมู่ทหารก่อน เมื่อไม่เพียงพอกับราชการศึกจึงขยายการเรียกเกณฑ์ไปยังหมู่กรมอื่น เช่น ไพร่หลวงส่วย และอื่น ๆ ตามความหนักเบาของการศึกแต่ละครั้ง

สำหรับทหารประจำการ ก่อนการปฏิรูปการทหารประเทศไทยมีจำนวนทหารประจำการเพียงเล็กน้อย ทหารเหล่านั้นมีไว้เพื่อเป็นเกียรติแก่พระมหากษัตริย์มากกว่าที่จะให้ทำหน้าที่ทางทหาร ดังปรากฏในบันทึกของลาร์ลูแบร์ว่า "สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม (สมเด็จพระนารายณ์) ไม่มีกองทหารที่ฝึกหัดยุทธวินัยไว้ประจำราชการกองอื่นใดเลย นอกจากกองทหารรักษาพระองค์ชาวต่างประเทศ" ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีทหารที่ได้รับการฝึกหัดยุทธวินัยตามแบบตะวันตกเป็นจำนวน 200 คน ผลัดเปลี่ยนกันเป็น 4 เวร เวรหนึ่งจึงมีจำนวนเพียง 50 คน ไม่เพียงพอแม้แต่จะรักษาความสงบภายในพระนคร

สภาพของทหารก่อนการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. ในด้านที่เกี่ยวกับตัวทหาร ก่อนการปฏิรูปการทหารผู้ที่ถูกเรียกว่าทหาร คือไพร่หลวงหมู่ทหารที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตราชธานีและหัวเมืองชั้นใน ซึ่งมีหน้าที่ต้องเข้าเวรประจำการตามกำหนดเวลาของแต่ละรัชสมัย ส่วนไพร่หลวงหัวเมืองชั้นนอกที่ต้องเข้าเวรรับราชการประจำการได้แก่ไพร่หลวงกองด่าน สำหรับไพร่สมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีหลักฐานปรากฏว่าต้องเข้าเวรรับราชการผลัดเปลี่ยนปีละ 1 เดือนด้วย

2. การควบคุมบังคับบัญชา ถือหลักว่ากษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินและกำลังคนทั้งหมดในพระราชอาณาจักร พระองค์ทรงแจกจ่ายกำลังคนไปยังเจ้าขุนมูลนาย (ซึ่งมีตำแหน่งเป็นนายทหารด้วย) ให้ควบคุมดูแลรับผิดชอบ การควบคุมกำหนดเอาครัวเรือนเป็นเบื้องต้นและกรมเป็นหลักในการทำทะเบียนคน กล่าวคือ บุตรหมู่ต้องเป็นลูกหมู่ของกรมที่บิดาสังกัด การควบคุมคนในกรมเจ้ากรมเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบทั้งการควบคุม การลงทะเบียนและการเกลี้ยกล่อมคนที่หลีกเลี่ยง การเรียกเกณฑ์ไพร่พลในยามศึกสงครามเรียกเกณฑ์เป็นกรม ๆ ไป

3. การส่งกำลังบำรุง ไพร่ที่ถูกเรียกระดมเข้าประจำกองทัพจะต้องจัดเตรียมอาวุธและเสบียงอาหารติดตัวมาเองด้วย ราชการส่วนกลางแม้จะมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่จัดหาและรักษาอาวุธยุทโธปกรณ์และเสบียงอาหาร แต่ก็ไม่เพียงพอสำหรับไพร่พลทั้งกองทัพ ดังนั้นในกองทัพจึงต้องจัดให้มีกรมกองทหารที่ทำหน้าที่จัดหาและส่งเสบียงเพิ่มเติมให้แก่กองทัพในระหว่างสงครามด้วย ในยามปกติไพร่ที่มาเข้าเวรประจำการจะต้องจัดหาอาหาร เสื้อผ้า อาวุธ หรือเครื่องมือมาเองเช่นกัน

4. ยุทธวิธีและการฝึกหัด ยุทธวิธีเป็นเรื่องของแม่ทัพนายกองที่จะต้องศึกษาและคิดประดิษฐ์ขึ้น เพื่อให้ได้เปรียบฝ่ายตรงกันข้าม ยุทธศาสตร์และวิธียุทธของประเทศไทยก่อนการปฏิรูปการทหารเน้นความสำคัญในเรื่อง

(1) การนำทัพ ผู้นำจะต้องกล้าหาญ อดทน รอบรู้ในยุทธศาสตร์และวิธียุทธ

(2) กำลังพลต้องมีมาก มีขวัญดี และการส่งกำลังบำรุงดี จำนวนของกำลังพลและขวัญของไพร่พลขึ้นอยู่กับความสามารถและความเข้มงวดของผู้นำทัพเป็นสำคัญ

(3) การสืบข่าวดี คือต้องมีกองสอดแนมที่ดีเพื่อจะได้ทราบการเคลื่อนไหวของฝ่ายศัตรู

ในด้านการฝึกหัด เป็นหน้าที่ของไพร่พลที่จะต้องรับผิดชอบฝึกฝนตนเองให้สามารถป้องกันตนเองและใช้อาวุธคู่มือของตนได้ ผู้ใดที่มีใจรักทางการทหารอาจเข้าศึกษาตามสำนักดาบที่มีชื่อเสียง ซึ่งเป็นเรื่องส่วนตัว การฝึกหัดของทางราชการมักจะกระทำเป็นการเร่งด่วนใน

ระยะที่เรียกระดมไพร่พลเข้าประจำการ ก่อนส่งไปรบจริงเพียงเล็กน้อย

สภาพดังกล่าวนี้ทำให้กองทัพของประเทศไทยก่อนการปฏิรูปทางการทหารอยู่ในสภาพไม่พร้อมรบ ไพร่พลที่เรียกเกณฑ์มาเข้ากองทัพมิอาจนับได้ว่าเป็นทหารชั้นอาชีพ เพราะไพร่เหล่านั้นมิได้มีเอกลักษณ์หรือความสามารถพิเศษที่แตกต่างไปจากพลเมืองธรรมดาแต่อย่างใด ไม่มีเครื่องแบบ ขาดการฝึกหัดระเบียบวินัย การใช้อาวุธ และกฎของสงคราม อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยก็ได้ใช้ทหารดังกล่าวนี้ทั้งในด้านการป้องกันและการรุกรานเพื่อขยายอาณาเขตของประเทศ (defensive and offensive) มาได้ตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ไทย ทั้งนี้เนื่องมาจากประเทศคู่สงครามของไทย ล้วนมีระบบการทหารที่คล้ายคลึงกับประเทศไทยทั้งสิ้น

นับแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นไป ภัยของประเทศไทยมิใช่ประเทศเพื่อนบ้านที่มีระบบการทหารแบบเดียวกับประเทศไทยอีกต่อไปแล้ว แต่เป็นชาติตะวันตกซึ่งมีระบบการทหารที่มีประสิทธิภาพกว่าประเทศทางเอเชีย กองทัพของมหาอำนาจตะวันตกเป็นกองทัพที่พร้อมรบทั้งในด้านตัวทหาร อาวุธ และยุทธวิธีในการรบ ระบบการทหารแบบเดิมของประเทศไทยจึงไม่สามารถป้องกันผลประโยชน์และเกียรติของชาติไว้ได้ ความจำเป็นที่จะต้องปฏิรูประบบการทหารของประเทศไทยเสียใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการที่เปลี่ยนแปลงไปจึงเกิดขึ้น

การปฏิรูปทางการทหารเริ่มต้นขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นรัชสมัยแห่งการปฏิรูปของประเทศไทย ทั้งนี้เนื่องจากในรัชสมัยดังกล่าวสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศอยู่ในระยะคับขัน ระบบการปกครอง การเศรษฐกิจ การต่างประเทศ และการป้องกันพระราชอาณาเขตซึ่งใช้อยู่แต่เดิม ไม่เหมาะสมและเพียงพอแก่ความรุนแรงของเหตุการณ์ในขณะนั้น ประเทศไทยต้องการระบบการปกครอง การเศรษฐกิจ และการป้องกันรักษาประเทศที่มีประสิทธิภาพกว่าเดิม ดังนั้นการปฏิรูปทางด้านต่าง ๆ จึงอุบัติขึ้น

ในด้านการทหาร การปฏิรูปมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. เพื่อความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์ ซึ่งในระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ย่อมหมายถึงความมั่นคงของเสถียรภาพทางการเมืองภายในประเทศ

2. เพื่อความเจริญทางด้านการทหารให้เหมาะสมกับกาลสมัย และสามารถรักษาความปลอดภัยให้แก่ประเทศชาติได้อย่างแท้จริง นั่นก็คือการสร้างกองทัพประจำการแห่งชาติที่มีกำลังเพียงพอแก่การรักษาความสงบภายใน และป้องกันภัยจากต่างประเทศได้ด้วย

การปฏิรูปในระยะแรกเริ่มจากพระบรมมหาราชวังออกไป ด้วยการปลูกฝังบรรดาพระเจ้าน้องยาเธอและข้าราชบริพารหนุ่ม ๆ ผู้ใกล้ชิด ให้มีความนิยมทางการทหารและมีความรู้ในวิทยาการแบบตะวันตกอย่างดีที่สุดในสมัยนั้น โดยการตั้งกรมทหารรมหาดเล็กและโรงเรียนทหารมหาดเล็กขึ้น ในระยะเวลาไม่นานนักพระองค์ก็สามารถสร้างผู้นำกลุ่มใหม่ของสังคมไทยที่มีความนิยมในการทหาร มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และมีความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่อย่างดีขึ้นเป็นกำลังของพระองค์ในการบริหารประเทศในระยะต่อไป

การปฏิรูปในระยะแรกดำเนินไปอย่างช้า ๆ ตามแต่สถานการณ์จะอำนวยให้ และส่วนใหญ่เป็นการปฏิรูปในส่วนปลีกย่อย เช่น การตั้งกรมทหารแบบใหม่เพิ่มขึ้น การตั้งกรมยุทธนาธิการขึ้นเป็นกรมกลางสำหรับกรมทหารแบบใหม่ ตั้งโรงเรียนสอนวิชาชีพทหาร ตั้งกระทรวงกลาโหม และเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของกรมยุทธนาธิการ เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2435 กระทรวงกลาโหมยังมิได้มีอำนาจสิทธิขาดในการบังคับบัญชาทหาร การป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตและควบคุมกองทหารยังกระจัดกระจายอยู่กับกระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงต่างประเทศ

วัตถุประสงค์ในการปฏิรูปการทหารมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อเสถียรภาพทางการเมืองภายในมั่นคงขึ้น และการคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกปรากฏชัดเจนขึ้น นักการทหารต้องการสร้างกองทัพแห่งชาติที่มีกำลังเพียงพอแก่การรักษาความสงบภายใน และป้องกันภัยจากภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ฝ่ายพลเรือนและนักการทูตไม่เห็นด้วย ประกอบกับประเทศไทยยังขาดความพร้อมทางด้านการปกครอง การเงิน ทั้งฝ่ายทหารเองก็ยังประสบกับปัญหาการขาดผู้บังคับบัญชาที่มีความรู้ความสามารถในวิชาการทหารสมัยใหม่เข้าประจำรับราชการในระดับ

ต่าง ๆ และยังไม่สามารถจัดหาคนมาเป็นทหารได้เพียงพอกับความต้องการของกรมกองทหารได้ การดำเนินการตามวัตถุประสงค์ข้อ 2 จึงยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร

หลังจากที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ในปี พ.ศ. 2436 แล้ว การดำเนินการตามวัตถุประสงค์ข้อ 2 จึงเป็นไปอย่างรัดกุมมั่นคง และได้รับความร่วมมือจากฝ่ายอื่น ๆ ดีขึ้น กล่าวคือ กระทรวงกลาโหมได้รับเอกภาพในการบังคับบัญชาทหารในปลายปี พ.ศ. 2437 และเริ่มจัดระเบียบหน่วยงานตลอดจนการบริหารทางการทหารตามคตินิยมตะวันตก แบ่งส่วนความรับผิดชอบของฝ่ายทหารบก ทหารเรือ จัดวางกำลังทหารตามพื้นที่ที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ เริ่มประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารในปี พ.ศ. 2448 เปลี่ยนแปลงการจัดรูปกองทัพตามแบบสากล โดยจัดกองทัพบกเป็น 10 กองพล ปรับปรุงส่วนราชการทหารเรือ และปฏิรูปขบวนการยุติธรรมของทหาร เป็นต้น

*ผลโดยตรงของการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากจะช่วยเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมืองภายในให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง และให้กำเนิดวิชาชีพทหารขึ้นในประเทศไทยแล้ว ยังสามารถสร้างกองทัพแห่งชาติที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพสูง แม้กระนั้นก็ยังมีคนส่วนหนึ่ง (ในรัชสมัยของพระองค์และสมัยต่อ ๆ มา หรือแม้แต่สมัยปัจจุบัน) มองการจัดการทหารไปในแง่ของความสิ้นเปลือง และคิดว่าสำหรับประเทศเล็ก ๆ อย่างประเทศไทย ซึ่งมีกำลังทางเศรษฐกิจน้อยและเทคโนโลยีต่ำ ไม่สามารถผลิตอาวุธที่ทันสมัยหรือมีประสิทธิภาพสูงขึ้นใช้ในกองทัพได้เอง กองทัพประจำการแห่งชาติย่อมไม่สามารถจะช่วยป้องกันเอกราชและเกียรติของชาติไว้ได้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสในเรื่องนี้ว่า ถ้ามหาประเทศจะรุกรานประเทศไทยจริง ๆ กองทัพไทยจะไม่สามารถต้านทานได้โดยตลอด แต่การมีกองทัพแม้จะไม่ใหญ่โตนักหากเข้มแข็งก็เท่ากับมีกุญแจอย่างดีไว้ใส่ประตูบ้าน แต่ถ้าผู้ร้ายคิดทำการอุกอาจถึงขั้นทำลายประตูบ้าน กุญแจนั้นก็ไม่สามารถจะช่วยป้องกันได้ แต่การรุกรานของมหาประเทศมักจะมาในรูปของการแทรกแซงมากกว่ารุกรานโดยเปิดเผย ดังนั้นประเทศไทยจึงจำเป็นต้องมีกองทัพแห่งชาติ และต้องทนุบำรุงให้สามารถ เข้มแข็งจริง ๆ เพื่อป้องกันการคุกคามจากภายนอกและรักษาความสงบภายใน

ผลพลอยได้จากการปฏิรูปการทหาร คือ การผนึกกำลังเป็นประเทศชาติที่มั่นคง และการยกเลิกพันธะทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างไพร่กับเจ้าขุนมูลนายที่ดำเนินมาประมาณ 5 ศตวรรษไปโดยสิ้นเชิง ราษฎรได้มีอิสระในแรงงานของตน และได้รับความเสมอภาคในการรับใช้ประเทศชาติด้วยการเป็นทหาร อันเป็นผลเนื่องมาจากการประกาศใช้ "พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124"

การปฏิรูปการทหารจึงนับได้ว่าเป็นพระราชกรณียกิจที่ยิ่งใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

1. เอกสารชั้นต้น (Primary Sources)

ก. เอกสารประเภทตัวเขียน (Manuscript Sources)

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/2</u> แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร แต่เมื่อปีวอก ฉศก 1246 (ร.ศ. 103).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/3</u> การจรเบ็ดเสร็จกระทรวงกลาโหม (ก.ย. ร.ศ. 109).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/4</u> เรื่องขอเลข ขอเงิน แลขอคนต่าง ๆ (5 มิ.ค. ร.ศ. 108 – 20 ธ.ค. ร.ศ. 111).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/5</u> เรื่องขอชำระคนกองมอญเป็นพลตระเวน (9 มิ.ย. ร.ศ. 110 – 24 ม.ค. ร.ศ. 111).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/6</u> เรื่องจะตั้งโรงเก็บอาวุธแลกระสุนดินดำที่พระราชวังบวร (2 มิ.ย. ร.ศ. 112 – 21 ก.พ. ร.ศ. 119).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/8</u> เรื่องจัดราชการกระทรวงกลาโหม (23 มิ.ย. ร.ศ. 113).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/9</u> ประกาศเปลี่ยนตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม (23 ธ.ค. ร.ศ. 113).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/11</u> พระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวทหาร (11 พ.ย. ร.ศ. 117 – 2 ธ.ค. ร.ศ. 117).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/12 งบอาวุธคงคลังกระลาโหม (มิ.ย. ร.ศ. 118 – 9 ส.ค. ร.ศ. 119).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/13 รายงานเจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงศ์ มอบราชการกระทรวงกลาโหม (5 – 7 ก.ย. ร.ศ. 118)

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/16 พระราชบัญญัติศักดินาทหารบกทหารเรือ (5 ก.ย. ร.ศ. 119 – 18 เม.ย. ร.ศ. 121).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/20 เบ็ดเตล็ด (15 พ.ค. ร.ศ. 121 – 26 เม.ย. ร.ศ. 125).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/21 ระเบียบหน้าที่และกฎข้อบังคับกระทรวงกลาโหม ร.ศ. 120.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/22 หนังสือราชการลับของกรมเสนาธิการทหารบก (13 ม.ค. ร.ศ. 123).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/23 ส่งนายทหารออกไปเป็นกรรมการเขียนแผนที่ และพิมพ์แผนที่เขตแดนที่กรุงปารีส (26 ก.ค. ร.ศ. 128 – 28 ก.ค. ร.ศ. 128).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1/24 วิธีจัดทหารให้เรียบร้อย แบบแลเอศติเมศ สำหรับคน 10,000 คน.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 3/5 รายงานตรวจงบประมาณกระทรวงกลาโหม (23 ก.พ. ร.ศ. 124).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 3/33 จำนวนเงินงบประมาณ ร.ศ. 120 แผนกกรมกลาโหม และแผนกไพร่หลวง (28 – 29 เม.ย. ร.ศ. 121).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 3/47</u> รายงานกระทรวงกลาโหม (8 มิ.ย. – 15 ก.ค. ร.ศ. 122).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 6/6</u> เรียกมหาดเล็กสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช แลกรมโขนฝึกหัดเป็นทหารพิเศษ (15 มิ.ย. – 11 ก.ค. ร.ศ. 112).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/1</u> เรื่องอาหารสำหรับเลี้ยงทหาร (ม.ค. ร.ศ. 106 – 23 พ.ย. ร.ศ. 111).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/10</u> รายงานตรวจกองทหารต่าง ๆ (23 ส.ค.– 1 ก.ย. ร.ศ. 111).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/11</u> จดหมายเหตุกรมยุทธนาธิการ ร.ศ. 111.

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/13</u> เบ็ดเสร็จกรมยุทธนาธิการ (21 ม.ค. ร.ศ. 111 – 8 ก.ย. ร.ศ. 129).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/16</u> เรื่องฝึกหัดซ้อมท่ายืนแลยิงเป้า (24 ม.ค. – 22 พ.ย. ร.ศ. 111).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/17</u> เรื่องทหารสมัคร (2 ก.พ. ร.ศ. 111 – 14 ก.ค. ร.ศ. 112).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/19</u> ชาวต่างประเทศขออนุญาตดูโรงทหารต่าง ๆ (16 ก.พ. ร.ศ. 111 – 21 ต.ค. ร.ศ. 112).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/25</u> กรมยุทธนาธิการขออนุญาตใช้ตำราฝึกหัดทหาร (11 พ.ย. ร.ศ. 112).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/27</u> รายงานหลวงศัลยุทธวิธีการนายทหารประจำสำนักประเทศเยอรมัน (21 ม.ค. ร.ศ. 112 – 30 ส.ค. ร.ศ. 114).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/29 รายงาน ร.อ. ขุนอาจสรศิลป์ สืบข่าวราชการมณฑลลาวกาว (20 ก.พ. ร.ศ. 112 – 11 เม.ย. ร.ศ. 119).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/31 เรื่องกองทัพเมืองอุบลเมืองพระบางกลับกรุงเทพ (15 ก.ค. ร.ศ. 113).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/34 เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานรางวัลนักเรียนนายร้อย (10 ก.ย. ร.ศ. 114 – 5 ม.ค. ร.ศ. 119).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/36 เรื่องฝึกซ้อมยิงปืนทหารบก (30 พ.ค. – 31 ต.ค. ร.ศ. 115).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/38 พลทหารร้องทุกข์ว่าไม่มีเวรออก (12 ก.พ. ร.ศ. 115).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/41 เรียกทหารมณฑลลาวเฉียงกลับ (28 พ.ย. ร.ศ. 112).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/48 กรมยุทธนาธิการขอเรียนพระราชปฏิบัติในการที่ทหารต้องมารักษาตรวจจับคนร้ายบริเวณพระบรมมหาราชวัง (27 – 28 ม.ค. ร.ศ. 117).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/51 เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ถวายรายงานในกรมยุทธนาธิการ (31 มี.ค. ร.ศ. 117 – 22 เม.ย. ร.ศ. 118).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/54 ตั้งศาลทหารแอดโวแคตเยเนราล (28 ต.ค. – 1 ธ.ค. ร.ศ. 118).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/55 พระองค์เจ้าจิระประวัติวรเดชไปตรวจราชการทหารหัวเมือง (14 – 15 พ.ย. ร.ศ. 118).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/56 ขอเพิ่มกองแพทย์พยาบาลในกรมยุทธนาธิการ (21 พ.ย. ร.ศ. 118 – 14 มิ.ย. ร.ศ. 119).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/57 ขอนำนักเรียนนายร้อยแลพลทหารต่าง ๆ ออกไปฝึกหัดกระบวนยุทธที่ราชบุรี (19 – 20 ม.ค. ร.ศ. 118).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/62 กฎข้อบังคับสำหรับทหาร (5 เม.ย. ร.ศ. 119).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/70 กรมหมื่นนครไชยศรีกราบถวายบังคมลาพานักเรียนแลทหารไปซ้อมรบที่มณฑลราชบุรี (6 ก.พ. ร.ศ. 119).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/77 สอบไล่วิชานักเรียนทหารแลพระราชทานรางวัล (20 ม.ค. ร.ศ. 120 – 21 มี.ค. ร.ศ. 121).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/78 ซ้อมรบ (14 ก.พ. ร.ศ. 120 – 28 ม.ค. ร.ศ. 128).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/86 ถวายไม้คชาจอมพล (29 ก.ย. ร.ศ. 112 – 12 พ.ย. ร.ศ. 112).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/88 นัดประชุมผู้บังคับการมณฑล (23 ก.พ. ร.ศ. 122 – 29 ส.ค. ร.ศ. 129).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/92 ข้อบังคับสำหรับนักเรียนทหารที่อยู่ต่างประเทศ (22 พ.ค. – 26 พ.ค. ร.ศ. 124).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/93 หลักสูตรพลทหาร (10 ก.ย. ร.ศ. 124 – 21 ต.ค. ร.ศ. 124).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/94 โอนกรมยุทธศึกษามารวมอยู่ในกรมเสนาธิการ (21 ธ.ค. ร.ศ. 124 – 19 ก.ค. ร.ศ. 129).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/95 กรมพาหนะ (3 ก.พ. ร.ศ. 124).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/105 ตั้งกรมยุทธภัณฑ์ (9 – 14 เม.ย. ร.ศ. 127).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/106 นักเรียนนายคาบ (11 เม.ย. – 17 พ.ค. ร.ศ. 127).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/110 สภากรรมการจัดการป้องกันพระนคร (9 มี.ค. ร.ศ. 127).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/111 เงินในกรมทหารบกมณฑลต่าง ๆ (24 มิ.ย. – 30 ส.ค. ร.ศ. 128).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.1/114 เปิดโรงเรียนทหารบก (13 ธ.ค. – 27 ธ.ค. ร.ศ. 128).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/1 จัดการทหารมณฑลปราจีน (27 พ.ค. ร.ศ. 110).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/5 ย้ายแลกอนทหารในที่ต่าง ๆ (20 ก.ค. ร.ศ. 109 – 8 พ.ค. ร.ศ. 112).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/6 จัดระเบียบกองทหารต่าง ๆ (22 ก.ค. ร.ศ. 109 – 14 พ.ค. ร .ศ. 112).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/7</u> ราชการฝ่ายทหารที่ประจำอยู่ตามหัวเมือง (14 ก.พ. ร.ศ. 109 – 1 ธ.ค. ร.ศ. 111).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/8</u> จัดการทหารบกเรือ (20 ก.พ. ร.ศ. 109 – 7 ก.ย. ร.ศ. 111).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/9</u> อัตราเงินเดือนและเบี้ยเลี้ยงทหารในกรมทหารบก (23 ม.ค. ร.ศ. 110 – 4 เม.ย. ร.ศ. 112).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/10</u> ความเห็นจัดการทหารมณฑลอุดร (29 พ.ค. ร.ศ. 111).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/11</u> จัดการทหารหัวเมือง (24 ม.ค. – 25 พ.ย. ร.ศ. 111).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/12</u> จัดการทหารประจำหัวเมืองต่าง ๆ ร.ศ. 111 – ร.ศ. 112 (2 ก.พ. ร.ศ. 111 – 2 พ.ค. ร.ศ. 112).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/13</u> จัดการทหารออกป้องกันโจรผู้ร้ายในมณฑลนครราชสีมา (2 ก.ย. – 24 ต.ค. ร.ศ. 112).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/14</u> จัดการทหารมณฑลต่าง ๆ (24 ม.ค. ร.ศ. 114 – 8 ต.ค. ร.ศ. 119).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/15</u> จัดระเบียบตำแหน่งและตั้งตำแหน่ง (17 เม.ย. ร.ศ. 116 – 29 เม.ย. ร.ศ. 117).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/27</u> ความเห็นที่จะจัดการแก้ไขการบกพร่องในกรมยุทธนาธิการ (25 มี.ค. ร.ศ. 121).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/28 จัดการทหารมณฑลพายัพ (6 เม.ย. ร.ศ. 122 – 28 พ.ย. ร.ศ. 127).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/29 จัดการทหารมณฑลอุดร (7 ก.ย. ร.ศ. 122 – 6 ม.ค. ร.ศ. 123).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/30 จัดการเตรียมรบ (28 ต.ค. ร.ศ. 122 – 4 ส.ค. ร.ศ. 129).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/31 จัดการทหารแบบฝรั่งเศส (27 ส.ค. ร.ศ. 123).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/32 รายงานจัดราชการในกรมยุทธนาธิการ (26 ต.ค. ร.ศ. 123).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/33 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชเสด็จตรวจราชการทหารตามหัวเมืองฝ่ายเหนือแลตะวันออก (3 ม.ค. ร.ศ. 123 – 28 ธ.ค. ร.ศ. 125).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/34 ประชุมผู้บัญชาการทหารมณฑล (12 – 15 ส.ค. ร.ศ. 124).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/35 งบประมาณจัดการทหาร (2 ม.ค. ร.ศ. 124 – 13 มี.ค. ร.ศ. 125).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/36 ทหารมณฑลกรุงเก่าแลนครไชยศรี (24 ก.ค. – 8 ส.ค. ร.ศ. 125).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/37 ขนานนามกองทหารให้ลงระเบียบเป็น 10 กองพล (4 ก.พ. ร.ศ. 126).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/38 พระธรรมนูญและอัยการศึกทหารบกเรือ (10 มี.ค. ร.ศ. 126 – 19 มิ.ย. ร.ศ. 128).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/39 พระธรรมนูญศาลทหารและกฎอัยการศึกและตั้งศาลทหาร (1 มี.ค. – 20 ธ.ค. ร.ศ. 126).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.3/1 การเกณฑ์ทหารเข้ารับราชการ (10 ก.ย. ร.ศ. 111 – 10 พ.ย. ร.ศ. 111).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.3/2 จัดการเกณฑ์คนเป็นทหาร ร.ศ. 111 – ร.ศ. 112 (24 เม.ย. ร.ศ. 112 – 22 มิ.ย. ร.ศ. 112).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.3/3 ยกนักเรียนชั้นประโยคสองพ้นจากหมู่ทหารบกทหารเรือ (10 พ.ย. ร.ศ. 112 – 27 ก.พ. ร.ศ. 112).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.3/4 จัดอัตราเกณฑ์คนสำหรับจ่ายราชการพิเศษ (16 ก.พ. ร.ศ. 108 – 9 ต.ค. ร.ศ. 112).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.3/5 ข้อบังคับเกณฑ์ทหารมณฑลนครราชสีมา (17 – 29 ส.ค. ร.ศ. 120).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.3/6 พระราชบัญญัติเก็บคนเป็นทหาร (14 ต.ค. ร.ศ. 121 – 26 ธ.ค. ร.ศ. 127).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.3/7 ยกเว้นคนเป็นทหาร (12 พ.ค. ร.ศ. 122 – ร.ศ. 131).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.3/8 น่าที่ศาลพิจารณาความตามพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร (13 ม.ค. ร.ศ. 124 – 25 ก.พ. ร.ศ. 124).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.3/9 กำหนดไม่รับคนชั่วร้ายเข้ารับราชการทหาร (4 – 6 ก.ย. ร.ศ. 125).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.3/10 เกณฑ์ทหารมณฑลจันทบุรีและปราจีน (26 ก.ย. ร.ศ. 125 – 27 ม.ค. ร.ศ. 126).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.3/11 รายงานเกณฑ์คนในมณฑลกรุงเทพ (2 ธ.ค. ร.ศ. 127 – 9 พ.ค. ร.ศ. 129).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.5 จัดการเรื่องโรงทหาร เลขที่ 1 – 5 (31 ส.ค. ร.ศ. 111 – 6 ต.ค. ร.ศ. 124).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/3 เรือหลวงแลเรือพระที่นั่งต่าง ๆ (4 ก.พ. ร.ศ. 111 – 7 ธ.ค. ร.ศ. 116).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/4 สร้างป้อมต่าง ๆ แลเรื่องซื้ออาวุธปืนกับสร้างสายโทรศัพท์สำหรับป้อม (10 เม.ย. ร.ศ. 112 – 9 ต.ค. ร.ศ. 114).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/7 เบ็ดเตล็ดกรมทหารเรือ (22 เม.ย. ร.ศ. 112 – 25 ม.ค. ร.ศ. 114).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/8 แผนกเรือรบแลเรือกลไฟต่าง ๆ ในกรมทหารเรือ (19 มิ.ย. ร.ศ. 112 – 5 ต.ค. ร.ศ. 119).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/9 พระราชหัตถเลขาถึงกรมทหารเรือ (12 ส.ค. ร.ศ. 112 – 5 ก.ย. ร.ศ. 115).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/18 นายทหารเรือชาวยุโรเปียน (30 ต.ค. ร.ศ. 113).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/23 รายงาน พระยาชลยุทธโยธินทร์ตรวจการหัวเมืองชายทะเลตะวันออก (29 ก.ย. ร.ศ. 114).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/24 ซ้อมรบทางเรือแลตรวจที่พักทหารในหัวเมืองชายทะเล 27 ม.ค. – 10 ก.พ. ร.ศ. 114.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/39 แผนกปกครองกรมทหารเรือ (มีเรื่องจัดราชการทหารเรือด้วย) 15 พ.ค. ร.ศ. 117 – 14 ก.พ. ร.ศ. 124).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/54 รายงานพระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงษ์ไปตรวจลำน้ำเจ้าพระยาแลป้อมต่าง ๆ ที่ปากน้ำ (30 มิ.ย. ร.ศ. 119).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/68 จะตั้งโรงเรียนทหารเรือที่พระราชวังเดิม (16 ก.พ. ร.ศ. 119 – 7 ธ.ค. ร.ศ. 143).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/72 ตั้งตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือแลตำแหน่งอื่น ๆ (4 เม.ย. ร.ศ. 120 – 13 มี.ค. ร.ศ. 124).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/85 จัดการทหารเรือทางหัวเมืองชายทะเล (7 ส.ค. ร.ศ. 121 – 6 มี.ค. ร.ศ. 125).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/97 พานักเรียนไปฝึกหัดการเดินเรือ (5 ก.พ. ร.ศ. 125 – 13 ธ.ค. ร.ศ. 128).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 14/109 พระธรรมนูญแลกรมพระธรรมนูญทหารเรือ (4 มี.ค. ร.ศ. 126 – 20 เม.ย. ร.ศ. 127).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 4/2 ราชการทูตสยามฝ่ายอังกฤษกรุงลอนดอน (30 ต.ค. ร.ศ. 109 – 1 ต.ค. ร.ศ. 111).

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 บ. 2/16</u> เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน ร.ศ. 103.

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 บ. 2 ข. 1/37</u> ชาวต่างประเทศที่จ้างมารับราชการในกระทรวงทหารเรือ (28 พ.ย. ร.ศ. 117 – 12 ก.ค. ร.ศ. 128).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 บ. 4/16</u> สำเนาพระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่จะเปลี่ยนการปกครอง วันพุธ แรม 1 ค่ำ ปีระกา สัปตศ 1247.

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ฝ. 18.1</u> การรบด้านแม่น้ำโขงฝั่งขวา เลขที่ 1 – 18.

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ฝ. 30.9</u> คดีความคนในบังคับฝรั่งเศสกดีพระยอดเมืองขวาง เลขที่ 1 – 7.

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ฝ. 38/2</u> โทรเลขแลหนังสือไปมากับพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ (17 ส.ค. ร.ศ. 112 – 21 ก.พ. ร.ศ. 115).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 62.1/32</u> กรมหลวงพิชิตเป็นข้าหลวงหัวเมืองลาวกาว (11 ก.ค. ร.ศ. 110 – 22 พ.ย. ร.ศ. 111).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 รล. 3/9</u> พระบรมราโชวาทพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (23 ม.ค. ร.ศ. 112 – 11 ก.พ. ร.ศ. 113).

_____. <u>เอกสารรัชกาลที่ 5 รล. 5/5</u> ประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดี 12 กระทรวง (1 เม.ย. ร.ศ. 111).

ข. เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว (Printed Primary Sources)

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 โรงพิมพ์คุรุสภา 2515, 327 หน้า.

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 โรงพิมพ์คุรุสภา 2515, 343 หน้า.

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 โรงพิมพ์คุรุสภา 2506, 372 หน้า.

คุรุสภา, องค์การค้า (ผู้พิมพ์) พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เล่ม 2 2506, 235 หน้า.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 1 โอเดียนสโตร์ 2495, 499 หน้า.

_____. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 2 โอเดียนสโตร์ 2495, 482 หน้า.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 156 – 161 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516.

_____. พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ถึง พ.ศ. 2453) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ บ.ร.ว. ทองเถา ทองแถม 18 ธันวาคม 2510, 251 หน้า.

_____. ประชุมพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน ภาค 1 โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี 2507, 243 หน้า.

ฉ่ำ ทองคำวรรณ คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 6 มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2514, ไม่ปรากฏจำนวนหน้า.

เซเดส์, ยอช ประชุมจารึกสยาม ชำระและแปลโดย ยอช เซเดส์ พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุครบ 4 รอบ มหาอำมาตย์โท พระยาราชอนุกูล (อวบ เปาโรหิต) ปีชวด พ.ศ. 2467 2 ภาคในเล่มเดียว.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ประชุมพงศาวดาร ภาค 13 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีทรัพย์ รามสูต 24 กุมภาพันธ์ 2515, 382 หน้า.

_____. ประชุมพงศาวดาร ภาค 23 ตำนานการเกณฑ์ทหารกับตำนานกรมทหารราบที่ 4 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ 7 กรกฎาคม 2509, 67 หน้า.

_____. พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก 2516, 57 หน้า.

_____. พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 โรงพิมพ์คุรุสภา 2505, 248 หน้า.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ คลังวิทยา 2505, 2 เล่มชุด.

_____. พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 เล่ม 1 โรงพิมพ์คุรุสภา 2504, 199 หน้า.

_____. พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 เล่ม 1 โรงพิมพ์คุรุสภา 2504, 251 หน้า.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ สมเด็จพระสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส และพงศาวดารเหนือ พระวิเชียรปรีชา (น้อย) เล่ม 1 โรงพิมพ์คุรุสภา 2504, 382 หน้า.

พิษณุโลกประชานารถ, พลตรี เจ้าฟ้ากรมขุน ลักษณการปกครองและวิธีจัดการในกรมทหารบก โรงพิมพ์สามัคคี 2452, 46 หน้า.

ภาณุพันธุวงษ์วรเดช, จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยา ตำนานทหารมหาดเล็ก พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นอดิศรอุดมศักดิ์ 14 มิถุนายน 2496, 138 หน้า.

ยุทธนาธิการ, กรม ทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 121 โรงพิมพ์พุฒลกิจ, ม.ป.ป., 49 หน้า.

_____. ทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 124 โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร, ม.ป.ป., 107 หน้า.

_____. ทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 125 โรงพิมพ์ในศาลายุทธนาธิการ, ม.ป.ป., 212 หน้า.

_____. ทำเนียบข้าราชการทหารบก ร.ศ. 126 โรงพิมพ์ในศาลายุทธนาธิการ, ม.ป.ป., 232 หน้า.

_____. ยุทธะโกษ เล่ม 1 (กันยายน ร.ศ. 111 – กันยายน ร.ศ. 112) โรงพิมพ์วัชรินทร์, 392 หน้า.

_____. ยุทธะโกษ เล่ม 2 (กันยายน ร.ศ. 112 – กันยายน ร.ศ. 113) โรงพิมพ์วัชรินทร์, 408 หน้า.

ยุทธนาธิการ, กรม ยุทธะโกษ เล่ม 3 (กันยายน ร.ศ. 113 – กันยายน ร.ศ. 114) โรงพิมพ์วัชรินทร์, 320 หน้า.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 4 ปีฉลู นพศก 1239. หน้า 195 – 196.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 8 (พฤษภาคม ร.ศ. 110) หน้า 36 – 37.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11 (ธันวาคม ร.ศ. 113) หน้า 306 – 308.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 17 (กรกฎาคม ร.ศ. 119 และ พฤศจิกายน ร.ศ. 119) หน้า 141, 481 – 488.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 20 (เมษายน ร.ศ. 122 – มีนาคม ร.ศ. 122) หน้า 76 และ 471.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25 (พฤษภาคม ร.ศ. 127) หน้า 116.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 27 ภาค 2 (มกราคม ร.ศ. 129) หน้า 90 – 93.

ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดาร ภาค 64 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) โรงพิมพ์คุรุสภา 2512, 305 หน้า.

_____. ประชุมพงศาวดาร ภาค 65 – 66 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีและจดหมายเหตุรายวันทัพ โรงพิมพ์คุรุสภา 2512, 278 หน้า.

เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9 โรงพิมพ์เดลิเมย์ 2478, 308 หน้า.

เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม) ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11 โรงพิมพ์เดลิเมย์ 2478, 297 หน้า.

_____. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 21 โรงพิมพ์เดลิเมย์ 2477, 445 หน้า.

อุดมสมบัติ, หลวง จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงเกื้อ เบญจกาญจน์ 24 กรกฎาคม 2514, 348 หน้า.

2. เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources)

กลาโหม, กระทรวง ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม 8 เมษายน 2430 ถึง 8 เมษายน 2496, 473 หน้า.

กาญจน์ สมเกียรติ์กุล และ ยุพา ชุมจันทร์ "การปฏิรูปและวิกฤตการณ์วังหน้า" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 3 : 18 – 22, 2516.

เกยูร ยิ่มทอง "การจัดสรรงบประมาณและความมั่นคงแห่งชาติ" รัฐจาภิรักษ์ 9 (3) : 17 – 75 กรกฎาคม 2510.

เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์ "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 5 (3) : 25 – 46 ธันวาคม 2510 – กุมภาพันธ์ 2511.

ไกวัล ศรานุชิต ข้อคิดในการพัฒนากองทัพบกไทย วิทยานิพนธ์ วิทยาลัยการทัพบก 2513, 72 หน้า.

ชจร สุขพานิช "ฐานันดรไพร่" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 69 – 120, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516.

จักกฤษณ์ นรนิติผดุงการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับกระทรวงมหาดไทย วิทยานิพนธ์ ร.ม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2506, 604 หน้า.

จันทรคุปต์ สิริสุทธิ, พลตรี "นโยบายต่างประเทศกับการทหาร" รัฐศาสตร์ 4 (2) : 273 – 292 เมษายน 2505.

จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร 2516, 264 หน้า.

จุลจักรพงษ์, พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า เกิดวังปารุสก์ เล่ม 1 คลังวิทยา 2501, 657 หน้า.

ชาญ อังศุโชติ, พลตรี "งบประมาณการป้องกันประเทศกับการพัฒนาเศรษฐกิจ" รัฐศาสตร์ 11 (1) 38 – 107 มกราคม 2512.

แชน ปัจจุสานนท์, พลเรือตรี ประวัติการทหารเรือไทย พิมพ์ในงานศพนาวาโท พระวิชิตชลชัย (จันทร์ วิชิตชลชัย) 29 เมษายน 2511, 235 หน้า.

แชน ปัจจุสานนท์, พลเรือตรี และ นาวาเอกสวัสดิ์ จันทนี กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาสมัย ร.ศ. 112 โรงพิมพ์คุรุสภา 2510, 264 หน้า.

โชติ คล่องวิชา, พลตรี "กำลังทหารในฐานะที่เป็นปัจจัยกำลังอำนาจแห่งชาติ" รัฐศาสตร์ 7 (1) : 1 – 20 มกราคม 2508.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม พระประวัติและงานสำคัญของจอมพล กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช โรงพิมพ์แพร่การช่าง 2514, 437 หน้า.

_____. สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ แพร่พิทยา 2516, 2 เล่มชุด.

_____. สมเด็จพระนางเรือล่ม ผดุงศึกษา 2515, 510 หน้า.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช แพร่พิทยา 2516, 358 หน้า.

ดำเนิร เลขะกุล, พลตรี "การทหารสมัยอยุธยา" รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยาครบรอบ 200 ปี เล่ม 2 หน้า 62 – 156 โรงพิมพ์คุรุสภา 2510.

_____. ประวัติการเตรียมพลกองทัพบกไทย 2507, 241 หน้า.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ความทรงจำ แพร่พิทยา 2514, 408 หน้า.

_____. ตำนานเรือรบไทย พิมพ์ในงานศพ พลเรือโท พระยาวิจิตรนาวี (วิลเลี่ยม บุณยกลิน) และ นาวาเอก พระชำนิกลการ (สมบุญ บุณยกลิน) ปีชวด 2467, 46 หน้า.

_____. ไทยรบพม่า คลังวิทยา 2505, 807 หน้า.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา และ ยู. ยี. ยอนสัน ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาประเทศสยาม โรงพิมพ์เยงหลี 2463, 104 หน้า.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา และ พระยาราชเสนา เทศาภิบาล คลังวิทยา 2495, 444 หน้า.

เติม กนิษฐานนท์, พลตรี "การพัฒนากำลังพลเพื่อการทหาร" รัฐราภิรักษ์ 4 (2) : 307 – 340, เมษายน 2505.

เทเวศวงวิวัฒน์, พระยา ข้อราชการในกรมทหารมหาดเล็ก ม.ป.ท., 2500, 189 หน้า.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และ ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา สาส์นสมเด็จ เล่ม 5 โรงพิมพ์คุรุสภา 399 หน้า.

นายร้อยพระจุลจอมเกล้า, โรงเรียน ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า 2510, 373 หน้า.

บุลสนั่น มหาวิหกานนท์, พลตรี การกำหนดอนาคตทางทหารเพื่อการอยู่รอดของชาติไทย วิทยานิพนธ์ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร 2514, 142 หน้า.

ประสงค์สม บริพัตร, หม่อมเจ้าหญิง บันทึกความทรงจำบางเรื่อง พิมพ์ในงานเมรุหม่อมเจ้าหญิง ประสงค์สม บริพัตร 3 พฤศจิกายน 2499, 48 หน้า.

ประสาน แรงกล้า, พันเอก การจัดการทางทหาร วิทยานิพนธ์ วิทยาลัยการทัพบก 2514.

_____. "การป้องกันฝ่ายพลเรือน" รัฐฐาภิรักษ์ 9 (3) : 93 – 140 กรกฎาคม 2510.

ปริญญา อุดมทรัพย์ "วิเคราะห์บทบาททางการเมืองของทหารในประเทศไทย" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 1 : 92 – 94 2516.

พระธรรมนูญ, กรม ประวัติกระบวนการยุติธรรมทหาร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลโท สุข เปรุนาวิน 12 กรกฎาคม 2514, 187 หน้า.

พิมาน แจ่มจรัส (รวบรวม) ชุมนุมจดหมายเหตุฝรั่งในเมืองไทย โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์ 2510, 831 หน้า.

พิสุทธิ์ นิมมานเหมินท์ "การควบคุมภาวะเศรษฐกิจของประเทศยามสงคราม" รัฐฐาภิรักษ์ 10 (4) : 139 – 157 ตุลาคม 2511.

ไพฑูรย์ มีกุศล การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิ์ประสงค์ ทรงเป็นข้าหลวงใหญ่ (พ.ศ. 2436 – 2453) ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร 2515, 189 หน้า.

มหาดไทย, กระทรวง อนุสรณ์เนื่องในงานฉลองวันที่ระลึกสถาปนากระทรวงมหาดไทย ครบรอบ 60 ปีบริบูรณ์ โรงพิมพ์พระจันทร์ 2495, 250 หน้า.

ยุทธการทหารบก, กรม การจัดกรมยุทธนาธิการกองทัพบก ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 – 2450 ม.ป.ท., 44 หน้า, อัดสำเนา.

_____. เอกสารประวัติศาสตร์พระราชบัญญัติ – ข้อบังคับ – คำสั่งที่สำคัญ พ.ศ. 2430 – 2433 โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก 2515, 133 หน้า.

เรื่องพระร่วง เที่ยวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย สุภาษิตพระร่วง ศิลปาบรรณาคาร 2498, 788 หน้า.

เสิศชัย สุชศรี, พันเอก การปรับปรุงการจัดหน่วยของกองทัพบกไทย วิทยานิพนธ์ วิทยาลัยการทัพบก 2514, 89 หน้า.

วรภักดิ์พิบูลย์, พระ คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมายไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2496, 218 หน้า.

วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2516, 240 หน้า.

ศิลปากร, กรม คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. 2503 พิมพ์ในงานเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย 25 มกราคม 2507, 303 หน้า.

สมสวาท ชวนไชยสิทธิ์ การปฏิรูปภาษีอากรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร 2515, 250 หน้า.

สังขดิศ ดิศกุล, พลตรี ม.ร.ว. ตำนานทหารบ้า โรงพิมพ์แผนที่ทหาร 2516, 93 หน้า.

สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล) จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 ก้าวหน้า 2510, 639 หน้า.

สาครคชเขตต์, หลวง จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดเมืองตราด พิมพ์ในงานศพ นายพลตำรวจตรี พิจารณ์ พลกิจ 22 กุมภาพันธ์ 2503, 100 หน้า.

สุกิจ นิมมานเหมินท์ บุพการีบูชา พิมพ์ในงานศพ นายหยี และ นางจันทร์ทิพย์ นิมมานเหมินท์ 28 ธันวาคม 2511, 257 หน้า.

สุรศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา ประวัติการของจอมพลและมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี โรงพิมพ์ศรีหงส์ 2504, 667 หน้า.

Akin Rabibhadana, The Organization of the Thai Society in the Early Bangkok Period 1782 - 1873, Master's Thesis, Cornell University, 1969, 247 pp.

Hall, D. G. E., A History of South East Asia, 3rd ed., Macmillan, London, 1968, 1019 pp.

Vella, Walter F., The Impact of the West on Government in Thailand, pp. 317 - 410, University of California Press, Berkeley, 1955.

Wales, H. G. Quaritch, Ancient Siamese Government and Administration, Bargon Book Reprint Corp., New York, 1965, 263 pp.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

พระราชบัญญัติเลขไพร่หลวง

มีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้าสั่งว่า เวลาบ้านเมืองสงบเรียบร้อย การเกณฑ์เลขไพร่หลวง รับราชการแต่ก่อนนั้นก็เป็นธรรมเนียมใช้แรงแบ่งเป็นสองจำพวก ๆ หนึ่งเกณฑ์ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามารับราชการประจำด่านประจำการในกรุงเทพฯ ประจำรักษาการในตัวเมือง แลทำการใช้แรงทำการโยธาต่าง ๆ เลขไพร่หลวงซึ่งกำหนดต้องเกณฑ์ราชการอย่างนี้เรียกว่า เลขไพร่หลวงจ่ายเดือน เลขไพร่หลวงนอกจ่าย ฤาเลขไพร่หลวงคงเมือง แลเลขไพร่หลวงกองด่าน อีกจำพวกหนึ่งนั้น เกณฑ์แรงไปทำแร่ แลตัดไม้ทำการช่างต่าง ๆ ได้ผลแล้วชักส่วนส่งเป็นส่วยของแผ่นดินตามอัตรา เรียกว่าไพร่หลวงส่วย แบ่งเป็นส่วยใน ส่วยเวร แลส่วยกองนอก ไสมยต่อมาการค้าขายในพระราชอาณาเขตร์สยามไพรบูลย์มากขึ้น แลทั้งเป็นการง่ายสดวก ราษฎรอาจทำมาค้าขาย แสวงทรัพย์ได้คล่อง พวกไพร่หลวงส่วย ไม่ใคร่ทำของส่วย ไปทำมาหากินค้าขายอย่างอื่นเสีย ส่งเงินแทนของส่วยโดยมาก แลจำพวกไพร่หลวงจ่ายเล่าก็ไม่ใคร่จะเข้ามารับราชการ ไปทำมาค้าขายส่งเงินเปนค่าจ้างคนแทนตัวโดยมาก เปนการค่อยเปนค่อยไป เปลี่ยนแปลงมาตามกาลเวลาเสมอ บัดนี้การที่เกณฑ์แรงเลขไพร่หลวงเกือบจะกลายเปนส่งเงินแทนไปเสียทั้งสิ้นแล้ว เว้นไว้แต่มีราชการโยธาสำคัญฤาราชการทัพศึกซึ่งจำเปนจะต้องใช้แรงแท้บางครั้งบางคราว เมื่อการเกณฑ์เลขเปนไปฉนี้ ส่วนข้อบังคับสำหรับเจ้าพนักงานยังคงเปนอย่างธรรมเนียมเก่าปนใหม่ แปรปรวนอยู่ จึงเปนเหตุให้เกิดความยากลำบากแก่เจ้าพนักงาน เจ้าหมู่นายหมวด นายกองแล เปนการเดือดร้อนแก่ไพร่บ้างทั้งเปนข้อขัดข้องแก่ราชการมีมากขึ้น อาไศรยเหตุซึ่งทรงพระมหากรุณาแก่เจ้าพนักงาน เจ้าหมู่นายหมวด นายกอง แลเปนการเดือดร้อนแก่ไพร่บ้าง ทั้งเปนข้อขัดข้องแก่ราชการมีมากขึ้น อาไศรยเหตุซึ่งทรงพระมหากรุณาแก่เจ้าพนักงาน เจ้าหมู่ นายหมวด นายกอง เพื่อจะมิให้มีความยากลำบากแลมิให้มีความยากลำบาก แลมิให้มีข้อเดือดร้อนแก่ตัวเลขไพร่หลวง แลทั้งจะตัดเหตุซึ่งเปนข้อขัดข้องแก่ราชการแผ่นดิน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติดังต่อไปนี้

มาตรา 1 ว่าด้วยเจ้าพนักงาน

ตั้งเจ้าพนักงาน

ข้อ 1 ท รงพระมหากรุณาชิคุณโปรดเกล้าฯ ตั้งเจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงเปนผู้กือฉเบียน เป็นผู้ประทับตรากำกับสักเลข ผู้ชำระเปนผู้รับเงิน ส่งเงินต่อพระคลังฯ แลเปนผู้บวกเกณฑ์จ่ายราชการ รวมทั้งขุนหมื่น ตัดบุตรหมื่นเลขไพร่หลวงจ่ายเดือน เลขไพร่หลวงนอกจ่าย เลขไพร่หลวงส่วยใน เลขไพร่หลวงส่วยเวร เลขไพร่หลวงส่วยกองนอก เลขไพร่หลวงกงเมืองกองด่าน ในพระราชอาณาจักร ทั้งสิ้นทุกกรมทุกกระทรวง ทั้งฝ่ายทหารพลเรือน คือ กรมมหาดไทย พระวรวุฒิโภไทย เจ้าพนักงานใหญ่ 1 หลวงอไภยพิจารณ์ 1 หลวงบริหารหิรัญราช 1 เจ้าพนักงานรอง 2 เสมียนคนใช้พอควรแก่ราชการกรม กรมพระกลาโหม พระจุไทยเทพธิน เจ้าพนักงานใหญ่ 1 หลวงสกลขนารักษ์ 1 เจ้าพนักงานรอง 2 เสมียนคนใช้ ภอควรแก่ราชการ

กรมต่าง ๆ

ข้อ 2 แต่บรรดาไพร่หลวงจ่ายแลไพร่หลวงส่วย ในกรุงแลตัวเมืองซึ่งขึ้นอยู่ในกรมต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่ในถเบียนเวรคนกรมมหาดไทยแลกรมพระกลาโหม ที่ธรรมเนียมเดิมให้ปิดบังไว้เฉพาะในกรมนั้นก็ดี ฤาธรรมเนียมเดิมเคยชำระแลรับส่งเงินสิทธิขาดอยู่แต่ในกรมนั้น ๆ ก็ดี ให้มาขึ้นฟังบังคับบัญชาอยู่ในถเบียนเจ้ากระทรวงทั้งสิ้น

เลขส่วยหัวเมือง

ข้อ 3 เลขส่วยหัวเมืองแลเลขส่วยกองนอก ซึ่งอยู่ในบังคับบัญชาผู้ว่าราชการเมืองกำกับ นายหมวด นายกองให้กะตามธรรมเนียมเดิม เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงจะบังคับบัญชาสิ่งใดให้นำความขึ้นเสนออรรคมหาเสนาบดีในกระทรวงนั้น มีท้องตราบังคับไปยังผู้ว่าราชการเมือง ผู้ว่าราชการเมืองบังคับนายหมวดนายกองอีกชั้นหนึ่ง ถ้าเปนเลขไพร่หลวงส่วยขึ้นอยู่ในกรมท่า เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงจะบังคับราชการสิ่งใด ให้เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวง นำความขึ้นเสนออรรคมหาเสนาบดีกระทรวง ๆ มีท้องตราบังคับผู้ว่าราชการเมือง บังคับ

เจ้าหมู่ นายหมวด นายกองอีกชั้นหนึ่ง แต่เจ้าหมู่ไพร่หลวงในกรุงเทพและไพร่หลวงสร่วยในกรมอื่น ๆ นั้น เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงบังคับการตรงต่อเจ้าหมู่นายหมวดนายกองทีเดียว

เกี่ยวหัวเมือง

ข้อ 4 เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงจะต้องพูดจาว่ากล่าวกับผู้ว่าราชการหัวเมือง ถ้าผู้ว่าราชการเมืองจะพูดจาว่ากล่าวต่อเจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงเกี่ยวหัวเมืองเรื่อง (ชำรุด) ... ก็ดี ชำระเลขก็ดี เกณฑ์เลขก็ดี บอกขัดข้องแลส่งเงินก็ดี จะบังคับบัญชาตรงถึงกันไม่ได้ ถ้าตั้งเจ้าพนักงานในกรุงเทพฯ จะพูดไปหัวเมือง ต้องนำความขึ้นเสนอต่ออรรคมหาเสนาบดี มีบัญชาสั่งให้นายเวรมีตราไป ถ้าเจ้าเมืองจะพูดมาในกรุง ต้องมีใบบอกมาวางเวรตามธรรมเนียม นายเวรต้องนำสำเนาบอกจำนวนเงิน ตัวคนมายื่นต่อเจ้าพนักงานเลขไพร่หลวง ๆ จะตอบใบเสร็จตอบรับต้องส่งใบเสร็จให้แก่นายเวร ๆ มิต้องตอบไปตามธรรมเนียม

มาตรา 2 การบัญชี

งบบาญชี

ข้อ 5 การทำบาญชีนั้นในชั้นต้นให้เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงเรียกบาญชีเลขไพร่หลวง ขุนหมื่น ตัดบุตรหมื่นจากเจ้าพนักงานแลนายว่า ซึ่งแยกกันถือถเบียนอยู่แต่ก่อนทุกกรมทุกกระทรวง ทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือน ตามซึ่งขึ้นอยู่เดิมมาสอบกับถเบียนหางว่าวเจ้าพนักงานกรมพระสุรัตศวดีถูกต้องแล้วให้ยกเปนงบรวบรวมเปนบาญชีสำหรับกรมตามรายหมวดรายกองเปนรายปี มีจำนวนคนเดิม คนขึ้น คนจำหน่าย คนคงชำระ คนคงฉกรรจ ทั้งจำนวนอัตราเกณฑ์คนส่งสร่วยแลเหลือจ่ายคงคลัง คิดเปนจำนวนเงินเปนรายละเอียดให้ชัดเจน แต่ต้นมาจนปีชวดสัมฤทธิศก จุลศักราช 1250 เปนงบเก่าต่อไปก็ให้ยกงบเป็นรายปีเสมอไปทุกปี

ยื่นบาญชี

ข้อ 6 ให้เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวง คัดบาญชีเก่าที่ยกเปนงบสำหรับกรมนั้นยื่นต่อราชปลัดบาญชีกรมมหาดไทย ฤๅกรมพระกลาโหมฉบับ 1 กรมพระคลังมหาสมบัติฉบับ 1 แต่จำนวนศก 108 นี้ ไปเป็นการใหม่ กำหนดเลขไพร่หลวงจ่ายเดือน เลขไพร่หลวงนอกจ่าย ซึ่งเคยชำระรายเดือน ให้งบบาญชีแลยื่นบาญชีต่อราชปลัดบาญชีกรมมหาดไทย ฤๅกรมพระกลาโหมแลกรมพระคลังมหาสมบัติ ในจำนวนเฉพาะปีนั้น เดือนนั้น เสมอทุกเดือน. แลขุนหมื่นชื้นขุนหมื่นตัว เลขไพร่หลวงสร่วยใน เลขไพร่หลวงสร่วยเวร เลขไพร่หลวงกองนอก เลขไพร่หลวงคงเมืองกองด่านนั้นให้งบแลยื่นบาญชีต่อราชปลัดบาญชีกรมมหาดไทย ฤๅกรมพระกลาโหม แลกรมพระคลังมหาสมบัติเหลื่อมกันปีหนึ่ง กำหนดก่อนเดือนกรกฎาคม ภายหลังชำระแล้วทุกปีเสมอไป

ทหาร

ข้อ 7 กรมทหารต่าง ๆ ซึ่งขึ้นกรมยุทธนาธิการนั้น เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงก็ต้องเรียกหางว่าวบาญชีเก่าในจำนวนปีชวด สัมฤทธิศก มางบบาญชีแลยื่นต่อราชปลัดบาญชีกรมมหาดไทย ฤๅกรมพระกลาโหมแลกรมพระคลังฯ ตามจำนวนคนเดิม คนขึ้น คนจำหน่าย คนชำระ แลคนฉกรรจ์เหมือนกัน ต่อไปต้องเรียกบาญชีเหลื่อมปีละครั้งเป็นจำนวนคนแลจำนวนจ่ายประจำ แลไปราชการคนคงเหลือ คงเก็บเงินให้ชัดเจน แล้วงบเป็นบาญชีแลยื่นเสมอไปทุกปี

มาตรา 3 ชำระเลข

ชำระเลข

ข้อ 8 การชำระเลขนั้นแบ่งเปนสองอย่าง คือ เลขไพร่หลวงจ่ายเดือน เลขไพร่หลวงนอกจ่าย ให้ชำระเดือนละครั้งตามธรรมเนียมเดิมเสมอไปทุกเดือน แลเลขไพร่หลวงสร่วยใน เลขไพร่หลวงสร่วยเวร เลขไพร่หลวงสร่วยกองนอก เลขไพร่หลวงคงเมืองกองด่าน แลขุนหมื่นตัดบุตรหมื่นนั้น แต่ก่อนไม่มีชำระทอดทิ้งสะสมอยู่ ตั้งแต่นี้ต่อไปให้กำหนดชำระ แลบอกขึ้นปีละครั้งเหลื่อมกันปีหนึ่งเสมอไป เจ้าพนักงานผู้ชำระคือกรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมพระสุรัศวดี กรมพระคลังฯ

ผู้ชำระ

ข้อ 9 เลขไพร่หลวงจ่ายเดือน เลขไพร่หลวงนอกจ่าย เลขไพร่หลวงสร้อยใน ขุนหมื่นตัดบุตรหมื่นนั้น ให้คงชำระที่ศาลาลูกขุนใน ตามธรรมเนียมเลขไพร่หลวงสร้อยเวร เลขไพร่หลวงกองนอก แลเลขไพร่หลวงคงเมืองกองด่านนั้น ให้คงชำระที่ผู้ว่าราชการเมือง แล้วยื่นหางว่าวมายังศาลาลูกขุนใน ตามธรรมเนียมเดิม อนึ่ง กรมทหารต่าง ๆ นั้นให้คงชำระที่ศาลาว่าการกรมยุทธนาธิการ แลยื่นหางว่าวมายังศาลาลูกขุนใน

กำหนดเวลา

ข้อ 10 เลขไพร่หลวงจ่ายซึ่งกำหนดชำระเดือนละครั้งนั้น ให้ยื่นหางว่างชำระในวันที่ 1 เสมอ ทุกเดือนตามแบบเดิม เลขไพร่หลวงซึ่งกำหนดชำระปีละครั้งนั้น ถ้าชำระในกรุงให้เจ้าหมู่ยื่นหางว่าวชำระ ขอชำระเสียแต่ภายในกำหนดแล้วให้เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงยื่นบาญชีคงเท่าจำนวนปีก่อนจะมาขอชำระในจำนวนปีนั้นอีกไม่ได้

มาตรา 4 การรับส่งเงิน

กำหนดส่ง

ข้อ 11 กำหนดส่งนั้น เลขไพร่หลวงชำระรายเดือน ต้องส่งเงินเสมอทุกเดือนภายหลังวันชำระแล้ว 3 วัน เลขไพร่หลวงชำระรายปี กำหนดส่งปีละครั้งภายในเดือนกันยายน เลขไพร่หลวงสร้อยหัวเมืองให้เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงกะเดือนให้ส่งภายในกำหนดจะเปนกองใดเมืองใดส่งเดือนใดสุดแต่สมควร แล้วให้นำขึ้นเสนออรรคมหาเสนาบดี มีตราบังคับกำหนดไปถึงผู้ว่าราชการ แลนายหมวดนายกองทุกราย

ส่งเงินคลัง

ข้อ 12 เมื่อเจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงได้รับเงินค่าราชการแล้วให้ออกใบเสร็จให้แก่ผู้ส่งแลให้ทำใบนำ ๆ เงินส่งต่อเจ้าพนักงานพระคลัง แล้วรับใบเสร็จเจ้าพนักงานพระคลังมารักษาไว้เปนสำคัญ

เอศติเมต

ข้อ 13 เมื่อถึงปีใหม่เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงต้องทำเอศติเมตประมาณเงินที่จะได้รับ คือ เงินเก่าจะเร่งได้เท่าใด เงินในอัตราจะได้ปีนั้นเท่าใด ไปยื่นต่อเจ้าพนักงานพระคลังตามพระราชบัญญัติพระคลัง

ไม่ได้เงิน

ข้อ 14 ถ้าเลขไพร่หลวงไม่ส่งเงินตามกำหนด เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงต้องส่งตัวไปเร่งเงินที่พระคลัง แลเมื่อเร่งเงินได้ เจ้าหมู่ต้องส่งเต็ม คนหนึ่งผลัดละ ๖ (6 บาท) ส่วน ๑ ไพร่ได้รับพระราชทาน ถ้าเจ้าหมู่ไพร่หลวงนอกจ่าย ไพร่หลวงสร้อยใน ขุนหมื่นตัดบุตรหมื่น ไม่ส่งเงินตามกำหนดก็ต้องส่งชำระเร่งที่กรมพระคลัง แลเจ้าหมู่ต้องส่งเงินเต็มอัตรา ไม่ได้รับพระราชทาน 10 ลด 2 เหมือนกัน ถ้าไพร่หลวงสร้อยเวรแลสร้อยกองนอกไม่ส่งเงินตามกำหนด เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงต้องกิดบาญชีขึ้นเสนอต่ออรรคมหาเสนาบดี เพื่อจะได้มีตราแต่งข้าหลวงออกไปเร่งอย่าให้เงินสร้อยขาดค้างเกินกำหนดได้จงทุกปี ถ้ากำหนดข้าหลวงต้องออกไปเร่งแล้ว 10 ลด 2 ซึ่งเจ้าหมู่จะได้รับพระราชทานต้องเป็นข้าหลวงผู้เร่ง ถ้าเจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงไม่ได้ส่งเงินต่อเจ้าพนักงานคลังตามกำหนดเจ้าพนักงานคลังต้องเร่งเอาแก่เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวง เว้นไว้แต่ได้ส่งตัวเจ้าหมู่ผู้รับถูกต้องกันมาเร่ง ฤามีเหตุขัดข้องสมควรซึ่งอธิบดีกรมพระคลังได้ตกลงกันกับอรรคมหาเสนาบดีแล้วสั่งให้หลุด

เกณฑ์เลข

ข้อ 15 อนึ่งเลขไพร่หลวงคงเมือง เลขไพร่หลวงกองด่านซึ่งมิใช่เลขไพร่หลวงสร้อย แต่ว่างไม่มีราชการ เมื่อเกิดราชการจรกำหนดจะต้องเกณฑ์รวมเก็บเงินส่งเข้ามาจ่ายทำการ ซึ่งอธิบดีพระคลังได้ตกลงกับอรรคมหาเสนาบดี และได้มีบัญชาส่งเจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงให้บอกเกณฑ์แล้วนั้นเจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงต้องยื่นบาญชีต่อเจ้าพนักงานพระคลังเปนการพิเศศ แลเจ้ากระทรวงจะได้มีตราเกณฑ์ออกไป เมื่อเจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงได้รับเงิน ให้นำเงินส่งพระคลังตามธรรมเนียม

มาตรา 5 การจ่ายเลขจ่ายเงิน

จ่ายเลขประจำ

ข้อ 16 การจ่ายเลขไพร่หลวงประจำด่าน ประจำการตามธรรมเนียมนั้น ตั้งแต่กำหนดพระราชบัญญัติ มิได้ออกแล้วให้เจ้าพนักงานกรมต่าง ๆ ซึ่งเคยได้รับเลขจ่ายทำเอศติเมต จำนวนเลขที่ควรจ่ายใช้ประจำราชการในกรมนั้น ๆ เป็นจำนวนคนเดือนละเท่านั้น ปีละเท่านั้น คิดค่าแรงคนละ ๑/๕ เป็นเงินเท่านั้น มายื่นต่อเจ้าพนักงานกรมพระคลัง ๆ จะได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จ่ายแล้ว ให้กรมต่าง ๆ วางฎีกาเบิกเงินค่าแรงเลขจ่ายเสมอไป

จ่ายเลขจร ประจำปี

ข้อ 17 การจ่ายเลขการจรประจำปี เช่น เกณฑ์แห่เช่นนี้ ให้เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวง กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม เป็นผู้ยื่นเอศติเมตประมาณ และวางฎีกาเบิกเงินไปจ่ายค่าแรงขบวนแห่ ตามอัตราในกรุงเทพ แรงละ ๑/๑๖ หัวเมืองแรงละ ๑/๒๔ ตามธรรมเนียมเดิม ถ้าเป็นการจรที่มิใช่ประจำปีแท้ เป็นต้นว่า มีการเสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมือง ฤาทัพหลวงไปราชการซึ่งจะต้องจ่ายเงินแทนตัวเลขไพร่หลวง ซึ่งประมาณมิได้ ให้เจ้าพนักงานไพร่หลวงทำเป็นแซงชั้นการจรขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเบิกเงินแทนตัวเลขไปจ่ายตามอัตราเดิม

การใหญ่

ข้อ 18 ถ้ามีราชการจรเป็นการใหญ่ ซึ่งจะต้องการเลขใช้จ่ายมาก ให้ผู้รับพระบรมราชโองการทำแซงชั้นประมาณตัวเลขที่จะใช้ราชการเป็นตัวคนจริง ๆ ฤาเป็นเงินค่าแรงเท่าใด มายื่นต่อเจ้าพนักงานพระคลังฯ ขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตที่เป็นตัวคน เจ้าพนักงานพระคลังจะได้คิดจัดการกับอรรคมหาเสนาบดี เจ้ากระทรวงคิดการเกณฑ์ไป แลให้รับพระบรมราชโองการไปรับคนที่เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวง ถ้าเป็นเงินค่าแรงก็ให้ผู้รับพระบรมราชโองการวางฎีกาเบิกเงินแทนตัวเลขคนละ ๑/๕ ตามธรรมเนียม

เกณฑ์เลข

ข้อ 19 ถ้าเกิดราชการจรสำคัญเป็นการใหญ่ในตัวเมืองซึ่งอย่างธรรมเนียมเดิม นายเกณฑ์เลขไพร่หลวงคงเมืองกองด่านหัวเมืองใช้ไม่ถอราชการ จำเป็นจะต้องเกณฑ์แรงเลขไพร่หลวงส่วยหัวเมืองด้วยแล้ว อรรคมหาเสนาบดีเจ้ากระทรวงต้องแจ้งราชการมาให้อธิบดีพระคลังทราบไว้ตามจำนวนเมือง จำนวนกอง จำนวนคนให้ชัดเจน แลการบวกเกณฑ์เลขไพร่หลวงคงเมืองฤาเลขไพร่หลวงส่วยก็ดี เจ้าพนักงานเลขไพร่หลวงต้องเป็นผู้บอกเกณฑ์ทั้งสิ้น แล้วยื่นบาญชีให้นายเวรมีตราเกณฑ์ออกไปตามธรรมเนียม

มาตรา 6 ธรรมเนียมแลเบ็ดเตล็ด

บำเหน็จ

ข้อ 20 ต้องเสียเงินผลัดหนึ่งคนละ ๖ ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่เจ้าหมู่ผู้ได้ส่งเงินตามกำหนด ๑ กงส่งหลวงสำหรับจ่ายราชการ ๕ ขุนหมื่นตัดบุตรหมื่น เลขไพร่หลวงนอกจ่ายเลขไพร่หลวงส่วยใน เลขไพร่หลวงส่วยเวร เลขไพร่หลวงกองนอกนั้นตัวไพร่ต้องเสียเงินตามอัตราต่างกันคงเดิม ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าพระราชทานแก่เจ้าหมู่นายหมวดนายกองผู้ส่งเงินตามกำหนด 10 ลด 2

ไพร่ยก

ข้อ 21 บรรดาเลขส่วยในกรุงแลหัวเมืองทั้งสิ้น ซึ่งยกไพร่ขึ้นเป็นขุนหมื่นชวย เจ้าหมู่ นายหมวด นายกอง รับราชการควบคุมตัวไพร่นั้นให้มีกำหนดตามสมควรอย่างมากอย่าให้เกิน 10 ยก 1 ได้เป็นอันขาด

ค่าธรรมเนียม

ข้อ 22 บรรดาเงินค่าธรรมเนียมซึ่งเจ้าพนักงานจะได้แก่เจ้าหมู่แลตัวไพร่ ในเรื่องเลขไพร่หลวงขุนหมื่นตัดตามอย่างธรรมเนียมนั้น ต้องส่งเป็นหลวงทั้งสิ้น

พระราชกฤษฎีกา

ข้อ 23 พระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ ซึ่งทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าให้ประดิษฐานไว้แล้ว บรรดาซึ่งมิได้ขัดต่อพระราชกำหนดนี้ ให้คงใช้ไปตามเดิม

คัดจาก หอสมุดแห่งชาติ หมู่กฎหมาย ร. 5 ชื่อ พระราชบัญญัติเรื่องเลขไพร่หลวง เลขที่ 35 – 38

ภาคผนวก ข.

ทำเนียบกรมราชการฝ่ายพระราชวังบวรฯ
(สมัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว)

กรมมหาดไทย มีตำแหน่งข้าราชการ 52 ตำแหน่ง และมีกรมขึ้น 2 กรม ได้แก่

- กรมไพร่หลวงในมหาดไทย
- กรมเรือกระโห้

กรมวัง ประกอบด้วย

- ขุนศาลกรมวัง
- กรมสรงน้ำ
- กรมเกณฑ์ขาด
- คลังแสงสรรพยุทธ
- คลังพิมานอากาศ
- เฝ้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
- เฝ้าพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน
- กรมวังนอกซ้าย ขวา
- กรมสังฆการี
- กรมชาวที่พระบรรทม
- กรมหัวปาก
- กรมอภิรมย์
- กรมราชยาน

กรมเมือง ประกอบด้วย

- กองตระเวนซ้าย ขวา
- คุมไพร่หลวงขึ้นกรมเมือง
- ผู้วนแจวขึ้นกรมเมือง

กรมนา

กรมพระคลัง (กรมท่า) ประกอบด้วย

- กรมท่าซ้าย
- กรมท่าขวา

กรมพระสุรัสวดี

กรมอาลักษณ์

กรมราชบัณฑิตย์

กรมโหร

กรมภูษามาลา

กรมพระแสงใน ประกอบด้วย

- กรมพระแสงปืนต้น
- กรมพระคชบาล
- กรมพระอัศวราช
- ม้ารวางนอก
- พนักงานเครื่องม้า

กรมหมอ ประกอบด้วย

- กรมหมอยาซ้าย ขวา
- กรมหมอนวด
- กรมหมอกุมาร
- กรมหมอยาตา
- กรมหมอฝรั่งซ้าย ขวา

กรมชาวที่ใหญ่

กรมทหารปืนเล็ก

กรมทหารเกณฑ์หัดปืนแดง

กรมล้อมวัง

กรมล้อมวังซ้าย ขวา ประกอบด้วย

- กรมอาสาวิเศษขวา
- กรมอาสาวิเศษซ้าย

กรมเรือกันซ้าย

- กรมเรือกันขวา

กรมสนมพลเรือน

ไพร่หลวงขึ้นกรมพระสุรัสวดี ประกอบด้วย

- ไพร่หลวงขึ้นกรมท่า
- โรงไหม
- พม่า
- กรมช่างรัก
- ช่างสนะไทย
- ช่างสนะจีน

กรมพระคลังสินค้า ประกอบด้วย

- กรมคลังศุภรัต
- กรมคลังในซ้าย
- กรมคลังในขวา
- กรมคลังราชการ

กรมคลังมหาสมบัติ ประกอบด้วย

- กรมช่างทอง
- คลังทอง
- กรมคลังวิเศษ
- กรมช่างมุก

กรมมหาดเล็ก ประกอบด้วย

- มหาดเล็กเวรชิดภูบาล
- มหาดเล็กเวรชาญภูเบศร์
- มหาดเล็กเวรเสน่ห์รักษา
- มหาดเล็กเวรมหาใจภักดิ

กรมพระกระลาโหม ประกอบด้วย

- ฝ่ายพลัมภัง
- กรมคลังเสื้อหมวก
- ตึกดิน
- กรมเครื่อง
- กรมไพร่หลวงกลองชนะ

กรมพระตำรวจซ้าย ประกอบด้วย

- กรมพระตำรวจขวา
- กรมพระตำรวจใหญ่ซ้าย
- กรมพระตำรวจใหญ่ขวา
- กรมพระตำรวจนอกซ้าย
- กรมพระตำรวจนอกขวา
- กรมพระตำรวจสนมซ้าย
- กรมพระตำรวจสนมขวา
- กรมพลพันซ้าย
- กรมพลพันขวา
- กรมทนายเลือกหอกซ้าย
- กรมทนายเลือกหอกขวา
- กรมช่างทหารในไทยซ้าย
- ฝ่วนทหารในซ้าย
- กรมช่างทหารในไทยขวา
- ฝ่วนทหารในขวา
- กรมช่างเรือไทยซ้าย
- กรมช่างเรือตะนาวขวา

กรมช่างสิบหมู่ ประกอบด้วย

- ช่างสลักขวา
- ช่างสลักซ้าย
- ช่างเขียนซ้าย
- ช่างเขียนขวา
- ช่างปั้นซ้าย
- ช่างปั้นขวา
- ช่างหล่อ
- ช่างหุ่น
- ช่างแกะ
- ช่างปูนซ้าย
- ช่างปูนขวา
- ช่างกลึง
- ช่างชาดสีสุก

กรมอาสาใหญ่ขวา ประกอบด้วย

- กรมอาสาใหญ่ซ้าย
- กรมอาสารองขวา
- กรมเขนทองซ้าย
- กรมเขนทองขวา
- กรมอาสารองซ้าย
- กรมทวนทองขวา
- กรมทวนทองซ้าย
- กรมรักษาพระองค์ซ้าย
- กรมรักษาพระองค์ขวา

- ฝีพายลำทรง
- กรมทหารปืนใหญ่ซ้าย ขวา
- ฝรั่งอาสารบ
- กรมคู่ชักซ้าย
- กรมคู่ชักขวา
- กรมเกณฑ์หัดอย่างฝรั่งซ้าย
- กรมเกณฑ์หัดอย่างฝรั่งขวา
- กรมกองกลางซ้าย
- กรมกองกลางขวา
- กรมสนมกลางซ้าย
- กรมสนมกลางขวา
- กรมอาสาจาม
- กรมกองทเล
- กองรามัญ
- กรมอาสาญี่ปุ่น
- กรมทำลุ
- กรมกลองแขก
- กลองแขกซ้าย ขวา
- สังข์

กรมรักษาป้อม ประกอบด้วย

- ป้อมพระสุเมรุ
- ป้อมยุคันธร
- ป้อมอิสินธร
- ป้อมวิไชเยนทร
- จีนช่างดีบุก

ทำเนียบกรมราชการวังหลัง

ฝ่ายพลเรือน

- กรมมหาดไทย
- กรมเมือง
- ท่า
- กรมวัง
- กรมนา
- กรมสัสดี
- กรมล้อมวัง
- กรมมาลาภูษา
- กรมแสง
- กรมช่างทอง
- กรมสนมพลเรือนขวา
- กรมสนมพลเรือนซ้าย
- กรมชาวที่
- กรมคลังมหาสมบัติ
- กรมพระคลังราชการ
- กรมพระคลังสินค้า
- กรมคลัง
- กรมคลังวิเสท
- กรมคลังสุพรัต
- กรมมหาดเล็ก

ฝ่ายทหาร

- กรมกลาโหม
- กรมอาษา
- กรมตำรวจในขวา
- กรมตำรวจในซ้าย
- กรมตำรวจใหญ่ขวา
- กรมตำรวจใหญ่ซ้าย
- กรมตำรวจนอกขวา
- กรมตำรวจนอกซ้าย
- กรมตำรวจสนมขวา
- กรมตำรวจสนมซ้าย
- กรมเรือดั้ง
- กรมทหารใน
- กรมทนายเลือก

คัดจาก หอสมุดแห่งชาติ ทำเนียบนาม ภาคที่ 2 (ตำแหน่งข้าราชการฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล) และทำเนียบข้าราชการวังหลัง พิมพ์ในงานศพนายสุข กันต์ไพเราะ 15 กันยายน 2511.

ภาคผนวก ค.

ร่าง

พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร

หมวดที่ 1

ว่าด้วยนามแลใช้พระราชบัญญัติ

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้มีนามว่า พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122 แลให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ในหัวเมืองมณฑล ... ตั้งแต่วันที่ ... เดือน ..... ร.ศ. .... สืบไป

มาตรา 2 ตั้งแต่วันที่ใช้พระราชบัญญัตินี้แล้ว ให้ยกเลิกกฎหมายแล ประเพณีอันเปนที่ขัดขวางต่อพระราชบัญญัตินี้มิให้ใช้สืบไป เว้นแต่พระราชบัญญัตินี้มิได้ลบล้างด้วยประการใด

หมวดที่ 2

ว่าด้วยกำหนดอายุคนรับราชการทหาร

มาตรา 3 บรรดาชายฉกรรจ์ นอกจากพวกต่าง ๆ ที่ยกเว้นตามพระราชบัญญัตินี้แล้ว เมื่ออายุถึง 18 ปี มีหน้าที่จะต้องเข้ารับราชการทหารตามกำหนดเวลาที่ว่าไว้ในพระราชบัญญัตินี้ทุกคน

มาตรา 4 ชายฉกรรจ์ที่อายุ 40 ปีไปแล้ว ไม่ต้องมีหน้าที่รับราชการทหารตามพระราชบัญญัตินี้

หมวดที่ 3

ว่าด้วยกำหนดเวลารับราชการทหาร

มาตรา 5 ราชการทหารนั้น จำแนกเปน 4 ประเภท โดยลำดับกันคือ (1) กองประจำการ (2) กองเกินอัตรา (3) กองหนุนชั้นที่ 1 (4) กองหนุนชั้นที่ 2

มาตรา 6 ชายฉกรรจ์เมื่ออายุ 18 ปี มีหน้าที่รับราชการในกองประจำการ มีกำหนด 2 ปี แล้วปลดไปอยู่ในกองหนุนชั้นที่ 1 5 ปี แล้วปลดไปอยู่กองหนุนชั้นที่ 2 10 ปี เป็นหมดหน้าที่รับราชการทหารตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 7 ทหารต้องประจำการนั้น ต้องมีหน้าที่อยู่ประจำราชการทหาร ได้รับพระราชทานเงินเดือน เบี้ยเลี้ยง และเครื่องนุ่งห่มใช้สอยสำหรับตัวตามสมควร ตลอดเวลาที่อยู่ในกองประจำการนั้น ทหารกองหนุนชั้นที่ 1 อนุญาตให้ไปอยู่ตามภูมิลำเนาของตน ไม่ต้องอยู่ประจำกองทหาร ต่อมีราชการสงครามหรือการระดมจึงต้องเข้ามารับราชการเป็นครั้งคราว แต่เวลาปกติทหารกองหนุนชั้นที่ 1 ต้องเข้าฝึกซ้อมวิธียุทธปีหนึ่งไม่เกิน 2 เดือน ทหารกองหนุนชั้น 2 อนุญาตให้ไปอยู่ตามภูมิลำเนาของตน ไม่ต้องอยู่ประจำกองทหาร เวลามีราชการสงครามหรือมีการระดมต่อคนกองหนุนชั้นที่ 1 ไม่พอราชการ จึงจะเรียกคนกองหนุนชั้นที่ 2 เข้ามารับราชการ แต่เวลาปกติพวกกองหนุนชั้นที่ 2 มีหน้าที่จะต้องซ้อมวิธียุทธเพียงปี 1 ไม่เกิน 15 วัน

มาตรา 8 บรรดาผู้ซึ่งรับราชการทหารอยู่ตามพระราชบัญญัตินี้ไม่ให้ต้องเสียเงินส่วยหรือค่าราชการใด และผู้ที่ได้รับราชการทหารครบกำหนดเวลาตามพระราชบัญญัติแล้ว ก็ทรงพระกรุณาโปรดไม่ให้ต้องเสียเงินค่าราชการหรือเงินส่วยอย่างใดต่อไปจนตลอดชีวิต

มาตรา 9 คนเกินอัตราตามประเภทที่ 2 นั้น คือคนที่อายุสมควรจะเข้ารับราชการในกองประจำการ แต่จำนวนคนในกองประจำการครบเสียแล้ว คนเหลือนั้นให้สังกัดไว้ในกองเกินอัตรา มีกำหนด 7 ปี แล้วปลดไปเป็นกองหนุนชั้นที่ 2

มาตรา 10 ทหารกองเกินอัตรานี้ อนุญาตให้ไปอยู่ตามภูมิลำเนาไม่ต้องอยู่ประจำราชการ เมื่อมีราชการศึกสงครามหรือการระดมจึงต้องเข้ามารับราชการเป็นครั้งคราว เวลาปกติต้องเข้าฝึกซ้อมวิธียุทธปี 1 ไม่เกิน 2 เดือน และต้องเข้ามารับราชการแทนทหารกองประจำการเมื่อขาดจำนวนลงด้วย

หมวดที่ 3

ว่าด้วยการยกเว้นราชการทหาร

มาตรา 11 บุคคลบางจำพวกซึ่งแจ้งอยู่ในข้อความต่อไปในมาตรานี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ยกเว้นไม่ต้องมีหน้าที่รับราชการทหารตามพระราชบัญญัตินี้ชั่วคราว ตามกำหนดที่จะได้ว่าต่อไปนี้ คือ

ข้อ 1 พระภิกษุสามเณรผู้ธรรมและนักบวช ยกเว้นตลอดเวลาบวช

ข้อ 2 นักเรียนวิชาซึ่งรัฐบาลได้กำหนดว่าเป็นวิชาชั้นอุดมศึกษา ยกเว้นตลอดเวลาเรียน ภายในอายุ 30 ปี

ข้อ 3 ข้าราชการพลเรือนที่มีตำแหน่งรับพระราชทานเงินเดือน ยกเว้นตลอดเวลามีตำแหน่งรับเงินเดือน

ข้อ 4 ผู้ใหญ่บ้านยกเว้นตลอดเวลาเป็นผู้ใหญ่บ้าน

ข้อ 5 บุตรที่ต้องปฏิบัติบิดามารดาผู้ทุพลภาพ ยกเว้นตลอดเวลาที่ต้องปฏิบัติบิดามารดา แต่ถ้าบุตรมีหลายคนด้วยกันให้บิดามารดาเลือกไว้ปฏิบัติแต่คนละคน

ข้อ 6 บุตรของบิดาหรือมารดาที่มีบุตรรับราชการทหารอยู่แต่ 3 คนขึ้นไป ยกเว้นให้อยู่ปฏิบัติบิดามารดาคนหนึ่งตลอดเวลาที่ต้องปฏิบัติ

ข้อ 7 พี่ชายที่ต้องเลี้ยงน้องอันเป็นกำพร้ายังไม่สามารถจะเลี้ยงตัวเองได้ ตลอดเวลาว่าจะไม่จำเป็นต้องเลี้ยงน้อง

ข้อ 8 คนประกอบการทำไร่นา ค้าขายมาก ได้เสียภาษีอากรในสิ่งแลการที่ตนทำไม่ต่ำกว่าปีละ บาท ยกเว้นตลอดเวลาที่ได้เสียภาษีอากรอยู่ตามอัตรานั้น

ข้อ 9 คนป่วยเจ็บยังทุพลภาพ ยังไม่สามารถจะรับราชการได้ ยกเว้นตลอดเวลาที่ยังทุพลภาพ

หมวดที่ 4

ว่าด้วยการทำทะเบียนคน

มาตรา 14 ให้เป็นหน้าที่เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่จะจัดการทำสัมโนครัวพลเมือง แลตรวจสอบแก้ไขบาญชีสัมโนครัวนั้นเนือง ๆ ให้ถูกต้องตามจำนวนพลเมืองที่มีอยู่

มาตรา 15 เป็นหน้าที่เสนาบดีกระทรวงกลาโหมที่จะจัดการเลือกคัดชายฉกรรจ์ส่งกองทหาร แลจัดการหักโอนจดบาญชีคนรับราชการทหารตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 16 ให้ตำแหน่งพลสำหรับมณฑลแลสัสดี สำหรับเมืองในมณฑลซึ่งใช้พระราชบัญญัตินี้ เป็นกรมการขึ้นในกระทรวงกลาโหม สำหรับกระทำการในหน้าที่กระทรวงกลาโหมอันเกี่ยวด้วยพระราชบัญญัตินี้ในที่นั้น ๆ

มาตรา 17 ให้เป็นหน้าที่กลาโหมที่จะทำทะเบียนบาญชีชายฉกรรจ์ที่จะต้องรับราชการทหาร ตั้งบาญชีชายฉกรรจ์ที่อยู่ในสังกัดทหารทุกประเภทตามกำหนดในพระราชบัญญัตินี้

หมวดที่ 5

ว่าด้วยการเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหาร

มาตรา 18 ในการเรียกคนเข้ารับราชการนั้น ให้จัดดังนี้คือ

ข้อ 1 เมื่อถึงเวลากำหนดจะต้องเรียกคนเข้ารับราชการทหาร ให้กลาโหมส่งบาญชีรายชื่อชายฉกรรจ์ซึ่งจะต้องการตัวไปยังเทศาภิบาล ให้เทศาภิบาลจัดการเรียกตัวคนเข้ามา

ข้อ 2 เมื่อเรียกคนเข้ามาแล้ว ให้กลาโหมพร้อมด้วยเทศาภิบาลแลผู้บังคับการกองทหารตรวจเลือกสรรส่งกองทหารหรือสังกัดไว้ในกองเกินอัตราหรือกองอื่น หรือหักโอนปลดจากราชการไปตามควรแก่พระราชบัญญัตินี้

ข้อ 3 ถ้ากองทหารจะต้องการคนเกินอัตราเข้ามารับราชการมีจำนวนเท่าใด ให้ผู้บังคับการทหารแจ้งต่อกลาโหมให้เรียกตัวคนส่งตามวิธีที่ว่าไว้ในข้อ 1 นั้น

ข้อ 4 ในการเรียกระดมทหารด้วยประการใด ๆ ให้ผู้บังคับการทหารแจ้งต่อกลาโหมทำหมายเกณฑ์ส่งไปให้เทศาภิบาลประกาศเรียกทหารเข้ามารับราชการ

หมวดที่ 6

ว่าด้วยปลดคนจากราชการทหาร

มาตรา 19 ในการที่จะปลดคนจากราชการทหารโดยย้ายประเภท เช่น ปลดคนในกองประจำการเป็นกองหนุนก็ดี หรือยกเว้นไม่ให้ต้องรับราชการทหารก็ดี ให้เป็นหน้าที่กลาโหมและเทศาภิบาลพร้อมกันออกใบอนุญาต

หมวดที่ 7

ว่าด้วยการปกครอง

มาตรา 20 การปกครองทหารในท้องที่ซึ่งใช้พระราชบัญญัตินี้ให้เป็น 2 แผนก คือ ทหารที่อยู่ในกองประจำการหรือที่อยู่ในเวลารับราชการทหาร เช่น เวลาระดมหรือเวลาเข้ามาฝึกซ้อมวิชียุทธ เป็นต้น ให้อยู่ในบังคับบัญชาผู้บังคับบัญชาการทหารที่นั้น ทหารที่อยู่ในเวลาไม่ต้องรับราชการตามพระราชบัญญัตินี้ อยู่ในความปกครองของเทศาภิบาลเหมือนพลเมืองทั้งปวง

หมวดที่ 8

ว่าด้วยโทษล่วงพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 21 ถ้าผู้ใดจะต้องรับราชการทหารตามพระราชบัญญัตินี้ และหลบเลี่ยงหลีกหนีหรือไม่เข้ารับราชการด้วยประการใด ผู้นั้นมีความผิด ต้องระวางโทษปรับเป็นเงินไม่เกิน 400 บาท หรือจำคุกไม่เกิน 12 เดือน หรือทั้งปรับและจำด้วยทั้ง 2 สถาน

มาตรา 22 ถ้าผู้ใดรู้เห็นเป็นใจช่วยเหลือผู้ซึ่งหลบหนีหรือที่ไม่เข้ามารับราชการตามหน้าที่ในพระราชบัญญัตินี้ ผู้นั้นต้องระวางโทษปรับเป็นเงินไม่เกิน 200 บาท หรือจำคุกไม่เกิน 6 เดือน หรือทั้งจำและปรับด้วยกันทั้ง 2 สถาน

หมวดที่ 9

ว่าด้วยการรักษาพระราชบัญญัติ

มาตรา 23 ให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหมและเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มีหน้าที่รักษาพระราชบัญญัตินี้ จำแนกตามข้อความอันอยู่ในหน้าที่ของกระทรวงนั้น ๆ

ประกาศมา ณ วันที่ ..... เดือน ..... ร.ศ. .....

(พระราชบัญญัตินี้ประกาศใช้ในนามของ "ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 122" เมื่อวันที่ 1 กันยายน ร.ศ. 122 ณ มณฑลนครราชสีมา)

คัดจาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 "พระราชบัญญัติเก็บคนเป็นทหาร"

ภาคผนวก ง.

พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร

รัตนโกสินทรศก 124

พระราชปรารภ

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศทราบทั่วกันว่าการปกครองอาณาจักรทั่วทุกประเทศจำต้องมีกำลังพลทหารไว้สำหรับป้องกันข้าศึกศัตรูที่จะพึงมีมาทั้งภายในและภายนอก เพราะฉนั้นทั่วทุกประเทศย่อมจะต้องจัดการทำนุบำรุงกำลังทหารของประเทศนั้น ๆ โดยวิธีการอันสมควรแก่ภูมิประเทศทั่วกันตั้งแต่โบราณสมัยสืบมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ก็และวิธีการเกณฑ์กำลังทหารในราชอาณาจักร์สยามนี้ ตามราชประเพณีมีกฎหมายสืบมาแต่โบราณว่า บรรดาพลเมืองที่เป็นชาย เมื่ออายุถึงฉกรรจ์แล้วทุก ๆ คนจะต้องมาลงทะเบียนหมายหมู่ เข้าสังกัดหมวดกองกรมรับราชการตามหน้าที่ มีข้าราชการเป็นเจ้าหมู่นายกองควบคุม เมื่อมีการทัพศึกกรมใดต้องเกณฑ์ เจ้าหมู่นายกองก็ควบคุมไพร่พลในกรมนั้น ๆ ไปราชการทัพศึก ในเวลาปกติไพร่พลต้องมีเวรผลัดกันเข้ามาอยู่ประจำทำราชการคนหนึ่งปีละ 3 เดือน นอกจากเวลาเรียกระดมเข้ามารับราชการจรเป็นครั้งเป็นคราว จนแก่ชราอายุกว่า 60 ปี ไพร่พลจึงจะได้ปลดพ้นจากหน้าที่ราชการ ประเพณีมีมาแต่เดิมดังนี้ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดให้เริ่มฝึกหัดจัดระเบียบการทหารตามแบบวิธียุทธอย่างใหม่ ได้โปรดให้ยกทะเบียนไพร่พลบางกรมมาฝึกหัดจัดเป็นทหารอย่างใหม่ แต่ก็คงเกณฑ์คนเหล่านั้นด้วยวิธีเดิม เป็นแต่เปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย ส่วนไพร่พลในกรมและกองอื่น ๆ ซึ่งไม่ต้องฝึกหัดเป็นทหารอย่างใหม่ ก็คงลงทะเบียนและรับราชการตามแบบเก่าสืบมา

เพราะเหตุที่ไพร่พลอันมีสังกัดในกรมบางกรมต้องฝึกหัด แต่ในบางกรมไม่ต้องฝึกหัด และเพราะเหตุที่รัฐบาลไม่ต้องการตัวคนมารับราชการ ได้ยอมให้ไพร่พลเสียเงินแทนแรงรับราชการได้ จึงพาให้แลเห็นเหมือนหนึ่งว่าไพร่พลพวกหนึ่งต้องรับราชการทหาร แต่อีกพวกหนึ่งเป็นเลขไม่ต้องรับราชการทหาร อันที่จริงไพร่พลทั้งปวงย่อมอยู่ในกฎหมายและวิธีเกณฑ์ทหารซึ่งมีสืบมาแต่โบราณอย่างเดียวกัน มิได้งดเว้นเลิกถอนวิธีการอันนี้เลย

ทรงพระราชดำริห์ว่า ในปัตยุบันนี้ถ้ามีราชการที่จะต้องใช้กำลังทหาร ยกเป็นตัวอย่างดังเช่นที่ต้องส่งกำลังไปปราบปรามพวกผีบุญที่ก่อการจลาจลในมณฑลอิสาณเมื่อ ร.ศ. 120 และปราบปรามพวกผู้ร้ายที่ก่อการจลาจลในมณฑลพายัพเมื่อ ร.ศ. 121 เป็นต้น ที่จะกะเกณฑ์เลขที่ไม่ได้ฝึกหัดเข้ากองทัพ ให้เจ้าหมู่นายหมวดควบคุมไปทำการรบพุ่งอย่างแต่ก่อน ย่อมเป็นการไม่สมควรแก่เวลาเสียแล้ว ต้องอาไศรยใช้ได้แต่กำลังทหารที่ได้ฝึกหัดจัดแบบแผนตามวิธียุทธในเวลาปัตยุบันนี้ เพราะฉนั้นในบัดนี้นับว่าไพร่พลที่มิได้ฝึกหัดไม่มีประโยชน์ และไม่เป็นกำลังแก่ราชการทหารตรงตามความมุ่งหมายของประเพณีแต่เดิมเสียแล้ว ใช่แต่เท่านั้นราชการทหารไปตกหนักอยู่แก่พวกไพร่พลบางกรมที่ถูกกะเกณฑ์เข้าฝึกหัดเช่นนี้ซึ่อว่าไม่เป็นยุติธรรม จึงเป็นการสมควรและจำเป็นที่จะต้องแก้ไขพระราชบัญญัติจัดวิธีการเกณฑ์ทหาร ให้เป็นแบบแผนอันสมควรแก่ปัตยุบันสมัย และให้เป็นยุติธรรม โดยให้ไพร่พลทั้งหลายมีหน้าที่รับราชการเสมอหน้ากัน และผ่อนผันให้เบาแรงโดยมีกำหนดเวลาที่จะต้องรับราชการน้อยลงกว่าแต่ก่อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติไว้สืบไปดังนี้ว่า

หมวดที่ 1
ว่าด้วยนามและการใช้พระราชบัญญัติ

นามพระราชบัญญัติการใช้พระราชบัญญัติ

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า "พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารรัตนโกสินทรศก 124"

มาตรา 2 พระราชบัญญัตินี้จะโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ในหัวเมืองมณฑลใด เมื่อใด จะได้โปรดเกล้าฯ ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาเป็นสำคัญ

เลิกกฎหมายเดิม

มาตรา 3 พระราชกำหนดกฎหมายซึ่งได้มีมาแล้วบทใดมีข้อความขัดขวางต่อพระราชบัญญัตินี้ ให้ยกเลิกพระราชกำหนดกฎหมายบทนั้นเสีย เว้นแต่พระราชกำหนดกฎหมายเดิมที่สำหรับใช้ในเวลามีศึกสงครามนั้น ให้พึงเข้าใจว่าพระราชบัญญัตินี้มิได้ลบล้างด้วยประการใด

หมวดที่ 2

ว่าด้วยกำหนดอายุคนรับราชการทหาร

กำหนดอายุที่ต้องเป็นทหาร

มาตรา 4 บรรดาชายฉกรรจ์ นอกจากจำพวกต่าง ๆ ที่ได้ยกเว้นตามพระราชบัญญัตินี้ เมื่อมีอายุตั้งแต่ครบ 18 ปีเต็มบริบูรณ์นั้นแล้ว มีหน้าที่ต้องเข้ารับราชการทหารตามกำหนดเวลาที่ว่าไว้ในพระราชบัญญัตินี้ทุกคน

กำหนดอายุที่ไม่ต้องเป็นทหาร

มาตรา 5 ชายฉกรรจ์ที่มีอายุพ้น 40 ปีไปแล้ว ไม่ต้องมีหน้าที่รับราชการทหารตามพระราชบัญญัตินี้

หมวดที่ 3

ว่าด้วยกำหนดเวลารับราชการทหาร

ทหารมี 4 ประเภท

มาตรา 6 ราชการทหารนั้นจำแนกเป็น 4 ประเภท คือ

1. กองประจำการ
2. กองเกินอัตรา
3. กองหนุนชั้นที่ 1
4. กองหนุนชั้นที่ 2

กำหนดเวลารับราชการทหารประจำการและกองหนุน (1)

มาตรา 7 ชายฉกรรจ์ที่มีอายุตั้งแต่ครบกำหนด 18 ปี ให้มีหน้าที่รับราชการในกองประจำการ มีกำหนด 2 ปี แล้วปลดไปอยู่ในกองหนุนชั้นที่ 1 กำหนด 5 ปี แล้วปลดไปอยู่ในกองหนุนชั้นที่ 2 กำหนด 10 ปี เป็นหมดหน้าที่รับราชการทหารตามพระราชบัญญัตินี้

---

(1) ดู พ.ร.บ. เพิ่มเติม มาตรา 6 และมีคำอธิบายในกฎเสนาบดี ข้อ 6

กำหนดวิธีการทหารประจำการและกองหนุน ต้องรับราชการ

มาตรา 8 ทหารกองประจำการนั้น ต้องมีหน้าที่อยู่ประจำราชการทหาร ได้รับพระราชทานเงินเดือน เบี้ยเลี้ยง และเครื่องนุ่งห่มใช้สรอยสำหรับตัวตามสมควร ตลอดเวลาที่อยู่ในกองประจำการนั้น

ทหารกองหนุนชั้นที่ 1 อนุญาตให้ไปอยู่ตามภูมิลำเนาของตน ไม่ต้องอยู่ประจำกองทหาร ต่อมีราชการหรือมีการระดม จึงต้องเข้ามารับราชการเป็นครั้งคราว แต่เวลาปรกติมีหน้าที่เข้าฝึกซ้อมวิธียุทธปีหนึ่งไม่เกิน 2 เดือน

ทหารกองหนุนชั้นที่ 2 อนุญาตให้ไปอยู่ตามภูมิลำเนาของตน ไม่ต้องอยู่ประจำกองทหาร เวลามีราชการหรือมีการระดมต่อกองหนุนชั้นที่ 1 ไม่พอราชการ จึงจะเรียกกองหนุนชั้นที่ 2 เข้ามารับราชการ แต่เวลาปรกติมีหน้าที่ฝึกซ้อมวิธียุทธปี 1 ไม่เกิน 15 วัน

ทหารที่ไม่ต้องเสียเงินค่าราชการ

มาตรา 9 บรรดาผู้ซึ่งได้รับราชการทหารในกองประจำการแล้ว และในระหว่างรับราชการอยู่ตามลำดับ และตามความในมาตรา 6 มาตรา 7 นั้น ไม่ต้องเสียเงินค่าราชการอย่างใด และผู้ที่รับราชการทหารเต็มตามพระราชบัญญัตินี้ กล่าวคือ ได้รับราชการในกองประจำการ 2 ปี ได้รับราชการในกองหนุนชั้นที่ 1 ครบ 5 ปี และได้รับราชการในกองหนุนชั้นที่ 2 ครบ 10 ปีแล้ว แต่นั้นไปทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้นั้นพ้นจากที่จะต้องเสียเงินค่าราชการอย่างใด ๆ จนตลอดชีวิต

กำหนดเวลารับราชการทหารกองเกินอัตรา

มาตรา 10 คนกองเกินอัตราตามประเภทที่ 2 นั้นคือ คนที่อายุครบสมควรจะเข้ารับราชการในกองประจำการ แต่จำนวนคนในกองประจำการครบเสียแล้ว คนเหลือนั้นให้สังกัดไว้ในกองเกินอัตรามีกำหนด 7 ปี แล้วปลดเป็นกองหนุนชั้น 2

ทหารที่ได้รับเงินแทนเงินค่าราชการ

มาตรา 11 ผู้ซึ่งอยู่ในกองเกินอัตรา หรือกองเกินอัตราซึ่งปลดไปเป็นกองหนุนชั้นที่ 2 ถ้าปีใดต้องระดมการฝึกซ้อมวิธียุทธ หรือระดมในราชการทหารอย่างใด จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินให้แก่ผู้ที่ต้องระดมนั้น สำหรับเสียแทนเงินค่าราชการในปีนั้น

กำหนดวิธีทหารกองเกินอัตรา ต้องรับราชการ

มาตรา 12 ทหารกองเกินอัตรานี้ อนุญาตให้ไปอยู่ตามภูมิลำเนาไม่ต้องอยู่ประจำรับราชการหรือการระดม จึงต้องเข้ามารับราชการเป็นครั้งคราว เวลาปรกติมีหน้าที่เข้าฝึกซ้อมวิธียุทธปีหนึ่งไม่เกิน 2 เดือน และต้องเข้ามารับราชการแทนทหารกองประจำการเมื่อขาดจำนวนลงนั้นด้วย ถ้าต้องเข้ารับราชการกองประจำการเมื่อใดแล้ว ให้เป็นอย่างเดียวกันกับทหารกองประจำการทุกประการ

หมวดที่ 4
ว่าด้วยการยกเว้นราชการทหาร

มาตรา 13 บุคคลบางจำพวกซึ่งแจ้งอยู่ในข้อต่อไปนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเว้นชั่วคราว ไม่ต้องมีหน้าที่รับราชการทหารตามพระราชบัญญัตินี้ในระหว่างยกเว้น คือ

(1) พระภิกษุสามเณรรูปธรรมและนักบวช ยกเว้นตลอดเวลาบวช

(2) นักเรียนวิชาซึ่งรัฐบาลได้กำหนดว่าเป็นวิชาชั้นอุดมศึกษา ยกเว้นตลอดเวลาเรียน ภายในอายุ 30 ปี

(3) ข้าราชการพลเรือนที่มีตำแหน่งรับพระราชทานเบี้ยหวัด เงินเดือน ยกเว้นตลอดเวลามีตำแหน่งที่ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด เงินเดือน

(4) เจ้าหน้าที่ปกครองท้องที่ตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ รัตนโกสินทรศก 116 ยกเว้นตลอดเวลาที่มีตำแหน่งรับราชการอยู่นั้น

(5) บุตรที่ต้องปฏิบัติบิดาหรือมารดาที่ทุพลภาพ ยกเว้นตลอดเวลาที่ปฏิบัติบิดามารดา แต่ถ้าบุตรหลายคนด้วยกัน ให้บิดาหรือมารดาผู้ทุพลภาพนั้นเลือกไว้ปฏิบัติได้ 1 คน ถ้าทุพลภาพ 2 คน ให้เลือกไว้คนละคน

(6) บิดาหรือมารดาซึ่งมีบุตรต้องเข้ารับราชการทหารประจำอยู่ในคราวใด ๆ ซึ่งต้องประจำการอยู่ถึง 3 คนแล้ว เมื่อมีบุตรที่จะต้องเข้ารับราชการอีกระหว่างนั้นให้ยกเว้นให้อยู่ปฏิบัติบิดามารดาคน 1 แล้วแต่บิดามารดาจะเลือกยกเว้นบุตรคนใด

(7) บิดาที่ต้องเลี้ยงบุตรอันเป็นกำพร้า หรือพี่ชายที่ต้องเลี้ยงน้องอันเป็นกำพร้าบิดามารดา ซึ่งเด็กกำพร้านั้นยังไม่สามารถจะเลี้ยงตัวได้ ยกเว้นตลอดเวลากว่าจะไม่จำเป็นต้องเลี้ยงบุตรหรือน้อง คือถ้าบุตรหรือน้องกำพร้าเป็นชาย ยกเว้นให้จนอายุ 18 ปี ถ้าเป็นหญิงยกเว้นจนมีสามี ถ้ายังไม่มีสามียกเว้นจนอายุ 21 ปี

(8) คนประกอบการทำไร่นาค้าขายมาก ได้เสียภาษีอากรตามจำนวนเงิน ซึ่งจะได้กำหนดอัตราโดยได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้ทราบว่ามณฑลใด เป็นอัตราเท่าใด ยกเว้นตลอดเวลาที่ได้เสียภาษีอากรอยู่ไม่ต่ำกว่ากำหนดอัตราที่ได้ประกาศไว้

(9) การค้าขายซึ่งลงทุนทำด้วยกันหลายคนให้นับว่าเป็นบริษัท ถ้าบริษัทนั้นได้เสียภาษีอากรตามจำนวนเงิน ซึ่งจะได้กำหนดอัตราโดยได้ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาว่าในเมืองมณฑลใดเป็นอัตราเท่าใดนั้นแล้ว ให้ยกเว้นผู้อำนวยการของ

บริษัทคนหนึ่ง และผู้จัดการของบริษัทนั้นในแห่งซึ่งได้เสียภาษีตามอัตรา ตลอดเวลาที่เป็นผู้อำนวยการและผู้จัดการของบริษัทที่ได้เสียภาษีอากรอยู่ไม่ต่ำกว่ากำหนดอัตราที่ได้ประกาศไว้

(10) คนป่วยเจ็บทุพลภาพ ซึ่งยังไม่สามารถรับราชการทหารได้นั้น ยกเว้นตลอดเวลาที่ยังทุพลภาพ

(11) คนที่ต้องราชทัณฑ์อยู่ในที่คุมขัง ยกเว้นตลอดเวลาที่ต้องคุมขัง

(12) ผู้ซึ่งได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ยกเว้นชั่วคราวเป็นพิเศษ ยกเว้นตลอดเวลาตามพระราชประสงค์

มาตรา 14 บุคลบางจำพวกซึ่งอยู่ในข้อที่กล่าวต่อไปนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเว้นขาด ไม่ต้องมีหน้าที่รับราชการทหารตามพระราชบัญญัตินี้ คือ

(1) จีน คือจีนใหม่ที่มาจากเมืองจีน และบุตรของจีนผู้นั้น

(2) คนป่าคนดอย คือจำพวกคนที่อยู่ป่าและอยู่บนเขาบนดอย ซึ่งกระทรวงมหาดไทยและกลาโหมเห็นว่าควรยกเว้น โดยไม่สามารถจะให้เข้ารับราชการทหารได้

(3) คนพิการ อันไม่สามารถจะรับราชการทหารได้

(4) คนที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเว้นโดยเฉพาะ

คนที่ได้รับราชการทหารในตำแหน่งตามวุฒิ พระราชวงษ์

มาตรา 15 คนบางจำพวกดังที่ได้กล่าวต่อไปนี้ เมื่อจะเข้ารับราชการทหารตามพระราชบัญญัตินี้แล้ว ให้ได้รับราชการทหารในตำแหน่งอันสมควรแก่คุณวุฒิ ดังต่อไปนี้คือ

(1) พระราชวงษ์ที่ทรงศักดิ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป เมื่อจะให้เข้ารับราชการทหาร ให้รับราชการในตำแหน่งนายทหารชั้นสัญญาบัตรหรือนักเรียนทหาร ตามคุณวุฒิและการที่สมควร

ข้าราชการสัญญาบัตร

(2) ข้าราชการพลเรือนที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร ถ้าจะให้เข้ารับราชการทหาร ให้รับราชการในตำแหน่งนายทหารชั้นสัญญาบัตรตามสมควรแก่คุณวุฒิ

(3) นักเรียนซึ่งสอบวิชาชั้นอุดมศึกษาได้โดยบริบูรณ์แล้ว เมื่อถึงเวลาต้องรับราชการทหาร ให้สมทบเข้าเป็นกองฝึกหัดวิชาทหาร รับราชการอยู่ 1 ปี แล้วให้เป็นพ้นจากหน้าที่ประจำการ ถ้าจะให้รับราชการทหารต่อไปพระราชบัญญัตินี้แล้ว ให้มีหน้าที่เทียบชั้นนายทหารสัญญาบัตร

(4) ผู้เป็นนักเรียนทหาร จะได้รับราชการในชั้นบรรดาศักดิ์และตำแหน่งตามที่ตั้งไว้ในแบบแผนกรมทหาร

พระบรมราชานุญาต

(5) ผู้หนึ่งผู้ใดที่ทรงพระราชดำริเห็นสมควรจะให้รับราชการในชั้นใดแล้วแต่พระบรมราชานุญาต

หมวดที่ 5
ว่าด้วยการทำทะเบียนคน

สัมโนครัว เป็นหน้าที่ฝ่ายปกครองท้องที่เลือกคนเป็นทหารและหักโอนเป็นหน้าที่กลาโหม

มาตรา 16 ให้เป็นหน้าที่กระทรวงซึ่งปกครองท้องที่จัดการทำทะเบียนสัมโนครัวพลเมือง และตรวจสอบแก้ไขบาญชีสัมโนครัวนั้นต่อ ๆ ไป ให้ถูกต้องตามจำนวนพลเมืองที่มีอยู่

มาตรา 17 ให้เป็นหน้าที่กระทรวงกลาโหมจัดการคัดเลือกชายฉกรรจ์ส่งกรมทหาร และจัดการหักโอนจดบาญชีคนรับราชการทหาร

มาตรา 18 ให้เป็นหน้าที่กระทรวงกลาโหม ที่จะทำทะเบียนบาญชีชายฉกรรจ์ซึ่งจะต้องรับราชการทหารทุกประเภทตามกำหนดในพระราชบัญญัตินี้

กลาโหมตั้งข้าหลวง

มาตรา 19 ให้กระทรวงกลาโหมมีอำนาจตั้งข้าหลวงประจำมณฑลและเมืองในหน้าที่กระทรวงกลาโหมนั้นได้

หมวดที่ 6

ว่าด้วยการเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหาร

เรียกคนเข้าเป็นทหาร

มาตรา 20 การที่จะเรียกคนเข้ารับราชการทหารนั้น ให้จัดดังต่อไปนี้คือ

ส่งบาญชีให้ฝ่ายเทศาเรียกคน

(1) เมื่อถึงเวลากำหนดจะต้องเรียกคนเข้ารับราชการทหาร ให้ข้าหลวงกลาโหมส่งบาญชีรายชื่อชายฉกรรจ์ซึ่งจะต้องการตัวนั้นไปยังฝ่ายเทศาภิบาล ให้ฝ่ายเทศาภิบาลจัดการเรียกคนเข้ามา

ตรวจเลือกคนส่งกรมทหาร

(2) เมื่อเรียกคนเข้ามาแล้ว ให้ข้าหลวงกลาโหมพร้อมด้วยฝ่ายเทศาภิบาลและนายทหารตรวจเลือกสรรส่งกรมทหาร หรือสังกัดไว้ในกองเกินอัตราหรือกองอื่น หรือหักโอนปลดจากราชการไปตามควรแก่พระราชบัญญัตินี้

การสักหมาย

(3) คนที่ต้องเรียกเข้าสังกัดกรมกองใดนั้นจะควรสักหมายข้อมือคนจำพวกใด ประการใด หรือไม่ควรสักหมายคนจำพวกใด ให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหมวางกฎเป็นข้อบังคับไว้

เรียกทหารกองเกินอัตรา

(4) ถ้ากรมทหารจะต้องการคนเกินอัตราเข้ารับราชการเป็นจำนวนเท่าใด เมื่อใด ให้ฝ่ายทหารแจ้งต่อข้าหลวงกลาโหม ให้เรียกส่งคนตามวิธีว่าไว้ในข้อ (1) นั้น

การเรียกระดมทหาร

(5) ในการเรียกระดมทหารด้วยประการใด ๆ ให้ฝ่ายทหารแจ้งต่อฝ่ายกลาโหม ให้ฝ่ายเทศาภิบาลประกาศเรียกทหารเข้ามารับราชการ

หมวดที่ 7
ว่าด้วยปลดคนจากราชการทหาร

การปลดทหารออกใบอนุญาต

มาตรา 21 ในการที่จะปลดคนจากราชการทหารโดยย้ายประเภท เช่น ปลดคนเป็นกองหนุนต่าง ๆ ก็ดี หรือยกเว้นไม่ให้ต้องรับราชการทหารก็ดี ให้เป็นหน้าที่ฝ่ายกลาโหมและเทศาภิบาลพร้อมกันออกใบอนุญาต

หมวดที่ 8
ว่าด้วยโทษในการขัดขืนไม่เข้าเป็นทหารตาม พ.ร.บ. นี้

โทษผู้หลีกเลี่ยงหรือพรรคพวก

มาตรา 22 ผู้ใดหลีกเลี่ยงขัดขืนโดยประการใด ๆ ที่จะไม่เข้าไปรับราชการทหารตามพระราชบัญญัตินี้ ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือปรับเป็นเงินไม่เกิน 1,200 บาท หรือทั้ง 2 สถาน ถ้าผู้ใดสมรู้เป็นใจให้ผู้อื่นหลีกเลี่ยงขัดขืนตามที่กล่าวมาแล้ว ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 18 เดือน หรือปรับเป็นเงินไม่เกิน 600 บาท หรือทั้ง 2 สถาน

โทษผู้ทำร้ายตนเองหรือพรรคพวก

มาตรา 23 ผู้ใดทำร้ายร่างกายตนเองโดยให้ผู้อื่นทำหรือทำเองก็ดี ที่จะให้พ้นจากราชการทหารตาม พ.ร.บ. นี้ ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 8 ปี ส่วนผู้สมรู้เป็นใจในการที่ผู้ใดกระทำร้ายตนเองตามที่กล่าวมาแล้วนี้ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 4 ปี

หมวดที่ 9
ว่าด้วยการปกครอง

การปกครองทหาร

มาตรา 24 การปกครองทหารในท้องที่ซึ่งใช้พระราชบัญญัตินี้ ให้เป็น 2 แผนก คือ ทหารที่อยู่ในกองประจำการ หรือที่รับราชการอยู่ที่กรมและกองทหารโดยประการใด ๆ เช่น เวลาระดมหรือเวลาเข้ามา

ฝึกซ้อมวิธียุทธ์ เป็นต้น ให้อยู่ในบังคับบัญชาผู้บังคับบัญชาการทหารในท้องที่นั้น ส่วนทหารนอกจากที่กล่าวนี้ให้อยู่ในความปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาลเหมือนพลเมืองทั้งปวง

หมวดที่ 10

ว่าด้วยการรักษาพระราชบัญญัติ

น่าที่รักษา

มาตรา 25 ให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหมและเสนาบดีกระทรวงซึ่งได้ปกครองท้องที่ เป็นหน้าที่รักษาพระราชบัญญัตินี้ จำแนกตามข้อความอันอยู่ในหน้าที่ของกระทรวงนั้น ๆ และมีอำนาจออกกฎเสนาบดี วางระเบียบการให้การดำเนินไปตามพระราชบัญญัติ

เมื่อกฎเสนาบดีได้รับพระบรมราชานุญาตประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในพระราชบัญญัตินี้

พระราชบัญญัตินี้ตราไว้ ณ วันที่ 29 สิงหาคม รัตนโกสินทรศก 124 เป็นวันที่ 13440 ในรัชกาลปัตยุบัน

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.3/6 "พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร รัตนโกสินทรศก 124"

กฎเสนาบดี

วิธีจัดการและอธิบายตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร

รัตนโกสินทรศก 124

ด้วยตามความในพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร รัตนโกสินทรศก 124 มาตรา 20 ข้อ 3 จะควรสักหมายคนจำพวกใด หรือไม่ควรสักหมายคนจำพวกใด ให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหมวางกฎเป็นข้อบังคับไว้ กับในมาตรา 25 ให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหมและเสนาบดีกระทรวง ซึ่งได้ปกครองท้องที่ มีอำนาจออกกฎเสนาบดี วางระเบียบการให้การดำเนินไปตามพระราชบัญญัติ เมื่อกฎเสนาบดีได้รับพระบรมราชานุญาตประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในพระราชบัญญัตินั้น

บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหมตั้งกฎข้อบังคับขึ้นไว้ดังต่อไปนี้

ข้าหลวงกลาโหมเป็นผู้ช่วยฝ่ายเทศาภิบาล (1)

ข้อ 1 ข้าหลวงกลาโหมประจำมณฑลและเมือง มีหน้าที่เป็นผู้ช่วยข้าหลวงเทศาภิบาลและผู้ว่าราชการเมืองในแผนกราชการทหารตามหน้าที่ในพระราชบัญญัติ

บอกกำหนดวันและจำนวนคนที่ต้องการ (2)

ข้อ 2 เมื่อกรมกองทหารเมืองใดจะต้องการคนเข้ารับราชการกองประจำการเท่าใดตามที่ได้รับอนุญาตจากฝ่ายทหารแล้ว ต้องยื่นจำนวนคนและกำหนดวันตามต้องการนั้นต่อข้าหลวงกลาโหมประจำท้องที่ แต่จะต้องยื่นล่วงหน้าเท่าใดแล้วแต่ผู้บัญชาการทหารมณฑลและข้าหลวงเทศาภิบาลจะได้ตกลงไว้ก่อน

---

(1) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 19

(2) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 20 ข้อ 1

แบ่งจำนวนคนที่จะกะเรียก (3)

ข้อ 3 เมื่อข้าหลวงกลาโหมได้รับจำนวนคนที่ฝ่ายทหารจะต้องการนั้นแล้ว ต้องคิดแบ่งจำนวนที่ต้องการแยกเป็นอำเภอตามจำนวนคนในอายุต้องเรียก ซึ่งมีในอำเภอใดมาก อำเภอใดน้อย และทำยอดบาญชีจำนวนชายฉกรรจ์ทั้งสิ้น เป็นจำนวนในอำเภอใดเท่าใด ยกเว้นเท่าใด คนซึ่งอายุในกำหนดที่จะต้องเรียกมาตรวจเลือกเท่าใด เทียบกับจำนวนที่ฝ่ายทหารต้องการนำเสนอต่อฝ่ายเทศาภิบาล

สำมโนครัวชายฉกรรจ์ (4)

ข้อ 4 จำนวนชายฉกรรจ์ที่ข้าหลวงกลาโหมจะได้ทราบว่าในอำเภอใด อายุเท่าใด คนใดต้องยกเว้นโดยประการใดนั้น ฝ่ายเทศาภิบาลต้องจัดการให้ข้าหลวงกลาโหมทราบทะเบียนสำมะโนครัวพลเมืองที่ได้สำรวจจัดทำโดยถูกต้องตามพระราชบัญญัติ

เรียกคนตามลำดับอายุ (5)

ข้อ 5 ชายฉกรรจ์นอกจากจำนวนยกเว้นและอายุยังไม่พ้นราชการทหารนั้น จะมีความตั้งแต่อายุ 18 – 39 ปี แต่คนที่จะเรียกตรวจเลือกเข้ากองประจำการนี้ ให้เรียกแต่คนอายุ 18 ปี ถ้าไม่พอจึงเรียกคนอายุ 19 ปีด้วย หรือถ้ายังไม่พอจึงเรียกคนในอายุต่อ ๆ ไปตามลำดับ คนที่เหลือจากเลือกเข้ากองประจำการให้เป็นกองเกินอัตรา

นับอายุ (6)

ข้อ 6 วิธีนับอายุนั้น ถ้าคนเกิดปีใดให้นับเป็นวันเกิดวันที่ 1 ของปีนี้ เช่น อายุย่างเข้า 19 ปีใหม่ ให้นับว่าอายุ 18 ปี ดังนี้เป็นต้น

---

(3) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 20 ข้อ 1

(4) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 16

(5) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 20 ข้อ 2

(6) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 7

รวมคนตรวจเลือก (7)

ข้อ 7 ฝ่ายเทศาภิบาลต้องจัดการให้อำเภอเรียกชายฉกรรจ์ตามกำหนดที่ต้องตรวจเลือกนั้นให้พร้อมที่อำเภอหรือที่ตำบลใดตามกำหนดที่จะได้ตรวจเลือก

น่าที่ตรวจเลือก (8)

ข้อ 8 เจ้าพนักงานตรวจเลือกคนเข้ากองประจำการ คือ ข้าหลวงกลาโหม อำเภอท้องที่หรือผู้แทน ๑ นายทหารที่ฝ่ายทหารจัดขึ้น ๑ กับมีแพทย์และเสมียนพนักงานตามสมควร

วิธีตรวจเลือก (9)

ข้อ 9 วิธีตรวจเลือก ให้ตรวจเลือกคนซึ่งไม่ได้ขนาด และคนซึ่งยังไม่มีกำลังร่างกายพอกับที่จะรับราชการทหาร คัดไว้เป็นส่วนหนึ่ง คนอีกนอกนั้นให้จับฉลาก แต่เป็นคราวที่จะต้องส่งทันที โดยเหตุจำเป็นประการใดที่จะไม่ควรรอคอยคนในการจับฉลากนั้นแล้ว ก็ให้จัดส่งเข้ารับราชการได้ที่เดียว

ฉลาก (10)

ข้อ 10 ฉลากที่จะให้จับนั้น เป็นฉลากสีแดงอย่างหนึ่ง สีดำอย่างหนึ่ง เหมือนหนึ่งคนในอำเภอนั้น ซึ่งตรวจคัดแล้วคงได้คน 200 คน จะต้องการให้เข้ารับราชการกองประจำการแต่เพียง 20 คน ดังนี้ ต้องมีฉลากสีแดง 20 ฉลาก ฉลากสีดำ 180 ฉลาก หมายเลข 1 ถึง 180 รวมเป็น 200 ฉลาก ผู้ที่จับถูกฉลากสีแดงต้องเข้ารับราชการกองประจำการ ผู้ที่ถูกฉลากสีดำกับผู้ที่ต้องคัดออกนั้นให้สังกัดอยู่กองเกินอัตรา

---

(7) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 20 ข้อ 1

(8) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 20 ข้อ 2

(9) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 20 ข้อ 2

(10) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 20 ข้อ 2

ขนาด (11)

ข้อ 11 กำหนดขนาดคนที่จะเข้ารับราชการกองประจำการนั้น สูงตั้งแต่ 148 ซ.ม. ขึ้นไป วัดตั้งแต่ฝ่าเท้าจนจรดศีรษะ อกกว้างตั้งแต่ 75 ซ.ม. ขึ้นไป วัดเสมอราวนมโดยรอบตัว ถ้าคนตามขนาดนี้ไม่มีพอกับจำนวนที่ต้องการจึงเลือกคนที่ขนาดถัดลงมา

ตรวจเลือกแล้ว (12)

ข้อ 12 เมื่อตรวจเลือกแล้ว เป็นหน้าที่ฝ่ายเทศาภิบาล จัดการให้คนซึ่งจะเข้ารับราชการกองประจำการไปพร้อมกันที่เมืองตามวันกำหนดส่งเข้ารับราชการกองทหาร ส่วนคนกองเกินอัตรานั้น ถ้าฝ่ายเทศาภิบาลและข้าหลวงกลาโหมจะออกใบอนุญาตให้ในคราวที่เรียกคนตรวจเลือกนี้ได้ก็ควรออกให้เสียในคราวนี้ทีเดียว แต่ถ้าจะออกใบอนุญาตในคราวตรวจเลือกนี้ไม่ทัน แล้วแต่ฝ่ายเทศาภิบาลจะเห็นควรเมื่อใดซึ่งจะเป็นทางสะดวก

เรียกกองเกินอัตราและระดม (13)

ข้อ 13 เมื่อกรมกองทหารจะต้องการคนกองเกินอัตราเข้ารับราชการหรือเรียกระดมทหารประเภทใด ๆ ตามที่ได้รับอนุญาตจากฝ่ายทหารแล้ว ให้ปฏิบัติการอย่างที่กล่าวไว้ในข้อ 2 ถ้าจะเรียกคนกองเกินอัตราเข้ารับราชการกองประจำการ ควรเรียกตามลำดับเลขฉลากสีดำตั้งแต่เลข 1 เป็นลำดับไปตามซึ่งได้จับฉลากไว้แล้วแต่ครั้งแรก

ข้อ 14 คนที่เข้ารับราชการกองประจำการต้องสักขึ้นทะเบียนที่ข้าหลวงกลาโหมประจำเมืองนั้น คือ ถ้าที่เมืองมีกองทหารประจำ เมื่อส่งคนต่อกองทหารแล้ว ให้ฝ่ายทหารนำสักขึ้นทะเบียน แต่ถ้าเมืองที่มีแต่ข้าหลวงกลาโหม ไม่มีกองทหารประจำนั้น ฝ่ายเทศาภิบาลต้องนำสักขึ้นทะเบียนแล้ว

---

(11) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 20 ข้อ 2

(12) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 20 ข้อ 2

(13) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 20 ข้อ 4, ข้อ 5

ส่งเข้ารับราชการกองทหารในเมืองที่ได้กำหนดไว้ ส่วนคนกองเกินอัตรา ในมณฑลใดควรสักด้วย หรือมณฑลใดไม่จำเป็นต้องสักก็จัดตามควรกับภูมิประเทศนั้นตามที่ได้รับอนุญาตจากกระทรวงกลาโหม วิธีสักและขึ้นทะเบียนดังนี้ ให้กระทำตามข้อบังคับที่กระทรวงกลาโหมได้ตราเป็นข้อบังคับไว้ในแผนกหน้าที่ข้าหลวงกลาโหม

โทษสักแปลง สักทับ

ข้อ 15 ผู้ใดสักแปลง สักทับ ที่เจ้าพนักงานได้สักหมายไว้ หรือสักปลอมก็ดี ทั้งผู้ที่สมรู้เป็นใจในการนี้ ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษฐานหลีกเลี่ยงที่จะไม่เข้ารับราชการทหาร ตามมาตรา 22 แห่งพระราชบัญญัติ

คนที่ไม่ต้องสัก

ข้อ 16 คนจำพวกอื่นนอกจากที่กล่าวไว้ในข้อ 14 กับทั้งหม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง และบุตรข้าราชการสัญญาบัตร ถ้าสมัครจะสักให้สักขึ้นทะเบียนตามที่กล่าวไว้ในข้อ 14 มิฉะนั้นให้ขึ้นแต่ทะเบียนบาญชีไม่ต้องสัก

ย้ายภูมิลำเนา

ข้อ 17 ผู้ใดที่ได้ขึ้นทะเบียนทหารที่ข้าหลวงกลาโหมแล้ว และยังมีหน้าที่ ๆ จะต้องรับราชการทหารอยู่ตามพระราชบัญญัตินี้ ถ้าจะย้ายภูมิลำเนาจากที่เดิมซึ่งได้ขึ้นทะเบียนไว้แล้วนั้นเมื่อใด ผู้นั้นต้องไปแจ้งความต่อกรมการอำเภอท้องที่ ๆ คนย้ายไปนั้นให้ทราบกำหนดไปและตำบลที่ไปตั้งสำนักอยู่ใหม่ แล้วต้องแจ้งความต่อกรมการอำเภอในตำบลที่ไปอยู่ใหม่นั้นให้ทราบด้วย ถ้าผู้ใดขัดขืนไม่ไปแจ้งความตามที่กล่าวไว้นี้ ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษฐานหลีกเลี่ยงราชการทหาร มาตรา 22 แห่งพระราชบัญญัตินี้

การปลดทหาร (14)

ข้อ 18 ในการที่จะปลดจากราชการและย้ายประเภท ต้องปลดและ ออกใบอนุญาตที่เมืองนั้น ถ้าเป็นคนกองประจำการ ผู้บังคับการทหารต้องทำหางว่าวยื่นขอปลดต่อข้าหลวงกลาโหม ถ้าไม่ใช่คนประจำการ ผู้นั้นต้องขอปลดตรงต่อข้าหลวงกลาโหมทีเดียว

---

(14) ดูพระราชบัญญัติ มาตรา 21

แบบบาญชีทะเบียน

ข้อ 19 ทะเบียนบาญชีกับทั้งแบบต่าง ๆ และใบอนุญาต ให้กระทำตามที่กระทรวงกลาโหมได้ตั้งไว้

เรียกคนที่ยกเว้น

ข้อ 20 คนในจำพวกยกเว้น ถ้าจะต้องเข้ารับราชการทหารเมื่อใด ต้องเลือกเข้ากองตามอายุซึ่งกล่าวไว้ในข้อ 5 เว้นแต่จำพวกที่ในพระราชบัญญัติได้กำหนดไว้แล้ว

กฎให้ไว้ ณ วันที่ 3 ตุลาคม รัตนโกสินทรศก 124

ภาคผนวก จ.

บัญชีนามกรมทหารที่ขนานนามให้ลงลำดับกองพล

กองพลที่ 1 รักษาพระองค์

มณฑลกรุงเทพฯ

นามเดิม	นามกรมตามที่จัดใหม่
กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์	กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์
กรมทหารราบที่ 2	กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์
กรมทหารม้าที่ 1	กรมทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์
กรมทหารปืนใหญ่ที่ 1	กรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์
กรมทหารช่างที่ 1	กรมทหารช่างที่ 1 รักษาพระองค์
กรมทหารพาหนะ	กองทหารพาหนะที่ 1 รักษาพระองค์
กองพยาบาลมณฑลกรุงเทพฯ	กองพยาบาลที่ 1 รักษาพระองค์

กองพลที่ 2 มณฑลนครไชยศรี

นามเดิม	นามกรมตามที่จัดใหม่
กรมทหารราบที่ 1	กรมทหารราบที่ 2
กรมทหารราบที่ 20	กรมทหารราบที่ 12
	กรมทหารม้าที่ 2

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/37 สำเนาที่ 31/17914 กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2451)

นามเดิม	นามกรมตามที่จัดใหม่
	กรมทหารปืนใหญ่ที่ 2
	กองทหารช่างที่ 2
	กองทหารพาหนะที่ 2
	กองพยาบาลที่ 2

กองพลที่ 3 มณฑลกรุงเก่า

นามเดิม	นามกรมตามที่จัดใหม่
กรมทหารราบที่ 3	กรมทหารราบที่ 3
กรมทหารราบที่ 21	กรมทหารราบที่ 13
	กรมทหารพรานที่ 3
	กรมทหารปืนใหญ่ที่ 3
	กองทหารช่างที่ 3
	กองทหารพาหนะที่ 3
	กองพยาบาลที่ 3

กองพลที่ 4 มณฑลราชบุรี

นามเดิม	นามกรมตามที่จัดใหม่
กรมทหารราบที่ 4	กรมทหารราบที่ 4
กรมทหารราบที่ 12	กรมทหารราบที่ 14
กรมทหารม้าที่ 2 และ กองทหารพราน	กรมทหารพรานที่ 4 (2 กองร้อย)
กองทหารปืนใหญ่ที่ 2	กรมทหารปืนใหญ่ที่ 4
กองทหารช่าง	กองทหารช่างที่ 4
กองพาหนะ	กองทหารพาหนะที่ 4
กองพยาบาล	กองพยาบาลที่ 4

กองพลที่ 5 มณฑลนครราชสีมา

นามเดิม	นามกรมตามที่จัดใหม่
กรมทหารราบที่ 5	กรมทหารราบที่ 5
กรมทหารราบที่ 13	กรมทหารราบที่ 15
กรมทหารม้าที่ 3 และ กรมทหารพราน	กรมทหารม้าที่ 5 (2 กองร้อย)
กรมทหารปืนใหญ่ที่ 3	กรมทหารปืนใหญ่ที่ 5
กองทหารช่าง	กองทหารช่างที่ 5
กองทหารพาหนะ	กองทหารพาหนะที่ 5
กองพยาบาล	กองทหารพยาบาลที่ 5

กองพลที่ 6 มณฑลนครสวรรค์

นามเดิม	นามกรมตามที่จัดใหม่
กรมทหารราบที่ 10	กรมทหารราบที่ 6
กรมทหารราบที่ 15	กรมทหารราบที่ 16
กรมทหารราบที่ 16	กรมทหารพรานที่ 6
กองทหารปืนใหญ่ที่ 6	กรมทหารปืนใหญ่ที่ 6
	กองทหารช่างที่ 6
กองพาหนะ	กองพาหนะที่ 6
กองพยาบาล	กองพยาบาลที่ 6

กองพลที่ 7 มณฑลพิษณุโลก

นามเดิม	นามกรมตามที่จัดใหม่
กรมทหารราบที่ 11	กรมทหารราบที่ 7
กรมทหารราบที่ 17	กรมทหารราบที่ 17
กรมทหารราบที่ 18	กรมทหารพรานที่ 7
กองทหารปืนใหญ่ที่ 7	กรมทหารปืนใหญ่ที่ 7
	กองทหารช่างที่ 7
กองทหารพาหนะ	กองทหารพาหนะที่ 7
กองพยาบาล	กองพยาบาลที่ 7

กองพลที่ 8 มณฑลพายัพ

นามเดิม	นามกรมตามที่จัดใหม่	หมายเหตุ
กรมทหารราบที่ 8 ที่ 9 ที่ 14 และกองทหารนครลำปาง กองทหารแพร่	กรมทหารราบที่ 8 กรมทหารราบที่ 18	เดิมทหารราบมี 12 กองร้อย ให้คงมี 8 กองร้อย ที่เหลือสำหรับเป็นทหารเหล่าอื่น
กรมทหารปืนใหญ่	กรมทหารม้าที่ 8 กรมทหารปืนใหญ่ที่ 8 กองทหารช่างที่ 8 กองทหารพาหนะที่ 8 กองพยาบาลที่ 8	

กองพลที่ 9 มณฑลปราจีนบุรี

นามเดิม	นามกรมตามที่จัดใหม่
กรมทหารราบที่ 19	กรมทหารราบที่ 9
กรมทหารราบที่ 12	กรมทหารราบที่ 19
	กรมทหารม้าที่ 9
กรมทหารปืนใหญ่ที่ 9	กรมทหารปืนใหญ่ที่ 9
	กองทหารช่างที่ 9
กองทหารพาหนะ	กองทหารพาหนะที่ 9
กองพยาบาล	กองพยาบาลที่ 9

กองพลที่ 10 เป็นกองพลพิเศษ

มณฑลอุดร อิสาน

นามเดิม	นามกรมตามที่จัดใหม่	หมายเหตุ
กรมทหารราบที่ 6	กรมทหารราบที่ 10 (อุบล)	ไม่มีกรมบัญชาการกองพล
กรมทหารราบที่ 7	กรมทหารราบที่ 20 (อุดร)	ในเวลาปกติกรมทหารใน
	กรมทหารม้าที่ 10 หรือ	กองพลนี้ยังเป็นอิสระ
	ทหารพรานที่ 10	ขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการ
กองทหารปืนใหญ่ที่ 4 ที่ 5	กรมทหารปืนใหญ่ที่ 10	กรมยุทธนาธิการ
	กองทหารช่างที่ 10	
	กองทหารพาหนะที่ 10	
	กองพยาบาลที่ 10	

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร. 5 ก. 13.2/37 ขนานนามกองทหารให้ลงระเบียบเป็น 10 กองพล ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2451)